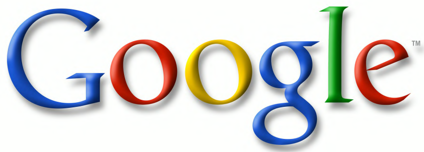
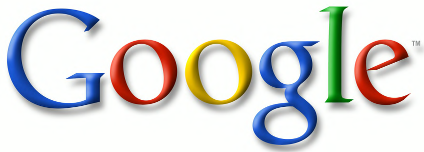
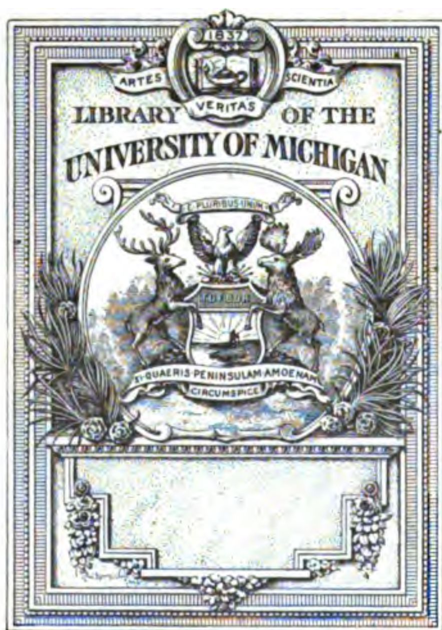

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

Nyt historisk Tidsskrift,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved Selskabets Bestyrelse.

Redigeret

af

C. Molbech og N. L. Westergaard,
Foreningens Secretairer.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1854.

Fortale.

Fra dette Tidsskrifts Begyndelse har den historiske Forenings Bestyrelse, ifølge Selskabets Vedtægter, i ethvert udkommende Bind giort Rede for hvad der, siden det foregaaende udkom, var virket i de Retninger, som disse Vedtægter have sat til Foreningens Formaal, og hvorledes dens Midler til en saadan Virksomhed vare benyttede. — Da man har ønsket, at Undertegnede med nogle Linier vilde aabne det Forord, eller den Beretning, hvormed Bestyrelsen udsender det 5te Bind af „Nyt historisk Tidsskrift", forbi den første Halvdeel af Bindet er udgivet ved min Redaction: kunde jeg vel nøies med at henvise til den fortfattede Udsigt over Foreningens hele literaire Virken i de 15 Aar, den har bestaaet, som er meddeelt i Fortalen til 4de Bind, ligesom til det, hvad i Anledning af denne Virksomheds Resultater sammesteds er sagt. Det vil heller ikke være ret mange Ord, jeg har at tilføie.

Da jeg i Aaret 1839 gav Anledning til Oprettelsen af den historiske Forening i Danmark, var det meget langt fra min Forventning, at jeg i saa lang en Aarrække skulde kunne fortsætte det mig betroede Hverv; eller at jeg saa længe skulde vedblive selv at deeltage i de forskiellige historiske Arbeider, som ved Selskabets Samvirken have kunnet komme for Lyset. Det har ogsaa i adskillige Aar kun været efter agtede og ærede Collegers Ønske, at jeg har fortsat Bestræbelsen for at opfylde mine Pligter som Selskabets Secretair, og for at vedligeholde det Hovedorgan for den historiske Forenings Virken, som baade i og udenfor Medlemmernes Samfund især har vundet Deeltagelse og Bifald — en Bestræbelse, hvis Hindringer og hvis Mangler jeg ofte har følt, uden at kunne afhielpe dem. Ikke desmindre seer jeg tilbage paa dette Selskabs Tilværelse i et ikke saa kort Tidsrum, med en Glæde og

Tilfredshed, som Bevidstheden om mine egne Kræfters Ufuldkommenhed ikke kan berøve mig. Denne Bevidsthed, og mit aldrig hvilende Ønske, at kunne tilveiebringe noget Høiere og Fuldkomnere — eller at kunne udvide og forøge de Frugter af Foreningen, der maatte udgaae fra en literair Virken indenfor dens Medlemskreds — har ikke hindret mig fra at skiønne og erkiende, at denne Virken og Selskabets Tilværelse har været gavnlig for historisk Kundskab og Videnskab. At den ogsaa har svaret til Tidens Krav og Interesse — behøver jeg heller ikke at tvivle om. Beviset ligger i Foreningens stille og bramfrie Vedvaren i 15 Aar, ved egne Kræfter, uden noget Slags Beskyttelse, uden Partie-Understøttelse, uden alle konstigt anlagte Veie, eller udvortes lysende Foretagender. Det er vel ikke ubekiendt, at den historiske Forening (tildeels netop af disse Grunde) har havt enkelte Uvenner eller Modstandere. At Selskabet med uforandret Virken, og med et Antal af Deeltagere, som man forgieves vil søge i nogen lignende videnskabelig Forening blandt et Folketal, som Danmarks, endog har kunnet bestaae i sex Aar, under saa mange indre og ydre Tidsbevægelser, som de, der opraandt med Aaret 1848 — dette er ligeledes et indvortes Vidnesbyrd om, at Enkeltes Uvillie imod Foreningens Virksomhed, blev kraftløs og uden Følge, fordi den havde Fornuft, Sandhed og Kiendsgierninger imod sig.

Selskabets fremtidige Skiebne og Udvikling, Fremskriden eller Tilbagegang i videnskabelig Aand og Virken, tør Ingen forudsige. Men dette bør i det mindste ikke dølges: at Foreningen hverken fattes en Grundvold at bygge paa, eller en god og heldig Udsigt i den vedvarende, ja voxende Interesse, som skienkes den fædrelandske Historie, dens grundige Undersøgelse, og dens upartiske og klare Behandling i alle Retninger. Det er ikke Danmark allene, der kan rose sig af dette Vilkaar. Historien, som Videnskab og som fortællende Konst, har i de allerfleste europæiske Lande i det 19de Aarhundrede hævet sig til en saa rig og betydende Udvikling, og har vundet en saa levende national Interesse: at den ikke staaer tilbage for nogen anden Aandsvirken i en Tidsalder, hvis udvidende, udviklende, frembringende Kræfter endnu ikke kiende deres Grændse. Men i denne Fremgang ligger ogsaa en alvorlig Fordring til Historiens Dyrkere hos ethvert Folk. Fædrelands-

kiærlighed, Nationalfølelse og Borgerfrihed ere Historiens levende Kildevæld; men Sandhedskiærlighed, Retfærdighedsfølelse og Aandsfrihed ere Egenskaber, som Historieskriveren ikke kan undvære, dersom han vil, at Kilden altid skal rinde klar og reen igiennem hans Værk. Vi kunne mangengang behøve at see os om i andre Nationers nyeste historiske Literatur, for at lære hvad vi savne, og erkiende, hvor vi endnu staae langt tilbage. Ligesaa fornødent er det, at vi med Alvors Sind henvende Stræben og Arbeide til at fremdrage, giennemforske og benytte de levnede, langt fra ikke tilstrækkeligt brugte Kilder til vort Lands Historie — som overhovedet her kan kaldes fattig, og har lidt mange uerstattelige Tab. Men det er ikke mindre nødvendigt, at lære, at nationale Illusioner, hvor levende og fyrige de kunne synes, forsvinde for Tidens og Sandhedens Magt. Det er heller ikke overflødigt at minde om, at vor Tidsalder skielner strengt imellem Phantasiens Taagebilleder og Halvdigtning i Sagnfortællinger, og den sande Historie, der har sit virkelige, objective Stof i tilværende Kilder; og særskilt hos os kan den Erindring vel behøves: at det er i andre Landes Historie, og af fremmede Mestere, vi skulle lære at skrive vor egen.

I det jeg saaledes her tager Afsked med en allerede for et Aar siden fratraadt Bestilling, kan jeg ikke tilbageholde Udtrykket af den varme Erkiendtlighed og Tak, jeg skylder ikke blot egne Venner, men Venner af den historiske Forening, som undertiden endog have været mig personlig ubekiendte, og som i en lang Række Aar, med uegennyttig Opoffring af Tid og Møie, have understøttet mig som Selskabets Secretair, ved i Provindserne at besørge Selskabets Skrifter fordeelte, og Medlemmernes Bidrag indsamlede. Disse Mænds Navne findes opgivne som den historiske Forenings Correspondenter i flere Bind af Tidsskriftet; (senest i Nyt Hist. Tidsskr. III. 1850. S. 711). Jeg finder mig imidlertid forpligtet til særskilt at henvende min Tak til DHrr. Slotspræst **Fischer** i Helsingør, Justitsraad, Stiftsskriver **Hansen** i Roskilde, Adjunct **Holmstedt** i Frederiksborg, Professor Dr. **C. Paludan-Müller** i Nykiøbing, Procurator **C. Olsen** i Randers, Rector **F. C. Olsen** i Viborg, og Professor **E. C. Rosendahl**, ligesom ogsaa til Hr. Boghandler **Gleerup** i Lund; hvilke Herrer

noget nær Alle, ligefra Selskabets Stiftelse til Slutningen af A. 1852, uden noget Vederlag, efter min Anmodning have paataget sig og udført et mangengang ikke lidet besværligt Hverv.

Naar jeg nu selv maa erkiende, at det ikke altid, af Mangel paa Kræfter og Evne, har været mig muerligt, efter Ønske og Villie at kunne naae ethvert Maal, jeg foresatte mig, eller at fyldestgiøre enhver Pligtfølelse, som jeg var mig bevidst: saa er det mig glædeligt, at jeg har kunnet finde en Efterfølger, af hvis yngre, usvækkede Kraft, af hvis videnskabelige Sands og Iver, og af hvis levende Interesse og Virksomhed, Selskabet, efter min Overbevisning, kan vente sig heldige Frugter — naar det maa lykkes ham, altid at holde over Selskabets Selvstændighed, ligesom over dets videnskabelige Formaal og Bestemmelse; og naar han, hvis Fagstudier ligge udenfor den fædrelandske Historie, hos dennes Dyrkere vil finde den Understøttelse, Selskabet maa ønske ham.

Kiøbenhavn, 31. Mai 1854.

C. Molbech.

Den danske historiske Forening har, siden dens Bestyrelse under 15de April 1852 aflagde, i Fortalen til fjerde Bind af Nyt historisk Tidsskrift, en offentlig Beretning om Foreningens Virksomhed, udgivet det første Hefte af dette Tidsskrifts femte Bind. Men derefter undergik Foreningens Bestyrelse ved det derpaa følgende Aarsmøde d. 11te April 1853 en betydelig Forandring, idet Etatsraad Molbech, der havde den væsenligste Andeel i Foreningens Stiftelse 1839, og fra dette Tidspunkt af som Secretair og Redacteur beredvillig havde offret den sin Tid og sine Kræfter, nu efter Ønske fratraadte denne sin Virksomhed, om hvilken den Række Skrifter, som Foreningen har udgivet, og dets nuværende Tilstand og Forfatning afgive tilstrækkelige Vidnesbyrd. Da derhos Conferentsraad Wegener, der paa Aarsmødet d. 3die Marts 1852 valgtes i Biskop Engelstofts Sted som Medlem af Bestyrelsen, og senere af denne til Formand, udtrykkelig havde erklæret at hans Optagelse i Bestyrelsen kun turde betragtes som midlertidig indtil den næste Generalforsamling, og han som Følge deraf ligeledes

nu traadte tilbage, indvalgtes i Bestyrelsen paa Aarsmødet d. 11te April 1853 Prof. Westergaard, efter Etatsraad Molbechs Forslag, og Inspecteur Worsaae*); og ved det derefter den 11te Mai afholdte Bestyrelsesmøde constituerede denne sig paa ny, med Etatsraad Larsen som Formand og Prof. Westergaard som Secretair. Men dette var ingenlunde en blot Forandring af Personer; thi i Stedet for at den tidligere Secretair og Redacteur, som dansk Historiker, selv baade kunde og vilde ved Skrifter virke for Foreningens Øiemed, maa den nuværende udelukkende i denne Henseende stole paa Andres Bistand, og hans Virksomhed her maa derfor mere betragtes som midlertidig, indtil en dansk Historiker maatte finde Kald og Lyst til, med Selskabets Tillid, at overtage og varetage denne Post. Da den fratrædende Secretair og Redacteur ikke efterlod sin Efterfølger noget literairt Bidrag til Fortsættelse af Foreningens Virksomhed, men alt hvad der hertil udkrævedes, maatte søges tilveiebragt, medens desuden den kort efter voldsomt hærjende Farsot fremkaldte nye Forhindringer, kan det ei være saa underligt, at Foreningens Virksomhed ifjor var mindre fremtrædende end ellers; eller at det kun var muligt at udgive et eneste Skrift, nemlig Begyndelsen af Prof. N. M. Petersens Bidrag til den danske Literaturs Historie, indeholdende en Udsigt over den danske Literatur i Middelalderen. I Aar er der imidlertid al Udsigt til at det forsømte kan indhentes, da man foruden dette Hefte af Tidsskriftet, der slutter femte Bind, venter at kunne udgive saavel anden Deel af Prof. Petersens Bidrag, en Udsigt over Literaturen i Reformationstiden 1500—1560, hvis Trykning alt er skredet betydelig frem, som ogsaa første Hefte af Tidsskriftets sjette Bind, hvis Trykning alt er paabegyndt. Hvorvidt det vil være muligt i den nærmeste Fremtid at fortsætte dette Tidsskrift i aldeles den samme Retning, det hidtil har fulgt, vil udelukkende beroe paa, om den danske Histories Dyrkere i og udenfor Hovedstaden ville ved virksom Understøttelse med literaire Bidrag i Gjerningen vise deres Interesse for den danske historiske Forening.

Den sidste trykte Beretning fra Bestyrelsen i fjerde Bind af Tidsskriftet meddelte en Udsigt over Regnskaberne for Aarene 1850

*) Da Inspecteur Worsaae for Tiden er udenlands, har han ikke kunnet underskrive denne Beretning.

og 1851, hvorefter Foreningens Indtægt i det sidste af disse Aar var:

a) Kassebeholdning fra 1850 591 Rdl. 18 ß.
b) Aarets rene Indtægt . . . 1536 — 65 -
2127 Rdl. 83 ß.

og dens Udgift i Alt 1584 Rdl. 26 ß., hvorfra efter Revisionens Bemærkninger bliver at fradrage under Contoerne c og h 450 Rdl. og at overføre paa det følgende Aars Regnskab, saa at derefter Udgiften kun havde beløbet sig til 1134 Rdl. 26 ß., og Kassebeholdningen ved Aarets Slutning følgelig 543 Rdl. 57 ß. + 450 Rdl. = 993 Rdl. 57 ß. Paa Aarsmødet 1853 fremlagdes Regnskabet for 1852, der senere blev revideret, og paa Aarsmødet 1854 det alt reviderede Regnskab for forrige Aar. Af begge disse Regnskaber meddeles her ifølge Vedtægterne en Udsigt.

I. 1852. Indtægterne i Aaret:

A. a) Indbetalte Contingenter og Restancer	1135 Rdl. 52 ß.	
b) Bidrag fra det classenske Fideicommis for 1852	100 — „ -	
c) Renter af Foreningens Capitalformue	213 — 60 -	
d) For solgte Skrifter af Foreningens Forlag	46 — 44 -	1495 Rdl. 60 ß.
B. Kassebeholdning fra 1851 som ovenanført 543 Rdl. 57 ß. + 450 Rdl. = ...		993 — 57 -
Ialt . . .		2489 Rdl. 21 ß.

1852. Udgifterne:

a) Overført fra forrige Aars Regnskab fra Contoerne c og h	450 Rdl. „ ß.	
b) Honorarer til Forfattere i 1852 . .	322 — 12 -	
c) Bogtrykkerarbeide	316 — 94 -	
d) Bogbinderarbeide	65 — 8 -	
e) Papir til Skrifter m. v.	221 — 69 -	
f) Budets Løn, og løbende Udgifter .	100 — 18 -	
g) Assistance ved Secretairforretningerne	50 — „ -	1526 Rdl. 9 ß.
Aarets Overskud . . .		963 Rdl. 12 ß.
hvoraf anvendt til Indkjøb af kgl. Obligationer paa 500 Rdl.		494 — 43 -
Kassebeholdning ved Slutningen af 1852 . . .		468 Rdl. 65 ß.

Foreningens faste Fond er derved bragt op til 5000 Rdl.

II. 1853. A. Aarets **Indtægter:**

a) Bidrag fra det classenske Fideicommis for 1853	100 Rdl. „ ß.		
b) Renter af Foreningens Capitaler i Statskassen og Sparekassen	209 — 91 -		
c) Medlemsbidrag for første Halvaar 1853*)	357 — „ -		
d) Restancer fra tidligere Tid	16 — 29 -		
e) tilfældig Indtægt ifølge Revisionsbemærkning ved Regnskabet for 1851	3 — „ -		
		686 Rdl. 24 ß.	
B. Kassebeholdning fra 1852		468 — 65 -	
	Ialt . . .	1154 Rdl. 89 ß.	

1853. **Udgifter:**

a) Forfatterhonorar	162 Rdl. „ ß.	
b) Bogtrykkerarbeide	128 — 16 -	
c) Papirregning	64 — 56 -	
d) Bogbinderarbeide	25 — 48 -	
e) Budets Løn	50 — „ -	
f) forskjellige løbende Udgifter og Incassationsomkostninger	51 — 35 -	
		481 Rdl. 59 ß.

Da Aaret saaledes havde et Overskud af 204 Rdl. 61 ß. er Kassebeholdningen ved Aarets Udløb . 673 Rdl. 30 ß. hvortil endvidere maa føies udestaaende Restancer til et Beløb omtr. . . . . 170 — „ -

Foreningen, hvis Medlems-Antal ved Begyndelsen af 1852 efterhaanden var dalet ned til henved halvsjette hundrede, mistede ogsaa i dette Aar og i Begyndelsen af næste flere af sine Medlemmer ved Døden, som: Overlærer **Andersen**, General **Bardenfleth**, Etatsraad, Not. publ. **Clauswitz**, Candidat **Dons**, Justitsraad **Dræby**, Justitsraad **Eberlin**, Generalmajor **Flensborg**,

*) Paa Grund af de ovenfor anførte Omstændigheder, der indtraf i dette Aar, blev Indkrævelsen af andet Halvaars Medlemsbidrag udsat til i Aar, medens første Halvaars Bidrag først kunde indkræves efter September Maaned, hvorfor flere af de udenbyes Bidrag endnu ikke vare indbetalte ved Regnskabets Slutning.

Secretair **Hjorth**, Kammerherre **Lunding**, Bogtrykker **B. Luno**, Greve **Lüttichau**, Boghandler **Mohl**, Dr. **Pingel**, Etatsraad **Schiern**, Kammerjunker **Schmidten**, Provst **Westerstrøm**, Viceadmiral **Zahrtmann**, Greve **Zoldi**. Saavel herved som ved Udmeldelser var Antallet i Juni 1853 sunket ned til 504. Efter den Tid indtil d. 1ste Mai, da den til dette Bind føiede Medlemsliste udfærdigedes, har Foreningen fremdeles mistet 8 Medlemmer ved Døden, nemlig: Prof **Bergsøe**, Kammerherre **Grevencop-Castenskjold**, Cancelliraad **Deichmann**, Generalkrigscommissair **Fritsch**, Pastor **Giessing**, Justitsraad **Meyer**, Biskop **Mynster**, Byfoged **Nielsen**, og 6 ved Udmeldelse, hvorimod der i samme Tidsrum ere indtraadte 37 nye Medlemmer.

I Foreningens Aarsmøde den 23de Marts 1854 meddelte Formanden ifølge Vedtægterne en Beretning om Foreningens Virksomhed og Tilstand i det forløbne Aar. Etatsraad Larsen, som efter Tour udtraadte af Bestyrelsen, gjenvalgtes af Forsamlingen, og overtog igjen Formandsposten, ligesom Prof. Westergaard Secretariatet for det kommende Aar.

I Bestyrelsen for den historiske Forening, d. 8de Juni 1854.

J. E. Larsen. N. L. Westergaard. C. F. Allen. F. Schiern.

Indhold.

Historisk Literatur og Kritik.

Saxo Grammaticus,

hans Historie og Charakteer, og hans lærde Samtidige i Danmark, under Valdemarernes Tidsalder.

»Exemplo ostendisti tuo, quantum momenti in unico nonnumquam cive situm sit, ad universam aliquam gentem illustrandam, atque barbariei & inscientiæ crimine liberandam.«
Joh. Gram.

1.

Det er ikke blot fra det undertiden eensidigt indskrænkede nationale Synspunkt, eller efter en derfra udgaaende, ikke altid upartisk Vurdering, at de Danske i Aarhundreder have betragtet Saxos Historie som et Hædersværk for det Land og Folk, som Forfatteren tilhørte. Har det danske Navn allerede for et Aartusinde siden været kiendt vidt udenfor Landets Grændser: saa kunne vi dog sige, at i halv syvende hundrede Aar af det lange Tidsløb har Saxo virket meer, end mangen dansk Konge, Krigshelt eller Statsmand i fordums Dage, til at giemme og udbrede Danmarks historiske Navn og Ry. Hans Beskytter, Erkebiskop Absalon, forfeilede ikke sin Hensigt; Valget, han giorde, ved at give Saxo det Hverv, at fortælle det danske Folks Skiebne og Kongernes Bedrifter fra de fierneste Tider indtil Kong Valdemars Dage, kan tiene til et Beviis paa, at den tappre og statskloge Prælat baade forstod at sætte Priis paa Saxos Evner, og overhovedet at vælge de Mænd, han brugte i forskiellige Syßler. Han havde, som man seer, paa een Tid overdraget det samme Foretagende til to af sine Huusgeistlige; men formodentlig havde Absalon fundet sig mindre tilfredsstillet ved Svend Aagesens tørre Korthed, end ved

Saxos rige Udførlighed. Denne har imidlertid, som det synes, ikke hastet med sit Arbeide; og det er i det mindste klart, at Erkebiskoppen ikke oplevede at see det fuldført, eller bragt saa vidt, som vi have det. Der fulgte snart Tider i Danmark, da Saxos Krønike blev henlagt, og baade den og Forfatteren ikke vare langt fra at synke i Forglemmelse. Men neppe var Bogen reddet fra Undergang, før den blev det lærde Europas Beundring; og man har i halvfierde hundrede Aar gientaget det Spørgsmaal af Erasmus: „hvorledes i hiin Tidsalder en saadan Veltalenheds Kraft kunde eies af en dansk Mand?" — Man kunde vel ogsaa fristes til at spørge: hvorledes det kunde gaae til, at en saa sielden, ved Lærdom og Aandsgaver i Danmark saa udmærket Geistlig, som Saxo Grammaticus, er bleven staaende paa et, i Forhold til disse Fortienester meget lavt og beskedent Trin i udvortes Stilling og Forfremmelse, og derfor ogsaa i personlig Henseende er bleven mindre bekiendt, end mangen ubetydelig Bisp, Prælat eller Abbed i Middelalderen. — Begge Dele forklares maaskee lettest og naturligst af hans Individualitet, af en saadan Beskaffenhed i Charakteer og Tænkemaade, hvorved Saxo, uden ærgierrig Higen, nøiedes med en Stilling, der gav ham Leilighed og Ro til Studier, uden at han søgte eller fandt Adgang til nogen høiere geistlig Værdighed.

For at forstaae, hvorledes en historisk Forfatter, som Saxo, og et Værk i det latinske Sprog, som hans danske Krønike, kunde blive til i Danmark i Overgangen fra det 12te til det 13de Aarhundrede, maae vi deels kiende til hans Tidsalder, og hvorledes dens Tilstand og Skikkelse var i hans Fædreland; deels betragte hans Individualitet, hans personlige Stilling, Charakteer og Egenskaber, hvorved vi desværre strax maae vedgaae, at hertil fattes saa at sige enhver anden Kilde, end Saxos eget Værk. Endelig maae vi

ogsaa, netop paa Grund af denne Mangel, bestræbe os for, saameget nøiere og omhyggeligere at opklare den virkelige Beskaffenhed og eiendommelige Natur af dette historiske Arbeide — et i sin Art eneste skriftligt Monument fra Middelalderen — for igiennem dette saavidt muelígt at ledes til en rigtig og klar Beskuelse af Forfatteren, hans Aand, Tænkemaade, Anlæg, Evner, Studier, og Anvendelse af disse; ligesom af de ydre Vilkaar og Betingelser, under hvilke han har skrevet sin Historie; det Øiemed og Formaal, som han selv havde stillet sig, eller Andre opgivet ham, i det han foretog sig at fortælle sit Fædrelands Historie.

Saxos Levealder har formodentlig udfyldt det 13de Aarhundredes anden Halvdeel, og hans Dødsfald kan, i Følge senere Begivenheder, som han i Forbigaaende berører, ikke være indtruffet før i det tidligste henimod 1210; saaledes lang Tid efter det Aar, hvormed Fortællingen af Begivenheder i hans Samtid sluttes, eller rettere afbrydes. Danmark havde paa den Tid allerede henved et Par Aarhundreder havt Christendom, catholsk Kirkeforfatning og Cleresie, og en, skiønt længe, som det synes, kun svagt pleiet geistlig Lærdom og latinsk Sprogcultur. Saxo selv sætter den ikke meget høit, eller langt tilbage i Tiden, der hvor han i sin Fortale giver tilkiende, at det danske Folk til hans Tid endnu hverken havde et dannet Sprog, eller en skriftlig optegnet Historie. Efter hans rigtige Anskuelse og Overbeviisning, at der udkræves en vis Grad af den ved Videnskaber forædlede skriftlige Sprogcultur hos et Folk, hvor historiske Arbeider skulle fremstaae: henholder han sig til den ligeledes herskende Mangel paa Færdighed i det latinske Sprog som Grunden til at Danmark ingen tidligere Historieskrivere havde eiet. Paa Dansk, mener han, kunde Ingen skrive Historie; Latin havde man i ældre Tider slet ikke kiendt; i den sildigere Tid havde man forsømt at dyrke

det. „Hvo (siger han) skulde vel tidligere have optegnet de Danskes Bedrifter, imedens denne for ikke længe siden[1]) christnede Stat savnede baade Religion og det latinske Sprog? — Men efterat her, tilligemed Gudstienesten, ogsaa var indført Romersprogets Brug, traadte hos os Ladhed i Uvidenhedens Sted; saaledes feiledes nu ligesaa meget ved Uvirksomhed, som tilforn ved Mangel paa Evne.“

Dette Sted siger os ikke blot, hvad der desuden er givet, og klart nok for Enhver, som kiender noget til de danske Sprogforhold i det 12te og 13de Aarhundrede: at det aldrig kunde falde Saxo ind at tænke sig en Mulighed i, at skrive Landets Historie i dets eget Tungemaal; men det taler ogsaa kun svagt til Fordeel for danske Geistliges Videnskabelighed overhovedet; og mindst for deres Interesse og Virken for Historien, hvori Middelalderens Geistlighed i andre Lande, og netop i Saxos Aarhundrede, havde flere udmærkede og fortiente Exempler at fremvise (f. Ex.: Biskop Otto af Freisingen, og Adam, Canonicus i Bremen). Maaskee har Saxo, der selv i Studier, Aand og latinsk Sprogkonst har været langt forud for sine Samtidige i Danmark, noget for stærkt paatalt den lærde Stands „segnities“ og „desidia“ i hans Fædreland; eller han har giort noget for store Fordringer til sine danske Standsbrødre i det 12te Aarhundrede: i hvis Øren

[1]) At Saxo i sin Fortale, hvor han nævner „Dania .... *nuper* publicis initiata sacris“, ikke just har meent sin egen, eller en ganske nylig forbigangen Tid: har Dahlmann først (Forschungen I. S. 158) siden ogsaa P. E. Müller (Ed. Saxonis, p. 2) antaget; nemlig, Saxo har meent „nylig“, i Sammenligning med de sydeuropæiske Nationer. (Jvf. om denne Brug af nuper Cicero de nat Deor. II. 50. og de Divinat. I. 89.) Men at Saxo dog i den næste Sætning: „At ubi cum sacrorum ritu“ &c. ikke undtager de sildigere Slægter, endog den nærmest foregaaende, fra den Ulyst og Forsømmelighed i at skrive, som han tillægger sine Landsmænd, ligger tydeligt i det paafølgende: „quo evenit, ut parvitas mea“ &c.

hans Udtryk just ikke kunne have havt nogen behagelig Klang. Saameget er dog i det mindste vist, at det er i Absalons, Valdemar den Førstes og Saxos Tidsalder, hvor vi finde de første egentlige Spor til en vaagnende videnskabelig Aand iblandt Danmarks Geistlighed; uagtet Landet næsten et hundrede Aar tidligere i Svend Estrithsen havde havt en Konge, der baade af Indenlandske og Fremmede berømmedes for Lærdom. Denne bestod dog kun i, at Kongen forstod noget Latin; at han ikke var ubekiendt med den hellige Skrift, eller i det mindste med Evangelier og Lectier, som brugtes ved Gudstienesten; ligesom han havde hørt og kunde huske adskilligt om Danmarks og Nordens Tilstand i ældre Tider.

Det var imidlertid under denne Konge og under hans Søn, Knud den Hellige, eller i anden Halvdeel af det 11te Aarhundrede, at den catholske Kirkes Indretning blev udført eller fuldført i Danmark; det er saaledes i denne Periode, vi maae søge de tidligste Spirer til indenlandsk geistlig Cultur og Lærdom; og vi maae derhos bl. a. lægge Mærke til, at under disse to Konger fortsattes endnu den ved Knud den Store begyndte Forplantelse af christelige Lærere, Munke og andre Geistlige fra England. Uheldigviis fattes vi historiske Data til nærmere Kundskab om det, som Knud den Store har udrettet for Religion og Kirkeforfatning i Danmark; men endskiønt han som Regent overhovedet var og blev mere engelsk, end dansk, og længe mest og især tænkte paa sine Erobringsplaner, og paa at befæste sit Herredømme: saa kunne vi af enkelte Træk dog slutte os til, at han ved sin Tilbøielighed for Geistligheden i England ogsaa er bleven ledet til at virke noget alvorligt for Kirkevæsenet i Danmark. Dertil har formodentlig hørt Indretningen af Kirkesogne, og Opbyggelsen af endeel Kirker, om endog i Begyndelsen kun af Træ, i hvis Sted der efterhaanden kom Steenkirker. Det

kan neppe antages, at det hele betydelige Antal Kirker, som Adam fra Bremen tillægger Danmark i Svend Estrithsens Tid, skulde alle være opførte under denne Konge. I Almindelighed vil man dog ikke tillægge vore tidligste Landkirker af Steen nogen høiere Alder, end anden Halvdeel af det 11te Aarhundrede, men snarere hensætte den største Deel af dem i det følgende, og i det 13de Aarhundrede. Knud den Stores Regiering tillægger man ogsaa Oprettelsen af de første Klostre i Danmark, skiøndt det synes som her har været Munke og smaa Celleklostre i Landet (cellulæ, conventicula) allerede i Svend Tveskiægs Tid. Voer Kloster i Jylland nævnes som det ældste Benedictinerkloster i Danmark, og dets Stiftelse henlægges til Knud den Stores Tid; ligesom ogsaa St. Mariæ Kloster i Viborg. Efter en Angivelse hos en af vore sildigste Annalister, eller historiske Compilatorer[2]), skal det have været i Aaret 1030, at de første Benedictinere ere komne til Danmark. At det især var engelske Geistlige, som Knud den Store benyttede, saavel til at indrette Klostre, som overhovedet til at ordne det danske Kirkevæsen, kan der saameget mindre være Tvivl om, da det endnu længe efter denne Konges Tid vedblev at være Skik, at indkalde Englændere, enten til at besætte høiere geistlige Embeder i Danmark, eller til at afgive Stammen for nyoprettede Munkeklostre. Endnu i A. 1100 blev St. Knuds Kloster i Odense besat med Munke fra Everham i England. Iblandt de mest bekiendte engelske Geistlige, der i dette Tidsrum kom til Værdighed i Danmark, var den første Biskop i

[2]) Corn. Hamsfort Chronologia secunda. S. R. Dan. I. 269. (Jvf. Saxo (Ed. Stephanii p. 201). Efter hans Beretning synes det, at Knud den Store baade af egen Formue stiftede større Klostre (privatorum clericorum convictus) og forøgede de smaa Celleklostres Antal, som allerede fandtes i Danmark (cellularum frequentiam novis conventiculis auxit.)

Roskilde, Gerbrand, som Knud den Store lod indvie af Erkebiskop Ethelnoth af Canterbury (1022;) og under Svend Estrithsen den navnkundige Biskop Wilhelm, der havde været Knud den Stores Capellan og Cantsler, og 1048 blev Biskop i Roskilde, hvor han døde 1076. Eilbert eller Egilbert, en Englænder, som havde været Klerk hos den bremiske Erkebiskop Adalbert, blev ligeledes 1048 Biskop i Odense; og samme Aar blev en tredie Englænder, Henrik, som havde været Knud den Stores Skatmester og siden Biskop paa Orkenøerne, den første Biskop i Lund. Ikke længe efter Svend Estrithsens Tid[3]) kom Munken Ælnoth fra Canterbury til Danmark, hvor han havde levet i 24 Aar, da han skrev sin bekiendte Levnetsbeskrivelse af Knud den Hellige.

Med den ved Geistligheden indbragte, i denne Stand pleiede Lærdom og boglige Konst stod det imidlertid længe kun paa svage Fødder i Danmark; først da Universiteterne i Frankrige og Tydskland begyndte at komme op (i første Halvdeel af det 12te Aarh. og noget senere i Tydskland), blev det snart meer og mere hyppigt, at Danske reiste ud af Landet, for i Paris og andre Steder at søge den høiere skolastiske og theologiske Lærdom, eller den Tids geistlige og videnskabelige Dannelse. Vel besøgte Nordboerne i den tidligere Middelalder ogsaa de italienske Universiteter, især Bologna, (ligesom senere hen Padua) for at studere canonisk Ret og skolastisk Theologie; men hyppigst bleve dog fra det 12te og 13de Aarhundrede deres Besøg i Paris; da det franske Universitet netop i disse dets første Aarhundreder stod i den høieste Glands, som vel nogen saadan Stiftelse i Middelalderen har opnaaet. Her var det fornemmelig, hvor en ny videnskabelig Retning opkom

[3]) Efter Langebeks rimelige Conjectur henved A. 1085; og saaledes har Ælnoth omtrent 1109 (formodentlig i St. Albani Kloster i Odense) skrevet Kong Knuds Levnet. (Scr. R. Dan. III. 327.)

og udviklede sig, der først søgte at bringe en udvortes Harmonie tilveie imellem Kirkens herskende Videnskab, Theologien, og Skolens Philosophie, eller den frie Tænknings Anvendelse paa de religiøse Dogmer. Theologien vedblev vel altid at være Videnskabeligheds Lærdom og Middelpunkt; thi saa godt som uden Undtagelse var Enhver, der søgte et Universitet for at studere, Geistlig, om han endog siden ikke opoffrede sig allene til Kirkens Tieneste, eller indtraadte i en geistlig Orden. Medbragte man fra en Domskole eller Klosterskole de fornødne grammatiske Kundskaber, og Læsning i nogle latinske Classikere, da gik man herfra ved Universitetet over til Theologien, der egentlig var det eneste og herskende Facultets-Studium, da man endnu hverken kiendte noget juridisk eller medicinsk Facultet. Den canoniske Retslærdom støttede sig paa den ene Side til Theologien, paa den anden til den romerske Ret; men allerede længe før Saxo kan have studeret i Paris, havde en ny og mægtig Skoleviisdom banet sig Vei til Universitetets Høresale. To af Middelalderens navnkundigste Lærere, Italieneren Anselmus (der begyndte som Munk i et Kloster i Normandiet, og tilsidst imod sin Villie, ophøiedes til Erkebiskop af Canterbury) og den endnu mere navnkundige Abelard (f. 1071 i Bretagne) havde grundet Scholastiken, hvis egentlige Stifter, Anselmus, i sit Kloster Bec i Normandiet egentlig var den første, som vilde anvende dialectisk-metaphysisk Videnskab paa at bevise Troens Mysterier. Endnu mere fri og dristig var Abelard, der kunde tælle sine Tilhørere og Disciple i Tusindeviis, og i dialectisk Skarpsindighed, i Veltalenhed og Tankerigdom overgik alle sine Samtidige og Modstandere, som vel kunde forfølge ham og fordømme hans Lære; men ikke standse dens Udbredelse[4]). Saa-

[4]) Til at charakterisere Aanden i Anselmus' og Abelards scholastiske Religionsphilosophie, kunne et Par Hovedsætninger af begge her være

ledes blev Frankrige den scholastiske Philosophies Fædreland, og denne blev et Hovedmiddel til at hæve Universitetet i Paris til en Anseelse og Celebritet, hvori længe ingen anden Høiskole kunde maale sig med den, som i Saxos Aarhundrede søgtes af alle studerende danske Geistlige. Den franske Hovedstad havde desuden Tillokkelser for Fremmede, som ikke fattedes eller forfeilede en Virkning, der i 6 til 7 Aarhundreder ikke har ophørt. „Paris — har Engelstoft sagt — var allerede dengang den store Magnet, som drog Europas Reisende og Studerende til sig. Hvad Under, at Alt strømmede derhen, hvor Videlysten fandt Tilfredsstillelse; hvor Beskyttelse og Udmærkelse ventede de Studerende; hvor Æren kaldte og Fornøielser vinkede; hvorfra man kom tilbage som Magistre og Doctores af første Rang, som lysende Stierner og som visse Candidater til Præbender, Bispestole og Stats-Embeder. — I Norden, og særdeles i Danmark, vare Reiser derhen ikke mindre hyppige end nogensteds; og det sidstnævnte Rige havde just under sine to første Valdemarer en Periode, hvori dets Rigdom, Velstand og Anseelse forenede sig med Nationens Aand, til at befordre alle de Midler til Lærdom og Cultur, som Tidsalderen frembød.“[5])

Endskiøndt de sidst anførte Udtryk vel kunne synes noget for stærke, naar de anvendes paa den videnskabelige Aand i Danmark i den angivne Tidsalder: saa er det dog neppe for meget sagt, at Paris paa den Tid har været besøgt af flere danske

nok. Anselm siger et Sted (i Skriftet: Cur deus homo, I. cap. 2): „Negligentia mihi videtur, si postquam confirmati sumus in fide, non studemus intelligere quod credimus.“ Abelard gaaer endnu langt videre: „Non credi potest aliquid nisi primitus intellectum; ridiculosum est, aliquid aliis prædicare quod nec ipse, nec illi quos docet, intellectu capere possunt“. (Ep. I. sive Hist. calamitatum suarum).

[5]) Engelstoft: „Noget om Fremmedes Studeringer i Paris, i 12te og 13de Aarhundrede.“ Skandinav. Museum. 1802. IV. S. 92. 93.

Studerende, end i vore Dage. Dette forklares meget naturligt ikke allene derved at danske Geistlige eller Lægfolk, der vilde studere, (og de første vare saa at sige de eneste) i Middelalderen nødvendigen maatte tye til et fremmedt Land; men ogsaa derved, at Universitetet i Paris endnu i det 13de Aarhundrede havde større Anseelse og Berømmelse, end noget andet; ligesom Paris dengang, som i en Række af sildigere Aarhundreder, i Almindelighed blev betragtet som Culturens Middelpunkt i Europa. De Franske gialdt allerede paa den Tid for den mest polerede, den vittigste, mest smagfulde og bedst klædte Nation i Verden[6]). Man reiste til Paris, ikke blot for at studere, men ogsaa for at danne sig ved Omgang med en saa cultiveret Nation; for at lære Sproget; og, hvad dengang, som nu, var en meget betydende Grund — for at fornøie sig. Forfatteren af Bogen: de disciplina scholarum, som man har tillagt den berømte Scholastiker Johannes Scotus Erigena, fra det 9de Aarhundrede[7]), men som formodentlig er af en meget sildigere Forfatter, siger om sig selv: at han drog over til Paris, formedelst de Franskes belevne Manerer, og Fruentimrenes venlige Tale og Omgang (ob ritus Gallorum facetos matronarumque pios affatus). Man behøver kun at læse en eller anden samtidig Forfatters Skildring af Pariserlivet i det 12te eller 13de Aarhundrede, for at blive overbeviist om, at Frankriges Hovedstad allerede for 600 Aar siden ikke blot var en Skole for Videnskab, Oplysning og slebne Manerer; men ogsaa for sandselig Vellyst, Ryggesløshed i Sæder, Luxus og Ødselhed. Skildringen af det Liv, som den Tids Klerke eller Studenter

---

6) „Nulla quibus toto gens acceptior orbe militia, sensu, doctrinis, philosophia, artibus ingenuis, ornatu, veste, nitore": siger Vilhelm fra Bretagne (Guilielmus Brito) om de Franske. Han levede under Philip August, i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede.

7) Bulæi Historia Universitatis Parisiensis. II. p. 675.

førte i Paris — hvorledes man (i Følge en Forfatter fra Overgangen mellem det 12te og 13de Aarh.[8]) kunde i eet og samme Huus ovenpaa finde en Skole, hvor Magistre docerede og holdt lærde Disputationer, og nedenunder en Bolig for ublydske Qvindfolk — er ikke mere anbefalende for den Tids Sæder, end hvad man veed om vore Dages Skik og Levemaade i „le pays latin" eller Studenterqvarteret i Paris. I andre Træk af Frihedsaand, Urolighed, og ungdommeligt Overmod hos Studenterne i Paris i det 12te Aarhundrede[9]) synes vi ligeledes at gienkiende langt sildigere Tider. De betydende Privilegier, men i Særdeleshed Fritagelsen for at svare under andre Domstole end de geistlige, endog i criminelle Sager, som den franske Konge Philip August[10]) tillagde de Studerendes Samfund, (clerici, scholares, écoliers, kaldtes de den Tid) bidrog meget til at forøge baade Studenternes umaadeligt, næsten fabelagtigt voxende Mængde i Paris, og deres academiske Isolering, Uafhængighed og Selvraadighed.

---

8) Cardinalen Jacob de Vitry, i hans Historia Occidentis cap. 7. (f. Engelstoft, anf. St. p. 69.)

9) See bl. a. Meiners histor. Vergleich. der Mittelalters. III. S. 547—60; og de hos Engelstoft (Skand. Mus. 1808, p. 65—71) anførte Steder af samtidige Skrifter.

10) En blodig Strid opkom i A. 1200 imellem Studenter og Borgere i Paris, hvori de sidstes Overhoved (Borgermesteren, Prevôt des Marchands) med væbnet Magt vilde forsvare sine Medborgere og bringe Orden og Rolighed tilveie, hvilket kostede Studenterne 5 Døde og mange Saarede. Dette gav Anledning til at Philip August ikke allene paa en haard og barbarisk Maade lod afstraffe Borgermesteren og hans Undergivne, men tillige i en høi og stadelig Grad udvidede de Studerendes Privilegier og Immuniteter, hvorved de giordes til et af den verdslige Øvrighed reent uafhængigt Samfund. Den sidste Prevôt des marchands i Paris, som ved sin Embeds-Tiltrædelse maatte ved Universitetet aflægge Ed paa at ville erkiende og agte dets Privilegier fra Aaret 1200 var Mr. Villeroi 1592. (Sismondi Hist. des Français VI. p. 196. E. Dubarle Hist. de l'Université de Paris. I. p. 69. 70.)

At Frankriges Hovedstad allerede i hine Aarhundreder, og saaledes vel ligesaa tidligt, som af nogen anden Nation, hyppigt besøgtes af Danske: derom haves bl. a. det mærkelige Vidnesbyrd hos Krønikeskriveren Arnold fra Lybek, der levede i Begyndelsen af 13de Aarhundrede. Efterat have berettet, hvorledes de Danske i hans Tid efterhaanden aflagde deres gamle Sømandsdragt (formam nautarum in vestibus) og optoge Tydskernes Dragt, Skarlagens og Silkeklæder, tilføier han: at de Danske heller ikke have giort ringe Fremgang i Videnskaberne (scientia liberali non parum profecerunt) fordi Landets Fornemme (nobiliores terræ) sende deres Sønner til Paris, ikke blot for at undervises i verdslige Sager (seculares res). „Og naar de saaledes have opnaaet Færdighed ikke allene i hiint Lands Videnskabelighed, men ogsaa i Sproget, saa pleie de at blive meget dygtige, baade i de frie Konster, og i Theologien. Efterdi de ei allene, formedelst deres af Naturen meget flydende Tunge, befindes fine og skarpsindige i dialectiske Materier; men ogsaa vise sig, i at behandle geistlige Sager, som gode Lovkyndige i den canoniske og civile Ret" [11]). — Om vore Forfædres allerede for over 600 Aar siden udbredte Berømmelse for Lethed i at tale fremmede Sprog og antage fransk Politur, har man et andet Vidnesbyrd fra samme Tid. Den bekiendte urolige Biskop Valdemar af Slesvig, af Kong Nielses Slægt og Søn til Kong Knud V., (han døde i høi Alder henved 1236) havde ogsaa i sin Ungdom, i anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede, studeret i Paris, og der formodentlig boet i Klosteret St. Genevieve. Man har et Brev af Petrus Tornacensis, der havde været Abbed i dette Kloster, og som bevidner, hvorledes denne Prinds havde efterladt en meget

11) Arnoldi Lubec. Chron. Slavor. (Contin. Helmoldi) Lib. III. cap. 5, Ed. Lub. 1702, p. 306.

hæderlig Erindring om hans Ophold i Paris, hvor Brødrene i Klosteret „havde beundret hans Modenhed i saa ung en Alder, en udvortes Værdighed, der anstod den tilkommende Biskop, den store Ydmyghed hos en saa høibyrdig Herre, den venlige Omgangstone hos en Prinds af kongeligt Blod, og endelig den franske Elegants hos en nordisk Mand.“ Vi kunne ved den Leilighed erindre, at det var fra det samme St. Genovevas Kloster, at Biskop Absalon (1165) indkaldte den hellige Vilhelm[12]), som han satte til Abbed over et Augustinerkloster paa Eskildsø i Isefiord, hvorfra han siden flyttede med sine Munke til Ebelholdt i Siælland, og døde her 1202, Aaret efter Absalon, i sit 98de Aar. Det er af denne meget agtværdige Geistlige, en af Saxos Samtidige, at man har den bekiendte Samling af latinske Breve, der indeholder mange vigtige Bidrag til vor Historie under den Tid, han levede i Danmark. Der er al Grund til at antage, hvad der ogsaa udtrykkeligt berettes, at Abbed Vilhelm har bidraget meget til at vedligeholde og forøge det vedvarende Samqvem imellem de danske Geistlige og Studerende, og Universitetet, ligesom ogsaa St. Genovevas Kloster i Paris[13]). Man finder saaledes, at endnu langt hen i det 13de Aarhundrede (1275) er der i den Gade i Paris, hvor dette Kloster laae

12) Om Aaret (1165) jvf. S. R. Dan. V. 470. not. i. Suhm, Danm. Hist. VII. 192.

13) Bulæus (Hist. Univers. Paris. T. II. p. 385) fortæller urigtigt, og imod Beretningen i Vita S. Vilhelmi (S. R. Dan. V. 471), at det var Absalon selv, der var sendt af den danske Konge i et Gesandtskab til Paris, og hvem det tillige var overdraget at medføre nogle Munke eller Kanniker fra St. Genovevas Kloster. Af St. Vilhelms Levnet veed man derimod, at Absalon sendte Provsten Saxo fra Roskilde med Breve til dette Kloster, for at formaae Abbeden til at sende Vilhelm med 3 andre Brødre til Danmark, for at reformere Klostret paa Eskildsø. Bulæus tilføier imidlertid: Hinc commercium, tam literarum, quam Societatis inter Dacos & Canonicos Sangenouefanos emersit. Nam plerique, qui e Dacia Parisios mittebantur studiorum causa, apud

(Rue de St. Geneviéve), blevet bygget et eget Collegium, eller Huus for danske Studenter, paa en dansk Geistligs Bekostning, hvis Navn dog ikke er nævnt; men som Gram har meent kunde være den til Erkebiskop i Lund udvalgte Erland, der netop 1275 flygtede her af Landet til Frankrige, hvor han døde.

Paa den Tid var meer end et heelt Aarhundrede forløbet, i hvilket Historien melder om Danske, der i Paris havde søgt Underviisning, Lærdom og Dannelse. Ville vi nævne nogle af de navnkundigste blandt disse, da maa Begyndelsen skee med Absalon selv, hvis Ophold i Paris maa være indtruffet omtrent ved Midten af det 12te Aarhundrede, eller ikke meget silddigere, end 1150; eftersom den nylig nævnte Abbed Vilhelm, med hvem han indgik et fortroligt Venskab („cum Parisiis studendi causa moraretur") i Aaret 1165 efter Biskop Absalons Ønske kom til Danmark.[14]) At Absalon (f. 1128) har studeret i Paris, efter sit 20de Aar, og formodentlig i flere Aar, er saaledes historisk vist; at han fra Ungdommen af har været bestemt til den geistlige Stand, uagtet han tillige, som Saxo fortæller, var Mester i alle Legemsøvelser og hærdet til Krigslivet, og at han ikke pludselig i sit 30te Aar (1158) fra Lægmand er bleven valgt til Biskop i Roskilde: synes heel rimeligt. Selv gamle Vidnesbyrd berømme hans Lærdom og udmærkede Veltalenhed ikke mindre, end hans Tapperhed og Vaabendygtighed; og det bedste Beviis paa hans egen Dannelse, hans Kiærlighed til Videnskab og til Historie, er at han havde Mænd som Saxo og Svend Aagesen i sin Tieneste, og selv var den, der opmuntrede dem til at skrive.

S. Genouevam hospitabantur." Bulæi Hist. Univ. Paris. l. c.

[14]) Aaret 1165 maa (efter den af Suhm meddeelte Grund, ifølge Vilhelms egne Yttringer) heller antages, end 1161 (som findes i Vita Vilhelmi Abb.) eller 1171, efter Langebek (Jnf. S. R. D. V. p. 470 f.)

Et Vidnesbyrd herom var ogsaa Absalons Omsorg for at hans Fætter Peder Sunesen, der senere (1195) blev Biskop i Roskilde, i en ung Alder sendtes til Paris, hvor han nogle Aar opholdt sig og blev oplært i St. Genovevas Kloster.

Endskiøndt derfor Absalon især glimrer i Historien ved sit store Navn som Statsmand, Krigshøvding og Hierarch, kunne vi dog forudsætte, at han baade selv fra sit Studium i Paris har havt meer end almindelig geistlig Dannelse, om end ikke egentlig Lærdom; og at han har været ivrig i at opmuntre sit Cleresie, og den danske Geistlighed overhovedet, til at lægge sig efter Videnskab og latinsk Sprogkundskab, meer end hidtil var skeet i Danmark. Vi bør imidlertid ikke glemme, at Absalon heri har havt en noget tidligere Forgænger, men tillige med ham samtidig Prælat og geistlig Videnskabsmand. Det var Absalons i flere Henseender udmærkede Formand paa Lunds Erkesæde, Eskild, der, tilligemed hans Farbroder og Formand, Erkebiskop Adzer og hans Brodersøn Svend Aagesen, nedstammede fra Palnatoke, var af Absalons Slægt, og giennem Erik Eiegods Dronning Bothild besvogret med det danske Kongehuus. Eskild var fra sit 12te Aar bleven opdraget i den da berømte Skole i Hildesheim. Man veed ikke bestemt, om han ogsaa har studeret i Paris, hvilket dog ikke er ganske usandsynligt, da han, efter sin Ophøielse til Biskop i Roskilde 1134, og kort efter (1138) til Erkebiskop i Lund, har staaet i Brevverling med de to, i det 12te Aarhundrede saa berømte franske Geistlige, den hell. Bernhard fra Clairvaux (d. 1153) og Petrus Cellensis, Abbed i Klostret Mostier la celle ved Troyes, der døde som Biskop i Chartres 1187. Eskild synes at have havt adskilligt tilfælles med sin Ven St. Bernhard, som han besøgte i Clairvaux, endnu Aaret før dennes Død (1152;)[15]) og ligesom denne, og andre Middel-

15) Suhms Danm. Hist. VI. S. 167.

alderens høie Geistlige, blandede han sig meget i Statssager, og laae hyppigen i Strid med Kong Valdemar I. Han endte omsider sin Løbebane med, i en Alder af henved 80 Aar, da han næsten 40 Aar havde været Erkebiskop, at nedlægge sin Værdighed, (1177) gik som Bernhardiner-Munk i Klostret Clairvaux, og døde der 1182. Vel har man, saavidt vides, foruden den ældste skaanske Kirkeret, givet af Eskild 1161, intet andet skriftligt Mindesmærke af denne Erkebiskop tilovers, end et eneste, hos Hvitfeldt (I. 276) aftrykt latinsk Brev, som han skrev hiem til Kongerne (Knud og Valdemar), Geistligheden og Folket i Octbr. 1156. Han var da, paa sin Hiemfærd fra et Besøg i Rom, hos Paven, Hadrian IV. bleven overfaldet og udplyndret i Nærheden af Thionville i Luxemburg, og siden holdt i Fængsel — som det synes med Keiser Frederik den Førstes Vidende og Villie. Men dette ene Brev, foruden at det, som ogsaa Gram har sagt, udmærker sig ved en god og veltalende Stiil, (det beviser bl. a. ogsaa, at Erkebispen var bekiendt med Terents) er tillige et smukt Vidnesbyrd om Eskilds mandige, uforfærdede Aand og om hans patriotiske Tænkemaade. Han siger saaledes bl. a., at Keiseren vel tillagde ham grove Forseelser imod sin Person, og at han skulde have forvoldt hans Rige og Krone Tab og Krænkelse; men Erkebispen havde deri sin Samvittighed fri, og vidste ikke, naar han skulde have foretaget sig saadant. Saaledes var han uskyldig bleven anklaget, og fordømt uden at være overbeviist. „Men dette er vor Ære og vor Triumph", tilføier han; „og til den Grad ønsker jeg, at det danske Riges Hæder, og den danske Kirkes Høihed maa fremmes, at det er mig kiærere, at lide for Kirken, end at herske i den." Derfor formaner han sine Herrer, sine Brødre og Venner, at de vel ville bede til Gud for hans Befrielse, men aldrig tænke paa at bede ham fri for Penge; thi en saadan Befrielse vilde

være skiendig, hvorved Kirkens Frihed forgik. (Præterea infamis est redemptio, qua libertas perit ecclesiæ, qua servitus ei comparatur.) Hellere vil han sætte sit Liv i Fare ved at forblive i sit Fængsel, end at for dette Livs Skyld den almindelige Frihed skulde omstyrtes. „Det bør en Biskop, om han ei kan leve, da i det mindste at døe for Menigheden." (Pontificis est, si non vivere, mori saltem pro universis.)

Saa høimodigt tænkte og saa diærvt strev en dansk Biskop i Midten af det 12te Aarhundrede; og dette er kun eet af flere Exempler, der kunne vise, at naar En eller Anden allene vil nævne Middelalderens Geistlighed som en uvidende, egennyttig, herskesyg Caste: da taler man med den eensidige, fordomsfulde Partiskheds Stemme, der ikke sætter Fortidens historiske Billede i Sandhedens fulde og klare Lys. — Et med Troskab udført Billede af en anden berømmelig dansk Prælat, der levede i det 12te og langt ind i det 13de Aarhundrede, vil kunne overbevise os om, at i Valdemarernes Periode, paa en Tid, da det catholske Hierarchie i Danmark var i sin fulde Glands, og da dets for Staten og Kirken lige uheldige Opposition imod Kongemagten endnu ei var opkommen, fandtes her en Biskop, hvis hele Levnet endnu kunde være et Mønster i den protestantiske Kirke. En med den Viborgske Biskop Gunner samtidig Munk eller Geistlig har givet os en Biographie eller Charakteerskildring af denne ærværdige danske Prælat, (der døde 1251 i sit 99de Aar) hvilken, tilligemed Øm Klosters Historie, (hvortil Biskop Gunners Levnet er føiet[16]), Biskop Vilhelms Levnet og Breve, Erkebiskop Absalons Testament, og Sorøe Klosters Stiftelseshistorie, m. m., hører til de interessanteste samtidige Bidrag, som haves til den danske Geistligheds og til vor Culturhistorie i det 12te og 13de Aarhundrede.

---

16) Script. Rer. Dan. Tom. V. p. 231—302.

Om Biskop Gunner — der ikke blot var samtidig baade med Erkebiskopperne Eskild og Absalon, og med den sidstes Eftermand i Lund, Anders Sunesøn, men med de to nærmest følgende lundske Erkebiskopper — kan i Almindelighed bemærkes, at ogsaa han uden Tvivl har været en Mand af Lærdom og videnskabelig Dannelse, ligesaa vel som han var en i sit Embede nidkiær og ivrig, i sit Huus og i sit Levnet baade exemplarisk og elskværdig Bisko; endskiøndt man ikke finder Spor til, at han har været Forfatter, og det heller ikke udtrykkelig siges om ham, at han havde besøgt udenlandske Universiteter. Ikke desmindre sees af hans Levnetsbeskrivelse, at han ikke allene selv var saa vel studeret og øvet i den Tids boglige Konster og Dialectik, at han kunde disputere med de dygtigste og skarpsindigste „Paris-Klerke", (eller Geistlige, der kom hiem efter at have fuldendt deres Cursus i Paris) og ofte, baade med Skiemt og Alvor slog dem af Marken; men han holdt endog et Slags Skole eller Gymnasium i sin Bispegaard; omtrent som man finder, at nogle af de ældste islandske Biskopper ligeledes giorde. Han pleiede nemlig selv at undervise sine Capellaner og andre Klerke og Munke, som han havde hos sig i Huset, baade ved mundtlig Lære og ved Samtaler, hvori han brugte idelig at indstrøe baade Sententser af Kirkefædre, og Vers af romerske Poeter, og af hvilke man bl. a. seer, at han havde læst Ovid, ja endog denne Digters Remedia amoris[17]). I andre Timer dicterede han sine Disciple Læresætninger, som de nedskreve, siddende ved hans

[17]) Biskop Gunner var meget mild og eftergivende mod Bønderne og Almuen, i Henseende til at tage Straffebøder, hvoraf han gierne eftergav den største Deel, naar det ikke var for grove Forbrydelser. Men naar han saae en Bonde komme, pleiede han tidt spøgende at sige: »Nu faaer jeg Krig!« nemlig med Ovids Ord: „Bella mihi video".

Fødder; eller han overhørte de unge Klerke i de Bøger, som de havde læst, og i det, de sagde at have lært i Skolerne. Hvor uvidende endog de Personer vare, der kom i Bisfoppens Huus — tilføier hans Biograph — saa bleve de dog efter nogle Aars Forløb forbedrede baade i Lærdom og Omgang. Derfor bleve flere Munke og Klerke, der havde været Capellaner hos Bisfop Gunner, eller levet i hans Huus, forfremmede baade til Provster, Abbeder og Bisfopper, og den sidste Klerk eller Capellan, han havde, Johannes, der 1266 blev Bisfop i Børglum Stift, sagde ofte, at han og flere Andre havde lært mere, baade i Sædelighed og i Videnskab (tam in morum honestate, quam in literatura) i Bisfop Gunners Gaard i Viborg, end mange Andre lærte med stor Bekostning under deres Ophold i Paris.

Denne Nestor i Danmarks geistlige Stand (ingen dansk Bisfop i det mindste har opnaaet hans Alder) fortiente saaledes al den høie Berømmelse, som en samtidig Forfatter (der ogsaa havde været en af Bisfoppens Huusgeistlige) tillægger ham. Heller ikke er det uden Betydning, at netop Gunner, der i eet og Alt kunde kaldes et Mønster for sin Tids Geistlighed, er den eneste catholske Bisfop i Danmark, der har fundet en Biograph, som kunde skildre hans Charakteer, hans Egenskaber, hans hele Levemaade, med saa mange Træk af naiv Sandhed og Naturlighed og af levende Deeltagelse, ligesom med en Udførlighed, der sætter os ganske ind i Bisfop Gunners hele patriarchalske Huusliv og Embedsførelse, og hvorved hans Embedsbrødres, eller den høiere danske Geistligheds Levesfik i det 13de Aarhundrede i mange Dele oplyses. Hvad vi derimod savne i dette ualmindelige og interessante Bidrag til vor Kirke- og Culturhistorie, eller hvad man kunde ønske, det havde indeholdt en større Deel af: er nærmere og videre biographiske Efterretninger om Gunners

Levnetsløb giennem et heelt Aarhundrede. Herom vides ikke meget meer, end at han havde været Cistercienser-Munk, og først i Alderdommen, eller i sit 64de Aar, 1216 blev Abbed i Øm Kloster i Jylland, og 6 Aar derefter (1222) valgt til Biskop i Viborg. — Hvormeget Kong Valdemar II. (som det ogsaa udtrykkeligt siges) ærede og agtede Biskop Gunner, som han altid, baade mundtligt og i Breve, kaldte sin Fader, og hvor stor Kongens Tillid var til Gunners Forstand og Klogskab, viste han ogsaa ved at sende den gamle Prælat i dennes 77de Aar, i Følge med flere Gesandter, til Portugal, for at begiere Dronning Berengarias Broderdatter, Prindsesse Eleonoras Haand for den allerede som Faderens Efterfølger hyldede og kronede Kong Valdemar den Unge (1229.) Oldingen udførte ikke blot dette Ærende til Alles Tilfredshed, og vandt baade den unge Konges og hans Fyrstindes Hengivenhed og Kiærlighed; men endnu 11 Aar derefter, da Gunner var i sit 88de Aar, mødte han med de øvrige Biskopper i Vordingborg, og deeltog i de Arbeider og Forhandlinger, som vedkom Samlingen og Udgivelsen af den jydske Lov. Et Par Aar derefter (1242) forlangte han alvorligen at resignere; men Erkebiskoppen vilde ikke give sit Samtykke dertil; og Gunner, som beholdt Syn og Hørelse til det sidste, kunde endnu 1246 i sit 94de Aar holde Liigtalen over Abbed Michael i Øm Kloster. Omsider døde han uden Sygdom, af Alderdoms Affræftelse, paa Asmild Kloster, d. 25de August 1251, da han gik i sit 100de Aar. Hans Berømmelse har en taknemmelig Lærlings Pietet ligesom sammenfattet i de meget sigende Ord: at tvertimod det gamle Sagn, at Tænkemaaden ofte forandres hos den, som stiger i Ære og Høihed, blev Gunner, der var ædel og fuldkommen i sin ringere Stand, mere hellig og fuldkommen (sanctior & perfectior) som Biskop, baade i sit Forhold til Gud, til sin Næste og til Verden.

Naar Gunner i Viborg saaledes skildres som en sielden, ved Aandskræfter, Veltalenhed, ædle og elskværdige Egenskaber lige udmærket, med Verdensklogskab og Urbanitet begavet geistlig Overhyrde i Valdemarernes og Saxos Tidsalder: da havde Danmark paa samme Tid en anden høi Prælat, der paa en Maade kunde gielde som Mønster for hiin Tids lærde Geistlighed i Norden: Absalons Frænde og Eftermand, Anders Sunesøn, der fra 1201 til 1222 beklædte Lunds Erkesæde, men i sidstnævnte Aar for en ulægelig Sygdoms Skyld maatte resignere, og siden levede i Eenlighed paa Ivø i Skaane, indtil sin Død 1228. Han var en Søn af den under Valdemar I. og Knud VI. meget betydende og anseete Sune Ebbesen, (d. 1186) og en Fætter (Farbrødersøn) til Erkebiskop Absalon, der tog sig baade af Anders Sunesøns og dennes ældre Broder Peders Opdragelse, hvis Ophold ved Universitetet i Paris ovenfor er omtalt. Efterat Peder Sunesøn, for sin Helbreds Skyld, noget inden han havde fuldendt sit Cursus, var kommen hiem (formodentlig henved A. 1182[18]), blev hans Broder Anders ligeledes skikket til Paris, hvor han i flere Aar studerede Theologie, Dialectik, Romerret og canonisk Ret. Ikke nøiet hermed foretog han en Reise, der varede flere Aar, til England og Italien, og vendte tilbage til Paris med saa megen Anseelse for sin Lærdom, at han, som man mener, enten selv aabnede et Cursus, eller forestod en theologisk Skole ved det franske Universitet; hvis han endog ikke, som Andre (Stephanius) have troet, har nydt den for en Fremmed ualmindelige Hæder: at blive valgt til Universitetets Rector. Paa begge Maader har man forklaret Saxos Ord: „Tu splendidissimum externæ scholæ regimen apprehendisti." Det første synes imidlertid rimeligst, og kan svare til, eller

---

18) P. E. Müller: Vita Andreæ Sunonis. 1830. 4. p. 5.

forklare, at Anders Sunesen i en gammel Fortegnelse over dem, som vare begravne i Sorøe Klosterkirke, kaldes „sacræ theologiae professor“, og paa et andet Sted „in sacra theologia magister“[19]); ligesom ogsaa allerede Hvitfeldt (i Fortalen til hans Udgave af And. Sunesøns latinske Oversættelse af de skaanske Retsvedtægter) har antaget denne Mening.[20]) Efter sin Hjemkomst til Danmark blev han først Provst i Roskilde (omtrent 1194—95;) siden Cantsler eller Secretair hos Knud VI.,[21]) der bl. a. brugte ham, tilligemed Abbed Vilhelm, ved det vigtige Gesandtskab, som Kongen 1194 sendte til Rom for at klage over den franske Konge Philip Augusts Opførsel imod sin Dronning, Knud VI. Søster Ingeborg.

Efter et Par Aars Fraværelse paa denne Reise kom Anders Sunesøn tilbage; og det kan mueligen have været i Mellemtiden fra hans Hjemkomst indtil hans Udnævnelse til Erkebisp 1201, at han skrev sit, i hans Levetid og Aarhundrede berømte (skiøndt neppe meget læste) skolastisk-dogmatiske Læredigt paa Latin om Skabelsen, under Titel „Hexaëmeron“, hvis over 8000 for det meste haarde, ujævne og ucorrecte Hexametre det i vore Dage vilde være et suurt Arbeide, at faae læst til Ende; uden at man derfor vil give Gram Uret i, at Digtet vel, for Sieldenhedens og Forfatterens Skyld, fortiente et Aftryk; et Foretagende, som hos os Adskillige have bebudet, men Ingen udført. Gram har for øvrigt i faa Linier, med sædvanlig træffende Charakteristik, angivet dets Beskaffen-

19) Scr. R. Dan. IV. 541. IV. 472. 474.

20) Den er antaget, og med Udvikling af endeel Grunde forsvaret af P. E. Müller. Vita A. Sunonis 1830. p. 5—7.

21) „Ob insignium culmen meritaque virtutum Regius Epistolaris effectus“. Saxo. Kong Knud kalder ham selv i et Brev „Cancellarius noster“. (S. R. Dan. VI. 144.) Hos Arnold fra Lübek, IV. c. 14, kaldes han „regalis aulæ cancellarius“.

hed. „Forfatteren, siger han, synes i dette Værk at have villet udgyde sin Lærdoms Fylde. Som Poet gaaer han ud paa at fremstille, ikke allene et heelt theologisk Cursus, men ogsaa den Tids philosophiske Skolers hele, baade aabenbare og skiulte Lære, i bunden Stiil — og det en Stiil, man ikke tør ligne med Saxos, da den er langt mere raa, mindre filet, og meget ofte støder an imod Metrikens Love[22].“ Saxo selv kalder derimod dette sin Beskytters Værk „mirificum opus“; hvoraf vi erfare, at det allerede var til, da Saxo tilegnede Anders Sunesen sin Danmarkshistorie. Den Skiebne har det i det mindste havt tilfælles med Saxos virkelig „beundringsværdige“, og ulige mere berømte Værk, at det omtrent har været sin Undergang ligesaa nær, som Saxos Historie, hvoraf man havde stor Nød med at skaffe et Exemplar tilveie i Begyndelsen af det 16de Aarh., da Værket første Gang skulde gaae ud i Verden paa Prent. Af Anders Sunesøns Hexaëmeron er nu heller ikke meer end eet Exemplar tilovers, eller bekiendt; men dette er i det mindste et godt, med Forfatteren næsten samtidigt Pergamentshaandskrift[23]. I øvrigt vides det, at Anders Sunesøn har været Forfatter af et andet latinsk Læredigt om de 7 Sacramenter, hvilket endnu var til i det 16de Aarhundrede, og at han skrev latinske Lovsange, (S. R. Dan. II. p. 668) hvortil han neppe kan have havt meget poetisk Anlæg.

Et langt vigtigere Arbeide, med Hensyn til dets endnu vedvarende Nytte til Oplysning og Fortolkning af en af de ældste danske Lovsamlinger (den skaanske), er Anders Sunesøns latinske Recension eller Paraphrase af Skaanes Vedtægter.

---

[22]) Oratio de statu rei lit. in Dania. (Dänische Bibliothek. VII. St. S. 476).

[23]) Paa Universitetsbibliotheket i Kiøbenhavn, hvor det findes i Samlingen: e donat. Varior. Nr. 154. 4to. (Jvf. ogsaa P. E. Müllers ovenfor anf. Program om And. Sunesøn, p. 12.)

Om Værdien af dette Erkebispens Arbeide har der, siden Kofod Ancher[24]) sagde, at det vidnede om hans grundige Indsigt i Lovkyndighed, og at „det allene var nok for at giøre hans Navn udødeligt", kun herſket een Mening hos Sagkyndige. Til disse maa man dog regne F. W. Schlegel, uagtet denne Retslærde har kunnet falde paa en saa besynderlig Mening, (hvilken Rosenvinge har anseet det fornødent, udførligt at giendrive) som den, at Forholdet med de to Texter skulde være det modsatte af hvad det virkeligt er; eller, at den skaanske Lovbog paa Dansk ikke skulde, ligesom vore andre, de norske, og de svenske gamle Love, være den oprindelige Samling af Skaaningernes Retsvedtægter; men en endog maadelig udført Oversættelse i Landets Sprog af Anders Sunesøns latinske Original, i hvilken han først skulde have samlet, ordnet og fortolket disse skaanske Vedtægter. At fremsætte denne Schlegels Mening tør nu være nok for at vise, hvor blottet den er for al rimelig og fornuftig Grund. Den kan vel tilskrives en høi Grad af Interesse og Forkiærlighed, som Schlegel havde fattet for Anders Sunesøns Værk, hvis egne Fortienester heller ikke tabe noget, ved at det sees i sit sande Forhold. At det vidner om, at Erkebiskoppen ikke allene var fuldkommen hiemme i det, som var gieldende Ret i Skaane, men forstod som Retskyndig at fortolke Vedtægterne, og heri viste sig som vel bevandret i de romerske Love: er en Bemærkning af Schlegel, hvori uden Tvivl enhver Sagkyndig vil give ham Ret. Han tilføier, at i dette Arbeide — hvor en latinsk Elegants og Sprogkonst, som hos Saxo, vilde have været ilde anvendt, hvis Anders Sunesøn endog havde været i Stand dertil — er hans Sprog og Stiil dog bedre, end i fremmede juridiske Skrifter fra det 12te og 13de Aarhundrede. — Af langt

24) Dansk Lovhistorie. 1769. 1. Decl. S. 69.

større Betydenhed ere de Hielpemidler, Anders Sunesøns Værk indeholder til den skaanske Lovs Oplysning og Fortolkning. Saaledes giver han paa flere Steder Underretning om, hvad der i denne Lovsamling er ældre, og hvad der er forandret, eller i sildigere Tider er vedtaget; paa andre Steder anfører han Lovforskrifternes retlige Grund (rationes legis;) oplyser ofte juridiske Antiquiteter; ja forklarer endog en heel Deel gammeldanske Ord i Lovsproget. Alt dette er at betragte som Tillæg og Commentarer, hvilke den retskyndige Prælat har føiet til sin Oversættelse af Vedtægterne, der baade i den oprindelige Text, og i Sunesøns Fortolkning, frembyde Spor nok af Maaden, hvorpaa de ere samlede af Folkets bevarede Tradition,[25]) og formodentlig allerede i Absalons Tid, eller imod Slutningen af det 12te Aarhundrede, skriftligt optegnede.

Allerede de ovenfor i Korthed berørte Exempler ville giøre det umiskiendeligt, at den i politisk Henseende glimrende Periode, man pleier at kalde Valdemarernes Tidsalder, ogsaa har udmærket sig derved, at Statens Magt, heldige udvortes Forhold, og en kraftig Styrelse, har udøvet en vis Indflydelse paa den videnskabelige Culturs Fremgang hos den geistlige Stand i Danmark — den eneste, hos hvilken en saadan Cultur paa hin Tid kunde søges; uden at dette i øvrigt, enten i bemeldte Tidsrum, eller i et Par af de paafølgende Aarhundreder, fremkaldte nogen national Literatur i Landets Sprog. At Danmark og Sverrig heri have staaet tilbage, ikke allene for England, Tydskland, Frankrige og flere sydeuropæiske

[25]) F. Ex. i de mange Steder, hvor den Talemaade forekommer: „Det ville (ɔ: mene) somme Mænd at skulle være Lov"; eller: „Det have Skaaninger ogsaa stundom havt for Lov" (IV. 16); hvorimod det, i Modsætning hertil, hedder om samme Gienstand: „Dette ville *nu* somme Mænd have til Lov." o. saal. fl.

Lande; men endog for Island og Norge: er en bekiendt Sag. Jeg vil i denne Anledning kun med faa Ord gientage, hvad jeg meer end engang tilforn har viist: at en gammel national Literatur, eller egen Middelalders-Literatur, har Norden kun eiet ved og hos Islænderne; at en Green af samme fæstede Rod og udviklede sig i Norge, af den naturlige Grund, at Sprogforholdet imellem Islænderne og Moderlandet altid maatte blive det nærmeste og mest umiddelbare; men at den aldrig er bleven levende forplantet, hverken til Sverrige, eller Danmark. Man kan (og dette maae vi nødvendigen erindre, ogsaa med Hensyn til Saxos Behandling af den danske Historie) ei engang forestille sig at den gamle islandske Literatur, navnligen i dens Hovedbestanddeel Sagaerne, nogentid skulde have været en fælles og almindelig Folkeliteratur i hele Norden. At dette aldrig kan have været Tilfældet i Danmark, lader sig til Klarhed bevise. Naar opstod, udbannede sig og blomstrede den islandske Sagafortælling som Literatur, eller i skriftlig Form? — Ikke før i Tidsrummet fra Begyndelsen af det 12te til henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede. Havde den i dette Tidsrum forplantet sig til Danmark, saaledes at islandske og norske Sagaer her vare blevne Folkelæsning, da vilde den upaatvivlelig, ligesom i Norge, have fremkaldt en Forplantning af Sagaskrivningen i det danske Sprog, som det taltes i det 12te eller 13de Aarhundrede; og dette vilde da ogsaa have yttret sin Indflydelse paa Opkomsten af en eller anden Spire til en egen, national Sagaliteratur, en dansk fortællende Prosa. Men intet af saadant spores i Danmark (som vi siden, i Anledning af Saxos Historie nærmere skulle berøre) hverken i det 13de eller 14de Aarhundrede; ja man veed ei engang af, at nogensinde et islandsk Haandskrift er fundet bevaret i vort Fædreland. Dermed ville vi naturligviis ikke sige, at jo et eller andet islandsk

Haandskrift kan være kommet her til Landet, i den Tid, da islandske Skialde og Sagafortællere (f. Ex. under Valdemar I. og under Valdemar II.) søgte til Danerkongens Hof. Men der er en uendelig vid Afstand imellem det, at en eller anden tilreisende Islænder kan have medbragt en „Skindbog" fra sin Fædrenes, som er bleven i Danmark og der forbrugt som gammelt Pergament; og det, at islandske Sagaer skulde være blevne til almindelig Folkelæsning her i Landet, hvortil der ikke gives det allerringeste Spor. Man maatte da i det mindste have fundet, om ikke hele Sagaer, dog endeel Fragmenter eller Blade af saadanne i Danmark; ligesaa vel som man har fundet fylde adskillige Foliobind med Levningerne af det, som i det 12te, 13de og 14de Aarhundrede er skrevet paa Latin, af Annaler, Legender, Klosterhistorier, Jordebøger og Gavebøger, i de danske Domcapitler og Klostre. Men knap er i alle disse historiske Kilder det mindste Spor at finde til, at nogen af vore geistlige Annalister har kiendt, hvad der i det gamle Nordens Sprog var skrevet i Norge og Island; saa lidt som der i disse vore egne Aarbøger spores den ringeste Brug af nogen dansk Kongesaga, skreven i hiint Sprog. Saavel vor Saxo, som den ikke meget tidligere norske Munk Theodorik (omtrent 1160—70) tale overhovedet kun om mundtlige Fortællinger af Islændere[26]). Efter deres egne

[26]) Theodorik vil „kortelig optegne noget om de gamle norske Konger, saaledes som han omhyggelig har kunnet udspørge det af dem, hos hvilke Erindringen om de gamle Tider i Særdeleshed lever" (prout sagaciter perquirere potuimus ab his, penes quos horum memoria præcipue vigere creditur) „dem, som vi kalde Islændere, og som gientage og bevare disse Ting, af dem besungne i deres gamle Qvad" (qui hæc in suis antiquis carminibus percelebrata recolunt). Efter disses Fortælling har han optegnet sin Beretning („quorum relatione hæc annotavimus;") og han har skrevet, „ikke hvad han selv har seet, men hvad han hørt." (Quia non visa,

Udtryk kan Ingen, der ligefrem læser og forstaaer dem, tænke sig andet, end at hverken den norske eller danske Historieskriver nogensinde har læst en Saga; og hvad var mere naturligt? Ingen af dem var opfødt i Island; men begge havde latinsk Klosterdannelse og Skolelærdom. Theodorik i Norge var vel de nordiske Kilder langt nærmere, end Saxo; men han har, efter al Rimelighed, ikke kiendt mere til dem end denne. Vi see ogsaa, at da man i det 17de Aarhundrede, saavel i Danmark, som i Sverrige, opdagede, eller begyndte at blive opmærksom paa, at der fandtes en næsten aldeles glemt gammel nordisk Literatur: da maatte ethvert Blad af dens Indhold, man vilde samle, hentes fra Island.

Det er ikke overflødigt, at gientage og fastholde disse Kiendsgierninger, for at man ei, naar Talen er om Danmarks „Literatur i Middelalderen" skulde tænke sig noget, der kunde kaldes nationalt, eller tilhøre vort eget nyere Sprog. Alt hvad der af videnskabelig og literair Cultur i det 12te og 13de Aarhundrede — netop den gyldne Tid for den islandske Literatur — dannede sig i Danmark, var den i Knud den Stores og Knud den Helliges Tid, deels fra England og Tydskland, deels fra Universitetet i Paris, indplantede geistlige Lærdom og Videnskab, hvis Sprogform og Stiil — Middelalderens siunkne, eller barbariske Latinitet — var fremmed, og hvis literaire Frugter i Danmark saa godt som allene indskrænkede sig til Annaler, Legender og Klosterhistorier; da den skolastiske Philosophie og Dogmatik (naar vi undtage Anders Sunesøns metriske Arbeider) ikke synes at have fundet practiske Dyrkere, eller Forfattere i Norden. Hiin Art af literair Virksomhed, der var mere historisk, end speculativ og

sed audita conscripsimus.) Scr. R. D. Tom. V. p. 312. Saxos Yttringer i samme Anledning forekomme nedenfor.

dialektisk, synes hos de danske Geistlige i det 12te og 13de Aarhundrede ikke at have været ganske ubetydelig; om vi tør slutte efter det, vi af dens Frugter endnu have tilovers. Men skiøndt unegtelig en eneste Forfatter som Saxo veier meer i det 12te og 13de Aarhundredes synkende latinske Literatur i Europa, end et eller to Dusin almindelige Scholastikere (her er ikke Tale om Mænd, som en Anselm eller Abelard), og skiøndt ogsaa den med Saxo samtidige Anders Sunesøn var udmærket ved en ikke almindelig Lærdom og fleersidig Dannelse, erhvervet under et langt Ophold i fremmede Lande: saa tør vi dog ikke tænke os i Valdemarernes Periode nogen almindelig eller meget udbredt lærd Cultur hos Geistligheden i Danmark; hvortil fattedes deels høiere Læreanstalter i Landet, deels nogen Sands for en saadan Cultur hos Landets Konger og mægtige Mænd. Disse tænkte især kun paa Erobringer og Krige; Geistligheden paa at ordne, styrke og udvide Kirkens Myndighed, og at berige dens Eiendom. Vel fandtes der Stifts- eller Cathedralskoler og Klosterskoler i Danmark fra det 12te Aarhundrede af;[27]) men disse have, efter Alt at slutte, været i maadelig Tilstand her, som i flere Lande; og overhovedet vel ikke meget bedre, end Skolerne i Danmark fandtes at være i det 15de og 16de Aarhundrede, indtil Reformationen. Et Exempel, som Biskop Gunners i det 13de Aarhundrede, der giorde sit Huus til et Slags Collegium, hvor han baade ved Lære og Levnet veiledede mange yngre Geistlige til Fremgang i Videnskaberne, ligesom til ecclesiastisk og pastoral Dannelse: var vel overhovedet temmelig sieldent. — Det uundværlige Middel

[27]) Nogle Bidrag til deres Historie har man i Jens Worms „Forsøg til Skolevæsenets Tilstand i Danmark før Reformationen". Vid. Selsk. Skr. XI. D. 1777. S. 245—390. Om Lunds Cathedralskole s. I. E. Rietz Skånska Skolväsendets Hist. p. 193.

til en saadan Underviisning og Dannelse, Bøger og Bogsamlinger, har Danmark vel heller ikke manglet, fra den Tid af, at der kom Klostre og Capitler i Landet; men de faa Efterretninger, som Annalerne have bevaret om Bogvæsen og Bibliotheker hos os i Middelalderen, give os ikke Anledning til at antage de sidste for at have været betydelige, eller rigt forsynede; hvilket heller ikke kunde siges at være Tilfældet paa mange Steder i Europa — især udenfor Italien, hvor man overhovedet i den christelige Verden tidligst har afskrevet de bedste og fleste Haandskrifter, og vel ogsaa tidligst har begyndt at anlægge Bibliotheker ved Klostre og Capitler.[28])

Det var ligeledes ved saadanne geistlige Stiftelser, at man i Danmark har havt de første Bogsamlinger. Den ældste af disse har maaskee været det Lundske Domcapitels Bibliothek; i det mindste har man om dette de tidligste Efterretninger, hvoraf bl. a. erfares, at Medlemmer af Domcapitlet, der eiede Bøger, i det 12te Aarh. ofte skienkede dem til Bibliotheket. Allerede en af de første Kanniker, Mag. Bernhardus, som døde 4de August 1103, gav „mange gode Bøger" til St. Laurentii Kirke eller Domkirken i Lund[29]). Tyve Aar efter Erkebispedømmets Indstiftelse døde en Capellan og Diaconus i Lund, Ulf Biørn, der ved Testamente skienkede Capitlet Bøger „& alia ornamenta"; og en anden af de tidligere Kanniker i Lund, Provsten Asmund, gav paa samme Maade Missaler og flere liturgiske Bøger til

---

[28]) Naturligviis maa dette forstaaes med mangen Undtagelse, baade for England, Frankrige og Tydskland. Jeg vil allene nævne det berømte Klosterbibliothek i Sanct Gallen, hvis Historie man kan forfølge giennem et heelt Aartusinde (s. Weidemanns Geschichte der Bibliothek von St. Gallen, seit ihrer Gründung 830 bis auf 1841. St. Gallen 1846.)

[29]) S. Rer. Dan. III., p. 452. 428. 468.

Domkirken[30]). En Canonicus og Provst, Adzer, i Lund, død 1131, skienkede Domkirken ikke allene de fleste af det G. og Nye Testamentes Bøger, forsynede med Commentarer (glossatos;) men ogsaa mange medicinske Bøger (multos etiam libros physicales[31]). Videre finder man, at Erkebiskop Absalon (d. 1201) i sit Testamente, blandt andre tildeels kostbare Gaver, ogsaa skienkede Bøger til Domkirken og Capitlet i Lund (S. R. D. III. 498;) og hans Exempel fulgtes af hans Efterfølger Erkebiskop Anders Sunesøn (d. 1228,) der skienkede Capitlet en for den Tid ikke ubetydelig og kostbar Bogsamling (pretiosum thesaurum,) der opregnes i den ældre Lundske Gavebog (liber daticus vetustior,) hvoriblandt jeg blot vil udmærke de juridiske; nemlig „VII. libros legum" (hvorved formodentlig forstaaes Dele af det romerske Corpus Juris) og „Corpus canonum, librum honestum & multum utilem" (formodentlig Gratians bekiendte Samling af Decretalerne, m. m. omtr. fra 1151.[32])

Ogsaa ved de øvrige danske Stiftskirker og Domkapitler har man uden Tvivl allerede i det 12te Aarhundrede havt Bogsamlinger; men neppe af anden Beskaffenhed, end som vi omtrent kunne skiønne af Anders Sunesøns Bogfortegnelse, at Bibliothekerne dengang vare forsynede; nemlig med latinske Bibeltexter, med og uden Glosser, nogle af Middelalderens scholastiske Theologer, tilligemed de fornødne liturgiske Bøger;

---

30) Necrologium Lundense. Scr. R. Dan. III. p. 458. 556. 453.

31) S. R. Dan. III. 448. Det er bekiendt nok, at i Middelalderen var ogsaa Lægekonstens Udøvelse i Geistlighedens Hænder; og Carl d. Store befaler 805, at blandt anden Lærdom skulde ogsaa Medicin læses i Klosterskolerne, hvor den siden i lang Tid, under Navn af Physik, doceredes som en Deel af Quadrivium, eller det fuldstændige Skole-Cursus.

32) Scr. R. D. III. 524. cf. T. IV. p. 48. jvf. de af P. E. Müller, l. c. p. 29. 30, meddeelte Oplysninger om Bøgerne.

naar det kom høit, Lovbøgerne i den romerske og canoniske Ret, med deres Fortolkning, eller nogle medicinske Tractater; sielden noget Skrift af de latinske Kirkefædre, og endnu sieldnere af de profane romerske Classikere. — Der berettes om Viborgs bekiendte Patron, den hell. Kield (St. Ketillus,) som i første Halvdeel af det 12te Aarh. var Præst og Kanik, og siden Provst ved Capitlet i Viborg (hvor han døde 1150 i Sept.), at han skrev „multa preciosa volumina"; (S. R. Dan. IV. p. 427. cf. p. 428. 436.) hvoraf vel i det mindste nogle have været bestemte for Viborgs Capitel; skiøndt man ogsaa seer, at nogle af dem ere komne til Domkirken i Slesvig, „hvor de dagligen bruges"; som der siges i en Legende om St. Kield,[33]) hvoraf kan sluttes, at det især har været Messebøger og Breviarier. St. Kield var først af den viborgske Biskop Eskild bleven optaget i Capitlet som Læsemester, eller Lærer ved Domskolen (Magister puerorum), og i den Tid, fortæller hans Biograph, anvendte han sine ledige Timer til at afskrive Bøger, da han altid havde Apostelens Ord for Øie: Qui non laborat, nec manducet. — En lignende, men sildigere Efterretning findes i en af vore Klosterhistorier om Franciscanermunken Hans Paaske (Johannes Paschæ) i Kiøbenhavn, som ved Slutningen af det 13de Aarhundrede var en ivrig og meget brugt Afskriver. Saaledes skrev eller fuldendte han 1297 for Franciscanernes Guardian i Roskilde, Joh. Lydikon, hele Bibelen i to store Bind, hvormed han blev færdig i halvandet Aar og 7 Uger; og atter 1299 afskrev han Bibelen i 5 Bind for sin Ordens Kloster i Roskilde. Han maa være

---

[33]) I det plattydske Passionale, der er trykt i Lybek mod Enden af det 15de Aarh.: „Unde he schreff ok grote kostlike Boeke umme Gades wyllen, alze me noch seen mach in der Stad Sleswyk in dem Dome, de men gemenliken alle daghe bruket". S. R. D. Tom. IV. 486.

bleven færdig 1301; da han i dette Aar for samme Kloster afskrev St. Gregorii Magni saakaldte Moralia eller Expositio in Jobum, som, tilligemed denne Kirkefaders Homiliæ in Ezechielem hørte til de hos Middelalderens Geistlige meest yndede Bøger[34]. Man finder derfor ogsaa optegnet om den arbeidsomme Hans Paaske, at han foruden Bibelen og andre Værker, afskrev allene tre Exemplarer af Gregorii Moralia.

Hvor vigtig en Erhvervelse Bøger vare i Middelalderen for et Kloster- eller Capitelsbibliothek i Danmark, viser sig ogsaa deraf, at næsten altid, naar det omtales i Klostrenes Annaler eller Necrologier, at Nogen skienkede eller testamenterede Bøger til et saadant Bibliothek, opregnes disse navnligen; (see f. Ex. en saadan testamentarisk Gave af Bisskoppen i Ribe, Johannes Hee, der døde 1327. S. R. Dan. V. 536.) Ligeledes seer man, at naar nogen i tidligere Aar testamenterede sine Bøger til et Capitel eller Kloster, forsømte Vedkommende ikke, eftertrykkelig at forbeholde sig Ret til, med fuld Frihed at beholde og bruge dem i levende Live; som Tilfældet er med Bisskop Peder Ingredsøn, der 1195 skienkede alle sine Bøger til Capitelsbibliotheket i Aarhuus ved et særskilt Gavebrev,[35]) hvori han tillige truer Enhver med Banlysning, der efter hans Dod maatte vove paa at ville borttage eller tilegne sig nogen af de Bøger, han skienkede Capitlet. At saadanne,

[34]) „Opus Moralium b. Gregorii, quod dulcius est, & plus sapit animæ aliis lectionibus." (Exordium Caræ Insulæ.) S. R. Dan. Tom. V. p. 255. Man seer ogsaa af det nedenfor anf. Inventarium over Øm Klosters Haandskrifter, at der har været 3 Exemplarer af Gregorii Moralia.

[35]) „Tamen adhibita cautione, nam speratis eveniunt sæpe contraria, illud juris ex integro nobis salvum esse volumus in predictis libris, quod eorum usus in nostro tempore juxta nostrum arbitrium disponantur." (Bisskoppens Gavebrev i S. R. D. VI. p. 405.)

af Bispopperne samlede private Bogsamlinger undertiden ikke have været ganske ubetydelige, seer man bl. a. af Efterretningen om Bisp Orm i Ribe, der døde 1204, og skienkede Domkirken (1186?) sit Bibliothek, som var fordeelt i flere Repositoria,[36]) og havde kostet Bispoppen 60 Mark Sølv, som paa den Tid var en ikke ringe Sum. — Den interessanteste Beretning, man har om noget danskt Bibliothek i Middelalderen, er vel den, som Forfatteren af Øm Klosters Krønike har meddeelt om den udmærkede Omsorg, Bisp Svend i Aarhuus, dette Klosters store Velynder og Velgiører, (død 1191) bar for at forsyne dets Bibliothek med Bøger, især Bibler, vel ogsaa andre af theologiskt Indhold (replens armarium fratrum libris scripturæ divinæ.) „Saa ofte, siges der, som han kom paa Spor efter nogen Bog, der var opbyggelig for Sæderne, hvilede han ikke før han kunde erhverve den.“ Selv lod han berede Pergament til Bøger; selv holdt han Skrivere og Illuminatorer, og sørgede for, at intet manglede dem. „Og deraf — tilføies i Munkens Fortælling — kommer det, at vi have forgyldte og malede Begyndelsesbogstaver i vore Bøger, hvilket vor Ordens Regel ikke tilsteder os selv at giøre;[37]) men nok at modtage slige Bøger, som Andre have skrevet, til Gave.“ Videre fortælles, at en anden Bisp i Aarhuus, Peder Olaffsøn, (d. 1246) deels forærede, deels for Betaling overlod Klostret endeel Bøger; men at derimod hans Eftermand, Bisp Peder Ughætsen, (d. 1260), førte sig saa slet op imod Klostret med hvilket han idelig laae i Strid, at han

[36]) „Bibliotheca per sedes & volumina digesta.“ Chron. Eccles. Rip. S. R. D. VI. 191. Formodentlig menes ved sedes Pulte, hvorpaa Bøgerne laae. Hvitfeldt i Bispekrøn. S. 20 (han synes dog at have sin Efterretning fra et andet Sted) skriver: „Jt Liberi henlagt paa Bencke, oc med Oplast giorde paa Bladene.“ Jvf. Suhm, D. Hist. VIII. 181.

[37]) Øm var et Cistercienserkloster.

bortførte de fleste Bøger til Bispegaarden, under Foregivende af at ville paa en kort Tid laane dem, men aldrig gav dem tilbage igien, hvorved han skilte Klostret for Bøger til en Værdi af over 200 Mark Penge, og saaledes opførte sig, ikke som en Bisskop, men som en Kirketyv." (S. R. D. Tom. V. 255. 262.) Det er efter disse Omstændigheder saameget mere interessant, at man endnu har et Inventarium over Øm Klosters Bibliothek, saaledes som det var omtrent 300 Aar tildigere, da Klosteret efter Reformationen blev ophævet, eller fra Aar 1554[38]). Her opregnes i Abbedens eget Bibliothek 114 Artikler, eller særskilte Værker; i Klostrets almindelige Bibliothek 173 Artikler, foruden 19 Pergamentshaandskrifter, („libri in pergameno scripti")[39]) som hørte til det almindelige Bibliothek, men giemtes af Abbeden. Hverken iblandt Abbedens eller Klostrets Bøger, eller blandt Pergamentsbøgerne, finde vi en eneste ikke-theologisk Bog, med Undtagelse af Digestum vetus & novum, nogle ubetydelige Skrifter af grammatisk Indhold, og to Exemplarer af Josephus paa Latin — den eneste historiske Bog, som Klostret, da det blev sæculariseret, eiede. — Dette giver os ikke noget stort Begreb om et Klosterbibliothek i Danmark, især et saadant, som kunde regnes for et af de ældste og bedst forsynede. Saaledes finder man i Fortegnelsen over Øm Klosters Bøger fra 1554 en Bekræftelse paa det, som Christiern Pedersen, omtrent 20 Aar tidligere, skrev[40]): at man vel i gamle Dage havde indrettet

38) Det er aftrykt i Suhms (Nyerups) Nye Samlinger til den danske Historie. III. S. 312—324.

39) Det findes ikke bemærket ved de øvrige Bøger, om nogle have været Pergaments-Haandskrifter. I øvrigt have Munkene i Øm, som man seer, paa den Tid ogsaa havt enkelte af Luthers og Melanchthons Skrifter.

40) I hans bekiendte Skrift: „Om Børn at holde til Skole og Studium". (Antwerpen 1531.)

„Liberier" eller Bibliotheker ved Domkirker og Klostre, „og lagt mange Bøger i dem; endog faa af dem vare ret gode og duelige, men de fleste unyttige"; hvorpaa han opregner endeel af de hyppigst forekommende af Middelalderens Scholastikere og Grammatici, og tilføier: „De gode Bøger ere aflagte, af hvilke unge Mennesker skulde lære god Latine og boglige Konster, at de kunde læse og forstaae andre gode Bøger, og digte, tale og skrive god og ret Latine, som den ene danske Mand, Saxo Grammaticus giorde, og ingen Anden af Danmark, Sverrige eller Norge." — I denne almindelige Charakteristik af de danske geistlige Bibliotheker har Chr. Pedersen neppe havt Uret; endskiøndt man dog uden Tvivl tør antage, at det snarere har seet endeel værre og mørkere ud, baade med Lærdom og Bogsamlinger i Capitler og Klostre, i det 15de og 16de Aarhundrede, end i det 12te og 13de. Men at her nogensinde i Middelalderen skulde have været betydelige Skatte af Haandskrifter at finde i vore Klosterbibliotheker: er en Tanke, der savner al historisk Grund. En Codex af Justinus, som Absalon skienkede til Sorø Kloster, og som endnu er til, er et af de yderst faa Vidnesbyrd, man kan anføre for, at Haandskrifter af profane romerske Classikere i Middelalderen have kunnet finde Veien til Danmark. Naar man imidlertid tænker paa, hvad Skiebne denne Codex vel har havt, paa sin Vandring fra Sorø, indtil den henved 1590 blev funden paa et Pialtetorv i Kiøbenhavn, og reddet fra Undergang: tør man dog formode, at et og andet godt Haandskrift fra de ophævede Klostre kan have gaaet samme Vei, som Absalons Justinus, uden at have været saa heldigt, som denne.[41])

[41]) Til Sammenligning af de foregaaende korte Antegnelser om geistlige Skoler, Klosterlærdom og Bibliotheker i Danmark under Middelalderen, med samtidige Forhold i Sverrige, ville vi særdeles henvise Læseren til Skildringen af disse i Dr. Reuterdahls „Swerige under Konungarne af Folkungeätten" (Svenska Kyrkans Historia.

Ved samme Leilighed kunne vi bemærke, hvor overraskende det er, at man hos en Munk i Norge i Midten af det 12te Aarhundrede finder Spor, om ikke til egen betydelig Lærdom eller udmærket stilistisk Konst, saa dog til en ualmindelig udbredt Læsning. Vil man ikke antage, at Munken Theodorik, der omtr. 1160—70 forfattede sit latinske Compendium af den norske Kongehistorie, fra sit udenlandske Studium har havt Tilgang til et rigeligt Forraad af Excerpter: da maa man forbauses over den Rigdom, hvormed det trondhiemske Capitels Bibliothek i det 12te Aarhundrede har været udstyret, i Sammenligning med det, vi tør formode om vore danske Bibliotheker i Middelalderen. Det er ikke nok med at Theodorik, som unegtelig røber en kiendelig Lyst til at vise sig som belæst Forfatter, citerer Augustinus, Hieronymus, Eusebius, Boethius, Jornandes, Beda, Paulus Diaconus, Isidorus Hispalensis, og flere af de i Middelalderen mest læste Kirkefædre og profane Skribenter; men endog Classikere, som Plato, den ældre Plinius, Horats, Ovid og Lucan, finder man anførte af Theodorik i de faa Blade, som hans norske Krønike optager. — Hvor langt fra en saadan Lærdoms Skin er vor Saxo, som, foruden Beda og Dudo, hvilke han paa en Maade virkelig citerer til Prunk, kun et eneste Sted navnlig beraaber sig paa Paulus Diaconus, til Hiemmel for et gammelt Sagn om Longobardernes Udvandring fra Norden; men aldrig nævner nogen af

II. 1ste Afd. Lund. 1850) S. 564—593; hvortil slutter sig Noticer om Sverriges latinske Literatur i Middelalderen, S. 593—607. Resultatet af en saadan Paralelle bliver, at Forskiellen imellem de to Riger ikke har været mærkelig; at Sverriges Klostergeistlige vel have været mere forsømmelige, end de danske, i at optegne Middelalderens Aarbøger; men at de derimod tidligere, med mere Flid og Frugt, end i Danmark, have lagt sig efter at dyrke Modersmaalet, og at skrive i dette. Den største svenske Riimkrønike (fra Erik Erikssen til Begyndelsen af Magnus Erikssens Regiering) et samtidigt Arbeide, der maa være forfattet omtr. 1320, er nok til at bevise dette.

de romerske Digtere (bl. a., som vi formode, Ovid og Lucan) og Prosaister, som han maa have kiendt og studeret. Men hvor langt staaer derimod Saxo — denne „Septentrionis ingeniorum Phoenix”, som Gram kalder ham — i Stilens og Foredragets Konst over den meget belæste, jævne, sandhedselskende norske Munk, der nok vil lade sine Læsere see, at han kan regne sig til de Boglærde, men ikke fortælle andet om gamle Begivenheder, end hvad han havde god Hiemmel for hos sine islandske Sagamænd. — Her finde vi dog Anledning til at anvende nogle Linier i en Afhandling af den bekiendte Professor og Rector Jens Worm[42]): „Saa lidt som man paa den ene „Side kan fremsætte Saxo Grammaticus til et Mønster, og „derefter giøre en Slutning til alle Andre paa de Tider: „ligesaa lidt bør man paa den anden Side, af en eller anden „uoplært Munks daarlige og latterlige latinske Skrivemaade, „argumentere til al Resten." — „Jeg vilde snarere", føier han til, „i sligt Tilfælde fremstille Svend Aagesen, Saxos Samtidige i det 12te Sæculum; thi af hans Skrivemaade kan omtrent sees, hvorledes i Almindelighed den bedste latinske Stiil var her i Landet paa de Tider." Heri kan man maaskee i det Hele give Worm Ret; endskiøndt vi dog uden Tvivl hos en eller anden af vore sildigere Annalister kunde finde ligesaa god Klosterlatin eller Munkestiil, som hos Svend Aagesen.

Om denne Forfatter, ikke blot Saxos Jævnlige i Levetid, men i Bestilling som Absalons Klerk, ville vi tilføie et Par Ord, inden vi gaae over til den nærmere Betragtning af hans berømte Samtidige, hvis større Evner og Gaver til Historiens Fortælling, Svend Aagesen selv med Beskedenhed erkiender[43]). Her kunne vi da først erindre, at ligesom For-

---

[42]) I hans Afhandling om Skolevæsenet i Middelalderen. Vid. Selsk. Skrifter. XI. S. 377.

[43]) Quorum gesta (Svend Estrithsens Sønners) superfluum duxi plane

fatteren af Knytlinga Saga, der behandler en stor Deel af det selvsamme Stof, som Saxo, fortæller sin Historie paa den islandske Maneer som en Slægtsaga, med Omtale af endeel individuelle Træk og med adskillige indstrøede Skaldevers: saaledes har Svend Aagesens Arbeide ganske Formen af et kort og temmelig magert Compendium, efter den hos nogle af Middelalderens latinske Annalister sædvanlige Maade, hvori han, med Hensyn til Stiil og Fremstilling, i en vid Afstand fjerner sig fra Saxo. Dog har Svend Aagesen, hvor lidt man endog tør vente sig af hans latinske Stiil, hvori han ikke stod over sit Aarhundrede, ved enkelte Leiligheder stræbt at hæve sig til et renere og bedre Foredrag. Heller ikke kan han have været ganske fremmed for de romerske Classikeres Skrifter, om han end ikke har forstaaet at efterligne deres Latinitet. Dette viser bl. a. et Sted, hvor han siger om Knud V. Halvsøster Sophia, der blev Valdemar I. Dronning, og hvis Skiønhed han ophøier, ikke blot efter Andres laante Dom, men efter eget Øiesyn,[44] i de stærkeste Udtryk: at i at beskrive den vilde Cicero's Veltalenhed være kraftløs, Ovid's Aare vilde udtørres, og Virgil's Genie neppe være tilstrækkeligt. I øvrigt kan man om Svend Aagesens Historie ikke allene sige, at med Undtagelse af nogle enkelte Partier (hvoriblandt Fortællingen C. 3 om Thyre Danebod, der er et aabenbart Eventyr) røber den, ved Siden af Magerheden, en vis Charakteer af Sandheds-

---

recolere ..... quum, illustri archipræsule Absalone referente, contubernalis meus *Saxo* elegantiori stilo omnium gesta exponere decreverit." (Cap. 5. Scr. R. Dan. I. p. 56.) Svend Aagesen har altsaa skrevet ganske uafhængig af Saxo, da denne var i Færd med at begynde sit Værk, eller i det mindste neppe noget af dets Indhold endnu har været bekiendt.

[44]) „Præsertim cum sæpius oculata fide perspexerim, in quibus naturæ concinnam fabricam satis admirari non potui." c. IX. S. R. Dan. I. p. 63.)

kjærlighed og Sanddruhed hos Forfatteren; men ogsaa, at den undertiden er mærkelig ikke allene ved det, den fortæller, men ogsaa ved det, den udelader. Saaledes er det ikke allene tydeligt, at Svend Aagesen i sin Række af danske Konger (der i øvrigt har Huller og Mangler nok) tildeels er gaaet efter andre Kilder og Kongelister, end de, hvorefter Saxo har componeret sin Række; men man finder, at han tier reent om de i Klipper og Steen indgravede gamle Sange, m. m., hvormed Saxos rhetoriske Konst har udpyntet sin Fortale. Heller ikke taler Sv. Aagesen om danske Skialde eller Skialdesange; men nævner udtrykkelig, at efter Skiold ere i de islandske Sange (modis Islandensibus) de danske Konger først blevne kaldte Skioldunger. Dette kan saaledes nævnes som et af de tre Hovedsteder hos de ældste nordiske Historieskrivere,[45]) hvori Islænderne nævnes som de tidligste Bevarere af historiske Erindringer om Nordens Fortid. — I øvrigt har man, som bekiendt, et andet Skrift paa Latin af Svend Aagesen, hvilket her ikke videre skal berøres: en Fremstilling af Indholdet af Knud den Stores Gildeslov eller Gaardsret for Kongens Huustropper, eller staaende Hær, med et Slags Historie af denne Lov fra Knud den Store til Valdemar I.

Endnu kan her, med Hensyn til den geistlig-latinske Middelalders Literatur i Danmark, tilføies et Par almindelige Bemærkninger. Endskiøndt det vel ikke er usandsynligt, at eet og andet skriftligt Arbeide paa Latin af theologisk, ascetisk eller homiletisk Indhold, der skyldtes danske Geistlige i Middelalde-

---

45) Det første er det ovenfor anførte Sted hos Theodorik: at han i Korthed vilde optegne, hvad han havde kunnet mundtlig erfare af dem, hos hvilke Mindet om disse Ting især ere bevarede; nemlig Islænderne („quos nos Islendingos vocamus".) Det andet er Saxos Ord om „Thylensium industria", eller Islændernes Flid og Drift til at ville kiende og i Erindringen bevare alle Nationers mærkelige Bedrifter.

ren, kan være forgaaet, netop fordi det ikke har havt synderlig Værdi, og har interesseret mindre at afskrive, end Optegnelser om Begivenheder i Landet: saa er det dog øiensynligt ved Indhold og Mængde af det bevarede Stof, at den egentlige theologiske Lærdom og Literatur kun har havt faa Dyrkere; men at deels saadanne Optegnelser eller Annaler, deels mere almindelige Aarbøger, og deels Klosterhistorier, Helgenes og Geistliges Levnetsbeskrivelser, have været de Materier, som mest have sysselsat de danske Klerkes og Munkes latinske Pen. Tillige er det temmelig klart, at der i denne ikke-nationale Literatur, den eneste, som Danmark eier fra Middelalderen, har hersket et vist, mere frugtbart Liv, eller at den har havt sin mest blomstrende Periode, i det 12te og 13de Aarhundrede — som netop træffer sammen med det Tidsrum, da i Norge og Island den national-nordiske Literatur stod i sin Blomstring, uden at udøve noget Slags Virkning paa Danmark. Ville vi giennemløbe og fremhæve de bedste og vigtigste af det Slags historiske Bidrag, som ere skrevne paa Latin, enten af indfødte Danske, eller dog i Landet selv, og hvis Tid omtrent kan bestemmes — og stille dem i chronologisk Række, tilligemed Saxos, And. Sunesens, Svend Aagesens, og den norske Theodoriks Skrifter: da komme vi til det Resultat, at de alle ligge imellem A. 1100 og omtrent 1300[46]. — Et noget opmærk-

[46]) De betydeligste og ældste af vore historiske Kildeskrifter ere omtrent følgende:

Omtr. ved Aar 1110: Knud den Helliges Levnet, skrevet af Munken Ælnoth fra Kent i England, siden Prior i Odense Kloster, og som, da han skrev dette, havde levet 24 Aar i Danmark. (S. R. Dan. III. p. 325—390.

Omtr. ved 1157: Den saakaldte „Anonymi Roskildensis Chronicon Daniae", som gaaer indtil dette Aar, og er den ældste af vore latinske Annalister, om hvem Langebek siger: „Inter optimos medii ævi Scriptores nostros locum meretur." (S. R. Dan. I. p. 373—87.)

somt Giennemsyn af vore Annaler og øvrige historiske Kildeskrifter, sildigere end Begyndelsen af 14de Aarh., vil ogsaa

---

Omtr. imellem 1160—1170: *Theodorici* Monachi Historia Regum Norvagensium. (S. R. D. Tom. V. p. 311—341.)

Omtr. imellem 1180—88: Den viborgske Domprovst St. Kields Levnet af en Samtidig. (Kield døde 1150, og blev canoniseret 1188.) (S. R. Dan. IV. p. 425—42.)

Omtr. imellem 1180—90: Svend Aagesens korte Begreb af den danske Historie, og hans latinske Recension og Historie af Knud d. Stores Vitherlagsret. (S. R. D. Tom. I. p. 42—64.)

Omtr. imellem 1180—1200: Saxos „Gesta Danorum", som den saakaldte Sicellandske Krønike, der først omtaler den, benævner hans Historie.

Efter 1194: Anonymus de profectione Danorum in Terram Sanctam, der omhandler et saadant Tog fra 1187. (S. R. Dan. V. p. 341.)

Henved 1200: Beretningen om Vitskøl Klosters Stiftelse. (S. R. D. IV. p. 457—63.)

Omtr. 1205, eller noget derefter: Anders Sunesens latinske Redaction af de skaanske Retsvedtægter. Noget tidligere er maaskee hans Læredigt: *Hexaëmeron.*

Imellem 1207—1216: Begyndelsen, eller omtr. de første 36 Capitler af det saakaldte „Exordium Caræ Insulæ", eller Om Klosters Historie, ved en Munk i dette Kloster; siden fortsat af andre indtil A. 1300, og sildigere. (S. R. Dan. V. p. 231—302.)

Efter 1224: S. Wilhelmi Abbatis vita, auctore discipulo eius in Dania. (S. R. Dan. V. p. 458.)

Efter 1251: Den viborgske Biskop Gunners Levnet eller Charakteristik, af en Munk i Om Kloster. (S. R. Dan. T. V. 574—581.)

Omtr. ved 1272: den for vor Historie vigtige saakaldte „Sicellandske Krønike." (S. R. Dan. II. p. 602.)

Efter 1274: Beretningen om Processen imellem Christoffer I. og E. Biskop Jacob Erlandsen. (S. R. Dan. V. p. 582.)

Efter 1300: Vita beati Nicolai Arusiensis, filii Regis Danorum Canuti. (S. R. Dan. V. p. 303.

Efter 1307: De saakaldte „Annales Rerum Danicarum Esromenses." (S. R. Dan. p. 212—250.)

Efter 1313: Annales Danici ab Ao. 1101 usque ad a. 1313. (Scr. R. D. Tom. IV. p. 22.)

Efter 1317: Incerti Auctoris („de historia nostri optime meriti") Chronicon Danorum ab a. 936 ad a. 1317. ib. II. 169—176.

De sildigere Annaler m. m. fra det 14de Aarhundrede forbigaaes her.

overbevise os om, at de fra den Tid efterhaanden blive baade kortere og mere ubetydelige. De blotte Necrologia og Gavebøger, som man i Klostrene vedblev at fortsætte, ere vel ei uden historisk Vigtighed; men kunne ikke nævnes som Sprogværker. Meer end almindelig Interesse har den interessante, med megen Omhu behandlede Historie af Sorøe Kloster, som dog kun tildeels er fra 14de Aarh. Sildigere endnu (fra 1431) er Munken Thomas Gheysmers[47]) Compendium og Fortsættelse af Saxos Historie indtil Valdemar III. Tid; men dette Arbeide, skiøndt ikke slet fra Behandlingens Side, er dog mest ikke andet end Udskrift; tillige vidner det om, hvor ulignelig høit Saxo som Forfatter har staaet, baade over sin Samtid og de følgende Aarhundreder. Derfor trængte man til et Compendium af hans Historie i simplere Klosterstiil; og Forfatteren af dette har i sin korte Forerindring selv angivet Grunden til hans Foretagende. „Saxo har paa mange Steder været for vidtløftig; meget er sagt hos ham, mere til Prydelse, end for at fremme historisk Sandhed; hans Stiil er dunkel, og formedelst mange Ord, og endeel Poesie, usædvanlig i den nyere Tid.“[48]) Saxos eget Værk har uden Tvivl allerede før 1400 kun været til i faa Afskrifter; thi Bogen var for stør og for svær at læse for Munkene. Thomas Gheysmers Udtog har saaledes bidraget endnu mere til at forhøie Sieldenheden af Saxo's Bog — et Klenodie, der efter al Rimelighed, uden Lave Urne og Christiern Pedersen, havde været tabt.

[47]) Han var født i Stralsund og var Klosterbroder i Odense, hvor det eneste gamle Haandskrift, som kiendes, er skrevet. Efterretningen herom (S. R. Dan. II. p. 400.) er ikke meddeelt af Forfatteren selv (Langebek; l. c. p. 287) men af en Afskriver, Henrik Duvel. Foruden det samtidige Haandskrift af Thomas Gheysmer, som Langebek udgav, eiede Stephanius to andre. (O. Wormii Ep. I. p. 266.)

[48]) „Stilus suus nimium obscurus, et propter plurima vocabula & poemata diversa, moderno tempore inconsueta.“

2.

Ved de foregaaende Efterretninger og Oplysninger vil det findes yderligere bekræftet: at Norden ikke har nogen Forfatter at fremvise fra Middelalderen, der i Navnkundighed har opnaaet eller nærmet sig til Saxo. Hele Europa har været enig om at erkiende den i hiint Tidsløb beundringsværdige, saa at sige mageløse Færdighed, som denne Historieskriver besad i at behandle det latinske Sprog baade i Vers og Prosa. Allerede i sin Levetid (som man kan slutte af Svend Aagesens Udtryk) maa han have været bekiendt for sine udmærkede Aandsgaver; og ikke meget over et halvt Aarhundrede efter hans Død berømmer den siællandske Krønike Saxos vidunderlig smagfulde og fine Veltalenhed, (mira & urbana eloquentia), som man derimod i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede fandt „dunkel og uvant.“ (Th. Gheysmer.) Efter Videnskabernes og den classiske Literaturs Restauration har Saxo, foruden mange baade ældre og nyere Beundrere, ogsaa fundet dem blandt det 17de Aarhundredes kritiske Latinister (f. Ex. en Dan. Heinsius, G. J. Vossius, Casp. Barth, o. fl.) Men dog har neppe Nogen udtrykt sig med mere levende, næsten begeistrede Ord til hans Berømmelse, end Erasmus (ikke meget længe efter at Saxo først var bleven trykt og bekiendt) i en af sine Dialoger (de optimo dicendi genere:) „Jeg vil „da hellere begive mig til Danmark, som har skienket os „Saxo Grammaticus, der har bearbeidet sit Folks Historie „med Glands og Høihed i Stilen. Jeg priser hans livfulde, „fyrige Aand, hans aldrig slappe eller søvnige Foredrag; ikke „mindre end hans ualmindelige Sprogfylde, hans Rigdom paa „Læreregler, og hans beundringsværdige Mangfoldighed i Bil„leder; saaledes at man ikke nok kan undres over, hvorfra en „dansk Mand i hiin Alder kunde faae saa stor en Kraft i sin

„Veltalenhed." — Man kunde ved Siden af Erasmus fra Roterdam stille vor egen Gram, som to hundrede Aar sildigere, med en europæisk Navnkundighed, som knap senere nogen dansk Lærd har havt, forenede en høi Grad af uafhængig Selvstændighed og Reenhed i sit Omdømme. Endskiøndt han kun leilighedsviis og meget kort omtaler Saxo i en berømt academisk Tale[49]) (hvori den skarpe og ubøielige Kritiker dog ikke kan glemme hans „nævi historici, de quibus nunc non sermo est") har Ingen dog med varmere Beundring eller stærkere Følelse, end Gram, udtalt hans Roes, og Erkiendelsen af, hvormeget det danske Folk skylder hans Værk, og den høie Berømmelse, det vandt og har bevaret. — Hvor enig man nu endog har været i at lade vor eneste lærde Celebritet fra Middelalderen, af en saadan Rang, baade i og udenfor Danmark vederfares al den Ret, der tilkommer ham: saa vil man dog let blive vaer, at Berømmelsen altid i Særdeleshed udgaaer fra Saxos Egenskaber, som rhetorisk Konstner og latinsk Stilist; og at man derimod kun sielden eller ufuldkomment har indladt sig paa det, man kunde kalde hans aandelige Charakteristik: Billedet af Saxos egen Charakteer som Menneske og som Historieskriver, saaledes som Trækkene dertil ere nedlagte i hans berømte Værk. Det er jo endog først nyligen i vore Dage, at man har nærmet sig en mere videnskabelig-kritisk Betragtning af dette Værk, med Hensyn til de to eller tre væsentlig forskiellige Bestanddele, hvoraf det er sammensat, og til den Behandling og Fremgangsmaade, Saxo har fulgt i at fremstille sit Stof under en vis Eenhed, som han vel synes at have villet give dets Ydre, i Fortællingens Form og i dens Totalindtryk; men om hvilken vi dog ei kunne andet end antage,

---

49) Oratio de orig. a statu rei literariæ in Dania & Norvegia. (Dänische Bibl. VII. Stück. p. 470. 471.)

at den var en ved Konst frembragt Egenskab, som ikke kunde udspringe af Stoffets Natur, men med Indsigt og Bevidsthed maatte gives det af en ligesaa klog, som phantasierig Historiker. Med en eneste Undtagelse (Dahlmann) har dog Ingen af disse Nyere gaaet dybere ind i Saxos Charakteristik, som Historiker; og denne Lærde, hvis klarsynede kritiske Blik kun svigter ham i sildigere Tider, naar han kommer til at berøre danske Forhold og det opløsende Element i Statsbevægelser, har dog egentlig nærmere betragtet og vurderet Saxos historiske Arbeide, end Historieskriveren selv; og dertil maa Enhver saa meget lettere føres, da Bogen saa at sige er vor eneste Kilde til at kiende og bedømme Forfatteren.

Vi maa forudsætte som almindelig bekiendt, at uagtet den Mand, som hans Herre og Beskytter selv havde overdraget den ærefulde Bestilling, at beskrive sit Folks og sin Samtids Historie, kan regnes til de navnkundigste Personer fra den Absalonske Periode: saa er dog det, man med Vished kan berette om Saxos Levnetsomstændigheder, saa godt som intet. Hvor lidt tør man vente sig af biographisk Stof i vore Annaler til Middelalderens Historie, naar en saa udmærket Mand er forbigaaet næsten med Taushed? — Af Fødsel var Saxo en Siællandsfar; „Saxonem nostrum Sialandicum" kalder Bisklop Lave Urne ham 1512. At han har været af en gammel eller anseet Slægt — en saadan, som hørte til den Tids Adel eller ætgode Mænd — og at dette ikke var ham ligegyldigt, lader sig slutte af de Udtryk,[50]) hvormed han

---

50) I den Deel af Tilegnelsen foran Historien, hvori Saxo henvender sig til Valdemar II: „cuius clarissimi patris castrensem militiam parens avusque meus Fidissimis bellici laboris operibus coluisse noscuntur." Disse Udtryk synes ogsaa at hentyde paa, at Saxos Fader og Farfader have giort Tieneste ved Valdemar I. Hof, eller blandt hans Huustropper.

omtaler, at baade hans Fader og Farfader havde tient med Troskab og Tapperhed i Kongens Hær. Af det ovenfor paaberaabte Sted i den siællandske Krønike, hvor han kaldes „Saxo cognomine Longus“, har man sluttet, og vist ikke uden Rimelighed, at hans Slægtnavn har været Lange — et Navn, der har tilhørt en meget gammel, oprindelig dansk Adelsslægt, som først uddøde i 18de Aarhundrede. At Tilnavnet Grammaticus er et sildigere, ham tillagt Hædersnavn, og at man har givet ham dette Tilnavn, ikke blot for hans Sprogkundskab, men overhovedet for hans Lærdoms Skyld: behøver neppe at bemærkes. Man veed, at denne Benævnelse, baade hos de Gamle og i Middelalderen, blev tildeelt saadanne Mænd (f. Ex. Alfred eller Alfricus Grammaticus, Erkebiskop i Canterbury, død 1006; Galfridus Grammaticus, i det 15de Aarh. o. fl.,) der udmærkede sig ved lærd og kritisk Indsigt, i alle, eller dog i flere Videnskaber; eller, som Stephanius siger: „illis, qui plenam & exactam omnium disciplinarum cognitionem sibi comparaverant; qui omnis scientiæ liberalis periti, ac universæ eruditionis complexu instructi essent.“ (Prol. p. 13.) Dette tør man for en stor Deel ogsaa anvende paa Saxo, der ligesaa lidt uden ualmindelige Studier og Lærdom kunde i hans Tidsalder erhverve sig den videnskabelige Dannelse, eller den Styrke i det latinske Sprog, hvilken hans Historie lægger for Dagen, som han kunde skrive den uden udmærkede Aandsgaver i de Retninger, som hans egen Natur fortrinlig anviste ham. Han har derfor ikke uden Grund faaet et Hædersnavn, som i hiin Tid især blev tildeelt saadanne Forfattere, hvilke man vilde tillægge classisk Aand og Lærdom. I øvrigt er det uafgiort, hvor tidligt Saxo fik dette Tilnavn, hvilket, saavidt jeg veed, Thomas Gheysmer (1431) er den første, der giver ham.

Der har været ført Strid, om vor Historieskriver, saa-

ledes som Stephanius meente, har været den Roskildske Provst Saxo, hvem Absalon 1105 sendte til Paris, for at formaae sin Ven Vilhelm, der var Canonicus ved St. Genoveva's Kloster, til at drage til Danmark. Allerede D. Sperling den Yngre, i hans lærde Anmærkninger til Absalons Testamente,[51]) har modsagt denne Mening, som ogsaa i det Hele kun har ringe Sandsynlighed for sig. I dette Testament kaldes Saxo ikke andet end Absalons Clerk (Clerico suo), hvorved snarest maa menes hans Secretair,[52]) der maaskee tillige har været en af Erkebiskoppens Huusgeistlige, eller Capellaner. Da Saxo endnu saa sildigt, som ved Absalons Død, blot forekommer som dennes Haandskriver, og der blandt Testamentets Vidner udtrykkelig nævnes en Toke som Provst i Roskilde, bliver det saa meget mere tydeligt, at man her ikke havde forsømt at give Saxo hans Titel, i Fald han havde havt en saadan Værdighed. Saaledes bortfalder al Rimelighed for den Formodning, at Saxo, enten 1201, da Erkebiskoppen døde, har været Provst ved Roskilde Domcapitel, eller tidligere; thi ogsaa i det sidste Tilfælde havde han upaatvivlelig beholdt den anseelige Værdighed, eller ikke opgivet den, for at blive Absalons Klerk. Saxo vilde vel heller ikke, beklædt med denne Værdighed, kunne passende have brugt et saa beskedent

51) Scr. Rer. Dan. V. p. 425. 450.

52) „Hoc enim" siger Sperling, „est clericum alicuius esse; ita Reges Clericos suos habebant, qui scribenda & notanda maxime curabant. In hodiernum usque diem Belgæ, veteri more, Scribas & secretarios suos Klercke vocare pergunt." S. R. Dan. V. p. 425. 450. — I Forbigaaende gjør Sperling her den skarpe og træffende Bemærkning: at dersom vore Forfædre i Danmark i Hedenold havde forstaaet at skrive, som Nogle, der ikke forstaae Saxo, troe at kunne bevise af hans Historie: da maatte man undres over, „hvorfor Kongerne aldrig tog Skialde og slige Folk til at skrive deres Breve, men altid Geistlige, og det, som man seer, snart efter Christendommens Indførelse og mange Aarhundreder derefter."

Udtryk om sig selv, som dette, hvor han i Begyndelsen af sin Fortale kalder sig „den Ringeste blandt Absalons Betiente", eller „i hans Følge" (comitum suorum extremo.) Til en saadan Stilling passer det ogsaa bedre, end til en Domprovsts i Roskilde, at Absalon i sit Testamente forordner, at de 2½ Mark Sølv, som han tilforn havde laant Saxo, skulde være ham skienkede; ligesom Erkebiskoppen ved denne Leilighed ogsaa paaminder om, at han fra Sorøe Kloster havde laant Saxo to Bøger, som han paalægger ham at give Klostret tilbage.[53]) Det kan vel neppe kaldes i Tvivl, at Absalon i sine sidste Levedage, enten med Forsæt eller ved Tilfælde maa have opholdt sig i Sorøe Kloster; og at han der paa sit Yderste har tilkiendegivet sin sidste Villie, i mange Vidners Nærværelse, hvoriblandt Abbeden i Sorøe, Geistlige fra dette Kloster og fra Lund, Provsten Toke fra Roskilde, og flere: saaledes kan man ikke antage, at Saxo har været der tilstede; da han ellers upaatvivlelig, ligesom andre Erkebispens Huusfolk, hans Kammermester (Camerarius,) hans to Pager eller Smaasvende, (pueri) var bleven tilkaldet som Vitterlighedsvidne. I øvrigt maa hiin ved Navneforvexling opkomne Mening om Saxos Provsteværdighed have været gammel og udbredt nok; da endog hans Udgiver, Christiern Pedersen, for henved halvfierde hundrede Aar siden tillægger ham den i sin bekiendte „Jertegns Postill"; (fol. 20. b.)

[53]) Det synes (hvad dog Ingen har bemærket) at Saxo i Absalons Testamente ikke egentlig fremtræder som en Mand, der i sin Herres sidste Dage stod meget høit i hans Opmærksomhed, eller Venskab og Fortrolighed. Herimod taler allerede, at Absalon ikke havde sin „Clericus" hos sig, eller havde medtaget ham, da han sidste Gang begav sig til Sorøe. Heller ikke har han betænkt ham, som saamange Andre, med nogen Mindegave, og der synes at ligge et Slags Kulde i den blotte Eftergivelse af et Laan, som dog ikke var særdeles betydeligt. Halvtredie Mark Sølv kan (i Følge Prof. Velschow's Formening) efter Udregning af Kornprisen i Danmark i Valdemar II. Tid, og dens Forhold til en Middelpriis i vor Tid, (en Td. Rug regnet til 5 Rbd.) 1212 have svaret til en Værdi af henved 250 Rbd. i vore Dage.

Uagtet vi ikke vide noget bestemt om Saxos Fødsels- eller Dødsaar, savne vi dog ikke aldeles saadanne Data, der kunne bestemme, deels i hvilket Tidsløb Udarbeidelsen af hans Historie maa hensættes: deels, hvor langt vi med Vished kunne udstrække hans Levetid. At en betydelig Deel af denne indfalder under Valdemar I., er deraf klart, at han paa adskillige Steder nævner denne Konge som samtidig med sig; f. Ex. hvor han i 11te Bog kalder Valdemar „en Konge fra hans Tidsalder" (nostri temporis rex;) og hvor han i 10de Bog omtaler, at Sørøvernes Anfald i Saxos Tid (nostris annis) ved K. Valdemars og Absalons Aarvaagenhed bleve hindrede. Han taler endogsaa p. 215 (Ed. Müller p. 578) om den roskildske Biskop Adzers Begravelse (død omtrent 1158. Suhm, VII. S. 11) som en Tildragelse, der var foregaaet i hans Tid (nostris temporibus.) At Saxo dog vel ikke tidligere, end efter A. 1177 har lagt Haand paa sit historiske Værk, synes temmelig antageligt; og bl. a. deraf, at han i de første Linier af sin Fortale nævner Absalon som Erkebiskop, hvor han omtaler, at det var denne, der havde paalagt ham et Arbeide, som Andre undsloge sig for, nemlig at forfatte den danske Historie, og ved hyppige Opmuntringer havde skyndet ham dertil; men i Aaret 1177 var det, at Absalon forenede Lunds Erkesæde med Roskilde Bispestol. At i det mindste de elleve første Bøger af Historien have været skrevne før Udgangen af 12te Aarh., bliver ogsaa deraf tydeligt, at Saxo i Slutningen af 11te Bog nævner Knud den Helliges Datter Ingerd, og hendes Sønnesøn, Birger (Brose) Jarl, „som endnu lever"; tilligemed Kong Knuds anden Datter Cityel, m. fl.[54]) — Saxo har endvidere ikke allene overlevet E. B. Absalon; men ogsaa K. Knud VI., som døde sidst i Aaret

[54]) Saxo, ed. Stephan. p. 221. Ed. Mülleri, p. 592. (Birger Brose døde 1202. Suhm D. Hist. VIII. 680.)

1202; ja han maa have levet en Tid lang under Valdemar Seiers Regiering, og har uden Tvivl skrevet Slutningen, eller de sidste Bøger af Historien, endeel Aar efter at den først var begyndt. Han kan i det mindste ikke have skrevet den Deel af Fortalen eller Indledningen til Værket, hvor han umiddelbart henvender sig til Kong Valdemar II., tidligere end efter Aaret 1206 eller 1208. Thi han omtaler her, hvorledes K. Valdemar, ved sine seierrige Vaaben havde udvidet det efter hans Fader arvede Herredømmes Grændser paa begge Sider af Elben. Dette kunde — endskiøndt Valdemar som Hertug, under sin Broders Regiering undertvang Nordalbingien — efter Suhms Mening først siges, efterat Valdemar II. i A. 1206 eller 1208 havde indtaget Erteneburg og Boitzenburg, Sønden for Elben, og 1208 havde ladet opføre en Bro over denne Flod. — Saameget ligger for Dagen, at Saxo har skrevet sin, Anders Sunesen tilegnede Fortale til sin Historie et godt Stykke hen i Valdemar den Andens Regiering. Ingen kan tvivle paa, at han har tilbragt en Række Aar ved dette Arbeide; og dersom man tør tillade sig en Formodning, hvor fuld Vished ikke kan haves, da ville vi, støttede paa den forskiellige Charakteer i de to eller tre Hovedafdelinger i Saxos Historie, antage at den første, eller Sagnhistorien, tilligemed den kortere, mellemliggende Deel, eller Krøniken om Kongerne fra Harald Blaatand til Svend Estridsen, er skreven i Saxos tidligere Manddomsaar, under Valdemar den Førstes Regiering. Den tredie Deel, en halv pragmatisk, halv-episk-anskuelig og udførlig Fortælling om Absalons Tidsalder, og om Kongerne Valdemar den Førstes og Knud Valdemarsøns Krigsbedrifter, er vel snarere nedskreven under Knuds Regiering, eller omtrent imellem A. 1180 og 1200. — At Saxo har afbrudt sin Fortælling omtrent ved A. 1187, kan enten have været fordi det af en eller anden Grund ønskedes, at han ikke skulde

fortsætte den længere ned i Samtiden; eller, hvad der maaskee er ligesaa rimeligt, at han ved Absalons og Kong Knuds Død ikke var naaet længer i sit Værk, end til bemeldte Tidspunkt; og at han da, i en allerede fremrykket Alder, ikke har følt Lyst eller Drift til at fortsætte sin Historie længere; men nogle Aar sildigere har lagt den sidste Haand paa Værket, og sluttet det ved at skrive og tilføie Indledningen og Tilegnelsen til Anders Sunesen.

Saxos Dødsaar kiende vi ligesaa lidt, som Aaret, da han blev født.[55] I Lunde Capitels Gavebog (Liber daticus) findes anmærket ved den 4de Jul. „Obiit Saxo Subdiaconus, hujus loci Canonicus", og man har villet henføre dette til vor Historieskriver; men uheldigviis mangler her Aarstallet, som for det meste er Tilfældet med Klosterbøgernes Angivelser af Dødsfald. At Saxo kan have havt et saadant Præbende i Lund, som een af Erkebiskopperne (maaskee snarest Anders Sunesen) har tildeelt ham: var i øvrigt ikke urimeligt; og han havde derved havt en Grund mere til at tilegne den sidstnævnte Prælat sit Værk. Vilde man derimod antage, at Saxo allerede under Absalon havde en saadan Stilling i

---

55) Veed man ikke Saxos Dødstid, saa troer man i det mindste at kiende hans Gravsted; og det saa sikkert, at det endog udtrykkeligt siges i en meget maadelig Gravskrift i latinske Vers, som Nogle have tillagt Biskop Lave Urne, og som er opsat i en Sidegang i Roskilde Domkirke, hvor man ogsaa fremviser en lille glat Marmorsteen i Kirke-Gulvet som Saxos Gravsteen. Vi tør neppe stole meget, hverken paa Gravskriften eller paa Stenen. Den paa Lave Urnes Tid udbredte Mening, at Saxo havde været „præpositus Roskildensis", kan let have givet Oprindelse til et Sagn, der tilegnede denne Kirke Æren, at giemme hans Støv. Falder Provste-Embedet bort — og dertil havde allerede Sperling giort det meste — og vil man snarere tillægge Saxo Diaconatet i Lund, hvilket, ifølge Indskriften i den Lundske Liber daticus, og af andre Grunde, ikke er urimeligt: da bliver der endnu mindre Sandsynlighed for Gravstedet i Roskilde.

Dom-Capitlet: da vilde man vel ogsaa paa den Maade kunne forklare Saxos Ord om sig selv og om Absalon, hvor han bruger Udtrykket „Comitum suorum extremus“; efterdi Acolythi og Subdiaconi i Følge den romerske Kirkeforfatning ere de ringeste Grader blandt Medlemmerne i et Capitel. Det forekommer mig dog, som Saxos Udtryk „Comites“ om sit Forhold til Absalons geistlige Hof snarere betegner et huusligt, eller umiddelbart personligt Forhold, som man kan tænke sig det imellem Erkebiskoppen og hans Klerk, end en egentlig geistlig, clericalsk eller capitularisk Stilling hos Saxo. Naar i øvrigt danske Forfattere (endnu ganske nyligt, i et academisk Program) kalde Saxo „Munk“: da maa bemærkes, at dette er uden al historisk Hiemmel.

Dette er Alt, hvad man for en Deel mere maa slutte og giette sig til, end man kan sige at vide det med historisk Vished, om vor mest berømte Forfatter fra Middelalderen. Endnu ville vi kun tilføie en meget kort Angivelse af de væsentligste Momenter i Literaturhistorien af Saxos Danmarks-Historie, inden vi gaae over til hans Charakteristik som Forfatter. Den fra flere Sider mærkværdige, engang ivrig catholske, siden meget luthersk sindede Geistlige, Christiern Pedersen, den ældste egentlige Forfatter og Stilist i dansk Prosa, vilde være bleven udødelig allene ved at have reddet Saxos Værk fra Undergang. Det var efter Tilskyndelse af den roskildske Bisp Lave Urne, og under et Ophold af flere Aar i Paris (før og efter 1511) hvor Chr. Pedersen, som ogsaa havde et Canonicat i Lund, skal være bleven Magister (skiøndt man ikke finder, at han selv har tillagt sig denne Titel,[56]) at han formaaede den lærde franske Bogtrykker Jodocus

[56]) Bogtrykkeren Jodocus Badius nævner ham som Udgiver af Saxo: „Magister Christiernus Petri, Lundensis Ecclesiæ

Badius Ascensius til at befordre Saxos Historie til Trykken. Ved den Leilighed viste det sig, at Bogen i Haandskrift var i en Tid af tre hundrede Aar bleven i den Grad sielden, at da Chr. Pedersen to Gange forgieves havde sendt en Skriver (Tabellarius) fra Paris til Danmark, for at skaffe et Haandskrift at trykke efter, reiste han selv hiem, allene i dette Øiemed; og det var nær ved, at han ikke havde været heldigere. Det var ikke mueligt, for nogen Priis, at faae et Haandskrift af Saxo tilkiøbs. En af Christ. Pedersens Venner i Kiøbenhavn, Anders Christensøn, Prior i Carmeliterklosteret, tilbød, at han med egen Haand vilde tage en Afskrift af Historien, heller end at Christ. Pedersens berømmelige Forsæt skulde gaae tilbage. Men denne modtog ikke Tilbudet, i Haab om at han dog engang maatte være saa heldig at overkomme et gammelt Haandskrift af Saxo. Omsider lykkedes det ham ved den danske Erkebiskop Birgers Hielp, der (efter Udgiverens Udtryk) „endelig fandt en Udvei til at skaffe ham et Exemplar" („qui exemplar pio tandem repperit compendio"; maaskee af det Lundske Capitels Bogsamling.) Med dette reiste Chr. Pedersen tilbage til Paris, og her udkom Saxos Historie første Gang 1514. Ved saa stor en Sieldenhed af Haandskrifter af dette Værk, hvoraf siden den Tid ikke et eneste har været at opdage, hverken i Norden eller i det øvrige Europa,[57]) bliver det temmelig paafaldende, at den tydske Phi-

---

Canonicus." (I Brevet af 15de Martis, som er overskrevet: Jodocus Badius Ascensius Lagoni Hurno, etc.) Besynderligt er det, at Biskoppens Navn her er bleven skrevet med fransk Udtale, da det paa den modstaaende Side to Gange er trykt rigtigt: Lago Urne.

57) Der findes, saavidt vides, neppe engang i Norden noget Spor til flere Haandskrifters Tilværelse, end det af C. Pedersen omtalte, undtagen at den yngre Bartholin skal have eiet to Blade af Saxos VI. og VII. Bog, der havde været brugte til Bind om et Regnskab. (Suhm, D. Hist. IX. 110.)

lolog, Caspar Barth, henimod Midten af det 17de Aarh. (1638) beretter, at han endogsaa havde eiet to Codices af Saxo, som han havde mistet ved Branden af et Landsted nær ved Leipzig. — Hvor stor Opsigt, Saxo har giort i det 16de Aarhundrede, ligger for Dagen, ikke allene ved de to Eftertryk af den pariſiſke Udgave, som i nogle Decennier fulgte paa hinanden (Basel 1534 og Frankfurt 1576); men ogsaa ved de tidlige, oftere gientagne Stemmer fra Mænd som Erasmus, der lode sig høre om den i sin Art eneste, og for sin Tid næsten vidunderlige Bog. Endelig, 120 Aar efterat Chr. Pedersen havde ladet sit Haandskrift aftrykke, og 70 Aar efter at And. Vedel ved sin frie Bearbeidelse havde giort sine Landsmænd og det danske Folk mere bekiendte med „Den danske Krønike" af Saxo Grammaticus, besørgede den yngre Stephanius i Sorøe den første Udgave i Danmark af Saxos latinske Text. Denne udkom i det uheldige Aar 1645, og dens Fortienester for sin Tid ere tilstrækkeligt kiendte og erkiendte. Stephanius, en lærd, ved Reiser og Studier i Holland og England dannet Philolog, gik til dette Arbeide med stor Kiærlighed og Omhu. Han var som Latinist, som historisk og antiquarisk Kritiker, heldig i mange af sine Oplysninger og Anmærkninger til Saxos Text; ikke altid i hans Opfatning af Saxos Standpunkt som Sagnfortæller og Historiker. Henimod halvandet hundrede Aar sildigere end Stephanius, faldt det en tydsk Philolog, Prof. C. Ad. Klotz, ind (man seer ikke ret, i hvilken Anledning) at lade Saxos Text aftrykke, ledsaget med en Indledning om Værket og Forfatteren, der i enkelte Dele (f. Ex. med Hensyn til de stilistiske Bemærkninger) har sin Fortieneste. Det er imidlertid paafaldende nok, at denne Indledning gaaer saa lidt ind paa en dybere og fuldstændigere Kritik og Oplysning af Saxos Latinitet overhovedet, og hans mærkværdige latinske Versification, hvilket man hos en Philolog, som Klotz,

netop kunde vente sig. Stephanius har især ladet det blive ved Undersøgelsen af Saxos Forhold som Stilist til to romerske Forfattere: Valerius Maximus og Martianus Capella; han har ved en giennemført Undersøgelse af Saxos hele Text lagt for Dagen, hvor meget han især maa have yndet Valerius, og hvor hyppigt han har laant ikke blot faa Udtryk, men hele Talemaader hos den romerske Historiker. — Om den Udgave, hvori en med det gamle Nordens Historie og Literatur fortrolig Lærd, Bisskop P. Er. Müller, vilde nedlægge Frugten af en Række Aars historiske og kritiske Studier, som desuden havde fremkaldt et eget udmærket Skrift, de bekiendte kritiske Undersøgelser over Stoffet i Saxos Værk, og hans Behandling af samme: vil det være ufornødent at tilføie meer, end det Ønske og Haab, at vi endnu maatte see det Müllerske Monument over Saxo og hans høit fortiente Udgiver fuldendt.

3.

Det kunde fordre et særskilt, og fornemmelig til den historiske Kritik henvendt Arbeide, at meddele en udtømmende, eller i enhver Deel fuldstændig Fremstilling af den Virkning, Saxos Værk har yttret i sildigere Behandlinger af den danske Historie. Et saadant Foretagende, som i vore Dage ved P. E. Müllers og Dahlmanns, omtrent paa een og samme Tid udgivne Arbeider i denne Retning, desuden er blevet temmelig overflødigt — er ikke Formaalet for nærværende mere almindelige Betragtning af Saxos Charakteer som Forfatter, af hans Værk i og for sig selv, som individuelt historisk Arbeide, og i dets Forhold til det 12te Aarhundredes Historiographie overhovedet, ligesom til den nordiske Sagnfortælling. Vi ville dog ikke forbigaae, hvad Læseren vel tør vente sig: et Hensyn til de vigtigste videnskabelige Resultater af de to anførte Forfatteres

kritiske Undersøgelser af Saxo. Uden tillige at ville samle og gientage Beretningen om de forskiellige Synsmaader, hvorefter man fra det 16de til det 19de Aarh. har betragtet ham som Forfatter, ville vi forudsende en derhen hørende Bemærkning. Man maa ikke tænke sig, at den lettroende eller ukritiske, aandsforvirrende Maade, hvorpaa endogsaa enkelte Mænd af udstrakt Studium og Lærdom jævnligen have villet opfatte Saxos Fabelhistorie, har været ganske almindeligt herskende i eller udenfor Norden i det 16de og 17de Aarhundrede — eller førend Torfæus, Holberg og Andre ved Begyndelsen af det 18de Aarhundrede begyndte for Alvor at rydde op i Saxos danske Fortid. Stephanius selv, med al sin Begeistring for Saxo, har været ærlig nok til, i det 21de Capitel af sine Prolegomena at opregne og citere Steder af ti til tolv Forfattere (hvoriblandt ogsaa en Dansk, Jonas Jac. Venusinus, og den bergenske Biskop Foss), der meer eller mindre haardt have angrebet Saxos Historie fra Behandlingens og Troværdighedens Side. Blandt dem kan især And. Foss (der levede i Slutningen af 16de og Begyndelsen af 17de Aarh.) fortiene Opmærksomhed; da han allerede i sin Tid ganske rigtigt har adskilt de historiske Bestanddele i Værket, efter deres forskiellige Grad i Sikkerhed, fra de eventyrlige og poetiske.[58]) Han tillægger Saxo fuld Troværdighed, Orden, Klarhed og Sammenhæng i Fortællingen af de sidste 150 Aars Historie; i de 150 Aar, der gaae forud for disse, antager Foss, er der en stor Deel Sandhed i Saxos Beretning, men ogsaa mange Feiltagelser. Atter i de dernæst foregaaende 100 Aar, eller omtrent fra A. 800 til 900, er hans Fortælling en Blanding af Historie med rene Fabler; men det øvrige af Saxos saakaldte Historie (reliqua ipsius, quæ vocatur

---

58) S. Stephanii Prolegomena ad Saxonem. p. 36. 37. (Jvf. ogsaa Nyerups Fædrel. Literatur i Middelalderen. S. 277. 278.)

historia) nemlig fra Kong Dan til den sydste Gøtriks Tid, eller til henved A. 800 e. Chr. „er snarere Fabel og Digtning, end Historie" (fabula potius, poesisque est, quam historia.) Man kan gierne sige, at nærmere kunne vi endnu ikke komme Sandheden i den kritiske Bestemmelse af Saxos Egenskab, med Hensyn til hans Beretnings historiske eller factiske Charakteer. Det mindre rigtige i And. Fosses og flere Ældres Dom over Saxos historiske Troværdighed ligger egentlig deri, at de have betragtet hans 9 første Bøger som reen Opdigtelse af ham selv;[59]) hvorimod den nyeste Tids kritiske Betragtning af Sagntiden og Sagnfortællingen har bragt os til den rigtigere Overbeviisning: at Saxo vel ikke selv fra første Haand har opdigtet sin Historie før Knud den Store; men at han har componeret den af et ham overgivet Stof af Sagn og Eventyr, paa en upaatvivlelig, som Foss siger, mere poetisk end historisk Maade.

Saxos Arbeide er et for ham saa eiendommeligt, at det ikke allene i sin Sammensætning eller historiske Composition, men ogsaa i Behandlingen og Fortællingen af det ham overleverede Stof, baade det fabelagtige, sagnartede og factiske, er grundforskielligt, saavel fra de gode eller historiske islandske Sagaskriveres Fortællingsmaade, som fra Snorre Sturlesens, der byggede sin norske Historie paa tidligere enkelte Kongesagaer m. m. Islændernes Sagaskrivning — dette i Europas Middelalder mærkværdige Phænomen, hvortil man kun finder

---

59) „Maxima ex parte poeticam atque a semet ipso confictam conscripsit historiam, a Dan usque ad Gottricum, (quod tempus plus quam 2000 annorum complectitur".) — „Saxo (meo judicio) nullam fere habet veritati innitentem Historiam, ante annum Christi 800. — Id autem intelligi volo de regibus ipsis, quos in Dania, regnasse his illisve temporibus, asserit; deque rebus illis gestis, quas ipsis, ex suis inventis, commentisque aut somniis, Saxo affingit". *A. Foss.* Stephanii Prolegom. p. 37.

et Slags Sidestykke i Orienten, nemlig Arabernes Historieskrivning — har overhovedet en, om ikke udelukkende, dog stærkt fremherskende biographisk Retning. Den islandske Saga dvæler mest ved det Individuelle og Personlige, ved huuslige Scener og Familieforhold. Den er som oftest en Stamme- eller Slægt-Historie, hvor den ikke, i et kortere Omfang, især dreier sig om en enkelt Persons Levnet og Hændelser. Disse fremstiller den med nøiagtig Fuldstændighed indtil de mindste Træk, ikke blot af Handlingen, men af den Handlendes Personlighed og Charakteer. Saga-Historien er derfor i sig selv privat og biographisk; men Island havde et Slags ufuldkomment aristokratisk Demokratie. Landets Historie bestod egentlig i de mægtigere Slægters Forhold til hverandre, deres Forbindelser, deres Stridigheder og Feider; saavel de, der førtes i Marken, under Vaaben, ved Overfald og ved Tvekamp, som de, hvori Folket viste sin Lyst til Søgsmaal og Retstrætter, der skulde afgjøres ved Thingene, efter en meget udviklet Retsvedtægt. Althinget var baade Overret og Parlament; Slægtfeider og Processer udgjorde Landets vigtigste Begivenheder; og for saa vidt som den berørte og behandlede disses Opkomst, Fremgang og Udfald, var Sagnfortællingen politisk for Island. Den beretter med antik Simpelhed, hvad der længe havde levet i Traditionen om saadanne Forhold; hvad der tildeels i Familierne, eller ved mundtlige Sagnfortællere, var gaaet fra Slægt til Slægt. Den er derfor stærk og troværdig i de genealogiske Forhold, eller i bevarede Ætled og Slægtregistre; ved Siden af dette Element gaaer det chronologiske og annalistiske, og skiøndt det sieldnere fremtræder eller blander sig i den egentlige Slægt-Sagas Fortælling, saa ere derimod de islandske Annaler ikke mindre vigtige og ypperlige Hielpemidler for den egentlige Historie; saameget mere, som det for-

nemmelig var i disse Annaler, at Islænderne tillige giemte og optegnede en stor Deel mere offentlige Begivenheder.

Hos Saxo er det langt anderledes; han er hverken Genealog eller Annalist; Slægtforhold, udenfor Kongestammens, bryder han sig lidt om; Aarstal ere hos ham ikke at finde. Han er i det Hele ganske fri for, at ville lægge nogen historisk Lærdom eller Læsning til Skue: men han er sig den stilistiske Konst i Romersproget bevidst, hvilken han fremfor nogen i hans Tidsalder besad, og hengiver sig derfor ogsaa til dette Talent med fuld Aandslyst og Frihed.[60]) Sagafortællingens Natur og Egenhed er ham ikke fremmed; den kunde ikke være det, da han saa godt som allene skrev efter mundtlig Fortælling. I hans Fortids- eller Sagnhistorie fremtræde enkelte Personer (f. Ex. Stærkodder, Frode, Hamlet o. fl.) og i den historiske Tid i det mindste nogle Fyrster og Heroer, f. Ex. Absalon og Valdemar I., hvis Levnets og Bedrifters Fortælling hos Saxo har en Deel af den islandske Sagas biographiske Fylde, af dens Dvælen ved individuelle Smaatræk, ved en halv dramatisk Fremstilling af de handlende Personer, og en livfuld Udmaling af enkelte Scener. Men Saxos Maal var et andet og større, end Sagafortællerens. Han vilde ikke engang indskrænke sig til Kongehistorien. Han vilde fortælle det danske Folks Skiebne og Bedrifter paa en Maade, hvori man vel seer, at en eller anden romersk Historieskriver og Forfatter sildigere har medvirket til at danne hans Foredrag; men hvori der dog, netop ved Saxos i høi Grad eiendommelige Natur, hersker en saa original og egen Charakteer, at denne, i Forening med Stilens Konst og poetiske Farvning, giver hans Historie det Præg,

---

60) „Seine gelehrte Kunst, worauf er sich etwas wußte, war Latinitet; sein Sachwissen war Kentniß der einheimischen Sagen; den historisch oder geographisch Belesenen zeigt oder ostentirt er nirgends." Dahlmann. l. c. S. 274.

hvorved den skiller sig fra enhver anden i hele Middelalderen. — Hvor finde vi vel i det hele Tidsrum, fra det 8de til det 13de Aarhundrede, et historisk Værk, der saaledes røber en Forfatter med geistlig Dannelse, hvis levende Phantasie med forunderlig Lethed kunde opfatte hele Masser af det mest eventyrlige Sagnstof, samle det i en episk Forbindelse under en lang, mythisk Kongerække, og med en ikke mindre beundringsværdig Færdighed overføre det i en meget modstræbende Sprogform: den gamle romerske? — Hvor finde vi en clericalsk Skribent, med et i det 12te Aarhundrede sieldent og overraskende classisk Studium, med en herpaa bygget eiendommelig blomstrende og elegant latinsk Stiil — og med en for denne Tid, for Saxos simple Livsforhold og Culturforholdene i Danmark ikke mindre mærkværdig Verdensklogskab og Menneskekundskab, en liberal og fordomsfri Tænkemaade, endog i geistlige og kirkelige Forhold? — Hvor finde vi en saadan Forstand og Dannelse i hiin Tidsalder, forbunden (som det maa forekomme os) med den mest naive Sorgløshed og Ligegyldighed imod al Tvivl og Kritik? — Hvor møder os, ved Siden af en reen og værdig moralsk Charakter, og af en human og patriotisk Tænkemaade, en saa tydelig Indflydelse og stærk Virkning af Phantasiens Element, som i vor Saxos Aand? — og dertil endnu en for hiint Aarhundrede sielden og udmærket Digterevne i det Sprog, hvori Saxo var dannet; ja endog en vis Tilbøielighed til at anvende denne Evne med en poetisk Frihed og Yppighed, der undertiden kunde synes temmelig slibrig og anstødelig hos en alvorlig og geistlig Forfatter. — Denne Forening af Aandsgaver og Egenskaber, som vi kunne finde samlede og udprægede i Saxos Værk, maa forud give os den Forventning, at Beundringen, som det vakte i det 16de Aarhundrede hos Europas Lærde, ikke var uden Grund.

Der kunde være Anledning til at oplyse Saxos Charak-

teer ved en Sammenstilling og Sammenligning med meer end een af Middelalderens bedre Krønikeskrivere; uagtet man dog hverken i dens tidligere Aarhundreder, eller i Saxos Samtid, kan finde Nogen, hvis Arbeide kan siges at være nær beslægtet med hans. Jeg vil saaledes netop vælge en noget nær med ham samtidig tydsk Historieskriver, der i sin Aand og sine Værkers Charakteer er Saxo meget ulig. Otto, Biskop af Freisingen, død i sine bedste Aar, (1158) omtrent ved Saxos Fødselstid, tør vel kaldes en af de lærdeste, mærkeligste og mest begavede af Tydsklands Historieskrivere i det 12te, og flere af de foregaaende Aarhundreder. Han skrev, som Saxo, baade ældre Tiders, og efter Keiserens Ønske, sin Samtids Historie; men hans Aand og hans historiske Standpunkt vare lige saa forskiellige fra Saxos, som begges Værker bleve det. Jeg mener, at en i faa Træk udført Charakteristik af Otto, som historisk Forfatter, vil være skikket til at bringe Saxos Standpunkt i et klarere Lys, netop ved flere Modsætninger og Uligheder imellem hans Arbeide og denne geistlige Fyrstes Værker.

I tidligere Aarhundreder vil man i Middelalderen finde enkelte latinske Forfattere i de fleste europæiske Lande, som ikke ganske havde tabt de gamle romerske Historieskrivere af Sigte — i det mindste de sildigere af disse; men som heller ikke (ligesom vor Saxo) hvor de stige op i den fierne Fortid, opgive hver sit Folks Sagnfortælling; eller som optage meer og mindre af Traditionens dunkle og eventyrlige Stof, og blande Myther eller Fabeldigtning med den sildigere, mere sikkre Erindrings Fortællinger.[61]) Vi finde denne Egenskab hos Gother-

61) Jvf. herom G. Waitz »über die Entwickelung der deutschen Historiographie im Mittelalter.« Zeitschrift für Geschichtwissenschaft, von W. A. Schmidt. 1844. II. p. 43—46.

nes Historieskriver den sagnrige Jornandes; vi finde den hos den ypperlige, stofrige Gregorius fra Tours — udmærket blandt alle Middelalderens ældre Historikere, efter det vestromerske Riges Fald, ved sin livfulde, anskuelige og ærlige Skildring af Frankernes og deres merovingiske Kongers Skiebne og Bedrifter. For ham er Kirken paa en Maade det samme, hvad Romerfolket og dets Verdensherredømme er for de gamle romerske Historieskrivere. Han begynder med en Indledning over den hellige og profane Historie; gaaer derfra over til Frankernes Sagnhistorie, og ender (som Saxo) med en udførlig Fortælling om sin Samtid. Beda hos Angelsaxerne staaer omtrent paa samme Standpunkt; hans Behandling er maaskee noget mere lærd og mere antik; den nationale angelsaxiske Kirke er hans Verden. Paul Warnefrid, i hvem hans Nation, den longobardiske, fandt sin tidligste Historieskriver, forener endnu Folkesagnets Element med Kirkens og Verdens Historie. — Der ligger et langt Tidsrum imellem den longobardiske Warnefrid og Saxo; men den sidste tilhører dog paa en Maade, og tildeels i endnu større Grad, hiin halvpoetiske Tidsalder i Middelalderens Historieskrivning, som især for det frankiske og angelsaxiske Folk blev saa indholdsrig. — I Tydskland indtraadte, med den carolingiske Tid, en anden Charakteer i Historien, den annalistiske. Man optegnede de blotte Begivenheder i chronologisk Følge, meer eller mindre nøiagtigt. Saadanne Aarbøger og Tidsregistre bleve afskrevne, forøgede, bearbeidede; og ved dem lagdes egentlig Grunden til den nyere, mere factiske, om end ikke kritiske Historieskrivning, der vel ikke kunde tilegne sig de Gamles historiske Konst; men derimod i Fortællingen fiernede sig fra det eventyrlige Sagnstof, og den blotte Tradition af udsmykkede Heltebedrifter, som man herefter tildeels overlod til Middelalderens rimede Romaner. Man opgav heller

ikke ganske Læsningen af de romerske Historieskrivere, eller forsagede Indflydelsen af samme; men det var dog for det meste kun de sildigere af dem, Valerius Maximus, Justinus, Orosius, m. fl., der kunde faae Indgang i den scholastiske Middelalder; Cæsar, Sallust, Livius og Tacitus vare sieldne Giæster i Capitler og Klostre, især i Norden. — Tilligemed det annalistiske eller factiske, udviklede et andet vigtigt Element, det biographiske, sig i vorende Betydning og Omfang. Eginhards biographiske Historie af Keiser Carl hører til de allertidligste Mønstre af den Art. Man vilde ikke blot optegne Handlinger og Begivenheder: men ogsaa lade Fortællingen fremstille Keiseres, geistlige og verdslige Fyrsters, eller enkelte betydende Statsmænds, offentlige og private Levnet.

Historien vedblev saaledes længe at dele sig imellem Annalernes, Krønikens og Biographiens Art og Begreb. Uden at ville forfølge den videre giennem Middelalderens Aarhundreder fra det 9de til det 12te, tilføie vi kun, at i det mindste hos de Tydske var maaskee Biskop Otto af Freisingen den første, som gik ud fra en vis høiere Idee, et levende universalhistorisk Princip, og satte sig som Historieskriver paa et saadant politisk og videnskabeligt Standpunkt, som hans fornemme Fødsel, hans alvorlige theologiske Studier under et to Gange gientaget Ophold i Paris, hans Deeltagelse i et Korstog, hans høie Stilling og hans Slægtforhold til to Keisere (Conrad III., Ottos Halvbroder, og Frederik I., hans Brodersøn) kunde giøre det lettere for ham at naae, end for de fleste andre. Naar Hensyn tages til Ottos Tidsforhold, kan det med Grund siges, at han var meer end Annalist og sædvanlig Krønikeskriver; at han heller ikke var fremmed for Philosophering i Historien; eller han havde dannet sig et vist, men ikke trøsteligt System for den tænkende Beskuelse af de store Verdensbegivenheder og af Forholdet imellem forskiellige Tids-

aldere. Som Fortæller af Historien, vilde Otto dog ikke give sig af med at forklare alle dens Gaader;[62]) men han betragtede Menneskeslægtens Liv og Skiebner fra sit eget Synspunkt; og dette var overhovedet mørkt og melancholsk. Han saae i den gamle Verdens Historie kun Billeder af en tragisk Forgængelighed og Omskiftelse af al menneskelig Storhed og Herlighed. Store Monarkier havde afløst hinanden; omsider havde det største af alle, det romerske, udstrakt sit Herredømme næsten over den hele Verden, og nu var neppe en Skygge af dets Glands og Magt tilbage; Menneskeslægten gik Oldingsalderen i Møde og tærede paa sine sidste Kræfter; ligesom med Stater og Monarkier var det gaaet med den videnskabelige Cultur; den var vandret fra Assyrien og Ægypten til Grækerne; fra disse til Romerne; fra Østen var den udgaaet, og nu dalede den stærkt i Vesten.[63]) Otto skrev i sin „Chronicon" virkelig et Slags Verdenshistorie, der begynder med Skabelsen; men han skrev den mere fra et theologisk, kirkehistorisk og ascetisk, end fra et politisk Synspunkt; „ikke for at tilfredsstille sin egen eller Andres Videlyst; men for at vise de forgængelige Tings ynkelige Beskaffenhed": („non curiositatis causa; sed ad ostendendas caducarum rerum calamitates". Chron. II. 32. Ed. 1569. p. 33.)[64]) Verdens Historie er for en stor Deel Krigenes Historie; han skriver dog ikke for at

---

[62]) „Res enim gestas scribere, non gestarum rerum rationem reddere proposuimus." Chron. VI. 23. (Ed. Basil. 1569. Fol. p. 120.) Andensteds: „Historiam enim non disputantis more, sed disserentis ordine prosequi intendimus."

[63]) Jvf. „Willmans über die Chronik Otto's von Freisingen." Archiv der Gesellsch. für ältere deutsche Gesch. X. 1849. S. 133—35.

[64]) Et Glimt af en lignende Beskuelse af Tidsalderens Dalen mod Verdens Alderdom, fremtræder i en Yttring af Svend Aagesen i hans Fortale: „crebrescentibus malis sub mundi senescentis interitum." Scr. Rer. Dan. I. p. 43.

opflamme til Heltebedrifter; men for ogsaa i Krigens Omskiftninger at vise Ubestandigheden af al verdslig Lykke og Magt („ut in bellis variisque alternantium rerum casibus mutabilium miserias ostendamus.“)

Hvor høit derfor endog Otto selv stod, i Lærdom, Videnskab, politisk Indsigt og Erfaring, saa vel som i sin ydre Stilling som fyrstelig Prælat, som Keiserens Slægtning, og en af hans betroede Raadgivere: see vi ham dog i hans Verdenshistorie aldrig som Træl af den ydre Verden, eller overvunden af verdslig Høiheds Glands og Tillokkelser, endskiøndt han maatte leve midt i deres Kreds,[65] hvori han betragter sig selv mere som hensiunken i aandelig Slummer, end som levende i Aandens Liv og Sandhed (longo me jam otio torpentem & diversas ob occupationes quasi dormientem. Chron. VIII. 7. pag. 159.) Man kunde snarere antage, at han som Historieskriver havde overgivet sig for meget til en idealistisk Beskuelse af Livet; at han var for meget speculativ Scholastiker og Theolog, til at kunne opfatte Begivenheder, Verdensforandringer og Statsforhold fra en reen historisk Side, og med uhildet, upartisk Dømmekraft. Men naar vi hensætte os i hans Tid, i dens Cultur, i dens politiske Skikkelse og gieldende Grundsætninger: da ville vi komme til Overbeviisning om, at der vanskeligen i det 12te Aarhundrede kunde findes nogen lærd Geistlig, (og uden for denne Stand kunne vi ikke gaae), hvis

65) „Otto ist kein Kind der Zeit, kein Weltkind, obgleich er viel mit ihr zu thun hat, von Geschäften überhäuft ist. Er lebt wie ein Christ in der Welt, als ob er nicht in ihr lebte; er treibt, wie der Heil. Bernhard, Politik ohne an ihr Gefallen zu finden.“ Otto v. Freising, von Bonifac. Huber. München 1847. S. 78. (Jvf. Waitz, anf. St. S. 111. Ogsaa denne Forf. mener: „at man vel tør betragte Otto's Krønike som den tidligste philosophiske Behandling af Historien; men denne Philosophie er theologisk, og minder om Augustinus.“)

Egenskaber i høiere Grad giorde ham værdig til det Foretagende, hvortil indvortes Drift har ført Otto af Freisingen. Det var langt fra, at hans Stand, hans theologiske og ascetiske Synsmaade for Verdenshistorien, eller hans Tilbøielighed for en streng og tungsindig Beskuelse af hans egen Tidsalder, har giort Otto fordomsfuld, eensidig eller fanatisk i hans Bedømmelse af historiske Charakterer — endog af Personer eller hele Folkeslag, som han maatte regne for kiætterske (f. Ex. Saracenerne.) En sund, rolig og giennemskuende Forstand var, ved Siden af lige streng kirkelig Religiøsitet, moralsk Reenhed og Redelighed, med en beskeden Mildhed og Godmodighed i Sindet, Hovedtræk i hans aandelige Natur; og man kan tilskrive dette, at der i hans Værker findes ikke faa Beviser paa, at han baade var ophøiet over sin Stands Fordomme, og ligesaa maadeholden, beskeden og forsigtig, som retfærdig og upartisk i sine Meninger og Domme.[66]) Om Indflydelsen af Ottos

[66]) Disse to uundværlige Egenskaber for en Historieskriver, der ikke blot vil vinde et Navn blandt Medlevende, men bevare det for Efterverdenen: har Otto af Freisingen upaatvivlelig besiddet i en sielden Grad. Man finder f. Ex., at uagtet han var saa nær beslægtet med to hohenstausiske Keisere, og vist nok nærede en umiskiendelig Agtelse og naturlig Hengivenhed for dette Huus, særdeles for K. Frederik I.: fortæller han dog deres Strid med Welserne om Baiern uden mindste Partiskhed; han lægger paa flere Steder høi Berømmelse paa Keiser Lothar, endskiøndt denne havde været Hohenstaufernes farligste Fiende og Forfølger; han fortæller Striden imellem dem med kold Rolighed; og man finder ligesaa lidt i hans Værker et eneste smigrende Udtryk til Roes for Keiser Frederik, uagtet Otto virkelig var hans Beundrer, som man finder nogen Yttring, hvori han fremhæver sin egen Slægt eller sit personlige Forhold til Keiseren. Man har derimod tillagt Otto en aabenbar Partiskhed imod Huset Wittelsbach, der viste sig som ubetingede Fiender og Modstandere af Pavemagten, hvilken Biskop Otto altid hyldede paa Kirkens Vegne. (Jvf. Otto von Freisingen, von Bonif. Huber. S. 178—184.) Dette er et Punkt, som det her ikke vedkommer os nærmere at berøre.

Lærdom i scholastisk Theologie og Philosophie paa hans Fortælling af Historien, indskrænker jeg mig til, kun at bemærke, at den er betydelig, og fremtræder hyppigt i hans Værk; men den afbryder snarere Beretningen, end indvirker umiddelbart paa dens Aand, eller Skikkelse; den gaaer i det Hele mere ud paa at lægge Ottos Kundskaber og Oplysning, hans eiendommelige religiøse, maaskee og politiske Betragtningsmaade for Dagen, end den strækker sig til hans Fremstilling af det historiske Stof, som overhovedet udmærker sig ved liberal Upartiskhed, Sandhedskiærlighed, Retfærdighed og Frimodighed.

Man maa med Berømmelse erkiende Biskop Ottos eiendommelige Gaver som Historieskriver i Middelalderen, ikke mindre med Hensyn til Composition og Form, end til philosophisk Aand og Betragtning. Han indskrænker sig ikke til en annalistisk Forbindelse af Begivenheder ved den blotte Tidsfølge; Otto viser hen til deres Sammenhæng, Aarsager og Følger; man kan regne ham til Middelalderens pragmatiske Historikere, og ligesom han, ved sin religiøse Betragtning af Livet og Tilværelsen, har bragt en vis Eenhed i sin Universalhistorie: saaledes har han ikke manglet Gaver til at overskue dens Stof, og at samle, vælge og fordele det i passende Tidsrum og Grupper. Overhovedet vil man endnu i vore Dage ikke frakiende Otto af Freisingen den udmærkede Plads, som en af hiin Tidsalders meest begavede, videnskabelige og politisk dannede Historieskrivere, hvilken ogsaa Schiller ikke har frakiendt ham, i det han optog Otto's Historie af Keiser Frederik Barbarossa (med Radewichs Fortsættelse) i sin bekiendte Samling af oversatte „historiske Memoirer" fra det tolvte Aarhundrede af.[67]) Man vil vel ogsaa være enig

---

[67]) Allg. Sammlung historischer Memoiren, etc. herausgeg. von Fr. Schiller. I. Abth. 2 Bd. S. 113—516. De i I. Afd. 3die Bd.

om, at Otto i dette Værk har overgaaet det tidligere, saavel i Stiil og Foredrag, som i den hele historiske Composition. Hvad Stilen angaaer, da kan man vel kalde den eiendommelig, klar, undertiden livsfuld, ofte sammentrængt kjærnefuld, og hverken Historien, eller Forfatteren uværdig. Men skjøndt man overhovedet i Biskop Ottos Værker finder tydeligt Præg af en høiere dialectisk Dannelse, en større Fiinhed og Dybde i den psychologiske Charakteristik, og i det mindste i de ogsaa af ham ikke sielden anbragte historiske Taler, en Værdighed, Elegants og ædel Veltalenhed, som Schiller sætter meget høit: saa har dog den tydske Otto af Freisingen hverken Saxos ofte beundrede, rigt uddannede og blomstrende Latinitet, eller hans stilistiske Talent, understøttet og tildeels fremkaldt ved den poetisk livfulde, let modtagende Indbildningskraft, som var den danske Forfatters Eiendom.

Man vil overhovedet vanskeligen imellem to udmærkede og meget begavede Historieskrivere fra samme Aarhundrede finde en saa grundforskiellig Aand, en mere afvigende Beskuelse af Historiens Indhold, af Stoffets Vurdering og Behandling, eller af Historiographien, og Bestemmelsen for et historisk Værk — med andre Ord, en saa stor Forskiellighed i den historiske Synsmaade eller Grundidee, som imellem Otto af Freisingen i hans Verdenskrønike og Saxo i hans fædrelandske Historie. I hiin ville vi allerførst og overalt troe at see den dybsindige, religiøse Tænker og Dialectiker, i Forening med den fornemme, fyrstelige Prælat, den hofvante, verdenskloge, men uafhængige og upartiske Statsmaad; i denne see vi langt før den patriotiske, jævne, og tillige forstandige, men poetisk-

S. 255—298 meddeelte Anmærkninger til Ottos Værk ere gode og brugbare, og formodentlig af Schiller selv, ligesom maaske ogsaa Oversættelsen, hvis Stiil er fortrinlig; men Oversættelsen selv langt fra at være nøiagtig. (s. Huber's Otto von Freisingen. S. 71.)

begavede, med Sagnpoesien og dens Phantasieverden fortrolige, paa engang konstfulde, veltalende, blomstrende, og dog episk-naive Fortæller. En større Liighed indtræder, som man let vil tænke sig, imellem Saxo i hans sidste Bøger, og Bisskop Otto i dennes begyndte Fortælling om Keiser Frederiks Levnet og Regiering. Men endskiøndt det her kan gielde om begge, hvad Otto i sit sidstnævnte Værk vedkiender sig som sit Begreb om Historien: at „i Følge de Gamles Skik, skulde de, der selv havde seet og iagttaget Begivenhederne, som de foregik, beskrive dem": (ut illi, qui res ipsas, prout gestæ fuerunt, sensibus perceperant, earundem scriptores existerent. Gesta Friderici Imp. Lib. II.), saa er det dog paa en anden Maade, med en anden Aandsstemning og Skrivemaade, at Otto skildrer sin Keisers daadsfulde Levnet, og at Saxo fortæller Valdemar den Seierriges og hans Søn, Kong Knuds Bedrifter, tilligemed Absalons betydende Deeltagelse i samme. Bisskop Otto har skrevet sin Keiserhistorie efter authentiske Documenter og efter skriftlige Optegnelser af Keiser Frederiks Haandskrivere, som denne, efter Ottos Anmodning, havde sendt ham. Saxo har nedskrevet sine senere Bøger, ligesom de 9 første, fornemmelig efter mundtlige Beretninger, men som i hiint Tilfælde vare af anden Natur og Beskaffenhed: nemlig Samtidiges Kundskab eller en efterfølgende Slægts paalidelige Erindringer om Begivenheder under de nærmest foregaaende Slægter; ikke eventyrlige Traditioner om Sagntiden, som Saxo har ladet sig fortælle af sine Landsmænd, eller af islandske Skialde og Sagamænd.

Der er saaledes en stor og giennemgribende Forskiel imellem Stof eller Indhold i Saxos første ni Bøger, og i de senere — en Forskiel, der heller ikke har været uden al Virkning paa Form, Tone og Foredrag i de sidste Bøger. Enhver veed, at Saxo i disse med en kiendelig Omhu, med en i det

hele troværdig Nøiagtighed beretter sin Samtids Begivenheder, de vendiske Krige og andre politiske Tildragelser. Det er ikke ganske usandsynligt, at han, foruden sin Hovedkilde, mundtlige Meddelelser og Oplysninger, ogsaa kan have modtaget, f. Ex. af Absalons Capellaner eller Haandskrivere (om Kong Valdemar og Knud I. tør man ikke antage, at de selv have kunnet eller villet paatage sig noget sligt) efter Erkebiskoppens Dictat nedskrevne korte Optegnelser, saaledes som Otto af Freisingen udbad sig og erholdt dem af Keiser Frederik I.[68]) At Saxo selv kunde have ledsaget Absalon paa enkelte af hans Reiser og Krigstog, var vel ei umueligt; men der findes ikke mindste udtrykkelige Spor hertil i hans Historie; og han havde vist ikke fortiet denne Omstændighed, hvis den nogentid havde fundet Sted. Vi maae derimod ved denne Leilighed bemærke: at Saxos Fader havde giort Krigstieneste under Kong Valdemar; og det er ikke umueligt, at Faderens Erindringer fra vendiske Felttog kunne have udgiort en Deel af Kilderne til Sønnens omstændelige Fortælling om disse Krige.

Uagtet de her berørte Omstændigheder, vil man finde, at Saxos livfulde Fortælling af Danmarks Historie fra Svend Estrithsen, om Borgerkrigene imellem de tre Medbeilere til Thronen, Svend (Grathe), Knud Magnussen og Valdemar Knudssøn, og om den sidstes og hans Søn Kong Knud VI. berømmelige Bedrifter, ere næsten ligesaa forskiellige fra Otto af Freisingens to Bøger af Keiser Frederiks Historie (tilligemed Fortsættelsen af samme ved Radewich, Ottos Capellan), som Saxos danske Sagnhistorie er fra den Freisingske Bispops Verdenskrønike. Denne beretter sin Keisers Regierings- og Krigshistorie baade

---

68) „Gestorum Vestrorum memoriam, per notarios Vestræ Celsitudinis digestis capitulis mihique commissis, stylo commendare læto animo prose qui non pigritabor." Gesta Friderici I. in proëmio ad Imperator. (Ed. 1569, p. 184.)

fra Biographiens og Statskonstens Synspunkt, med den ligesaa erfarne og verdenskloge, som religiøse og dybsindige Politikers skærpede Blik og tænksomme Betragtning. Saxo skriver sin Samtids Historie halvt som en classisk latinsk Stilist, halvt som en ved Nordens Sagafortælling dannet, med det episke Sagustof og dets naive Fremstilling fortrolig Skildrer af Personer, Handlinger og Bedrifter. Han udvikler disses Sammenhæng og Forbindelse i denne Deel af sit Værk med Orden og Tydelighed; men han betragter dem dog mere som enkelte, individuelle Tildragelser, end som Led af en historisk Heelhed; han vurderer eller bedømmer dem mere som en redelig, frimodig, med sund Fornuft og med gode Grundsætninger udrustet Moralist og Didactiker, end som praktisk Politiker, med Bevidsthed om en overlegen aandelig Kraft, en gjennemskuende Klogskab og kritisk Auctoritet. Han fortæller endog sin egen Tids Begivenheder snarere som Sagaskriver, end som Forfatter af en pragmatisk Statshistorie. Han forbigaaer vel ikke Kongernes Krigsbedrifter og andre vigtige Foretagender; men taber sig med synlig Tilbøielighed i en Mængde, for Statshistorien fremmede eller overflødige Enkeltheder, mindre vigtige Handlinger og personlige Hændelser, efter Sagafortællingens Maade. I det historiske Foredrag ligger hans Forkiærlighed og hans Styrke i den stilistiske Form, i den glimrende rhetoriske Konst, hvormed han forstaaer baade at fortælle en Tildragelse; at fremstille en Handling beskuelig for Læserens Øie; at smykke Fortællingen ved en mangengang virkelig ædel og værdig, men ofte mere søgt og overflødig Veltalenhed; og at indklæde moralske Grundsætninger, Leveregler, psychologiske Bemærkninger, eller politiske Maximer i vel valgte, syndige, elegante Udtryk.

Det offentlige Liv, Stats- og Regieringskonst, politiske Klogskabsregler, Forskrifter og Betragtninger ere vel ingenlunde

udelukkede af vor Historieskrivers rige Forraad af Læreregler. Men Saxos jævnlig anbragte politiske Sententser ere af samme Udspring og af samme Væsen, som de øvrige; det er almindelige Maximer, eller Udsagn af sund Fornuft og ærlig Moral, meer end det er Resultater enten af Skoleviisdom, eller af en fiin Statsklogskab, som hverken Saxos Natur og Livsstilling, eller Danmarks daværende Forhold, kunde lære ham. — At han har fundet stadigt og overveiende Velbehag i at krydre sin episke Fortælling saavel af dunkle eller digtede Sagn, som af virkelig Historie, med hyppigt indstrøede Tankesprog, Sententser og korte Betragtninger, erfarer man ved at giennemlæse en eneste Bog af hans Historie; man erfarer det ogsaa ved den hos ham ikke sieldne Gientagelse af samme Bemærkning eller Læreregel, som han dog altid giver en ændret Form, i forskiellige Vendinger og Talemaader. Ligesaa eiendommelig, Saxo er i Middelalderen, baade som phantasterig Opfatter og Fortæller af sit historiske Stof, og som latinsk Stilist: ligesaa meget er han det, ved den Blanding af et afgiort poetisk Element med et didactisk eller moraliserende, der gaaer igiennem hans hele Historie. I det sidste af disse Elementer er Saxo ogsaa langt mere Ethiker, eller Moralphilosoph, end han er den i Hoffets Sphære, i det bevægede Verdensliv, i den kirkelige eller hierarchiske Politik, eller i sit Aarhundredes store politiske Forhold dannede Statsmand. Handlinger og Begivenheder bedømmer han som oftest efter den almindelige Morallov eller Klogskabslære; dog ikke uden bestandigt Hensyn til det offentlige Vel, til en Fyrstes Pligter og roesværdige Egenskaber, eller til de forskiellige Stænders, navnligen de Fornemmes eller Adelens, Krigerens og den Geistliges, særegne Livsstilling og Forhold.

Saa lidt man kan tillægge Saxo, i Følge hans Historie, en dybere christelig religiøs Aand: saa lidt kan

man sige om ham, at han fornegter sin catholske Kirketro, eller hvad han skylder Kirkens og den geistlige Stands Værdighed, hvortil han selv paa en eller anden Maade har hørt. Men heller ikke fremviser Saxos Værk, saaledes som Otto af Freisingens, nogen theologisk Retning, eller at han har befattet sig med Grublen over Kirkens Dogmer, og deres Anvendelse og Fortolkning efter en eller anden Scholastikers System. Saxo er ligesaa lidt streng Hierarch i sine Grundsætninger eller sin Lære, som han er scholastisk Theolog i sin Fremstilling eller Anvendelse af historiske Facta. Han viser ved forekommende Leiligheder ingen mærkelig Partiskhed for Geistligheden eller høie Prælater; f. Ex. hvor han i 14de Bog (Müllers Udgave, p. 769—72) fortæller om Erkebiskop Eskilds Fiendskab til Kong Valdemar og Uenighed i den Anledning med Absalon. Vi maae tillige erindre, at den siden opkomne, i den danske Historie dybt indvirkende Strid imellem Hierarchie og Kongemagt, heller ikke endnu har kunnet fremtræde i Saxos historiske Beretning, eller yttre nogen Indflydelse paa denne.

Spor til en høiere politisk Dannelse, eller til nogen Deeltagelse i det practiske Statsliv, vil man neppe kunne opdage i Saxos Historie; i hvor heldigt man seer, at han har vidst at anvende Resultaterne af et uden Tvivl for hans Tid betydende og dybere Bekiendtskab med adskillige romerske Historikere og Digtere, ligesom formodentlig med enkelte latinske Kirkefædres Skrifter. — Man kan derhos bemærke: at Saxo vel overhovedet i sin Dom over Handlingers Værd og Moralitet, baade hos Fyrster og Private, lægger Reenhed, Retfærdighed og frimodig Upartiskhed for Dagen; men uagtet han, som vi have bemærket, sielden lod nogen Leilighed gaae forbi til at yttre en saadan Dom, enten om det Gode og Berømmelige, eller om det Umoralske, Ufornuftige, Ukloge i Personers

Adfærd og Handlemaade: er det dog ikke uden al Undtagelse, eller ved enhver Tildragelse, at han lader en saadan moralsk Bedømmelse indflyde i sin Fortælling, eller følge paa denne. Der gives endog enkelte Tilfælde, hvor man med nogen Forundring finder, at Saxo, enten af Forkiærlighed for en og anden udmærket historisk Person, eller af andre Grunde, kan forekomme os mere lemfældig, end ved andre Leiligheder; saaledes f. Ex. i den altfor milde Dom over Knud den Store, da denne lod sin Svoger Ulf Jarl dræbe med beraadet Hu i St. Lucii Kirke i Roskilde, efterat Jarlen prægtigt havde modtaget og bevertet Kongen.[69]) Det kan ogsaa synes paafaldende, at Saxo, der saameget elskede at anvende sin rhetoriske Konst og Kløgt til at udsmykke Fortællingen af enhver noget ualmindelig Begivenhed, dog undertiden med et Slags episk Rolighed, eller uden al Reflection over Personers og Handlingers Charakteer, beretter en Række af blodige og sørgelige Tildragelser. Saaledes fremstiller han Erik Emuns hele, af Brodermord og andre Misgierninger besmittede Levnet, uden at yttre nogen udtrykkelig Misbilligelse eller Dadel. Mindre kan det undre os, at Saxo har strevet sin Samtids og Erkebiskop Absalons Historie under Indflydelsen af en høi Agtelse, Ærbødighed og Tilbøielighed for denne sin geistlige Herre. Han har uden Tvivl, uden Hensyn til personligt Forhold, havt saa god Leilighed til, bedre end de fleste Andre at kiende den ved saa mange fortrinlige Egenskaber udmærkede Prælat, at vi maae finde det naturligt, at Saxo gierne har dvælet ved

[69]) Vi forbigaae her, at Saxos Beretning om Drabet i de historiske Omstændigheder er upaalidelig, og afvigende fra Snorre Sturlesens. (Jvf. Suhm, Danm. Hist. III. S. 638—640. P. E. Müller, om Saxos syv sidste Bøger. S. 72.) Her er kun Tale om den Maade, hvorpaa Saxo, med mere Ordkløgt, end Upartiskhed, fortæller Mordet. (Lib. X. Ed. Mülleri p. 524. 525.)

Skildringen af Absalons daadfulde og berømmelige Levnet, uden at det kan tillægges ham, at overvælde sin Helt med lav eller uværdig Smiger. Man vil derimod oftere overraskes ved den, i øvrigt til hele Charakteren af Saxos Historie passende naive og ganske uforbeholdne Maade, hvorpaa han fortæller Træk af Forholdet imellem Absalon og Kong Valdemar, der baade vise, at det maa have været et meget fortroligt, og at Saxo ikke engang betænkte sig paa at fortælle Exempler paa den Dristighed og Kiækhed, hvormed Biskoppen offentlig tiltalte og irettesatte Kongen, ja endog bebreidede ham Svaghed, Modløshed og Uklogskab — og det med en Skarphed og Bitterhed („summa verborum accrbitate"), som Saxo heller ikke dølger (P. E. Müllers Udg. S. 742. 743. 745. 819 og fl. St.)

Overhovedet kan man sige om Saxo, at han vel er oratorisk i sin Fremstilling, moralsk og forstandigt reflecterende i sin Betragtning over Begivenhederne; men at han ikke desmindre i deres Fortælling ogsaa er episk-objectiv Herre over sit Stof, ikke henreven af dets Indhold, eller behersket af nogen pathetisk og lidenskabelig Stemning. Ligesaa lidt som man møder Spor af religiøs Begeistring eller Dybde hos Saxo: ligesaa lidt kan man opdage nogen hierarchisk eller politisk Idee, eller nogen philosophisk og speculativ Grundtanke, der har ledet og fulgt ham paa hans Vandring giennem det danske Folks og Kongestammens Historie, saaledes som han udvikler den, deels i et vilkaarligt tilveiebragt Sammenhæng, deels i en chronologisk begrundet Tidsfølge, skiøndt uden nøiere Bestemmelse af Aar og Tidspunkter. Man vil heller ikke i Saxos hele Historie, eller i nogen reflecterende Bemærkning over Tildragelser eller Personer, finde mindste kiendelige Indflydelse af et eller andet af de til hans Tid gieldende scholastiske Systemer. Endskiøndt der saaledes vel ei kan være Tvivl om, at Saxo kun ved et Ophold af flere Aar i Paris

— paa den Tid Scholastikens Hovedsæde — har været i Stand til at erhverve sin ualmindelige og lærde Dannelse: maae vi dog antage, at denne Middelalderens eiendommelige Philosophie, hverken i sin dialectiske[70]) eller mystiske Tendents, fortrinlig har tiltalt hans Aand, saaledes at den kunde efterlade nogen bestemt eller afgiørende Virkning paa hans Tænke- og Skrivemaade. Det vil ogsaa være ligesaa vanskeligt at tænke sig enten en speculativ Grubler, eller en historisk Kritiker, i den Forfatter, der med en saa poetisk Natur, og et saa betydeligt og saa udviklet Talent for Digtekonsten i det latinske Sprog, fulgte dette Kald i den hele Deel af Historien, hvor Stoffet og de islandske Skialdes og Sagafortælleres Exempel indbød dertil. — Hvor meget han ogsaa heri staaer i Modsætning til Otto af Freisingen, vil man kunne erfare af denne udmærkede Historieskrivers Arbeider, og ved at giøre sig bekiendt med de forskiellige Charakteristiker af samme, som ere fremkomne i den nyeste Tid.

Ikke mindre er Forskiellen mellem den danske og den tydske Historikers Aand og Egenskaber, saaledes som de yttre sig i begges Behandling og Fremstilling af Stoffet. Af hvad Art dette for en stor Deel er hos Saxo, og hvorledes Stoffet, i Følge sin Beskaffenhed, var fortrinlig skikket til at opfattes giennem den poetiske Side af hans Natur: er tildeels allerede omtalt. Hvis derimod Alt, hvad Saxo fortæller, havde været virkelige Tildragelser, og hvis han havde været ligesaa meget Kritiker, som han var Epiker: da maatte man

[70]) Det er hermed ikke Meningen, at frakiende Saxo logisk og dialectisk Dannelse. Uden den vilde hans Stiil ikke have naaet de glimrende Egenskaber, som man til enhver Tid har beundret. Saxos Veltalenhed, og hans logiske Argumentation i mange Tilfælde, vidner derimod om, at det dialectiske Element i Scholastiken har kunnet faae meer Indgang hos ham, end det dogmatiske eller mystiske.

vist nok ubetinget tilstaae, at han i Talent for den historiske Fortælling og Composition overgaaer Otto af Freisingen ligesaa meget, som i sin konstrigt udviklede latinske Veltalenhed. Men i Kritik staaer Saxo saa langt tilbage for den lærde og philosophiske tydske Biskop, at man paa en vis Maade kan sige, at han enten slet ikke maa have vidst at giøre Forskiel paa Sandhed og Fabel (hvilket hos en Forfatter med saa sund og fornuftig en Dømmekraft i andre Forhold synes utroligt;) eller at han med Bevidsthed og Hensigt har blandet de to, efter vor nyere Synsmaade, i Historien reent uforeenlige Elementer. — Vi komme saaledes til at berøre det Hovedpunkt i Saxos Charakteristik, hvorom man i ældre Tider har været meget uenig, men hvorom der i vore Dage, efter P. E. Müllers, Dahlmanns og Andres kritiske Undersøgelser, ikke længere kan være Strid. Det er dog ikke meer end saadanne Hovedtræk af Saxos Fremgangsmaade, som historisk Fortæller, der ikke reent bør fattes i et nogenlunde fuldstændigt Udkast til hans Charakteristik, vi herefter ville meddele. En giennemgaaende Kritik af hans Historie, baade med Hensyn til Stof og Behandling i dens forskiellige Partier, maa søges hos de nylig nævnte Forfattere, fornemmelig hos P. E. Müller, der med lige Lærdom og Skarpsindighed har udtømt denne Gienstand.

Ligesom man hos Saxo savner den overhovedet for hans Tid fremmede Aandsdrift til at giennemtrænge det historiske Stofs ydre Phænomener, og at tilegne sig et Midtpunkt, hvorfra Stoffets indre Sammenhæng og Heelhed kunde opfattes og forstaaes — en Drift, vi derimod, i det mindste som en, om man endog vil sige forfeilet Stræben, spore hos Otto af Freisingen: saaledes maae vi heller ikke i vor Historieskrivers 9 første Bøger søge noget Spor til kritisk Drøftning og Benyttelse af det fra Sagntiden

bevarede, mundtligt overleverede Stof. Ottos Verdenskrønike er unegtelig, hvad den gamle Tid angaaer, heller ikke bygget paa de bedste og paalideligste Kilder; da det fornemmelig er Kirkefædre og senere romerske Classikeres Værker, som han i sine første Bøger har benyttet og fulgt. (Saaledes Josephus, Eusebius, Augustinus, Justinus (Udtoget af Trogus Pompeius), Orosius, Suetonius, Eutropius, og fl.) Men vi møde dog allevegne meget af det os bekiendte Indhold, baade af den gamle og af Middelalderens Historie. Til den sidste har Otto benyttet (foruden Casiodors Kirkehistorie, Jornandes, Paul Warnfrid, og flere Ældre) adskillige Annaler, Kröniker og Biographier af Værdi,[71]) og han har ikke ladet det blive ved at udskrive dem; man seer jævnlig, at han undertiden har prøvet og sammenlignet flere af sine Kilder, og at han har benyttet dem med Valg og Skiønsomhed. Man behøver neppe at tilføie, at der hos Otto hverken findes Vilkaarlighed i en opfunden Chronologie, eller Fiction i Dynastiers og Regenters Tidsfølge. Om saadanne Egenskaber, som vi maae tilkiende Otto af Freisingen, kan der ikke være Tale hos Saxo, i den ældre Historie af Danmark. „Vi maae hverken søge Kritik eller Chronologie der, hvor Hensigten kun var: at bringe Traditonens Stof i et Slags Sammenhæng, og derved i Fortællingen give det Udseende af historiske Facta.“[72]) At dette har været Maalet for Saxos historiske Arbeide, for saa vidt det behandler den hele Fortid i Danmark — indtil han under Svend Estrithsen

[71]) Heriblandt f. Ex. de gamle Annales Francorum, Annales Fuldenses, Eginhardi Vita Caroli M., Regionis Chronicon, Liutprandi Hist. Libri II., Wipponis vita Conradi Salici, Ekkehardi Chronicon universale, m. fl.

[72]) „Om nordisk Historiographie.“ Maanedsskr. for Literatur. XI. 1834. S. 454.

(eller egentlig først under den sidste af Svends Sønner, Kong Niels) har naaet den Periode, hvorom han af levende Folk kunde høre Fortælling om samtidige Tildragelser — lader sig i vor Tid ikke længer benegte eller oversee. Kritiken har saa nøie drøftet Beskaffenheden og Anvendelsen af det Sagnstof, Saxo har formet til en sammenhængende Fortælling om en Række af danske Konger fra Dan til Svend Tveskiæg: at det maa blive klart for Enhver, hvor lidt det er tænkeligt, at han selv kan have antaget Alt, hvad der indeholdes i hans første 10 til 12 Bøger, for reen historisk Sandhed; eller selv have været overbeviist om Rigtigheden af den Række af Konger, han ligefrem opstiller som regierende efter hverandre i Danmark.

Dette kan synes at være Gientagelse af det stærkeste, som er sagt imod Saxos Troværdighed, eller noget endnu haardere; nemlig en Sigtelse for at have vitterlig udgivet Digtning og Fabel for Historie. Man maa tilstaae, det vil altid blive vanskeligt, eller rettere umueligt at afgiøre: hvorvidt Saxo i ethvert enkelt Tilfælde har troet paa de Fabler og Eventyr, han beretter; eller, om han virkelig har stolet paa Troværdigheden af ethvert Sagn, der mundtlig fortaltes ham, og saaledes mere har giort sig skyldig i uforstandig Lettroenhed, end i forsætlig Opdigtelse af en fabelagtig Historie. Den tydske Udgiver, Klotz, har allerede, ligesom i sin Tid And. Foss, bemærket: at Saxo (vel ogsaa Absalon, som den første Ophavsmand til hans Foretagende) har villet give det danske Rige en høiere Glands og Anseelse, ikke allene ved Alder, men ved tidlig Udstrækning og Storhed; og at han derfor ikke forsømmer noget, der kan tiene til at forøge en saadan Anseelse: „Men dog kunde man sige, at Saxo maaskee er bleven skuffet „af dem, hvis Fortælling han har fulgt, og ikke selv er Op„havsmand til samme: hvorom dog intet med Visshed lader sig

„afgiøre."[73]) — For det første kan det dog med den fuldkommenste Visshed siges: at den danske Kongerække hos Saxo er en Opfindelse; nemlig en vilkaarlig Sammenstilling af Navne, deels paa saakaldte „Leirekonger", deels paa andre danske og jydske Folkehøvdinger eller Smaakonger, som Saxo har giort til Regenter over et heelt samlet Rige, der aldrig var til, før i Gorm den Gamles og Harald Blaatands Tid. — Det er dernæst vel uimodsigeligt, at Saxo ikke selv kan have digtet sin Krønike om det gamle Danmark; men at han har havt sin Hiemmel og sine Kilder, nemlig islandske, formodentlig ogsaa danske Sagnfortællere, der have meddeelt ham Indholdet af de Traditioner, Sagaer og vidunderlige Eventyr, hvormed han har fyldt sine 9 første Bøger. Neppe har dog nogen enkelt af disse Saga-Mænd kunnet falde paa, at sammensætte en Kongerække af saadan Art, som Saxos, og med de enhver Konge tillagte Handlinger og Begivenheder, der ikke stemmer overeens med Svend Aagesens danske Kongerække (uden at vi ville tillægge denne stor Paalidelighed) og der har lidet tilfælles med nogen af de andre gamle Kongelister, (Langfedgatal, og flere andre „Series Regum Daniæ") som Langebek har samlet. Saxo beraaber sig heller ikke nogensteds paa islandske Kongelister, Stamtavler eller Aarbøger,[74]) ved Siden af de gamle Heltesange (patrii sermonis carmina) og Fortællinger, (Thylensium relationes), hvilke han havde bestræbt sig for, nøie at oversætte

[73]) „Nisi dicere velis, Saxonem ab illis deceptum, quos sequeretur, non ipsum auctorem harum narrationum fuisse. Sed de his non licet certi quidquam pronunciare." Klotzii Prolegomena in Saxonem, p. 36.

[74]) At han dog ikke har været uvidende om, at Islænderne brugte, i Aarbøger at optegne, endog Tildragelser af fremmede Nationers Historie: tør man vel slutte af hans Ord i Fortalen: „cunctarum quippe Nationum res gestas cognosse memoriæque mandare voluptatis loco reputant."

paa Vers (metra metris reddenda curavi.) Vi kunne derfor ikke see og antage andet, end at den hele danske Kongerække før Gorm d. Gamle er Saxos eget Værk; og at han har samlet og ordnet sine Sagn og Fortællinger om danske Konger, saaledes som han meente, bedst at kunne anbringe dem i et Slags Sammenhæng, eller som et saadant vel undertiden, for et kortere Tidsrum, fandtes i en vis Sagnkreds, der er bleven ham meddeelt.

Det er vel ikke meer end en Formodning af Suhm,[75] at Saxo „har henskrevet sine Beretninger, uden at iagttage „Tiderne, Stederne og Personerne, efter den Islænder Arnolds Fortælling, som ei allene gav sig ud for Spaamand „— men ogsaa ofte fornøiede Erkebiskop Absalon og Saxo „selv, ved at fortælle dem gamle Historier. Arnold har „uden Tvivl kiendt Erkebispens, og især vor Skribents svage Side, og har, for at sætte sig i Gunst, fortalt eller givet Sagerne en saadan Vending, som han vidste, „bedst vilde behage og fornøie". — Men det er baade troligt og sandsynligt, at Arnold, den eneste Islænder, som navnlig omtales hos Saxo selv, har været en af hans vigtigste Sagnfortællere og Hielpere i at skaffe Stof til Historien; hvilket ikke udelukker, at han kan have havt flere. Hans eget Vidnesbyrd om Islænderne, om deres Interesse for Historien, og hans Brug af deres Beretninger, er alt for afgiørende. Hans Værk viser tydeligt nok i de tidligere Bøger, hvorledes hele Sagafortællinger (f. Ex. om Frode, Stærkodder, Amleth, Helge og Rolf Krage, Harald Hildetand, o. s. v.) i deres vigtigste Træk ere bragte i latinsk Form, og indlemmede i Saxos danske Kongehistorie. Det er i den Henseende nok, at henvise til Müllers kritiske Undersøgelser, hvor man vil finde

---

75) Danmarks Hist. IX. S. 111, 112.

enhver saadan Bestanddeel fremhævet paa sit Sted, og dens Forhold til andre Traditioner m. m. oplyst.

Men hvorledes har Saxo i det Hele opfattet, betragtet og behandlet dette Sagnstof? — Suhm har allerede for meer end 50 Aar siden besvaret dette Spørgsmaal — skiøndt ikke i Overeensstemmelse med sin tidligere Betragtningsmaade (i hans saakaldte kritiske Historie) eller med streng Consequents i sin Dom over Saxos Adfærd. Vor Historieskriver, siger han (paa nys anf. Sted) har „deels været alt for skiødesløs og lettroende" — deels har han, som saa mange Andre i Middelalderens Tider, havt alt for stor Lyst til at sætte Begyndelsen af sit Folks Historie og Rigets Oprindelse saa høit op i Tiden, som mest muelig var. Alle nordiske Prindser og deres Bedrifter, om hvilke han hørte fortælle, har han derfor giort til danske; „alle Ting, som med dem syntes at staae i nogen Forening, har han af Ueftertænksomhed, Overilelse og hiin Begierlighed (efter at give sit Fædreland og Riget en høi Alder) strax henført til Danmark." — Imidlertid, skiøndt Saxo paa de fleste Steder „slet har betient sig af de Kilder, han har havt, og som vi nu savne": vil Suhm dog ikke tillægge ham: „at han med Forsæt har villet bedrage." — Vi mene tværtimod, at netop de Kilder, Saxo har havt, kunde han ikke benytte bedre i latinsk Dragt, end han har giort; men at den saakaldte pia fraus kan Saxo ingenlunde ganske frikiendes for; og dette ligger for en Deel ogsaa i Suhms egne Ord. At noget af det eventyrlige Stof i hans Fortælling skulde oprindeligen være digtet af ham selv, er ikke rimeligt; at han med den livfulde Phantasie, der tilhørte ham, har udsmykket adskilligt i sin Fortælling, er troligt; at han kan have troet en stor Deel af de Fabler, han indsamlede, og som man tydeligt nok seer, han med stor Lyst har behandlet: ville vi antage. Men at udstrække det til det

Yderste, til enhver Deel og Omstændighed i disse Eventyr, og det hos en Mand, der, endog midt under deres Fortælling, i sine Betragtninger og Læreregler saa ofte lægger det sundeste Omdømme for Dagen: gaaer udenfor al psychologisk Rimelighed. Vi ville ikke negte Saxo den billige Forudsætning, at ogsaa hos ham kan den Tanke være opstaaet: at mangen Sagnfortælling havde sin historiske Kiærne under Digtningens Skal. Men det er ikke mindre tydeligt, at Saxos Phantasie og hans Kiærlighed til det poetisk-vidunderlige og eventyrlige, have bragt ham saa vidt, at han ikke vilde miste noget af dette Slags Sagnstof, hvormed han var bleven forsynet; og vi have ikke mindste Grund til at ønske, at han havde skilt os ved noget deraf. Han behøvede ogsaa nødvendigen en stor Deel deraf, dersom Danmarks Historie ikke skulde blive alt for kort og alt for ny; og hvorvidt vi endog ville gaae i at forestille os Saxo som lettroende i Sagnets og Fortidens Regioner: maa han dog i det mindste have været sig klart nok bevidst, at der laae et vidt Svælg imellem Saga-Fortællingen om hiin Tid, og det, han kunde erfare om Danmarks historiske Tidsalder, om det, som foregik for hans Øine, eller det, som Deeltagere og troværdige Vidner berettede ham om Samtiden og dens Begivenheder. Men dog er det, som Dahlmann har sagt:[76]) Saxo veed ikke, hvad Tvivl og Uvisheb er; skriftlige Kilder (nemlig fremmede Forfatteres) søgte han ikke; og han forsmaaede dem endogsaa. („er stieß sie von sich; ließ keine Erinnerung an sie aufkommen.") Forfædrenes Historie skrev han efter gamle Digte og Eventyr; og „Sagnets Grupper og Brudstykker satte han sammen uden al Chronologie, efter Sagn og Folketro, hvor disse raadede; efter Vilkaarlighed og eget Tykke, hvor de taug".[77])

[76]) Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte. I. S. 191. 192—93.

[77]) „Er setzt diese Gruppen und Bruchstücke zusammen, nach Sagen und

Vi kunne saaledes ikke frakiende Saxo en ivrig Benyttelse af det eneste Slags Kilder til hans Fortællinger om de gamle Tider, som han selv nævner; thi vi forbigaae naturligviis ganske hans Tale om Steenskrifter, eller „Vers om Forfædrenes Bedrifter, som de Danske fordum lode indhugge i Steen og Klipper"; da man ved første Diekast seer, at dette ikke er andet end en rhetorisk Fiction, og at hans Udtryk om saadanne historiske Monumenter — som man har villet forklare om Runeskrifter — netop lægge for Dagen, at han hverken har kiendt eller læst de nordiske Runestene, der intet Stof kunde give ham til en dansk Fortidshistorie. Han maatte jo ellers have erfaret, at disse kun ere Gravstene over ubetydelige, eller historisk ubekiendte Personer, som ikke lære os det mindste om Forfædrenes „herlige Bedrifter" (res a se magnifice gestæ.) Da nu imidlertid Saxo ikke blot omtaler fædrelandske Digte (patria carmina;) men, som vi tydeligt see, ofte nok i sine tidligere Bøger har fulgt og omskrevet saadanne Sange paa latinske Vers, saa ligger her det Spørgsmaal meget nær: om han kun har kiendt islandske Skialdesange, eller tilligemed disse ogsaa Sagafortællinger i Prosa? — og om han har kunnet benytte saadanne Fortællinger i Skrift, eller ikkun giennem deres mundtlige Meddelelse efter Hukommelsen? — Det sidste, som flere Steder hos Saxo selv synes at bestyrke, holde vi overhovedet for den rimeligste Mening. Der er ikke et eneste Spor at finde enten hos Saxo eller Svend Aagesen, mindre endnu hos nogen Anden af vore geistlige Annalister, til at man i det 12te Aarhundrede har havt skrevne islandske Sagaer i Danmark, saa lidt som at danske skolelærde Geistlige (de

---

Volksmeinung, wo diese walteten; nach Gutdünken und Willkühr, wo sie schwiegen." Dahlmann. l. c. S. 193.

eneste, som den Tid hos os kunde læse) havde Færdighed i at læse det islandske og norske Sprog, hvori Sagaer bleve nedskrevne.

Dette var overhovedet endnu i Saxos Tidsalder et Foretagende, som endog paa Island selv ikke var gammelt. Are Frode, som døde 1148, kaldes af Snorre den første „der i det norske Tungemaal skrev Beretninger" (Frædi.) Vilde man endogsaa fortolke dette saaledes, at han var den første, der skrev egentlig Historie, og derfor antage det som mueligt, at enkelte Sagaer om islandske Begivenheder, f. Ex. Viga-Styrs-Saga og Heidarviga-Saga, kunde være nedskrevne paa samme Tid, eller endog tidligere, end Are Frodes Islendinga-bok:[78]) saa see vi dog meget let ved at undersøge Sagaliteraturens Alder og dens Historie, saaledes som vor høit fortiente P. E. Müller har oplyst den: at egentlig Sagaskrivning, endog paa Island, ei kan være kommen i Gang før i det 12te Aarhundrede, eller omtrent ved Are Frodes Levetid — snarere maaskee noget sildigere, eller i dette Aarhundredes senere Halvdeel, end tidligere. Endnu henimod Enden af samme skreve to islandske Munke fra Thingøre Kloster, Oddr og Gunlaug,[79]) Olaf Trygvesøns Levnet paa Latin, eller rettere, „de oversatte paa Latin, og ledsagede med nogle Betragtninger, hvad der blev dem foredraget i sammenhængende Fortælling."[80]) Her har man saa at sige et virkeligt Sidestykke fra Island til Saxos Arbeide i Danmark; kun har Forskiellen været den, at vor Historieskriver havde sin eiendommelige

[78]) P. E. Müller „om den islandske Historieskrivning." Nord. Tidsskrift for Oldkyndighed. I. 1832. S. 40. 41.

[79]) Munken Oddr skal være død A. 1200. Gunlaug først 1278. Han maatte da have været over 100 Aar, siden han allerede var en anseet Munk i Thingøre A. 1200. (Müller, Saga-Bibl. III. 210.)

[80]) P. E. Müller, Nord. Tidsskr. for Oldk. I. 42. Jvf. hans Saga-Bibliothek, III. S. 199. 201. 206; og om den islandske Oversættelse af Gunlaug Munks Saga i Flatøebogen (1387—1395.) S. 205. 208. 209. Suhm critisk Hist. IV. Deel. Fort. S. VIII—X.

Charakteer, og sin classiske eller latinske Dannelse, for sig selv. Det er et ikke ringe Tab for Historien af den nordiske Literatur, at de latinske Originaler af Oddr og Gunlaug til disse Sagaers Oversættelser ikke mere haves; da deres Sammenligning, baade med bemeldte islandske Bearbeidelser, og med Saxos Værk, vilde have været meget lærerig.

Da nu den skrevne Sagafortælling paa Island selv i det 12te Aarhundrede[81]) var saa lidt udbredt, at selv den navnkundige norske Konge Oluf Tryggvesens Historie i dette Aarhundrede blev forfattet paa Latin — ja at endnu Snorre selv (i Beg. af 13de Aarh.) ikke beraaber sig paa nogen ældre skriftlig Kilde, end Are Frodes Bog om norske Konger, og da der ikke i Danmark findes ringeste Spor til nogen historisk Fortælling i Landets Sprog fra det 12te Aarh. (Knytlinga-Saga er islandsk, og formodentlig yngre, end Saxo:) saa svinder vel endog den sidste Rimelighed for Antagelsen af skriftlige nordiske Kilder til Saxos Sagnhistorie. Har den tidt omtalte „Skioldunga-Saga" nogensinde været til: da er der intet Beviis for, at den var nedskreven før Saxos Tid. Vi kunne saaledes med mere Grund tænke os, at vor danske Historieskriver har af Arnold, og maaskee af flere kyndige Sagnfortællere, der længe nok havde opholdt sig i Danmark, for at kunne forstaae og udtrykke sig i den Tids danske Talebrug,[82])

81) At den i Norge ikke har været ældre, end paa Island: maa vist nok antages som afgiort. Den 1847 af Munch og Unger udgivne gamle norske Kongesaga „Fagrskinna", skreven i Norge, hensættes af Udgiverne til »Slutningen af det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede.« Forfattelsen af det mærkværdige »Kongespeil«, hvoraf en ny kritisk Udgave ligeledes er udgaaet fra det norske Universitet 1848, henlægges i Fortalen af de samme Udgivere nærmest og sandsynligst til A. 1190—1202.

82) Der behøves ingen dyb Kundskab i Sproghistorien, men kun en fordomsfri og sund Eftertanke, for at indsee, at man lige saa lidt i Saxos Tid har talt Islandsk eller Norsk i Danmark, som man har

ikke allene har hørt og ladet sig fortolke gamle, over hele Norden bekiendte Skialdeqvad om Rolf, og om Stærkodder, om Hagbarth og Signe, om Braavalla-Slaget, m. fl.;[83] men vi maae tænke os, at han, ligesom den islandske Munk Oddr, har tillige udførligen ladet sig berette hele Sagaer, som han vel ikke ordret, men i deres vigtigste og væsentligste Indhold optog og omskrev i sin eiendommelige latinske Sprogform, hvori man skal have vanskeligt ved at gienfinde noget af Sagastilen. — Dette forekommer os at være den eneste naturlige og rimelige Maade, hvorpaa man kan tænke sig at Saxo har samlet og nedskrevet sine Materialier, eller Udkastet til Historien af det gamle Danmark. At han var i Stand til at giøre det paa denne Maade, see vi ogsaa af hans nyere Historie, fra den

talt Dansk i Island, eller reent Angelsaxisk i England under Richard Løvehierte og Kong Johan. Hos Saxo selv forekommer bl. a. et afgiørende Beviis herpaa. Da den norske Høvding Erik vil speide Siælland, sender han to Normænd, „danicæ facundos linguae" ind i Landet, som kunde udgive sig for Danske. (Ed. Stephanii. p. 73.) Uden at gaae længere tilbage i en ældre og uvis Tid, som Sagnet kunde tilhøre, see vi i det mindste heraf, hvor betydelig Forskiellen i det 12te Aarh., eller da Saxo skrev, har været imellem Talesproget i Danmark og Norge. Dahlmann, — der indrømmer, at oprindeligen et og samme Sprog har hersket i hele Skandinavien, »endskiøndt det ikke med Strenghed kan bevises, da vi fattes danske Sange af lige Alder med de islandske og norske« — siger derfor med fuld Grund: »Zu der Zeit, von der die ältesten Aufzeichnungen in dänischer Sprache (Gesetzsamlungen) datiren, im 12ten Jahrhundert, war bereits die Scheidung der Sprachen eingetreten«. (Forschungen. I. 250.) Saxo modsiger ikke den her tilsigtede Adskillelse, fordi han taler om Slægtskab imellem de tre Rigers Tungemaal. (tam vocis, quam situs affinitas. Præf. Ed. Müller. p. 18.)

83) Hovedstedet hos Saxo, L. III. Ed. Müller. p. 108, maa her især komme i Betragtning. Digtet om Rolfs Kæmper, som vel hører til det fortrinligste Saxo har skrevet af latinsk Poesie, er bearbeidet efter „*earundem sententiarum intellectus*, danici cuiusdam carminis compendio digestus"; hvilket Qvad fandtes bevaret i Erindringen. (*memoriter usurpatur.*)

11te til den 14de Bog, hvis Indhold i Sammenhæng og chronologisk Følge uden Tvivl for den allerstørste Deel er nedskrevet efter Andres mundtlige og ganske udførlige Beretninger om den nærmeste Fortids og om Samtidens Tildragelser. At Saxo, (som P. E. Müller snart har været tilbøielig til at troe, snart ansaae for uafgiort[84]) har havt skrevne islandske Sagafortællinger for sig; er en Mening, der blot kan støttes ved et eneste Sted i hans Fortale, som vel ogsaa lader sig saaledes fortolke, at han har benyttet disse Sagaer efter sammes mundtlige Fortælling (ex eorum relationis imitatione.) Han har raadført sig med Islændernes Vidnesbyrd om historiske Tildragelser; men han undgaaer udtrykkeligt at sige, at han har læst skriftlige Kilder. (Thesauros, rerum historicarum pignoribus refertos, consulens — ikke perlegens, perlustrans, o. d.) Vi tør heller ikke her, og hvor Saxo ellers taler om sine Kilder, tage det alt for nøie med hans Udtryk; thi vi maatte da ogsaa mene, at han virkelig havde fundet historisk Oplysning i de paa Klipper indgravede Steenskrifter, som han udtrykkelig anfører blandt disse Kilder.

Om man i øvrigt med P. E. Müller, i Følge hans tidligere Mening, (Krit. Undersøg. S. 8) vilde antage, at Arnold har nedskrevet[85]) endeel af de „Sagaer og kortere

[84]) Kritisk Undersøgelse. I. Om Kilderne til Saxos 9 første Bøger. S. 8. Anm. I Udgaven af Saxo, pag. 8, not. 2, i Anledning af det samme Sted i dennes Fortale: *thesauros rerum historicarum*, &c. har Müller derimod forandret sin Mening: *Ex verbis Saxonis non liquet*, utrum librorum volumina, an narrationes ore traditas, per istos thesauros intellexerit". Dahlmanns Mening er ligeledes i dette Punkt noget ubestemt. Frode's Saga, skreven af Arnold, troer han, Saxo har havt for sig. (Forschungen, S. 263.)

[85]) Der findes aldeles intet i Saxos Udtryk om Arnold („solerti historiarum narratione callebat". Ed. Stephan. p. 316,) som tyder hen derpaa. Heller ikke siges der, at han læste for Absalon, naar han fulgte med ham paa Krigstog. Saxo beretter kun paa bemeldte Sted om Arnold: „Absaloni, delectandi gratia, supradictæ expeditionis comes existebat."

Fortællinger, Saxo har tilfælles med Islænderne," og at denne saaledes kan have benyttet dem i skriftlig Form til sin latinske Omarbeidelse: saa vilde dette i sig selv aldeles ikke forandre Forholdet. Alt lægger tydeligt for Dagen, at Saxo har skrevet uden nogen Hielp af tidligere Krøniker og Annaler; at han ikke har benyttet fremmede Skribenter; og at der i hans hele Værk, ikke engang i de seneste Bøger, omtales et eneste Diplom eller skriftligt Document. Tillige veed man, at der ligesaa lidt hos Islænderne, som hos Saxo, findes nogen historisk Sagafortælling om Danmark, der gaaer længere tilbage, end til Harald Blaatand. Hans eneste Kilde om ældre Tider har altid været Folkesagnet og den eventyrlige Tradition; om han har kiendt den allene giennem mundtlig Fortælling, eller han tildeels skulde have oversat efter nedskrevne Sagaer, kunde hos ham ikke giøre nogen væsentlig Forskiel. At baade en let Opfatning af den mundtlige Beretning, og en tro Hukommelse, har hørt til Saxos fortrinligste Gaver: derom have vi tilstrækkeligt Vidnesbyrd i Historien af hans egen Tidsalder. Dennes hele Form viser tydeligt nok, at den er forfattet efter Andres mundtlige Fortællinger; skriftlige Optegnelser, som Saxo kan have benyttet til denne Deel af sit Værk, maae have været faa og ikke af Betydenhed. Der forekommer intet Aarstal, ingen annalistiske Elementer; heller ikke omtales udtrykkelig nogen Begivenhed, hvorom Saxo kunde fortælle som Øienvidne. Ligesaa lidt forekommer der hos ham en eneste Yttring, af hvilken man med Visshed kunde slutte, at han selv blandt Folket og Almuen i Danmark havde opsøgt og fundet nogle af de Sagn, hvoraf han componerede sin ældre Historie; endskiøndt der vel findes Spor til, at han i enkelte Tilfælde har hørt flere Traditioner, der vedkom den samme Person eller Tildragelse; og at han undertiden ikke vil tilkiende dem lige Troværdighed. Dette Slags Prøver paa kritisk Tvivl ere dog

saa faa[86]) og saa lidt betydende, ved Siden af den Lethed, hvormed han ellers har modtaget og optaget det meest vidunderlige og eventyrlige Stof, og giengivet det som historisk Beretning: at de snarere vise Saxos Omhyggelighed i at ville giemme ethvert Sagn, end nogen Vanskelighed eller Betænkelighed ved deres Benyttelse. De forandre saaledes ikke noget i den Forestilling, vi modtage af vor Saxo som mere Sagnskriver, end Historieskriver; mere begavet med det poetiske, end med det kritiske eller philosophiske Anlæg til den historisk-fortællende Konst.

Men heri laae ogsaa Evnen hos Saxo til netop at kunne frembringe et saadant Værk, som hans Historie af Danmark, der ikke blot i sine glimrende stilistiske Egenskaber, men i sin hele eiendommelige Natur, i sin Materie, som i sin Construction, ikke har fundet Lige i Middelalderen. Værket har derfor heller ikke forfeilet at giøre sin Virkning i de meest forskiellige Tider hos Læsere, der kunde modtage Indtrykket af Saxos livfulde Fremstilling og underholdende Fortælling, uden at forstyrres ved nogen kritisk Betragtning over Beskaffenheden af hans Krønike som et historisk Arbeide. Ingen tænkte

---

86) Kloß, P. E. Müller, (Krit. Undersf. I. S. 9.) og Dahlmann have anført Exempler paa saadanne Tilfælde, hvor Saxo da bruger Udtryk som: Opinantur quidam — sunt quidam, qui asserant — si famæ credi fas est — neque enim illa mihi recensenda videtur opinio" (om Stærkodder.) o. s. v. Om denne Fabel-Helt fortæller Saxo Alt, hvad der nogenlunde lod sig fortælle — og vel endnu noget mere; men har dog hørt eet og andet, der forekom ham for galt at troe. Han adskiller saaledes udtrykkelig Beretningen, at Stærkodder var født i Esthland (memoriæ proditum constat) fra Sagnet (fabulosa & vulgaris opinio) at han var født med 6 Arme, o. s. v. — Et sieldent Exempel paa Anvendelse af kritisk Undersøgelse og Vurdering giver Saxo ligeledes i Begyndelsen af 7de Bog, i Anledning af Oluf, Kong Ingilds Søn. Han skielner her udtrykkeligt imellem en gammel paalidelig Efterretning (perita rerum prodit antiquitas) og et usikkert Sagn (quidam incerto opinionis arbitrio perhibent.) Ed. Müller. p. 349.

herpaa af dem, som i det 16de Aarhundrede beundrede Saxos Værk. Blandt disse vare ogsaa hans berømte Oversætter, Anders Vedel, der selv, uagtet sin Lærdom, og sine udmærkede Gaver som dansk Prosaist i sin Tid, var ganske svag i historisk Kritik. Han tog ingen Forargelse af den „underlige Snak, som iblandt findes i denne Krønike, og synes saa godt som utrolig". Han mener ikke allene: „at Krøniken alligevel derfor ikke strax er at foragte eller bortkaste"; men han veed ogsaa, „at det, som kan synes aldeles utroligt til Rom og Constantinopel, det findes alligevel udi Sandhed paa Island, og saa tvært derimod." Det vilde være daarligt, siger han, at forskyde Saxo, fordi han fortæller saadant, „ligerviis som han har fundet det for sig i gamle Kæmpeviser og andre Monumenter."[87]) — Deri har Vedel paa sin Maade truffet det Rigtige. Saxo er umistelig, som Sagnskriver; fra hans eventyrlige Heltesagn falder i det mindste et og andet historisk Lysglimt paa den danske Fortid. Det vil heller ikke glemmes (uagtet det slet ikke vedkommer vor Historie), at uden ham havde Verden ikke eiet Shakspeares udødelige Tragedie om Prinds Hamlet. — I øvrigt seer man tydeligt, baade af Vedels Fortale til Saxo, og af hans egne historiske Arbeider, at han var mere aandsbeslægtet med Saxo, end med Hvitfeldt

---

87) Det vil saameget mindre undre os, at finde en saadan Synsmaade for Saxos Fortælling af „præstigia & portenta" hos A. Vedel, da man vil finde, at den grundlærde Physiker og Mediciner O. Worm, til hvis Yndlingsfag desuden den nordiske Oldkyndighed i Særdeleshed hørte, over et halvt Aarhundrede efter Vedel, neppe var naaet meget videre i historisk Kritik, end denne. Worm betragter saaledes 1633 (i Fortalen til P. Clausens Oversættelse af Snorre Sturl.) Runestenene som vigtige historiske Monumenter; antager, at Saxo har fundet stor Hielp til sin Historie af danske Konger i de islandske Skialdesange; og mener, „at man udi vores egen Historie helst maa blive hos den lærde Saxonem, som af visse Documentis haver sanket vores Kongetal". o. s. v.

og Niels Krag; med andre Ord, at det poetiske Element betydede mere hos Vedel, end det politiske; at Folkesagn og Viser gialdt mere hos ham, end Annaler og Diplomer. Hvis derfor neppe Alle ville være enige i, at Vedel „som lærd og kritisk Historiker indtog en meget udmærket Plads“:[88]) saa vil man dog vel i Almindelighed finde, at han egentlig har sin sande Betydning og Vigtighed ved sin danske Sprogkraft, og ved den Indflydelse, han derved kunde udøve hos Samtiden og en Deel af det 17de Aarhundrede; ligesom Saxo, hvor umiskieligt hans Værk i øvrigt er, først vandt sin store Ravnkundighed ved sin Styrke og Veltalenhed i Romersproget.

Vedel har imidlertid, som de ovenfor anførte Steder vise, meent hvad vi endnu mene: at Saxo maa vurderes, efter hans egen Natur, efter hans eiendommelige Anlæg og Charakteer; og efter hans Forhold til den Nation, som han tilhørte, og den Tidsalder, hvori han fremtraadte. Han har, hvor de ham tilgængelige indenlandske Traditioner og meddeelte Sagnfortællinger ikke kunde slaae til, „uden Betænkelighed ladet sin Phantasie og sin Combinationsevne raade, for at bane Veien til det Maal, som han i sit Værk ikke tabte af Sigte.“ Hans Idee var: efter Absalons Opfordring at skrive Fædrelandets Historie, for at giøre Danmark bekiendt for Verden; at anvende sit Talent og sin Fortælling for at forkynde det danske Folks ældgamle Hæder; derfor ogsaa „at føre et dansk Kongedømme over det samlede Rige, eller en meget betydelig Deel af samme, mange Aarhundreder op i Tiden, førend et saadant Rige virkelig var til.“[89]) Man kunde sige, at

88) Wegeners histor. Efterretninger om A. S. Vedel. S. 111.

89) Om nordisk Historiographie. Maanedsskr. for Literatur. XI. S. 453. Jvf. Klotzes Fortale p. 36. Hans Mening, at man vel maa tillægge Absalon nogen Deel i Saxos Bestræbelser for at give det danske Rige baade høi Ælde og Anseelse i Oldtiden: er vel ikke uden Rimelighed.

han paa sin Maade efterfulgte Livius i den Grundsætning: at vi maae holde Oldtiden tilgode, hvad den tillader sig for at smykke Nationers eller Staters Tilværelse med en høiere Glands.[90])

Vi have derfor ogsaa forhen meent: at man, uden at tænke sig Saxo som „reent vilkaarlig Digter af den ældste Tids Fabelhistorie", dog maa komme til den Forestilling om ham: „at han var en ligesaa kløgtig som phantasierig Mand, der „umuligen kunde være i Stand til at frembringe en for hans „Tid saa udmærket, man kan sige saa konstfuld Composition, „uden selv at indsee, at Mangel paa Sikkerhed, Orden og „Sammenhæng i Sagnene om Danmarks Heltealder, „gav disse en langt anden Charakteer, end de Beretninger, han mod„tog og meddeelte om en sildigere Periode, eller om hans Sam„tid." — At prøve, drøfte, eller vel endogsaa reent forkaste det Sagnstof, der blev ham overleveret, laae baade udenfor hans Kald og Formaal. For at opnaae dette, eller for at give Danmark en Historie, der i Alder ikke skulde staae tilbage for andre Rigers, har han saaledes ikke giort sig nogen Betænkning ved at give Digtning, Eventyr, Almuessagn, og paalidelige Erindringer, omtrent een og samme historiske Farve. Allerede i den første Bog af Saxos Sagnhistorie fremtræder dette herskende Træk i hans Fortælling og Skrivemaade; og det følger os uafbrudt giennem de otte følgende. Han har neppe paa faa Sider fortalt Oldtids-Sagn om Kong Dan, Humbles Søn, fra hvem („ut fert antiquitas") „vore danske Kongers Stamme udrinder i lige Linie", og om deres Sønnesøn Skiold, „efter hvem de følgende Konger kaldtes Skioldunger": før han i Eventyret om Skiolds Søn Gram og den

---

90) Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis primordia urbium augustiora faciat. Livius, in præfatione.

svenske Prindsesse Gro finder den første Leilighed til at vise sit glimrende Talent i at overføre gamle nordiske Heltesange og eventyrlige Fortællinger i latinsk Poesie, og i de forskielligste, de mest konstfulde Versbygninger. Allerede her, ligesom saa ofte længere hen, nævner han os en gammel Kilde (patria carmina) til sine Digtninger i Romersproget, hvilke især i 1ste og 2den Bog næsten Blad for Blad afbryde Saxos Fortælling i Prosa; men derimod reent forsvinde i 3die og 4de Bog, for atter at fremkomme og optage en betydelig Deel af Indholdet i 5te, 6te og 7de Bog. — Det er umueligt at blive nærmere bekiendt med denne tidligere Deel af Saxos Værk, uden at det maa blive os klart, at han ligesaa meget har fulgt et indvortes Kald til at dyrke og udøve den for hans Tidsalder ualmindelige Gave og Færdighed, han besad i den latinske Poesie: som han har arbeidet for sit Hovedformaal: at fortælle den danske Historie. Om han allevegne i sine Vers har havt et gammelt Skialdeqvad som sin Original for sig — og ved hvilke Midler det er blevet den, ved geistlig Skolelærdom og Universitetsstudium dannede Klerk mueligt, at tilegne sig Indholdet af de som oftest dunkle, kun for Indviede forstaaelige gamle Sange i det islandske Digtersprog: ville vi paa dette Sted forbigaae. Vi maae derimod komme tilbage til den ovenfor yttrede Formening: at Saxo dog undertiden er bleven noget betænkelig ved det Unaturlige og Utrolige i de Eventyr, som han optegnede efter sine Sagnfortællere; men at han hverken selv tog det nøie med det Eventyrlige og Vidunderlige, der blev lagt tilbage i en dunkel Fortid, fuld af hedensk overnaturlig Trolddom; eller har tænkt sig sine Læsere mere vanskelige og kritiske i denne Sag, end han selv som Forfatter var det. Vi see derfor vel undertiden, at det falder Saxo ind at ville sige noget til Forsvar for sin Sandhedskiærlighed, eller for Muligheden af det, der kunde menes at overskride al Sandsynligheds

Grændser (f. Ex. der hvor han i 1ste Bog begiver sig til at fortælle Haddings Eventyr.[91]) Men det gaaer dog mere ud paa, at man maa tage det Vidunderlige saaledes som det fortælles, og forklare det ved Magie og Troldsdomskonst; end paa at prøve det ved nogen historisk Kritik og Sandsynlighed.

Men med Alt, hvad vi heri maae indrømme, i Henseende til Saxos Mangel eller Tilsidesættelse af kritisk Sands og Dømmekraft — eller, som man uden Tvivl før kan sige, hans Ligegyldighed i at afveie Folkesagnets og den eventyrlige Fortællings Urimelighed, naar den kun havde et poetisk eller episk Element: saa maae vi dog ikke oversee, at der, om ikke i Stiil og Foredrag, dog i Charakteer, Indhold og Tone er en afgiort og naturlig Forskiel imellem Saxos sidste Bøger og dem, som enten indeholde Sagnhistorie, eller uvis Fortælling. Fra Svend Estrithsens Tid seer man tydeligt, hvorledes Saxos Aand og Interesse vender sig til en anden Side, eller mod den historiske Verden; dermed ophører Poesien i hans Værk; vi støde hverken paa Eventyr, sammensatte Fabler, vidunderlige Sagn, (naar en og anden Helgenlegende undtages;) eller overhovedet paa noget, i og ved sig selv utroligt. Naar han endog fortæller Kong Valdemars og Absalons Bedrifter i et Slags Sagaform, med en undertiden noget smaalig Udførlighed — saa gives der ogsaa Partier, hvori han hæver sig til et høiere, mere universelt Standpunkt, hvorfra han nu og da optager en egentlig politisk Betragtning af historiske Begivenheder, og af de handlende Personer.

Lader det sig nu ikke negte, at han i den ældre Sagnhistorie, bevidst eller ubevidst, har overført ikke faa af de

[91]) Ne publicæ existimationi contraria, aut veri fidem excedentia fidenter astruere videar. — Hæc idcirco tetigerim, ne cum præstigia portentave perscripsero, lectoris incredula refragetur opinio." (Saxo. Ed. Müller, p. 34. 35.)

fildigere Tiders eller sin egen Tidsalders Meninger, Vedtægter, Indretninger eller Statsforhold paa Tider og Personer, som maatte være mange Aarhundreder ældre: saa har han ogsaa derved undertiden, uden at ville det, bidraget til at oplyse mere Forholds Beskaffenhed (f. Ex. hvad der vedkommer de forskiellige Folkeclassers Vilkaar, og Adelens Forhold til Bønderne.[91]) At Saxos Fremgangsmaade i hans Sagnfortælling ikke har været aldeles uliig den, som Livius har fulgt i den romerske Historie, turde vel — naar der tages tilbørligt Hensyn til Sagnenes forskiellige Natur hos Romerne og hos Nordboerne — ikke findes uantageligt. Saxo deler i det mindste den Fortieneste med Livius, at de begge, hver for sin Nation have bevaret Folkets, af Poesie og Historie blandede Sagnstof, fra en Tidsalder, om hvilken vi uden Livius og Saxo kunde sige, at knap dens Tilværelse havde været os bekiendt. At der imidlertid i de romerske Kongers Periode hos den første findes langt mere Historie, mere factisk Grundvold, end hos Saxo før Gorm den Gamle, er vel utvivlsomt; men vor Historieskriver har givet sit Stof som han forefandt det; og han fortiener Berømmelse, ikke Dadel, netop fordi han har meddeelt os de gamle Eventyr saaledes, at Ingen kan tage Feil af deres Natur.[92]) Man finder derimod hos ham ingen Myther eller Theogonier; ingen Udledning af den danske Kongestamme fra Odins Søn Skiold; ingen Fremstilling af den mythiske Odin som historisk Person, som Religionsstifter, som Ophavsmand til Cultur, Hierarchie og Statsindretning i Norden;

[91]) Saaledes i det bekiendte Sted i 5te Bog (Müllers Udgave S. 229) hvor Saxo (under Kong Frode) navnligen adskiller de tre Stænder: Servus, Liber (agrestis) og Ingenuus (illustris) eller Trælle, frie Bønder og Adel.

[92]) Endog Philologen Klotz har fundet, at man skylder Saxo Tak, fordi han har bevaret saa mange danske Oldtidssagn. (Prolegom. p. 47.)

og dette afgiver netop et historisk Beviis for, at Saxo ikke har forefundet noget saadant i de gamle danske Sagn. Hans Fremstilling af Odin som en med overnaturlige Kræfter begavet Troldmand, „der mest pleiede at opholde sig i Upsala", lægger for Dagen, at der i de Skialdesange om danske Fyrster og Helte, som han har kiendt, ikke kan have været noget Spor til Eddalæren og dens Mythologie; endskiøndt dog adskillige af dens Gudenavne (Odin, Frigga, Thor, Balder) forekomme hos Saxo i en eventyrlig, næsten komisk Travestering.[93])

Længe har man derfor vel dømt med Dahlmann (anf. St. S. 272:) „at for den, der vil see ogsaa det, han ugierne seer, findes der hos Saxo — i hans Fortællinger om Frode, Stærkodder, Regner og andre danske Helte — fuldstændigt Beviis for, at Helte- og Konge-Sagaer, oversatte paa Latin, ordnede i Kongerækker, og afdeelte i Bøger, aldrig kunne blive til Historie." Men man har ligefuldt, uagtet alle Mangler, Svagheder og Urimeligheder, der fremskinne af Forsøget paa at sammenstykke Sagnene til en dansk Kongehistorie, maattet beundre den Raskhed og Dristighed, den levende og bevægelige Phantasie, og det poetisk-rhetoriske Talent i Fremstillingen, som Saxo har vedligeholdt — man kan sige, næsten uden al Svækkelse eller Mathed i Foredraget, giennem sin hele danske Fabel- og Sagnhistorie. Denne har tre Gange givet den historiske Forskning Stof til kritisk Drøftning; og ligesom vi med taknemmelig Opmærksomhed og Interesse kunne tilegne os Udbyttet af den Lærdom, Skarpsindighed og ufortrødne Flid, hvormed P. E. Müller Skridt for Skridt har fulgt Saxo, og med Held stræbt at opklare hans Fortæl-

93) Jvf. Dahlmann's Forschungen. I. S. 199—206, hvor han har samlet de vigtigste herhen hørende Træk hos Saxo, hvori der findes Levninger af Sagn og Eventyr om Odin og andre Nordens Guder.

ling, baade om ældre og nyere Tider: saaledes vil man ikke let finde en mere klar og findrig, mere skarpt og sikkert træffende — man kan lægge til, i sin Tone næsten humoristisk-vittig — historisk Kritik, end den, som Dahlmann har underkastet Indholdet af enhver Hovedgruppe i Saxos Sagnhistorie, eller hans 9 første Bøger. — Vi maae indrømme denne udmærkede, men i senere Tider imod Danmark indtagne Historieskriver, at han, uden at være dansk, for 30 Aar siden har charakteriseret den danske Saxo, hans Talent, hans Foretagende, dets eiendommelige Udførelse, og den nordiske Fortidshistories Natur og Beskaffenhed med genial Klarhed, og i saa rigtige, træffende og fyndige Ord, at vi her ei kunne andet, end tilegne os nogle faa af samme:

„I de skandinaviske Nordlande findes Fortidens Folke-„sagn bevarede i en ualmindelig Rigdom, der virker med stærkt „tiltrækkende Kraft. Disse Landes Historie er derimod meget „ung; thi ingen mere dannet, erobringslysten Nabo har i tid-„ligere Aarhundreder med skarpe og følelige Træk („mit scharfen „Streichen und Strichen") betegnet deres Slægters Aarfølge. Der-„for har Sagnet tilkæmpet sig en fuldstændig Seier i Skandi-„navien; og naar endogsaa paa dets Omraad Nord og Syd, „Island og Danmark, ligge i Strid med hinanden: saa syntes „dette altid meer at gielde Anordningen af de forskiellige Mas-„ser, enkelte Hovedtræk i Sagnene, end deres hele Væsen og „Indhold." — Det er unødvendigt, at lade vor nyeste Samtid i sin historiske Literatur commentere over disse Ord. Sagntiden, med dens Phantasiebilleder og national-poetiske Taage-skikkelser, er endnu bestandig Nordboernes og de Danskes Yndling.

Lige kort og udtryksfuldt har Dahlmann tegnet Virkningen af Saxos Sagnhistorie, eller Historiographiens Skiebne, da den atter oprandt hos os nogle Aarhundreder efter hans

Død. „Længe herskede han uden Medbeiler i Danmark"; thi Snorre, og de historiske Sagaskrivere, der fulgte efter ham i Norge og Island, vidste intet af Saxo; og i Danmark kiendte man ikke til Snorre, før i det 17de Aarhundrede. Krantz byggede, som han selv siger, væsentlig paa Saxo; Hvitfeldt, Pontanus, Meursius og flere senere Lærde, vilde vel mønstre og rette paa ham, ved at udrense nogle Fabler, udtørre hans Prosa, og forjage hans Poesie; „den Ærefrygt, som negtedes den levende Saxo, viste man villigere hans Skelet." Man gik i det 16de og 17de Aarhundrede snarere tilbage, end frem. „Thi Saxo bliver „stor i Nordens Oldtid, om det endog kunde bevises, at „ikke en eneste af alle hans Konger staaer paa sin rette Plads. „Tanker og Opfindelser i hans Værk tilhøre Norden; hans „Fortællinger (Geschichten) ere dets frie Affødninger, og for en „Deel Skildringer af dets inderste Liv. Og har han ikke i „enhver af disse Fortællinger givet — om end ikke hvad der „var sandt, saa dog hvad Forfædrene for største Deel holdt for „sandt? — Men nu udgav [og udgiver] man for sandt, hvad „der ikke blot aldrig havde været det; men hvad der aldrig var „bleven anseet for Sandhed."

Her standse vi; thi Dahlmanns efterfølgende aandfulde Skizze af den danske Historieskrivning og historiske Kritik fra Torfæus til Suhm (hvis Fortienester og hvis ædle Tænkemaade Dahlmann paa en smuk Maade lader vederfares Ret) maa læses hos Forfatteren selv. (Forschungen. I. S. 342—402.) Man maa hos ham selv gjøre den Erfaring, at i det han omtalte, hvad der siden Suhms møisommelige, den uforglemmelige Ædles halve Levetid medtagende Arbeider, er prøvet paa den samme Vei for at gjøre et spildt Forsøg paa at bringe „en Sammensmeltning af Saxo og Islænderne" i Stand,

— da har Dahlmann ligesom ahnende forudseet, at man i 30 Aar (fra 1822 indtil nu) ikke vilde komme videre i Nordens Oldtidshistorie. Det vil heller ikke lykkes Nogen, der ikke vil lære: at digtende Phantasie aldrig kan skabe en Kiendsgierning; og at man, selv med den dybeste Lærdom ikke vil udrette mere, end Saxo, naar man „vil lære Historie af Digtere.“ (Dahlmann. S. 396.) Dette viste bl. a. Schøning, da han af et temmelig nyt islandsk Eventyr (Fundin Noregr) construerede en Beretning om „den mærkværdige Begivenhed, hvorledes de Lande, som siden førte Navn af Norge, første Gang forenedes under eet Hoved“; nemlig da Nor og Gor, Sønner af Thore, der var Søn af Snee den Gamle, og Sønnesøn af Frost, fandt Norge, ved at søge efter deres bortkomne Søster Gor.[94]) „At Tildragelsen — siger Schøning — er rigtig i sig selv, det viser Fortællingens hele Sammenhæng, tilligemed flere Omstændigheder.“ Naar man nu læser denne Forsikkring af en af de lærdeste Normænd for 80 Aar siden, og tænker paa, hvilke Bygninger den antiquariske Phantasie og Digtningsevne efter den Tid har opført, den ene i Gruset og Ruinerne af den anden: da vil man ikke længere forundres saa meget over den saakaldte „Hypothesis Saxonica“ i den danske Historie. Men man vinder da ogsaa ny Styrke for sin Overbeviisning: at den samme Grændse, som Saxo — maaskee uden at vide eller ville det — i sit Værk har trukket imellem Sagnfortælling og historisk Beretning, den overskrider Ingen, uden at han taber Adkomst til at kaldes „Tidernes sanddrue Tolk“, eller til Navn af en sandfærdig og troværdig Historieskriver.

---

[94]) Biørner's Kämpa-Dater p. 2. Jvf. Schønings Norges Hist. I. S. 113—117.

4.

Endnu kan det staae tilbage, ved Slutningen af de her samlede Bemærkninger over Danmarks og Nordens mærkværdigste, i sin Art eneste Historieskriver fra Middelalderen, i det mindste at meddele nogle Bidrag til et Udkast af hans religiøse, moralske og politiske Tænkemaade, hans Charakteer som Menneske, som Tænker, som Statsborger og Patriot — saaledes som den speiler sig i hans Forfatterværk, og i dets forskiellige Elementer og Afdelinger. Hvad det sidste angaaer, da maae vi forudsende den Bemærkning: at med Hensyn til Moral, Statsklogskab, Menneskekundskab og Anvendelse af Forstand og Dømmekraft — saaledes som Saxo ynder, ved enhver given Leilighed, at yttre sine Meninger i korte almindelige Sætninger og fyndige Læreregler — findes der ikke nogen kiendelig Forskiel i de forskiellige Partier af hans Historie. Enten han lever i Sagnets, Eventyrets og Fabelens Phantasieverden, eller i den rene factiske Beretning om Samtidens oplevede Begivenheder: er han een og den samme som ethisk og politisk Didactiker, som Moralist, som forstandig og frimodig Tolk af sine Meninger og Overbeviisninger. Hvorledes disse komme tilsyne i hans historiske Værk — hvorledes baade hans Charakteer og Tænkemaade, hans Stand og Stilling, og Tidsforholdene i Danmark, have yttret deres Indflydelse paa den egentlig historiske Deel af Værket, ligesom hans Indbildningskraft og poetisk-fremstillende Talent paa Sagnfortællingen: dette ville vi forsøge, i det mindste ved enkelte Prøver og Exempler at oplyse.

Det vil være naturligt for Enhver, som uden nøiere Fortrolighed med hans Værk, kun tænker paa Saxos Stand og paa Geistlighedens Stilling, ligesom paa hans personlige Forhold til Landets fornemste Prælat, allerførst at forestille sig ham som en streng canonist, eller af den catholske Kirkes Læresætninger

gjennemtrængt og beherſket Hierarch — eller endog, i Betragtning af hans ſtærke Phantaſie, ſom en mørk, eller overtroiſk og bigot Kloſtermand fra Middelalderen. En ſaadan Foreſtilling vil allerede ſvækkes, naar man ſeer, med hvilken naiv Digterlyſt han fordyber ſig i Fabeltidens Eventyr; eller hvorledes han, ved at fortælle disſe, ikke engang tager i Betænkning at udmale ſlibrige Situationer med en Art af poetiſk Frihed, hvori Abſalons Klerk neppe giver Ovid og andre romerſke Digtere noget efter. Men denne Foreſtilling vil tabe ſig endnu mere, naar man ſeer, at Saxo paa ſine Steder ikke ſkaaner laſtefulde Prælater, ſaa lidt ſom Konger og Fyrſter, hvis Egenſkaber og Levemaade ikke ſvare til deres høie Stand og Værdighed. Saaledes er han næſten uudtømmelig i at udøſe Dadel og Forhaanelſe over Biſkop Henrik i Dalby, der blev affat for hans Drikfældigheds Skyld. Denne Biſkops Fylderi, ſiger han bl. a., ſom ikke engang kunde være ſømmelig for en Almuesmand, end ſige for en Prælat, paadrog ham en uudſlettelig Vanære, Spot og Foragt. (Lib. XI. Ed. Müller, p. 549.) „En Biſkop — hedder det paa et andet Sted — maa ikke blot i Ord, men i ſine Gierningers lyſende Exempler (serenis operum exemplis) være Folkets Lærer og Mønſter". (12te Bog.) Heller ikke Svend Eſtrithſen bliver ſkaanet; uagtet denne Konge i høi Grad berømmes for ſin ſtore Yndeſt for Kirken og Geiſtligheden. Saxo nedſætter ham kiendeligt nok for hans ſvage Regiering; og Kongen maa høre meget ilde for ſine grove Overtrædelſer af Sædeligheds Love, ſom Fyrſterne, baade i Middelalderen og i nyere Tider, gierne have villet betragte ſom gieldende allene for deres Underſaatter. — Svend Eſtrithſen, ſiger Saxo, kom paa Thronen mere ved Held, end ved egne Evner („successu magis quam viribus"); han havde hverken Folkegunſt, eller Kraft nok i ſin Regiering; han „var ikke en ſaadan Konge, at Rigets Tarv

og Anseelse ved hans Regiering kunde fremmes;" og de „gode Egenskaber, han besad, fordærvede og besmittede han ved sin umaadelige Løsagtighed."[95])

Imidlertid maa man strax derpaa erfare, at Saxo dog finder en langt værre og himmelraabende Synd deri, at Kong Svend, da han vilde forlade sit ukydske Levnet, og skille sig ved sine Friller, tog sin afdøde Dronnings Stivdatter, som kun var et sammenbragt Barn, til sin Ægtehustru; hvorimod Saxo berømmer Kongen meget, fordi denne omsider, da Geistligheden ikke hvilede med at foreholde ham hans uhyre Forbrydelse, „dæmpede sin utugtige Brynde", og skilte sig fra sin Dronning. Her kan vor Historieskriver forekomme os noget i Strid med sig selv; men naar man tænker paa Kirkens strenge Love om de forbudne Grader i Ægteskab, og Hierarchiets Grundsætninger i Saxos Tidsalder, da vil dette mindre overraske os. Derimod finder man Saxo consequent i den alvorlige Dadel, hvormed han længere hen revser Erik Eiegods løsagtige Levnet, og ligefrem siger om denne Waldemar den Førstes Farfader, at han, ved Siden af alle de ypperlige Egenskaber og Fortrin, baade paa Siælens og Legemets Vegne, som prydede ham, besmittede dem med Ukydskheds styggé Pletter.[96]) Det er kun Skade, at Saxo selv svækker

[95]) Saxo. L. XI. Ed. Müller, p. 547. 557. Denne af Saxo høit fortiente Lærde finder i øvrigt hans Fremstilling af Svend Estrithsen som en upopulair Konge modsagt af Historien. Uagtet Svends idelige Nederlag og Uheld i Krigen med Harald Haarbraade, forlode de Danske aldrig hans Sag. — Men det synes ikke unaturligt eller usandsynligt, at Saxo, der levede og skrev under seierrige og kraftfulde Konger, og fra Sagntidens Heltealder havde faaet Smag for Manddom og krigerske Bedrifter, ikke kunde finde meget fra den Side at beundre hos en Konge, som dog ikke ganske kan have været uden Skyld i de uophørlige Uheld, der forfulgte ham i Krigene, baade mod Magnus og Harald.

[96]) Corporis animique fulgorem sola libidinis vis tetris intemperantiæ maculis obscurabat. Lib. XII. Ed. Müller. p. 608.

Indtrykket af hans moralske Strenghed paa dette Sted ved en, jeg veed ikke om man skal sige mere umoralsk, eller mere forunderlig naiv Berømmelse over Dronning Bothilde, som „udmærket baade ved Skiønhed og ved Dyder“ gav sit Kiøn et glimrende Exempel paa qvindelig Taalmodighed i de Krænkelser, hun maatte lide (tolerabunda mens ad insolentiam mariti) ved at „vise sig som en Moder imod de Piger, med hvilke Kongen drev Utugt; i det hun ikke allene beholdt dem ved sit Hof; men ofte med egne Hænder pyntede dem, for at de kunde blive desto mere indtagende for Kongen.“[97]) Saxos videre Betragtning over Dronningens Adfærd er ikke mindre naiv, end den foregaaende Beretning; og hele Stedet kan tillige afgive et stærkt Beviis paa vor Historieskrivers ubetvingelige Lyst til at benytte sit rhetoriske og stilistiske Talent. „Det havde været meer end nok, om Dronningen havde holdt sin Fortørnelse tilbage; men hun lagde endog Ømhed til“; („cumque abunde foret iram abjecisse, addidit caritatem“) og da hun ikke mere kunde behage sin Mand ved egen Skiønhed, vilde hun opnaae det ved Andres.“ Uden at tænke paa, blandt hvilken nedrig og vanæret Classe af hendes Kiøn han nedsætter Dronningen, bliver Saxo ved, i udsøgte Talemaader at berømme hendes „exemplariske Taalmodighed“ („clarissimum muliebris patientiæ exemplum“,) hendes Mildhed imod dem, „som berøvede hende Kiærlighed“ („amoris sui raptrices“) og den ualmindelige Lemfældighed, „der giorde hende fortient til et Hædersminde hos Efterslægten.“ Vi ville antage, at Saxo i Dronningens Opførsel har seet et Exempel paa en høi Grad af Selvfornegtelse og religiøs Ydmyghed. I hans Ord er dog denne Synsmaade ikke yttret.

---

[97]) „Quarum ut formam quoque concinniorem efficeret, sæpenumero capitibus earum cultum propriis manibus exhibebat.“ (L. XII. Ed. Müller. p. 602. 603.)

Ikke mindre Forundring, end en saa naiv, efter alle Anstændigheds og Sædeligheds Begreber meget anstødelig Fortælling om en Dronning, der var Moder til Erik Eiegods eneste ægtefødte Søn, Knud Lavard, Kong Valdemars Fader, vækker den aabne Frimodighed, hvormed Saxo ved flere Leiligheder taler om Skinhellighed, om overdreven, hyklet, eller falsk Andægtighed. Saaledes dømmer han med en Frihed, der ikke kan være større hos en catholsk Geistlig, om Unyttigheden af Anger og Omvendelse eller Syndsfortrydelse i Dødens Time.[98]) Hans Ytringer i Anledning af Kong Harald Heins Bigotterie ere ligeledes til den Grad frie og dristige, at man ikke kan tænke sig andet, end at Saxos Historie maa have faaet sin Plads paa Listen over de i den catholske Kirke forbudne Bøger, dersom den nogen Tid er bleven giennemlæst af de pavelige Censorer[99]). „Man behager „Gud mere (hedder det) ved at styre sit Rige troligt, end ved „tom og falsk Overtro; (plus Deo sinceram regni administra„tionem, quam inania superstitionis momenta placere. L. XI.) „mere ved at holde strengt over Retfærdighed, end ved „overflødige og hykkelske Bønner". („supervacua precum

---

98) „Seen og unyttig er den Fortrydelse, (sera & inutilis poenitentia) som af Sky for Bedring og Lyst til Synden udsættes til Livets yderste Grændse." (ad ultimum usque ætatis terminum prorogatur.) Lib. XV.

99) Man maa komme paa denne Tanke ved at sammenligne disse Ytringer hos Saxo med det eneste Sted, som var undsluppet den i høi Grad forsigtige Cervantes, og som Censuren i Spanien fandt Anledning til at stryge i Don Quixote. Dette Sted, som først nylig skal være opdaget, lød saaledes (I. c. 36:) „Sancho bør betænke, at Kiærlighedsgierninger, som udføres lunkent og uden Iver have ingen Fortieneste og hielpe til intet." (que las obras de caridad, que se hacer tibia y flojamente, no tienen merito, ne valen nada.) Carlo Aribau Vida de Cervantes. Biblioth. de Autores Españoles. T. I. 1846. p. 32.

„adulatione".) „Gud seer hellere, at Lasterne tvinges, „end at Knæene bøies (libentius criminum, quam genuum „flexus adspicit), og intet Offer er Gud saa velbehage„ligt, som at den Fattiges Frihed forsvares; thi Konger bør „vel agte Religionen, men undertiden er det mere Ære for „dem, at beklæde Dommersædet, end at gaae i Kirke."[100]) — At vor Historieskriver, der er saa ugunstig stemt mod Harald Hein, derimod holder en prægtig Lovtale over Knud den Hellige som Religionens Haandhæver, som Kirkens og Geistlighedens Beskytter, vil man ikke finde uventet; snarere maaskee, at Saxo synes at have fuldkommen Tro paa de Mirakler, som efter hans Fortælling skulde være foregaaede, baade ved denne Konges, og tidligere ved den roskildske Bisskop Vilhelms Grav. En nyere dansk Historiker har giort sig Umage med at ville bortforklare denne Saxos Mirakel-Tro;[101]) den ligger dog ganske klar og tydelig i hans hele Fortælling, særdeles om K. Knuds Død og Canonisation. At Saxo skulde have skrevet den som Hykler, imod sin Overbeviisning, giver han os ingen Anledning til at antage. Vi maae heller ikke glemme, at han med al sin latinske Lærdom og med en ikke ringe Deel Oplysning, ligefuldt var catholsk Geistlig. Man finder ham derfor ogsaa at klage over Forliget imellem Erkebisskop Eskild og Kong Valdemar, hvorefter denne Prælat ulovligen

100) Aliquanto tamen speciosius interdum tribunalia, quam aras excolere. (Lib. XI. Ed. Müller. p. 573.)

101) G. E. Baden om Saxo Grammaticus, til Geh. Conferentsraad Fr. Moltke. Odense 1809. S. 28. 29. Baden veed ikke ret, hvad han skal giøre af Saxos Fortælling om Jertegn; f. Ex. ved Bisskop Vilhelms og ved Kong Knuds Grav. Han vilde gierne antage, at Historieskriveren selv ikke troede paa det, han fortalte, eller at han dog kun havde Troen paa slige Mirakler af Vane. Der er ligesaa lidt i de anførte Tilfælde, som i Beretningen om Poppos Jernbyrd (10de Bog) Spor til nogen tvivlsom Mening hos Fortælleren.

afstod geistlige Godser, som tidligere Konger havde skienket til Kirken, og som nu imod Ret og Billighed bleve lagte under Kronen.[102]) Saxos Historie berettiger os overhovedet ikke til at regne ham til Skeptikernes Classe. Vi maa ogsaa i Tilfælde, som det berørte, og et Par andre, hvor der handles om Jertegn, tænke paa, at Saxos Fremgangsmaade som historisk Fortæller overhovedet gik ud paa at samle, ordne og meddele Traditionens Stof; sielden udtrykkeligt at berøre, hvorledes det kunde forholde sig med dets Rimelighed; men overhovedet at overlade Kritik og Drøftelse af Stoffets Troværdighed eller Sandsynlighed til Læserens Sind og Dømmekraft.

Vi ville ved denne Leilighed i Forbigaaende med nogle Ord berøre Skrivemaaden i Saxos Historie, med Hensyn til dens Form og stilistiske Charakteer. Der findes uimodsigeligt hos Forfatteren en afgiort poetisk Evne til umiddelbar Opfatning af et episk Stof — det være nu for Digtning, eller for historisk Fortælling; ligesaa besidder han en ualmindelig Evne til at forme det modtagne Stof og at meddele det i en Beretning, der vel ofte bugner under Byrden af oratorisk Konst og Prydelse, men dog hverken fattes Liv eller Klarhed, skiøndt den gives i et dødt Sprog. Dette behandler Historieskriveren, som man veed, med en Styrke og Færdighed, der ikke viger tilbage for nogen Vanskelighed, men heller ikke tænker meget paa at giøre Veien let eller magelig for Læseren; og for denne vil desuden altid en stor Deel af Saxos danske Historie klinge omtrent som naar man læser en islandsk Saga paa Latin. — Naar vi derhos betænke Tiden, hvori Saxo levede, og denne Tidsalders latinske Studier, som næsten allene

---

102) „Beneficia, quæ superiores reges sacris ædibus religiosa liberalitate detulerant, regiæ potestati præter fas potienda restituit; quod parum licite gestum postera regum usurpavit auctoritas." L. XIV. Ed. Müller. p. 772.

bevægede sig imellem Kirkefædre, Scholastikere og sildigere romerske Classikere: da vil det ikke forekomme os uventet, at hans Prosa, i hvor konstfuld veltalende, eiendommelig og udtryksfuld den i det Hele er, dog ogsaa ofte er vanskelig, dunkel og tung, eller ogsaa mere sindrig og billedrig, end klar og simpel i Fortællingen. — Det vil heller ikke undgaae os, at endskiøndt en livsfuld Phantasie og poetisk Aandsretning høre til Saxos umiskiendeligste Egenskaber: saa var han ingenlunde en blot naiv, eller reen episk Fortæller af Fortidens Sagn eller af Samtidens Begivenheder. Han har en ligesaa afgiort Lyst til at moralisere, som til at fortælle; ja det kunde synes, som netop den ethiske og politiske Betragtning havde været ham en Hovedsag; eller at han fornemmelig ansaae Historien for det, Cicero kalder den, „Livets Læremesterinde". Man har for lang Tid siden fremhævet den store Rigdom, Saxo har af didactiske Kiærnesprog og Læreregler, som han ved enhver given Leilighed anbringer i en saadan Fylde, at det kunde see ud, som han vilde bruge den danske Historie allene til Exempler for en moralsk og politisk Lærebog. Det er ogsaa i dette Skatkammer af Sententser, Ordsprog, Leveregler og practiske Reflexioner, hvor man kan vente sig den bedste Kilde til at finde de paalideligste og eiendommeligste Træk af Saxos Tænkemaade. Vi have i det Hele ingen Grund til at mistænke hans Oprigtighed fra denne Side; thi man seer alt for tydeligt, at Lyst og Drift til at give, endog den mest eventyrlige og phantastiske Fortælling en moralsk eller politisk Lære eller Betragtning med paa Veien, var uadskillelig fra hans Tænkemaade og Charakteer som Historiker. Uden at ville negte, at Maaden, hvorpaa han anbringer sine Reflexioner og Lærdomme undertiden maa forekomme os noget tvungen og søgt; ligesom hans Læreregler stundom ere overflødige, eller saa simple, at de saa at sige af sig selv maa danne sig hos enhver Læser: saa kan der dog

neppe tvivles om, at han har skrevet med samme naive Ærlighed i sit didactiske Foredrag, som i sin episke og historiske Fortælling. Ved det første har han ogsaa allerede i det 16de Aarhundrede, eller efterat Saxos Historie var bleven bekiendt i det nyere Europas lærde Verden, vundet ikke ringere Navn, end ved sin latinske Veltalenhed; og endnu vil han mangen Gang overraske os ved den sunde Fornuft og træffende Sandhed i hans ethiske Sætninger og Betragtninger; om de endog ikke allevegne synes lige passende til Stedet, hvor de ere anbragte.

Her er allerede tilforn meddeelt nogle Prøver paa, at man i det mindste ved visse Leiligheder finder Saxo frimodig og fordomsfri, endog naar han yttrer sig om geistlige Sager, og om den udvortes Andagts Værdi. Ikke mindre alvorlig er han i at foreholde Fyrster og fornemme Herrer de Pligter, deres Stand paalægger dem. Selv den mægtige Valdemar, under hvis Regiering Saxo levede og skrev, og hvis Bedrifter hans Historie fremstiller i al deres Glands, kan ikke altid gaae fri for dens misbilligende Dom; f. Ex. i Beretningen om Kongens Reise til det tydske Keiserhof, og hans Føielighed imod Friderik Barbarossas Fordringer. Saxo var vist nok langt fra en lav eller krybende Tænkemaade, hvoraf der ikke findes noget Spor hverken i hans Fortælling eller i hans Reflexioner. Men desuagtet lægger han ikke Skiul paa, at det er Kong Valdemars Slægt, som han især har givet sin Hylding; og vi see af hans Tilegnelse, at han ligesaa vel forstod, i udsøgte latinske Talemaader at berømme sine høie Herrer, som at lægge Alvor og Sandhed i almindelige Læreregler og moralske Sententser. — Hans Moral for Konger og Regenter er overhovedet henvendt til at fremstille deres Magt og Høihed som Egenskaber, de ikke besidde for deres Person allene, men for at anvende dem til at

fremme Folkets Hæder ved krigerske Bedrifter, ligesom dets Velfærd og Sikkerhed i Fredens Ro. Fyrstens Omhu maa være henvendt paa det, som kan forfremme Landets Vel; det er ikke sit eget Bedste, men Fædrelandets, som han har paataget sig at sørge for.[103]) At befordre sit Lands Velfærd, maa han foretrække for at herske over fremmede. (Salus patriæ exterarum rerum dominio præferenda est. Lib. I.) Egennytte og Gierrighed maa han skye; det er Ærens Vinding, han allene maa eftertragte" („solius gloriæ lucrum appetere".) Regentens Myndighed er den høieste, og maa være udeelt; („Det Rige, hvor Magten er deelt, agtes ringe af Fremmede";[104]) men den maa ikke være despotisk, ikke udøves for at tilfredsstille private Lidenskaber,[105]) eller forsmaae de Støtter, som Fyrstemagten eier i Folkets Bifald og Bistand, hvilke endog, ved Siden af Hærens Troskab, ere uundværlige for Herskeren. „Kongernes Myndighed har en Støtte i Folkestemmen." („Regum auctoritas popularibus innititur suffragiis." L. XI.) — „Fyrstens Hæder pleier at voxe ved hans Krigeres Troskab; men hans Herredømme betyder ikke meget, naar det ikke tillige støttes ved Almuens Hielp."[106])

Paa mange andre Steder fremstiller og indskærper Saxo den sande Gudsfrygt, streng Retfærdighed, ved Siden af forsonlig Mildhed, Ordholdenhed, Maadehold, Agtelse for Sandhed og et aabent Øre for frimodige Raad og Advarsler, som

---

103) Dette hører til de Fortienester, som Saxo tillægger Skiold. „Non armis modo, verum etiam patriæ caritate extitit. Quicquid ad emendandum patriæ statum attinet, summa diligentia præstitit." o. s. v. (Lib. I. Müller, p. 24.)

104) „Unius Regni dividua potestas sperni solet ab exteris". (Lib. IX.)

105) Privatum abest crimen, ubi publicæ libertatis vindicta peragitur. (Lib. XI.)

106) Principum nullius momenti imperium est, si non plebeiis subsistat auxiliis. (Lib. XI.)

væsentlige Egenskaber hos en god Regent. Heller ikke vil Saxo, endskiøndt han levede under en Række af tre Konger, som alle vare Krigsfyrster og Erobrere, at det kun er ved Vaaben, en Fyrste vinder. Navn og Ære. „Fredens Hæder (virtus togata) bør en Fyrste holde ligesaa høit, som Krigsbedrifternes." — „Udvortes Gudsdyrkelse er berømmelig hos Fyrster; men Gud seer mere paa Retfærdighed, end paa Offer." — „Konger maa ikke taale Uret eller Uretfærdighed af Nogen — var det endog deres nærmeste Slægt og Venner." („Non sanguini, non necessitudini, indulgentiam habere." L. XI.) „Fyrstens Yndest eller Fortrolighed maa ikke befrie Nogen fra den fortiente Straf." „En Konge er bedre tient med dem, som foreholde ham Sandhedens Alvor, end med dem, der skuffe ham med Smigerens Løgn."[107]) „Aldrig bør Fyrsten fortryde paa et nyttigt Raad; det er langt bedre, at tage Lærdom af Venners aabenbare Paamindelser, end at mishandles af lønlige Uvenners bittre Smædelser." (L. XV.) — „En Regent maa hverken være grusom eller blødagtig; han maa holde Middelveien imellem overdreven Haardhed og Mildhed": „(medium inter desidium & ferociam tenere temperamentum".) „Redelighed og en aldrig rokket Bestandighed i Ord og Gierning („animi integritas, perpetuaque in cunctis constantia") høre til Kongers og Fyrsters skiønneste og ypperste Prydelser." (15de B.) o. s. fr.

Uagtet nu vel Ingen i det Hele vil kunne frakiende Saxo Reenhed og Oprigtighed i moralske Grundsætninger, fordomsfri Upartiskhed og Retfærdighed, eller en tidt frembrydende Frimodighed i at bedømme Begivenheder og Handlinger uden Hensyn til Stand eller Personer: saa har man dog ikke overalt villet tilstaae ham en saadan Upartiskhed. Man har bebreidet

107) „Regem veritatis seria monere, quam adulationis mendacio fallere, preciosius." (Lib. VIII. Müller. p. 434.) Denne Lære tillægges Islænderen Ræf, som hellere vilde beskyldes for Utaknemmelighed, end rose mod sin Overbeviisning.

ham, at han mere holdt paa Hierarchiets og Adelens Fordeel, end paa Folkets Frihed og Bondestandens Rettigheder.[108]) — Det vilde have været besynderligt, eller endog unaturligt, dersom en Mand med Saxos geistlige Opdragelse og Dannelse havde stræbt imod sin egen Stand; eller dersom han i det 12te Aarhundrede havde hyldet demokratiske Ideer, og en revolutionair Politik. Det er Alt, hvad vi kunne vente os af en tænkende og retskaffen geistlig Historieskriver i hiint Aarhundrede, at han fordrer af sin egen Stand et Levnet, der i Sæders Reenhed og Anstændighed svarede til Christendommens Lære; og af Landets Fornemme eller Adel, at de ved egne Bedrifter eller Fortienester maatte vise sig deres Forfædres Navn værdige. Saxo havde alt for megen Eftertanke og Forstandighed til ikke at indsee, at hos ethvert Folk og i enhver Tilstand maa den raae Kraft vige for Intelligents og Klogskab, hvor det gielder om at styre og raade i en Stat. I Saxos Tidsalder fandt man disse Egenskaber, for saa vidt som de skulde erhverves ved Studier, Lærdom og Livserfaring, kun hos den høiere Geistlighed. Hos den allerede udviklede Adelstand vare krigersk Dygtighed, Vaabenfærdighed og Tapperhed, de især betydende og fremtrædende Egenskaber. At den nylig opkomne Borgerstand, og selv den endnu vel temmelig talrige Stand af frie Bønder og Kronebønder, maatte, som Saxo mener, vige for de Høiere, og lade sig lede og styre af dem: er ikke meer, end hvad Enhver, som kiender til Tidsalderen, vil vente sig.

Man har tillagt ham Partiskhed, saavel for hans Velynder og Beskytter Erkebiskop Absalon, som for Knud Lavards Afkom, Kongerne Valdemar I. og Knud VI. I sidstnævnte Henseende tilskriver

108) Suhm tillægger ham „Partiskhed for de Mægtige". (Danm. Hist. IV. 577.) Jvf. Dahlmann Forschungen. S. 257.

Suhm ham denne Feil. En anden blandt de mest belæste af vore nyere Historikere (hvis Lærdom dog i Almindelighed kun anvendtes paa kritisk Drøftelse af et eller andet Punkt) beskylder endog Saxo for „en nedrig Kryben",[109]) fordi han berømmer Knud VI., der paa Absalons Forbøn tilbagekaldte sin Befaling, at straffe de oprørske Bønder ved Ødelæggelse af et heelt Herred i Skaane. Den Declamation, hvormed Saxo ved denne Leilighed ophøier Kongens Mildhed og Naade, kunde han vel have sparet, eller nedstemt sine Udtryk; men i sig selv siger hans oratoriske Udraab her ikke meer, end at Kongen giorde bedre i at følge Absalons kloge og sindige Raad, end sin øieblikkelige Forbittrelse over en betydelig og farlig Opstand. Vilde man overhovedet fordre, at Saxo skulde have skrevet sin Historie uden al Indflydelse af Absalons fremragende Egenskaber, og af de to Kongers Personlighed og store Bedrifter, i hvis Regiering den sieldne Prælat saa længe var Siælen: da vilde man forlange det Umuelige, eller forlange Betingelser, der ikke fandtes i Tidsalderen, og en anden Individualitet, end Saxos, hos Historiens Fortæller. Hvad der undertiden skader ham, er ikke saameget en forsætlig Bestræbelse efter at sætte hans Histories Helte i et glimrende Lys, som det er den stærke Drift til at følge sin poetisk-rhetoriske Natur, hvilken han sielden kunde modstaae. Man kan vel have Ret til at sige, at det ikke var Saxo givet, at giennemskue enhver Begivenhed med en Statsmands kyndige og skarpe Blik — saalidt som at fortælle den uden personlig Deeltagelse, med en altid lige kold og afmaalt Rolighed; men man vil aldrig faae en mere klar Beskuelse af den uvurdeerlige Fortieneste, som han desuagtet

---

109) A. Kall, i en Anmærkning til Suhms Danm. Hist. VIII. S. 596. (Saxo Lib. XVI. Ed. Müller, p. 964. 965.) (Jvf. Velschovs Not. I. pag. 964.)

erhvervede sig af Danmarks Historie i det 11te og 12te Aarhundrede, end naar man vil tænke sig den, i nyere Tider eller i vore Dage behandlet og skrevet, uden at kunne benytte Saxos Værk fra den 11te til den 16de Bog.

Af de ovenanførte Steder maa dog Ingen forledes til den Mening, at der hos Saxo, uagtet hans Frimodighed i at foreholde Kongerne deres Kald og Pligter, fandtes noget Anlæg til Folkesmiger, eller noget Spor til, at han kunde ansee Mængdens Despotie for bedre end Fyrsternes. Som Geistlig og Absalons Klerk, forsvarer han Kirkens Myndighed i dens egne Sager; for dens Dom gielder ingen Standsforskiel. Saxo vil ikke indrømme Adelen større Uafhængighed af Kirkens Ret, end den ringeste Mand i Landet;[110] men han er en lige saa stærk Forsvarer af Aristokratiet, naar det ikke blot vil hovmode sig af adelig Fødsel, men fortiene sin Anseelse og Hæder ved Egenskaber og Bedrifters Glands. („Avitæ nobilitatis splendor conspicuis virtutis operibus æquandus est.“ L. XIV.) De høibyrdige Fornemme („majores“) maae gielde noget, og det er ikke den raae Mængde („plebs, minores“) der kan eller skal herske; men ligesom Folkets Bistand behøves for at styrke Kongemagten,[111] saaledes hielper ikke Herrestand, eller høi Fødsel, til politisk Magt og Betydenhed, naar ikke aandelig Kraft, personlig Dyd og Tapperhed forhøie Slægtens Hæder — dette er Grundsætninger, som ofte og idelig gientages hos Saxo. Saaledes hedder det f. Ex. „Slægtens Adel fornedres hos den, som giør sig selv uadelig i Sæder.“[112]). Den Adelige,

110) „Sacerdotii jura, quibus servorum æque ac dominorum, neque ingenuorum parcius quam ignobilium, flagitia vindicari par est.“ (Lib. XI.)

111) Regum auctoritas popularibus innititur suffragiis. (Lib. XI.)

112) Sanguinis pretium evilescit, quum se moribus ignobilem homo fecerit. (Lib. XI.)

der pletter sin Stammes Ære ved nedrige Forbrydelser, tugter Saxo uden Skaansel;[113] og han vil ikke vide af Ahnestolthed, der mener at kunne sove trygt i Skyggen af et Stammetræ. „Gammel Adels Glands maa vedligeholdes ved lige glimrende Bedrifter.“ — „Den, hos hvem Dyd fattes, vinder aldrig Agtelse for sin Herkomst; („quem virtus defecit, nullam stirpis reverentiam obtinet;“) og ved Siælens Lyde svinder enhver Glands, som følger med fornem Slægt.“ — „Den Adel allene er fuldkommen, som hverken har Mangel paa Dyd, eller staaer tilbage i ædel Byrd.“ o. s. v.

Aristokratiet vil Saxo saaledes vel ikke tillægge en skrankeløs Magt, eller Anseelse og Rettighed, grundet allene paa adelig Fødsel, hvilken han betragter som et Skiold, der kun ved personlige Fortienester kan holdes blankt og frit for den fortærende Rust. Men tillige er det efter hans Anskuelse ikke meer end naturligt, at de Ringere og Mængden (hvis Hylding og Bifald han heller ikke sætter høit)[114] maae vige for de Fornemme. „En ædel og fast Siæl sætter ringe Priis paa at ophøies af den ustadige Mængdes Hylding; („mobilis vulgi adulatione“) og viser sig ikke mindre i Ligegyldighed imod Roes, end i Foragt for nedrige Angreb.“ („vituperiis.“) Lib. XIV. „Mængden bør at lyde de Høibyrdige, ikke disse adlyde Mængden („plebs patribus, non plebi patres obtem-

---

113) Om en Adelsmand, (quidam ingenuæ stirpis) der begik lave og skammelige Gierninger, siger Saxo: at han „fornedrede sin glimrende Fødsel, og skammede sig ikke ved at lade den, fra det høieste Trin i Adelsværdighed, synke ned i den gemeneste Opførsels Kloak“ („clarissimam indolem suam ex summo nobilitatis fastigio in obscoenissimam turpitudinis sentinam abjicere non erubuit.“ Lib. XIII. (Ed. Müller. p. 622.)

114) „Mængden er en ildvillig Bedømmer af Fortienester; hvad den burde holde i høi Ære, fælder den ofte ved den uretfærdigste Dom.“ (iniquissima meritorum æstimatione damnat.) Lib. XI.

perare debent;") thi der er ingen Rimelighed i (non par est), at de Høiere skulle vige for de Ringeres Tykke" („maiores minorum arbitrio cedere." Lib. XIV.) Saa lidt det nu egentlig er, hvad man hos Saxo finder af bestemte Data til Kundskab om Landets indre Forfatning, Styrelse og Tilstand i hans Tidsalder: saa bliver det os dog ganske tydeligt af disse og lignende Udtryk, at en mægtigere Slægtadel allerede længe havde hævet sig over de ringere Fries Stand („liberis;") og at Saxo allerede, ved at betegne de sidste ved Navnet minores, plebs og vulgus, gjør en stærk Forskiel paa disses og de Fornemmes eller Høibyrdiges Stand („maiores, ingenui;") ligesom han ogsaa under Benævnelsen rustici og agrestes uden Tvivl forstaaer en fra hine adskilt Bondestand, om hvis Stilling og Forhold, saavel til Kronen, som til Herremænd (Adelsmænd, adelige Jordeiere), man dog vil finde lidt eller intet hos vor Historieskriver. Imidlertid kan der neppe tvivles om, at han har regnet Bønderne med til den Mængde, („plebs, multitudo"), hvis „suffragia popularia" han dog betragter som en Støtte for Kongerne, og hvis Stemme disse, i det mindste ved enkelte Leiligheder, (Hyldinger, Kaaring af Thronfølgere m. m) maatte lade komme til Orde ved de større Folkething eller Landsthing (ɔ: Provincialthing, saasom i Ringsted og Viborg;) hvor Almuen dog som oftest mere gjorde Bulder, end udrettede noget. Man seer tydeligt ogsaa af Saxos Historie, af hans Fortællinger om Bonde-Oprør og deres Udfald m. m., at i det 11te Aarhundrede, og formodentlig allerede fra Knud den Stores Tid, var Magten hos den, som havde den tungt væbnede og vaabenøvede Adel, eller den største Deel af samme, (Ridderne med deres Svende) i sin Tieneste, eller til sin Befaling. — Den lovlige, i Riget herskende Kongemagt, vil i øvrigt Saxo altid have holdt i Hævd og Lydighed hos Folket, især naar Kongen ved Mod, Tapperhed, og andre Egen-

skaber, som fordres af en Regent, viser sig Thronen værdig. Man maa ikke i Saxo vente sig en Talsmand for nogen Revolution eller voldsom Opstand. Saadanne Bevægelser ere, efter hans Mening, kun skikkede til at omstyrte en gammel og god Forfatnings faste Bygning.[115])

Det er kun enkelte af Saxos Meninger og Læreregler, og det især politiske, som ovenfor ere fremhævede, til Oplysning af hans Grundsætninger og Tænkemaade fra en Side, der altid hos en Historieskriver bliver af fortrinlig Betydning. At giennemgaae alle øvrige Capitler af Saxos Ethik, Klogskabslære, og „Moral for Folk og Stat", saaledes som han har indvævet den i sin Historie, fra dens første Bog til den sidste: er her ikke Sted til. I Almindelighed maa erindres: at Maaden, hvorpaa Saxo indblander Reflexioner i sin Fortælling, er meget ofte middelbar, eller dramatisk Hans egne Meninger og Grundsætninger maae vi hyppigen udlede af dem, han tillægger historiske Personer, eller af den Maade, hvorpaa han omtaler Handlinger. — I øvrigt vilde der dog ikke behøves et alt for vidtløftigt Uddrag af Saxos Læresætninger, for at fremstille ham fra en agtværdig Side, baade som Moralist, practisk Philosoph og Klogskabslærer. Men det meddeelte maa her være nok til at vise, hvormeget man vilde tage feil, ved at dømme om Saxos Forstand, Oplysning og politiske Dannelse, eller om hans Tænkemaade og Moralitet, allene efter hans besynderlig naive, trolige Opfatning og poetiske Meddelelse af de Folkedigtninger og eventyrlige Traditioner, hvoraf han har componeret Danmarks Sagnhistorie i Middelalderen. Man vilde efter saadanne Egenskaber, der have afpræget sig overalt i de

---

115) „Ubi domestica quies seditionum fluctibus agitatur, priscæ & bonæ consuetudinis forma convelli solet." (Lib. X.)

tidligere Bøger af hans Værk, kunne antage ham for en Mand fuld af Indbildningskraft, med fortrinlig Tilbøielighed for det Romantiske og Vidunderlige (som heller ikke har manglet ham), og for hvem den episke Fremstilling af det Poetiske i Sagntiden var mere værd, end alle politiske og moralske Resultater af Historien, eller enhver practisk Anvendelse af dens Optrin og Lærdomme paa det menneskelige Liv i Almindelighed, eller paa Statsliv, Regiering og borgerlige Forhold. Men vi finde ham tværtimod — vel ikke som en Macchiavelli fra det 12te Aarhundrede, indviet i den fine Statsklogskab og politiske Erfaring; men dog heelt igiennem reflecterende over en Mængde af de Handlinger og Tildragelser, som han fortæller; mangengang med en naiv Aabenhed, som ikke udelukker den Forstand, der ikke sielden yttrer sig i hans Jagttagelser og finere Bemærkninger over Livet, dets psychiske og ethiske Forhold. Man seer ogsaa, at Saxo, skiøndt mere Lærd end Statsmand, heller ikke har været ganske fremmed for Hoflivet og Fyrsternes Svagheder; naar han f. Ex. siger: „Fyrster ere ikke altid frie for at fæste Lid til Løgn og Falskhed; man seer dem undertiden skienke Giøglere deres Naade, og tildele Bagvaskere Ærestegn." („Non semper apud Principes deest mendacio fides; scurris interdum gratia redditur, obtrectatoribus honos"); eller om Vanskeligheden i at forsone en Fyrste: „Ea solet esse principibus iræ pertinacia, ut semel accensa, funditus exstingui vix possit." (L. XIV.)

Undertiden vil man endog i Saxos didactiske Prosa forundres over, hvad der hist og her fremtræder stærkere i hans Vers: at ikke engang den qvindelige Verden, eller Kiærlighedens Yttringer og Virkninger, have været en reent tillukt Bog for den lærde, geistlige Historieskriver.[116]) Det kan ved

116) Saaledes f. Ex. Stedet i 4de Bog: „Volum omne femineum fortunæ varietas abripit, temporum mutatio dissolvit" &c. „Muliebris

den Leilighed bemærkes, at qvindelig Ustadighed og Lyst til Forandring især er et Thema, hvortil Saxo oftere kommer tilbage; ligesom at han ved enhver Leilighed anbefaler jævnbyrdige Ægteskaber.[117]) Det mangler heller ikke paa Tilfælde hos Saxo, hvor man ikke blot i hans Læreregler maa erkiende den logiske Rigtighed, der som oftest tilhører dem; men endogsaa den finere ethiske Skiønhed og psychologiske Sandhed, der pleier at være Frugt af Erfaring og en dybere Menneskekundskab. Til saadanne høre Bemærkninger, som følgende, der tillige kunne give Prøver paa Saxos Gaver til at udtrykke sig i Tankesprog: „Stærke Siæle giemme baade Velgierning og Fornærmelse dybere, end de svage.“ (6te Bog.) „Gavens Værd beroer ofte paa den, som byder den.“ (3. Bog) „Imellem den Rige og den Fattige er sielden langvarigt Venskab.“ (3. Bog) “Yndest (gratia) kan let gaae over til Uvillie; men langt vanskeligere er Overgangen fra Had til Kiærlighed.“ „For Elskerens Bestræbelser er intet mere virksomt, end Udholdenheds Magt.“ (3. Bog.) „Frygt for et større Onde (Saar) fordriver undertiden Smerten af det mindre.“ (14. Bog.) „En Fiende, som paa Flugten kan blive ligesaa farlig, som i Angrebet, skal man ikke være for ivrig i at forfølge.“

---

animus — ad pollicendum facilis, ad persolvendum segnis, variis voluptatis irritamentis astringitur, atque ad recentia semper avidius expetenda, veterum immemor anhela præceps cupiditate dissultat.“ (Ed. Mülleri. p. 191) eller i 10de Bog p. 513: „Quo non penetrat, aut quid non excavat amor. &c.“ og i 8de Bog: „Multiplices aditus amor habet — — nec levius vulnus fortes, quam pulchri, puellis infligere solent.“ etc. (Ed. Müller, p. 112) m. fl.

117) Om saadanne siges bl. a. (Lib. I. p. 580) „Infortunatam principis prolem, quam thori lege plebeius æquiparat!“ — En Bemærkning hos Saxo, der endog kunde finde nogen Anvendelse paa et Tilfælde af politisk Vigtighed i vore nyeste Forhold, er følgende: „Principes ex suis legere, quam ex finitimis mutuari, satius est.“ (Lib. X.)

(14. Bog.) „At lægge sit Had for Dagen imod en mægtig Fiende, er uklogt.“ (10. Bog.) Gode Love ere de, som holde Middelveien imellem overdreven Strenghed og Mildhed. (10. Bog.) „En ædel Seiervinder skal ære sin styrtede Modstanders fordums Glands; og i den Ulykkeliges Skiebne skal han lære at agte hans forrige Dages Held.“ („discantque in miserorum sorte præteritam æstimare fortunam.“ L. II) „Bedre er at døe en ærefuld Død, end at fornedres ved Begierlighed efter at leve.“ („lucis aviditate vilescere.“) Den vil ikke skikke sig med Beskedenhed i Medgang, der aldrig har lært at taale Modgang.“ (5. Bog.) „Det er ædlere, at stræbe over sine Kræfter, end at bruge dem med Slaphed.“ („viribus remisse uti.“ L. X. p. 495.) „Skiemt borttager intet fra Tingenes sande Væsen.“ („Veritati rerum nihil per jocum detrahitur.“) (3. Bog.) — „Haabet er Ungdommens Ledsager; hos Oldingen daler det tilligemed Livet.“ („senium exspes inclinat occasum.“) (5. Bog.) o. s. fr.

Ikke uden Grund vil tilsidst det Spørgsmaal fremtrænge sig: hvorledes bringe vi den i mange Tilfælde sunde Forstand og til en vis Grad udviklede Erfaringsklogskab, som Saxo i Betragtninger og Læreregler lægger for Dagen, i Harmonie med en Synsmaade for Historieskrivning, eller en Behandling af det givne historiske Stof, der synes at røbe en ringere Grad af Dømmekraft, Udvikling i Tænkningen, og Modenhed i Forstanden? — De Vanskeligheder, som det medfører, i den Henseende at bringe Consequents, eller Overeensstemmelse med sig selv, ind i Saxos Charakteer som historisk Forfatter, have ikke undgaaet nogen af dem, som med et meer eller mindre kritisk Blik have grandsket hans „vidunderlige Værk“. Enhver af disse har fundet noget at forsvare hos Saxo; men Forsvaret er blevet saa meget mindre heldigt, jo mere man har villet bedømme hans Historie efter det Standpunkt, Kritiken

kunde tage i det 18de eller 19de Aarhundrede, i Stedet for efter Saxos eget i det 12te; da hans Herre eller Foresatte paalagde en ved latinsk Skolelærdom dannet, men tillige med rig Indbildningskraft og poetiske Anlæg begavet Mand — der efter al Rimelighed har levet fjernet fra Hoffet og det offentlige Statsliv — det Hverv, at skrive den danske Historie, til Nationens Hæder og Kongestammens Berømmelse. Saxo manglede allermindst den hertil fornødne Nationalfølelse; han havde den endog i en temmelig stærk Grad; og man kan om ham sige: at han har aabnet Veien for dem, som til forskjellige Tider, lige til de allernyeste, have ladet sig henrive, baade af Phantasie og Følelse, til at bringe meer af poetisk Colorit og national Begeistring ind i den danske Historie, end en rolig Betragtning, philosophisk Aand og kritisk Dømmekraft tilsteder den rene historiske Fremstilling af forbigangne Tiders Liv og Bedrifter. Saxo var ingenlunde uvidende om Historiens strenge Fordringer; han fornegtede dem ikke; han erkiendte, at selv Patriotismen har sine af Retfærdighed foreskrevne Grændser;[118] men hans Stilling, det rige Sagnstof, som han hverken kunde eller vilde forkaste, hans ualmindelige Talent til at behandle det, og et svagere Anlæg til at betragte Historiens Stof med det kritiske Blik, eller fra et mere almeengyldigt og philosophisk Standpunkt, som desuden var fremmedt for hans Tid, bragte ham til at give efter for Motiver, hvori han ikke altid fulgte eller kunde følge de Ideer, han selv opstillede.

Man vil dog neppe finde nogen geistlig Historieskriver i Middelalderen, med høiere Begreber om sit Kalds Værdighed. Det er ikke nok, at Saxo priser Islænderne, som ansee det for

---

118) Endskiøndt det er priisværdigt at arbeide for sit Fædrelands Frihed (patriæ libertatem quærere), maa man dertil ikke anvende svigfulde og forræderske Anslag.« (dolo ac proditione.) Lib. VI.

ikke mindre hæderligt, at skildre Andres berømmelige Handlinger og Egenskaber, end selv at udøve eller besidde dem; [119]) han, der saa godt som aldrig nævner en fremmed Forfatter, glemmer ikke Beda, „som holdt det for en Gud ligesaa velbehagelig Gierning, at fortælle Forfædrenes Bedrifter, som at afhandle gudelige eller theologiske Materier.“ [120]) Vi finde endog Steder hos Saxo, der nu kunde forekomme os næsten som en skiult Ironie, eller som en Kritik over hans egen Skrivemaade. Hans Hensigt med sin Historie er (som Vedel giver det) „ikke at braske med megen Sqvalder“; men meddele en tro Kundskab om Oldtiden.“ („Quia præsens opus non nugacem sermonis luculentiam, sed fidelem vetustatis noticiam pollicetur.“ Præf. p. 8.) Vi kunne vist nok med Grund og Føie sige, at Saxo troligen har meddeelt sine Sagn; han har ikke digtet, om han endog stundom har udsmykket dem i deres romerske Dragt. Hvormeget han derimod selv har troet af det, han fortalte om de gamle Tider — hvormegen Sikkerhed han har tillagt sin Kongerække og Tidsfølgen, hvori han bragte det Sagnstof, som han indsamlede: dette er et Punkt, hvorom der altid kan blive Uenighed, eller hvori der altid vil blive meer eller mindre hypothetisk Uvished tilbage. Hvad det sidste angaaer (Tidsfølgen og Kongerækken i Sagnhistorien) da kan det jo heller ikke med nogen Vished siges, hvormeget af dens Fiction eller Composition, der tilhører Saxo selv, og hvormeget han ligefrem har optaget efter den islandske Arnolds, og andre Sagnfortælleres Meddelelser og Gietning. Der vil, ved enhver Bestræbelse for at forklare Forholdet imel-

---

119) „Res gestas cognoscere, memoriæque mandare, voluptatis loco reputant; non minoris gloriae iudicantes, alienas virtutes disserere, quam proprias exhibere.“ (Præfat. Ed. Müller. p. 8.)

120) „Æque ad religionem pertinere judicans, patriae facta literis illustrare, et res divinas conscribere.“ (Lib. I. Ed. Müller. p. 22.)

lem Saxo som phantasierig, naiv og poetisk Sagnfortæller — og som forstandig, tænkende og reflecterende Historieskriver, altid blive noget uopløseligt tilbage. Selv har han et Sted sagt: at der, hvor Historieskriveren fortæller mere efter Andres Overlevering, end efter egen Erfaring, der maa hans, eller Læserens Dømmekraft veie Troværdigheden: „ubi tradita magis quam cognita referuntur, ibi fidem arbiter penset." (L. VI.) — Dersom vi vilde holde os til denne Sætning som en Grundlære, Saxo havde foreskrevet sig selv at følge: da maatte vi antage ham for langt mere skeptisk og kritisk, end vi, efter Virkningen af hans levende Indbildningskraft, og efter alle de vidunderlige og eventyrlige Sagn, han synes at fortælle for fuld Alvor, tør forudsætte. Vi kunne imidlertid sige: han har dog selv heller ikke kunnet undertrykke enhver Tvivl; men den træder kun sielden frem, som et temmelig ligegyldigt Element i Fortællingen; den kan saaledes neppe fierne den Tanke: at Saxo, med sin hele let opfattende Phantasie, med sit overordentlige Talent, som latinsk Digter og som livfuld episk Fortæller, men tillige med den betydelige Grad af Intelligents og Dannelse, som hans Foredrag røber, dog maa have holdt en stor Deel af sin Tvivlen om Visheden eller Sandheden af sin Sagnhistorie tilbage. Heldigviis har for vor Tid Uenigheden herom ingen Betydenhed. Vi ere tilfreds med at Saxo har bevaret os saameget af Traditionen om det danske Folks eventyrlige Barndomsminder. Om han selv har seet noget mere deri, eller ikke, maa være os langt mere ligegyldigt, end at kunne vinde Overbeviisning om, at han med Troskab og Sanddruhed har fortalt sin Samtids mærkværdige Historie.

Nogle Bidrag til Nakskovs Statistik i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, og til denne Stads Præstehistorie.

Meddeelt af et Haandskrift fra A. 1617—1626,
ved Cand. Juris, Kongl. Fuldmægtig P. H. Boye.

Det Haandskrift, hvoraf de efterfølgende Uddrag meddeles, og som i Nakskov, hvor det oprindelig har hiemme, har været bekiendt under Navn af „Perlestikkerens Bog", er en Art Kirkebog for denne By, ført af Hr. Anders Pedersen Perlestikker, som fra 1618 til 1629 var Sognepræst i Nakskov. Tilnavnet har han formodentlig faaet efter sin Faders Profession; og Navnet synes paa den Maade at være bleven til et Slags Familienavn, uagtet Anders Pedersen selv kun undtagelsesviis brugte det, men kaldte sig ellers med Tilnavn Maworm (Mav-orm), hvorover vi nedenfor skulle høre hans Forklaring. Han var (i Følge egne Optegnelser) født d. 24de Novbr. 1586 i Svendborg, hvor Faderen Peder Andersen synes at have levet af den anførte Næringsvei. Da han havde fyldt 7 Aar, den Alder, hvori Underviisningen dengang gierne begyndtes, sattes han i Byens Skole, der vel baade af Navn og af Gavn var en Latinskole, men en saakaldet Schola minor trivialis, som ikke kunde meddele sine Disciple den umiddelbare Forberedelse til Universitetet, hvilket i Fyens Stift var forbeholdt Skolen i Odense. Ligesom Ungdommen overhovedet i den Tid maatte gaae længe i Skolen, hvor de tilbragte ikke blot Drengeaarene, men ogsaa Ynglingsalderen, saa gialdt dette i fortrinlig Grad om de

uformuende Disciple, der ved Siden af Skolegangen maatte erhverve sig Livsophold, deels ved under forskiellige Former (Sang og Omgang paa Høitidsdage i Borgernes Huse m. m.) at tigge (de fik derfor ogsaa Navn af „latinske Tiggere"); deels ved at paatage sig Degne-Embeder, eller forestaae Kirkesangen, vel ogsaa undervise Bønderbørn, i de nærmeste Landsbyer. Anders Pedersen „fik Sogn" (som det kaldtes) da han var 16 Aar gammel; men opnaaede først i sit 22de Aar at blive overflyttet til Odense Skole, hvor han atter maatte giøre Tieneste, først som Degn, og siden som Hører i Skolens nederste Classer. Heraf var Følgen, at han ikke kom til Universitetet før 1613, da han var 27 Aar gammel. Forældrene vare imidlertid døde, uden at have kunnet hielpe ham, medens de levede, og uden at efterlade ham andet end Fattigdom. Han maatte, kort efterat han var bleven Student, atter forlade Kiøbenhavn og vendte tilbage til Odense for at overtage en Hørers Plads. En Bestemmelse af Consistorium, eller som maaskee blot indskærpedes af dette, at ingen maatte ansættes som Hører ved Trivialskolerne eller forfremmes til Rector, uden at være Baccalaureus, kaldte ham paa ny til Universitetet, uagtet man seer det har kostet ham Overvindelse; han bestod Prøven til denne Grad i 1616, og blev derpaa allerede det følgende Aar ansat som residerende Capellan i Rakskov og Rector ved Skolen sammesteds, hvilke Embeder den Tid vare forenede. Men endnu samme Aar blev den nylig ansatte Sognepræst i Rakskov, Anders Krag, „for nogen Skiørlevnet, som hannem blev overbeviist", afsat fra Embedet og Anders Perlestikker kaldet i hans Sted. Kaldet tiltraadte han d. 25de Marts 1618 i sit 32te Aar. Den 20de Sept. s. A. holdt han Bryllup med Johanne Andersdatter, og fik med hende d. 31te Aug. 1623 en Søn, der fik Navnet Peder Andersen. Anders Perlestikker levede derefter, som det hedder

hos Rhode, „i Glæde indtil Pestens Aar 1629, da han blev en af de 441, som i Nakskov alene af Pestens Engel bleve henrevne.“[1]) — Hvor forskiellig fra denne Mands Udviklingshistorie var ikke den omtrent samtidige Anders Vedels Ungdomsliv![2]). Vedel var vist nok ulige høiere udrustet med Naturens Gaver, skiøndt Hr. Anders Pedersen heller ikke synes ganske at have savnet Anlæg og Duelighed; men hiin var tillige Søn af en formuende og anseet Mand af den høiere Borgerstand. Han kom, ligesom den nakskovske Præst, i sit 7de Aar i den mindre Trivialskole i Veile; men allerede i sit 14de Aar forlod han denne, ikke for paa Lykke og Fromme, og med al Udsigt til at sulte, at begive sig til den større Skole i en fremmed By; men for at modtages i en Pensionsanstalt hos en Slægtning og udmærket Mand i Ribe, mellem andre Ynglinger af Stand. Og medens Anders Pedersen sang for Penge paa Odense Gader, og rygtede Degnetieneste i Landsbykirker, kunde Anders Vedel, under sin fortræffelige Mentors Veiledning, giennemgaae en Række af latinske Classikere og andre for hans Dannelse frugtbare Skrifter, hvorved den tørre Skolelærdom suppleredes, og den unge Vedel sattes istand til at forlade Skolen i sit 19de Aar, hvilket Anders Pedersen først opnaaede i sit 27de. Vedel reiste derpaa udenlands; men Anders Perlestikker maatte, af Mangel paa Underhold i Kiøbenhavn, atter tye til Odense. I øvrigt have vi seet, at Lykken, som i Ungdommen længe lod ham bie paa sig, omsider kronede hans Flid og Udholdenhed med hurtig Befordring til et godt Præsteembede.

Hr. Anders Pedersen Perlestikker omtales vel med nogle

---

[1]) P. Rhode Lollands og Falsters Hist. I. S. 117.

[2]) Jvf. det smukke og lærerige Billede heraf i den Wegenerske Biographie, i den nye Udg. af A. Vedels danske Saxo S. 13—24.

Ord i Rhodes ovenomtalte ikke meget paalidelige Bog (I. S. 117. 18), ligesom der paa et Par Steder (S. 116 og 138) nævnes „Hr. Perlestikkers Haandskrift". Men man seer tydeligt, at hermed ikke kan være Tale om det Haandskrift, vi her have for Øie, hvilket neppe har været Rhode bekiendt. Hvad Rhode anfører S. 116 — en Anecdote om Kong Hans og Præsten Hr. Morten fra 1493 — findes slet ikke i vort Manuskript; ligesaalidt som hvad han S. 138 fortæller, og ligeledes derfor anfører „Hr. Perlestikkers Haandskrift" til Hiemmel, skal være hændet Rector Laur. Krag, som havde Rakskov Skole fra 1670—1680, og blev haardt irettesat af Bisskop Kingo for et utugtigt Brudevers; imedens Rhode selv beretter, at Hr. Anders Perlestikker døde 1629; saa skiødesløst har han sammenskrevet sine Samlinger. Hvad Rhode endelig mener med den „store Journal, som endnu skal findes i Rakskov", og hvori Pastor Andreas Perlestikker skrev „mangfoldige curiøse Sager af sine egne og sin besynderlige Ven, Hr. Peder Hansen i Kiøbeløv, hans Indfald:" lader sig vanskeligt afgiøre. Det synes rimeligt, at Rhode aldrig selv har kiendt vort Haandskrift, men kun har hørt det omtales, og efter løse Beretninger har giort sig et uklart og urigtigt Begreb om sammes Indhold og Beskaffenhed. Hvad det er for Manuskripter, Rhode har kiendt og benyttet, af det anførte Navn, skal jeg ikke kunne sige. Den ældste Optegnelse i det her omtalte og benyttede Haandskrift er fra 1564; men dets ministerielle Optegnelser angaae derimod kun Aarene 1618—1626, medens hine af Rhode paaberaabte skulde indeholde Oplysninger, paa den ene Side om Begivenheder fra det 15de Aarhundrede, paa den anden Side fra Slutningen af det 17de Aarhundrede, skiøndt Anders Perlestikker døde 1629.

Det foreliggende Haandskrift er et, i Hensyn til sin Ælde meget vel vedligeholdt Foliobind, indbundet i Pergament, over

1000 Sider stort og ført med en sielden Omhu, tildeels Pynteligheb; paa hvert Blad er Marginen aftrukken med Linier, og Sidens Indhold og Tal er i hele Bogen angivet i en Indfatning foroven; Skriften er næsten overalt tydelig, smuk og røber en sikker Haand, hvorhos der hyppigt er anvendt forskielligt farvede Begyndelsesbogstaver, og enhver Afdeling begynder og ender med Citater af Bibelen, Horatius, Virgil og fl. i vel udført Fracturskrift. Fri for Pedanterie, eller rettere Barnagtighed, kan dog denne Pyntelighed og Orden, der udmærker Bogen, ikke siges at være. Anbringelsen af de røde og grønne Begyndelsesbogstaver har kostet en ikke ubetydelig Flid; de verle ned ad Siden i bestemt Følge; og det har været Redskriveren saa vigtigt, at faae dem ordnede paa den rette symmetriske Maade, at man seer de først senere ere tilføiede, hvorfor ogsaa mange endnu staae in blanco, som der ikke har været Tid til at udfylde. At Manden, der i eet og alt hor næret sin Tids subtile Anskuelser, ogsaa har havt en anden Hensigt med Anvendelsen af disse Prydelser, end den blotte Pynt, lære vi af et Sted hvor et rødtfarvet Tal foranlediger ham til følgende Bemærkning: „Mærk hære, „att vi bruger det røde Bleck til Vinteren, fordi saa, att mand „vill gierne værme sig ved den røde Ild om Vinteren: mens „det grønne bleck bruger vi til Sommeren, thi imod Sommerens brynde og heede, vil man gierne svaale sig under de „grønne Træer". Dette er uden Tvivl bemærket til Underretning og Erindring for ham selv, og Reglen seer ogsaa at være fulgt paa det Sted, hvor den findes, uden, som det lader, for Resten at være overalt iagttaget. At Forfatteren i sin Stiil og Skrivemaade var ikke mindre omstændelig og pedantisk, end i at udpynte sit Skrift og inddele sine Rubriker m. m. ville ogsaa de meddeelte Udskrifter og Uddrag af hans Bog lægge for Dagen. Hvor smagløs han tillige var i sit

Pedanterie, røber allerede Forklaringen over hans antagne Tilnavn. Dette forringer imidlertid intet af den Værdi, hans meddeelte Efterretninger have ved deres uden Tvivl meget paalidelige Nøiagtighed. — Hr. Perlestikkers Haandskrift har beroet i Rakskov (saavidt jeg veed, i privat Eie), indtil det for omtren 20 Aar siden blev overladt afdøde Secretair A. E. Boye,. der under et Ophold i Byen blev opmærksom paa det og besluttede at giøre Uddrag deraf, et Forehavende, som han havde begyndt; men som Sygdom og Døden forhindrede ham fra at fuldføre.

I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede havdes endnu, saavidt vides, ingen almindelig Bestemmelse om at Præsterne skulde holde Fortegnelser over Fødte, Døde og Ægteviede, eller hvad man nu forstaaer ved Kirkebøger. Først henimod Midten af Aarhundredet seer man, at Regieringen har henvendt Opmærksomheden paa dette Anliggende og man finder saaledes, at der i et Reskript af 18de Sept. 1642*) klages over, at Kirkebetientene i Slesvig ikke holdt ordentlige Kirkebøger, hvilket det for Fremtiden betydes dem ikke at undlade. Et lignende Reskript, som uden Tvivl er den første almindelige Bestemmelse om denne Gienstand, udgik d. 17de Mai 1646, og heri befales det Præsterne, under Trudsel af Afsættelse fra Embedet, at føre rigtige Fortegnelser over forefaldende Embedsforretninger, navnlig over Døbte, Copulerede og Jordede**). At denne Bestemmelse, der er gaaet over i Christian V. Danske Lov, V. 2. 7., ikke er bleven ganske uden Følger, kan endnu kiendes, uagtet en stor Deel af de ældre Ministerial-Bøger i Tidens Løb ere bortkomne eller tilintetgiorte. I en Fortegnelse over de ældste Kirkebøger for hele Fyens og Laaland-Falsters Stifter, der er mig meddeelt af Hr.

*) See Pontoppidan's Ann. eccl. Dan. Vol. IV. S. 325.
**) Samme Bog, Vol. IV. S. 377.

Capitain Lengnich, er af 154 slige Bøger vedrørende Fyens Stift — iblandt hvilke kun 17 ere ældre end 1650 — de 13 fra Aaret 1646; og af 71 Bøger for Laalands-Falsters Stift, hvoraf de 7 gaae længer tilbage end 1650, begynder een af disse med 1645, og 3 med 1646.*) Tidligere end hiint Paabud fra Regjeringen har dog mangen Præst ført Bog over sine Embedshandlinger, deels af egen Drift, i det Nytten og Nødvendigheden heraf daglig maatte føles; deels paa Foranledning fra Bispperne, der paa Landemoder og ved andre Leiligheder have indskærpet de dem undergivne Geistlige at holde Embedsbøger, som kunde gaae i Arv til deres Eftermænd.. Fra den i nærværende Meddelelse oftere omtalte fyenske Bisp, Hans Knudsen Veiles Embedstid kiender man en saadan Bestemmelse af 1607; og af den siællandske Bisp Dr. Jesper Brochmann lignende fra 1641 og 1645, af hvilke den sidste paaberaaber sig en kongelig Anordning.**)

*) Ifølge denne Fortegnelse, der vel omfatter flere Stifter end Fyens og Lolland-Falsters, men kun for disses Vedkommende er fuldstændig, haves ikkun følgende Kirkebøger tilbage, der ere ældre end 1646 og, som de ældste i Landet, turde fortiene at bemærkes: for Vester Aaby og Aastrup i Fyen af 1622, Budolphi K. i Aalborg 1626, Vor Frue Kirke i Kbhv. 1631 (dog kun over Døbte og Viede) Kiærup i Fyen 1637; Nakskov 1638, Holmens K. i Kbhv. 1639 (kun Viede), Frelserens K. paa Christianshavn 1641 (alene Viede) og Systofte paa Falster 1643. Blandt disse er der altsaa ingen der gaaer saalangt tilbage i Tiden som Hr. Perlestikkers Bog.

**) See „Fuldstændigt Udtog af de ældste Kirkebøger i Odense, forfattet af C. Brandt“: Haandskrift i det Genealogisk-Heraldiske Selskabs Samling (No. 40 a. Fol.), hvoraf følgende som de ældste mig bekiendte Bestemmelser, Kirkebøger angaaende, fortiene at anføres: „Inter Synodalia M. Joh. Canuti Episc. olim Fion. anni 1607 hæc inveni: 6) Certum Catalogum, ad successores perpetua serie bonaque fide deducendum, omnium, ministerii sui tempore ab ipso officii limine, in suis parochiis baptizatorum, matrimonio conjunctorum et sepultorum nomine continentem confici curabunt singulorum nomine, die et anno assignatis“. — „Dr. Casp. Brockmanni Synod. æstiv. 1641. § VIII. Singuli pastores in certum

Anders Perlestikker fortæller os, at han havde faaet Ideen til sin Bog af en Forgænger i Embedet, mellem hvis Papirer lignende Optegnelser fandtes, nemlig Provsten Hr. Jost Poulsen, der var født i Raskov, og Præst i Kiøbeløv indtil Aaret 1572, i hvilket han blev kaldet til Rakskov, hvor han døde 1590. Side 145 i Haandskriftet omtales disse „Hr. Jost's Skrifter", hvoraf sammestedes tillige findes meddeelt nogle Uddrag; og seer man deraf, angaaende Indholdet af disse Provstens efterladte Papirer, at denne som det hedder: „udi sin Tid har beskrevet disse Styk„ker fornemmeligen I. Først hvis Merkeligt sig paa de Tider „er tildraget. II. Hvo der blev skrift og gik til Guds Bord. „III. De som bleve aabenbare absolverede. IV. De som ere „ved Daaben indplantet udi Christo. V. De som bleve tro„lovede og ægteviede tilsammen. VI. Item de som ere døde „og begravne. VII. Naar der var Tvist og Uenighed iblandt „Ægteskab, da haver han lagt sig i med at forlige dem o. s. v. „Endelig VII. allehaande Indfald om nogle Druknede eller „som bleve for deres Misgierninger aflivede, oc „Andett Saa„dantt meere, med Smucke tegn oc Figurer in margine paa „hans Bøger, som effter hannem bleff funden, der de skiffte effter

---

librum, qui successoribus relinquatur, diligenler horum nomina referent, qui sacro baptismate intinguntur, additis, si fieri potest, sponsorum nominibus in sacro opere; dispiciant vero præpositi et pastores, ne ulli sacræ cujus initiationis admittantur testes, quos regiæ Majestatis constitutis vult exclusos". — „Syn. æst. Roschild. an. 1645. § III. Publicatæ sunt literæ Regiæ de adornando a singulis pastoribus libro, in quo singulorum nomina annotabunt, qui aut sacro flumine tinguntur, aux nexu conjugali sociantur, aut vita defuncti sepeliuntur". Jfr. ogsaa Pontoppidan l. c. S. 375 og Zwergius Siællandske Cleresie S. 202. — Hine ældste Bestemmelser om Kirkebøgers Indførelse hos os er jeg giort opmærksom paa af Hr. Registrator Kall-Rasmussen. Denne udmærkede Lærde skylder jeg ligeledes de fleste af de Oplysninger, jeg har kunnet meddele om de i Hr. Perlestikkers Haandskrift forekommende Personer.

Salig Jørgen Holst". „Oc — siger Hr. Perlestikker videre — haffuer Jeg meestendeel stiilet mine Bog effter Hr. Josts. I. Først paa det Jeg icke skulde findes forsømmeligere udi mitt Kald end mine Formand. II. Dernest fordi her beskriffuis udi Bogen Allehaande, som er Gaffnligtt og Bequemmeligtt at vide. III. Thi Hr. Jost var en smuck gammel forstandig Mand oc Sognepreſt lang tid udi Rachstou, som den efterfølgende Beskriffuelſe udviser; oc aff Saadanne bør mand att lære". En Roes, som enhver der har havt Hr. Perlestikkers Bog i Hænde, vel ogsaa vil tildele denne Mand. I øvrigt vides ikke, at der af disse Hr. Jost's Papirer nu er andet tilbage end det korte Uddrag, som Hr. Anders Pedersen har meddeelt i sit Haandskrift, og som med Forbigaaelse af alle Tienesten og Embedet vedkommende Optegnelser allene holder sig til den saakaldte „Commentar".

Efter det første Blad i Hr. Perlestikkers Bog er dennes Indhold, efter hans egen Angivelse, følgende:

„I. Først Korn-Tiende oc Prestependinge, med Anden „Rente, Som Borgerne oc Bønderne sær vdi Sognitt Aarligen „Vdgiffuer.

„II. Dernest Itt Almindeligt Register offuer alle Bor„gerne oc Bønder Vdi Rackschous Sogn, Anlangende [huilcke] „deris Gaarde, Boliger oc Indvaaninger mon Verre.

„III. Fremdelis findis sær Taffler oc Register paa alle „dennem, som Confiterer eller Skrifftis oc Berettis Privatim „eller Publice, være sig I Kircken eller paa Deris Sotteseng. „Item De som giffuis Skudtzmaall, eller haffuer Skudtzmaall.

„IV. Herforuden findis sær Taffler paa Børn, som dø„bis, Quinder, som introduceris i Kirckenn. Item de som „Troloffuis eller Ectevijes, oc de som ved Døden hensoffue vdi „Herren.

„V. Noch Indeholdis ſær En *ΕΦΗΜΕΡΙΣ* eller Vge„dags Bog Paa Aarlig Indtect oc Vdgift.

„VI. Og paa dett Intett ſkullde vdeluckis Af dette ſom „hid kan føris, Haver Jeg ladtt En Commentarium eller „Tanckebog Beſkriffue paa huis ſig er thildragitt mig Beuiſt „oc Anliggende, fra min første Barndom oc hid Indtill; „Diſſligiſte huad Jeg kunde Erfare aff Salige Hr. Joſtis „Bøger, och ſpørge af Andre, ſom ſkeed er thillforen oc verd „at Mercke".

Man ſeer heraf at denne Bog, foruden en heel Deel Andet, indeholder det ſamme, ſom nu for Tiden ſkal indføres i Kirkebogen; ligeſom og at vel allerede i Slutningen af det 16de Aarhundrede enkelte Præſter have ført ſlige for Menigheden nyttige Regiſtre; og det paa en Maade, at enhver nødvendig Oplysning med Lethed kunde erholdes, i det Bogen, foruden at være i god og henſigtsmæsſig Orden, er forſynet med et Navneregiſter. Det er i øvrigt tydeligt nok, at ikke enhver Præſt paa den Tid har ladet ſlige Optegnelſer være ſig magtpaaliggende. Der findes ingen Spor til, at de 5 Præſter, ſom have været i Rakkestads Sognekald imellem Hr. Joſt Povelſen og Hr. Anders Pederſen, uagtet de ovenfor omtalte Synodal-Beſtemmelſer af 1606, have efterladt ſig noget af den Art; hvorimod det af flere Henviisninger i Hr. Perleſtikkers Bog fremgaaer, at den er bleven fortſat efter Redſkriverens Død; endſkiøndt den mangler alle Tegn til at være betragtet og behandlet ſom officiel Kirkebog for Sognekaldet; og derimod, ſom man nedenfor vil ſee, ved ſin Form, og ved endeel perſonlige Optegnelſer og andre Omſtændigheder har faaet en ganſke privat Charakteer.

I de Meddelelſer, vi her ville giøre af Haandſkriftet, følges den Orden, at først de ſaakaldte „Commentarier" ſaavel Joſt Poulſens, ſom Hr. And. Pederſen Perleſtikkers

egne, ordret indføres, (dog uden at Haandskriftets Stavemaade er beholdt;) og derefter Udsigter over „Tavlerne" eller Registrene, tilligemed enkelte Uddrag af samme.

I.

Herefter følger en liden Fortegnelse paa adskillige Stykker, som sig er tildragen i Hr. Josts Tid.

Anno **1572** Mandagen post dominicam primam trinitatis blev Funten opflyt i Choret, som tilforn stod nede i Kirken, som Raadstolene nu er. — Og udi samme Uge blev en ny Beenkiste sat, som stod østen ved Kirkemuren; siden er den afbrudt i Hr. Dircks [1]) Tid. Efter Bispens M. Jacob Mattsens [2]) Angivning og lidet tilforne er Alteret og Choret forfærdiget, item Porten paa Kirkegaarden 1572. Udi samme Aar Fredagen post dominicam secundam trinitatis haver en Borger her udi Byen, ved Navn Rasmus Bruun, giort et Klammerie udi Skolen, idet han haver gaaet derind og hudflettet en Hob af Børnene. — Samme Aar den 15de September blev Johanne Mogens Datter, som kaldtes Fracten (?), brændt for sine Misgierninger; og da sagde hun Nei ved sin Himmerigs Pagt, at hun vidste ikke nogen Troldboms Handel med nogen Qvinde i al Nakskovs Bye; men der hun blev forpiint, da udlagde hun disse efterskrevne Qvinder: Anne Musfis, Anne Bruns, Marrine Olufs, Karine Bondens, Kirstine Guldsmits, Marrine Knutz, Mette Resss, Marine Bertels, Kirstine Knutz, Kirstine Povels. 1572 den 9de Decembris blev Jacob Bommel, Peder Ruder, og Jens Bleginsfar udvalgte til Raadmænd. Samme Aar den Uge for Allehelgens Dag fik Hr. Jost den første Løn af denne Nakskovs Provent [3]), da beløb det sig i en Summa — xxiiij Daler. iiijβ af hvert Egteskab. Juledag fik han til Offer — 28 Daler.

Anno **1573** den 9de Februari blev Ane Musfis og Marine

---

[1]) D. e. Diderich Augustinisen Keiler, der var Præst i Nakskov fra 1592 til sin Død 1602. Jfr. Rhode Loll. og Falst. Beskr. 1 Bd. S. 117.

[2]) Jacob Madsen Veile var Biskop i Fyens Stift fra 1588 til 1606. See Molbechs Hist. Aarbøger. 3die D. S. 119.

[3]) ɔ: Proventus, provenu.

Berthels brændte. Gud veed med hvad Ret! Om Mandagen post dominicam Lætare, da fik Hr. Jost Skiøde paa Præstegaards-Jorden. Anno 1573 dominica 2da trinitatis døde ærlig og velbyrdig Mand Erik Grubbe til Aalstrup, og var kun siug 4 Dage, og var om næste Torsdag tilforn til sin Sognepræstes Hr. Niels Pedersens Begravelse; blev begravet i Lande Kirke. Anno 1573 den 7de Septembris er ærlig Mand Jacob Bommel bleven Borgemester, og maatte sværge for Albret Oxe[1]) i Hans Dyrehave, i Hans Plougs og de Udbudsmænds med andre deres Paahørelse. Den 25de Octobris 1573, som var Dominica 23 Trinitatis, blev Kong Frederik 2dens første Datter christnet i Colding. Anno 1573 i den Uge efter dominicam 25 trinitatis blev Hr. Christen i Sylleſted og Hr. Hans Madsen i Horslunde afsat med deres Embede. — Anno 1573 Fredagen post dominicam 27 trinitatis fik Børnene udi Skolen Vadmel, og de andre Arme, 16 udi Byen, 80 Alen. Torsdagen post dominicam primam adventus i samme Aar, er den Kiste sat i Kirken, som de Fattiges Penge ligge udi, hvilken Rasmus Jensen, som siden blev Borgemester, gav dertil. Samme Aar Tirsdagen post dominicam 2 adventus blev her holdt Byestevne; da blev der mange Artikler samtykt Almuen til Bedste. Iblandt andre blev Skolemesteren samtykt 40 Mark Danske til Hielp til sin Kost, hvert Aar, naar aarlig Skat udgives; item 2 ß. af Handelens Lodemarker*) til Hielp at bygge Skolen med.

Anno 1574 den 4de Maji hensov Zitzel Rasmus's i Herren og blev begravet om Onsdagen i Kirken hos sin Huusbonde Jens Rasmussen, og fik 40 Skolebørn 80 Alen Klæde for hende. Om Torsdagen dernæst efter blev Skolen opreist af ny. Den 27de Septembris 1753, der Klokken var fem om Aftenen, hensov Hr. Jens Rasmussen, Sognepræst i Vestenskov, i Herren, udi en sand Tro paa Christum, og blev begravet den sidste Dag Septembris.

Anno 1574. Fredagen næst efter Dionysii Dag er denne Skandskrift kommen Hr. Jost til Hænde, hvilken som er skreven af

[1]) Albert Oxe til Nielstrup var Lehnsmand paa Aalholm fra 1570 til 1577. Han var en Søn af Johan Oxe til Nielstrup (død 1534) og Broder til den berømte Peder Oxe.

*) En Lodemark var = 45 Lybskskilling. Paa hvad Maade de 2 Skilling af en Lodemark skulde udredes, kan af Optegnelsen ikke sees.

et Diavels Menneske, mod den høilærde D. Niels Hemmingsen, som da var Sandheds Ords Forsvarer i Danmarks Rige, eftersom Hr. Jost haver selv skriftlig berettet:

animo.	In veteratorem, versipellem, phantasticumque Calvinistarum qvendam applausorem.
corpore.	Vertice Thersites, oculis Æsopus et ore Marcolphus, barba versicolore caper,
vita.	Silenus vita, vertumnus moribus esque O Hemminge, Midas, Sphinx, Sycophanta, Judas. Magnatumque gnato, subjectis Thraso, dolendum, Doctrinam melius non habitare tuam.
Monstrosus animo. perverse svadet.	Qvisqvis es, hunc caveas, qvem sic natura notavit; Monstroso corpore monstra subesse solent.

Anno 1574 den 9de Novembris er besluttet af Bispen udi Borgemesters og Raads Nærværelse, at Sædedegnene udi begge Herrederne skal give en Skieppe Korn til Skolemesters Ophold af hvert Pund Korn, de faae i deres Sogne. Item anden Dagen, som var St. Mortens Aften, lignede han Skolemesterens og Hørernes Løn med hverandre, og der han fandt at Hørernes Løn, som moren er 40 Daler, var større end Skolemesterens, da gav han den Befalning ud, at Herreds-Kirkesognsdegne-Rente skal høre Skolemesteren til, og holde en Person af Skolen dertil og lønne hannem derfor, som Dannemænd kan skiønne.

Anno 1575 den 11te Aprilis blev Hans Juel aabenbare afløst oppe paa Skolemesterens Kammer, udi Provstens, Hr. Nielses, Capellanens, Skolemesterens, Hørernes, Hans Borges og Rasmus Hansens Nærværelse, for den Jomfru-Krænkelse, han bedrev med Karine Niels Datter udi fornævnte Rasmus Hansens Huus. — Anno 1575 den Fredag efter Hellig 3 Konger Dag blev en Qvinde ved Navn Bodil aabenbare afløst, som havde et Barn i Horerie med Hans Paaske. Anno 1575 den 25de Februari blev Peder Henriksen Raadmand begravet her i Nakskov Kirke, og samme Dag gik der Ild i Raadhuset og var en stor Fare paa Færde; præsagium futuri mali. Samme Dag blev Peder Kiedelsmeds Tienesteqvinde Anne afløst i Sacristiet, i 6 Qvinders Paahørelse. — Anno 1575 om Mandagen efter dominicam oculi blev dette menige Lands Klerkeries Privilegier beseglede og indlagt i Stokkemarke Kirkekiste efter Bispens Befaling. Om Fredagen næst efter dom. lætare, er

Anne, der tiente Hans Bossen, aabenbare afløst i Choret for sin Ukyskhed. Om Onsdagen næst efter dominicam 2 trinitatis giorde Hr. Jost selv Tieneste i Kirken; thi Hr. Niels var hos sin Broder til Bryllup. Anno 1575 den 6te Septembris var der Landemode i Mariboe, og da blev Mester Hans Jørgensen i Thorebye[5]) affagt fra sit Præsteembede, item Hr. Rasmus i Døllefylde, for Qvinder. — Om Torsdagen efter dom. 18 trinitatis, St. Birrethe Aften, døde Priorissen Søster Elsebe Skinckels i Mariboe Kloster. Om Fredagen efter Alle Helgens Dag blev Daniel Bartscher atter berettet paa sin Sotteseng, thi han var moxen fortvivlet om sin Salighed. Juledag før det Aar 1576 fik Hr. Jost til Offer 25 Daler og 2 Guldgylden.

Anno **1576** om Fredagen efter dominicam 3 Epiphan. giorde Hans Hallandsfar, gamle Ursulas Søn, aabenbare Poenitenze paa sin Sotteseng, og fik Afløsning for det Skiørlevnet, han giorde med Lille Bodil; overværendes Lille Mads Krage, Hans Jude, Hans Fønbo, Grethe Hans, og mesten alle Qvinderne som boe paa Toften. Anno 1576 om Fredagen i Fastelavns Uge blev Hr. Peder i Haldsted begravet. Anno domini 1576 den 7de Aprilis gav den høilærde Herre, Doctor Niels Hemmingsøn, sin Confession tilkiende om Herrens Nadvere, og lod samme sin Bekiendelse antvordes den naadige Herre, Kong Frederik, ved Doctor Povel Matsøn og Dr. Anders Lauritzen. Gud skee Ære i al Evighed, som afvendte den Calvinistiske Ild og gav Hemmingio en gunstig Herre og Konge paa Frederiksborg samme Dag. Anno 1576 den 14de Maji fik de arme Skoleborn Tegn at gaae om Bye med, ved 70 og flere; og samme Dag fik denne Bye Kongens Brev, at de skal om Juul næstkommendes give til Skat 800 Daler. — Den 12te Julii blev de nye Raadstole opsatte. Udi samme Aar den 24de Julii blev Hr. Christopher Jørgensen kaldet til Haldsted Sogn. — Udi Augusto leed denne Kirke stor Trang for Viin, thi her var ikke Viin i Byen i 12 Uger. Dom. 22 trinitatis blev Hr. Christopher i Haldsted viet ved Marine H. Peders.

---

5) Mester Hans Jørgensener Hans Jørgensen Sabolin (see Worms og Nyerups Forfatter-Lexic.)

Anno 1577 om Onsdag Nat, som var den Nat imellem den 13de og 14de Februarii imellem eet og to kom der et svart Tordenslag og Liunet, at Ilden sværmede om Kirketaarnet, saa man meente det havde staaet i lys Lue oven ud af Spiren, saa Almuen blev opvakt med Klokkerne, thi Raadet var ræd, at Kirken skulde brænde af, men skete dog ingen Skade; Gud være æret, som paaminbte os om Poenitentze. Den 3die Martii var et forfærdeligt Nordost Veir med Snee og Hagel, og saa høi Flod, at hun gik over Veilegade-Bro og ind i Søen.

Anno 1577 dominica 2 trinitatis er den Kalk og Disk, som nu bruges i Kirken først færdig giort og brugt, og er i sin Værd baade Kalk og Disk 70 Lod. Den 18de Julii blev en ny Prædikestoel opsat og færdig. Den 19de Julii 1577 er Jacob Hansen, Hr. Hans Ibsens Søn i Kiøbeløv født, som siden er bleven Klokker her i Nakskov, Anno 1617 den 3die December. Den 5te Octobris blev Frue Salome Daa [6]) ført Liig ned til Thaars, at hun skulde over til Sielland og begraves. — Samme Dag blev og Hr. Povel Andersens Liig i Vindeby begravet.

Anno 1578 den 15de Februarii betingede Hr. Jost Povelsen, Sognepræst, Jacob Bommel, Borgemester, og Peder Rasmussen, Kirkeværge, Hans Lauritzen Tømmermand, at han skulde paa sin egen Kost ophugge et Alhuus i Præstegaarden paa 18 Bindinger, to Loft høit og berede det med Latter og alle Skillerum, og begynde strax i Paaske Uge; og Kirken skulde give ham for Kost og Løn 75 Daler. Anno 1578 udi den Uge post dominicam reminiscere blev der lagt et nyt Byeting. Den 7de Aprilis begyndte Hans Lauritzen Tømmermand at hugge paa Præstegaardens Alhuus; Woldborgmisse begyndte de at reise det samme nye store Huus i Præstegaarden, og blev fuldreist den 20de Maji 1578; Gud skee Lov og Tak! — Anno 1578 den 6te Novembris blev Skolemester bevilget 2 ß. af hvert Par Folk heri Byen, hvert halvt Aar. — Samme Dag bleve Peder Rasmussen og Hans Hansen satte til Raadmænd. Anno 1578 den 21de Novembris kom Borgemester Jacob Bommel

6) Ifølge Klevenfeldt skrives Fru Salome Daa 1575 til „Hausgaard“ (af Rigens Dombog); maaskee Haugaard i Uttersløv Sogn i Laaland.

ned af Raadhuset til Præstegaarden og tilsagde Hr. Jost og alle efterkommende Sognepræster i Nakskov paa menige Nakskovs Borgeres Vegne, at de skulle give 2 Skiepper Byg af hvert Maal i Nørre Mark; og 24 Skiepper Rug skal Byens Kæmner give Sognepræsten hvert Aar istedetfor det Almisse-Korn, der gik af Krogsbølle Bye, og af nogle Gaarde i Skalkenæs; og skal samme Byg og Rug udgives hvert Aar om St. Mortens Dag uden al Hinder og Ophold, som 24 Mænds med Borgemesters og Raads beseglet Brev derpaa udgivet er, og fornævnte Hr. Jost har selv beholdt en beseglet Copie deraf.

Anno **1579** blev født 2de vanskabte Børn; det ene havde hverken Næse eller Öine og Munden var underlig skikket; det andet havde et Hareskaar. — Den 24de Maji udi samme Aar blev der over alt dette Kongerige giort en Taksigelse for den Fred, som var giort og foret mellem Kong Frederik den anden og de Holsteenske Herrer og andre Herrer; Gud skee evig Ære. — Anno 1579 om Mandagen efter dominicam trinitatis resignerede Hr. Hans Hansen denne Skoletieneste, og blev Hr. Jostes Medtiener; og Hans Olufsen Rafn anammede Skoletienesten igien af Provsten efter Bispens Befaling, og Jacob Rasmussen blev bevilget at være Hører igien efter Bispens Samtykke og Nicolaus N., som var Degn til Horslunde, blev beskikket paa samme Dag at være den anden Hører, som alle Sinkerne skulle være undergivne, de andre 2 Skoletienere til des større Hielp i det tunge Kald. — Anno 1579 Sancte Peders Aften efter dominicam 8 trinitatis maatte den høilærde Doctor Nicolaus Hemmingius henfare af Kiøbenhavn og til sin Residents i Roeskilde, efter Kongelig Majestæts strenge Skrivelse.

Anno **1580** den Tirsdag næst for vocem jucunditatis, som var hellig Kors Dag inventionis, som er den 3die Maji, annammede Holster Førster, gamle Hertug Hans, Hertug Adolf og unge Hertug Hans, deres Land og Herredom af Konning Frederik den 2den, Konge udi Danmark og Norge. Dette var vel bestemt udi 300 Aar tilforn af fremfarne Konger heri Riget, men det gik dog ikke for sig før nu. — Gud skee Lov! Udi samme Aar grasserede Hoved-Syge meget og Brystværk, teste domino Justino.

II.

Herefter følger en kort Fortegnelse paa hvis sig haver tildraget udi min Tid, fra min første Oprindelse, og siden fremdeles.

Min Fader var Peder Andersen Perlestikker, Borger og Indvaaner udi Svendborg; min Moder Dorthe Hans Datter. — Min Farfader var Anders Mogensen, Borger og Indvaaner udi Haderslev; min Farmoder hed Margrethe, og var min Fader paa sit Fæderne af det tydske Folk, som kaldes Rafver; paa sit Møderne af det Folk, som kaldes Verrisser. — Min Faders Reiser haver været mangesteds udi Tydskland, Pryssen, Polen, Bayren, Spiir, Prage, Breslau; er forreist giennem Donau, Rhinstrømmen, item Engelland, Frankrig, Curland, Sverrig og mange andre Steds, ikke alleneste paa sit Haandværk, men endogsaa forsøgt sig udi Krig og Orlog. — Min Morfader var Hans Vorm og min Mormoder var Marie Vorms, som boede i Vormark, hart ved Hesselager udi Fyen. Var fornævnte Hans Worm salig Johan Frises Foged, som ogsaa havde meget forsøgt sig udi Krig og Feide; og efterdi mit Fæderne er af de Rafuer og mit Møderne af de Vormer, da pleier jeg at have udi mit Signet en Rave, udaf hvilken en Slange udæder sig, eller snoer sig omkring. Thi ligesom af Løvers og Fæes Aadseler bliver Bier, af Heste og Asener bliver Skarnbrepper og Torbister, saa bliver der Slanger af Menneskens Ryggbeens Marv, til et Tegn at vore første Forældre bleve bedragne ved en Slange, og dermed ført baade sig og alle deres Efterkommere udi saa stor Elendighed, som ingen kan frelse os fra foruden Messias, det er Christus alene. Derfor er mit Symbolum efter mit Mærke og Navn saaledes: Andreas Petrejus Ravormius (Auxilium Peto Messiæ) Paa Danſk: Andreas Pedersøn Ravorm: (Altid Paakald Messiam.)

Min Faders Giftermaal er sig saaledes tildraget: der min Moder fornævnte Dorothea Hans Datter tiente E. og V. Frue Hildeborg[7]) paa Juulskov udi Fyen, som da var salig Hans Spegels Efter-

[7]) Fru Hildeborg er Hilleborg Hansdatter (Lindenow). Hun var 1585 ikke Enke efter Hans Spell, som hun først blev gift med d.

Anders Perlestikker fortæller os, at han havde faaet Ideen til sin Bog af en Forgænger i Embedet, mellem hvis Papirer lignende Optegnelser fandtes, nemlig Provsten Hr. Jost Poulsen, der var født i Rafkov, og Præst i Kiøbeløv indtil Aaret 1572, i hvilket han blev kaldet til Rafkov, hvor han døde 1590. Side 145 i Haandskriftet omtales disse „Hr. Jost's Skrifter", hvoraf sammesteds tillige findes meddeelt nogle Uddrag; og seer man deraf, angaaende Indholdet af disse Provstens efterladte Papirer, at denne som det hedder: „udi sin Tid har beskrevet disse Stykker fornemmeligen I. Først hvis Merkeligt sig paa de Tider „er tildraget. II. Hvo der blev skrift og gik til Guds Bord. „III. De som bleve aabenbare absolverede. IV. De som ere „ved Daaben indplantet udi Christo. V. De som bleve trolovede og ægteviede tilsammen. VI. Item de som ere døde „og begravne. VII. Naar der var Tvist og Uenighed iblandt „Ægteskab, da haver han lagt sig i med at forlige dem o. s. v. „Endelig VII. allehaande Indfald om nogle Druknede eller „som bleve for deres Misgierninger aflivede, oc „Andett Saadantt meere, med Smucke tegn oc Figurer in margine paa „hans Bøger, som effter hannem bleff funden, der de skiffte effter

librum, qui successoribus relinquatur, diligenter horum nomina referent, qui sacro baptismate intinguntur, additis, si fieri potest, sponsorum nominibus in sacro opere; dispiciant vero præpositi et pastores, ne ulli sacræ cujus initiationis admittantur testes, quos regiæ Majestatis constitutis vult exclusos". — „Syn. æst. Roschild. an. 1645. § III. Publicatæ sunt literæ Regiæ de adornando a singulis pastoribus libro, in quo singulorum nomina annotabunt, qui aut sacro flumine tinguntur, aut nexu conjugali sociantur, aut vita defuncti sepeliuntur". Jfr. ogsaa Pontoppidan l. c. S. 375 og Zwergius Siællandske Clerecie S. 202. — Hine ældste Bestemmelser om Kirkebøgers Indførelse hos os er jeg giort opmærksom paa af Hr. Registrator Kall-Rasmussen. Denne udmærkede Lærde skylder jeg ligeledes de fleste af de Oplysninger, jeg har kunnet meddele om de i Hr. Perlestikkers Haandskrift forekommende Personer.

Salig Jørgen Holst". „Oc — siger Hr. Perlestikker videre — haffuer Jeg meestendeel stiilet mine Bog effter Hr. Jostis. I. Først paa det Jeg icke skulde findes forsømmeligere udi mitt Kald end mine Formand. II. Dernest fordi her beskriffuis udi Bogen Allehaande, som er Gaffnligtt og Bequemmeligtt at vide. III. Thi Hr. Jost var en smuck gammel forstandig Mand oc Sognepreſt lang tid udi Rachskou, som den efterfølgende Beskriffuelſe udviser; oc aff Saadanne bør mand att lære". En Roes, som enhver der har havt Hr. Perlestikkers Bog i Hænde, vel ogsaa vil tildele denne Mand. I øvrigt vides ikke, at der af disse Hr. Jost's Papirer nu er andet tilbage end det korte Uddrag, som Hr. Anders Pedersen har meddeelt i sit Haandskrift, og som med Forbigaaelse af alle Tienesten og Embedet vedkommende Optegnelser allene holder sig til den saakaldte „Commentar".

Efter det første Blad i Hr. Perlestikkers Bog er dennes Indhold, efter hans egen Angivelse, følgende:

„I. Først Korn-Tiende oc Prestependinge, med Anden „Rente, Som Borgerne oc Bønderne sær vdi Sognitt Aarligen „Vdgiffuer.

„II. Dernest Itt Almindeligt Register offuer alle Bor„gerne oc Bønder Vdi Rackschous Sogn, Anlangende [huilcke] „deris Gaarde, Boliger oc Indvaaninger mon Verre.

„III. Frembdelis findis sær Taffler oc Register paa alle „dennem, som Confiterer eller Skrifftis oc Berettis Privatim „eller Publice, være sig I Kircken eller paa Deris Sottescng. „Item De som giffuis Skudtzmaall, eller haffuer Skudtzmaall.

„IV. Herforuden findis sær Taffler paa Børn, som dø„bis, Quinder, som introduceris i Kirckenn. Item de som „Troloffuis eller Ectevijes, oc de som ved Døden hensoffue vdi „Herren.

„V. Noch Indeholdis sær En ΕΦΗΜΕΡΙΣ eller Uge-„dags Bog Paa Aarlig Indtect oc Udgift.

„VI. Og paa dett Intett skullde vdeluckis Af dette som „hid kan føris, Haver Jeg ladtt En Commentarium eller „Tanckebog Beskriffue paa huis sig er thildragitt mig Beuist „oc Anliggende, fra min første Barndom oc hid Indtill; „Disligiste huad Jeg kunde Erfare aff Salige Hr. Jostis „Bøger, och spørge af Andre, som skeed er thillforen oc verd „at Mercke".

Man seer heraf at denne Bog, foruden en heel Deel Andet, indeholder det samme, som nu for Tiden skal indføres i Kirkebogen; ligesom og at vel allerede i Slutningen af det 16de Aarhundrede enkelte Præster have ført slige for Menigheden nyttige Registre; og det paa en Maade, at enhver nødvendig Oplysning med Lethed kunde erholdes, i det Bogen, foruden at være i god og hensigtsmæssig Orden, er forsynet med et Navneregister. Det er i øvrigt tydeligt nok, at ikke enhver Præst paa den Tid har ladet slige Optegnelser være sig magtpaaliggende. Der findes ingen Spor til, at de 5 Præster, som have været i Rakkows Sognekald imellem Hr. Jost Povelsen og Hr. Anders Pedersen, uagtet de ovenfor omtalte Synodal-Bestemmelser af 1606, have efterladt sig noget af den Art; hvorimod det af flere Henviisninger i Hr. Perlestikkers Bog fremgaaer, at den er bleven fortsat efter Nedskriverens Død; endskiøndt den mangler alle Tegn til at være betragtet og behandlet som officiel Kirkebog for Sognekaldet; og derimod, som man nedenfor vil see, ved sin Form, og ved endeel personlige Optegnelser og andre Omstændigheder har faaet en ganske privat Charakteer.

I de Meddelelser, vi her ville giøre af Haandskriftet, følges den Orden, at først de saakaldte „Commentarier" saavel Jost Poulsens, som Hr. And. Pedersen Perlestikkers

egne, ordret indføres, (dog uden at Haandskriftets Stavemaade er beholdt;) og derefter Udsigter over „Tavlerne" eller Registrene, tilligemed enkelte Uddrag af samme.

I.

Herefter følger en liden Fortegnelse paa adskillige Stykker, som sig er tildragen i Hr. Josts Tid.

Anno **1572** Mandagen post dominicam primam trinitatis blev Funten opflyt i Choret, som tilforn stod nede i Kirken, som Raadstolene nu er. — Og udi samme Uge blev en ny Beenkiste sat, som stod østen ved Kirkemuren; siden er den afbrudt i Hr. Diricks [1]) Tid. Efter Bispens M. Jacob Mattsens [2]) Angivning og sidet tilforne er Alteret og Choret forfærdiget, item Porten paa Kirkegaarden 1572. Udi samme Aar Fredagen post dominicam secundam trinitatis haver en Borger her udi Byen, ved Navn Rasmus Bruun, giort et Klammerie udi Skolen, idet han haver gaaet derind og hudflettet en Hob af Børnene. — Samme Aar den 15de September blev Johanne Mogens Datter, som kaldtes Fracten (?), brændt for sine Misgierninger; og da sagde hun Nei ved sin Himmerigs Pagt, at hun vidste ikke nogen Trolddoms Handel med nogen Qvinde i al Rakskovs Bye; men der hun blev forpiint, da udlagde hun disse efterskrevne Qvinder: Anne Mussis, Anne Bruns, Marrine Olufs, Karine Bondens, Kirstine Guldsmits, Marrine Knutz, Mette Reffs, Marine Bertels, Kirstine Knutz, Kirstine Povels. 1572 den 9de Decembris blev Jacob Bommel, Peder Ruder, og Jens Bleginsfar udvalgte til Raadmænd. Samme Aar den Uge for Allehelgens Dag fik Hr. Jost den første Løn af denne Rakskovs Provent [3]), da beløb det sig i en Summa — xxiiij Daler. iiijß af hvert Egteskab. Julebag fik han til Offer — 28 Daler.

Anno **1573** den 9de Februari blev Ane Mussis og Marine

---

[1]) D. e. Diderich Augustinisen Keiler, der var Præst i Rakskov fra 1592 til sin Død 1602. Jfr. Rhode Loll. og Falst. Beskr. 1 Bd. S. 117.

[2]) Jacob Madsen Veile var Bisko i Fyens Stift fra 1588 til 1606. See Molbechs Hist. Aarbøger. 3die D. S. 119.

[3]) ɔ: Proventus, provenu.

Berthels brændte. Gud veed med hvad Ret! Om Mandagen post dominicam Lætare, da fik Hr. Jost Skiøde paa Præstegaards-Jorden. Anno 1573 dominica 2da trinitatis døde ærlig og velbyrdig Mand Erik Grubbe til Aalstrup, og var kun sjug 4 Dage, og var om næste Torsdag tilforn til sin Sognepræstes Hr. Niels Pedersens Begravelse; blev begravet i Lande Kirke. Anno 1573 den 7de Septembris er ærlig Mand Jacob Bommel bleven Borgemester, og maatte sværge for Albret Oxe[1]) i Hans Dyrehave, i Hans Plougs og de Udbudsmænds med andre deres Paahørelse. Den 25de Octobris 1573, som var Dominica 23 Trinitatis, blev Kong Frederik 2dens første Datter christnet i Colding. Anno 1573 i den Uge efter dominicam 25 trinitatis blev Hr. Christen i Syllested og Hr. Hans Madsen i Horslunde affat med deres Embede. — Anno 1573 Fredagen post dominicam 27 trinitatis fik Børnene udi Skolen Vadmel, og de andre Arme, 16 udi Byen, 80 Alen. Torsdagen post dominicam primam adventus i samme Aar, er den Kiste sat i Kirken, som de Fattiges Penge ligge udi, hvilken Rasmus Jensen, som siden blev Borgemester, gav dertil. Samme Aar Tirsdagen post dominicam 2 adventus blev her holdt Byestevne; da blev der mange Artikler samtykt Almuen til Bedste. Iblandt andre blev Skolemesteren samtykt 40 Mark Danske til Hielp til sin Kost, hvert Aar, naar aarlig Skat udgives; item 2 ß. af Handelens Løddemarker*) til Hielp at bygge Skolen med.

Anno 1574 den 4de Maji hensov Zitzel Rasmus's i Herren og blev begravet om Onsdagen i Kirken hos sin Huusbonde Jens Rasmussen, og fik 40 Skolebørn 80 Alen Klæde for hende. Om Torsdagen dernæst efter blev Skolen opreist af ny. Den 27de Septembris 1753, der Klokken var fem om Aftenen, hensov Hr. Jens Rasmussen, Sognepræst i Vestenskov, i Herren, udi en sand Tro paa Christum, og blev begravet den sidste Dag Septembris.

Anno 1574. Fredagen næst efter Dionysii Dag er denne Skandskrift kommen Hr. Jost til Hænde, hvilken som er skreven af

---

[1]) Albert Oxe til Nielstrup var Lehnsmand paa Aalholm fra 1570 til 1577. Han var en Søn af Johan Oxe til Nielstrup (død 1534) og Broder til den berømte Peder Oxe.

*) En Lødemark var = 45 Lybskskilling. Paa hvad Maade de 2 Skilling af en Lødemark skulde udredes, kan af Optegnelsen ikke sees.

et Djævels Menneske, mod den høilærde D. Niels Hemmingsen, som da var Sandheds Ords Forsvarer i Danmarks Rige, eftersom Hr. Jost haver selv skriftlig berettet:

animo. In veteratorem, versipellem, phantasticumque
Calvinistarum qvendam applausorem.
corpore. Vertice Thersites, oculis Æsopus et ore
Marcolphus, barba versicolore caper,
vita. Silenus vita, vertumnus moribus esque
O Hemminge, Midas, Sphinx, Sycophanta, Judas.
Magnatumque gnato, subjectis Thraso, dolendum,
Doctrinam melius non habitare tuam.
Monstrosus animo. Qvisqvis es, hunc caveas, qvem sic natura notavit;
perverse svadet Monstroso corpore monstra subesse solent.

Anno 1574 den 9de Novembris er besluttet af Bispen udi Borgemesters og Raads Nærværelse, at Sædedegnene udi begge Herrederne skal give en Skieppe Korn til Skolemesters Ophold af hvert Pund Korn, de faae i deres Sogne. Item anden Dagen, som var St. Mortens Aften, lignede han Skolemesterens og Hørernes Løn med hverandre, og der han fandt at Hørernes Løn, som moren er 40 Daler, var større end Skolemesterens, da gav han den Befaling ud, at Herreds-Kirkesognsdegne-Rente skal høre Skolemesteren til, og holde en Person af Skolen dertil og lønne hannem derfor, som Dannemænd kan skiønne.

Anno 1575 den 11te Aprilis blev Hans Juel aabenbare afløst oppe paa Skolemesterens Kammer, udi Provstens, Hr. Nielses, Capellanens, Skolemesterens, Hørernes, Hans Borges og Rasmus Hansens Nærværelse, for den Jomfru-Krænkelse, han bedrev med Karine Niels Datter udi fornævnte Rasmus Hansens Huus. — Anno 1575 den Fredag efter Hellig 3 Konger Dag blev en Qvinde ved Navn Bodil aabenbare afløst, som havde et Barn i Horerie med Hans Paaske. Anno 1575 den 25de Februari blev Peder Henriksen Raadmand begravet her i Nakskov Kirke, og samme Dag gik der Ild i Raadhuset og var en stor Fare paa Færde; præsagium futuri mali. Samme Dag blev Peder Kiedelsmeds Tienesteqvinde Anne afløst i Sacristiet, i 6 Qvinders Paahørelse. — Anno 1575 om Mandagen efter dominicam oculi blev dette menige Lands Klerkeries Privilegier beseglede og indlagt i Stokkemarke Kirkekiste efter Bispens Befaling. Om Fredagen næst efter dom. lætare, er

Anne, der tiente Hans Bossen, aabenbare afløst i Choret for sin Ukyskhed. Om Onsdagen næst efter dominicam 2 trinitatis giorde Hr. Jost selv Tieneste i Kirken; thi Hr. Niels var hos sin Broder til Bryllup. Anno 1575 den 6te Septembris var der Landemode i Mariboe, og da blev Mester Hans Jørgensen i Thorebye[5]) affagt fra sit Præsteembede, item Hr. Rasmus i Døllefylde, for Qvinder. — Om Torsdagen efter dom. 18 trinitatis, St. Birrets Aften, døde Priorissen Syster Elsebe Skinckels i Mariboe Kloster. Om Fredagen efter Alle Helgens Dag blev Daniel Bartscher atter berettet paa sin Sotteseng, thi han var moxen fortvivlet om sin Salighed. Juledag før det Aar 1576 fik Hr. Jost til Offer 25 Daler og 2 Guldgylden.

Anno **1576** om Fredagen efter dominicam 3 Epiphan. giorde Hans Hallandsfar, gamle Ursulas Søn, aabenbare Pœnitentze paa sin Sotteseng, og fik Afløsning for det Skiørlevnet, han giorde med Lille Bodil; overværendes Lille Mads Krage, Hans Jude, Hans Fønbo, Grethe Hans, og mesten alle Qvinderne som boe paa Toften. Anno 1576 om Fredagen i Fastelavns Uge blev Hr. Peder i Haldsted begravet. Anno domini 1576 den 7de Aprilis gav den høilærde Herre, Doctor Niels Hemmingsøn, sin Confession tilkiende om Herrens Nadvere, og lod samme sin Bekiendelse antvordes den naadige Herre, Kong Frederik, ved Doctor Povel Matsøn og Dr. Anders Lauritzen. Gud skee Ære i al Evighed, som afvendte den Calvinistiske Ild og gav Hemmingio en gunstig Herre og Konge paa Frederiksborg samme Dag. Anno 1576 den 14de Maji fik de arme Skolebørn Tegn at gaae om Bye med, ved 70 og flere; og samme Dag fik denne Bye Kongens Brev, at de skal om Juul næstkommendes give til Skat 800 Daler. — Den 12te Julii blev de nye Raadstole opsatte. Udi samme Aar den 24de Julii blev Hr. Christopher Jørgensen kaldet til Haldsted Sogn. — Udi Augusto leed denne Kirke stor Trang for Viin, thi her var ikke Viin i Byen i 12 Uger. Dom. 22 trinitatis blev Hr. Christopher i Haldsted viet ved Marine H. Peders.

[5]) Mester Hans Jørgensen er Hans Jørgensen Sadolin (see Worms og Nyerups Forfatter-Lexic.)

Anno **1577** om Onsdag Nat, som var den Nat imellem den 13de og 14de Februarii imellem eet og to kom der et svart Tordenslag og Liunet, at Ilden sværmede om Kirketaarnet, saa man meente det havde staaet i lys Lue oven ud af Spiren, saa Almuen blev opvakt med Klokkerne, thi Raadet var ræd, at Kirken skulde brænde af, men skete dog ingen Skade; Gud være æret, som paamindte os om Poenitentze. Den 3die Martii var et forfærdeligt Nordost Veir med Snee og Hagel, og saa høi Flod, at hun gik over Veilegade-Bro og ind i Søen.

Anno 1577 dominica 2 trinitatis er den Kalk og Disk, som nu bruges i Kirken først færdig giort og brugt, og er i sin Værd baade Kalk og Disk 70 Lod. Den 18de Julii blev en ny Prædikestoel opsat og færdig. Den 19de Julii 1577 er Jacob Hansen, Hr. Hans Ibsens Søn i Kiøbeløv født, som siden er bleven Klokker her i Nakskov, Anno 1617 den 3die December. Den 5te Octobris blev Frue Salome Daa [6]) ført Liig ned til Thaars, at hun skulde over til Siælland og begraves. — Samme Dag blev og Hr. Povel Andersens Liig i Vindeby begravet.

Anno **1578** den 15de Februarii betingede Hr. Jost Povelsen, Sognepræst, Jacob Bommel, Borgemester, og Peder Rasmussen, Kirkeværge, Hans Lauritzen Tømmermand, at han skulde paa sin egen Kost ophugge et Alhuus i Præstegaarden paa 18 Bindinger, to Loft høit og berede det med Latter og alle Skillerum, og begynde strax i Paaske Uge; og Kirken skulde give ham for Kost og Løn 75 Daler. Anno 1578 udi den Uge post dominicam reminiscere blev der lagt et nyt Byeting. Den 7de Aprilis begyndte Hans Lauritzen Tømmermand at hugge paa Præstegaardens Alhuus; Voldborgmisse begyndte de at reise det samme nye store Huus i Præstegaarden, og blev fuldreist den 20de Maji 1578; Gud skee Lov og Tak! — Anno 1578 den 6te Novembris blev Skolemester bevilget 2 ß. af hvert Par Folk heri Byen, hvert halvt Aar. — Samme Dag bleve Peder Rasmussen og Hans Hansen satte til Raadmænd. Anno 1578 den 21de Novembris kom Borgemester Jacob Bommel

---

6) Ifølge Klevenfeldt skrives Fru Salome Daa 1575 til „Hausgaard" (af Rigens Dombog); maaskee Haugaard i Uttersløv Sogn i Laaland.

Anne, der tiente Hans Bossen, aabenbare afløst i Choret for sin Ukyskhed. Om Onsdagen næst efter dominicam 2 trinitatis giorde Hr. Jost selv Tieneste i Kirken; thi Hr. Niels var hos sin Broder til Bryllup. Anno 1575 den 6te Septembris var der Landemode i Mariboe, og da blev Mester Hans Jørgensen i Thorebye[5]) affagt fra sit Præsteembede, item Hr. Rasmus i Døllefylde, for Qvinder. — Om Torsdagen efter dom. 18 trinitatis, St. Birrethe Aften, døde Priorissen Syster Elsebe Skinckels i Mariboe Kloster. Om Fredagen efter Alle Helgens Dag blev Daniel Bartscher atter berettet paa sin Sotteseng, thi han var moxen fortvivlet om sin Salighed. Juledag før det Aar 1576 fik Hr. Jost til Offer 25 Daler og 2 Guldgylden.

Anno **1576** om Fredagen efter dominicam 3 Epiphan. giorde Hans Hallandsfar, gamle Ursulas Søn, aabenbare Poenitenze paa sin Sottefeng, og fik Afløsning for det Skiørlevnet, han giorde med Lille Bodil; overværendes Lille Mads Krage, Hans Jude, Hans Fønbo, Grethe Hans, og mesten alle Qvinderne som boe paa Toften. Anno 1576 om Fredagen i Fastelavns Uge blev Hr. Peder i Haldsted begravet. Anno domini 1576 den 7de Aprilis gav den høilærde Herre, Doctor Niels Hemmingsøn, sin Confession tilkiende om Herrens Nadvere, og lod samme sin Bekiendelse antvordes den naadige Herre, Kong Frederik, ved Doctor Povel Matsøn og Dr. Anders Lauritzen. Gud skee Ære i al Evighed, som afvendte den Calvinistiske Ild og gav Hemmingio en gunstig Herre og Konge paa Frederiksborg samme Dag. Anno 1576 den 14de Maji fik de arme Skolebørn Tegn at gaae om Bye med, ved 70 og flere; og samme Dag fik denne Bye Kongens Brev, at de skal om Juul næstkommendes give til Skat 800 Daler. — Den 12te Julii blev de nye Raadstole opsatte. Udi samme Aar den 24de Julii blev Hr. Christopher Jørgensen kaldet til Haldsted Sogn. — Udi Augusto leed denne Kirke stor Trang for Viin, thi her var ikke Viin i Byen i 12 Uger. Dom. 22 trinitatis blev Hr. Christopher i Haldsted viet ved Marine H. Peders.

---

[5]) Mester Hans Jørgensener Hans Jørgensen Sabolin (see Worms og Nyerups Forfatter-Lexic.)

Anno 1577 om Onsdag Nat, som var den Nat imellem den 13de og 14de Februarii imellem eet og to kom der et svart Tordenslag og Liunet, at Ilden sværmede om Kirketaarnet, saa man meente det havde staaet i lys Lue oven ud af Spiren, saa Almuen blev opvakt med Klokkerne, thi Raadet var ræd, at Kirken skulde brænde af, men skete dog ingen Skade; Gud være æret, som paamindte os om Poenitentze. Den 3die Martii var et forfærdeligt Nordost Veir med Snee og Hagel, og saa høi Flod, at hun gik over Veilegade-Bro og ind i Søen.

Anno 1577 dominica 2 trinitatis er den Kalk og Disk, som nu bruges i Kirken først færdig giort og brugt, og er i sin Værd baade Kalk og Disk 70 Lod. Den 18de Julii blev en ny Prædikestoel opsat og færdig. Den 19de Julii 1577 er Jacob Hansen, Hr. Hans Ibsens Søn i Kiøbeløv født, som siden er bleven Klokker her i Rakskov, Anno 1617 den 3die December. Den 5te Octobris blev Frue Salome Daa [6]) ført Liig ned til Thaars, at hun skulde over til Sielland og begraves. — Samme Dag blev og Hr. Povel Andersens Liig i Vindeby begravet.

Anno 1578 den 15de Februarii betingede Hr. Jost Povelsen, Sognepræst, Jacob Bommel, Borgemester, og Peder Rasmussen, Kirkeværge, Hans Lauritzen Tømmermand, at han skulde paa sin egen Kost ophugge et Alhuus i Præstegaarden paa 18 Bindinger, to Loft høit og berede det med Latter og alle Skillerum, og begynde strax i Paaske Uge; og Kirken skulde give ham for Kost og Løn 75 Daler. Anno 1578 udi den Uge post dominicam reminiscere blev der lagt et nyt Byeting. Den 7de Aprilis begyndte Hans Lauritzen Tømmermand at hugge paa Præstegaardens Alhuus; Voldborgmisse begyndte de at reise det samme nye store Huus i Præstegaarden, og blev fuldreist den 20de Maji 1578; Gud skee Lov og Tak! — Anno 1578 den 6te Novembris blev Skolemester bevilget 2 ß. af hvert Par Folk heri Byen, hvert halvt Aar. — Samme Dag bleve Peder Rasmussen og Hans Hansen satte til Raadmænd. Anno 1578 den 21de Novembris kom Borgemester Jacob Bommel

---

[6]) Ifølge Klevenfeldt skrives Fru Salome Daa 1575 til „Hausgaard“ (af Rigens Dombog); maaskee Haugaard i Utterslev Sogn i Laaland.

ned af Raadhuset til Præstegaarden og tilsagde Hr. Jost og alle efterkommende Sognepræster i Nakskov paa menige Nakskovs Borgeres Vegne, at de skulle give 2 Skiepper Byg af hvert Maal i Nørre Mark; og 24 Skiepper Rug skal Byens Kæmner give Sognepræsten hvert Aar istedetfor det Almisse-Korn, der gik af Krogsbølle Bye, og af nogle Gaarde i Skalkenæs; og skal samme Byg og Rug udgives hvert Aar om St. Mortens Dag uden al Hinder og Ophold, som 24 Mænds med Borgemesters og Raads beseglet Brev derpaa udgivet er, og fornævnte Hr. Jost har selv beholdt en beseglet Copie deraf.

Anno **1579** blev født 2de vanskabte Børn; det ene havde hverken Næse eller Øine og Munden var underlig skikket; det andet havde et Hareskaar. — Den 24de Maji udi samme Aar blev der over alt dette Kongerige giort en Taksigelse for den Fred, som var giort og foret mellem Kong Frederik den anden og de Holsteenske Herrer og andre Herrer; Gud skee evig Ære. — Anno 1579 om Mandagen efter dominicam trinitatis resignerede Hr. Hans Hansen denne Skoletieneste, og blev Hr. Jostes Medtiener; og Hans Olufsen Rafn anammede Skoletienesten igien af Provsten efter Bispens Befaling, og Jacob Rasmussen blev bevilget at være Hører igien efter Bispens Samtykke og Nicolaus N., som var Degn til Horslunde, blev beskikket paa samme Dag at være den anden Hører, som alle Sinkerne skulle være undergivne, de andre 2 Skoletienere til dess større Hielp i det tunge Kald. — Anno 1579 Sancte Peders Aften efter dominicam 8 trinitatis maatte den høilærde Doctor Nicolaus Hemmingius henfare af Kiøbenhavn og til sin Residents i Roeskilde, efter Kongelig Majestæts strenge Skrivelse.

Anno **1580** den Tirsdag næst for vocem jucunditatis, som var hellig Kors Dag inventionis, som er den 3die Maji, annammede Holster Førster, gamle Hertug Hans, Hertug Adolf og unge Hertug Hans, deres Land og Herredom af Konning Frederik den 2den, Konge udi Danmark og Norge. Dette var vel bestemt udi 300 Aar tilforn af fremfarne Konger heri Riget, men det gik dog ikke for sig før nu. — Gud skee Lov! Udi samme Aar grasserede Hoved-Syge meget og Brystværk, teste domino Justino.

II.

Herefter følger en kort Fortegnelse paa hvis sig haver tildraget udi min Tid, fra min første Oprindelse, og siden fremdeles.

Min Fader var Peder Andersen Perlestikker, Borger og Indvaaner udi Svendborg; min Moder Dorthe Hans Datter. — Min Farfader var Anders Mogensen, Borger og Indvaaner udi Haderslev; min Farmoder hed Margrethe, og var min Fader paa sit Fæderne af det tydske Folk, som kaldes Mafver; paa sit Møderne af det Folk, som kaldes Verrisser. — Min Faders Reiser haver været mangesteds udi Tydskland, Prydsen, Polen, Bayren, Spiir, Prage, Breslau; er forreist giennem Donau, Rhinstrømmen, item Engelland, Frankrig, Curland, Sverrig og mange andre Steds, ikke alleneste paa sit Haandværk, men endogsaa forsøgt sig udi Krig og Orlog. — Min Morfader var Hans Vorm og min Mormoder var Marie Vorms, som boede i Vormark, hart ved Hesselager udi Fyen. Var fornævnte Hans Worm salig Johan Frises Foged, som ogsaa havde meget forsøgt sig udi Krig og Felde; og efterdi mit Fæderne er af de Mafuer og mit Møderne af de Vormer, da pleier jeg at have udi mit Signet en Mave, udaf hvilken en Slange udæder sig, eller snoer sig omkring. Thi ligesom af Løvers og Fæes Aadseler bliver Bier, af Heste og Asener bliver Skarnbrepper og Torbister, saa bliver der Slanger af Menneskens Ryggbeens Marv, til et Tegn at vore første Forældre bleve bedragne ved en Slange, og dermed ført baade sig og alle deres Efterkommere udi saa stor Elendighed, som ingen kan frelse os fra foruden Messias, det er Christus alene. Derfor er mit Symbolum efter mit Mærke og Navn saaledes: Andreas Petrejus Mavormius (Auxilium Peto Messiæ) Paa Dansk: Andreas Pedersøn Mavorm: (Altid Paakald Messiam.)

Min Faders Giftermaal er sig saaledes tildraget: der min Moder fornævnte Dorothea Hans Datter tiente E. og V. Frue Hildeborg[7]) paa Juulskov udi Fyen, som da var salig Hans Spegels Efter-

[7]) Fru Hildeborg er Hilleborg Hansdatter (Lindenow). Hun var 1585 ikke Enke efter Hans Spell, som hun først blev gift med d.

leverske, da begierede min Fader en af hendes Piger til Egte, hvilket hun strax bejaede. — Udaf saadant Guds Forsyn, fornævnte Frue Hildeborgs Tilskyndelse, ogsaa begge deres Samtykke, er det skeet, at de ere komne tilsammen til Egteskab, og stod deres Bryllup udi Vormarkegaard Anno 1585 om Michelsmesse-Tider, men ottende Dagen derefter stod deres Velkomme udi Svenborrig. Udi det efterfølgende Aar er jeg født, som er Anno 1586 den 24de November, der Klokken var halvgaaen 3 om Eftermiddag, og efterdi ingen havde nogen Forhaabning enten paa min Moders Liv efter Forløsningen, thi hun blev sengeliggendes næsten et Aar derefter, førend hun blev igien tilpas, ikke heller paa mit Liv, thi jeg var saa nær borte, at jeg blev hiemmedøbt, derfor giorde min Fader et Løfte til vor Herre, at dersom Gud vilde spare mig, da vilde han aldrig sin Livstid tage mig fra Latin-Skole. — Samme Aar 1586 blev den 8de Septbr. Karen Anders Datter født. — Siden avlede mine Forældre endda 3de Drengebørn, iblandt hvilke det ene er hensovet i Herren; men de andre to, ved Navn Hans Pedersen og Mogens Pedersen Mavormii, leve endnu igien saalænge som Gud vil. Der man skrev 1590 er min Broder Hans Pedersen Mavorm fød. Paa de Tider, som jeg var født, var Oluf Dyster Skolemester udi Svendborg. Siden have mine Forældre opdraget mig hiemme hos sig, og efter min Alders Vilkaar underviist mig udi min Børnelærdom og anden Optugtelse, indtil jeg var 7 Aar gammel, da er jeg først kommen til Latinskole Anno 1593. Udi det Aar 1593 paa denne Tid var Jens Povelsen Skolemester udi Svendborg-Skole; Hr. Cort var Hører udi anden Lectie, men den gammel Hans Hørere var udi Tye-Lectien, hvilken er nu Sædedegn udi Gudbierg.

Er Svendborg Skole skift udi 7 Octurias eller Classer, som gemenlig kaldes Lectier. Den første er Abcet-Lectien; den anden er Skrive-Lectien; den tredie Donat-Lectien; den 4de Tye-Lectien; den 5te en anden Skrive-Lectie paa den venstre Side; den Siette kaldes anden Lectie, og den 7de Skolemester-Lectien; men foruden Skrive-Lectierne ere der ikkun

---

23de Mai 1586, men efter Emmike Kaas (af Muur-Kaaserne) til Gielskov i Fyen, der døde d. 11te Juli 1584, som Lehnsmand paa Gothland. (Om ham see Danske Magaz. 3die Række, 3die B. S. 193—94).

5 Classer, Abc-Lectien, Donat-Lectien, Tye-Lectien, Anden Lectie og Skolemester-Lectie, og iblandt disse Classer er Tye-Lectien, Anden Lectie og Skolemesters Lectie de fornemmeligste. — Skolemesteren læser selv udi sin Lectie, som er den øverste og ypperste udi den Skole. Den øverste Hører læser udi anden Lectie, forhører og Donatisterne og dennem som skrive. — Den nederste Hører, som er Degn til Bierby-Sogn paa Taasing, haver Tye-Lectien, forhører ogsaa Abcdarios. — Udi min Tid fra min Fødsel og hidindtil dette Aar 1619 haver disse efterskrevne været Skolemestere udi Svendborg Skole: Oluf Dyster; Jens Povelsen; H. Anders Lyndese; Mester Mads Jensen; Mester Hans Oluffen, Lector Ripensis[8]); Hans Stage; Christoffer Andersen udi Snøde; Peder Kierteminde; Jens Aarsløf; Erik Andersen og Bernt udi Søllested. Udi anden Lectie haver disse Hørere været: H. Cort, H. Niels udi Gudme, Christoffer Jørgensen, Hans Mars, H. Jesper, Albret Hansen, Knud Krage, H. Hans i Skippinge, Knud Lunde, Jens Madsen, Niels Andersen. (Hr. Jens i Sandby var Hører i Svendborg 1602). Udi Tye-Lectien haver været Hans Hørere, Sædedegn udi Gudbierg, H. Niels udi Gudme, som da blev fornedret for sin Forseelse med Skiørlevnet, H. Rasmus i St. Jørgens Gaard, hvilke vare Hørere udi Tye-Lectien der jeg gik i Skole.

Var jeg udi Abcet-Lectien og Donat-Lectien, at lære redeligt at læse udi mine smaa Bøger ved et Aars Tid. Anno 1594 kom jeg udi Tye-Lectien udi Svendborg Skole, der jeg var 8 Aar gammel, og da var Jens Povelsen Skolemester. H. Niels udi Gudme var Hørere udi anden Lectie, men Hans Hørere, som nu er Degn udi Gudbierg, var da min Hørere udi fornævnte Tye-Lectie. H. Povel, nu salig hos Gud, var Præst til St. Nicolai og H. Jørgen var Præst til vor Frue, som endnu lever. Og udi samme Lectie var jeg ungeferlig paa 3 Aars Tid. Anno 1595 blev min Broder Mogens Pedersen født i Svendborg, tyvende Dag Julii. Anno 1596,

8) Mester Hans Oluffen var født i Odense. Fra 1614 til 1623 var han Lector theol. i Ribe, fra 1623 til sin Død d. 28de April 1636 Sognepræst til St. Catharine Kirke, fra 1627 tillige Archidiaconus i Capitlet. Hans Gravskrift findes i Terpagers Inscriptiones Ripenses pag. 61.

der jeg var 9 Aar gammel, kom jeg først paa Discanten, at holdes til at siunge. Anno 1598 der jeg var 12 Aar gammel, blev jeg opflyttet udi anden Lectie, og da var endda den samme Skolemester, og de samme forbemeldte Hørere. Udi anden Lectie var jeg næsten paa tredie Aar. Anno 1601 der jeg var 15 Aar gammel blev jeg transfereret af anden Lectie op i Skolemester-Lectie af salig Jens Povelsen, som endda var Skolemester udi Svendborg; men da var Hr. Christopher Jørgensen Hørere udi anden Lectie og Hr. Niels udi Gudme, som var nogen Tid afsat for sit Skiørlevnet, blev siden Hører igien udi den næste Lectie, som kaldes Tyelectie, og maatte i saa Maade nogen Tid degradere, endog han blev siden igien af Guds Forsyn ophøiet og kaldet til Præst i Gudme. Hans Formand Hans Hører, blev ogsaa afsat, thi en Pige løi hannem paa, fordi hun vilde havt hannem til ægte, og derfor bandt et Hynde eller Pude for sig under sit Forklæde, og sagde sig ved hannem at være svgelig; han blev dog siden Sædedegn udi Gudbierg Sogn.

Anno 1602, der jeg var 16 Aar gammel, fik jeg først Sogn[9]) og efterdi der var tvende Sogner ledige, baade Tveede og Virstrup Sogner, da fik jeg election baade af E. V. Jacob Rosenkrantz og Skolemesteren, at jeg maatte udvælge og annamme hvilket jeg vilde, mens efterdi Virstrup Sogn syntes noget bedre end Tveede Sogn paa en 6 eller 7 Ørtug Byg, da blev jeg derved, og i saa Maade kom i Kundskab med de fromme Folk, nu salige hos Gud E. V. Oluf Gaas[10]) og hans Frue E. V. Frue Magdalena Sandbierg. Samme Aar kom min Broder Hans Pedersen til Siælland til H. Otthis udi Ledøve, som ligger hart ved Roskilde Kro, og Gud af sin faderlige Naade og Barmhiertighed bevarede min Broder udi Siælland, og mig udi Fyen fra Sygdom og Skrøbelighed, endog den forgiftige, pestilentiske Syge grasserede meget heftig udi alle Steder baade her og der, ja var næsten optændt udi alle Hiørner over den ganske Verden. Gud være lovet evindelig!

---

[9]) Nemlig som Degn (Løbedegn) at forestaae Kirkesangen om Søndagen.

[10]) Oluf Gaas til Veistrup ved Svendborg var Søn af den bekiendte Mester Hans Gaas, Superintendent i Trondhiem. Han er begravet i Frue Kirke i Svendborg.

Strax efter samme Pestilentz begyndtes den dyre Tid udi hvilken en Skieppe Rug, med Fyensk Skieppe maalt, gialdt 2 Mark. Samme Tid blev jeg af min Skolemester Jens Povelsen holdt meget til at synge Discant, thi efterdi jeg turde understaae mig at være Degn udi et Sogn, da formeente min Skolemester, at jeg og burde at holde den ene Node paa Discanten. Hvilket var dog paa mit eget Gavn; thi jeg forbedrede mig jo mere og mere, saa jeg blev holdet for den øverste Discantist siden, saalænge som jeg gik i Svendborg Skole. Der Pestilentzen begyndte heftigen jo mere og mere at grassere, blev jeg forholdt hiemme af mine Forældre nogen Tid lang; thi de meente: hvo som ikke kommer i Krig, han bliver ikke slagen.

Anno 1603 døde Skolemesteren Jens Povelsen af Pestilentze, og blev begravet udi St. Nicolai Kirkegaard. Efter hannem kom Hr. Anders Lyndese, nu Sognepræst i Nære Sogn udi Fyen, som var Skolemester ved et Aars Tid; af hannem blev jeg ogsaa tilholden at staae for Noden paa Discanten Anno 1604. — Paa denne Tid var jeg, paa to nær, øverst i den næste Part udi Skolemesters Lectie; den ene hed Marcus, som nu er Degn udi Falster, den anden heed Frantz Lavindzfar, som siden blev ihielslaget af Niels Gregersøn udi Othense, som stødte til hannem med Kryds og Knap (ɔ: Sværdfæstet), saa han strax døde; thi han havde tilforn været syg. Udi disse Dage døde min Farbroder Morten Andersen, som var paa Havelykkegaard her i Laaland, hvorfor min Fader, som var hans Arving foraarsagedes at begive sig hid til Landet; men efterdi alting gik ikke saa rigtig og fort for sig som han vilde, drog han gienniften over til Siælland, hvor han da havde Arbeid paa Perlestikker-Embed og nogle andre Bestillinger, baade i Kiøbenhavn og paa Gaunøe; der han var kommen til Hellemagle blev han dødsyg, saa ingen havde troet hannem til Live, hvorfor der blev skikket Bud til min Moder, som da var i Svendborg, at hun skulde komme over til hannem imedens han endnu var i Live. — Siden er det igien bleven noget bedre med hannem, saa han begav sig til Weilløe, som ligger næst Gaunøe ved Nestved, og begyndte at arbeide paa noget, som han der havde at giøre for E. V. Hans Lindenow paa Gaunøe;[11]) men

[11]) Hans Lindenow døde som Ridder, Rigsraad og Befalingsmand paa Hindsgavl 1642.

det varede ikkun en stakket Tid, førend han faldt udi Sygdommen igien, og døde saa udi Weilløe Præstegaard, som min Farsøster-Datter Magdalene iboer.

Est mihi mel mundus, imo sto veste jucundus,
Sto super incerto, vitam cum lumine verto.

Gud give hannem med alle tro Christne en glædelig Opstandelse! Amen.

Efter min salig Faders Død drog min Moder fra Siælland over til Laaland, til Peder Nielsen Skriver, som da var kommen udi Morten Andersens Sted, at han skulle skikke hende Ret udi Arveparten; hvad Ret det var, det veed Gud. Paa samme Tid var min Broder Mogens Pedersen hos Peder Nielsen paa Havelykke, og det hændte sig, at han uforvarende i Mørkningen om Aftenen silde faldt over en sydende Kiedel Vand og brændte sit Been meget ilde; Gud bedre hver sin Lykke. Anno 1605, der jeg var 19 Aar gammel, da blev Mester Mads[12]), nu Hofprædicant, Skolemester udi Svendborg, og der han havde været Skolemester ved et Aars Tid, blev han kaldet til Capellan til St. Nicolai Kirke udi Svendborg, og nogen Tid derefter resignerede han Kaldet, drog hen udi Tydskland, der videre at besøge sig, og er siden kommen tilbage, og magistreret udi Kiøbenhavn; blev siden kaldet til Sognepræst i Veile udi Jylland; men der Mester Lauritz Sommer udi Othense var hensovet, kaldede Othense Borgere fornævnte Mester Mads fra Veile til Othense at være Sognepræst til Graabrødre Sogn; hvilket fortrød Veile Borgere, hvorfor de anklagede hannem for Kgl. Majestæt, at han var draget fra dennem uden Sag. Othense Borgere sagde sig at have saadan Privileg og Frihed at kalde en Præst, hvo de vilde. Mester Mads undskyldte og erklærede sig, at han ikke havde begieret at drage fra Veile Borgere, mens Othense Borgere havde selv kaldet hannem. Dommen blev giort, at han skulde drage tilbage igien fra Othense til Veile. Og fik fornævnte M. Mads sit første Gif-

[12]) Mester Mads er Mads Jensen Medelfar, død som Bisp i Skaane (Zwergius Siæll. Cleresie, S. 542 ff.). Den samtidige Borgermester Klemmen Sorensen i Veile siger om ham: „han var en meget velbegavet Prædikanter". (Saarmanns Efterretn. om Veile S. 73).

termaal udi Othense med en af Jacob Letts Døttre. Efterat Mester Oluf Kock, som var Sognepræst til St. Nicolai udi Kiøbenhavn blev affagt med sit Embede, da blev Mester Mads did kaldet igien at være Sognepræst; men der hans forrige Kone var bleven død, er han kaldet af Hans Majestæt til at være Hofprædicant. — Des imidlertid at Mester Mads var Skolemester udi Svendborg, blev jeg transfereret udi den øverste Part udi Skolemesters Lectie, og det skete noget lidet efter Juul, paa hvilken Tid vi havde den ganske store Grammaticam Philippi [13]) til Uden-Lectie. Paa denne Tid var Hr. Jesper Hører udi anden Lectie, men Hr. Rasmus, nu Præst i St. Jørgens Gaard, som fik Christopher Smiths Datter i Rystebøl, var Hørere udi Tye-Lectien. Min Moder var da hiemkommen igien fra Laaland til Svendborg, hvor hun siden boede sin Livstid. — Hvad Hørsomhed jeg beviste mine Skolemestere, kan erfares af en liden aaben Epistel, som fornævnte Mester Mads ved mig haver siden tilskrevet sin Broder Hr. Rasmus udi Windinge ved Nyborg, hvilken Seddel dog ikke kom frem, men findes endnu hos mig, thi Vinden førte os hen en anden Kaas [14]). Efterat M. Mads havde været Skolemester udi Svendborg, blev M. Hans Olufsen, nu Lector udi Ribe, designeret at succedere hannem Anno 1606, der jeg var 20 Aar gammel; og efterdi jeg da havde i Sinde at drage fra Svendborg Skole hen til Othense, der videre at forbedre mig, derfor begav min Skolemester fornævnte M. Hans Olufsen sig til Othense Marked næstefterfølgende 20de Dag Juul, baade at han kunde udrette andet sine Ærende, og at han kunde tale paa mine Vegne med Skolemesteren udi Othense ved Navn M. Niels Hammer, at han skulde forfremme mig, naar jeg begav mig did; mens Lykkens Hiul omløb, saa at fornævnte M. Niels Hammer blev affagt med Skolen, og jeg blev forholdt det Aar formedelst Discanten, som jeg skulle forestaae og undervise Børnene udi.

Anno 1607 der jeg var 21 Aar gammel, da blev Hr. Hans Stage Skolemester udi Svendborg, og succederede fornævnte M. Hans Olufsen, som kom ud med Niels Friises Børn; og efterdi jeg da

[13]) Nemlig Philip Melanchtons latinske Grammatik.

[14]) I denne ubetydelige Epistel paa nogle Linier (dat. Kiøbenh. 10. Sept. 1610) kalder Mester Mads sin forrige Discipel „olim dilectissimus omnium discipulorum meorum, Andreas Perlestikker„

endelig havde besluttet at ville det Aar drage til Othense paa min Forbedring, som tilforn rørt er, da paa det at min Skolemester, fornævnte Hr. Hans Stage, kunde beholde mig i Skolen at forestaae Sangen, da lovede han at skye mig det bedste Sogn, som kunde vacere til Julen. Paa disse Tider var jeg den øverste udi Svendborg Skole, og udi samme Aar drog Hr. Erik Mortensen, Jørgen Hansen og nogle andre flere, som vare neden mig, til Othense. Anno 1608 fik jeg Promis paa Landet Sogn paa Taasing, der at skulle være Degn, hvilket Sogn holdes næsten for det bedste. Samme Sogn forestod jeg den efterfølgende Vinter, og leed stor Kulde og Møisommelighed formedelst den stærke Vinter og frosne Iis, som vi skulde trænge os igiennem paa Stranden med Baade om Morgenen; ja formedelst den dybe Snee og stærke Blæst, som der mødte mig om Søndagen ad Morgen; mens der Vinteren var næsten overstanden og det lakkede ad Paaske, da blev jeg endelig persvaderet og overtalt af nogle mine gode Venner, at jeg ikke skulde lade mig forholde formedelst det Sogns Skyld, men jeg skulde begive mig til Othense; thi det kunde hænde sig, at jeg der kunde om Paaske faae Kost, og blive saa vel antagen som i Svendborg. Disse mine gode Venner lydede jeg ad; overgav Sognet, forglemte den store Vinters Møisommelighed, begierede ikke heller Betaling for min Umag; men krævede strax mit Testimonium af Skolemesteren fornævnte Hr. Hans Stage, hvilket han ikke negtede mig, men gav mig det saa fuldkommelig, at M. Knud Beske[15]), som da var Skolemester udi Othense, ansaae det for godt udi alle Maader.

Paa denne Tid havde E. V. Frue Anne, Erik Hardenbergs,[16]) kiøbt sig tvende nye Bøger, og var begierendes af Hr. Seigud udi Svendborg, at han skulde skye hende een, som vel kunde læse disse Bøger for hende. Men der Hr. Seigud bad mig drage til hende paa Hvidkilde, hvor hun da var, giorde jeg mig strax rede, og tiente saa til Hove 2 eller 3 Ugers Tid. Fornævnte Frue skrev med mig baade til Bispen og Skolemesteren i Othense, at de

---

[15]) Knud Bieske var Rector ved Odense Skole fra 1606 til 1608; see nedenfor S. 150. Jfr. Worms og Nyerups Forfatter-Lexic.

[16]) Om hende see C. P. Rothe's brave Mænds og Qvinders Eftermæle I. S. 347 ff.

skulde forfremme mig, herforuden havde jeg ogsaa E. B. Peder Eckartsens[17]) Skrivelse; thi han paa de Tider ogsaa faverede mig meget for min Discant. Derfor begav jeg mig fra Svendborg til Othense Skole, 14 Dage før Paaske Anno 1608, der jeg var paa mit 22de Aar.

Othense Skole stiftes udi 6 Octurias eller Classer; den første kaldes Sinke-Lectien; den anden Første-Lectie eller Tye-Lectie; 3. Anden Lectie; 4. Tredie Lectie; 5. øverste Hørers Lectie, eller fierde Lectie; 6. den Siette og ypperste kaldes Mester-Lectien. Udi Mester-Lectien læste da en Skolemester, men 5 Hørere læste udi de andre 5 Lectier, og nu ere de to Skolemestere. Det første jeg var examineret af Skolemesteren, fornævnte M. Knud Beske, da blev jeg introduceret ind udi Othense Skole, og sat udi den øverste Hørers Lectie, saa paa Lav, at der var 9 over mig, og 40 Personer neden mig. Men der den skarpe Examen var holdet, henved en 8 Dage derefter, da skeete der saadan en metamorphosis, at 14 Personer med mig bleve transfererede op i Mester-Lectien, men de 3 iblandt de fornævnte 9 maatte ikkun occupere locum over mig. — Da blev holden en stor Samtale i to, tre Dage mellem Bispoppen, hæderlig og høilærde Mand M. Hans Knudsen og Skolemesteren, fornævnte M. Knud Beske, om nogen af de Personer, som nyligen vare komne til Skolen, kunde faae Kost; efterdi den forrige Borgemester Mogens Henriksen havde strengeligen paalagt, at de udi det ringeste skulde fortøve et halvt Aar. Men Skolemesteren svarede, at de som bedst havde lært deres Bog, de burde først at have Kost, eller anden tillagte beneficia. — Omsider blev besluttet at jeg, selv Tredie, fik strax fri Kost, alligevel vi vare nyligen komne, og ikke havde exspecteret. Saa blev jeg da indskreven inter commensales samme Tid, om Paasken i forbemeldte Aar 1608, der jeg var paa mit 22de Aar.

Paa disse Tider vare fornævnte M. Hans Knudsen Bispop udi Fyens Stigt; M. Jacob Jacobsen var og er endnu Lector; M. Knud Beske var Skolemester; Mester Lauritz Sommer Sognepræst til Graabrødre; hans Capellan var Hr. Hans Jacobsen, som nu er

---

17) Peder Eggertsen var en Sandberg. Han dræbte 1588 Anders Bielke.

Sognepræst til Nykiøbing; M. Povel var og er endnu Sognepræst til Vor Frue; hans Capellan var Hr. Søfren Oluffsen; Hr. Hans Nielsen var Sognepræst til St. Hans, hvis Capellan var Hr. Peder, som nu er affsat; til Sygehuset var Hr. Hans N., som kom fra Siælland. Hr. Jacob Jacobsen udi Østtofte var øverste Hører, hvilken Hr. Søfren Kiær i Overndrop succederede i samme Dage. Hr. Niels Bogensen udi 4 Lectie; Hr. Peder Atzerzen paa Askeøe var Hører udi 2den Lectie. Hr. Peder Bogensen udi Tye-Lectien; Hr. Mads Svendsen, nu Præst udi Skaane udi Sølfager (nu Silfåkra) var Hører i Sinke-Lectien. Siden blev jeg ved Kosten; og var Commensalis i to Aars Tid. Udi det samme Aar 1608 ved Midsommers Tid blev Skolemesteren, fornævnte M. Knud Beske, kaldet til at være Professor udi Kiøbenhavns Academie, hvor han døde siden; og hæderlig høilærde Mand D. Hans Mikkelsen[18]), som da havde været udenlands med E. V. Iver Bryske[19]), succederede hannem udi Skolekaldet. Da var der lige 5 Personer over mig, og 14 neden mig, udi den nederste Part af Mesterlectien. Anno 1609 om Paasken, der jeg var paa mit 23de Aar, da blev holdet Examen igien udi Othense Skole, som sædvanligt er om Paasken, og da blev jeg den øverste Discipel udi den nederste Part af Mesterlectien. Samme Tid begierede jeg Sogn; mens efterdi der var ingen Sogn ledig, som kunde være mig til Mag med god Rente og stakket Gang, lod jeg det blive. Sed anno vertente 1610, tempore itidem paschali, blev mig tilskrevet Broby-Sogn til Næsbye-Hoved, der jeg var paa mit 24de Aar; samme Sogn beholdt jeg paa to Aars Tid.

Udi samme Aar drog min Broder Hans Pedersen og jeg til Siælland, der at udrette noget som os laae Magt paa; og da var jeg udi Kiøbenhavn, raadførte mig med M. Knud Beske, professore academiæ Hafniensis, og med min fordum Skolemester M. Mads, som da var nyligen hiemkommen fra Tydskland, og da havde hospicium til Dorothe Docters i Kiøbenhavn: om det var gavnligt at jeg begav mig saa tidlig til Academiet; hvilke der gave mig

[18]) Dr. Hans Mikkelsen, født i Odense 1578, blev 1616 Biskop i Fyens Stift, som han forestod i 35 Aar til 1651, da han døde. Jfr. Hist. Aarb. 3 D. S. 122.

[19]) Iver Bryske, Søn af Eiler Bryske til Dallum i Fyen.

saadanne Raad, at jeg skulde gjøre det med min Skolemesters Villie og Samtykke. Da skrev M. Mads med mig til sin Broder den liden Epistel, hvis Copia tilforn blev omtalt, og var dateret 4 Septbr. 1610. Hafniæ. Min Broder og jeg havde vor gode Viaticum fra Doctor Hans Mikkelsen af Othense, som da var Skolemester, at vi kunde være trygge fra saadan Fare, som veifarende Folk pleie at være bestedt udi, besynderlig naar Krig og Feide ere forhaanden. Samme Testimonium findes endnu i mine Breve, dateret Othoniæ calend. Augusti anni 1610.

Udi det efterfølgende Aar 1611 om Foraaret begyndtes den Svenske Feide, udi hvilken Otho Brahe, Frantz Rantzov, Christen Bernikov, Christen [Steen] Rosensparre og mange andre, baade Adel og Uadel, bleve slagne, og fik samme Krig Ende det andet Aar derefter, Anno 1612 formedelst en glædelig Seiervinding, som Gud gav de Danske; Gud være lovet evindelig! Anno 1611 den 3. August, der jeg var 25 Aar gammel, blev Calmarn, den ypperste Fæstning udi Sverrige, som var belagt og bestormet, opgivet for de Danske; lovet være vor Gud evindelig! som gav os ikke udi vore Fienders Hænder. Da var jeg udi den øverste Part af Mesterlectien. — Mens Anno 1612 drog der mange af de øverste Degne til Academiet; da blev Hr. Christen Smid Hører udi den nederste Lectie; og jeg blev den øverste Discipel udi Othense Skole; og blev jeg samme Aar ene Degn til Lundby Sogn, hvilket regnes at være tvende Beneficia, udi min Alders 26de Aar. Tilforn var saadan en Sædvane udi Othense Skole, at 2 eller 3 af de nederste Hørere skulde tages af Skolen, men nu er det aflagt.

Anno 1613 om Paasken blev jeg designeret til at være Hører udi den nederste Lectie af D. Hans Mikkelsen, som da var Skolemester, saavelsom af Bispen M. Hans Knudsen. Og samme Tid blev Hr. Christen Smid opflyt af den nederste Lectie, og til Hører udi Tye-Lectien. Det var sædvanligt at hver Hører, som blev tagen af Skolen, skulde fortøve udi sit officio 2 Aars Tid, et Aar i Sinke-lectien, det andet Aar udi Tye-Lectien, og nogle have tøvet det tredie Aar med og været Hører udi den 3die Lectie førend de droge til Academiet; som vi have Exempel udi H. Peder Bogense, som var Sognepræst udi Horbelev udi Falster. Men med mig er det sig saa tildraget, at Bispen M. Hans Knudsen saavelsom Skolemesteren vilde

have mig forfremmet; derfor raadede de mig, efterat jeg havde været Hører et halvt Aar, at jeg skulle begive mig til Academiet, hvilket kunde være mig dessnarere til videre Forfremmelse. Jeg samtykte strax og giorde efter deres Raad, og saa meget des heller forbi at jeg dog maatte beholde Lønnen af mit Sogn Fraude, som ligger til den nederste Hørere. — Derfor giorde jeg mig færdig strax om Mortens Dags Tid, og fulgte Lauritz, som boede paa Kierbygaard, alt hvis Korn, som gik af Sognet. Samme Aar 1613 er min salig Moder hensovet i Herren og blev begraven den 20 Aprilis. De som bare hendes Liig og vare til Liigvagt vare disse efterskrevne . . . (her følger 16 Navne). Gud give hende med alle tro Christne en glædelig Opstandelse!

Anno 1613 om Paasken blev jeg Hører og fik Fraude Sogn men efter Michelmis resignerede jeg Kaldet, begav mig til Academiet om Mortensdags Tid, studiorum continuandorum gratia, og fik jeg mit rigtige Testimonium fra Othense til Academiet af Skolemesteren, fornævnte D. Hans Mikkelsen, dateret Othoniæ 26 October Anno 1613. Efter mig omsider succederede Henning Clausen, som nu er Skolemester her udi Nakskov, saa jeg havde ikkun Fraude Sogn og var Hører et halvt Aar. Siden deponerede jeg henved en 14 Dage før Julen, der jeg var 27 Aar gammel.

Anno 1614, om Vinteren over, studerede jeg i Kiøbenhavn og blev siden om Paasken kaldet tilbage igien af Superintendenten, fornævnte M. Hans Knudsen, og succederede Hr. Christen Smid udi den anden Lectie, som kaldes første Lectie eller Tye-Lectien, thi da drog Hr. Christen Smid til Kiøbenhavn til Academiet. Og havde jeg mit gode Viaticum eller Testimonium fra min Pædagogo, hæderlig og høilærde Mand D^no^ Doctore Casparo Erasmo Brochmanno, dat. Hafniæ 2 Aprilis 1614.

Samme Vinter var den Controversia imellem Dr. Hans Reysener [Resen], og M. Oluf Kock, hvilken Sag kom for hans Majestæt, som da var med sit Hof udi Kolding. — Dommen imellem dennem begge blev affagt paa Koldinghuus den 24 Februar om Morgenen der Klokken var 8, hvoraf Meningen var denne at M. Oluf Kock havde fortient Livsstraf, men blev benaadet med evig Landflygtighedsstraf. — Thi han havde sagt Dr. Hans Reisener det paa, som han ikke kunde hannem overbevise. — Fornævnte Doctor

Hans Mikkelsen havde da selvvillig resigneret Othense Skole, thi han havde ikke længer Lyst til Skolekald. — Hannem succederede M. Jens, som var Bispens Frænde og haver tilforn været Skolemester udi Nakskov, og han introducerede mig i Skolen, præficiens me hypodidascalatui 2dæ classis, efter Bispens gode Villie og Samtykke. — Fornævnte Doctor Hans Mikkelsen var siden hos E. V. Frue Elline Marsvin, indtil han siden blev kaldet til at være Sognepræst udi Assens. Nogen Tid derefter blev han kaldet fra Assens til Kiøbenhavn at være Professor.[20]) Siden er han kommen af den Bestilling, og er bleven Hofprædicant. — Var jeg udi anden Lectie et Fierdingaar og blev siden transfereret udi 3die Lectie og succederede H. Christopher Lyndese, tempore dierum canicularium, der jeg var 28 Aar gammel. Efter mig udi 2den Lectie kom H. Erik Tønder, nu Capellan i Middelfart, som tilforn var Bispens Famulus. Paa disse Tider var M. Hans Knudsen, Superintendens over Fyens Stift, M. Jacob Lector, M. Hans Wandel Sognepræst til Graabrødre, Hr. Ludvig Capellan til Graabrødre, M. Povel Sognepræst til vor Frue; Hr. Anders Hiæriksen Weil, nu Præst i Taagerup, var Capellan til vor Frue; Hr. Hans Nielsen var Sognepræst til St. Hans, Hr. Peder hans Capellan; Hr. Niels af Lyndese var Præst til Syghuset; M. Jens Skolemester, Hr. Lauritz Jydekarl, øverste Hørere, Hr. Christopher Lyndese Hører udi fierde Lectie, jeg udi 3die, Erik Tønder udi 2den Lectie, men Henning Clausen udi Sinke-Lectien.

Den 11te October Anni 1614 giorde jeg Contract med Christopher Lyndese, om den Løn, som gaaer af tredie Lectie, da tilfaldt mig som efterfølger.

1. Af de 24 Daler hos Dr. Jens Mule og hos Hr. Lauritz i Fuglevig tilkom mig 13½ D.

2. Dernæst af de Pendinge paa St. Hans Kloster, som er 4 Daler slette, blev mig tilregnet 2 Daler 1 ℔.

3. Af den Rug, som falder af Fangel Sogn, som er 4 Ørtug, deraf bekom jeg 22½ Skieppe.

4. Af Degnepenge af St. Hans Sogn, (regnedes Aaret fra Paaske forgangen og til Paaske igien) beløber sig henved 7 ℔, af hvilke mig tilkom 3 ℔ 15 ß.; Summa: 16 Daler 2 ℔ 15 ß. og 22½ Skp. Rug. Summa paa alt det som tilfalder Christopher

[20]) Om Dr. Hans Mikkelsen s. Zwergs Siæll. Cleresie S. 532—40

af forskrevne Løn: af de 24 Daler = 10⅛ Daler; af de 4 Daler = 7 ℔; af Rugen 17⅛ Skp. af Degnepengene 3 ℔ 1 ß. Summa 13 D. 1 ß. og 17⅛ Skp. Rug.

Herforuden er hos Skolemester 3½ ℔ ungefærlig af Ryslinge Tiende, som og skal skiftes; desligeste dersom Dr. Jens vilde forøge noget af de 24 Daler, da skulle de og skiftes.

Denne forskrevne Løn blev saaledes deelt imellem Christopher og mig: først tilfaldt mig Halvparten, dernæst en halv Fierdedeel, men de halvfierde Fierdingdele tilfaldt hannem.

Anno 1614 tempore dierum canicularium, der jeg var 28 Aar gammel, blev jeg transfereret af anden og i 3die Lectie, udi hvilken jeg blev ungefærlig 1½ Aar.

Anno 1615 skete ingen Mutats med Hørerne, undertaget med fornævnte Henning Clausen, som resignerede sin Lectie om Paasken, og drog til Academiet samme Tid, hannem succederede Christen Assens. — Anno 1615 om Mikkelmis Tid blev M. Hans Knudsen Bispen haardelig anklaget; thi alle Provster og de fornemmeligste Præster udi Fyens Stift maatte under høieste Eed og Livs-Fortabelse hver især vinde om hannem, hvad de havde hørt hannem tale imod Religionen eller udi andre Maade vor Lutheranske Lærdom eller Kirkeordinantz til Forkleining, hvilket og skete besynderligen om Midnatstide eller om Nattetide.[21])

Siden Anno 1616 der jeg var paa mit 30te Aar om Vinteren blev Hr. Anders Hiæriksen, da Capellan til vor Frue udi Othense kaldet til Sognepræst udi Taagerup her i Laaland af E. V. Holger Bilde til Høybyegaard, hvilket Kald var først tilbudet Hr. Christopher Lyndese, mens han ikke vilde eller turde angaae det, uden han maatte først forfare Leiligheden.

Om Paasken dernæst efter blev fornævnte Hr. Christopher Lyndese, som havde da været Hørere næst oven mig, kaldet til at være Capellan udi Oure Sogn, som ligger i Salling Herred udi Fyen, hvor der er en gammel Præst ved Navn etc. (sic) Udi hans Sted

[21]) Hans Knudsen Veile var Bistop i Fyens Stift fra 1606 til 1616, da han blev dømt fra Embedet paa Grund af Krypto-Calvinisme. Jfr. Hist. Aarb. 3 B. S. 120 ff. Hans Proces og Dom er meddeelt af Hr. L. Helveg i Kirkehistoriske Saml. 1 B. S. 481.

blev kaldet en fremmed Student ved Navn Jens Bertelsen, som var Hr. Bertels Søn i Taule i Jylland, hvilken Bispen, fornævnte M. Hans Knudsen, samtykte og kaldede til samme Hørери ikke allene ud af den Aarsag, at han var hans Frænde, men endogsaa fordi han var Baccalaureus; thi Bispen, som da var allerede kommen i Ugunst, turde ikke understaae sig at sætte nogen til Hørere udi de øverste Lectier, uden de vare baccalaurei efter Professorernes Befaling ved Academiet. Hvilket dog noget fortrød ikke allene mig, men endogsaa Hr. Erik Tønder, som var Hørere næst mig udi anden Lectie, at vi bleve ikke videre transfereret eller opflyt. — Nogen Tid tilforn udgik programmata fra M. Elia Eisenbergio,[22]) spectabili Decano af Academiet, til alle Skoler i Danmark, at hvo som iblandt Studenterne der vare kaldet til nogen Skolekald, og vilde til deres Lærdoms Vidnesbyrd prydes med Laurbær-Krandses-Titul, de skulde forføie sig til Academiet til den 30 April 1616. Og efterdi 1) Professorernes edictum var tilforn udgivet, stadfæstet med Kongelig Majestæts privilegia, at hvo som enten skulde være Hørere udi Trivial-Skoler eller Skolemester udi andre Skoler, de skulde være baccalaurei. 2) Derhos og var fornævnte Jens Bertelsen Baccalaureus, og ikke nogen anden af Hørerne udi Othense. 3) Fremdeles turde ikke Bispen M. Hans Knudsen tilstede nogen at blive tilbage, eller forsømme saadan Titul og Grad imod Professorernes Mandat, besynderlig efterdi han var nu allerede kommen udi Ugunst til Hove. — Derfor havde Laurits Jydekarl, som var øverste Hørere og Hr. Erik Tønder, som var Hørere neden mig, desligeste ogsaa jeg, i Sinde at ville til forbemeldte Tid forføie os til Kiøbenhavn, samme Examen at udstaae, og siden annamme baccalaureatus titulum, hvilket ikke kunde skee med den næste Hørere, thi han havde ikke endda deponeret. Mens der Tiden kom, at vi skulle forreise, da fik Lauritz Jydekarl promis paa vor Frue Capellanie, hvorfor han holdt sig tilbage, hvilket Kald dog slog hannem feil; Hr. Erik Tønder fik og et andet Sind, saa han aldeles ikke vilde drage med, hvorfor jeg nødtes til ene at frembrage, i hvor ringe Forraad jeg havde, og kom til Kiøbenhavn to eller tre Dage før Tiden, og bleve

[22]) Elias Eisenberg var Professor fra 1612 til 1620, da han blev Provst paa Samsø. Jfr. Worms Lexicon.

saa først vore Navne indskrevne den 30te Aprilis, siden bleve vi examinerede og overhørte den 3 Maji af magistris og den 4 Maji af doctoribus; derefter om Onsdagen den 8 Maji skete almindelig Disputatz paa Consistorio, efter gammel academiske Wiis; men den 11 Maji blev enhver af os især, tilhobe 59 ved Navne, pronuntieret inter baccalaureos, A. 1616 der jeg var paa mit 30 Aar.

Forfatterens hertil følgende lange og pedantiske Forklaring over, „hvorledes den Titel baccalaureus, saavelsom Magister og Doctor skal forstaaes": kan undværes, og vi ville her kun meddele nogle af hans Udtryk om Skoler og de academiske Grader:

„Først skal Ungdommen lære adskillige smaa Bøger udi de smaa Skoler, efter deres ingenium eller Forstand, hvor der behøves gode Skolemestere eller Tugtemestere, der kan med Undervisning, Riis og Ave lære Ungdommen de første Elementer. 2. Siden skulle de begive sig til de store Skoler, som kaldes trivialiske Skoler, udi hvilke læres fornemmeligen grammatica, dialectica et Rhetorica og udi samme Skoler ere de ogsaa undergivne Ferle og Riis, naar de forbryder sig. — — — — Udi de store trivialske Skoler læses ikkun grammatica, dialectica et Rhetorica, at de kan lære vel at tale latinsk, eller græsk, vel at disputere og zire deres Tale, og da ere de endda undergivne Ferle og Riis, thi mange ere haardnakkede, og kunne ikke skiønne paa deres eget Gavn. Men naar de begive sig til Academiet at være Studenter, da skulle de først iføres Narreklæder til en Betegnelse, at de have været meget narske og vanvittige tilforn, i det de skulde ved Ferle og Riis nødes til deres eget Gavn: siden skulle de overhøres udi fornævnte trivialske Konster om de kunne dennem forsvare, som det sig bør, og dersom de da findes dygtige, saa gives dennem Viin paa Hovedet og Salt udi Munden; ved Vinen forstaaes Glædskab, at de skulle glæde sig derved, at Gud haver kaldet dennem til saadan Viisdom og Bestilling; ved Saltet forstaaes Viisdom, som de herefter selvvillig skulle beflitte sig udi, ikke med Ferle og Riis tilvungne mere som tilforn, men efter deres eget Tykke kunne høre og lære hvad de have Lyst til". o. s. v. „Heraf kan vi beslutte hvad Skilsmis der er mellem baccalaureos og andre Studenter; thi andre Studenter skulle udvælge sig pædagogos iblandt professorerne, hvilke de skulle høre og lære ud af, og derfor skulle de holde deres Lectiebøger færdige. Men baccalaurei, som have faaet nogenledes Kundskab udi philosophia, som tilforn rørt er, de ere allerede komne saavidt, at de kunne lære Andre og forestaae et Kald, om de bleve dertil skikket; derfor antvordes dennem først en lukt Bog, som betyder, at de have nu saavel studeret, at de ikke tør yder-

mere vide; men siden antvordes dennem en aaben Bog til en Betydning, at de ikke derfor skulle kaste Bogen under Bænken, men ideligen betragte hvad han indeholder.«

Samme Tid, som jeg var i Kiøbenhavn og blev baccalaureus bøede Dr. Hans Mikkelsen i Kiøbenhavn, thi han var da bleven Hofprædicant, som tilforn rørt er, og jeg talte med hannem om ad-skillig Leilighed. — Siden er det sig saaledes tildraget at fornævnte baccalaureus Jens Berthelsen er bleven syg af en heftig qvartam eller 4 Dages Koldesyge, udaf hvilken han ogsaa døde ad Midsommers Tid, og ligger begravet oppe ved Choret udi vor Frue Kirke i Othense, lige paa det Sted som den nye Funt nu staaer; thi han var Degn til den Kirke. — Og at vi kan vide Forordningen om Degne-Kaldene, som Hørerne have, da skal man agte: 1. at den øverste Hører siunger udi Graabrødre Sogn, som er nu St. Knuds og blev muteret Anno 1618; thi da blev St. Knuds Kirke forfærdiget paa ny og giort til Sognekirke; 2. Høreren ud af 4de Lectie siunger til vor Frue; 3. og Høreren ud af 3die Lectie siunger udi St. Hans Kirke; 4. men Høreren udi anden Lectie er Degn til Sanderum-Sogn, som Hr. Povel i Dallum er nu Sognepræst til; 5. Høreren udi Sinke-Lectien er Degn til Fraude Sogn. — Samme Sommer Anno 1616 blev jeg transfereret og flyttet af tredie og i fierde Lectie, at succedere fornævnte Jens Berthelsen, nu salig hos Gud, og være der Hører, hvilket skete udi Junii Maaned, der jeg var næsten 30 Aar. Men Hr. Erik Tønder succederede mig udi 3die Lectie.

Anno 1616 den 16 October giorde Hr. Erik Tønder Regnskab med mig om den Løn, som gaaer af den tredie Lectie i Othense Skole; da blev besluttet efter Tiden, som jeg havde været Hører udi samme Lectie, at jeg skulde have tredie Parten af al Lønnen, og han skulde have to tredie Deele eller dobbelt saameget som jeg. 1. Af de 25 Daller = 8 Daller 21 ß. 2. Af de 18 ℔ = 6 ℔. 3. Af Rugen = 13⅓ Skieppe.

Anno 1617, der jeg var paa 31 Aar, imod Foraaret, blev M. Hans Knudsen, som tilforn haardeligen var anklaget, affat med sit Bispedom, og Dr. Hans Mikkelsen blev designeret til Bisp igien. — Samme Aar om Paasken blev jeg af Bispen, hæderlig

og høilærde Mand fornævnte Dr. Hans Mikkelsen, sat til Skolemester over Nakskov Skole, og succederede Hr. Kield Thygersen, som nu er Præst i Birked. — Nakskovs Skole skiftes udi 4 Classer eller Lectier: 1. den første er Skolemesters Lectie. 2. Tye-Lectien. 3. Donat-Lectien. 4. Abecet-Lectien; Disciplenes Antal i alle Classerne var **105** Personer.

Herefter følger en kort Fortegnelse, hvorledes jeg er kaldet til dette Ministerium.

Anno 1564 er hæderlig og vellærd Mand, Hr. Peder Bosen, barnfød i Skovbølle udi Kiøbeløv Sogn hensovet udi Herren. Han var den første lutheranske Sognepræst her udi Nakskov. Efter hannem er hæderlig og vellærd Mand Giert Oldenborg, Bremensis, bleven Sognepræst her i Nakskov, og døde og blev begravet St. Thomæ Dag ɔ: den 21 Dec. 1571, og var han Sognepræst paa 14 Dage nær 7 Aar. Udi samme Dage tilforn er hans Hustru Karen Giertes bleven begravet, som var d. 17de Dec. Anden Dagen dernæstefter, som var d. 18de Dec. blev h. v. Mand Hr. Christoffer Jørgensen, Sognepræst i Vindeby begravet. Anno 1572 S. Pouls Omvendelsesdag blev h. v. Mand Hr. Jost Poulsen, barnfødt herudi Byen, kaldet til Sognepræst fra Kiøbeløv hidtil Nakskov Sogn. Dominica judica udi samme Aar blev forne Hr. Jost ved Hr. Christoffer Pedersen i Nørreherred hidindført, og da annammede dette Sogn; item Paaskedag sagde han sin første Messe-Tieneste efter han fik Kaldet. Udi samme Kald levede han henved 18 Aar, og døde 1590 i Dec. Efter hannem blev kaldet Hr. Peder Jensen, fød paa Ærøe, fra Danmare Sogn, som han tilforn var Præst, og hid til Nakskov 1591; han døde Juledag i samme Aar. Anno 1592 noget efter Juul er hæderlig og vellærd Mand Hr. Dirik Augustinisen Keller, barnfød udi Hunseby, kaldet til dette Sogn, efterat han havde været Organist til Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, og siden Capellan her udi Byen. Han døde 1602. Hannem haver Hr. Niels Jørgensen Bartskiær, barnfødt udi Odense, succederet 1602 om Juletide, og døde 1603, ungefærlig i August der Pestilentsen mest grasserede. Derefter er h. v. Mand Hr. Lauritz Rasmussen Smid, barnfød udi Bogense bleven

kaldet til dette Sogn 1603. Hr. Lauritz Smid døde den 2 Aug. 1616 ætatis suæ 49. Siden tog hans Broder vare paa Tienesten, h. v. Mand Hr. Christen Smid, nu Præst i Lyndefe i Fyen, han holdt Tienesten veblige fra hans Broders Død og indtil Juul. Efter hannem kom Hr. Anders Krag, barnfødt udi Odense; han blev kaldet 1617, og giorde sin første Messe her i Byen d. 3die Sønd. efter Helligtrekonger. Hannem blev forvilst Prædikestolen samme Aar d. 12 Søndag efter Trin. for noget Skiørlevnet, som hannem blev overbeviist. Siden tog Hr. Knud, nu Sognepræst i Rebbelunde, vare paa Tienesten indtil Juul, (da) jeg blev kaldet. Siden blev Hr. Peder Kierteminde tilskikket at skulle tage vare paa Tienesten; men der han blev derudover besværget formeget, giorde jeg Contract med Hr. Joachim, nu salig hos Gud, saa han tog vare paa Tienesten indtil vor Frue-Dag Annunciationis, paa hvilken jeg var kommen tilbage, og giorde min første Messetieneste 1618. Gud give sin Aand og Naade til, at jeg kan saa forestaae mit Embede, at alting kan skee til Guds Navns Ære og Menneskers Salighed.

Anno **1617** St. Mortens Aften begyndte de at hugge paa Taarnet, som skulde til den nye Spiir. Gud give alting kunde skee til Guds Navns Ære.

Samme Aar 3die Juledag prædikede jeg til Høimesse. Fredagen næstefter vare Borgemestrene og Raadet forsamlet paa Raadstuen; havde Bud efter mig; tilspurgte mig om jeg turde angaae saadan høi Bestilling, at være Præst i dette Sogn, om de vilde kalde mig. Til hvilket jeg svarede, at hvad mig selv var anlangende, da var jeg altfor ringe og uværdig til saadan høi Bestilling, men dersom de gode Mænd vilde fortroe mig samme Kald, da vilde jeg bede Gud i Himmelen om sin Aand og Naade, Hielp og Bistand, saa jeg ved saadan Guds Hielp og Bistand haabedes at kunne det forestaae, ligesom de forrige Pastorer. Mens efterdi der er stor Stilsmis imellem de Prædikener, som man haver længe studeret paa og andre som er ikkun kort studeret eller betænkt, derfor lagde de mig for, at jeg skulde studere til at prædike Søndagen næstefter til Høimesse igien. Saa lod jeg mig da efter deres Begiering til Høimesse høre igien Søndagen næstefter Nytaarsdag, som var den 4de Jan. 1618, paa hvilken Tid Nytaarsdag faldt paa en Torsdag, saa jeg havde ikkun een Dag at studere. Helligtrekonger-Dag der-

efter var Borgermester og Raad atter forsamlede paa Raadhuset og da fik jeg først Kald, som er 1618, der jeg var paa mit 32te Aar. Om anden Dagen begav jeg mig paa Reisen til Kiøbenhavn at hente mit Testimonium universale fra Academiet, hvilket findes endnu mellem mine Breve d. d. 14 Jan. 1618. Da fik jeg og en liden Beviis fra M. Eliæ Eisenbergio, at jeg var retteligen indskrevet inter Baccalaureos, hvilken Seddel Dr. Hans Reisener fordrede af mig, og lyder saaledes: Andreas Petrus Suenopolitanus 11 Mai Anni 1616, me Elia Eisenbergio tum facultatis philosophicæ Decano, in philosophiæ baccalaureatus titulo donatus est, atque inter quinquaginta novem candidatos decimum octavum locum digne obtinuit; quod testor ego Elias Eisenbergius, nomine meo a me sic subscripto. Hafniæ 14 Jan. 1618. *Elias Eisenbergius.* Siden forreiste jeg fra Kiøbenhavn op til Odense, at jeg kunde blive ordineret; men endog jeg efter Bøn og Formaning paa Prædikestolen var først paatænkt og navngiven af de 24 Mænd, siden samtykt og kaldet af Borgemestre og Raadet, dog alligevel vilde ikke Biskoppen approbere mig; thi Ordinantsen formelder, at et lovligt Kiøbstedkald skal ikke alene skee med Borgemesters og Raads Kaldelse, men endogsaa med Lehnsmandens Collats og Provstens Overværelse, førend Kalds-Brevet gives. Borgemestrene og Raadmændene meente vel, at der var ingen Mangel paa mit Kalds-Brev og intet forseet imod Ordinantsen; thi de havde tilforn consuleret Lehnsmanden derom, saa han havde givet sit Samtykke noksommelig dertil. Hvad Provstens Nærværelse anlangede, kunde den ikke da præsenteres: thi Provsten af Nørreherred, h. v. Mand Hr. Christoffer Jørgensen udi Halsted, var paa de Tider hensovet udi Herren. Dog alligevel vilde ikke Superintendenten nøies med saadan Beskedning, men begieret endeligen 1. Lehnsmandens skriftlig Beviis. 2. Dernæst en anden Provstes Overværelse, som kunde supplere vicem for^ne D^ni Christoffori de Halstad jampridem defuncti.

Udaf disse Aarsager maatte jeg næsten ærindeløs forreise tilbage igien, og efter Bispens Samtykke bevilgede Provsten af Musse Herred h. v. Hr. Jørgen udi Maribo, at han var udi vor Provstes Sted. Siden drog jeg til Gammelgaard med Hans Bosen og fik Collats

af E. V. Lauritz Grubbe til forne Gammelgaard[22]). Og blev jeg siden kaldet paany igien Kyndelmisse, dog efterat jeg havde giort Tieneste til Højmesse, hvilket skete udi Provstens forne Hr. Jørgens Paahørelse og Overværelse efter Ordinantsen. Kaldsbrevet findes endnu i mine Giemmer d. d. 2. Febr. 1618. Siden drog jeg til Fyen igien og blev ordineret udi St. Knuds Kirke i Odense den 4de Martz, efter at jeg havde først giort Tieneste og siden blev examineret og overhørt, hervaa jeg blev mit Ordinants-Brev givet af Superintendenten den 7. Martz 1618. Derefter kom jeg hiem igien imod Paaske; thi formedelst den store Vinter og megen Havlis blev jeg meget holdt tilbage den Vinter, saa jeg ikke kunde komme fort med min Sag.

Efterat jeg var kommen til Laaland igien, drog jeg til Mariboe, og var begierendes af Provsten forne Hr. Jørgen, at han vilde indsætte mig udi Kaldet, hvilket han ogsaa samtykte. Saa drog jeg derfra til Aalholm og giorde min Ed for Lehnsmanden E. V. Lauritz Grubbe, og fik saa mit fulde gode Collatsbrev d. d. 20de Martz a. ej. Siden, Vor-Frue-Dag Annunciationis dernæst, giorde jeg min første Messetieneste, efterat jeg var saaledes lovligen kaldet, ordineret og confirmeret udi Provstens Paahørelse, hvilken da og efter Tienesten lovligen indsatte mig i Kaldet, a. dicto 25. Martz.

Det samme Aar blev jeg trolovet med min Hustru Johanne Andersdatter d. 7de Juli af Provsten Hr. Jens i Sandby. Den 20de Sept. stod vort Bryllup her paa Salen i Præstegaarden. Gud give os Lykke og Velsignelse for Jesu Christi Skyld. Amen.

Udi dette Aar blev heri Byen ikke aleneste ny Sognepræst, men ogsaa ny Capellan, ny Skolemester, ny Hører, item ny Lehnsmand, ny Raadmand, ny Byfoged, item ny Provst; herforuden er opreist en ny Spiir paa Kirken samme Aar. Thi E. V. Jørgen Grubbe til Taastrup blev vor Lehnsmand, Hans Bosen blev Byfoged, Lauritz Skriver og Mads Bergen bleve Raadmænd, jeg blev Sognepræst; Hr. Lauritz Gorm blev Capellan, Henning Clausen Skolemester, og Hr. Jacob Rydkield Hørere.

1618 udi Nov. og Dec. blev seet en forfærdelig Comet og

[22] Lauritz Grubbes Gravskrift findes i Pontoppidans Marmora Dan. Tom. II. p. 327.

usædvanlig Stierne. Hendes Effect var Pestilentse, Krig og Dyrtid, som siden efterfulgte. — 1620 d. 30. Junii resignerede Hr. Henning Skolen, og Jacob Nielsen blev Skolemester igien[23]).

1622 d. 28. Marts blev Oluf Boesen, som havde stukket og skaaret Zacharias Hører, givet løs med den Forpligt, at han inden Paaske skulde begive sig herfra Byen og forsee sig paa andre Steder.

S. A. udi Foraaret blev den Spaniefar[24]) afhændet af Frederik Nielsen og kiøbt af Hollænder for — Daler, som de efter Kgl. Majestæts Befaling skulde udrede til Spanien; men det kom inte igien; Gud bedret saasandt, malum omen, stor Omkostning blev anvendt etc.

Blev min Søn Peder Andersen født 1623 d. 31 Aug. Søndageftermiddag, der Klokken var hart mod 7. Under den Planet Jupiter; Mercurius var i Jomfruen, Venus i Skorpionen, Maanen i Væderen og Solen udi Jomfruen.

Anno 1623 tredie Juledag den 27de December var Kongelig Majestæt, Kong Christian den Fierde, her udi Byen og besaae Tøihuset, efterat han havde været ude og beseet den Sted, som det store Orlogsskib skulde bygges paa.

Anno **1625** Torsdagen den 10de Februari var det et forfærdeligt Veir med Storm og Snee, som jeg ikke mindes tilforn i mine Dage. Den nye Spiir paa Kirken, som blev bygt 1618, og naaede fra den østre Rist[25]) mod Tillegaden, og til den vestre Rist imod Byebroen, den omblæste og faldt først paa Skolen, dernæst paa Johan Frostes Gaard, som ligger næst Skolen, item strakte sig tvers over Veilegade paa Hr. Jenses Gaard i Sandbye, og der nederslog og skamferede mere end fiorten Bindinger Huus paa Længden imod Stranden. Grundvolden af Skolen blev staaendes og havde vel (kan skee) og bleven nederslaget, havde den ikke været bygget af den gode haarde Egetømmer; men Johan Frostes Gaard blev nedslaget udi Qvag altsammen; fem Mennesker bleve ihielslagne. — Mens det

---

23) Jacob Nielsen blev kaldet til Capellan i Rov. s. A., hvorefter Jørgen Lauritzen blev Skolemester indtil 1623, da han efterfulgtes af Niels Andersen.

24) Uden Tvivl et strandet spansk Skib.

25) Kirkegaardsristen, der laae ved Indgangen til Kirkegaarden, for at hindre Kreature fra at gaae derind.

er skeet, først at vi deraf skulle see og kiende Guds Vrede for Syndens Skyld, at dersom vi ikke omvende os, da maae vi forvente saadan eller værre Straf, Luc. 13. Derfor haver Gud ladet os see syv store Plager udi dette Aar, ligesom udi fordum Tid, over de 7 Menigheder, som vi kunne læse om udi St. Hanses Aabenbaring. 1. Den første er om Religionens Anfegtning, thi Papisterne have hemmeligen havt deres Speidere udi Riget, som skulle forføre Menigheden. 2. Den anden om Krig; thi de Svenske havde rustet sig til Strid imod os, saa at Sværdet var draget over vort Hoved, der vi meente alting fredeligt at være, og toge os intet vare derudi, hvilket gav en stor Forstyrrelse og Forførelse i disse Riger. Hersforuden haver Spindelow (Spinola) paa Keiserens eller de Spaniers Vegne ikke alleneste uddrevet Pfalzgreven af Böhmen, mens endogsaa indfaldet allevegne udi Tydskland, forstyrret Stæderne, fordrevet Præsterne og alle dennem, som vare af den Augsburgske Confession, hvilket gav Aarsag til, at Hans Majestæt for 2 Aar siden er uddragen nogen Tid lang paa de tydske Grændser; men Gud maa vide hvad Ende det endnu kan faae. 3. Den tredie Plage, som Gud haver ladet os see i dette Aar, er Hunger og Dyrtid, thi en Skieppe Hvede gialdt 1 Dlr., en Skp. Rug 4 ß og en Skp. Byg 3 ß ꝛc. 4. Er stor Skrøbelighed af hidsige Pestilentziske og andre Syger, hvoraf mange ere hendøde baade her og andensteds. 5. Stor Tørke og Heede, ja saa stor, at de fleste Brønde have været tomme for Vand, hvorudover Græsset saavelsom Kornet er hensvundet. I Aar er Leidemarken[26]) uslaget opgiven, hvilket er ikke skeet i vor Tid tilforn; Qvæget haver lidt ganske stor Trang for Vand, kunde ikke faae Vand paa en halv eller heel Miil-Veis nær mangesteds, hvorover somme døde, somme ere fordærvede ꝛc. 6. Er Storm og Uveir, hvilken haver nogle Gange været saa stor i denne Vinter, at der er stor Skade skeet, ikke alleneste til Vands paa Skib og Gods, men endogsaa til Lands, som vi have Exempel i denne Spiir, item i den Spiir, som er afblæst til Stralsund, den Kirke som omblæste i Frederiksborg, og meget mere saadant. 7. Den syvende

[26]) Formodentlig det samme som i Vid. Selsk. Ordb. kaldes en Leidevang, og forklares ved en Mark, som hviler eller ligger udyrket.

Plage, som Herren haver ladet os see, var den store Vandflod, som paakom samme Dag Spiren faldt, hvilken var saa stor, at den gik omkring denne ganske Bye; udi Badstuestrædet, Byebrostrædet, og de andre Stræder mod Stranden kunde de roe med Baade; udi Rødbye ere druknede mere end 400 Stkr. Qvæg; jeg vil intet tale om den anden Skade, som er skeet i Tiersted Sogn, Nebbelunde, Ringsebølle ꝛc. item Bytto, Giedsøer, Præstøe og mange andre Steder. Til Helligshagen er omkommen 43 Huse, 7 Lader, 10 Kornspiger. Blokhuset for Traveminde er bortskyllet med Stykker og alt, og meget mere, som vi ikke endnu have spurgt[27]). Disse forbemeldte Plager haver Gud ladet os see i Aar, at vi deraf, saavelsom af de forrige Tegn, som vi have seet baade paa Himmelen og paa Jorden, skulle opvækkes til Poenitentz i Tide, den Stund Naadsens Dør er aaben. Dernæst er dette skeet, at vi deraf skulle see og kiende Guds Langmodighed, hvilken der midt udi Straffen tænker paa sin faderlige Godhed, Naade og Barmhiertighed. For det tredie kunde vi ogsaa udi denne Spiir saavelsom i andre Maader see og kiende Guds Almægtighed. Thi ligerviis som Noe blev bevaret selv ottende, der Syndfloden gik over den ganske Verden, saa ere ogsaa mange af dem blevne bevarede, som vare i lige Fare med dem, som døde, der Spiren faldt. Skolemester laae i sin Seng paa Skolen, der Spiren faldt; Bielken ved hans Fødder, og alting paa Skolen blev nederslaget, saa nær som det Sted Skolemester laae paa; underlig blev Høreren ogsaa bevaret, formedelst to eller tre Bud, som komme efter hannem, og hentede hannem derneder imod sin Villie, lidet førend Spiren faldt; underligen bleve ogsaa tvende Drenge paa Skolen hver i sit Kammer bevarede og komme ud uskadte; underligen bleve de ogsaa bevarede,

[27]) Endnu i Begyndelsen af Marts Maaned spo储redes Virkningerne af dette Uveir, der, som man seer, havde været til den Grad ødelæggende, at Christian den Fierde paa sin Reise til Tydskland til den nedersaxiske Kredsdag var nødsaget til, fra Vordingborg at reise tilbage til Næstved og Korsør, i Stedet for at lægge Veien over Smaaøerne, som var hans første Bestemmelse; men som han, formodentlig af Mangel paa Færge og Skibe, ved Rødby maatte forandre. Han beskriver i et Brev til Cantsleren Friis, d. Nestved d. 4de Marts 1625, de i Rødby anrettede Ødelæggelser paa en lignende Maade, som de her omtales. Jvf. K. Christian den Fierdes egenhændige Breve udg. af C. Molbech. 1ste Bd. S. 182—83.

som vare paa Loftet med Jørgen Snedker, men allermeest underligt var det, at Jørgen Skomager og en Bartskiær-Svend bleve bevarede, der Spiren faldt paa Huset, slog det i Qvag, saa han mistede baade Hustrue og Barn, Svend og Pige; ja det var underligt for Menneskene, at disse fornævnte bleve bevarede, og end mere underligt, at de bleve ikke lemlæstede eller skamferede i nogen Maade; men for Gud er det ikke underligt, thi han er mægtig til at frelse Sine midt af Faren, som der staaer Psalm. 41.

Anno **1625** er Hans Kongelige Majestæt uddragen med en stor Krigshær til at stride for Religionens Skyld imod Keiseren, eller det Romerske Rige. Bønnen, som læses af Prædikestolen paa disse Tide lyder saaledes: „Efterdi Hans Kongelige Majestæt haver nu „begivet sig uden Riget med en stor Krigshær til alles vor Velfærd, „og haver mange og mægtige Modstandere: da lader os hierteligen „bede den almægtige og gode Gud, at han naadeligen vil bevare „Hans Kongelige Majestæt med alt sit medhavende Krigsfolk, be-„skandse hannem med sine hellige Engle, og beskiærme hannem fra „al Skade og Ulykke, og sende os hannem tilbage igien med Ære „og Glæde for sit allerhelligste Navns Skyld. Amen!

Anno **1626** blev hørt de Fattiges Regnskab og da blev Jens Lomborre, for 3 Aars Regnskab, til de Fattige skyldig 620 Sl. D. og 1½ ℔; hvorudi beregnes de 200 D., som Rasmus Jensen gav til de Fattige saa og 30 Daler for en Bod, og skal Jens Lomborre forrente de 600 D. fra St. Povelsdag 1626 til samme Aarsdag 1627.

III.

Haandskriftets anden Afdeling (den første bestaaer af Navneregisteret) indeholder en Fortegnelse over den Tiende, Sognepræsten i Nakskov har oppebaaret af de tvende under Byens Sogn indlemmede Landsbyer: Abildtorp og Skalkenæs. Dette Affnit er saaledes overskrevet:

„Den anden Tavle indeholder Bøndernes Tiende-Bog, baade af Korntiend og Qvægtiend, baade af Abildtorp (Affuildtorp) og Skalkenes, baade af Bomændene og Huusmændene. — Saa bør da at fortiendes af allehaande Jordsens Grøde og af allehaande Qvæg, som fødes, efter Guds og Øvrigheds Forordning og efter gammel

Sædvane, som ere: Hvede, Rug, Byg, Havre, Erter, Bønner, Føl, Lam, Grise, Kalve, Gæs, item Almisse-Korn og Mikkelmesse-Rug, som sædvanligt er her udi Sognet. Desligeste af Vikker, Hør og Hamp". — Herefter følger en Række Skriftsteder, hvorved Tiende til Geistligheden indskærpes og som „alle Tiendere skulle vel agte".

Denne Tavle viser saaledes, hvormeget Præsten af de anførte Gjenstande har oppebaaret i Tiende for Aarene 1618 til 1629 af 8 Gaarde og 3 Huse i Abildtorp, og af 3 Gaarde og 2 Huse i Skalkenes. Til en Prøve paa saadan Tiendes Beløb i hine Tider hidsættes Gjennemsnitstallet af Ydelserne for de angivne 12 Aar for en Gaard i førstnævnte By: Af Hvede aarlig 1 Trave, Rug 14 Kiærv, Byg 2 Traver og 4 Kiærv, Havre 11 Kiærv, Erter eller Vikker 1 Skieppe;[28]) af Bønner, hvoraf for de fleste Gaarde kun enkelte Aar er faldet Tiende, 2 a 3 Kiærv; af Hør, hvoraf der endnu sieldnere findes anført Tiendeafgift, er i et Aar svaret 1 Kierv, i et andet 10 „Stuer eller Bruder." — Tienden af de ovenfor nævnte Kreature beregnedes af dem alle under Eet, og svaredes i Lam og Grise, saaledes at naar der i eet Aar er født 1 Føl, 16 Lam, 4 Grise, 2 Kalve, i alt 23 Stykker, svares af de 20 2 Lam, eller 1 Lam og 1 Griis, men de 3 tiloversblevne Stykker sættes paa en Restanceliste og regnes med til det næste Aars Fødsler. Iøvrigt er 2 a 3 Stykker hvad der ordentligviis aarligen svaredes. Af Gæs ydedes aarligen af en Gaard tvende; i Almisse-Korn 2 Skiepper, og i Mikkelsmesse-Rug 1 Skieppe, hvilken Afgift dog kun svaredes af 7 Gaarde i Abildtorp, uden at man oplyses om Grunden til at den 8de, Hans Ipsøns, var fritaget[29]).

---

[28]) Her findes anført for enkelte Aar at være ydet „2 Hauer fulde".
[29]) Med Hensyn hertil er det uden Tvivl, at der i en „Fortegnelse over

Huusmændene have, som man seer, oftest accorderet eller affundet sig enten med Penge, eller ved en Afgift i en enkelt Kornsort, navnlig Byg; desuden ydedes et Lam i Fætiende, en Gaas og en Tønde Landgildebyg.

IV.

Det tredie og fierde, samt siette til niende Afsnit (det femte indeholder Provsten Hr. Josts' ovenfor meddeelte Optegnelser) ere Fortsættelser af det andet, og angaae hvad Byen selv i det nævnte Tidsrum (1618—1629) har svaret sin Præst i Tiende og i Præstepenge. De twende første (3die og 4de) indeholde nemlig Registre over den ydede Tiende, deels af de Borgere, til hvis Eiendomme laae Jord, deels af Borgemestrenes og Raadets Embedsjorder; det 6te, 7de og 8de Afsnit ere Fortegnelser over hvad de forskiellige Classer af Borgere betalte i Præstepenge; og det 9de den saakaldte store almindelige Tavle over alle Borgernes Navne, hvori deres Omflytninger i Byens forskiellige Roder ere noterede; formodentlig for at Præsten kunde controllere Rodemestrene, der indcasserede Præstepengene. En lignende Tavle over de til Sognet hørende Bønder, som efter en Specification over Haandskriftets Indhold, der findes S. 1007, skulde følge under No. 10, er ikke optaget i denne Bog.

Tredie Affnit intimeres saaledes:

„Den Tredie Tavle indeholder Borgernes Bygtiende, som de give udi Skieppen aarlig af deres Jordegaarde, som er to Skiepper Byg af hver Jord. Og ere de tilhaabe ungefær 200 Stykker Jord

---

den Jord, som ligger i Markerne" (Haandskr. S. 89) kun regnes 10 "Hovedgaarde" (Bøndergaarde) og 5 Gadehuse for Abildtorp og Skalkenes tilsammen.

eller Gaarde med Jorde[30]). Her skal man agte adskillige Fierdinger og Roder. Thi denne By skiftes udi 4 Fierdinger, som ere Søndergade-, Vester-, Nørre- og Tillegade-Fierding. Og udi hver Fierding er tvende Roder, som er tilhobe 8 Roder." — De enkelte Roders Beliggenhed og Grændser findes dernæst nøiagtigt beskrevne.

Antallet af Gaardene i Nakskov med Tilliggende af Jord var paa den Tid altsaa, som anført, med et rundt Tal 200, nøiagtigt 204, hvilke samtlige under Eiernes Navne ere opførte i Tabellen med Rubrikker, hvori Præstationerne for hvert Aar findes afskrevne. Da der gik 2 Skiepper af hver Gaard, beløb den hele Tiende sig til 68 Tønder à 6 Skp., eller som man dengang heller regnede 17 Pund Byg[31]), der synes almindeligst at være svaret in natura, sieldnere i Penge med 2 ℔ R. eller med 24 ß lybsk. Restancer spores ikke synderligt hverken her eller andenstedes i Indtægtslisterne. Hr. Perlestikker lader overhoved til at have været en Mand, der sørgede for at erholde hvad ham tilkom, og ikke skiøttede om at have tilgode; og han synes at klage over heelt Skind, naar han etsteds i Anledning af Beregningen over sine Indtægter ved en Totalsum bemærker: „om man kunde faae det Alt".

I den følgende Tavle eller den saakaldte Raadmands-Tavle, handles om den Tiende, som Borgemestere og Raadmænd gave af deres Sæd, „enten udi denne (ↄ: Nakskovs) Mark eller udi Skalkenes Mark", hvilken Tiende blev ydet i

---

30) Jfr. Rhode: Loll. og Falst. Hist. 1 D. S. 112, Noten: „En Gaards Jord udgiør ⅓ af en Tønde Hartkorn. Disse Par hundrede Gaardsjorder til Byen kiøbes og bruges af Indbyggerne, som deraf skatte til Kirken et Par Skiepper Korn og nogle Mark i Penge til Sognepræsten af hver".

31) Efter det laalandske Kornmaal, der var liigt det siællandske, var den Tid 1 Tønde af alt Slags Korn 6 Skiepper, 1 Pund Byg 24 Skp. eller 4 Tdr., et do. Rug eller Hvede 20 Skp. eller 3 Tdr. 2 Skpr., 1 do. Havre 40 Skpr. eller 6⅔ Td. 1 Skp. (Jfr. Arent Berntsen Danmarks og Norges frugtbar Herlighed. 4de Bog S. 489.)

Kiærven, og ikke, som Tilfældet var med Borgernes, i Skieppen. Første og anden Borgemester svarede respective af deres Jorder i Skalkenes (à 2 Pund Lands Størrelse) aarlig efter Accord 4 Skiepper Byg, og af deres i Rakskov Mark beliggende Jorder (à 3 Tønder, eller 1 Punds Størrelse) ligeledes hver 1 Td Byg. De fem Raadmænd, hvis Embedsjorder af 1 Punds Størrelse alene laae i Skalkenes, svarede aarlig 2 Skiepper og Raadstueskriveren, af 2 Pund Land sammesteds, 14 Skiepper. Hele Beløbet af Tienden, som Byen havde at udrede til Præsten, var altsaa mellem 18 og 19 Pund Byg.

Af Raadmændenes Tavle erfarer man tillige, af hvem Rakskovs Øvrighed i denne Tid har bestaaet. 1617 var Bo Lauritzen første Borgemester, Carsten Nielsen Holdensen 2den Borgemester; Anders Madsen ældste Raadmand, Knud Andersen 2den Raadmand, Hans Bosen 3die, Niels Kræmmer 4de og Oluff Brynnelsen 5te. Bo Lauritzen døde 1621, hvorefter Carsten Holdensen forfremmedes til første Borgemester og Raadmand Hans Bosen blev 2den Borgemester og Mads Bergen blev Raadmand.

Over Præstepengene haves Beregning i 3 særskilte Tavler (den 6te, 7de og 8de), eftersom de gik af „Hovedgaardene“, som det hedder, d. v. s. af de Gaarde, hvortil var Tilliggende af Jord, og som der ogsaa svaredes Tiende af; eller de ydedes af de saakaldte „Huusfolk“ ɔ: Indsiddere; eller endelig af „Boderne“ ɔ: Huse uden tilhørende Jord. De betaltes i 2 Terminer, til Paaske og Mikkelsdag, med 4 eller 2 ß hver Gang efter Ydernes Formuesomstændigheder og indsamledes af Rodemesterne, hvis Indbetalinger til Præsten ligeledes findes optegnede, og hvoraf fremgaaer, at deres i Hr. Perlestikkers Embedstid aarlig stigende Totalbeløb har

været for 1618: 36 Daler 8 ß, for 1623: 39 Daler 3 ℔ 6 ß, og for 1628 omtrent 46 Daler.

Hovedgaardenes Antal er ovenfor anført at være 200; af Boder fandtes halvandet hundrede; og da man kan regne at der i hver af disse Gaarde og Boder levede en Familie, faaer man saaledes det Resultat, at disses Antal i Nakskov i bemeldte Tid var omtrent 350; hvorefter Byens Folkemængde, naar man anslaaer Familien til 5 Personer, skulde beløbe sig til henved 1800. Indsidderness Antal var kun ubetydeligt, det vexlede fra nogle og tredive til nogle og fyrgetyve Personer; og at det ikke altid er gaaet til paa den ordentligste Maade med Præstepengenes Inddrivelse hos disse, sees af en Bemærkning ved Slutningen af Aaret 1818, hvor det, i Anledning at der kun for 8 saadanne Personers Vedkommende findes Rigtighed for denne Præstation, hedder: „Flere Huusfolks Navne kunde vi ikke bekomme udi det Aar 1618. Derfor ville vi hermed paa denne Tid være fornøiet, og saa kortelig beslutte dette Aar.“

Med Hensyn til Boderne kan endnu den Bemærkning gjøres, at de fleste synes at have været i de mere formuende Borgeres Eie, af hvilke de udleiedes til de uformuende. En Lauritz Jensen har saaledes eiet 18 Boder, og Lauritz Skriver 16 Boder. Ogsaa Præsten, Hr. Perlestikker, var Eier af 6 saadanne Smaahuse, beliggende i Klostergade, hvoraf han i 1624 oppebar en aarlig Leie af omtrent 12 ℔ pr. Bod; i Aaret 1628 derimod 23 a 24 ℔; altsaa det dobbelte.

V.

I de følgende Tavler (ɔ: den 11te—16de og 20de) komme vi til de egentlige Ministerialia, nemlig Fortegnelser over Communicanter, over dem som berettes paa Sygesengen,

over Børn, som døbes, Trolovede, Ægteviede, Døde og Begravede, samt over Kirkegangskoner; hvortil slutter sig i den 19de Tavle Liste over dem, som have standet aabenbare Skrifte, samt over dem, som have eller gives Skudsmaal. Ligesom de foregaaende Tavler indledes ogsaa enhver af disse med passende Skriftsteder og Forklaringer; saaledes findes her i de 3 Tavler, der angaae Communicanter, Berettede og Døbte, en Udvikling af Sacramenternes Betydning, der som Prøve paa den Tids theologiske Raisonnement af en Præst, temmelig jævn i sin Lærdom, og paa Grund af den Tendents, der udtaler sig i samme, kan fortiene at bemærkes. Efter nemlig i den 11te Tavle at have omtalt „de Parter og Stykker, som Sacramenterne indeholde" paa en Maade, som man ikke skulde troe kunde misforstaaes eller udlægges som andet end den rene lutherske Lære, finder Forfatteren alligevel, at han i den 13de Tavle bør gientage det tidligere Sagte: „fordi det er høiligen fornødent at vide saadant, eftersom vor Salighed staaer derpaa". Men i den Fremstilling, han nu giver os, skærpes Udtrykket i den lutherske Forklaring af Sacramentet saaledes, at den tillige skal være en Advarsel og Indsigelse imod den Calvinske Lære. Man maa i denne Henseende erindre, at Hr. Perlestikker havde 2 Aar tilforn, 1616, oplevet at see sin Bisp, Hans Knudsen Veile i Odense, hvis Skiebne han selv berører i sine Commentarier (ovenf. S. 157) dømt fra sit Embede for Krypto-Calvinisme.

„Der er 4 Parter, (hedder det i bemeldte Indledning), udi hvert Sacramente, hvilke hænge saa tæt tilsammen, at Sacramentet ikke kan være, om nogle feiler: I. Den første Part er det udvortes og synlige Element, som betegner og frembær os det Himmelske og Usynlige. Thi det udvortes og synlige Element ikke alene betyder, som nogle vrangelige mener, mens endogsaa retteligen frembær. —

Saa haver da Gud forordnet: 1) Udi Omskærelsen[82], at man skulde med en Kniv omskære Forhuden paa Drengebørnene, som vare 8 Dage gamle, og denne udvortes Omskærelse ikke alene betyde Herrens Pagt, mens endogsaa tillige exhiberit og frembar samme Guds Pagt om den tilkommende Messia. 2. Udi Paaskelammens Sacramente havde Gud forordnet et Væderlam, Aar gammelt, uden Lyde, hvilket skulde slagtes og ædes om Paasken. Dette udvortes, synlige Paaskelam ikke aleneste betydede, mens endogsaa retteligen exhiberit og frembar Israeliterne den sande Guds Forjættelse og det rette Guds Lam Christo, som skulde slagtes og offres paa Korset for al Verdsens Synder. 3. Udi Daaben haver Christus forordnet Vand, Joh. 3. hvilket ikke alene betyder, mens endogsaa frembær Christi røde og Rosensfarved Blod; thi ligesom Vand kan aftoe Skarn, saa kan Christi Blod aftoe Synden. 4. Udi Altarens Sacrament haver Christus indstiftet Brød og Viin, hvilke ikke alene betyder, mens ogsaa frembær det sande Christi Legem og Blod; thi ligesom Brød styrker og Viin forlyster Legemet, saa styrker og forlyster Christi Legem og Blod Siælen. — II. Den anden Part af Sacramenterne er Guds Ords Opregnelse; thi Augustinus siger, at naar Ordene komme til Sacramenterne, saa bliver det Sacramente; Men her skal man retteligen agte, at Præsten ikke kan med sin Velsignelse eller Opregnelse give Testamentet Kraft, men alleneste opregner den Kraft, som Gud haver givet den tilforne. — III. Den 3die Part er den ganske Indstikkelse og Gierning. Saa er derfor ikke Vand, Barnet, og Ordenes Opregnelse Sacrament, uden Præsten døber Barnet (eller in casu necessitatis nogen udi Præstens Sted.) Thi al den Forordning, som Christus haver indstiftet den bør at holdes. — IV. Guds Befaling: Døber dem, æder, drikker; giører det i min Ihukommelse. — Disse 4 Parter fuldkommer alle Sacramenter, hvad heller de Gode eller Onde bruge dem. Lader os derfor omskiære Hiertet. Deut. 10. Giøre et aandeligt Offer. Psal. 51. Døbes med den Helligaand Joh. 3. og Tro. ꝛc.

[82]) I den 11te Tavle er bemærket at Sacramenterne ere 4, nemlig: »Omskærelsen, Paaskelammet, Daaben og Herrens Nadver. Thi udi det Gamle Testamente brugte de Omskærelsen og Paaskelammet, mens nu i det Ny Testamente bruge vi Daaben og Herrens Nadvere«.

Saameget af Indledningen. Af Tavlerne selv seer man, at der paa den Tid ugentlig har været to Gange Altergang i Rakkov, nemlig Søndag og Onsdag, og at Halvdelen af Communicanterne skriftedes af Præsten, Halvdelen af Communister, naar ikke den ene af dem var forhindret, hvilket da anføres tilligemed Grunden til Forhindringen. Hr. Perlestikker har især i en vis Periode ikke saa sielden havt Forfald, ikke blot formedelst andre kirkelige Forretninger, eller naar han „studerede til Prædiken", men ogsaa f. Ex. fordi han havde Fremmede, var forhindret ved egne Sysler, eller var til Barsel hos Nabopræsten Hr. Lauritz[33]. Naar Communicanten ikke var Siælesørgeren bekiendt, maatte han legitimere sig ved sit Skudsmaal, og unge Mennesker, der første Gang søgte Herrens Bord, synes først at være blevne examinerede. Saaledes anføres etsteds: „Johan Bruns Arbeidsdreng, Dirik Mortensen, som ikke tilforne havde været til Guds Bord, men kunde sin Børnelærdom smukt". Nogle enkelte Gange har der ingen Altergang været paa de bestemte Dage, og Grunden bemærkes da oftest f. Ex. „Paa denne Tid var den største Part af Folket til Halsted Marked"; eller „Paa denne Tid var ingen Communicanter, kanskee fordi Bryllupper var i Ugen tilforn". Ellers communiceredes hver Gang af 30 til 50 Personer, med Undtagelse af Vinterdagene, da Antallet var ringere. Offer eller Betaling til Præsten for Skriftemaal og Nadverens Uddeling fandt ordentligviis ikke Sted; men uden Exempel er det dog ikke, uagtet det ved Recessen af 1615 strengelig forbydes. For Berettelser see vi, at der endog temmelig almindelig er erlagt Betaling, som varierer fra 1 ß til 1 Crone eller en Daler R.;

[33]) Saaledes 1619. 6 Oct. „Hoc tempore impeditus eram, convivis Matthia & Joh. Simonis." 1620. 8 Apr. „Jeg var i Marken, og kunde ikke komme tidlig nok hiem".

Borgemester Karsten Nielsen er etsteds antegnet for 3 Daler R.[34]).

Ved de Berettede bemærkes om Vedkommende senere ere blevne karske eller ere døde; de Førstnævnte tegnes med et L „som er Tegn paa dem, der blive tilpas igien efter Løvens Tegn", de sidste ved et +. To Gange er istedet for disse Mærker tegnet et Sværd, som skal betyde at den, der har modtaget Sacramentet er bleven henrettet. Begge disse Ulykkelige vare Qvinder, som fødte i Dølgsmaal og aflivede deres Børn. Om den første læse vi i denne 12te Tavle, at 1620 d. 24de Quintilis (saaledes benævnes som oftest Julii, ligesom August Sextilis) „berettedes den Qvinde ved Navn Maren, som formyrde sit Barn til Johan Bruns; hun udlagde En ved Navn Hans Pedersen paa Kierstrup paa Thorsing". Og i den efterfølgende 16de Tavle, tabula sepultorum, see vi fremdeles angaaende samme Sag, at der den 22de s. M. er begravet „et spædt Barn, som Johan Bruns Tienesteqvinde ved Navn Maren Jørgsdatter fødte om Natten ved 12 slet og myrdede det; blev strax i samme Stund qabenbaret og blev sat en Bolt paa hende i Sengen; hun blev siden henrettet Mandagen den 7de Sextilis"; altsaa 16 Dage efter at Forbrydelsen var begaaet, hvilket kan kaldes kort Proces.

Den anden Barnemorderske hed ligeledes Maren og var en Søster til Oluf Koks Hustru; hun fødte sit Barn paa Volden ved „Runddelen", som det hedder, og kastede Fosteret i Fæstningsgraven, hvor det blev funbet d. 17de Marts 1623 og begravet paa Byens Kirkegaard, i „Omgangene". Mistanken faldt ikke strax paa Maren, hvorimod et Fruentimmer ved Navn Gunder blev arresteret i Byfogden Jens Udsens Huus, hvor hun den 5te April fødte et dødfødt Barn,

---

34) Daler R. d. e. Rigsdaler, forskiellig fra Slettedaleren.

og saaledes disculperet atter løslodes, men døde faa Dage efter. Maren, som Undersøgelsen derefter rettedes imod, blev „afhugget“ (henrettet) allerede den 21de April. I de 8 Aar, som den 12te Tavle omfatter (1619—26) ere disse de eneste Exempler paa Forbrydelser af den Art, som have giort Fordring paa Sjælesørgerens Virksomhed. Derimod sees det, da Qvinder i Barnsnød gierne i de Tider have taget Sacramentet, at Leiermaalsbrøden, uagtet den stedfindende Kirketugt, just ikke har været meget sielden; men dette vil nedenfor nærmere blive omtalt.

Saa indlysende man skulde troe det maatte være, at Sacramentet ikke bør rækkes Afsindige, i hvilken Henseende desuden Kirkeordinantsen af 1537 indeholdt Forbud, saa finder man dog, at dette er skeet, og at en „Taabelig“, nemlig en Pige ved Navn Anne, er bleven berettet. I øvrigt indeholder Tavlen adskillige Efterretninger om Vedkommendes Personer og deres Sygdom, samt dennes Anledning og Beskaffenhed, hvilke dog overhovedet ere ubetydelige. Ved saadanne Tilføielser, som findes i alle Bogens forskiellige Registre, eftersom der er større eller ringere Leilighed dertil, er der kommet lidt Liv ind i de schematisk-tørre Fortegnelser; undertiden kan ogsaa en eller anden af disse Efterretninger indeholde Antydninger til en Sag af nogen Interesse. Saaledes bemærkes om en Mikkel Tømmermand, der nævnes i Anledning af en kirkelig Forretning, at „han arbeider paa Slottet“, og samme Mand kaldes et andet Sted „en af Kongens Tømmermænd“. Spørgsmaal er, hvilket Slot her menes? — Det gamle Ravnsborg, der var anlagt paa Øens nordlige Kyst overfor Feiøe, laae forlængst i Ruiner. Derimod vilde det være interessant, om man kunde troe, her at have et Vink om, at man endnu i i 1625 tænkte paa at vedligeholde Engelborg, der var befæstet af Kong Hans i 1510 paa den saakaldte Slotøe i

Albuefiørd, men som skal være overgivet til samme Skiebne som Ravnsborg, da Byen 1629 blev befæstet, fordi det meentes ufuldkomment at opfylde sin Hensigt, at forsvare Indløbet til Nakskov. (Jvf. Pontoppidan's Atlas. III. S. 283). Af flere Kongebreve i de, i Geheimearchivet bevarede saakaldte Smaalandske Registere og Tegnelser fremgaaer: at Kong Christian den Fierde paa den her omhandlede Tid ved sin Skibsbygger, Mester Daniel Sinclar (Jvf. Christian IV. egenhændige Breve, udgivne af Molbech. I. S. 75) har ladet bygge Skibe, eller i det mindste eet Skib paa Slotøen, og ladet anlægge et Værft paa denne Øe. Det var dette Sted, hvor det ovenfor i Hr. Perlestikkers Commentarer omtalte store Orlogsskib skulde bygges, og som Christian den Fierde var ude at tage i Øiesyn, da han i Aaret 1623 var i Nakskov; ligesom der med den oftere i Tavlerne forekommende Benævnelse „Kongens Karle" uden Tvivl maa menes Matroser og Haandværksfolk, som have giort Tieneste paa Værftet. Til Forsvar for et saadant Anlæg kunde behøves Befæstninger, og det er derfor ikke usandsynligt, at man endnu paa denne Tid har holdt Engelborg nogenledes vedlige, og først da Værftet ikke brugtes mere, har ladet det ganske forfalde. Dette bestyrkes ogsaa ved et Sted i en af de følgende Tavler, hvor „Skipperen paa Slottet" nævnes[35]). — Det er gierne Ulykkestilfælde, der giver Anledning til de oplysende Tilføielser i Tavlen over Berettede: f. Ex. at en Mand i Slagsmaal er kommen af Dage, eller et Træ i Skoven har knuust en Anden. Etsteds læse vi, at et Par

35) Det interessante Kongebrev til Lehnsmanden paa Halsted-Kloster, Jørgen Grubbe, af 19de Marts 1624, som indeholder Planen til Skibsværftet og giver et Begreb om dets Indretning og Udstrækning, fortiener vel, at det nedenfor meddeles i sit væsentlige Indhold, hvilket tydeligt ved Stiil og Tone vidner om, at Brevet er udgaaet efter Dictat eller Udkast af Kongen selv. Det findes i de ovenfor omtalte Smaalandske Tegnelser Nr. 6.

Ægtefolk blive berettede, nemlig Claus Skomager i Vindeby og Hustru, „hvilke bleve om Løverdagen ynkeligen skamferede af det Krudt, han stød Ild udi til Mathias Bereders".

Den 13de Tavle indeholder, som ovenfor anført, Fortegnelse over Døbte for Aarene 1618—1626; med Hensyn til Aaret 1627 henvises mod Slutningen til „den nye Hovedbog" (maaskee en officiel Kirkebog). Foruden Barnets Navn anføres kun Faderens, men ved de uægte Børn Moderens og den udlagte Barnefaders. De ægte Børn døbtes om Søndagen til Høimesse, de uægte til Froprædiken, eller om Onsdagen. Den 7de Sept. 1623 var Hr. Perlestikkers egen Søn til Daab, i hvilken Anledning Kirkebogen er tilføiet en vidtløftigere og mere høitidelig Forklaring: „Dominica 13 trinit. „blev min Søn Peder Andersen christnet af Hr. Anders Krag. „Hans Faddere vare: Hans Bosen, Borgemester, Niels Mad„sen, Raadmand, Mads Bergen, Raadmand, Jørgen Møller, „Kirstin Hammers, Else Smidts, Birethe Bolsdatter, Bolled „Tøgers. Han blev født 8de Dagen tilforne, som var den „31te August, om Aftenen der Klokken var hart ved syv. „Gud styrke hannem med sin hellige Aand, at han maa frem„vore udi Alder og Naade baade hos Gud og Menneskene. „Hans Faddergave var 20 Daler; den anden Foræring var „30 Daler". — Ellers udgiorde Offeret for Daabsforretningen fra nogle Skilling indtil et Par Daler. Ved uægte Børns Daab offredes ikke.

Til Side 176.

Jørgen Grubbe fik Brev adskillige Erinder om Skibsbygning anrørende.

„C. G. T. Vi bede dig og naadigst ville, at Du nu strax lader opreite og forfærdige et Huus der ved Engelsborg paa vort Land Laaland, som til Tømmermænd, Borer, Saugskærer og Baadsmænd, som

arbeide paa det Skib, vi der sammesteds naadigst ere tilsinds at ville lade opsætte, kan bruges som efterfølger. Først en Længde, tyve Binding Huus, som samme Folk skulle ligge udi og faae Mad udi, og derudi skal giøres to store Ildsteder, som Folkene kunne sidde om Vinteren runden om Ilden at værme dennom. Over hvilke to Fyrsteder ville giøres to Esser op giennem Taget, saa Folkene kunne bare dennom derinde for Regen, og kunne samme Esser klines med Leer. Nok skal der giøres en Smede, fire Vægge-Rum vild, hvorudi skulle mures to Esser op igiennem Taget. Nok hos samme Smede vil oprettes tre Vægge-Rum Huus, hvorudi Smeden med hans Folk kan have de to til deres Værelse, og den tredie til Væggerum til sit Fætalie. Nok skal oprettes fire Væggerum til Skriveren, hvorudi han de twende Bindinger kan have til sin Skriveri og Værelse, og udi de andre twende kan han have hvis han dagligen skal udgive til Bygningen. Og skal der giøres en Skorsteen udi samme Skriverstue. Sammeledes skal ogsaa oprettes fire Bindinger Huus til Mesteren; de to kan bruges til hans egen Værelse med en Skorsteen udi, og de andre to til hans Fætalie, Instrumenter og Redskaber. Nok skal bruges til Kok og Kielderſvend otte Væggerum Huus, til at koge udi og have Fætalie udi, hvor skal giøres til Kokken en stor opmurede Skorsteen at koge udi. Nok to Væggerum Huus at bruges til en »Raffleboe« (?), som kan sammenslaaes og tækkes med Dæler. Smeden skal tækkes med Tegl for Fare Skyld; De andre Huus med Dæler eller Tegl, eftersom Du det bedst kan bekomme for ringeste Bekostning, som muligt kan være. — Herforuden ville vi ogsaa at Du Byggestedet, hvor Skibet skal oprettes (Bankestokken) lader forfærdige, eftersom det af Mesteren bliver afskuffet«. o. s. v.

Af de efterfølgende Tavler handle den 14de og 15de om Trolovede og Ægteviede, saaledes at den sidste simpelhen angiver de Viedes Navne[33]), men den første tillige indeholder de

---

[33]) Mellem de Copulerede har jeg kun fundet twende adelige Par, nemlig Joachim Graabo og Maren Steensdatter, der bleve viede d. 15de Mai 1625, og Erik Steensen og Barbara Murmann, der viedes d. 2den Octbr. s. A. — Jørgen Grubbes Bryllup med Kirsten Benstermann, som skal have staaet i Nakskov i 1618 findes ikke anført i Tavlen. (Jfr. Vedel Simonsen, om de danske Ruder. II. S. 248).

af Vedkommende tilveiebragte Bevilligheder for at de kunne indgaae et gyldigt Ægteskab. Denne fra Catholicismen arvede Skik, at dele Ægteskabets Indgaaelse i tvende høitidelige Acter, hidrørte uden Tvivl fra den i den canoniske Ret gjeldende Anskuelse, at det blotte consensus[34]) var tilstrækkeligt til at stifte et Ægteskab, og i saadan Egenskab, da det maatte medføre Retsvirkninger, ogsaa behøvede en vis Solennitet. Reformationen bibeholdt Trolovelsen, der i den danske Kirke ikke hævedes før i A. 1799, endskiøndt denne Act kun syntes at tiene til at forvirre Begrebet om, naar et Ægteskab virkelig var indgaaet. Den foreliggende Tavle indeholder flere Exempler paa, at man meente at være gift, saasnart Trolovelsen havde fundet Sted, hvorfor man flyttede sammen og levede som Mand og Hustru. Lovgivningen betragtede dog Ægteskabet først som fuldbyrdet ved Vielsen; og alle Love, ligefra Frederik d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager af 1582, forbøde derfor Trolovede Samlevnet. Dette var i og for sig rigtigt. Trolovelsen var efter sit Væsen verdslig, og den Contract, der stiftedes ved samme, af juridisk Natur; derfor kunde den hverken vilkaarlig hæves af en af Parterne eller holdes i Kraft, naar den leed af saadanne Mangler, der overhovedet giøre en Contract ugyldig; men paa den anden Side ei heller danne Grundlag for et Forhold, der hører Sædeligheden til. Den var intet borgerligt Ægteskab. Det var først Vielsen, der hævede den ud af den juridiske Sphære, og gav den en sædelig Charakteer, hvilken man dog ikke vil frakiende det borgerlige Ægteskab.

Til Trolovelsen samledes Parterne enten i Kirken, navn-

---

[34]) Consensus cohabitandi et individuam vitæ consuetudinem retinendi.

ligen i Sacristiet — som efter en senere Lovbestemmelse, Frd. 9 Marts 1650 hertil skulde benyttes — eller i Brudens Hiem, ogsaa undertiden hos Præsten, for hvem de fremlagde deres Skudsmaal til Oplysning om deres foregaaende Levnet, og, saafremt de ikke vare ham bekiendte, eller tidligere havde været gifte, Beviis for at der ingen Hindring var for deres Ægteskab. I Regelen stilledes Forlovere; undtagelsesviis lod man sig dog nøie med Vedkommendes Eed. Om en Brud, som havde godt Skudsmaal fra sin Fødeby, og andenstheds fra, at hun havde skikket sig vel, men ikke at hun var ubehindret for Ægteskab, hedder det: „jeg troede hende paa hendes Eed". — Trolovelsen skulde efter Loven skee i Overværelse af fem Vidner. Disse anfører Hr. Perlestikker dog kun undtagelsesviis; men altid naar de vare af Adelen. Det var Brug i den Tid, at adelige Huse, naar deres Piger giftedes, holdt deres Bryllup, hvorved da ogsaa gierne flere af Standen vare tilstede. I det Tidsrum, Haandskriftet angaaer, findes her bemærket tvende saadanne Høitideligheder i Nakskov. I Aar 1621 holdtes Bryllup for Hr. Jørgen Jacobsen, Sognepræst udi Svanninge i Fyen og Bodild Nielsdatter, samt for Niels Lauritzen og Vivike Jakobsdatter. Herom hedder det i Trolovelses-Tavlen: „Deres Trolovelse er os ubevidst; „men V. Fru Lizabeth Rosensparre paa Krenkerup [35] „giorde deres Bryllup her paa Nakskovs Raadhuus, for sine „Pigers Skyld, hun giftede fra sig. De bleve viede her „udi Kirken d. 21de Søndag efter Trinit., som indfaldt den „21de Octobris; og var her af Adelen, Herremænd: Cor-

---

35) Fru Lisbeth Rosensparre var Enke efter Axel Brahe til Krenkerup. Hun blev Aaret efter, 1622, gift med Palle Rosenkrantz, som nævnes nedenfor og var Lehnsmand paa Vordingborg Slot.

„fitz Rud[36]), Marcus Bilde, Jørgen Grubbe[37]), „Jesper Grubbe[38]), Palle Rosenkrantz, Borchard „Rud, Holger Bilde[39])“. — Et andet lignende Bryllup fandt Sted 1624, nemlig for Hr. Jacob Nielsen Snøde og Mette Nielsdatter, samt for Peder Joensen og Kirstine Eriksdatter, hvorom der i bemeldte Tavle er indført Følgende: „Deres Trolovelse skete paa Sæbygaard, tredie „Paaskedag sidst forleden, men V. Borchard Rud giorde „deres Bryllup her paa Nakskovs Raadhuus Dominica exaudi, „som indfaldt paa den 9de Mai. Og var her af Adelen, „Herremænd: Jørgen Grubbe til Tostrup[40]), med sin

[36]) Om Corfitz og Borchard Rud see Vedel Simonsen, om de danske Ruder 2det Hefte S. 182 og 221. Corfitz Rud til Fuglsang og Sandholt, var i en Deel Aar Lehnsmand paa Hindsgavl; i 1611 og 12 deeltog han i den svenske Krig som Ritmester for det fyenske Compagni. Han døde d. 5te Febr. 1630. — Borchard Rud til Sæbygaard og Utterslevgaard (det nuværende Vintersborg) var Slægten Ruds sidste Mand; han døde paa Sæbygaard i Laaland d. 20de Jan. 1647. Om den Retssag, som denne B. Rud havde i 1628 i Anledning af at han i Utterslev Kirke havde ladet opsætte en konstig udskaaren Altertavle og en Prædikestol, hvis Forziringer gave Bisskoppen Hans Mikkelsen Anledning til at fatte Mistanke om Beskaffenheden af Herremandens crypto=calvinistiske Meninger i Troessager, og hvorved denne i 1630 virkelig paadrog sig en Kongelig Stævning, s. Vedel Simonsen, anf. Sted S. 222. Om Sagens Udfald veed Simonsen intet at berette, men Corpora dilicti skulle endnu findes i bemeldte Kirke. — Borchard Rud, en Søn af Eiler Rud og Margrethe v. Pappenheim (hvis Bisættelse i Nakskov i 1618 og 1619 omtales nedenfor) var gift med Helvig Rosenkrantz.

[37]) Om Jørgen Grubbe see nedenfor Not. 40.

[38]) Jesper Grubbe, som eiede Aalstrup paa Laaland, var Landsdommer.

[39]) Holger Bilde, til Høibygaard i Laaland, blev Landsdommer Aaret efter, 1622.

[40]) Jørgen Grubbe til Tostrup (Christianssæde) var Lehnsmand paa Halsted Kloster. Han var gift med Lene Rud, hvis Moder var Fru Hildeborg Gyldenstierne, Enke efter Knud Rud til Vedbygaard i Siælland.

„Frue og hendes Moder, Erik Steensen, Vicentius „Steensen, med sin Frue, Christoffer Steensen, „Joachim Graabo[41]), item Fru Anna Sparre[42]), Fru Anna Brock og hendes Døttre[43])" ɔc. Ved samme Leilighed holdtes ogsaa Trolovelse mellem Borchard Jensen og Karen Hansdatter, ligeledes efter Velb. Borchard Ruds Begiering „udi fornævnte Adels og mange Andres, baade Præsters og Borgeres Nærværelse".

Man seer af disse og andre Steder i nærværende Tavle, at Præsten, som det lader, ikke har fundet det fornødent, at følge ligesaa strenge Regler, naar Forloveren var af Adel, som ellers. Ved det ovenfor omtalte Bryllup, d. 21de Octbr. 1621, tilstaaer han endog, at det er ham ubekiendt, om Trolovelse overhovedet har funden Sted og ligesaalidt er der ved bemeldte Borchard Jensens Trolovelse Spørgsmaal om Skudsmaal eller anden Beviislighed; det er tilstrækkeligt, at den er begiert af en ærlig og velbyrdig Mand og foregaaer i Adelens Nærværelse.

Et Par Udskrifter af denne Tavle turde vel fortiene, her endnu at finde Plads:

„Den 21de Juni 1618 trolovedes Oluf Ipsen Haure og Ane Hanses. Oluf Haure, som var Styrmand paa Anders Madsens Skib, havde boet her i Byen vel ved 40 Aar. Hans forrige onde Kone døde i Vinter. Ane Hanses haver tvende Gange været gift og hendes sidste Mand døde henved 7 eller 8 Uger, førend Trolovelsen med Oluf Haure skeete".

---

41) Joachim Grabow, Søn af Hans Grabow (see nedenfor Not. 50) blev, som ovenfor bemærket, gift 1635 med Maren Steensdatter, Søster til Erik, Vincents og Christoffer Steensen. Vincents Steensen var gift med Anne Holck.

42) Anne Sparre var gift med Lauritz Grubbe til Gammelgaard.

43) Anne Brock var Enke efter Landsdommer Erik Mogensen Normand til Bramslykke.

„Samme Aar d. 3die Mai trolovedes Christen Madsen og Karen Hans Kræmmers. Ch. M. var Eiler Ruds Baaren-Søn (Vorned-Søn). Kiøbte sig fri fra hannem. Han haver sine rigtige Testimonia. Er en Kiøbmand", o. s. v.

1619. „Adam Schwabe, Kandestøber og Karen Linnertes. De bleve trolovede S. Jacobi Dag, d. 25de Julii, efter Provstens Raad og Samtykke, Hr. Jenses, udi Sandby. Hun havde tilforn en Kandestøber, ved Navn Linnert von Demme. Adam Schwabe havde sin rigtig Beviis fra sin Fødeby, Pentzelein udi Mecklenborg, af Hr. Nicolas Buurmeister, Pastor eller Sognepræst der sammesteds, at han er ægte fød og baaren, item haver skikket og staaet sig vel og er deri ubehindret for Ægteskab udi 24 Aars Tid, som for[ne] Hr. Nicolaus haver hannem kiendt. Og efterdi han havde tilforn været trolovet (maaskee ogsaa viet, hvilket dog da var ubevidst) ved en Anden paa soldatiske Viis, som han sagde, ved Navn Elisabeth, udi en Kirke udenfor Lübeck, ved Navn Grunnow; men for[ne] Elisabeth havde taget sig en anden Mand, en Bæversvend ved Navn Christian Mardens, ved hvilken hun blev viet af M. Adams Helms udi Peders Kirke til Lübeck, d. 11te Søndag efter Trinit. 1618, foregivende for Præsten der sammesteds, at for[ne] Ad. Schwabe var udi Danmark bleven ihielstukket for 11 Aar siden, efter Notarii publici, nomine Johannis Emerich, hans skriftlig Beviis, som endnu hos mig findes d. d. 31te Dec. 1618. Saadant Klagemaals Trætte bekiendte for[ne] A. Schwabe baade for Bispoppen og Provsten, desligest ogsaa for mig, sig ikke at kunde udstaae efter den lybske Lov og Ret, var derfor gierne begierendes, at han paa en anden Steds maatte tage sig en Hustru, hvilket vor Provst, for[ne] Hr. Jens Bang udi Sandby, haver efter lang Beraad indgaaet, med saa Skiel, at han skulde forskaffe sig tvende standhaftige Forløftermænd, der kunde gaae imellem mig og Sagen, om der kom andet efter. Omsider er Lauritz Jensen og Jonas Hattemager, begge Borgere her udi Byen, gaaet med hannem her udi Præstegaarden og givet mig skriftlig Forløftning med egne Hænder underskrevne".

„Jacob Pedersen Munck. Elline Knudsdatter. Trolovelsen skeete d. 5te Dec. 1619. — At Jacob Munck er lovligen adskilt fra sin forrige Hustru, Inger, som undvigte sit Ægteskab, derpaa haver jeg Hr. Jenses Seddel i Sandby, d. d. 4de Dec.

1619, og Dommen er beskreven og beseglet. Der Trolovelsen skulde skee tilspurte jeg Hans Bosen [Borgemesteren] udi menige Folkes Nærværelse, som de vare forsamlede udi Sacristiet, om han vidste nogen Modsigelse i denne Trolovelse enten paa Lehnsmandens eller Byens Vegne; men han svarede nei. — Elline Knudsdatter er barnfød udi Branderup ved Kolding i Jylland, men hun haver skikket sig vel som en ærlig Pige efter hendes Skudsmaal d. 1612. d. 21de Mai. Hun haver været her i Byen ved en 15 eller 16 Aar, næsten udaf Barndomstid og skikket sig vel, hvor hun haver tient; men af menneskelig Skrøbelighed er hun bleven lokket paa Bramslykke og besovet af Oluf Hansen, nu tienendes E. og V. Fru Anna Brock til Bramslykke, og er dog lovligen adskilt ved hannem". o. s. v.

Mathias Sørensen, Maler. Kirstine Nielsdatter. Trolovelsen skeete d. 20de Sept. 1620 hiemme i Huset af Hr. Oluf, thi jeg laae selv syg. — Hans forrige Hustru er død for en kort Tid tilforn, og hun (Kirstine) er opdragen paa Sæbygaard og haver siden været her lang Tid i Byen. De trolovede sig først selv sammen og meente, at de siden maatte friligen søge Seng tilsammen; men efterdi de engang bleve befundne tilsammen, ere de begge satte i Stokken og bødede derfor 2 Daler til de Fattige; og maatte saa efter Øvrigheds Befaling strax samme Dag lade sig trolove."

Knud Jensen, Bager. Mette Hansdatter. „Trolovelsen skeete d. 16de Jan. 1620. Hans Bosen rakte mig Haand for dennem begge paa Trolovelsens Vegne, dog saa, at naar Kongesagen[44]) er forligt, da skulle de endda begge staae aabenbare Skrifte for deres Skiørlevnet. Hun havde rigtig Beviis fra Land Holsteen, som hun er fød: baade Skudsmaal og Præstens Beviis, at hun var ubehindret for Ægteskab. Siden haver hun været udi Svendborg, hvorfra hun havde et godt Tingsvinde[45]); udi Nyborg haver hun tient Christen Pallesen et halvt Aar, hvilken og haver givet hende et godt Pasbord. Omsider er hun kommen hid over til Tillitse Sogn, og haver rigtig Beskeden fra Hr. Erich Sognepræst der sammesteds".

44) Bøderne til Kongen for deres Løsagtighedsforseelse.

45) Et andet Sted hedder det om et Fruentimmer at hun har „Sognevinde" fra sin Fødeby.

„Jens Jessen, Spillemand. Birrethe Hansdatter. Trolovelsen skeete o. s. v. — hans forrige Hustru Anna døde for 14 Dage siden".

„Berthel Rasmussen. Anna Madsdatter Amme. Han haver sit Borgerskab. Hun var en Skiøge og haver været mange Aar her i Byen".

Den samme Tittel af Skiøge faaer ogsaa en anden Brud. Som en Mærkelighed og et Bidrag til Datidens Begreb om en Forlovers Sinceritet, kan endnu anføres, hvad der etsteds siges om en saadan Person: „Mads Nielsen var Forlover paa hendes (Brudens) Vegne, som han for nogle Aar siden havde besovet".

For Trolovelsesacten faldt der intet Honorar til Præsten; ikkun undtagelsesviis anføres, at være erlagt af Fæstefolkene 24 ß eller et lignende Beløb. Et Sted hedder det dog: „hun forærede mig med 1 Rosenobel, og han 1 Rixdaler". Derimod anføres i Vielsestavlen altid Offerets Størrelse, hvilket sielden er under 1 Daler, men i Regelen vexler mellem 9 ℔ og 5 Daler. Undertiden stiger dets Beløb til 16 a 20 Daler. Der bemærkes gierne, hvad Brudefolkene have offret og hvad „det andet Offer" har været; en Gang, hvor Talen kun er om eet Bryllup, hedder det: „Offeret begge Dage — 16 Daler".

VI.

Den følgende Tavle, den 17de, indeholder Fortegnelse over Døde og Begravede fra Midten af Aaret 1617 til Udgangen af 1626; med Hensyn til 1627 henvises ved Tavlens Slutning til „den nye Hovedbog."

I de Tider fulgte Begravelsen hurtigere ovenpaa Dødsfaldet, end nu er Tilfældet; undertiden fandt den Sted Dagen efter, i Regelen paa den anden eller 3die Dag, og imidlertid holdtes den saakaldte Liigvagt i Sørgehuset. Saaledes anføres 1620 som begravet: „Anders Jydes Datter ved Navn

Anna[46]); døde om Tirsdagen d. 29de Sextilis om Aftenen der Klokken var 8; d. 30te Sextilis blev holdet Liigvagt over hende, men den 31te blev hun begravet i Kirken". — Ligene jordedes deels i Kirken, deels paa Byens eller paa det nedlagte Klosters Kirkegaard. I Kirken begravedes ikke blot Byens Borgere, formodentlig de mere formuende, men Omegnens Adelige lode ogsaa deres Afdøde nedsætte her. En Fortegnelse over de Adelige og fornemme Borgere, hvis Liig i de anførte Aar deels nedlagdes, deels bisattes i Kirken, turde maaskee ikke være uden Interesse:

I 1618 fandt i Nakskov følgende Bisættelser og Begravelser i Kirken Sted: Oluf Brynnelsen, Raadmand, jordedes d. 29de Mai, hans Hustru Margrethe Bruns d. 16de Marts næstforhen; — E. V. Hilarius Rud til Sæbygaard d. 27de Juni; Bispen Hans Michelsen holdt Liigprædiken[47]); — Knud Andersen, Raadmand d. 30te Aug.; — Jørgen Pedersen Hammer, Byfoged, d. 10de Novbr. — I 1619: Borgemester Bo Lauritzens Hustru, Ingeborg, død d. 4de Marts; — E. V. Fru Margrethe v. Papenheim til Sæbygaard d. 11te Marts; — E. V. Fru Kirstin Vensterman, V. Jørgen Grubbe Pedersens Hustru, paa Pederstrup, døde d. 21de Nov., nedsattes i Nakskov Kirke d. 5te Dec.[48]). — I 1620: Hans Jørgensen, Hører ved Nakskov Skole, Søn af Hr. Jørgen Marquardsen i Svendborg, døde d. 3die Marts, jordedes d. 4de; — E. V. Morten Murmand paa Asserstrup, som var V. Erik Mortensens Søn til Bramslykke, d. 18de Marts; han var død d. 4de

---

46) Dette Fruentimmer var maaskee Hr. Perlestikkers Svigerinde; i det mindste seer man, at hans Svigerfader ogsaa hed Anders Jyde.

47) Eiler Rud († 13de Juni 1618) og hans Hustru Margrethe v. Papenheim († 24de Febr. 1619) ligge begravne i Halsted Kirke.

48) Fru Kirstin Venstermand ligger begravet i Vesterborg Kirke. (See Vedel Simonsen l. c. S. 249.)

s. M.[49]); — Oluf Pedersen Holstebro, Medtiener ved Rakskov Kirke, d. 22de Octbr. — I 1621: Borgemester Bo Lauritzen døde d. 15de Marts; — Anders Hansen Byskriver d. 14de Juni. — I 1624: Thomas Rasmussen, Byfoged d. 15de April. — I 1625: E. V. Hans Graabo til Pederstrup d. 11te April[50]); — Borgemester Karsten Nielsen død d. 21de Octbr. — I 1626: Jomfru Anne, Lehnsmanden Axel Urnes Datter, d. 14de Juni[51]); — Provsten prædikede, præsente episcopo.

Ved Begravelsen blev oppvartet med Sang af Skolen, enten den hele, halve eller, i ringeste Grad, af 4 Peblinge. — Dødfødte Børn og uafløste Synbere begravedes uden „Proces" (Liigfølge) og (som her i det mindste et Sted udtrykkelig anføres) i Omgangen af Kirkegaarden. En tydsk Snedkersvend blev begravet uden Proces, „thi han var fredløs"; en Baadsmand af Kgl. Majestæts Folk, som druknede i Graven udenfor Tillegadeport, jordedes uden „Proces, Ringen og Prædiken"; men Grunden hertil er ikke anført. Paa den anden Side mangler der ikke Exempler paa, at dødfødte Børn ere begravede med al Høitidelighed; men man seer ogsaa, at Tienesten ved slig Leilighed engang er bleven afbrudt ved Forbud fra Borgemester.

Naar Begravelsen fandt Sted i Kirken, sees, at en egen Betalingsmaade undertiden var brugelig, nemlig ikke i Penge, men i Klæde; og Hr. Perlestikkers Nøiagtighed og Omsorg for det Timelige har ikke undladt at udmaale dette Klæde, ikke

---

[49]) Morten Mormand, Søn af den ovenfor anførte Anne Brock.

[50]) Hans Grabow døde paa Pederstrup d. 28de Marts. Han skrives ogsaa til Simlegaard paa Bornholm.

[51]) Axel Urne til Rygaard i Siælland.

blot i Alen, men ogsaa i Qvarteer, og at angive Maalet tilligemed Værdien. Ved Borgemester Bo Lauritzen's Begravelse gaves 6 Alen Klæde, Alen til 4 Daler, og ved E. B. Fru Kirstine Venstermans Nedsættelse i Kirken „foræret" 5 Alen à 2 Daler, „thi Provsten prædikede". Ellers var Pengeoffer det almindelige fra nogle Mark til nogle Daler. En Mand af Aars, om hvem det bemærkes, at han „døde i Skuden", blev begravet paa Byens Kirkegaard; ved ham er anført: „Fik Fisk" (nemlig for Præstens Tieneste).

I 1619 og 20 ligesom senere 1629, udbrød der en pestagtig Sygdom i Nakskov, hvoraf mange Mennesker bortreves. I sin Nytaarstale 1620 har Hr. Perlestikker bemærket, at der fra Begyndelsen af Aaret 1619 og til Mikkelsmesse døde 54 Mennesker, men siden da Pestilentsen begyndte, som var d. 22de Septbr., og til Aarets Udgang døde 75 og i 1620 341, som var 212 flere end det foregaaende Aar, og 287 flere end der døde i det næste Aar. Da Smitten var paa sit Høieste, nemlig om Høsten 1620, bleve som oftest 3 til 4 Liig daglig begravede, og man finder da bemærket, at flere Liig kom i een Grav. — Et Schema over de hver Maaned indtrufne Dødsfald i Aarene 1619 og 20 vil oplyse Antallet af de Døde saavel før som under Pesten, samt Sygens Udvikling og Forhold i de forskiellige Aarstider. Som bemærket indtraf det første Sygdomstilfælde i Sept. 1619, hvorfor Schemaet, til fuldstændig Sammenligning, Maaned for Maaned, med Dødsfaldenes Fordeling under almindelige Omstændigheder, begynder fra samme Tid i det foregaaende Aar. I øvrigt maa erindres, at da der ikke i Tavlen er bemærket, hvilke der ere døde af Pest, og hvilke af anden Aarsag, kunne de opførte Tal ikke opgive andet end Beløbet af samtlige Dødsfald.

	Jan.	Febr.	Martz	April	Mai	Junius	Julius	Aug.	Septbr.	Octbr.	Novbr.	Decbr.
1618	—	—	—	—	—	—	—	—	3	11	10	13
1619	6	9	11	7	4	6	5	5	4	13	32	29
1620	18	9	11	10	20	32	34	46	71	52	28	10

Nakskovs Beliggenhed ved Søen og de forskiellige Vande, som findes i Stadens Omgivelse, have som man seer, foraarsaget ikke sielden Drukninger, baade af Voxne og Børn; et af disse Tilfælde oplyser os om, at Nakskov allerede dengang har havt en Fuglestang, og altsaa formodentlig ogsaa et Skyttelag; thi 1625 anføres, at Karen Ludvig's Søn, Hans, druknede i Stranden „ved Pappegøiestangen". At Slagsmaal, i hiin endnu raae og voldsomme Tid, ogsaa har givet sit Bidrag til Forøgelse af Dødelisterne, er begribeligt. Exempel herpaa forekommer ikke sieldent; saaledes nævnes etsteds en Mads Drager, som blev ihielstukket med en Hellebard, og et andet, en af Kongl. Majestæts Karle, som blev ihielslaget af sin egen „Mat".

Foruden de ovenfor omtalte rettede Qvinder findes her i Tidsrummet af 8 Aar (1618—1628) endnu eet Exempel paa Livsstrafs Anvendelse i Nakskov; men uden at der anføres, hvilken Forbrydelse, der har givet Anledning til Straffen, hvis Retfærdighed Hr. Perlestikker selv kalder i Tvivl, i det han bemærker: „Den 18de August 1625 blev Stephan Kræmmer afhugget paa Torvgaden; men Gud veed med hvad Ret". — Som Exempler paa høi Alder anføres kun tvende Qvindfolk, hvoraf den ene blev 106, og den anden 100 Aar gammel. — Om en Mand, Jens Andersen i Veilegade, der døde i sit 70de Aar, hedder det, at han havde havt 6 „ægte Hustruer".

Hver Nytaarsdag meddeelte Hr. Perlestikker fra Prædikestolen en Udsigt over „Byens Leilighed" og Forandring,

formedelst Trolovelse, Vielse, Daab og Død i det forløbne Aar og indførte sine Bemærkninger herom i Tabula sepultorum, hvor de findes for Tidsrummet 1618 til 1626 incl., og hvoraf Resultaterne vil sees af efterstaaende Schema:

	Trolovede	Viede	Døbte	Døde
1618	33 Par	30 Par	54	121
1619	31 —	29 —	40	129
1620	32 —	33 —	36	341
1621	40 —	42 —	62	54
1622	30 —	31 —	73	56
1623	17 —	20 —	73	67
1624	21 —	21 —	69	86
1625	29 —	30 —	49	161
1626	29 —	29 —	64	87

Af denne Tavle vil man see, at Forholdet mellem Fødte[53]) og Døde ikke paa denne Tid har været det gunstigste i Rakskov. Med Undtagelse af de første Aar efter Pesten, da Fødslerne overstige Dødsfaldene, er Antallet af disse sidste i det Hele det langt overveiende; i Aarene 1618 og 1625, da dog ingen usædvanlige Mortalitetsgrunde vides at have fundet Sted, er Antallet af Dødsfaldene endog dobbelt og tredobbelt saa stort som af Fødslerne.

---

[53]) Under ovenfor anførte Summa, der angive de Døbte, er naturligviis ikke regnet de Dødfødte, hvorved dog Forholdet mellem Fødsler og Dødsfald ikke bliver anderledes, end det ligefrem følger af ovenstaaende Talangivelser. Hvad de uægte Fødsler angaaer, da har jeg ved at sammenholde Tavlen over Døbte med den over Jordede fundet deres Antal opgivet saaledes:

1618	1619	1620	1621	1622	1623	1624	1625	1626
7.	4.	8.	8.	10.	6.	5.	4.	2.

I Gjennemsnit kommer der 6 saadanne Fødsler paa hvert Aar, altsaa skulde herefter omtrent hver 9de af alle Fødsler være uægte.

Det er vel misligt, og vil ikke lede til noget sikkert Resultat, paa disse Angivelser at ville støtte nogen Beregning over, hvor stor Nakskovs Folkemængde har været i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede; imidlertid turde selv kun en ved Tilnærmelse rigtig Talstørrelse have sin Interesse, og da der gives Midler til fra en anden Side at prøve det udvundne Resultat, er dettes Usikkerhed maaskee ogsaa mindre, end det ved første Øiekast kunde synes. Middeltallet af de anførte Fødsler for de 9 Aar er omtrent 58, hvilket, om man anslaaer Fødslerne til 3 Procent af det hele Folketal, giver circa 1900. Af en anden Afdeling i Haandskriftet, den forhen omtalte saakaldte „store Tavle over alle Byens bosiddende Borgere", d. v. s. Familiefædre, er man i Stand til at beregne Familiernes Antal, der viser sig at have været med et rundt Tal 360, hvilket, naar der regnes 5 Personer paa hver Familie, giver 1800, hvortil endnu kommer Indsiddere eller Logerende. Man tør da vel antage, at komme det Rigtige temmelig nær, ved at sætte Nakskovs Folkemængde i de første Decennier af det 17de Aarhundrede til henved 2000.

Den omtalte „store Tavle" giver os tillige Anledning til at kaste et andet Indblik i de nakskovske Forhold paa den Tid. Denne Tavle, der, som bemærket, indeholder Register over alle Byens bosiddende Borgere, førtes egentlig af Præsten for at controllere Rodemestrene som Incassatorer af Præstepengene; hvorfor alle stedfindende Omflytninger af Borgerne fra den ene Rode til den anden aarlig heri noteredes. Men eftersom enhver Borger nævnes efter sin Bestilling, bliver man istand til at danne sig en Forestilling om hvilke Professioner og Næringsveie der fandtes repræsenterede i Byen, tilligemed Antallet af Mestrene i enhver Profession — eller rettere, da Laugene 1613 vare ophævede, af de Personer der med Borgerskab udøvede et Haandværk. Den følgende Liste

er uddraget af Fortegnelsen over Borgerne for 1618; men det sees let, at denne af Præsten til eget Brug forfattede Tavle ikke kan lede til noget aldeles paalideligt Resultat i den Retning, hvori den her er benyttet, og at de anførte Talstørrelser derfor kun maa betragtes som omtrentlige.

Bagere	7.	Murere (hvorimellem 2 »Leerklikkere«)	7.
Brolæggere	2.	Møllere	4.
Bryggere	2.[53]	Reebslagere	1.
Bødkere	4.	Rokkemagere	1.
Bøssemagere	1.	Remsnidere	2.
Farvere	1.	Skindere og Felberedere	7.
Færgemænd	2.	Skomagere	6.
Glarmestere	3.	Skrædere	11.
Guldsmede	3.	Smede	8.
Hattemagere	2.	Snedkere	4.
Hiulmænd	2.	Slagtere	3.
Kandestøbere	2.[54]	Sværdfeiere	2.
Kiedelsmede	2.	Tømmermænd	5.
Kræmmere	4.	Vognmænd	3.
Kokke	4.	Væbere	7.
Malere	2.		

Desuden nævnes Steenhuggere, Svarere (Dreiere), Tækkere, en Skibbygger, Fiskere o. desl. Byen havde et Apothek, twende Jordemødre og et Par Bartskærere. En af disse kan man, af forskiellige Steder i Haandskriftet slutte, har i sit Hiem havt et Slags Hospital eller Operationsstue, hvor

[53]) Den ene af disse kaldes »den tydske Brygger«, eller Rostokker-Bryggeren. Bryggere, Farvere, Kandestøbere og Rokkemagere findes ikke nævnte i Fortegnelsen for 1618; de ere tilføiede efter et senere Aar.

[54]) Desuden anføres en eller to Kandesvarere, ɔ: Kandedreiere, maaskee saadanne, der dreiede eller forfærdigede Trækander?

Patienter, der maatte underkaste sig chirurgiske Operationer, have ligget under Cuur. — Her nævnes ikke blot forskjellige Spillemænd, og en „Michael Organist“, men ogsaa en „Maren Zitharslaaer“; ligesaa en Contrafeier ved Navn Johan, og, i en anden Tavle, en Nicodemus Vinger, Instrumentist. Fremdeles anføres Stodderkongen, (hvis Hustru Hr. Perlestikker kalder „Staaderdronning“) og en Archeliemester, eller Opsynsmanden ved Byens Tøihuus, hvorom der i Commentarierne (see ovenfor S. 162) læses at det var taget i Øiesyn af Kong Christian den Fierde[55]. Ikke heller har Byen manglet Procuratorer, (?) eller som de kaldes „Skrivere“. Der nævnes to saakaldte „Byskrivere“, en Jacob „Tingskriver“, og desuden en Lauritz og en Jens Skriver. Et Par Personer med Tilnavn „Brændeviin“, nemlig en Mads og en Jens Brændeviin, have formodentlig brændt Brændeviin og havt Udsalg deraf; en anden, der kaldes „Christen Krumkage“, har vel handlet med Bagværk, hvilket ligeledes berettes om „den tydske Annike i Klostergade“.

Det er ovenfor bemærket, at der oftere i Haandskriftet forekommer Benævnelsen „Kongens Karle“ eller „Kongens Skibskarle“; og den Formening yttredes, at de herved betegnede Folk vare Arbeidere paa det paa Slotøen anlagte Værft, og mueligen paa det der liggende Engelborg-Slot. Foruden disse saakaldte Skibskarle eller Baadsfolk anføres ogsaa en „Mat“, formodentlig det samme som nu kaldes en Baadsmandsmat, hvorved betegnes en Underofficiers-Charge; og en „Skipper paa Slottet“, ved Navn Jens Skoubo. Maaskee er det denne Skipper, der, tilligemed en „Mestersvend“ og en „Kielder-

[55]) Om dette Archelie beretter Arent Berntsen i sin Danm. og Norges frugtbare Herlighed 1 Bog S. 103, at det var forsynet med „skiønne, grove Stykker“.

svend", to Personer, der skulde forhøres og dømmes, omtales som Arrestanter i et Kongebrev af 4de Febr. 1627 (Smaalandske Tegnelser, No. 6.).

Førend vi forlade de Afsnit af Haandskriftet, ved hvilke vi her have dvælet, maae vi endnu, efter det omtalte Tillæg til Tavlen over alle Byens Borgere, meddele en Fortegnelse over de Gader og andre Localiteter i Byen, som i Bogen findes anførte. Det er bemærket, at Nakskov var deelt i 4 Fierdinger, nemlig Søndergade-Fierding, Vester-, Nørre- og Tillegade-Fierding, og hver Fierding igien i 2 Roder. De betydeligste og folkerigeste Gader vare Tillegaden og Søndergaden, af hvilke der i den første synes at have været 44 Gaarde og 9 Boder, i den sidste 37 Gaarde, men ingen Boder. De øvrige Gader vare Beilegade, Torvegade, Kannikestræde (hvorom bemærkes, at det ogsaa kaldtes „Capellanstræde"), Kattesund, Præstens Stræde, Bredegade, Klostergade, Kogade, Kongstoft, Bybrostræde, Badstustræde, Hans Bosens Stræde, Vor Fruegade, der ogsaa havde Navn af „Skidenstræde"; Gaasetorvet, hvoraf en Deel kaldes Gavlen; endelig nævnes Tillegadeport, Beilegadeport, og Søndergadeport. Hele Antallet af Gaarde i Byen var 205, hvortil kom 162 Boder eller Smaahuse, tilsammen 367 Bygninger, foruden de offentlige, saasom: Raadhuset, Kirken, m. v.

VII.

Den 17de Tavle overskrives: „εφημερις eller Ugedagsbog efter Indtægt og Udgift"; den 18de: „Rodemesternes Beskrivelse paa Præstepengene"; hiin er en Art Cassebog over Hr. Perlestikkers Indtægt og Udgift, hvori ethvert Blad, ligesom et Folium, er deelt i tvende Sider, med *Accepti* til Venstre og *Expensi* til Høire, og hvor Indtægt og Udgift

for hver Uge er opført; denne indeholder de aarlige Regnskaber over Præstepengene, som de ere indkomne rodeviis og betalte Præsten af Rodemestrene. Om Præstepengene er ovenfor talt og det Fornødne af denne Tavle paa sit Sted meddeelt (jfr. S. 169). Ugedagsbogen har jeg opsummeret for 3 Aar, nemlig 1620, 1623 og 1626, og har fundet, at den samlede Indtægt for 1620 var 615 Daler 2 ℔ 8 ß, for 1623 772 Daler 9 ß, og for 1626 1036 Daler 2 ℔ 12 ß. Udgiften 1620 var 486 Daler = ℔ 12 ß, 1623 714 Daler 1 ℔, 1626 823 Daler 2 ℔ 2 ß. Daleren er en Slettedaler, beregnet til 4 ℔ = 64 ß Danske. I Regelen anføres i denne Ugedagsbog kun det samlede Beløb af Indtægt og Udgift for hver Uge; dog specificeres enkelte Poster, saasom Høitidsofferet, der i 1620 faldt saaledes: Paaskeoffer 35 Daler, Pindseoffer 32 Daler, Juleoffer 37 Daler; og i 1826: Paaskeoffer 62 Daler, Pindseoffer 58 Daler, Juleoffer 70 Daler. En anden Indtægts-Post, der ofte forekommer, er „for Øl", hvoraf det aarlige Beløb ikke er ringe, og giver Anledning til at formode at den geistlige Mand har handlet hermed. I 1623 er under Indtægten for Septbr. Maaned opført Faddergave til Sønnen*), hvilken, som ovenfor er omtalt, beløb sig til 50 Daler; af Udgiften for samme Tid kan sluttes, at der til Barselgildet, og øvrige Bekostninger i denne Anledning, er medgaaet et omtrent ligesaa stort Beløb. Mellem Udgifterne anføres i 1620 100 Daler, som udgaves paa en Reise til Siælland i Julii Maaned. Reisen synes at have varet 3 Uger.

---

*) Om denne Søn Peder Andersen, som uden Tvivl var Hr. Perlestikkers eneste Barn, har levet, og hvad han er blevet til, har jeg ingensteds kunnet finde oplyst. I Rhodes Laal. og Falst. Historie 1 D. S. 491 anføres en Hr. Søren Perlestikker som Præst i Døllefield Sogn (død 1721); muligen en Sønnesøn af Hr. Anders Pedersen Perlestikker.

Det er et Spørgsmaal, hvorvidt man i de opførte Summer har en Beregning over Præstens hele aarlige Indtægt; eller det kun er den, som tilflød ham contant af Offer, Præstepenge og Penge-Tienden, som her anføres, med Udelukkelse af den in natura ydede Tiende. Forsaavidt denne Tiende solgtes, synes den dog ogsaa at være medregnet her, hvorimod samme, forsaavidt den er anvendt i Huusholdningen, ikke er passeret Regnskabsbogen.

I de to sidste Tavler i Haandskriftet, d. 19de og 20de, handles om dem, som haver standet aabenbare Skrifte og som have faaet Skudsmaal, samt om Qvinder, som ere introducerede i Kirken, de saakaldte Kirkegangskoner, eller „purificatæ". Det er kun Fortegnelsen over de meddeelte Skudsmaal og over publice absoluti, der giver Anledning til nogle faa Bemærkninger.

Skudsmaalet var deels hvad vi endnu forstaae herved, et Tyendet meddeelt Vidnesbyrd om tro Tieneste, som snart udfærdigedes af Præsten i eget Navn, snart paa Herskabets Vegne; deels var det et Pas, som gaves Folk, der vilde forlade Byen, for at begive sig andenstedshen; og endelig seer man at Præsten, under Navn af Skudsmaal, har meddeelt en Person Beviis for hans Forhold i en eller anden Retning eller Sag, saasom at Vedkommende er ubehindret for Trolovelse eller Ægteskab, eller at han har staaet aabenbare Skrifte og er afløst fra sin Forseelse, eller f. Ex. til et ugift Fruentimmer, at hendes uægte Barn er død og begravet.

Det aabenbare Skriftemaal fandt Sted enten paa Kirkegulvet i Menighedens Paahør, i Kirkens Sacristie, eller hiemme hos Præsten, for en snevrere Kreds af Borgere. I det sidste Tilfælde sees, at der undertiden ogsaa har været Fruentimre nærværende som Vidner; saaledes f. Ex. da en

Hans Madsen blev publice absolveret, nævnes foruden de tilstædeværende Mænd „Margrethe Lauritz Skrivers, Kirstin Poulsdatter, og Johanne, uxor mea". Det offentlige Skriftemaal anvendtes navnligen for Løsagtigheds-Forseelser; men findes dog ogsaa, overeensstemmende med D. L. V. 11. 14, anvendt paa en Qvinde, som havde ligget sit Barn ihjel. I Følge Optegnelserne forefaldt denne Kirketugt omtrent i en halv Snees Tilfælde aarlig, eller noget mindre; hyppigere imod Fruentimre, end imod Mandfolk, om hvem det som oftest bemærkes, at de havde forladt Byen, førend de kunde overbevises om deres Forseelse. Blandt de mere fremragende Personer, som maatte underkaste sig dette Skriftemaal nævnes Poul Madsen Byfoged[57]), for sin Skiørlevnetssynd med sin Tienestepige, og Skolemester Zacharias Pedersen, samt hans Fæstemø. Som Exempel paa, hvormeget Kirketugten frugtede og hvad Control der i saa Henseende førtes, kan anføres hvad der bemærkes om Anna Frandsdatter, der 1625 blev publice absolveret af Skiørlevnet-Synd, nemlig at det var den anden Forseelse, „men", tilføier Hr. Perlestikker, „mig blev siden sagt, at det var den syvende Gang".

Tillæg.

Omtrent paa samme Tid, som Hr. Fuldmægtig Boye overtog sig, som en Arv efter sin afdøde, af vor Literatur meget fortiente Fader, at bringe de her meddeelte Bidrag til Nakskovs Historie for Lyset, har en anden Elsker af historisk Forskning, Hr. Cand. theol. J. J. F. Friis, under sit Ophold i denne Kiøbstad, bidraget til at oplyse dens Tilstand og Skiebne indtil A. 1800 ved sine for ikke længe siden udgivne „Mindeblade om Nakskovs Fortid" (Nykiøbing 1852. 142 S. 12.) Til

---

57) Om denne Mand i øvrigt virkelig paa den Tid har været Byfoged, eller kun er kaldet saaledes, tør jeg dog ikke afgiøre.

dette Arbeide ere vel for største Deel bekiendte og trykte Kilder benyttede; derimod var Forfatteren heldig nok til, netop som han sluttede sit Skrift, at opdage en Kilde til Nakskovs tidligere Historie, som han anseer for at være af ikke liden Interesse. (f. ovennævnte Skrift, S. 136—39, hvor nogle faa Noticer af de fundne Documenter meddeles.) Hr. Friis fik tilfældigviis at vide, at en betydelig Deel af Nakskov Raadhuus-Archiv henstod i to store Kasser paa et Loft over Byens Sprøitehuus, (hvorfra imidlertid en af Nakskovs større Handelsmænd for nogle Aar siden havde hentet et heelt Læs af Papirer, der anvendtes — ikke som Kilde til Nakskovs Historie, men til Kræmmerhuse) og et Par andre Kasser paa Raadstueloftet. Disse besynderlige Archivsteder skulle hidrøre fra Hs. Maj. Kong Christian den Ottendes Besøg i Nakskov 1843, da man, for at dølge, at der aldrig havde været tænkt paa et Giemme for Byens Archiv, hurtig lod et Skab forfærdige, hvori der af Protocoller og nyere Sager opstabledes saameget som Skabet kunde rumme. Det øvrige blev, for at skaffe det tilside, fyldt i bemeldte Kasser; og Skiebnen vilde, at netop de ældste Documenter maatte dele Huusly med Sprøiterne; men som man ovenfor seer, uden at blive vogtede og beskiermede saa vel som disse. Af det Overblevne har Hr. Cand. Friis havt den Fortieneste, endnu at kunne redde endeel Archivsager, (hvoriblandt Byens tre ældste Raadstue- og Tingbøger fra 1577, 1585 og 1598) og han venter sig, at de ikke ville være uden Udbytte til Oplysning af Nakskovs Historie. Saaledes har han bl. a. forefundet endeel Breve og Documenter, vedkommende den i det 17de Aarhundrede bekiendte Mag. Laur. Mortensen Widsted (efter hans Fødested i Vendsyssel) Sognepræst i Nakskov (hvor hans Broder, Peder Mortensen, var Borgermester) og Provst i Nørre-Herred, fra 1638 til 1666, da han ved en Høiesteretsdom blev afsat. Anledningen hertil var i sin Oprindelse en forargelig Stridighed imellem de to Brødre, Præsten og Borgemesteren, hvori der formodentlig har været nogen Uret paa begge Sider. (Jvf. Danske Mag. V. S. 220—223. Rhode om Lolland og Falster. I. S. 118—121. Worms Lex. I. S. 582.) Red.

Tillæg til S. 131 Note *).

Til Fortegnelsen over de ældste Kirkebøger i Landet kan tilføies Kirkebogen for Førsløv og Snesløv i Siællands Stift, der gaaer tilbage til Aaret 1630. (Efter Meddelelse fra Hr. Capt. Lengnich.)

Om danske Diplomers og historiske Documenters Aftrykning og Udgivelse.

(Med en Prøve af saadanne Actstykkers Benyttelse som Kilder for Landets indre Historie i det 15de Aarhundrede).

Af
C. Molbech.

Der var et Tidsrum (man kunde kalde det den Langebek-Suhmske Periode) da man i Danmark, ved Udgivelsen af Kildeskrifter til vor Historie, bragte denne Deel af vor Literatur paa et ærefuldt Trin, som vandt almindelig Erkiendelse i Europa. Det var især det umistelige Nationalværk „Scriptores Rerum Danicarum", der skyldtes vore ovenfor nævnte udødelig fortiente Landsmænds Arbeidsomhed og Opoffringer, som i ethvert europæisk Land, hvor Berigelsen af Kilderne til Middelalderens Historie ved et saa stort og betydeligt Værk kunde vurderes og paaskiønnes, erhvervede Danmark og danske Lærde den Berømmelse: at have leveret en af de vigtigste og med mest Omhu besørgede Samlinger af dette Slags historiske Kilder, som nogen Nation i det 18de Aarhundrede kunde opvise. Mindre heldige have vi været i Udgivelsen af en ikke mindre vigtig og nødvendig Grundkilde til vor fædrelandske Historie: Kongebreve, Tractater og andre offentlige Actstykker og Documenter, eller ældre private Brevskaber, Retsacter, Tingbreve, Domme, m. m.; hvilket Alt man for en stor Deel pleier at indbefatte under Benævnelse af Diplomer; ligesom man ved Diplomatarier forstaaer Samlinger af saadanne Slags Statsacter og meer eller mindre offentlige Documenter

og Brevskaber, som kunne afgive authentiske, eller ægte og uomtvistelige Beviser for historiske Facta og Kiendsgierninger. Endskiøndt man, jo længere vi gaae tilbage i Tiden, og jo sieldnere, mere indskrænket i Antal det bevarede Forraad af historiske Documenter er, pleier at udstrække Begrebet om et Diplom, eller Optagelsen af bemeldte historiske Actstykker og Brevskaber i Diplomatarier, langt videre, end man vilde giøre i saadanne Kildesamlinger for nyere Tider: er det dog aldrig vanskeligt, at trække Grændsen imellem offentlige Documenter og private Breve. Hvad der giver hine deres Charakteermærke er netop Formen for deres Udstedelse; de maa enten være udgaaede fra Fyrster, Regieringer, offentlige Auctoriteter, Domstole, visse af Statens Embedsmænd, o. s. v.; eller de maa, naar de ere udstedte af Private, (f. Ex. Skiøder, Mageskifter, Gavebreve, Testamenter, o. s. v.) faae en offentlig Charakteer ved at gaae ud paa Retsforhold, og ved at være bestyrkede i deres Gyldighed ved Bekræftelse af Regiering og Øvrighed, ved Tinglæsning, notariale Vidnesbyrd, ell. desl.

Naar vi altsaa for Korthedes Skyld ville bruge Udtrykket danske (ɔ: Danmarks Historie vedkommende) Diplomer: da er det bekiendt, at allerede for henved 120 Aar siden har en af vore ypperste Lærde og Historieforskere i det 18de Aarhundrede, den kongelige Archivarius, Etatsraad Gram, første Gang henvendt Tanken paa Udgivelsen af et danskt Diplomatarium, og selv begyndt at samle Bidragene dertil ved egne Afskrifter af en stor Deel originale Diplomer og Brevskaber af forskiellige Slags. Gram døde i sit 63de Aar (1748) uden at bringe det videre, end til disse af ham samlede Materialier. Hans Efterfølger i Archivet, Jacob Langebek, fortsatte dette Grams Forehavende (1748—1775) og hans fortrinlige Afskrifter, der i nøiagtig Troskab endnu meget overgik hans berømte Formands, afgave et betydeligt

større, rigere og vigtigere Materiale til et danskt Diplomatarium. Efter hans Død bleve baade Grams og Langebeks Diplom-Afskrifter, forenede til een chronologisk ordnet Samling, under Navn af det Langebekske Diplomatarium indlemmede i det Kongelige Archivs haandskrevne historiske Samlinger. Da bemeldte Diplomatarium i en lang Række Aar vedblev at bevares i løse Fascikler eller Aarshefter, gav dette Leilighed til, lige fra 1775 til den nyeste Tid (da man efter en, som det synes, mindre heldig Idee, har ladet flere Aargange af dette Diplomatarium forene i Bind) at Samlingen kunde forøges ved flere og flere Copier; saaledes at ethvert afskrevet Brev eller Diplom blev indlagt efter Aar og Datum paa sit Sted i vedkommende Fascikel. I denne Skikkelse har det saakaldte „Langebekske Diplomatarium" (som billigen kan føre dette Navn til Minde om en Mand, der vel endnu er den, som har beriget Samlingen med de bedste og fleste Afskrifter) i meer end et halvt Aarhundrede været en umistelig Kilde for enhver, som vilde bearbeide noget Tidsrum, eller nogen Materie i den danske Stats ældre Historie, lige til Souverainiteten. Man maa vel beklage, at der var en Periode (henimod A. 1800—1830) da der i Archivet blev seet langt mindre, end tilforn, paa Nøiagtigheden af de Copier, hvormed Diplomatariet blev forøget i Antal og Størrelse, meer end i Værdi. Men skiøndt derved den oprindelige Tanke, at de samlede Diplom-Afskrifter, naar de med nogenlunde Fuldstændighed vare tilveiebragte, skulde anvendes til et trykt „Diplomatarium Regni Daniae", hvortil allerede Langebek havde udkastet en Plan, for en stor Deel blev omstødt, eftersom en Mængde af de sildigere skrevne Copier hertil vare aldeles ubrugelige: saa hindrede dette ikke, at Diplomatariet, saaledes som det existerede i Haandskrift, desuagtet paa forskiellige Maader var brugeligt

for Historieforskere. Vi behøve i den Henseende kun at fremsætte det Spørgsmaal: hvorledes vilde det have seet ud med Oplysning og Bearbeidelse af vor Middelalders Historie, og den senere Tids f. Ex. indtil Reformationen, dersom ikke Gram og Langebek havde begyndt et Foretagende, af hvis Fortsættelse ogsaa Archivarerne G. Schøning og E. C. Voß (1775—1791) havde mangen Fortieneste? — For en betydelig Deel maatte endogsaa Suhm bygge sit store Værk om Danmarks Historie i Middelalderen paa de uundværlige Kilder, hvortil det Langebekske Diplomatarium lettede ham Adgangen.

Det er imidlertid ikke forunderligt, at et Foretagende, hvilket allerede Langebek fandt uundværligt og nødvendigt, som Sidestykke til „Scriptores Rerum Danicarum", nemlig Udgivelsen af et trykt Diplomatarium danicum, er bleven ofte og høiligen savnet af den fædrelandske Historie Dyrkere, i et Tidsrum af over hundrede Aar, som ere forløbne, siden Langebek først bragte et saadant Foretagende paa Bane. Efterat denne i høieste Grad arbeidsomme og utrættelige Forsker for tidligt, (1775), var bortkaldt, baade fra Udgivelsen af de danske Scriptores, hvilke han dog ogsaa fra den 4de til 7de Deel efterlod næsten færdige i Haandskrift, og fra de rige Bidrag til det danske Diplomatarium, som han selv i en lang Række Aar havde tilveiebragt: fandtes der i lang Tid Ingen blandt vore lærde Historieforskere, der tænkte paa, for Alvor at træde i Langebeks Fodspor, eller at virke noget til det vigtige National-Værks Fuldførelse og offentlige Bekiendtgiørelse. Det var let at indsee, at da Langebeks og Suhms Tider for længe siden vare forbi — da der ikke vilde findes Nogen, der uden anden Løn, end Efterslægtens Erkiendtlighed, saaledes som den første, vilde opoffre Tid, Kræfter og Livet selv paa Foretagender af en saa møisommelig Art; eller som den Anden,

foruden Arbeidet og Møien, vilde anvende en stor Formue paa Videnskabernes og Historiens Forfremmelse i Danmark: var det ei at tænke paa, at et dansk Diplomatarium skulde kunne blive til, uden en betydelig offentlig Understøttelse. Vor for tidligt tabte, for den danske Retshistorie ivrigt virksomme Kolderup-Rosenvinge, havde ogsaa den Fortieneste, at han 1828 i et Møde af det Kgl. danske Videnskabernes Selskab forestillede: hvor føleligt Savnet ogsaa var af Danske Regester over trykte Diplomer; eller et saadant Værk, hvori alle offentlige Acter og Documenter til vort Fædrelands Historie, som ere trykte og findes adspredte i en uoverskuelig Mangfoldighed af forskjellige historiske Samlinger og andre Bøger, chronologisk opregnedes, med en kort Angivelse af ethvert Actstykkes Indhold, og Henviisning til Stedet hvor det findes trykt. Selskabet fandt et saadant Værk passende til dets Opmærksomhed og videre Fremme ved en paa flere Aar fordeelt Understøttelse, hvilken det siden, da Selskabet havde valgt en Commission til at forestaae Værkets Udgivelse, med megen Liberalitet har bevilget, saavel til de Mænd, der antoges til at samle Materialierne til samme*) som til Regesternes Trykning.

Imidlertid begyndtes ogsaa dette Foretagende paa en

*) De virksomste af disse vare (men først efter 1833) fornemmelig den daværende Copiist H. Knudsen i det Kgl. Geh. Archiv, og daværende Stipendiarius Magnæanus, Cand. Juris J. Sigurdsen. Den til Regesternes Fremme udnævnte Commission bestod oprindelig af Professorerne L. Engelstoft, E. C. Werlauff og L. Kolderup-Rosenvinge. Foruden de to ovenfor nævnte Medlemmer, med hvilke Commissionen forøgedes, tiltraadte ogsaa Professor Madvig samme senere hen i A. 1837; hvorimod Conferentsraad Werlauff i A. 1840, paa Grund af andre Forretninger, udtraadte af bemeldte Commission, som derefter erholdt et nyt Medlem i Geh. Archivarius Conferentsraad Wegener; men efterhaanden ved Døden har mistet 3 af dens Medlemmer: F. Magnusen, Rosenvinge og Engelstoft.

1536) og det i Særdeleshed Landets og Folkets indre Historie — vilde være et meget gavnligt Foretagende; til at forøge almindelig Kundskab til Fædrelandets Historie i bemeldte Periode; ligesom til Nytte baade for dem, der selv ville studere dette Tidsrum af vor Historie, som for dem, hvis Kald det er, at lære Andre at kiende den. Det er et Foretagende, hvis Befordring ikke engang vil være indskrænket til deres Fremhielp, som opholde sig i Hovedstaden. Enhver kan bidrage dertil, som i mindre Stæder har Adgang til nogetsomhelst Stifts- eller Kiøbsteds-Archiv, eller til private Samlinger, hvor Diplomer og Documenter fra Aarene 1400 til 1536, endnu findes i Behold. En Prøve paa, hvor mangfoldige og fleersidige Bidrag til en levende Skildring og umiddelbar Beskuelse af de forskielligste Forhold, og af Tidernes Charakteer og Vilkaar, der kan vindes af en saadan Fremstilling af Diplomers og Actstykkers factiske Indhold, har jeg forsøgt at meddele i det nedenfor samlede Udvalg, indskrænket til det **15de** Aarhundrede. Man vil deriblandt finde baade Kongebreve, Dombreve, og andre offentlige Acter; Tingsvidner, Skiøder, Gavebreve, Voldgifts- og Retskiendelser, m. m.

Den største Deel af den lille Samling indeholder Tilfælde og Kiendsgierninger af meget forskiellig Art — valgte i den Hensigt, at lægge det historiske Indholds Mangfoldighed i Diplomerne for Dagen. Enhver vil dog lettelig see, at her kun leveres en i kort Tid, af nær forhaanden værende og for det meste trykte Kilder, tilveiebragt Prøvesamling, som for bemeldte Periode, ved Benyttelse af Archivkilder, vil kunne udvides i et Forhold, hvis Omfang ikke let lader sig angive eller beregne. Man vil tillige kunne skiønne, at jeg har indskrænket mig til saadanne Documenter, der kunne give et eller andet almindeligt historisk Udbytte; og at her derfor over-

hovedet savnes meget, der slaaer ind i Eiendomsforhold og private Sager. Ligeledes ere i det Hele ikke mange egentlige Retssager optagne iblandt de meddeelte Prøver; da en allerede rig Samling af saadanne (dog kun faa fra 15de Aarh.) findes i det af Rosenvinge udgivne Udvalg af gamle Domme. Det væsentlige Øiemed er her kun, at vække Opmærksomhed for Sagen, og maaskee hos En og Anden Lyst og Drift til at gaae videre paa en Vei, hvortil jeg ikkun vilde anvise de ledende Spor.

Danske Diplom-Udtog.

1400. (7. Sept.) Gøsløf Ulf, af Vaaben, og hans Stivsøn, („Husfrus Søn") Claus Ruske, give den Forpligtelse, at naar de faae de 500 Lüb. Mark, som Dronning Margrethe er dem skyldig og har lovet dem, da skulle de aldrig tiene eller være imod deres Herre, Kong Erik, Dronningen eller de 3 Riger, Danmark, Norge og Sverrige. (Udv. D. Diplomer. Nr. 70. S. 103.)

1404 (1. Novbr.) Hr. Anders Jepsøn Lunge, af Gunderslev-Lille, skiøder i Mageskifte til Astrad Svendsøn, boende i Reinstrup (Gunderslev Sogn) to Agre, som begge ere „bulbugne" ind til hans egen Ager i „Bagnevangen", hvilke før laae til Ingemars Gaard i Gunderslov-Lille, og kan der paa hver Ager saaes To Skiepper Korn; ligeledes skiøder han en Ager i „den østre Søvang", hvilken ligger paa „Gylle-Ager", Østen næst Steendyssen („Stenruglen"), som er nærmest Byen. (Udv. D. Diplomer. Nr. 132. S. 194)

1404. (5. Dec.) Fredag næst efter St. Anders Dag. Den afdøde Gamle Niels Wadi havde paa sin Dødsseng for Præsterne, Hr. Anders Nielsen i Galten og Hr. Laurentssøn i Willing, og for 3 andre Vidner, aabenbarlig bekiendt „med heel Hu og Villie", at han med Urette havde fanget og vundet et Gods, der ligger i Folwik, fra Domkirken i Aars, og forbød, at ingen af hans Børn, Frænder eller Nærmeste maatte bevare dem med dette Gods, om de

vilde svare for den høieste Dom paa deres Yderste. (Vidnesbyrd herom, udstedt af Jens Stigsøn, Bispoppens Officialis, og af Capitlet, samt Borgermester og Raadmænd i Aarhuus. Langebek S. R. D. Tom. VI. p. 486.)

1405. (13. April.) Abbed Niels og Conventet i Sorøe Kloster oplade til Dronning Margrethe og hendes Arvinger og Efterkommere Kiøge Kiøbstad, og al den Rettighed, Klosteret have havt til samme; eftersom Dronningen har fornøiet Klosteret saavel for de 500 lødige Mark, hvorfor Kiøge Grund stod i Pant, som for ældre Breve og Rettigheder paa Kiøge By, som Klostret havde af fremfarne Konger, synderlig af K. Erik (Menved), og hvorfor Byen skyldte 2 Mark Korn om Aaret, den Tid Brevet blev givet. (Udv. af Danske Dipl. S. 209.)

1405. (21. Jun.) Paul Ingvarson, som kaldes Huld, giver en Bymand i Lund, Peder Nielssøn, Fuldmagt til at oppebære Bøder for sin dræbte Søn, Ingvar Poulsøn, og derefter at giøre „Trygd og Forvaring." Hvad han i den Anledning indgaaer, forbinder den Dræbtes Fader sig at holde ubrødeligt paa egne og paa alle den Dødes Frænders Vegne. (Udv. af D. Dipl. S. 213.)

1406. (25. Apr.) Anders Lauritzen Høvedsmand paa Kiøbenhavns Slot (Capitaneus castri Hafnis) bortskiøder paa sin Herres, den Roskildske Bisskop Peders Vegne, til Thomas Tagesøn, Bager i Kiøbenhavn, en Gaard beliggende ved Tydskemannegaden;[1]) hvilken Gaard efter Landslov var tilfalden Bisskoppen efter Berta Hennekins Enke, som havde hængt sig selv (quæ suggestione diabolica personaliter se suspendit. (D. Mag. IV. 362.)

1411. (8. Dec.) Ringsted Kloster havde af Dronning Margrethe havt 1000 Nobler til Laans, („i Tro") hvilke den afdøde Abbed Laurentius havde modtaget. Da en af hans Eftermænd, Abbed Peder, betalte dette betroede Laan tilbage i Kallundborg,

---

[1]) „*Thydeske Manne gadhe* i Kiöpmanhaffn", i Vor Frue Kirkes Sogn, nævnes i et andet Brev, d. 19de Jun. 1427.

overgav Dronningen ham i Stedet for samme 2000 lybske Mark, som hun skienkede Klosteret paa følgende Vilkaar: 1500 Lybske Mark af denne Sum skulde anvendes til Klosterets Bygning og til et nyt Tag paa Kirken; imod Forpligtelsen at holde de sædvanlige Siælemesser, Vigilier, Dronningens Aartid" med Lys og Almisser paa „Aartidsdagen" (eller Dronningens Dødsdag). For de øvrige 500 Mark forpligter Abbeden og Conventet sig til at „hielpe ni trængende Personer til deres daglige Brød." Deraf skulde tre „fattige, velbaarne Jomfruer" forsørges i et Nonnekloster. i Siælland; tre Personer skulde „hielpes til Brødet i Hionlag" (udstyres til Giftermaal) inden et Aar; og „tre nødtørftige Enker" inden Kyndelmisse indtages i Klosteret, og der nyde Føde og Klæde deres Livs Dage. (D. Mag. IV. 322.)

1415. (12. Septbr.) Erik Dozenrode, Erkedegn og General-Vicarius for den fraværende Biskop Johan af Slesvig, kundgiør for Sognepræster og al Geistligheden i Slesvigs Stift, at da Svenden (validus famulus) Johan Ludhøi paa Föhr, for sin og sine Forældres Siæle havde skienket Capitlet i Ribe en Eng, Kalfhemme kaldet paa Øen Föhr, har en Qvinde, Kathrine Knuds Enke, paa denne Ø hindret og forholdt Capitlet fra at komme i sin lovlige Besiddelse af bemeldte Jordpart; og da hun, efter at være stævnet at møde for Capitlet i Slesvig, hverken selv eller ved Fuldmagt er mødt, bandsættes hun af bemeldte Biskoppens Vicarius, som befaler samtlige Præster og Geistlige i Stiftet offentlig at iværksætte denne Bandlysning „under Gudstienesten, med Klokkers Lyd og ved tændte Lys, som Skik er, for hele Menigheden, hver Søndag og Helligdag" (singulis diebus dominicis & festivis, campanis pulsatis ac candelis accensis, ut moris est, coram plebe) og at fortfare hermed, indtil bemeldte Qvinde ydmyger sig, og giør sig værdig til at erholde Absolution af Bandsættelsen. — Brevet har Paategnelser af Præsterne paa Föhr, og af Sognepræsten i Flensborg, at Bandsættelsen, efter Befaling, er iværksat. (Michelsen „Nordfriesland in Mittelalter". p. 203—205).

1417. (31. Decbr.) Broder Gert Ryning af Skemminge (Maribo) Kloster i Lolland, havde ført Klagemaal for Kongens

Retterting, Nytaarsaften i Kallundborg, over Næstved Bymænd, at de drog Vaad paa Klostrets Grund med Uret, og over de Voldsgierninger, som de i den Anledning havde begaaet. Klostret havde udsendt nogle af Brødrene og af deres Bønder, for at hindre dette ulovlige Fiskeri. Næstved Borgere havde da brændt en af Klostrets Bøndergaarde, og al Bondens Eiendom, ihielslaaet en Vorned, grebet to Andre, tilligemed en Klosterbroder, og voldført dem til Næstved, hvor de satte en ulovlig Tingdag. „Og selv vidnede de, selv klagede de, og dømte dem uretteligt til døde"; hvorpaa de halshuggede baade Munken og de to Bønder, og „lagde dem i heden Jord". De indstævnte Næstved Bymænd sagde saa til deres Forsvar: De Mænd, som de havde halshugget, vare Røvere, der havde taget deres Fiskere („Fiskemænd") og deres Fisk ude paa salt Hav, hvor de med Rette maatte fiske. Da herover blev klaget for dem i Næstved, da „faldt de ud", og fandt disse aabenbare Røvere; men disse flyede til deres eget Huus, og giorde nogle Bymænd af Næstved „ilde saare", baade før og efterat de kom i Huset; „og de kunde ikke faae dem ud, før de brændte Huset. Da toge de deres Røvere, førte dem ind i Næstved, og rettede dem efter deres Gierninger". Da svarede Broder Ryning paa Klosterets Vegne, og negtede, at den henrettede Munk og Klosterets Bønder havde røvet; de havde kun hindret Næstved Fiskere paa Klostrets Grund, og for de Fisk, som de havde taget, havde de lagt fuldt Værd, som var otte Skilling Grot. Der dømtes paa Rettertinget: „at Hindrelse kan ei være Rov; forbi uvidende kan Ingen giøre Rov, som vidende vil lade det". Næstved Mænd skulde have kæret og delet (klaget og ført Søgsmaal) efter Landslov o. s. v. Bymændene i Næstved dømtes til at gielde (give Erstatning) for den Huusbrand og Næden deraf kom; men for at have undlivet de henrettede Mænd, som ingen lovlig Dom var overgaaet, skulle de tage de Døde op af heden Jord, og komme dem i viet Jord, og bøde efter Landslov baade til de Dræbtes Frænder, til Kongen, og til Klostret. Den Mand, der satte Retten paa en ulovlig Tid og ikke paa ret Tingdag, „han skal være den Mand, der ei mere maa sidde i nogen Ret eller Dom". o. s. v. (Retterting sdommen i D. Mag. I. S. 367—69.)

1428. (7. Jul.) Erik af Pommern lod spørge paa Sialslandsfare Landsting: hvad Ret den hørte (hvad Straf den tilkom) som hiemme sad, naar Fiender komme for Landet „og Vidie Brand ginge" (Budstikken omsendtes) og Almuen skulde til Strande; ligeledes den, som var befalet Banneret at bære, og det at sætte i Jorden, men som rømte fra det; og den, som var „faren under Banneret", og bortløb uden Bannermesterens Minde. Landsdommeren Hr. Herluf Nielssen af Englerup, med tiltagne Meddomsmænd af Adel, og dertil 2 af hver Kiøbstad og 2 af hvert Herred, „fandt for Ret, efter gammel Sædvane": at den, som sidder hiemme, naar Fiender komme for Landet og Baunen brænder, bør at hænge ved sin egen Bielke; den Bannerfører, som rømmer af Marken fra Banneret, har forbrudt Liv, Gods og Ære; den, som udfarer til Strandbakke, som Fienden ligger for (til Søes) men rømmer fra sit Banner, „bliver æreløs og liges ingen god Mand". (D. Mag. V. 319. Jvf. 1470. 9. Marts.)

1433. (14. Januar). Paa Vindinge Herredsting var opnævnt otte „skiellige Dannemænd, at vidne og at sige om Hans Frost, hvad han af Rette havde forbrudt", efter de Køremaal, som da førtes over ham. Disse otte Mænd vidnede sambrægtelig: „at Hans Frost er en ret Forræder, og havde giort saadanne Ugierninger imod sit rette Brød og i sit rette Brød, at hannem derfor af Rette bør efter vor Lands Lov enten at hænges eller steiles". Da dette Vidne saaledes var ganget, opstod Hr. Steen Basse[2]) Ridder, og tilbød aabenbare (offentlig) og sagde saa: „Er

---

[2]) Denne Hr. Steen Basse, i hvis Tieneste Hans Frost havde begaaet de i Herredsvidnet ikke nøiere angivne „Ugierninger", hvorover Herren havde ført Klage, eiede meget Gods i Siælland (Tybierg, Søholm, m. m.) og i Fyen; foruden flere Gaarde i Nyborg. Han døde omtr. 1448; og hans Frue Ellen Biorn overlevede ham adskillige Aar. Den ovenfor meddeelte Herredstingsdom er bl. a. derved mærkelig, at Hans Frost forekommer navnlig i en gammel Vise (A. S. Vedels Tragica Nr. 6. Nyerups Udg. III. S. 31) som en Riddersvend, der var falskelig beskyldt, og i Nyborg blev dømt til Døde, henrettet, og lagt paa Steile og Hiul. Hvor lidt i øvrigt de virkelige historiske Forhold, i Henseende til Steen Basse og hans Hustru, passe til Visens Indhold, er viist i Ny D. Mag. VI. S. 268. 269.

nu Nogen, der for Hans Frost vil svare, og enten byde Lov for ham, eller i andre Maader, da skal han gierne høres". Da der Ingen var, som i nogen Maade vilde svare for ham, „da vigede de opnævnte otte gode Dannemænd af alle fire Tingstokke", for at dømme ham efter hans Gierninger; og „de dømte han da allesammen, at han som en Forræder burde at steiles." (Ny D. Mag. VI. S. 269.)

1433. (10. Novbr.) „En skiellig Mand af Vaaben", Hans Jensson, Steen Basses Foged, paa Søholm, spurgte sig fore paa Stævns Herredsting, om hvad Arild-Sæd havde været med den Afgift, „hver Kongens Bonde i Stævns Herred" burde give til Søholm to Gange om Aaret m. m. Da opstod Herredsfogden Jæp Beyendson (Bentson) „og nævnte ud en Stokkenævnd med 12 Dannemænd af Herredet, der skulde sige og vidne om det havde været en arild Sæd". De tolv Mænd „ginge alle ud og beraadte dem, og indginge, og alle samdrægtelig vidnede med en beraad Hu og en fuldkommen Villie, inden vore fire Stokke: at det havde været en Sædvane siden Søholm blev bygget, „thet handerstæ the kunne mynnes ællher spörge", at hver Bonde i Stevnsherred skulde aarligaars give til Siøholm „eet got höns, gæn Stæ Niclaes dagh fore jwl, oc huar Stæ hanssdag om mitsommer the samme bönder alle schullde giffue sæx lamb oc sæx skillingh grot". — „Der de saa havde vidnet, som foreskrevet staaer, da stod op fornævnte Hans Jensson, Hr. Steen Basses Foged paa Siøholm, og beddes et Thingsvidne derpaa, som de inden fire Stokke havde vidnet". o. s. v. (Weinwich Beskr. over Stævnsherred. 1798. S. 69.)[3]

1436. (5. December). Bertel Henningsen, Borger i Svendborg („*Suineborg*") oplader (afstaaer) „karsk og sund, med sin frie Villie", sin Bolig i Svendborg (*min Bood, baade mit hus oc Jord*) med al sin rette Tilhør, til P. Tidemandsen og hans Hustru Gertrud, med saadant Vilkaar: at de og deres Arvinger skulle „op-

---

[3]) Dette i sin Form fuldstændigt og vel affattede siællandske Herredstingsvidne, og andre af samme Form, have endeel tilfælles med adskillige af de tydske saakaldte „Weisthümer".

holde ham med fri Kost i hans Livstid, baade til Mad og Øl, og til Fad med dem at sidde, og nyde saa godt, som de det selv have". De skulle tillige indløse Boden (som pantsat) for 8 Mark Lybsk; og endvidere skulle de give ham „6 Alen graat Klæde hvert Aar St. Hans Dag, et Par Klædehoser aarlig henimod Paaske, to Par Skoe, hver Paaske og Mikkelsmesse, og et Par Linklæder (Lagen?) hvert Aar, til een Skilling Alen". (Actstykker udg. af Fyens Lit. Selskab. I. S. 102.)

1442. (26. Marts). Elsof Christierns Datter af Steffring (Støffring) skienkede ved Gavebrev af bemeldte Dag en Gaard, med Huus og Jord, i Kasbierg, Gerlevsherred, „met myn frii jaa, villyæ oc vellyst", til Hellig-Kors Lav (Gilde) i Randers til at styrke og lade holde „den hellige Korsmesse", som bemeldte Hellig-Kors Lav dagligen lader holde „først om Morgenen" i Brødre (Graabrødre?) Kloster i Randers. Hun under og giver bemeldte Gaard til denne Messe, „hvad enten hun døer, eller lever; men ophøres der nogensinde med Messen, da falder Gaarden tilbage til hendes Arvinger." (Dipl. i Geh. Arch.).

1442. (16. Juni). Paa Fyens Landsting blev læst et Brev angaaende et Møde, der var holdt den foregaaende 27. Mai i Vor Frue Kirke i Nyborg om en Sag angaaende Claus Iversøn, som havde været Hr. Steen Basses Foged paa Lykkesholm i fer Aar. Denne tilspurgte Fogeden: om han vilde opgiøre sit Regnskab for denne Forsamling (2 Adelsmænd, 4 Præster, 2 Raadmænd i Nyborg) og „giøre ham det ærligt og skielligt, som hannem burde af Ære og af Rette?" — Claus Iversen svarede dertil: at han kunde ikke giøre ham andet Regnskab, end det, som han allerede havde faaet. Hr. Steen adspurgte nu Fogeden paa ny, om han vilde blive ved dette Regnskab, eller om han havde oppebaaret mere, som han burde giøre Rede for? — Fogeden benegtede dette. Regnskabet blev da fremlagt og overseet; Hr. Steen „bød sig i Rette" for de ovennævnte Voldgiftsmænd, om Regnskabet var saa ærligt og skielligt, som han burde nyde det; og vilde underkaste sig deres Kiendelse. Dertil svarede Claus Iversen, at han vilde nu ride bort, faae sig en anden Husbonde, og derpaa beraabe sig med ham og flere sine Venner,

og see, hvad han derefter ydermere skulde giøre. Andet Svar vilde han paa den Tid ikke give. Hr. Steen gav sig da i Rette (indstillede til Voldgiftsmændenes Skiøn) om han havde giort Fogeden nogen Uret, hvilket han da ville erstatte. Voldgiftsmændene skiønnede ikke andet, end, „at Hr. Steen handlede ærligt og skielligt imod ham, som en Dannemand, og Alle raadede Claus Iversøn, at han skulde betænke sig; og giøre Hr. Steen Ret og Skiel, som han burde: „tha wilde han ther ænktet till giöre.“ Nu sagde Johan Rantzow (af Hettrup:) „Kiære Steen, vi kunne vel prøve, at om Claus Iversøn var eder 1 Mark, eller 1000 Mark Lübisk skyldig, da var det alt ligemeget“. — „Da bad Hr. Steen os for Guds Skyld, at vi skulde drage det til Minde, at Fogeden vilde ride bort, uden at giøre ham Ret eller Skiel.“ (Orig. Dipl. i Geh. Arch.).

1445. (14. Aug.) Kongens Bonde, Niels i Agard (i Halland) klagede ved Landsting i Søndre Halland „den Vold og Uret, som Erik Geed havde giort ham, i det han lod ham frarøve hans Fæ, endskiøndt Bonden „stod ham Huus og Hiem til“, og bød sig til Borgen med flere gode Mænd for ham og hans Fæ, at han skulde møde til Herredsting og Landsting, og undgielde hvad Erik Geed med Rette kunde klage over. Ydermere havde denne ladet ham baste og binde og voldføre til Lageholm (Laholm) „hvor han var lagt i Stok og Jern“. 4 Mænd af Arløse, Arnarp og Fyllinge, vidnede ved Landstinget: at Erik Geeds Foged nødte dem til at drive Nielses og Johans[4]) Fæ ind til Lageholm, nemlig 12 og 20 (32) Nød; og havde de to Gange talt Qvæget. (Orig. i Geh. Arch.)

1446. (24. Febr.) Fru Sofie, Knud Anderssøns „Efterlevere“ havde laant 200 Rhinske Gylden af Hr. Torbiørn Bille af „Alendhe“, og derfor sat „Sanørp“ i Pant[5]). Da Gieldsbrevet var løst i „Sanørp Lille“, i Overværelse af Anders Jepsøn (Basse) af Qvandløse, Jes Magnesøn af Skullerup, og Claus Henriksøn, og Fru Sofie tilstod, rigtig at have modtaget de 200 Gylden,

---

4) Denne Mand findes ikke videre nævnt, eller tilforn omtalt i Diplomet.

5) Alendhe er Allindhe-Magle i Ringsted Herred. Sanørp er enten Sonnerupgaard i Hvalsø Sogn, Voldborg Herred, eller Kirkebyen Sonnerup i samme Herred. (jvf. D. Atl. VI. 113. 114. 168.)

som Brevet lød paa, bad hun sin lovlige Værge, Torbiørn Jepsen af Stifts-Bierby (Tudse Herred) at antvorde Hr. Torbiørn Bille Godset, hvilket han giorde efter hendes frie Villie og Bøn. Fruen takkede derpaa, „at han havde undt hende saa længe Ro og Mag, efter den Tid, som hendes Brev indeholdt; „og kaldte selv de Vornede frem, som boede paa Bolene, og bad dem fæste (deres Gaarde) af Hr. Torbiørn, og sige ham Tieneste; og de giorde saa." (Vidnebrev, udstedt St. Mathiæ Dag. Geh. Arch.)

1446. (27. Sept.) „En beskeden Mand", Herredsfogeden i Lisbierg Herred, Jon Bernth, eskede og fik, paa sit eget Herredsting, paa Hr. Otte Nielsen til Biørnholm hans Vegne, „et fuldt og alt standende Tingsvidne af otte Dannemænd, som eendrægtig vidnede: at Morten Jensen svor selv tolvte hans Moder en Trediedeel til af fem og tyve Furer (Plovfurer) over al Lyndu Mark til Peer Bundes Gaard i Kragberg".[6]) (Geh. Arch.)

1447. (3. Marts) Christian I. og Rigsraadets Domsbrev, givet paa „Hindsegavl", siger for Ret i en Tvist imellem Biskop „Olrich" i Aars og „Thosind" (Taasing) Indbyggere paa den ene, og Svendborgs Borgerskab paa den anden Side, at Bispen maatte have sit eget Skib frit gaaende fra Taasing til Tydskland; men at Oens Indbyggere maatte til Tydskland allene udføre (levende) Heste, Oxne og Køer, men ikke ædende Varer. Disse skulle de udelukkende føre til Svendborg; og de maa ikke drive Forprang med noget, som de føre tilbage fra Tydskland. (V. Simonsens Borgruiner. II. S. 115. 116.)[7])

---

[6]) Meningen af dette Tingsvidne maa være: at Morten Jensen afstod til sin Moder en Trediedeel af den Part, som han besad i den benævnte Mark eller Agerjord, og som udgiorde et Jordstykke af 25 Furers Brede. At det siges at være lagt til Peer Bondes Gaard, maa vel saaledes forstaaes, at Moderen eiede denne Gaard, eller var anden gang gift med Bonden. — Herredet er formodentlig Oster-Lisbierg, hvor der i Hornslet Sogn findes en By, kaldet Kragberg. (Kraiberg. D. Atlas. IV. 319.)

[7]) Hermed kan sammenholdes et Brev af Christian I. (fra Aaret 1450) hvori forbydes Bønderne paa Møen at drive Kiøbmandskab, da Borgerne i Stege derved led Skade (Paludan: Møens Beskr. II.

1449. (28. April.) K. Christian I. under og tillader ved sit aabne Brev, at Abbeden i Esrom Kloster maa lade bygge en Havn og nogle Aalegaarde, der hvor Klosterets Grund støder paa Stranden. (Cod. Esromensis.)

1453. (24. August). Borgemestere, Raadmænd og Menighed" i Aalborg udstede et Vidnesbyrd for Anders Bork, Broder og nu Prior i Hellig Aands Huus i Aalborg: at det er dem „fuld vitterligt i en sand daglig Nærværelse": hvorledes at „mange fattige, usle og vanføre Mennisker desværre tidt og ofte i mange Aar her i Aalborg led stor Nød og moxen forfores (forgik, omkom) baade i Gade og Stræde, og andensteds for Vanrøgt, særdeles af deres store vederstyggelige Sygdom og Krankhed"; fordi det aldrig var hørt og spurgt, at her var nogen særlig Tilflugt eller „Hospitale" for fattige og syge Mennesker, enten i Viborg, eller her i Aalborg, „og sielden i noget Bisłopsdømme heromkring" — førend bemeldte Anders Bork, og Hr. Hennike, Præst i Hell. Aands Huus, begyndte paa, ved egen Gave, Arv, og ved gode Menneskers Almisse, at bygge samme Hospital; o. s. v. (Orig. paa Perg. i Aalborg Archiv.)

1454. (27. Januar). Christian I. (i et Brev, givet Roskilde, feria tertia post festum b. Pauli conversionis) forbyder: at Ingen herefter maa fæste eller binde deres Skibe ved Høibro, eller, ved de Pæle, som Broen opholde; da Borgermester Raadmænd og Borgere i Kiøbenhavn have vedtaget, efter Kongens Villie, at bygge og paa ny at forfærdige „vor Bro Høibro, imellem vort Slot og vor By Kiøbenhavn"; efterdi Broen „udbrydes", ikke alene af Storm og Flod, men „synderlig af Skibe, som derved fæstes". Kongen paabyder, at man skal lade slaae Pæle udenfor Broen, „och lade legge Hamber (?) der paa, som Skib maa vedbindis och festis, hvem det nödh oc behof göris." (Efter en Afskrift af Langebek. Originalen i Raadhuusarchivet.)

S. 286;) hvorimod et andet Brev af K. Christoffer af 16. April 1447 gav Stege Borgere Frihed til ubehindret at kiøbe Korn, Kreature og ædende Varer til deres eget Behov. (sammest. S. 286.)

1454. (24. Marts). Christian I. tilsender Hr. Niels Erichsen Gyldenstierne et Klageskrift „af nogle fattige Kiøbmænd" over ham, og „end ydermere over hans Husfrue"; hvilket Kongen dog neppe finder troligt. Han befaler derfor og vil: „at der nu strax skal gives dem igien hvis de selv bierget have af deres Gods". Ogsaa har Kongen befalet: „Vore Borgemestere i Horsnæs, at de og skulle følge samme Kiøbmænd til Eder, og være der udover, at det skielligen til maa gange paa begge Sider". Da der tilsidst i Klageskiftet siges, at Gyldenstiernes Husfrue „skyder paa Brev og Beviisning paa disse Ærender", af Konger i Danmark, og af Rigernes Raad: da vil Christian I. at G. skal komme frem med samme Breve og Beviser, „for at Vi maa vide at rette Os derefter". (Suhms nye Saml. 3die Bd. S. 338. 39.)

1455. (27. Jan.) K. Christian har modtaget Brev fra Hr. Niels Gyldenstierne, som melder, at Hr. Claus (Rønnow) ikke har Foder til Kongens og hans Tieneres Heste; hvorfor han foreslaaer, at der paalægges en Foderskat. Kongen svarer: at dette lader sig ikke giøre uden med Raadets Samtykke i Skaane; og at han nu med det Snareste agter sig over til Helsingborg. Kongen befaler derfor Gyldenstierne, „at han saaledes maa skye det med Hr. Claus, at Kongens Tienere faae deres Biergning, baade Foder og andet, saa længe til han kommer der over, da vil Kongen vel finde Veie". [Suhms Nye Saml. III. 390.]

1455. (17. Jun.). Christian den Første var i egen Person i Sacristiet i Roskilde, og tog der „de Penge, Guld og Sølv i Afladskisten", som Paven „havde givet Kongen af Cypern til Hielp og Trøst at vederstaae de Turcis med"; hele Summen, i Penge regnet, var 535½ Lübske Mark. Kongen tog dem „til vort og Rigens mærkelige Tørvt, Nytte og Behov"; men lover at betale dem tilbage, dersom der kom „the rette Paffvens Hoffvit Breff oc Bulle", at disse Penge skulde sendes af Riget, Kongen af Cypern til Nytte". (D. Mag. I. S. 352.)

1457. (13. Oct.) Anders Thomissøn, en af Hr. Niels Persen Gyldenstiernes Svende, blev „desværre" ihielslagen af Biskop Jep i Børglum, hans Svende. Hans Eftermaalsmænd udgav deres Orfeidebrev paa Randers Raadstue, hvor Bisp Jens af Aarhuus, Biskop

vilde svare for den høieste Dom paa deres Øverste. (Vidnesbyrd herom, udstedt af Jens Stigsøn, Bisskoppens Officialis, og af Capitlet, samt Borgermester og Raadmænd i Aarhuus. Langebek S. R. D. Tom. VI. p. 486.)

1405. (13. April.) Abbed Niels og Conventet i Sorøe Kloster oplade til Dronning Margrethe og hendes Arvinger og Efterkommere Kiøge Kiøbstad, og al den Rettighed, Klosteret have havt til samme; eftersom Dronningen har fornøiet Klosteret saavel for de 500 lødige Mark, hvorfor Kiøge Grund stod i Pant, som for ældre Breve og Rettigheder paa Kiøge By, som Klostret havde af fremfarne Konger, synderlig af K. Erik (Menved), og hvorfor Byen skyldte 2 Mark Korn om Aaret, den Tid Brevet blev givet. (Udv. af Danske Dipl. S. 209.)

1405. (21. Jun.) Paul Ingvarson, som kaldes Huld, giver en Bymand i Lund, Peder Nielssøn, Fuldmagt til at oppebære Bøder for sin dræbte Søn, Ingvar Poulsøn, og derefter at giøre „Trygd og Forvaring." Hvad han i den Anledning indgaaer, forbinder den Dræbtes Fader sig at holde ubrødeligt paa egne og paa alle den Dødes Frænders Vegne. (Udv. af D. Dipl. S. 213.)

1406. (25. Apr.) Anders Lauritzen Høvedsmand paa Kiøbenhavns Slot (Capitaneus castri Hafnis) bortskiøder paa sin Herres, den Roskildske Bisskop Peders Vegne, til Thomas Tagesøn, Bager i Kiøbenhavn, en Gaard beliggende ved Tydskemannegaden;[1]) hvilken Gaard efter Landslov var tilfalden Bisskoppen efter Berta Hennekins Enke, som havde hængt sig selv (quæ suggestione diabolica personaliter se suspendit. (D. Mag. IV. 362.)

1411. (8. Dec.) Ringsted Kloster havde af Dronning Margrethe havt 1000 Nobler til Laans, („i Tro") hvilke den afdøde Abbed Laurentius havde modtaget. Da en af hans Eftermænd, Abbed Peder, betalte dette betroede Laan tilbage i Kallundborg,

---

[1]) „*Thydeske Manne gadhe* i Kiöpmanhaffn", i Vor Frue Kirkes Sogn Sogn, nævnes i et andet Brev, d. 19de Jun. 1427.

overgav Dronningen ham i Stedet for samme 2000 lybske Mark, som hun skienkede Klosteret paa følgende Vilkaar: 1500 Lybske Mark af denne Sum skulde anvendes til Klosterets Bygning og til et nyt Tag paa Kirken; imod Forpligtelsen at holde de sædvanlige Siælemesser, Vigilier, Dronningens Aartid" med Lys og Almisser paa „Aartidsdagen" (eller Dronningens Dødsdag). For de øvrige 500 Mark forpligter Abbeden og Conventet sig til at „hielpe ni trængende Personer til deres daglige Brød." Deraf skulde tre „fattige, velbaarne Jomfruer" forsørges i et Nonnekloster i Siælland; tre Personer skulde „hielpes til Brødet i Hionlag" (udstyres til Giftermaal) inden et Aar; og „tre nødtørftige Enker" inden Kyndelmisse indtages i Klosteret, og der nyde Føde og Klæde deres Livs Dage. (D. Mag. IV. 322.)

1415. (12. Septbr.) Erik Dozenrode, Erkedegn og General-Vicarius for den fraværende Biskop Johan af Slesvig, kundgiør for Sognepræster og al Geistligheden i Slesvigs Stift, at da Svenden (validus famulus) Johan Ludhoi paa Föör, for sin og sine Forældres Siæle havde skienket Capitlet i Ribe en Eng, Kalfhemme kaldet paa Øen Föör, har en Qvinde, Kathrine Knuds Enke, paa denne Ø hindret og forholdt Capitlet fra at komme i sin lovlige Besiddelse af bemeldte Jordpart; og da hun, efter at være stævnet at møde for Capitlet i Slesvig, hverken selv eller ved Fuldmagt er mødt, bandsættes hun af bemeldte Biskoppens Vicarius, som befaler samtlige Præster og Geistlige i Stiftet offentlig at iværksætte denne Bandlysning „under Gudstienesten, med Klokkers Lyd og ved tændte Lys, som Skik er, for hele Menigheden, hver Søndag og Helligdag" (singulis diebus dominicis & festivis, campanis pulsatis ac candelis accensis, ut moris est, coram plebe) og at fortfare hermed, indtil bemeldte Qvinde ydmyger sig, og giør sig værdig til at erholde Absolution af Bandsættelsen. — Brevet har Paategnelser af Præsterne paa Föör, og af Sognepræsten i Flensborg, at Bandsættelsen, efter Befaling, er iværksat. (Michelsen „Nordfriesland in Mittelalter". p. 203—205).

1417. (31. Decbr.) Broder Gert Ryning af Skemminge (Maribo) Kloster i Lolland, havde ført Klagemaal for Kongens

Retterting, Nytaarsaften i Kallundborg, over Næstved Bymænd, at de drog Vaad paa Klostrets Grund med Uret, og over de Voldsgierninger, som de i den Anledning havde begaaet. Klostret havde udsendt nogle af Brødrene og af deres Bønder, for at hindre dette ulovlige Fiskeri. Næstved Borgere havde da brændt en af Klostrets Bøndergaarde, og al Bondens Eiendom, ihielslaaet en Borned, grebet to Andre, tilligemed en Klosterbroder, og voldført dem til Næstved, hvor de satte en ulovlig Tingdag. „Og selv vidnede de, selv klagede de, og dømte dem uretelig til døde"; hvorpaa de halshuggede baade Munken og de to Bønder, og „lagde dem i heden Jord". De indstævnte Næstved Bymænd sagde saa til deres Forsvar: De Mænd, som de havde halshugget, vare Røvere, der havde taget deres Fiskere („Fiskemænd") og deres Fisk ude paa salt Hav, hvor de med Rette maatte fiske. Da herover blev klaget for dem i Næstved, da „faldt de ud", og fandt disse aabenbare Røvere; men disse flyede til deres eget Huus, og giorde nogle Bymænd af Næstved „ilde saare", baade før og efterat de kom i Huset; „og de kunde ikke faae dem ud, før de brændte Huset. Da toge de deres Røvere, førte dem ind i Næstved, og rettede dem efter deres Gierninger". Da svarede Broder Ryning paa Klosterets Vegne, og negtede, at den henrettede Munk og Klosterets Bønder havde røvet; de havde kun hindret Næstved Fiskere paa Klostrets Grund, og for de Fisk, som de havde taget, havde de lagt fuldt Værd, som var otte Skilling Grot. Der dømtes paa Rettertinget: „at Hindrelse kan ei være Rov; forbi uvidende kan Ingen giøre Rov, som vidende vil lade det". Næstved Mænd skulde have kæret og delet (klaget og ført Søgsmaal) efter Landslov o. s. v. Bymændene i Næstved dømtes til at gielde (give Erstatning) for den Huusbrand og Nøden deraf kom; men for at have undlivet de henrettede Mænd, som ingen lovlig Dom var overgaaet, skulle de tage de Døde op af heden Jord, og komme dem i viet Jord, og bøde efter Landslov baade til de Dræbtes Frænder, til Kongen, og til Klostret. Den Mand, der satte Retten paa en ulovlig Tid og ikke paa ret Tingdag, „han skal være den Mand, der ei mere maa sidde i nogen Ret eller Dom". o. s. v. (Rettertingsdommen i D. Mag. I. S. 367—69.)

1428. (7. Jul.) Erik af Pommern lod spørge paa Siællandsfare Landsting: hvad Ret den hørte (hvad Straf den tilkom) som hiemme sad, naar Fiender komme for Landet „og Vidie Brand ginge" (Budstikken omsendtes) og Almuen skulde til Strande; ligeledes den, som var befalet Banneret at bære, og det at sætte i Jorden, men som rømte fra det; og den, som var „faren under Banneret", og bortløb uden Bannermesterens Minde. Landsdommeren Hr. Herluf Nielssen af Englerup, med tiltagne Meddomsmænd af Adel, og dertil 2 af hver Kiøbstad og 2 af hvert Herred, „fandt for Ret, efter gammel Sædvane": at den, som sidder hiemme, naar Fiender komme for Landet og Baunen brænder, bør at hænge ved sin egen Bielke; den Bannerfører, som rømmer af Marken fra Banneret, har forbrudt Liv, Gods og Ære; den, som udfarer til Strandbakke, som Fienden ligger for (til Søes) men rømmer fra sit Banner, „bliver æreløs, og liges ingen god Mand". (D. Mag. V. 319. Jvf. 1470. 9. Marts.)

1433. (14. Januar). Paa Vindinge Herredsting var opnævnt otte „skiellige Dannemænd, at vidne og at sige om Hans Frost, hvad han af Rette havde forbrudt", efter de Kæremaal, som da førtes over ham. Disse otte Mænd vidnede samdrægtelig: „at Hans Frost er en ret Forræder, og havde giort saadanne Ugierninger imod sit rette Brød og i sit rette Brød, at hannem derfor af Rette bør efter vor Lands Lov enten at hænges eller steiles". Da dette Vidne saaledes var ganget, opstod Hr. Steen Basse[2]) Ridder, og tilbød aabenbare (offentlig) og sagde saa: „Er

[2]) Denne Hr. Steen Basse, i hvis Tieneste Hans Frost havde begaaet de i Herredsvidnet ikke nøiere angivne „Ugierninger", hvorover Herren havde ført Klage, eiede meget Gods i Siælland (Tybierg, Søholm, m. m.) og i Fyen; foruden flere Gaarde i Nyborg. Han døde omtr. 1448; og hans Frue Ellen Biørn overlevede ham adskillige Aar. Den ovenfor meddeelte Herredstingsdom er bl. a. derved mærkelig, at Hans Frost forekommer navnlig i en gammel Vise (A. S. Vedels Tragica Nr. 6. Nyerups Udg. III. S. 31) som en Riddersvend, der var falskelig beskyldt, og i Nyborg blev dømt til Døde, henrettet, og lagt paa Steile og Hiul. Hvor lidt i øvrigt de virkelige historiske Forhold, i Henseende til Steen Basse og hans Hustru, passe til Visens Indhold, er viist i Ny D. Mag. VI. S. 268. 269.

nu Nogen, der for Hans Froft vil svare, og enten byde Lov for ham, eller i andre Maader, da skal han gierne høres". Da der Ingen var, som i nogen Maade vilde svare for ham, „da vigede de opnævnte otte gode Dannemænd af alle fire Tingstokke", for at dømme ham efter hans Gierninger; og „de dømte han da allesammen, at han som en Forræder burde at steiles." (Ny D. Mag. VI. S. 269.)

1433. (10. Novbr.) „En skiellig Mand af Vaaben", Hans Jensson, Steen Basses Foged, paa Søholm, spurgte sig fore paa Stævns Herredsting, om hvad Arild-Sæd havde været med den Afgift, „hver Kongens Bonde i Stævns Herred" burde give til Søholm to Gange om Aaret m. m. Da opstod Herredsfogden Jæp Beyendson (Bentson) „og nævnte ud en Stokkenævnd med 12 Dannemænd af Herredet, der skulde sige og vidne om det havde været en arild Sæd". De tolv Mænd „ginge alle ud og beraadte dem, og indginge, og alle sambrægtelig vidnede med en beraad Hu og en fuldkommen Villie, inden vore fire Stokke: at det havde været en Sædvane siden Søholm blev bygget, „thet handerstæ the kunne mynnes ællher spörge", at hver Bonde i Stevnsherred skulde aarligaars give til Siøholm „eet got höns, gæn Stæ Niclaes dagh fore jwl, òc huar Stæ hanssdag om mitsommer the samme bönder alle schullde giffue sæx lamb oc sæx skillingh grot". — „Der de saa havde vidnet, som foreskrevet staaer, da stod op fornævnte Hans Jensson, Hr. Steen Basses Foged paa Siøholm, og beddes et Thingsvidne derpaa, som de inden fire Stokke havde vidnet". o. s. v. (Weinwich Beskr. over Stævnsherred. 1798. S. 69.)[3])

1436. (5. December). Bertel Henningsen, Borger i Svendborg (*„Suineborg"*) oplader (afstaaer) „karsk og sund, med sin frie Villie", sin Bolig i Svendborg (*min Bood, baade mit hus oc Jord*) med al sin rette Tilhør, til P. Tidemandsen og hans Hustru Gertrud, med saadant Vilkaar: at de og deres Arvinger skulle „op-

---

[3]) Dette i sin Form fuldstændigt og vel affattede siællandske Herredstingsvidne, og andre af samme Form, have endeel tilfælles med adskillige af de tydske saakaldte „Weisthümer".

holde ham med fri Kost i hans Livstid, baade til Mad og Øl, og til Fad med dem at sidde, og nyde saa godt, som de det selv have". De skulle tillige indløse Boden (som pantsat) for 8 Mark Lybsk; og endvidere skulle de give ham „6 Alen graat Klæde hvert Aar St. Hans Dag, et Par Klædehoser aarlig henimod Paaske, to Par Skoe, hver Paaske og Mikkelsmesse, og et Par Linklæder (Lagen?) hvert Aar, til een Skilling Alen". (Actstykker udg. af Fyens Lit. Selskab. I. S. 102.)

1442. (26. Marts). Elsof Christierns Datter af Steffring (Støffring) skienkede ved Gavebrev af bemeldte Dag en Gaard, med Huus og Jord, i Kasbierg, Gerlevsherred, „met myn frii jaa, villyæ oc vellyst", til Hellig-Kors Lav (Gilde) i Randers til at styrke og lade holde „den hellige Korsmesse", som bemeldte Hellig-Kors Lav dagligen lader holde „først om Morgenen" i Brødre (Graabrødre?) Kloster i Randers. Hun under og giver bemeldte Gaard til denne Messe, „hvad enten hun døer, eller lever; men ophøres der nogensinde med Messen, da falder Gaarden tilbage til hendes Arvinger." (Dipl. i Geh. Arch.).

1442. (16. Juni). Paa Fyens Landsting blev læst et Brev angaaende et Møde, der var holdt den foregaaende 27. Mai i Vor Frue Kirke i Nyborg om en Sag angaaende Claus Iversøn, som havde været Hr. Steen Basses Foged paa Lykkesholm i sex Aar. Denne tilspurgte Fogeden: om han vilde opgiøre sit Regnskab for denne Forsamling (2 Adelsmænd, 4 Præster, 2 Raadmænd i Nyborg) og „giøre ham det ærligt og skielligt, som hannem burde af Ære og af Rette?" — Claus Iversen svarede dertil: at han kunde ikke giøre ham andet Regnskab, end det, som han allerede havde faaet. Hr. Steen adspurgte nu Fogeden paa ny, om han vilde blive ved dette Regnskab, eller om han havde oppebaaret mere, som han burde giøre Rede for? — Fogeden benegtede dette. Regnskabet blev da fremlagt og overseet; Hr. Steen „bød sig i Rette" for de ovennævnte Voldgiftsmænd, om Regnskabet var saa ærligt og skielligt, som han burde nyde det; og vilde underkaste sig deres Kiendelse. Dertil svarede Claus Iversen, at han vilde nu ride bort, faae sig en anden Husbonde, og derpaa beraade sig med ham og flere sine Venner,

og see, hvad han derefter ydermere skulde giøre. Andet Svar vilde han paa den Tid ikke give. Hr. Steen gav sig da i Rette (indstillede til Voldgiftsmændenes Skiøn) om han havde giort Fogeden nogen Uret, hvilket han da vilde erstatte. Voldgiftsmændene skiønnede ikke andet, end, „at Hr. Steen handlede ærligt og skielligt imod ham, som en Dannemand, og Alle raadede Claus Iversøn, at han skulde betænke sig; og giøre Hr. Steen Ret og Skiel, som han burde: „tha wilde han ther ænktet till giöre.“ Nu sagde Johan Rantzow (af Hettrup:) „Kiære Steen, vi kunne vel prøve, at om Claus Iversøn var eder 1 Mark, eller 1000 Mark Lübisk skyldig, da var det alt ligemeget“. — „Da bad Hr. Steen os for Guds Skyld, at vi skulde drage det til Minde, at Fogeden vilde ride bort, uden at giøre ham Ret eller Skiel.“ (Orig. Dipl. i Geh. Arch.).

1445. (14. Aug.) Kongens Bonde, Niels i Agard (i Halland) klagede ved Landsting i Søndre Halland „den Vold og Uret, som Erik Geed havde giort ham, i det han lod ham frarøve hans Fæ, endskiøndt Bonden „stod ham Huus og Hiem til“, og bød sig til Borgen med flere gode Mænd for ham og hans Fæ, at han skulde møde til Herredsting og Landsting, og undgielde hvad Erik Geed med Rette kunde klage over. Ydermere havde denne ladet ham baste og binde og voldføre til Lageholm (Laholm) „hvor han var lagt i Stok og Jern“. 4 Mænd af Arløse, Arnarp og Fyllinge, vidnede ved Landstinget: at Erik Geeds Foged nødte dem til at drive Nielses og Johans[4]) Fæ ind til Lageholm, nemlig 12 og 20 (32) Nød; og havde de to Gange talt Qvæget. (Orig. i Geh. Arch.)

1446. (24. Febr.) Fru Sofie, Knud Anderssøns „Efterlevere“ havde laant 200 Rhinske Gylden af Hr. Torbiørn Bille af „Alendbye“, og derfor sat „Sanørp“ i Pant[5]). Da Gieldsbrevet var løst i „Sanørp Lille“, i Overværelse af Anders Jepsøn (Basse) af Qvandløse, Jes Magnessøn af Skullerup, og Claus Henriksøn, og Fru Sofie tilstod, rigtig at have modtaget de 200 Gylden,

---

[4]) Denne Mand findes ikke videre nævnt, eller tilforn omtalt i Diplomet.

[5]) Alendbye er Allindbye-Magle i Ringsted Herred. Sanørp er enten Sonnerupgaard i Hvalsø Sogn, Voldborg Herred, eller Kirkebyen Sonnerup i samme Herred. (jvf. D. Atl. VI. 113. 114. 168.)

som Brevet lød paa, bad hun sin lovlige Værge, Torbiørn Jepsen af Stifts-Bierby (Tudse Herred) at antvorde Hr. Torbiørn Bille Godset, hvilket han giorde efter hendes frie Villie og Bøn. Fruen takkede derpaa, „at han havde undt hende saa længe Ro og Mag, efter den Tid, som hendes Brev indeholdt; „og kaldte selv de Bornede frem, som boede paa Bolene, og bad dem fæste (deres Gaarde) af Hr. Torbiørn, og sige ham Tieneste; og de giorde saa." (Vidnebrev, udstedt St. Mathiæ Dag. Geh. Arch.)

1446. (27. Sept.) „En beskeden Mand", Herredsfogeden i Lisbierg Herred, Jon Bernth, eskede og fik, paa sit eget Herredsting, paa Hr. Otte Nielssen til Biørnholm hans Vegne, „et fuldt og alt standende Tingsvidne af otte Dannemænd, som eendrægtig vidnede: at Morten Jensen svor selv tolvte hans Moder en Trediedeel til af fem og tyve Furer (Plovfurer) over al Lyndu Mark til Peer Bundes Gaard i Kragberg".[6]) (Geh. Arch.)

1447. (3. Marts) Christian I. og Rigsraadets Dombrev, givet paa „Hindsegavl", siger for Ret i en Tvist imellem Bisp „Olrich" i Aars og „Thosind" (Taasing) Indbyggere paa den ene, og Svendborgs Borgerskab paa den anden Side, at Bisfoppen maatte have sit eget Skib frit gaaende fra Taasing til Tydskland; men at Øens Indbyggere maatte til Tydskland allene udføre (levende) Heste, Øxne og Køer, men ikke døende Varer. Disse skulle de udelukkende føre til Svendborg; og de maa ikke drive Forprang med noget, som de føre tilbage fra Tydskland. (V. Simonsens Borgruiner. II. S. 115. 116.)[7])

---

[6]) Meningen af dette Tingsvidne maa være: at Morten Jensen afstod til sin Moder en Trediedeel af den Part, som han besad i den benævnte Mark eller Agerjord, og som udgiorde et Jordstykke af 25 Furers Brede. At det siges at være lagt til Peer Bondes Gaard, maa vel saaledes forstaaes, at Moderen eiede denne Gaard, eller var andengang gift med Bonden. — Herredet er formodentlig Øster-Lisbierg, hvor der i Hornslet Sogn findes en By, kaldet Kragberg. (Kraiberg. D. Atlas. IV. 319.)

[7]) Hermed kan sammenholdes et Brev af Christian I. (fra Aaret 1450) hvori forbydes Bønderne paa Møen at drive Kiøbmandskab, da Borgerne i Stege derved led Skade (Paludan: Møens Beskr. II.

1449. (28. April.) K. Christian I. under og tillader ved sit aabne Brev, at Abbeden i Esrom Kloster maa lade bygge en Havn og nogle Aalegaarde, der hvor Klosterets Grund stöder paa Stranden. (Cod. Esromensis.)

1453. (24. August). Borgemestere, Raadmænd og Menighed" i Aalborg udstede et Vidnesbyrd for Anders Bork, Broder og nu Prior i Hellig Aands Huus i Aalborg: at det er dem „fuld vitterligt i en sand daglig Nærværelse": hvorledes at „mange fattige, usle og vanføre Mennsker desværre tidt og ofte i mange Aar her i Aalborg led stor Nød og moxen forfores (forgik, omkom) baade i Gade og Stræde, og andensteds for Vanrøgt, særdeles af deres store vederstyggelige Sygdom og Krankhed"; fordi det aldrig var hørt og spurgt, at her var nogen særlig Tilflugt eller „Hospitale" for fattige og syge Mennesker, enten i Viborg, eller her i Aalborg, „og sielden i noget Biskopsdømme hersomkring" — førend bemeldte Anders Bork, og Hr. Hennike, Præst i Hell. Aands Huus, begyndte paa, ved egen Gave, Arv, og ved gode Menneskers Almisse, at bygge samme Hospital; o. s. v. (Orig. paa Perg. i Aalborg Archiv.)

1454. (27. Januar). Christian I. (i et Brev, givet Roskilde, feria tertia post festum b. Pauli conversionis) forbyder: at Ingen herefter maa fæste eller binde deres Skibe ved Høibro, eller, ved de Pæle, som Broen opholde; da Borgermester Raadmænd og Borgere i Kiøbenhavn have vedtaget, efter Kongens Willie, at bygge og paa ny at forfærdige „vor Bro Høibro, imellem vort Slot og vor By Kiøbenhavn"; efterdi Broen „udbrydes", ikke alene af Storm og Flod, men „synderlig af Skibe, som derved fæstes". Kongen paabyder, at man skal lade slaae Pæle udenfor Broen, „och lade legge Hamber(?) der paa, som Skib maa vedbindis och festis, hvem det nödh oc behof giöris." (Efter en Afskrift af Langebek. Originalen i Raadhuusarchivet.)

S. 286;) hvorimod et andet Brev af K. Christoffer af 16. April 1447 gav Stege Borgere Frihed til ubehindret at kiøbe Korn, Kreature og ædende Varer til deres eget Behov. (sammest. S. 286.)

1454. (24. Martš). Christian I. tilsender Hr. Niels Erichsen Gyldenstierne et Klageskrift „af nogle fattige Kiøbmænd" over ham, og „end ydermere over hans Husfrue"; hvilket Kongen dog neppe finder troligt. Han befaler derfor og vil: „at der nu strax skal gives dem igien hvis de selv bierget have af deres Gods". Ogsaa har Kongen befalet: „Vore Borgemestere i Horsnæs, at de og skulle følge samme Kiøbmænd til Eder, og være der udover,. at det skielligen til maa gange paa begge Sider". Da der tilsidst i Klageskriftet siges, at Gyldenstiernes Husfrue „skyder paa Brev og Beviisning paa disse Ærender", af Konger i Danmark, og af Rigernes Raad: da vil Christian I. at G. skal komme frem med samme Breve og Beviser, „for at Vi maa vide at rette Os derefter". (Suhms nye Saml. 3die Bd. S. 338. 39.)

1455. (27. Jan.) K. Christian har modtaget Brev fra Hr. Niels Gyldenstierne, som melder, at Hr. Claus (Rønnow) ikke har Foder til Kongens og hans Tieneres Heste; hvorfor han foreslaaer, at der paalægges en Foderskat. Kongen svarer: at dette lader sig ikke giøre uden med Raadets Samtykke i Skaane; og at han nu med det Snareste agter sig over til Helsingborg. Kongen befaler derfor Gyldenstierne, „at han saaledes maa flye det med Hr. Claus, at Kongens Tienere faae deres Biergning, baade Foder og andet, saa længe til han kommer der over, da vil Kongen vel finde Veie". [Suhms Nye Saml. III. 390.]

1455. (17. Jun.). Christian den Første var i egen Person i Sacristiet i Roskilde, og tog der „de Penge, Guld og Sølv i Afladskisten", som Paven „havde givet Kongen af Cyppern til Hielp og Trøst at vederstaae de Turcis med"; hele Summen, i Penge regnet, var 535½ Lübske Mark. Kongen tog dem „til vort og Rigens mærkelige Tørvt, Nytte og Behov"; men lover at betale dem tilbage, dersom der kom „the rette Paffvens Hoffvit Breff oc Bulle", at disse Penge skulde sendes af Riget, Kongen af Cyppern til Nytte". (D. Mag. I. S. 352.)

1457. (13. Oct.) Anders Thomissøn, en af Hr. Niels Persen Gyldenstiernes Svende, blev „desværre" ihielslagen af Biskop Jep i Børglum, hans Svende. Hans Eftermaalsmænd udgav deres Orfeidebrev paa Randers Raadstue, hvor Bisskop Jens af Aarhuus, Bisskop

Knud af Viborg, Hr. Otte Nielsen og Hr. Eggert Frille, sade Retterting den 13. Oct. 1457. (D. Mag. 3die R. III. S. 300.)

1458. (3. April) gik Tingsvidne af Han-Herreds-Thing: „at Hr. Niels Persens (Gyldenstiernes) Gaard, (Aagaard) Gods, og alle hans Breve vorde brændte for Rigets Skyld (1441) saa at han kom af sin Gaard ikke uden med en Stav i sin Haand." (D. Mag. 3die R. III. 260. Jvf. D. Atlas. V. S. 317.)

1459. (4. Jun.) gik Thingsvidne paa Hillerslev Herredsthing: „at de to Gaarde i Klitten, som Knogmos nu paataler, have givet Skat og Skyld til Aagaard ulastet og ukæret i 50 Aar — og „Hr. Peer Nielssøn, piæ memoriæ, lod bygge de to Gaarde af øde, og lod drive did 9 Køer af Aagaard, og sætte dem paa de to Gaarde, af hvilke 9 Køers Afføding er aarligaars siden givet Skat til Aagard." m. m. (D. Mag. III. S. 260. Jvf. D. Atlas. V. 313. 317.)

1460. (10. Novbr.) Biskop Jens af Aarhuus, tilligemed 5 Riddere og 2 Væbnere, udstede et aabent Brev (St. Martini-Aften) til Vidnesbyrd om, at de samme Dag havde været til et venligt Møde i Biskopsgaarden i Aars, om Trætte og Dele, som var imellem Hr. Otte Nielsen (Rosenkrantz) af Biørnholm, Ridder, paa den ene Side, og Lage Brok af Æsendrop paa den anden. Efter Tilspørgsel erklærede begge Parter, at de vilde give dem i Rette for Biskoppen med de øvrige nævnte Voldgiftsmænd, „dersom Mindet ikke kunde sig finde"; og hørtes da begges Tiltale og Gjensvar. Den 1ste „Skyldning" som Hr. Otte havde til Lave Brok, var, at han havde taget en „vor naadige Herres" (ɔ: Kongens og Kronens) Gaard i Aaninghe (ɔ: Auningh), bruger den efter sin Villie, og har nødet Bonden til at giøre Skifte med ham. Den anden Skyldning var: at Lave Broks Svende havde taget en Mariager Tieners (en Klosterbondes) Hest i Hannest. 3. At da en Mariagers Tiener Myrth[8]) havde været med til Tinge at lovværge

---

[8]) Dette Navn findes oftere i jydske Breve af 15de Aarhundrede. Erik Sørensen Myrth havde beligget Maje Mortensdatter, som tiente hos Claus Steen, og dømtes som Forræder og Tyv. Randers, 7. Martz 1469. (D. Mag. VI. S. 54.)

en anden Mariagers Tiener, saa stødte Laves Tiener Jeppe Knudsen bemeldte Myrth med sin „Armbørste-Bøghel" (Bøile) og „nødte ham saa til at sige sig Venskab". 4. At Lave Brok holder en Mand, som er dømt fredløs („vor nadighe herres fridlöse mann") Henrich Anderssen, i sit Brød, uagtet Manden er lovligen sagsøgt) ved Randers Byting, og paa Kongens Vegne er „lovligen udæsket" (fordret udleveret) af Lave Brok paa Herredstinget. 5. Sagde Hr. Otte, at Lave var ham paa Kongens Vegne 3 Mark pligtig for hver Nat, som han har holdt fornævnte fredløse Mand i sit Brød, siden han var lovligen udæsket. 6. Angaaende Hr. Ottes Svend, Henrik Prip. Da Hr. Otte og Lave Brok vare blevne forligte i Randers, liden Tid før Laves Bryllup, da blev det aftalt, at havde en af dem noget at tilsige den Anden, da skulde han „byde eller skrive ham til derom, før han noget andet giorde dertil." Hr. Otte skrev da Lave Brok til om noget Ærende, og sendte sin Svend Henrik Prip til Lave; da var denne selv ei hiemme, „men hans Husfru annammede Brevet, og Henrik Prip aad og drak med hende, og red saa sin Vei. Da han var reden, kom Lave hiem, og „strax da han havde hørt Brevet, rendte han efter fornævnte Prip". Da denne blev Lave vaer, biede han paa ham, i Tanke at faae Svar med sig; men da Lave kom ham nær, vilde han have slaaet Prip ihiel med sit Sværd; men denne undkom lykkelig. 7. Laves Svend Kruse havde slaaet en Qvinde i Hr. Ottes Gaard i Askerup, hos St. Mariæ Magdalene Kirke; „og det skete ud af Laves Brød og i hans Brød".*) 8. Laves Svende, Henrik Andersen selv fierde, „sloge og hudstrøge Peder Reinersøns Søn, droge hans Haar og Skiæg af, og handlede ham ilde; fordi han var gaaet i Laves Humlegaard hos Wæsenbrup, og vilde have drukket der for hans (sine) Penge; og det skete ud af Laves Brød og i hans Brød". 9. Da Hr. Otte og Lave Brok bleve forligte i Randers, blev det saa aftalt, „at Lave ei skulde vende Jens Henriksen Prip Had til i nogen Maade"; men dette har han siden

*) Denne ofte i disse Breve forekommende Talemaade maa vel bemærke: at det skete ved En, der paa den Tid var i Lave Broks Brød ɔ: Tieneste; endskiøndt det her allerede er sagt, at Kruse var Laves Svend.

ikke holdt. 10. Lave havde ladet sine Svende, „16 Værjende“ (væbnede Mænd) ligge en heel Dag for Hr. Ottes Gaard Biørnholm, imedens der skulde handles (om Forlig) og de vilde (truede med) enten have „sleghet“ (?) hans Gaard, eller slaaet hans Foged ihiel. 11. Lave Brok havde taget en Gaard fra Hr. Ottes Svend, Varsod, som Laves Fader havde givet denne aabent, beseglet Brev paa. — Kiendelsen, som derpaa afsagdes, da Hr. Otte og Lave vare udgangne, gik den sidstnævnte imod i alle Klagepunkterne. Saaledes blev til det 1ste Punkt „sagt for Rette“: at Lave „ei maa have nogen Bonde-Jord eller Gaard til Eiendom eller Skifte, uden Herskabets og Bondens Minde“; til det andet, at begge, baade Lave Broks, og Mariager Klosters Bønder, maa føre lovligt Bevils, hvem den omtvistede Hest tilhører. Om Klosterbonden siges: han maa bringe det til, „at hans Grander og Sognemænd vidne, at det er hans rette Hest; og naar det giort er, da skal fornævnte Mand have hans Hest igien“. Til den 3die Skyldning, angaaende Myrth, „som Jep Knudsen stødte i Munden, tykkes os swo fore Minde, at haver han ikke allerede bødet imod Myrth, da maa han bøde efter Skiellighed, endnu inden 20de Dag Jule næstkommende, saa at fornævnte Myrth takker Hr. Otto“ (erklærer sig tilfreds med Bøderne.) — Saaledes fremdeles ved ethvert af de øvrige Klagemaal. Lave Brok havde derimod ingen anden Skylding at fremkomme med imod Hr. Otte Nielsen, end at denne havde „taget Svenden Peder Svendsen, som fra ham skulde, med Uminde“. Hr. Otte svarede dertil, og Kiendelsen blev: „at vil Hr. Otte beholde Svenden i hans Brød, da skal han enten giøre Ret eller Minde (imod) den fornævnte Svend.“ — Derefter valgte Bisskop Jens Hr. Erik Ottesen paa Hr. Otte Nielsens Vegne, og Fru Anne Mogens Datter og Hr. Axel Lagesen paa Lave Broks Vegne, som Mellemhandlere, der skulde hielpe til at „desbedre Willie, Kiærlighed og Eendragt“ maatte vorde imellem de to Adelsmænd; men ligesom disse vare udgaaede for at tale med de stridende Parter, kom Lave Brok hasteligen ind, forlangte Lyd, og sagde da: „Hr. Styge Nielsen vil have Penge af mig; dem skal han aldrig faae!“ — Derpaa „løb han overhørig og vred ud af Retten, og vilde ikke ydermere svare til noget af det, som han forhen havde sagt sig i Rette for.“ Da, „paa det ikke mere Feide og Ondt maatte deraf

vorde", som man meget befrygtede, berammedes strax „en sælig Dag" (fredelig Stilstand) paa begge Sider, som skulde staae til Søndag otte Dage næstkommende, og den Dag ud; og et Møde at holdes Dagen derpaa i Randers, hvor Biskop Jens og Hr. Erik Ottesen paa Hr. Otte Nielsens Vegne, og Hr. Knud Henriksen og Hr. Axel Lagesen paa Lave Broks Vegne, skulde have Fuldmagt „at stille Hr. Otte og Lave ad, baade til Minde og til Rette". o. s. v.[10]).

1461. (7. Januar). Peder Axelsøn, Electus i Odense, Erke-Domprovst i Lund, laaner af sin Broder Hr. Oluf Axelsen (Thott) i Valløe 1000 Rhinske Gylden, til en Reise til Rom, og pantsætter ham derfor alt sit Fædrenegods i Sielland. (D. Mag. II. 8.)

---

10) Dette mærkelige og interessante Brev er et Hoved-Document i en Række af Tingsvidner og andre Breve, der vedkomme en langvarig Trætte og Fiendskab imellem de to Adelsmænd, den bekiendte Hr. Otte Nielsen Rosenkrantz til Biørnsholm (død 1477) og Lave Esgesen Brok til Æsendrup (Gammel Estrup:) en Adelsmand, hvis selvraadige, voldsomme og ustyrlige Charakteer tydeligt fremgaaer af disse Documenter. Det sildigste af bemeldte Actstykker (som fordum bevaredes i det gamle Familie-Archiv paa Rosenholm) er et Brev af Hr. Erik Ottesen, (Christian I.s Hofmester, Hr. Otte Nielsens Søn) hvorved han kundgiør: at „han havde tilsagt Lage Brok et stadigt, fuldt og alt Venskab, troligen at holde ham, som en christen Mand bør at giøre den anden"; hvilket han tillige havde tilsagt og lovet sin naadige Herre K. Christiern „i hans Raades Haand". Dette Brev er af 1475, femten Aar efter det ovenfor i et fuldstændigt Udtog meddeelte, og viser, at Uenighed og Feider imellem Faderen og Lave Brok, maa have fornyet og forplantet sig til Sønnen. Jvf. de nedenfor optagne Uddrag af Breve, denne Trætte og Feide vedkommende (1461. 1462. 1464. 1474.) Af saadanne har der i Alt været omtrent 25. — Lave Esgesen Brok, en Søn af Esge Jensen Brok til Æsendrop og Bregenholm, Høvedsmand paa Aalborghuus, der faldt 1441 i et Slag mod de oprørske Bønder i Vendsyssel — fik Estrup og Bregenholm efter Faderen; eiede Frøberg i Fyen, Barsebek og Hammer i Skaane, og var gift med Kirsten Pedersdatter Høgh. (Om Lave Brok, jvf. T. Becker: om danske Herregaarde. IV. 2. Hefte.) Hans Søn Niels Brok havde samme Skiebne som sin Farfader; han faldt i Slaget ved Aalborg mod Skipper Clement 1531.

1461. (23. Mai). Aftenen før Pintsedag, var „Velbyrdig Mand", Jes Matsøn Herredsfoged i Sønderherred[11]), paa dette Herredsting — beddes, fik og fremledte et fuldt Tingsvidne med 12 beskedne, trofaste Dannemænd, som vidnede, at dem alle vitterligt var, at Johanne Swales (Efterleverske?) hun var paa Sønderherredsting, og paa Horeløff (Haarløv?) Kirkegaard, kærede og gav Last og Ilding med grædende Taare: at hun var ved Vold og Magt ført og flyttet af sin egen Gaard, og hendes Gods med hende, rørende og urørende"; og „kærede hun at Henrik Pors havde i Pant af hendes Jordegods med Vold og Magt, imod hendes Ja og Minde; og klagede, at hun maatte ret intet nyde eller have af sit rette arvede Gods, og maatte ei have Magt eller Vold at give for sin Siæl af sit eget". (Tingsvidne af ovenm. Dag. G. Arch.)

1461. (13. Octbr.). Erik Biørnsen, Ridder og Høvedsmand paa Skive, Hartvig Smalstede, Prior i Ringkloster, m. fl. kundgiøre ved aabent Brev, at de vare nærværende i Borgestuen paa Skanderborg, hørte og saae at „En som hedder Christiern Mortensen af Mesing udsagde at han var i Habeløvholm paa den Tid da Per Nielsøn, Lave Broks Svend, havde grebet Anders Skade, og bundet ham i en Fieder under et Bord; hvorpaa bemeldte Christiern Mortensen tilbød at ville borge for, at Skade skulde komme for Otte Nielsen, (Rosenkrantz) der var Lehnsmand i Lehnet, eller møde paa sit Herredsting, og tilsvare Lave Brok, hvad han var ham pligtig, „enten til Minde eller til Rette"; men Svenden vilde enten have 40 lødige Mark, „eller Manden ind paa Wesendorp". (Rosenholms Archiv.)

1462. (22. Febr.). „Velbaarne Mand", Hr. Erik Ottesen, Ridder „lod æske et fuldtstandende Tingsvidne paa Hielmsløv Herredsting: at han tre Gange paa Tinget havde ladet lovligen byde

---

11) Da „Philippus Axelsøn, Ridder og Høvedsmand paa Tranekær", nævnes som nærværende paa Tinget, maa det være Sønderherred paa Langeland. Hverken her eller i Lollands Sønderherred, findes nu Sogn eller Sognekirke, kaldet Haarløv eller Horeløv. Derimod nævnes i Tingsvidnet Skovsgaard og Kædeby som endnu findes i Humble Sogn paa Langeland.

i Rette" en Mand som hedder Anders Skade,[12]) som Lave Broks Svende havde bastet og bundet, og som de vilde have ført ud af det Lehn, som Hr. Erik havde at raade, for et andet Ting, hvilket Hr. Erik ikke vilde tilstede; men tog Manden til sig, og bød ham i Rette; om han havde forbrudt enten Liv, Lemmer eller Gods, da skulde han bøde derfor efter Lov og Ret; men der kom Ingen, som klagede paa ham i nogen Maade. (Rosenholms Archiv.)

1462. (21. Mai). Den „Velbaarne, strenge Ridder", Hr. Peder Nielsen (Ulfeldt) til Broholm, fremstod paa Gudme Herredsting, og „skød sit Skiel" (eskede eller beraabte sig paa Vidnesbyrd) for Herredsfogden Claus Jensson, Hr. Claus Rønnow, Kongens Marsk, Henrik Ranzau, Lage Urne, og flere paa Tinget tilstedeværende, „hvorlunde han havde levet sit Liv med os", og „berettede", eller klagede over, at „Nogle havde givet ham Ilquedsords Ordh, og kaldt ham Gregefisk". — Da „opstod den menige Almue paa Tinget, og svarede alle med eet Munddhov (eenstemmigt) at Hr. Niels, fra det første i hans Oprindelse, og til han blev Mand, og siden alle hans Livsdage, og end i Dag, haver levet sit Liv som en retviis god christen Dannemand". Dermed vilde dog Hr. Peder ikke lade sig nøie; men begierede et Tingsvidne derover. Fogden opmælte da „en uvildig Stokkenævnd", *„forthi at hun wor sterkere en Thingswitne"*. De 12 (i Brevet navngivne) Stokkemænd vidnede da det samme, med een samdrægtig Røst. Desuden vidnede de saa: at „hvo som ham „af syn Vfornömstighed (Ufornuft) swadanth Öghenaffn giffuer, thet kom swa till": Een som hed Oncker, kom fra Marsken Hr. Palle til Hr. Peder Nielsen, og „laae med hannem i Brødet" (var i hans Tieneste). Da nu Hr. Peder engang var udgangen med sine Svende, at drage Vod paa Gudme Sø, var bemeldte Oncker med, og „svøbte sine Hænder i sin Kaabe". Hr. Peder bød ham da hielpe at drage de Fisk i Land, som han selv skulde æde af; men Oncker „giorde sig fortrøden (gienstridig), og

[12]) 1462 (15. Marts) lod Hr. Otto Nielsen paa Hielmsløv Ting byde Guld, Sølv og rede Penge for Alt hvad denne Anders Skade kunde være Lave Brok skyldig; men der var Ingen, som paa Laves Vegne vilde modtage det.

vilde ikke". Da havde Hr. Peder et Træ i sin Haand, og gav samme Oncker et Slag „imellem hans Hærder" (Skuldre) og bød ham lægge Haand paa med de andre, og hielpe ham til sit eget Gavn; „og skadede hannem der aldrig af, hverken til Liv eller Helbred".

1462. (23. Jun.) Kirsten Christensdotter i Budsted, Nis Worres Efterleverske, der havde været Foged paa Aalborghuus, udsteder et Gavebrev, hvorved hun tilbagegiver Hellig Aands Huus i Aalborg „den Aabygge i Hietz, sønderst i Byen", som hendes afdøde Mand en Tid havde havt i Leie og Laan af Klosterets Prior Anders Borch; for en Ørte Korn i aarlig Skyld. Men „hendes Husbond havde manet hende i hans Dødsfang at hun, for Guds og Vor Herres Døds Skyld, skuldे lade det Gods komme til den Hellig Aands Huus igien; og var det hans største Klage og Kiære paa hans Siæls Vegne, at han førte det Gods i Trætte og kom det under Leding, som det ikke var før den Tid, han var Foged paa Aalborghuus". (Aalborg Archiv.)

1462. (20. Decbr.). Peder Reinersøn, paa Hr. Otte Nielsens Vegne, eskede og fik et fuldt Tingsvidne paa Halle Herredsting af 8 Dannemænd: at Mandag efter St. Lucie Dag (20. Dec.) var Peder Reinersøn for Øsendrup, og havde 5 Dannemænd med sig, og lovlig udæskede, paa Kongens og Hr. Otte Nielsens Vegne, Matthis Smed af Laves Jern (Fængsel) og ind i Kongens Jern paa Kallø, og i Rette paa Kongens Vegne; men kunde ei faae ham ud. Anden Gang, Mandagen derefter, eskede han lovligen Smeden ud af Laves Jern paa Halle Herredsting; men ligeledes forgieves. (Rosenholms Archiv.)

1464. (2. Februar). Christian I. stadfæster Indstiftelsen, ved nogle af Kongens Hoftienere, af „St. Karine Gilde" i Kiøbenhavn. (Herolden,) „vor elskelige *Persefant*,[13]) Christiern Siel-

[13]) *Perseuant* eller *Persefant*; en af det franske *poursuivant* dannet Benævnelse for Kongens Vaaben-Herolder, der forekommer under Christoffer af Baiern, og maaskee tidligere. (I et Brev til Christian I. fra Kong Alphons af Portugal, 11. Jul. 1461, nævnes Kongens „*Persefant, Loland* ved Navn". At nævne dem efter Provindserne var optaget efter fransk og engelsk Stil.)

land, Spelemen, Steghere, oc andre flere wore Thienere" havde berettet for Kongen: „at the haffwe nylige begynt oc optaghet eet Gilde her i wor Köpstæd Köpenhaffn, Gwdh i Hemmelrighe, Jomfru Marie, oc Jomfru sancte Katherine till Loff, heder oc ære". o. s. v.) Brevet er givet ex castro nostro Haffnensi, die purificationis b. Mariæ virginis.

1464. (27. August) udstedte Bisstop Jens af Aars, tilligemed to Riddere, to Præster og 7 Adelsmænd, atter et aabent Brev om et nyt „venligt Møde", som bemeldte Dag var holdt i Aars Bisstopsgaard, hvor Hr. Otte Nielsen, Hr. Erik Ottesen, og Hr. Stygge Nielsen paa ny vare mødte tilligemed Lave Brok, og hvor Forliig imellem dem blev sluttet. Iblandt Vilkaarene nævnes: at den Gaard i „Aaningh", som Hr. Otte bør at forsvare paa Kongens Vegne, skal Lage ikke bevare (befatte) sig med; og den Bonde, som i Fior saaede sit Korn i den Gaards Jord, skal „fange Fyldest for sit Korn, som Lages Tieneres Fæ og Øg opaad". — Om Mariager Klosters Tiener Myrth (s. ovens. S. 226) gientages den forhen Lave Brok paalagte Forpligtelse; og saaledes med flere Punkter i den forrige Dom. Endvidere var der klaget: at Lave havde „slaget vor naadige Herres Tiener i Faxing, „som Hr. Otte skal forsvare, og som Lave havde Borgen af. Derpaa blev saa sagt, at den samme Mand skulde være qvit for den „Borgen, og Lage skulde bedre imod Manden, saaledes at han takkede Hr. Otte". o. s. fr. (Rosenholms Archiv.)

1466. (12. April). Fogeden Jes Nielsen paa Aagaard (i Vendsyssel) „lod læse aabne Breve" paa Viborg Landsting, at Severin Jensson slog Stig Pedersen ihiel „i Fred og Dage". Landsthinget (Sabbato infra Octavas Paschæ) dømte det „at være giort i Uære, og at være æreløs Gierning". (D. Mag. VI. S. 127.)

1466. (7. Decbr.) Christian I. Dombrev, givet i St. Knuds Kloster i Odense, hvor „for Os og vore elskelige Raad, tha nærværendes", vare skikkede „vore og Kronens Bønder af Krarup Sogn, der kærede paa „Hr. Johan Hwitkop, vor Elskelige Mand og Tiener",[14]) at de have givet over to Mark af en Ydeko".

[14]) Johan Hwitkop, til Sandholt, havde Krarup Sogn i Fyen til Pant af K. Christian I.

Der blev saa paasagt for Ret: „hvad som de have givet mere end to Mark for en Ydeko, det skal Hr. Johan give dem igien. Dernest kærede Bønderne: at Hr. Johan havde æsket flere Oldensviin af dem, end deres gamle Sædvane er; der blev for Rette sagt, at alle Kronens Bønder skulle være fri for Oldensviin, som selv have Skov. „Item kærede de om Boelsviin, at han æskede saadanne af dem over Ret og Lov". Der svaredes saa til: at de Kronens Bornede (i Krarup) skulle give som andre Kronens Bornede, Boelsviin og Oldensviin, paa baade Sider. Give Kronens Bornede udi andre Lehn derhos (nærliggende) Oldensviin, da give de ogsaa herefter i Krarup Sogn; ere andre Kronens Bornede fri, da skulle disse og være det. Item kærede de om ulovligt Giæsteri og Arbeide (Hoveri.) Der svaredes saa til, at han skal ikke giæste dem uskielligt; og at hver af Bønderne (hwar there) skal hielpe ham 4 Dags Arbeide om Aaret, og ei mere, alt Aaret igiennem. Item kærede de om Fødenød; der svaredes: de skulde ikke holde det Nød, uden Hr. Johan kan have det med deres gode Villie. „Og skal han dem ingen Tynge eller Skatte paalægge, meer end han for sig fandt". — Item, naar noget Bondegods ligger øde, da skulle „næste Arvinger giore (sætte) En paa Godset, som Kronen kan giøre fuldt af det hende bør, og holde Godset ved gode Maade". (Geh. Arch.)

1468. (5. Januar). Jes Nielsøn, Mourits Nielsøn (Gyldenstiernes) Foged paa Aagaard, var betroet Gaard og Gods af sin Herre, tilligemed „en beseglet Nøgle til hans Kiste, som hans Breve og Klenodier laae i", medens Mourits Gyldenstierne var af Land i Kongens Tieneste. Efter Herrens Befaling skulde Fogeden, om han behøvede Breve til Forsvar for Godset, „undsegle Nøglen til Kisten" i gode Mænds Overværelse, udtage Brevene, og strax igien besegle Nøglen med disse Mænds Segl. Ligeledes var ham befalet, „hvad og hvormeget han skulde have og holde Gaarden med; og hvad han skulde giøre (udrede) sin Herre i Penge og Behov til Fortæring i Kongens Tieneste". — Da nu Tiden kom, at Mourits Nielsen skulde have Penge og Tæring til sig, og hans Bud kom derefter, da fik han intet; men „fik Tidende og Rygte under Hine",

at Jes Nielsen havde taget sig en anden Husbonde, oplukket Kisten, udtaget Breve og Klenodier, og vilde dermed have undveget. Maurits Gyldenstierne lod da Gaarden tage fra ham, og lod ham „hindre" (arrestere) til han selv kom hiem, hvilket skeete næste Tirsdag før Juul, 1467. Den 4de Jan. 1468 lod han sætte en Borgstueret paa Aagard af 10 Adelige og 6 „Sandmænd" i Hanherred, for at dømme i Sagen. Jes Nielsen foregav, at Sølv og Klenodier, som han vedgik at have udtaget af Kisten, det havde han pantsat til Prioren i Ø Kloster for Guld og Penge til Mauritses Behov; hvilket denne benegtede, „og sagde, det var ikke saa"; thi hvad Penge han udtog hos Prioren, havde denne særskilt Borgen (synderlig Wissen) for. Fogeden foregav at have givet sine Regnskabsbøger i Giemme til Jeppe Gudmundsen i Ø Kloster; og Maurits Nielsen tilbød ham et Bud til Klosteret for at hente dem, og Leidebrev paa at Regnskaberne skulde komme sikkert frem, og i Behold igien. Men følgende Dag (5. Jan.) da Fogeden atter kom for Borgstueretten, kunde han ikke skaffe, „for Ret at pleie og Regnskab at giøre", Bøgerne tilveie, og sagde, at Jeppe Gudmundsen havde flyet Prioren dem at giemme, og han kunde ikke faae dem før Prioren kom hiem. Da svarede Maur. Nielsen: „Her haver du nu sagt dig i Rette, og at ville giøre mig Regnskab; dertil vil jeg ikke give dig længer Frist. Her siger jeg dig fri for al ydermere Hinder, eller nogen Vold at skee; men du skal nyde hvis Retten giver". Da gave begge dem i Rette for Borgstueretten, som dømte Jes Nielsøn til at „forvares" indtil Regnskabsbøgerne kom tilstede, og han giorde skiellig og lovlig Regnskab, som sig bør. Om Kisten og Clenodierne „sagdes for Rette, at Fogeden havde giort Maur. Nielsøn Uret med at oplade hans Kiste og udtaget hans Clenodier, som ikke var ham tilstaaet og befalet" o. s. v. (Dombrev af 5. Jan. 1468. D. Mag. 3die R. III. 264—66.) Jes Nielsen er siden bleven dømt til at hænges, og Dommen fuldbyrdet, som sees af et Thingsvidne af 30. Marts 1468. (sammest. S. 266. Anm.)

1468. (3. Febr.). Niels Eriksøn af Bratskov, Kirsten Eriksdatter af Kokkedal, Jes Tammesøn af Egeskov, Anders Griis af Slætte, og Matthis Staffensen kundgiøre ved aabent Brev: at paa Kirkestevne paa Thorslev

Kirkegaard mødte hæderlige Mænd paa Nis Sørenssøns Vegne, som Thorkel Jenssen ihielslog, og Thorkel Jenssen og hans Slægt og gode Mænd paa hans Vegne om Bod for den Dræbte. De ovennævnte Adelsmænd „talede dem imellem" paa dette sidste Møde paa Thorslev Kirkegaard, og talede Sagen „saa nær til Ende" som det, der angik „den Høviskhed, hvilken den dræbte Nis Sørensøns Slægt og Byrd æskede. Disse fordrede „eth halt (halvt) stökchi ledisk, och eth halt stökchi kledæ, anthen nærst eller medilbrwsk" (sic); men Thorkil Jenssen og hans Slægt bød dem et halvt Stykke Ledisk,[15]) „og sagde Nei til det halve Stykke Klæde, hvilket de ingenlunde vilde udgive"; og „dermed splittedes og skiltes de ad, og kunde ei vorde forligte paa den Tid", fordi de negtede dette halve Stykke Klæde (Orig. i Geh. Arch.)[16])

1468. (24. Aug.) fortroede Fru Else, Lehnsmanden i Bergen, Hr. Oluf Nielsens Efterleverske, Hansestæderne Contor i Bergen og Oldermanden sine Clenodier og Penge (endskiøndt de tilforn havde ihielslaaet hendes Husbonde;) hvilke fandtes i fire Kister, udtagne af Stavanger Domkirkes Sacristie. Nemlig: 1. Trehundrede to og fyrgetyve Sølvstod og Skaaler. 2. Et Guldbaand, hvorpaa var 26 Guldringe, „en Guldsteen imellem hver to Guldringe"; og to Guldstene veiede en Nobel; endvidere: 52 Sølv Bægerhorn. 3. To Par Silkelagen, med Perlebaand omkring, og to Perlebaand igiennem Lagnene; et Teppe til den store Seng, oversat med Guld og Perler; til Buggen: et Bliants Stykke; 4 Fløiels („Sammets" Stykker, som høre til 4 Hovedbyner; tre Hovedbyner, slukne med Guld og Perler. 4. I et Skriin: 1400 Rhinske Gylden; 500 Nobler; 18 Guld-Spand, eller Spanger (Spanne) „med Demanter og andre Ædelstene; 4 Guld-Bradser; 209 Sølvskeer;

---

[15]) Ledisk eller Lepsk, forekomme meget ofte i gamle Breve, og antages i Almindelighed, at være hollandsk Klæde fra Leiden. Her seer man imidlertid, at Ledisk og Klæde nævnes særskilt.

[16]) Jvf. Diplomet om et Forliig 1471 imellem Bisköp Jeppe Friis af Børglum og Mouritz Nielsen (Gyldenstierne) til Aagaard, angaaende Biskoppens Lehnsmand Jes Kalfs Drab, og om „*jet venligt mynne ok Forligels*" at giøre om dette Drab; hvilken Sag kom til Ende og blev forligt ved Voldgiftsmændene.

1800 Mark danske Penge, og 88 Lod smeltet lødigt Sølv. (Hvitfeldt. II. p. 918. 19.)

1468. (2. Novbr.) Kongen og Rigets Raad afsagde den Kiendelse, paa „mange Ridderes og Svendes" Forespørgsel, at „huilken god Mand (Adelsmand) anden vill arge paa Liff eller Guodtz", (ɔ: skade, paaføre Feide) han bør at giøre ham Forvaring (ɔ: undsige ham, give ham Feidebrev) med sit aabne Brev, og ei arge ham inden Nat og Dag derefter; „men den, som Forvaringen skeer, (som modtager Undsigelsen) han maa strax (gennesten) giøre den, som Forvaringen giør, det værste han kan". (Rosenvinge Udv. af gamle Domme, I. S. 4. Jvf. Langebeks Tale over K. Christian I. S. 44. 45.[17]).

1468. (4. Novbr.) Det danske Rigsraad, samlet i Kalundborg, bevilger K. Christian I., at han strax maa frit igien have og til sig annamme alle de Pant (ɔ: Pantegods) som han og hans Forfædre havde givet af Gunst og Kiærlighed, og hvoraf ei Penge vare oppebaarne til Kongernes eller Kronens Behov; og alle de Lehn, som til Kronens Slotte pleie at ligge, og hvorpaa Penge ei ere givne, „hvad heller de ere givne paa Livsbrev, eller ikke". Ligeledes bevilges det Kongen, at have Byskatten af alle Kiøbsteder i dette Aar; og endelig en Krigsskat, nemlig en Trediedeel af Renten af alle Pant, hvorpaa Penge ere givne; og alt Strandvrag og Sandtold, som falde paa Kronens Grunde. Alle, som have Pantebreve, Forleningsbreve eller Gavebreve af Kongen eller hans Forfædre, skulle fremlægge dem i Kiøbenhavn St. Valborgs Dag næst-

---

[17]) Jvf. ogsaa Frederik II. Haandfæstn. p. 97, hvori Kiendelsen ved Christian I. Retterting af 1468 er optaget, og hvoraf det paagieldende Sted anføres af Rosenvinge, Retshistorie, 2. Udg. I. S. 124. Men naar Forf. her siger: „at Adelen var berettiget til at feide", eller at afgiøre indbyrdes Tvistigheder ved Duel: da er det aabenbart, at han for meget indskrænker Meningen af „at arge paa Liv og Gods" (efter Christian I. Dom) og „at feide paa en Riddersmand". (Frederik II. Haandfæstn.) Adelige feidede uden Tvivl paa hverandre ogsaa paa anden Maade, end ved Duel, f. Ex. ved Overfald med væbnede Svende, ved at lægge sig udenfor sin Fiendes Gaard, m. m.

kommendes for et Udvalg af Biskopper, Rigsraad og andre Herrer, som „skulle overveie den til skielligt Minde eller Ret". (Jahns Unionshist. S. 555. 56.)

1468. (23. Novbr.). K. Christian I. tilskriver fra Helsingborg Slot Lunds Domcapitel, at da han har fornummet, at i Domkirken haves „en Særk, som er gode Qvinder ganske nyttig i Barnsbyrd", saa beder Kongen at de ville laane ham samme, og med det snareste sende den til ham i Helsingborg. Han vilvære dem Borgen for, at de med det første skulle faae den tilbage, saa god i alle Maader, som den var. (Efter Originalen, i Bring's Monum. Scanensia. I. p. 100. 101.[18])

1468. (21. Decbr.). K. Christian I. mødte paa Siællands Landsting, og kundgiorde: at „han havde personlig været paa alle Landsting i Danmark, og lyst Lov og Ret, og forbudet at gribe, baste eller binde, i Fængsel eller i Jern at sætte" Nogen som ikke var forvunden med Lov (dømt paa lovlig Maade,) hvilket han desuden oftere havde giort ved Brev og Befaling.[19]) Kongen begierede derpaa at vide „om vi (Landstingsmændene) og menige Almue vilde det saa holde, som vedtaget er, og være Hans Naade behielpelig at rette over dem som derimod giort havde, eller vilde giøre". Derpaa svarede Alle, og den menige Almue eendrægtelig, „at de vilde bistaae Kongen i dette Hans Naades Bud, og takkede Kongen kiærligen og ydmygeligen, at han vilde beskierme dem

---

18) Lagerbring omtaler paa ovenanførte Sted at paa den Tid (1745) giemtes endnu i Lunds Domkirke St. Margrethes Særk; men at Troen paa dens Virkning, at lette Qvinders Forløsning, var forsvunden. Efter hans Formodning maatte den hell. Margrethe, som denne Reliquie tillagdes, snarest have været den Margrethe (af Absalons Slægt), der 1176 eller 77 blev dræbt i Egnen af Kiøge af hendes egen Mand. (Jvf. Pontoppidan Annal. I. 442.)

19) Saaledes f. Ex. i Kongens aabne Brev eller Privilegier for Indbyggerne i Siælland af 1454, hvori han forbyder ulovligt Giæsteri, og giver det samme Forbud, som ovenfor er anført, imod ulovlig Fængsling. „Thi vii ville med Guds hielp hallue och holde wore Undersaatte oc Almue ved Loug, skiell och Rett, saa lenge wii leffue, som vii for Gud och aff rette plietige ere". (D. Mag. I. 351.)

for Overvold". Og „da der saa var talet," da kom der „en hæderlig Qvinde[20]), som hed Johan(ne) Monsses", og klagede over Bent Bille, at hun var kommen til ham udi Tro og Love, uden Borgen („uforborget"); da greb (arresterede) han hende, og satte hende i Stok og Jern, „Lov uforvunden" (uden at være dømt.) med flere Klagemaal, som hun havde. Bent Bille tilstod, at hun var kommen til ham „uforborget". Landstinget dømte, at han skulde bøde 40 Mark til Qvinden, og 40 Mark til Kongen, efter Loven; men indsatte til Kongen selv, hvorledes han vil ansee Bent Bille forbi han havde handlet imod Kongens Bud og Brev, og imod alle Siællandsfars Vedtægt. (Originalen i Geh. Arch. (s. Rosenvinges Udv. af Domme. I. S. 3—7.)

1469. (2. Januar). Lauritz Paulson, Præst og Capellan paa Aagaard[21]) (Agordh), Morten Mortensen, Foged sammestedes, Nis Mortensson, Væbner, Peer Røg, Knud Jensson og Nis Paulsson, udstede et Vidnesbyrd: at Mandag næst for 12te Dag i Juul, paa Aggersborg Kirkegaard[22]) effede og fik „beskeden Mand Jes Hvid i Bolderup"[23]) et fuldt, uvildigt Sognevidne af 12 Dannemænd (som nævnes) der „vidnede og sagde paa deres gode Tro" følgende om et Overfald og Slagsmaal af Bønder i Bolderup. Thorbein Peerson, Anders Baggi og Peer Nielsson sadde til Nis Peerssons og drukke. Den førstnævnte sendte sin Søn Anders Therkildsen (sic) hiem efter sit Pantser; men da han kom med dette, forbød Nis Peersson Therkild, at „drage i det Pantser", eller at

---

20) Denne Benævnelse (ligesom »beskeden«) tillagdes overhovedet Personer, som ikke vare af Adel, og ellers uberygtede.

21) Aagaard, en gammel Herregaard, i Kietterup Sogn (Vesterhan-Herred, Vendsyssel) eiedes i det 14de og 15de Aarh. af Gyldenstiernerne, og 1469 af Mouritz Nielsen Gyldenstierne. (D. Atlas. V. 317.)

22) Aggersborg Sogn og By i Øster-Han-Herred, Vendsyssel, tæt ved Liimfiorden. Aggersborg Hovedgaard er en af de allerældste Herregaarde i Landet, som allerede nævnes som Kongsgaard af Ælnoth i Knud den Helliges Historie, (1086) og senere under Erik Glipping (1272.) Den gamle Gaard laae imellem Kirken og den nuværende Herregaard. (D. Atlas. V. S. 308. 321.

23) Bolderup eller Bulderup, en By i Aggersborg Sogn.

røre og skade Nogen; og han broges saalænge med ham om Pantseret, „at de vredmæltes, før Therkil gik ud af Niels Peerssons Huus.“ Herfra gik han bort i Jens Hvids Gaard og Huus, og giorde denne Mand „ganske ilde saar“, uagtet Nis Peersson og Else Peersdatter gik med derhen, „fordi han vilde raade til det bedste“. — Tillige vidnede Mette Thordsdatter „paa sin gode Tro og Sannend“, at Anders Baggi var i Kaie Poulssens Gaard, og ledte og spurgte om Jes Hvid og Christiern Tamsson; og bandte og svor, „at skulle lede dem op, i hvor de vare, thet the skulle faa en vndh affthen“. Nis Subere sagde at han hørte af Else Peersdatter, at Christiern Lifferson og flere gode Dannemænd „wandh“ (vidnede) for ham, at de ogsaa hørte at Baggi var i Kaie Poulssons Gaard, og ledte og stoiede (stoget) efter de ovennævnte. Endelig vidnede Severin Laurisson: „at han sad i Jes Hvids Huus den Tid de komme did, og (han) ikke der hørte noget til dem, før de sloge strax paa dem; Item og sloges de i fornævnte Jes Hvids Stuebuur (Stoffuebwre ɔ: Stue, Dagligstue) og Fremhuus (framhws, Forstue), baade i Gaard og af; og hugge de hans Døre og Bord sønder“. Ogsaa vidnede de samme Dannemænd, at Hr. Peer Tamsen, Sognepræst i Aggersborg, var paa Kirkegaarden den samme Dag, og „den fattige Mand Jens Hvid“; og Morten Morten Mortensson bad Præsten „hielpe hannem til Lov og Ret“ efter de gode Folks Vidne, som tilstede vare, og han det ei giøre vilde“.

1470. (9. Marts). Over Hr. Olof Geedh, (en skaansk Adelsmand og Ridder), var givet Klage af K. Christian I. at han var „svigelig og uærligen flygtet af Marken med Kongens Skyttebanner, Hans Naade og Undersaatterne til stor Skade og Haanhed“. Dette havde han benegtet, og undskyldt sig med, at han havde overgivet en Borger af Landskrone Skyttebanneret, som han selv førte, og „havde fegtet i Spidsen af Hovedbanneret paa Valpladsen, indtil Hovedbanneret var afdraget“. — For Landstinget i Lund, der holdtes i Graabrødre Stue, i Erkebiskop Tues og flere Geistliges, Ridderes og Adeliges Nærværelse, var indkaldt „alle de gode Mænd og fattige Svende“, (Adelsmænd og Almuesmænd) som havde været med i Slaget; og disse vidnede eenstemmigt, at Hovedbanneret var

blevet paa Valstedet; men Skyttebanneret (som Oluf Geed førte) „var langt føre Hovedbanneret i Flugten“. Han havde imidlertid stillet Forlovere, der skulde indestaae for, at han den Dag skulde „komme i Rette“; men disse meldte nu, „at han var dem undflyet“. Paa Landstinget blev da „sagt for Ret“: at Kongen maa blive ved Oluf Geeds Gods, rørligt og urørligt, hvor det findes, saa længe til han har giort Hans Naade, hvis Ret er“.[24]) (Danske Mag. I. S. 267—69.)

1470. (11. Marts). Hr. Peder Anderssen, Sognepræst i Hiortels Sogn, Esge Bonde i Borup, Anders Bonde i Kornum, Jes Mørk i Saltum og Ulfar Esgesøn i Bronum udstedte et Sognevidne om et Møde paa Hiortels Kirkegaard, hvor 12 Dannemænd vidnede: „at dem fuldvitterligt var i Guds Sandhed, at den Dag, Jes Iversøn bød den Aword (sic) til, det var Søndagen næst efter St. Mikkels Dag, og ikke før“.[25]). Videre: „at samme Dag, da troede Anders Griis i Slætte [han var den,

---

[24]) Af et andet Brev, givet af Christian I. i Malmøe 1470 d. 17. Marts, seer man, at Kongen allerede 8 Dage efter ovenanførte Dom har skienket Hr. Johan Oxe og hans Arvinger „Hr. Olof Geeds Gaard, liggende i Landskrone, tvært over for Klosteret“. Man maa deraf slutte, at Kongen har anseet det som afgiort, at den Bortrømte (som i øvrigt havde fegtet tilforn for Christian I., og to Gange var bleven fangen 1456 og 1458. Hvitf. II. 865. 915) ikke vendte tilbage, eller kunde forsvare sig. Om Slaget, hvori han flygtede, har man ingen mere bestemt Efterretning. Efter Langebeks Formodning har det været en af de Træfninger, som Christian I. i Begyndelsen af 1470 holdt i Sverrige med Steen Sture. (D. Mag. I. 268.) Om Oluf Geeds Slægt sml. S. 265. 269. Wielandts Lærde Tid. 1726. S. 273. Efter en gammel Slægtebog skal en Liigsteen med A. 1502 over ham og hans Hustru Fru Ellen, findes i Strøvelstorps Kirke i Skaane. (Langebek.) Hans Datter Karen Geed var gift med Mogens Krabbe til Hvegholm, som ligger i Strøvelstorps Sogn.

[25]) Det usædvanlige, mig ubekiendte Ord *Aword* (Aavord?) har uden Tvivl samme Bemærkelse, som det længere hen forekommende *Word*. Man seer, at Talen er om et Skiøn, en Burdering af Sæd paa Marken, som først blev hindret ved Regn; og da den ene Part siden mødte, var den, som skulde modtage Kornet, ikke tilstede, og Ingen paa hans Vegne.

som havde forlangt Sognevidnet] Dannemænd dertil, at de skulde gaae og see det *Word* (sic). Da de nu kom paa Marken til Kornet, „da kom der en stor Regn, saa at de kunde intet giøre ad, (ɔ: ved) Kornet i nogen Maade". Endelig vidnede de 12 Mænd af Nævnden: at den Dag, da Jes Persen tog Mænd til sig og wurde (wrdhe, vurderede) Kornet, det var en Dag mindre end 8 Dage efter St. Michael; „og da var ei Anders Griis till *Word*, og ei Manden til Stede, som Kornet skulde have, eller nogen paa hans Vegne"; og heller ei nogen af de Mænd, „som Anders Griis troede (betroede) dertil. Saa tog han det Korn og førte i Mandens Gaard, uden hans Minde." o. s. v. (Orig. Dipl. i Geh. Arch.)

1470. K. Christian I. (ved Retterthinget paa Aalborghuus) kiender en Dom (eller Voldgift) ved Magt, som Hr. Anders Jacobsen, Ridder, forhen havde afsagt om en **Saltkedel**, der laae ved Haslegaard i Als Sogn[26]), Viborg Stift, Sønden for den anden Side af Biskoppen i Viborg hans Saltkedel. (Fr. Testrup om Tingene. 1747. S. 40. 41.)

1471. (27. Mai). En Dom paa Kongens Retterting og i hans Nærværelse, i Graabrødre Kloster i Kiøbenhavn, angaaende Klagemaal af Hr. Erik Ottesen over en Mandbød, (Drab) som han skyldte Lave Brok for, „at det skeete med dennes Vidende og Villie, i **Halling** og Venskab, i hans Brød og af hans Brød". (ɔ: af hans Folk eller Svende.) Lave Brok svarede dertil: at det var imod hans Vidende og Villie, at det skeete; at der var budet fuld Mandbod for bemeldte Svends Død; og „de, der giorde det vare hans Arbeidssvende, (Ærwethsswene) og ei hans Hofsvende". Ved Dommen paalagdes det Lave Brok at „afværge det (frie sig) med Eed, selv tolvte, Riddere og Svende, at det ikke var med hans Vidskab og Villie, at fornævnte Svend blev slagen". (Rosenholms Breve.)

---

26) I Hindsted Herred, ved Kattegat. Om Saltkogning her, og andensteds i Jylland, s. D. Atlas IV. S. 23. V. S. 27. „Hiemmebrændt Salt" og „Saltaske i Jylland", s. Arent Berntsen. II. S. 191.

1471. (30. Mai) Christian I. udsteder et Brev til Evert Trudsøn, Jepp Truwettsøn (Trudsøn) og flere Fru Willes Arvinger, angaaende 800 Mark, som Kongen var bleven dem skyldig for Werø,[27]) hvilken Gaard Hr. Johan Oxe havde kiøbt af bemeldte Frue, og Kongen igien af ham; saaledes at Frue Wille havde faaet Kronegods paa Falster i „Være“ (ↄ: Værn eller Pant) for disse 800 Mark, indtil Kongen betalte samme. Kongen beder de Ovennævnte, Alle og hver særdeles: „at I haffue methlidning meth oss, swo lenge (til) Gudh will wij nw först aff thenne reyse igen hiid till landet kommendes worde“. o. s. v. (Orig. givet i Kiøbenhavn in octavis ascensionis Dom., i Geh. Arch.)

1472. (21. Jan.). Prior og Convent i Segeberg optage Dronning Dorothea, og hendes afdøde Fader, i deres Broderskab. (Orig. paa Perg. i Geh. Arch.)

1472. (24. Februar). Christian I. bevilger, at alle Kiøbsteder i Siælland maatte hvert Aar holde et Møde i Ringsted ved deres Udsendinge, en Borgermester, en Raadmand, og en Borger af hver By, for at forhandle og overveie Kiøbstædernes Forbedring og Bestand. (Brevet paa Dansk. Kiøbenh. die beati Matthiæ Apostoli.)

1472. (24. Februar). Kongen forbyder, i Følge Klagemaal af Kiøbstedmændene, Bønderne i Siælland „at bevare sig med noget Kiøbmandskab eller fri Embede (Haandværk) paa Landsbygden“. (Br. paa Dansk, af samme Datum.)

1472. (25. Marts). Kong Christian I. takker Hamborgerne for den gode Villie, Flid og Møie, som Dronning Dorothea har berettet, at de have udviist mod hende i Kongens Lande under hans Fraværelse. (Brevet udstedt i Kallundborg, paa Plattydsk; „Mihdeveken negest na Palmarum“.)

1473. (17. Mai) fik Mourits Nielsen Gyldenstierne et Thingsvidne paa Han-Herredsting, at det Gods, som Hr. Terbern Madsen, Sognepræst til Klim, haver ladet bygge (opdyrke) Norden og Vesten paa Klim Mark, „menige Klim By til Skade og Forfang“, det var

---

27) Annexet til Steenløse i Olstykke Herred.

aldrig bygget fra den store Mandedød" til Hr. Terberns Tid. (D. Mag. 3. Række. III. p. 259.)

1474. (13. Marts). Lage Brok af Assdrup, Axel Lagesen, Ridder, Mauritz Nielsen og Otte Westeni kundgiøre, at de for dem og deres Venner og Frænder have lovet og tilsagt, „paa deres gode Tro, Love og Ære" Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) Hr. Anders Jacobsen og Hr. Niels Tymmesen, og alle deres Venner og Frænder „en fælug (fællig) Friid oc dagc uden argt, hielperedhe, gensigelse eller argelist" ubrødelig at holde i alle Maader, paa et otte Dages Fororb (Varsel;) saaledes at naar det lyster Lave Brok at opsige fornævnte 8 Dages Fororb, da skal han giøre det lydeligt og aabenbarligt, ved sit aabne Brev til Viborg Landsting, den Stund Fogeden og flere Dannemænd ere tilstede; og naar denne Opsigelse skeer, skal han giøre det vitterligt for Hr. Erik Ottesen og de øvrige ved to Dannemænd, og uden Svig. (Rosenholms Archiv.)

1474. (19. Septbr.). Niels Jensen, Borgermester, „siddende i Fogeds Sted paa Odense Bything," med Flere, kundgiøre: at „en bestedden Svend, Niels Jonsen, paa Hr. Erik Ottesens Vegne, begierede og fik et fuldt Tingsvidne af Dannemænd: at de hørte og saae at Jes Lassøn, „Navne's Svend", den Tid han sad greben i Odense, paa Tinget benegtede, nogensinde at have sagt: „det Hr. Erikssen Ottesen skulde have givet ham Penge for at hielpe til at slaae Lave Brok ihiel rc.", hvilket samme ogsaa Jes Muk, Raadmand, og flere bevidnede[28]). (Rosenholms Breve.)

---

[28]) I et Vidnesbyrd af 20. Septbr. 1474, bevidner Henrik Mogensen, Væbner, og „Borger i Othens", at samme Jes Lassen, „Naffnis sven", den Tid, „han laae til mit, til Herbergis" (i Henrik Mogensens Huus) har han aldrig nogentid hørt af ham, „enten fastende, eller drukken", at han vilde beraabe sig paa (sköd vpaa) at han var Erik Ottesens Svend, „eller at Erik Ottesen havde vilst ham ud, eller givet ham Gave derfor, at han skulde ligge for Lave Brok (lægge sig i Veien, for at overfalde ham) eller være paa hans Argeste i nogen Maade". — Man seer, at dette har været en Beskyldning, som Lave Brok har villet paaføre Erik Rosenkrantz.

1475. (8. Mai). Jes Kalf, af Vaaben, blev ihjelslagen af Maurits Nielsen Gyldenstierne, til Aagaard i Vendsyssel, hans Svende; og Sønnen Henrik Kalf, gav derfor den 8de Mai 1475 paa Han-Herredsting sit Aarfeidebrev (Fredsbrev, efterat Mandebod var betalt) til Maurits Gyldenstierne. (D. Mag. 3. Række. III. p. 269.)

1475. (15. Mai). Tingsvidne, udstedt af Peder Ottesen, Herredsfoged i Halle Herred, og 4 Tingmænd, efter Forlangende af Jens Torsen i Riom, hvorefter otte „lovfæste tro Dannemænd" vidnede „paa deres gode Tro, Siæl og rette Sanding": at de hørte da Jens Mogensen[29]) blev fordeelt (dømt) paa Halle Herreds-ting for trende Sager, nemlig forbi han „baardede og slog Hr. Erik Ottesens Tiener Jes Olsen i Alling"; og fordi „han baade havde lokket og forkrænket Elne i Rind hendes Datter", og desuden slog Moderen selv, fordi hun talte derom, at han saa havde skæmmet og faret med hendes Datter; endelig ogsaa slog han og baardede Severin Syvordsen, og „aldrig bød dem et godt Ord for deres Skade". (Rosenholms Arch. dat. Mandag i Pintse Helgen).

1475. (25. Septbr.). Christian I. og hans Raad afsagde paa Kongens Retterting, „i Graabrødre Klosters Stue"[30]) i Kiøbenhavn, efter Forespørgsel af Dronning Dorotheas Hofmester, Hr. Corfitz Rønnov, den Kiendelse: at tager nogen fri (ↄ: adelig) Qvinde ufri (uadelig) Mand, da er hendes Gods ufrit i hans Tid, og han bør give Skat og kongelig Tynge deraf imedens han lever; men naar han er afgangen, da er Godset frit for hende og hendes Arvinger; men efterlader han Børn med hende, som skulle arve Godset, da er Godset ufrit, med mindre Børnene kunne for-hverve deres Frihed af Kongen". (Rosenvinges Udv. af Domme. I. S. 14.)

1477. (5. Februar). Christian I. tillader ved sit aabne Brev,

---

[29]) Uden Tvivl har denne Voldsmand været en af Lave Broks Svende eller Bønder, og Erik Rosenkrantz har formodentlig taget sig af Sagen, fordi de Fornærmede hørte til hans Gods.

[30]) Man finder saaledes ofte, at Rettertinget, ogsaa naar Kongen var nærværende, er holdt i en Klosterstue; f. Ex. i Kiøbenhavn, Kallundborg, Odense, m. fl. St.

(givet i Horsens) at Borgerne i **Aarhuus** frit maa fiske i Beltet, i Kalsvig (Kalø-Vig) og andenstedś under Jyllands Side, eller Kyst, efter Torsk, Makrel og anden Fisk, eftersom gammel Sædvane har været. (Hofmanns Fundat. III. S. 189.)

1487. (9. Januar). Mandagen næst efter Hell. tre Kongers Dag „som Snapstingh kalles“, fik Mourits Nielsen Gyldenstiernes fuldmyndige Bud et Thingsvidne af Bølling Herredsting: at 3 Bønder i Sønderskov, Kosbøl (Borris Sogn) og Albek (Skiærn Sogn) „gave Last og Kære paa den **Fiskegaard**, som Hr. Anders Friis havde ladet bygge, og sagde at de ei kunde „besidde deres Gaarde, og ei udrede den Skyld til Lundenæs, de nu gave did, om den blev ved Magt“; „thi han er dem storlig til Trængsel“; og sagde de deres Gaarde op for den nævnte Fiskegaards Skyld; „thi at deres Biering er paa Aaen og Fiskeriet altsammen“. (D. Mag. 3. Række. III. p. 252.)

1487. (28. Jul.) Hr. Knud Trudsen, Ridder, havde paa Kongens Vegne, lovligen fire Tingdage opbudet til Lunde-Landsthing en Sum Guld, som derpaa havde ligget indlagt ved Tinget Aar og Dag, og langt derover, uden at Panthaveren havde indfundet sig med Pantebrevene, som Kong Hans havde udgivet for denne Sum, eller fordret samme udbetalt. Landstingshøreren i Skaane, Anders Jensen, udsteder Vidnesbyrd og Kiendelse derom: at efter menige Landets Vedtægt og lovlige Sædvane, er denne Sum Guld forbrudt til Kongen og Kronen. (Rosenvinge Udv. af Domm. I. S. 20.)

1492. (30. Mai). bekræfter K. Hans det Privilegium, hvorefter Borgermestere og Raad i Kiøbenhavn af gammel Tid have nydt og oppebaaret et Pund Peber af hver fremmed Kræmmer, som var kommen til Byen, og havde bygget Boder paa Gaden, i de 3 første Dage; „vilde de staae der længere, skulde de have det i Fogedens (Byfogedens) Minde“. (Ny D. Mag. I. S. 30.)

1492. (9. Juni.) Brev fra K. Hans til Mouritz Gyldenstierne af Aagard: Siden han var faret fra Kiøbenhavn, gik hans Svende, der laae for Byen i Gyldenstiernes Skib, „hid op til vore Bøssemester og Tienere“, sloge To af Kongens Tienere ihiel, og lemlæstede Bøssemesteren, uden al Skyld og Brøde i nogen

Maade, og kom siden ud i Skibet igien". Kongens Foged og Embedsmænd foer da efter dem, og „behindrede dem" (lagde Beslag paa Skibet.) De udlagde da 5 Svende af dem, som skulde have giort Gierningen, og disse bleve grebne paa Skibet; de Andre, som vare med dem i Følge, og undsatte dem, har Kongen ladet „blive til Borgen" (paa Skibet) for at Mourits Nielsens „Reise ikke skulde forsømmes"; de fem, som ere grebne, skulle sidde Helligdagene over og siden dømmes; til Maur. Nielsen var kommen en Smaasvend (i Kiøbenhavn), som ogsaa var med i den Gierning o. s. v. (Maur. Nielsen havde modtaget dette Brev, i Følge hans egen Paategning, Pintsedags Middag. Han har følgelig endnu ligget paa sit Skib ved Kiøbenhavn.) [D. Mag. 3. Række. III p. 280.]

1493. (24. Aug.) Dronning Dorothea tilmelder Maur. Nielssen, at hendes „Hoffind" Jeip Andersson og Jochum Lykke have været tilhobe i Randers Kloster, og „der huggedes og lemlæstede hverandre" — „hvilket os er høiligen imod". Dronningen synes dog raadeligt, at det „kan komme til Dag og Stunder" (til Forlig) imellem dem, og at „ikke ydermere Opstød med Slag og Uvillie skal skee i Kongens Fraværelse"; hvorfor Dronningen beder Mouritz Gyldenstierne, at ville tale og hielpe dertil. (D. Mag. 3. Række. III. p. 282.)

1495. (28. Sept.) Bisfoppen i Roskilde, Niels Skafve, under og tillader, at Mester Birger, Dronning Dorotheas Cantsler, Erkedegn i Roskilde og Kirkeherre (Sognepræst) i Kallundborg, ligesom hans Eftermænd, maa oppebære alt det Offer, der falder i Hellig Kors Capel, standende imellem St. Jørgen og Slottets Teglade, udenfor Kallundborg. (Hoffmanns Fundat. VIII. 213.)

1496. (30. Jun.) Paa Kongens Retterting i Kiøbenhavn, hvor Hr. Tedleff (Ditlef) Erichsøn, Ridder, og Mester Eske, paa hans Fader Lave Broks[31]) Vegne, vare mødte i en Sag „om Pedersstorp", og hvor Mester Eske havde fremlagt sin Faders

[31]) Om Lave Brok s. ovenfor S. 229. Man seer af dette Brev, at han har havt en Søn, der maa have studeret og taget Magistergraden ved et udenlandsk Universitet; ligesom at Lave Brok tidligere har været dømt i Bøder, som medførte, at han ikke kunde gaae i Rette.

Magtsbrev (Fuldmagt) under hans Signet: var Sagens Fremme opsat paa Grund af den Tvivl, („*thet Twil*") „om Signet kan fuldgiøre i Indsegls Sted". Rettertinget affagde den Kiendelse: „at dette Signet giør fuldt i Indsegls Sted, thi at der stod Vaaben paa og Navn oven over". I øvrigt kiender Retten, i Anledning af at Hr. Niels Høgh var mødt paa Lave Broks Vegne, i Stedet for dennes Søn: at den Mand, som er fordeelt (dømt) paa hans 3 Mark og mere, har ikke Magt til at forfølge noget Delemaal efter Loven (ɔ: føre nogen Proces.) (D. Mag. VI. 212. 213.)

1498. (10. Mai). Dr. Erik Nielsøn, „Decanus til Kiøbenhavns Kirke", havde klaget for Kongen og Rigets Raad, „at Herremænds, Borgeres og Andres Børn forlade Academiet i Kiøbenhavn, og foragte den Velgierning, Kongen og hans Fader havde beviist Riget i at fundere Kiøbenhavns Skole", for at „de Riges, saa vel som de Fattiges Børn først skulde hiemme opbrages og læres i boglige Konster, med ringere Penge, end naar de give sig ud til fremmede Academier, hvor de fortære store Penge, uden at have lagt noget ret Fundament i gode Konster." Kong Hans, „med Raadets Samtykke", befaler ved sit Mandat, „som urygglig skal holdes": at hverken Adelens, Borgeres eller andre Undersaatters Børn, i hvad Stand og Vilkaar de ere udi, maa begive sig til noget fremmed Universitet, undtagen til Upsala i Sverrige, førend de først i tre samfulde Aar have studeret ved det Kongel. Universitet i Kiøbenhavn. Den, som fordrister sig til at overtræde dette, skal miste „hvad Velgierninger han har her i Riget", og ikke siden i Kongens Riger komme til nogen Plads, eller til noget geistligt beneficium. (Hvitfeldt. II. p. 1023.)

1498. (18. Jun.) udtog Peder Jensøn af Sønderlev (Skallerup Sogn, Vennebierg Herred) et Thingsvidne af Horns Herreds-Ting: „at Mauritz Nielssen (Gyldenstierne) var Lehnsmand i Horns Herred som en tro Dannemand, og skikkede hver Mand Lov og Ret, og Bønder og Kronens Tienere takkede hannem godt". D. Mag. 3. Række. III. p. 253.)

Den Beckerske og den Schoustrupske Gaard i Kiøbenhavn.

Et Bidrag til Stadens Huuseiendoms- og Bygningshistorie.

Efter Meddelelser af Hr. Dr. **Burmann-Becker**, Hr. **P. J. Schoustrup**, og Hr. Archivregistrator **Kall Rasmussen**.

Der vil neppe findes nogen Hovedstad i Europa, saa fattig paa architektoniske Monumenter, og af saa lidt udvortes historisk Charakteer, som **Kiøbenhavn**, hvis for Danmark i høi Grad vigtige Betydenhed i den politiske Historie hertil danner en Modsætning. Men det Sidste uagtet, gives der vel ogsaa faa noget betydende Stæder, hvis Historie er saa lidt bearbeidet og behandlet, som Danmarks Hovedstad, der heri endog maa staae tilbage for langt mindre betydende danske Stæder. Det lod sig vel tænke, at Mangel paa den ydre Monumental-Charakteer, Savnet af de Mindesmærker af forskiellige Tidsalderes kirkelige og borgerlige Bygningsstiil, der er saa vækkende for Erindringen om forsvundne Tiders Charakteer og Begivenheder, kan have medvirket noget til en Ligegyldighed for vor mærkværdige Hovedstads Historie, hvorved denne i Tidernes Løb er bleven berøvet mange af dens Kilder og Materialier. Dette gielder ligeledes om Statens Bygningshistorie. Saaledes har Kiøbenhavn neppe een gammel Kirkebygning af nogen Betydenhed tilovers; men ogsaa det, man veed om de ældre Kirker, som endnu ere til, og om dem, som ved tre ødelæggende Ildsvaader ere afbrændte eller ved Ombygning blevne ukiendelige, er kun lidet og utilfredsstillende. Overhovedet ere alle Mindesmærker om ældre Architektur og Bygningsmaade i Kiøbenhavn saa godt som reent forsvundne. Hvad der i de nyere og nyeste Tider er opført i det Gamles Sted, er uden architektonisk Stiil og Charakteer, uden eiendommeligt Præg, eller i det Høieste (som det nyere Christiansborg, Frue Kirke, og Raadhuset) udmærket ved enkelte Bygningsdele, der staae som fremmede og isolerede Prøvestykker af antik Architektur. Kiøbenhavn har vist

nok kun faa, i deres Skikkelse uforandrede »Steenhuse« (grundmurede Bygninger) at fremvise, der beviisligen ere ældre end A. 1600, og neppe mange fra det 17de Aarhundrede. Af Huse, som skrive sig fra en tidligere Periode, end det sidstnævnte Aarhundredes Begyndelse, findes her vel endnu adskillige af Bindingsværk i enkelte Gader; men maaskee ikke meer end eet, (paa Østergade) som i sit Udvortes har noget meer end almindeligt, og som med en vis Omhu er vedligeholdt. — I øvrigt er der i Kiøbenhavns Bygningshistorie efter 1600 kun et Par fremragende Elementer, der udgiøre ligesom Oaser i dens Tomhed: nemlig Christian den Fierdes Bygninger fra det 17de Aarhundredes første Halvdeel (som iblandt flere Andre have den Mærkværdighed, at næsten ikke een af dem vides at være afbrændt;) og det 18de Aarhundredes Stiil i Pragtbygninger og Palladser, som begyndte med Christiansborg Slot under Christian VI. og fortsattes af private Bygherrer under Fredrik V. Regiering efter en Scala, som i vore Tider maa vække Forundring. Imellem begge disse Epoker ligger et Par isolerede Bygningsværker fra Fredrik III. Tid; men i Særdeleshed det, ved sine ædle Former og sin Reenhed i Stiil og Forhold blandt alle Kiøbenhavns Huse udmærkede Charlottenborg Slot, bygget under Christian V.

I vor seneste Tid, eller i de sidste 10—20 Aar, har man seet nye eller ombyggede Huse i hundredetal opføres, eller optaarnes i umaadelig Høide — men yderst sielden med noget Slags Præg af en virkelig Bygningsstiil, som er noget andet, end en Mode (f. Ex. at bemale Husene med bruunrøde eller andre brogede og skærende Farver; eller at overkline Murene, endog paa ældre, charakteristiske Bygninger, med Kalk eller Cement o. s. v.). Vi have endelig ogsaa seet store, grundfaste Huse og Hoteller, af meer anseelig Charakteer og Stiil, fra det 18de Aarhundrede, nedbrydes, for at give Plads for colossale Vaaningshuse, eller civile Caserner. I en saadan Tid er det et Phænomen — som ogsaa af gode Grunde vil blive eneste i sit Slags — at en Borger og Grundeier i Kiøbenhavn har foretaget sig at restaurere et Huus, bygget i Christian den Fierdes Stiil, og omtrent samtidigt med Frederiksborg. Det er den velbekiendte Gaard paa Amagertorv, der allerede i meget lang Tid, ved sin paafaldende Sieldenhed i vor Hovedstad, ofte har været en Gienstand baade for Fremmedes og Indfødtes Opmærksomhed, og ved et forvanskende Folkesagn jævnlig er bleven tillagt en falsk, uhistorisk Benævnelse. — Det vil maaskee for adskillige Læsere have Inter-

ekke at erfare noget om denne Bygnings tidligere Skiebne; og ligesom denne har været, i et Par hundrede Aar at skifte Eiere, af forskiellige Familier, henimod 20 Gange: saaledes kunne vi, som Modstykke hertil betragte en anden bekiendt og anseelig Gaard, den Beckerske (eller det forrige Hofapothek) paa Kiøbmagergade, der i henved 200 Aar har været i een Families Eie, og i det mindste siden dens Gienopbyggelse efter Branden 1728, har været et af de største, anseeligste, og for det meste kun af eet Huushold beboede Vaaningshuse i Kiøbenhavn. Og saa Husene have deres Historie, som mangen Gang frembyder i sin Art mærkværdige Omstændigheder, og som i flere Henseender kan udgiøre en vis Green af Stædernes Historie.

Den 30. Novbr. 1852. C. Molbech.

I.

Efterretninger om Gaarden Nr. 67 paa Store Kiøbmagergade i Kiøbenhavn.

Gaarden Nr. 67, gammel Matrikel Nr. 100, i Frimands Qvarteer, bestaaer af 2de Grunde, der i ældre Tider have udgiort Nr. 13, hvorpaa stod et Huus, og Nr. 114, hvorpaa var bygget en Bryggergaard. Denne sidste var opført 1571, uden Tvivl af den første Eier, som vi kiende, nemlig Bryggeren Jens Baltzersen, der omtales i „Kiøbenhavns Frihed" 1582, som skyldende til Nicolai Kirke „XIII Marck og XVI Huide"[1]). Efter ham eiedes den af den 1629 d. 19de

---

[1]) De øvrige Grundeiere paa „Kiøbmanger Gade", der nævnes som skyldende til S. Nicolai Kirke dette Aar, ere: Peder Dionissenn, LX. Mark. V. Skill. Kirstine Rassmus Schredders, V. Marck. I. Huid. Niels Draffuer, IV. Marck. Jacob Tregaard aff Ebbe Hattemagers Jordt II. Marck. Peder Willde IIII. Marck. Jeremias Feltbereder XII. Marck.

[2]) Hans Søn Marcus Knudsen, inscriberet i Kbhvn. 27. Aug. 1618 ex Gymnasio Stetinensi, blev 1619 Rector i Kallundborg, 29. Mai Baccalaureus, forlod Kallundborg 1622.

Aug. bortdøde øverste Borgermester Knud Marquardsen[2]), der 1593 var Byskriver, 1596 Raadmand og 1606 Borgermester. 1637, 1652 og 1655 nævnes som Eier Jørgen Matthisen[3]) og 1659, 1661, 1667 og 1668 hans Søn Henrik Matthisen[4]), der formodentlig er død 1669; thi den 19de April dette Aar blev der sat Formyndere for hans Børn, og d. 1ste Julius holdtes Skifte efter ham. Han var gift med en Datter af Nicolaus Klauman, Handelsmand i Kbhvn. og Mechtele Motzfeldt, der var Søster til Griffenfeldts Moder[5]).

Derefter nævnes Paul Matthisen og Søskende Jørgen, Werner og Dorothea Matthisen[6]) som Eiere af Gaarden, der laae imellem Lambert Mandels mod Syd og Jesper Larsens mod Nord, og d. 27de Juli 1669 blev tilskjødet Kongens Hof- og Reise-Apotheker Johan Gottfried Becker[7])

---

[3]) Iblandt de Kiøbenhavnske Deputerede ved Chr. V. Udvælgelse til Thronfølger i Junius 1650 vare Hans Havemann, Lauritz Hammer (der var gift med en Søster til den i Christian IV. Privatliv bekiendte Karen Andersdatter), bemeldte Jørgen Matthiesen og Werner Kloumann. Stadscapitain Jørgen Matthiesens Børn vare Poul, der døde 1708 som Landsdommer i Lolland, 76 Aar gammel; Jørgen, Dorothea, Werner, der nævnes i Universitetets Matrikel 1661, ovennævnte Henrik, der ligesom Poul blev immatriculeret d. 26 Mai 1652, og Wendele, gift med Mag. Hans Christensen Helverschov; hun døde i Mai 1695; hendes Mand døde 1668 i sin Gaard i Snaregade.

[4]) Under Beleiringen beordredes d. 20 Januar 1659 Henrik Matthiesen at gaae tilvolds Selvfierde med fuldt Gevær.

[5]) Hans Børn vare Wendele f. 1659, Jørgen f. 1663, Nicolai f. 1664, Mechtele f. 1661.

[6]) Waldemars Slotsbygning paa Taasing blev 1662 ved Indførsel udlagt til Stadshauptmand Jørgen Matthiesens Arvinger for 4809 Rdlr. 5 Mk. 7 ß. (Lunds Beskrivelse over Thorseng S. 22. jfr. S. 40).

[7]) Af den oprindelig brabandske Familie forlod Johannes Becker, ved Spaniernes Ankomst 1567, Antwerpen, hvor han boede, begav sig til Rhinegnene og nedsatte sig i Hertugdømmet Berg. Hans Søn Gottfried Becker blev 1600 kaldet til Rector i Husum, i Hertug-

med tilhørende Rettigheder og Frihed, for 5700 Rigsdaler Species, som betaltes i visse Terminer. Gaarden havde den Tid mod Gaden en Længde af 21 Alen 11 Tommer, var forsynet med Indkiørselsport, og det tilstødende Sidehuus med en hvælvet Kielder. End videre nævnes et Baghuus, og Grunden strakte sig i Dybden omtrent 62 Alen. — I Skiødet[8]) nævnes „Ein „Ofen in der großen Stube zu der Gasse mit zwo Mes„singpfeilern; noch ein in der Schlafkammer neben der „großen Stube mit zwo Messingpfeilern; noch ein in „der täglichen Stube im Hofe mit zwo Messingpfeilern. „Auf der Kammer neben dem Saale beim Gange ist der vierte, „und der fünfte auf der Kammer im Hofe über der täglichen „Stube. Eingemauerter Braukessel im Brauhause etc." I denne Gaard indrettede Becker det Apothek, til hvis Anlæg han under 1ste Mai 1669 havde erholdt kongl. Tilladelse, aabnede samme d. 21de Marts 1670, og og gav det Navn af Elephant-Apotheket, som det siden længe beholdt.

I Aaret 1619 d. 21de Juli tilkiøbte Becker sig ved Auction et paa den nordre Side af Gaarden liggende Huus Nr. 113 og forøgede derved sin Eiendoms Længde mod Gaden med $10\frac{3}{4}$ Alen. I Beskrivelsen over dette Huus nævnes kun 4 Kakkelovne. Huset havde tilforn tilhørt følgende Eiere:

---

dømmet Slesvig, og det var dennes Søn Johan Gottfried, der blev kaldet til Kiøbenhavn af K. Frederik III. og var den første af Familien, der 1668 her nedsatte sig som Hof-Apotheker. En Broder til denne, Jacob Gottfried Becker, kiøbte 1664 Apotheket i Odense og en tredie Søn, Abraham Gottfried var allerede 1668 Præst i Fyen. Udførligere Efterretninger om hele Familien findes i „Geschlechtsregister der Familie Becker, und dahin gehörige Nachrichten, von Dr. J. G. Burman Becker." Kopenh. 1847. 4to.

8) Derunder Matthiesens Familievaaben: en mod høire vendt staaende Halvmaane, og deri en sexoddet Stierne; paa Hielmen en liggende Halvmaane med en sexoddet Stierne i.

1582 nævnes Jeremias Feltbereder; senere hans Enke: Anne Jeremies's.

1637 nævnes Jacob Hansen Dreger.

1652 Herman Marcher.

1661 Jørgen Witt eller Witte[9]).

1667, 1668, 1672 Jesper Lauritsen eller Larsen, Lygtemager.

1686, 1687, 1689 Claus Scheel, Lygtemager, ogsaa „Blickslager".

1690 Hans Jacob Giørtler; men han maa atter have solgt Huset til den forrige Eier, der udtrykkeligen nævnes som den, af hvem Becker kiøbte det.

Efter Beckers Død 1711 er Huset blevet solgt, thi

1718 nævnes Anders Gontzal, Gonsall, eller Gunsall, som Eier; han var Parykmager.

1731 Henrik Gonsall eller Gontzal, Parykmager, af hvis Enke Grunden, efter den store Ildebrand 1728, d. 7de Februar 1732 atter solgtes for 801 Rigsdaler til daværende Hofapotheker Gottfried Becker. Grunden var 10¾ Alen bred og 32 Alen dyb.

Foran i det paa det Kgl. Bibliothek værende Exemplar af de endnu i Gang værende Adresseavisers første Aargang findes følgende Notitse:

„Den 15 Januar 1726 blev igien oprettet et Kongeligt „privilegeret Adressecontoir, (det 1705 oprettede var gaaet til „Grunde) som blev aabnet og holdt udi Hans Majestæts Hof„apotheker Gottfried Beckers Gaard paa store Kiøbmager„gade, hvor en stor Tavle med en forgyldt Stierne, som er

---

[9]) Under Beleiringen beordredes den 20de Januar 1659 Jørgen Witt at udsende 4 til Volds med fuldt Gevær, Hermann Marcher at møde Selbanden med fuldt Gevær.

„Contoirets Tegn og Seigl, sees paa." Det bestyredes af Philip Ambus, men ophørte igien ved Michelsdag 1727[10]).

Efter Faderens Død 1711 havde altsaa Sønnen Gottfried Becker overtaget Gaarden Nr. 114; og d. 24de Januar 1728 kiøbte han for 500 Rigsdaler endnu en Grund, som var en Have, der hørte til Gaarden Nr. 3 paa Amagertorv[11]). Denne Grund laae sydvestlig og vestlig for hans ældre Eiendom, og blev kiøbt af Secretair Sylling, efter dennes Svoger, den bekiendte Viinhandler Sohl's Død; men af denne Havegrund solgte Becker igien d. 1ste April 1728 et Stykke, der var 14 Alen langt og 8 Al. 1 T. dybt, til sin Nabo Assessor Clare, og derpaa staaer nu Baghuset til Gaarden paa Kiøbmagergade Nr. 56.

1728 d. 20de October udbrød den ødelæggende Ildebrand, der er noksom bekiendt i Kiøbenhavns Historie. Den 22de angreb Luerne Beckers Eiendom og lagde den heelt i Aske, paa den store hvælvede Kielder og endeel af det derpaa hvilende Sidehuus nær. Eieren flyttede derefter til Kammerraad Christensen i Silkegaden. Kong Frederik 4de, der personlig havde indfundet sig ved Ildebranden, forespurgte sig om der var reddet noget af Beckers Eiendom, hvilket ogsaa var Tilfældet med det meste rørlige Gods; dog brændte ved denne Leilighed Feltapotheket, der bevaredes i Beckers Huus, paa nogle faa Stykker nær. 1729 leiede Becker sig en Gaard paa Amagertorv, „den blaae Haand" kaldet, og aabnede der et midlertidigt Apothek; denne Gaard stødte ligeledes op til hans Grund, blev kiøbt 1729 af Madam Sal. Reinhardts og Sal. Brandts Arvinger for 2000 Rdlr. og afhændedes

10) Hvilket Becker udtrykkeligen bemærker; og altsaa ikke som en Følge af Ildebranden, som von Westen beretter. Becker synes at have havt Deel i Contoiret; thi i hans endnu existerende Hovedbog findes hans Udgifter til en Fuldmægtig Ambus, Adressecomptoiret vedkommende.

11) Dette er n top den nuværende, nedenfor omhandlede Schoustrupske Gaard.

1733 d. 11te Jun. til Glarmester Jens Petersen for 3000 Rdlr. — Da nu Becker agtede, ved at gienopføre sin afbrændte Gaard, at give Eiendommen en bedre Skikkelse, tilkiøbte han sig, som forhen er nævnt, Henrik Gontzals Enkes Grund; derimod solgte han d. 26de Marts 1732 en Huk af sin afbrændte Grund til Hr. Wasserfall for 375 Rdlr. — Nu begyndtes der paa den nye Bygning efter den daværende bekiendte Hofbygmester L. Thuras Tegning, og d. 23de Junius 1733 lagde G. Beckers ældste Søn Johan Christian Grundstenen. Den ædle Prindsesse Charlotte Amalia laante dertil 1000 Rdlr., hvilke senere under 19de Junius 1739 bleve Becker skienkede. Alt Tømmer anskaffedes af Eeg, og det meste Jernbeslag blev fortinnet inden det anbragtes. I fulde 4 Aar stod Gaarden under Bygning; og efterat være bragt under Tag blev den i sin endnu ganske raae Tilstand, ved en under 16de Februar 1736 af Muurmester Laurs Erichsen og Tømmermester Jacob Iversen foretagen Taxation, vurderet til 5333 Rdlr.

Den 15de April 1737 blev Apotheket igien aabnet paa dets gamle Sted; det befandt sig da paa den nordre Side af Porten i Stueetagen og over Indgangsdøren saaes en Elephant og Indskriften: »*Ægros allicio, morbos proboscide pello*«. Den nederste Etage af den 32 Alen lange Façade prydedes med muret Rustiqueværk, Cordon-Gesims over den underste Etage, og et Sandsteens-Portal omkring Porten; over hvilken paa en sort Tavle var sat følgende forgyldte Indskrift mod Gaden til Erindring om Ildebranden:

„Jeg maatte segne ned for Ildens graadig Lue,
„Dog kunde ingen Nød mig gandske underkue.
„Dend Haand, der fældte mig, opreiste mig igien;
„Gud være stedse mig mit Skiold og bedste Ven."

„**Fidentem nescit deseruisse Deus. 1736.**"

Gaarden byggedes to fulde Etager høi, med Kielder og desforuden en høi Mezzanin. Forhuset fik en Dybde af 18 Alen og i hvert af de to mod Gaarden opførte Trappehuse af to Fag, 2 Etager høie, anbragtes en italiensk Hovedtrappe. Lofterne prydedes i Hovedetagen og i Stuen med meget vel udført Gibsarbeide af Gibser Anthoni; og i anden Etage udmærkede sig især en Sal 17¾ Alen lang og 12 Alen bred, hvis Vægge vare prydede med 2 store, faste Speilglas, og betrukne med Lerred, hvorpaa Allegorier, forestillende de 4 Aarstider, vare malede; under Loftet hang 2 Lysekroner, og over Kaminen var anbragt Charlotte Amalias Portrait. Paa Gibsdækket i Stuen (hvor Apotheket var fra 1794—1850), sees Bygherrens og hans Kones Navnetræk. — I en d. 22de April 1739 af Muurmester Ole Larsen og Tømmermester Johan Engelsen foretagen Taxation vurderedes Eiendommen til 12000 Rdlr. I Taxations-Documentet omtales i Gaardens Beskrivelse: „Et langt Værelse i 2den Etage mod Gaardspladsen, betrukket med grønt trykket Tøi", 2 Forstuer m. m. Endvidere: „Inde „i Gaarden mod Syd staaer en Bindingsværks 1 Etages, „halvtags Bygning med hvælvet Kielder under; derhos staaer „et grundmuret hvælvet Laboratorium 1 Stok høi; dernæst en „Staldbygning med Staldrum til 3 Heste; derhos en Hauge „med nogle Træer, og et muret Lysthuus med Glasdøre. Mod „Norden en Vedhammer, 1 Etage høi, underneden ind„rettet til Vognremisse; derhos staaer et lidet 3 Fags Halv„tagshuus med en Kulkielder, og dernæst et Træskuur." Samme Beskrivelse gientages i den under 10de April afholdte Taxation af Muurmester Søren Henrichsen og Tømmermester Jens Pedersen Ersted, da Værdien er angivet til 15000 Rdlr.

Over Porten mod Gaarden blev anbragt med forgyldte Bogstaver paa en sort Tavle følgende Indskrift:

„*Soli Deo Gloria.*"
„*Was von dem Feuer war verzehrt 1728*
„*Hat Gott uns wiederum bescheert 1736.*
„*Gottfried Becker. Johanna Heinricca Nörck.*"
„*G. 1733 B. D. 23 Juni.*"

1 5 7 1.

Stenen med Aarstallet 1571 skal have siddet over den ældre Bygnings Indgang.

Gaarden var i den Tid saa udmærket ved sin Anseelse og architektoniske Skiønhed, at en Prospect af dens Façade blev af Bygmesteren givet Plads i hans i Aaret 1748 udkomne Beskrivelse over Kiøbenhavn, kaldet Hafnia hodierna.

Hofapotheker G. Beckers Enke opførte senere den nordre Sidebygning paa to Etager, der omtales i den under 10de Sept. 1756 foretagne Taxation af Muurmester Andreas Sihm og Tømmermester Peder Rasmussen, hvori de giøre følgende Overslag:

Hele Grunden	2500	Rdlr.
Forhuset	9000	—
Nordre Sidehuus, i hvis store Stue staaer en Porcellains Bindovn og en Skienk i Væggen; Værelserne betrukne med malet Lerred	3600	—
Søndre Sidehuus af 2 Fag ɔ: Trappehuset	800	—
Søndre Sidehuus af 4 Fag	800	—
Sidehuus med Laboratorium	1000	—
De øvrige Bygninger	2000	—
	19,700	Rdlr.

Denne Eiendom overtog Sønnen Johan Gottfried Becker d. 11te Decbr. 1756, med deri værende Apothek og Privilegium for omtrent 20,000 Rdlr. — Han satte anden Etage

paa det søndre Sidehuus, indrettede Stalden til 6 Heste, og da hans Søn Gottfried Becker i Aaret 1794 d. 13de Marts overtog Gaarden, med Hof-Apotheket og det tilhørende Privilegium for 30,000 Rdlr., blev Apotheket flyttet til den søndre Side af Porten, og Indgangen dertil prydet med et Portal af Sandsteen, hvis Zirater Thorvaldsen som Yngling var med at udarbeide. Paa det søndre Sidehuus opførte G. Becker den øverste Etage paa 9 Fag, og byggede et smukt Skuur i den vestlige Ende af Gaarden, hvor Haugen allerede under Faderen var forsvunden; men hvor endnu to store Lindetræer bleve staaende.

Ved Krudtaarnets Explosion d. 31te Marts 1779 om Morgenen Kl. 9, med 600 Centner Krudt, havde Nischen i det nordre Trappehuus faaet en Revne, uagtet den betydelige Afstand fra Østerport; mere ødelæggende var Bombardementet 1807, da de fiendtlige Batterier ved Vesterbro skadede Bygningen endeel. Saaledes gik en 24 Punds Kugle straaes igiennem det nordre Sidehuses Tag, gik ind paa den store Gang i Forhusets 3die Etage, og knuste Benet paa en der staaende Mand; en anden Kugle af samme Vægt dalede ned i Porten og sønderslog den der hængende Brandstige; en tredie 24 Punds Kugle gik igiennem det søndre Sidehuses vestlige Endemuur i tredie Etage og beskadigede Værelserne. En Bombe, der ved at dale ned i Naboen, Oberst Conrads, Gaardsrum og støde mod Steenbroen, fik en anden Retning, giennemslog Ydermuren i det nordre Sidehuses Stue-Etage, hvor den sprang i det store Værelse paa 3 Fag, sønderslog en der staaende kostbar Samling af physiske Apparater, kastede en Mineralie- og Bog-Samling mellem hinanden, og tændte Ild i Gulvet. Dog blev Ilden slukket ved tililende Hiælp, men over 400 Ruder og en Mængde Tagstene sønderslogés, saa at Skaden paa Bygningen allene ansloges til 1010 Rdlr. 1794 var Kielderboutiken

bleven indrettet og Gaardens Mure, som før havde guul Farve, fik da et mørkt Kalkdække.

I Følge Brandforordningen af 8de Mai 1733 blev Eiendommen først assureret for 9000 Rdlr. Den 13de Septbr. 1757 forhøiedes Assurancesummen til 18000 Rdlr.: den 16de Septbr. 1796 til 25,300 Rdlr; den 4de Octbr. 1813 til 40,500 Rdlr.; den 8de Aug. 1816 til 44,000 Rbdlr. Sølv.; og den 11te Aug. 1837, ifølge Vurdering af 20de Marts 1837, ansattes den til 43,200 Rdlr. Sølv.

Den 23de November 1843 blev bemeldte Eiendom med deri værende Apothek og Privilegium tilskiødet sidstnævnte Eiers Søn, Johan Gottfried Burman Becker. Denne blev imidlertid, ved Tidens forandrede Vilkaar, ved Hof-Leverancernes betydelige Formindskning, ved en bestandig stigende Concurrence, og Apothekets i den Henseende mindre fordeelagtige Beliggenhed, foranlediget til, den 3die October 1845 at afhænde Gaarden og Apotheket til Hr. Laur. Ørnstrup.

Her kan endnu tilføies, som vedkommende den her omhandlede Gaard: at da i Aaret 1766, om Sommeren, en Deputation ankom fra Hamborg for at lykønske Kong Christian den 7de til hans Thronbestigelse, boede Deputationens Medlemmer, Borgermester Schubach, en Syndicus og Secretairen Bergeest, hos Becker. Senere har den Eutinske Minister, Conferenceraad Wollenberg boet i Gaarden, og 1771 Justitsraad Carl August Struensee, som her blev arresteret den 17de Januar 1772 efter Broderens Fald. Flere Familier, men uden historisk Interesse, have desuden til forskiellige Tider beboet endeel af de skiønne Værelser i Gaardens Hoved-Etage.

II.

Efterretninger om Gaarden Nr. 3 paa Amagertorv.

Grunden, hvorpaa denne Gaard, saaledes som den endnu staaer, opførtes mod Torvet, har oprindelig tilhørt og tilhører endnu Kiøbenhavns Universitet, som en Deel af de Huse og Boder i Staden, der i sin Tid hørte til to Vicariater ved Vor Frue Kirke, hvis Grundeiendomme (i Følge Joh. Svanings Optegnelser) K. Christian I. skienkede til Universitetet ved dets Stiftelse; da han, „efterdi hans Skatkammer paa den Tid var udtømt“, ikke af dette kunde give rede Penge[12]). Uden Tvivl er det denne Grund, der forekommer i Christian III. Universitetsfundats af 1539 iblandt Fortegnelsen over to Vicariater eller Beneficier, under følgende Benævnelse af Grundrenten: „Den afdøde Peder Skræders Enke af et Huus paa Amagertorv, 10 Mark.“ [13]). I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede har der paa denne Grund staaet to mindre Huse eller Bosteder, som den første bekiendte Eier og Opbygger af Gaarden Nr. 3, Borgermester Matthias Hansen, lod nedrive, for i Stedet for samme at opføre den nærværende Gaard, som for sin Tid og i sin Art uden Tvivl har været en virkelig Pragtbygning, eller et af de anseeligste Borgerhuse i hele Staden. Uheldigviis veed man kun lidt om denne Mand, og kiender endnu mindre noget til den Bygmester, efter hvis Plan og under hvis Opsyn han har ladet

---

12) Jvf. Werlauff: „Kiøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse til Reformationen.“ Program til Kongens Fødselsdag. 1850. S. 5 og 9.

13) Krags Christian III. Historie, ved Sandvig. II. S. 680. I Alt var det 103 saadanne Grundeiendomme, som Christian I. henlagde til Universitetet; den hele Jordskyld af samme beregnedes 1539 til 200 rhinske Gylden; men skal i vor Tid (1843) kun være 276 Rbdlr. 22 Skill. (f. Engelstofts Anm. 8. til de to ældste Universitetsregnskaber 1537, 1539. Danske Mag. 3die Række. I. S. 75.)

sit Huus opføre i en Skikkelse, der har et saa kiendeligt Slægtskab med Christian den Fierdes Bygningsstiil[14]), at man ikke behøver at paavise nogen Anden, som her er taget til Mønster. Om den første og oprindelige, hidtil ikke endnu betydeligt ombannede Skikkelse og Indretning af Gaarden, haves en temmelig nøiagtig og fuldstændig Beretning i et Skiødebrev af 1731, hvis Indhold nedenfor vil blive meddeelt. Vi ville derfor paa dette Sted kun tilføie: at der dog i nyere Tider har fundet et Par Forandringer Sted i Gaardens Indretning, som vel ikke egentlig have ombannet dens Grundform, eller Façaden imod Torvet; men dog bevirket, at Husets Adgange og dets indre Indretning for en Deel have faaet en anden Skik, end den oprindelige. Huset har nemlig inde i Gaarden, i Midten af Bygningen, havt et ottekantet Trappetaarn med Vindeltrappe, som udgiorde Opgangen til de øvre Vaaninger. Denne tilligemed Taarnet er forsvundet, og det sidste ombygget til et hverken prydende, eller til Forbygningen svarende Trappehuus af Bindingsværk, hvilket er skeet i det 18de Aarhundrede, eller efter 1731, da i dette Aar Taarnet endnu var til. Grundvolden til dette Taarn opdagede man i Aaret 1845, ved at udgrave en Kielder under Trappegangen i Forhuset; og det befandtes, at Taarnet har været bygget af samme Slags

---

14) At vi benævne denne Stiil efter den Kongelige Bygherre selv, er nu hiemlet, baade ved de Oplysninger, som først i vor Tid ere tilveiebragte om Kongens umiddelbare Deel i Frederiksborg Slots Bygning; (Histor. Tidsskr. IV. S. 565—595.) som ved de Bidrag til Skildringen af Christian IV. som Bygmester, hvilke den lærde og practiske Kiender af dansk og svensk Bygningskonst i ældre og nyere Tider, Professor og Ridder C. G. Brunius, paa flere Steder har meddeelt. (Jvf. især hans Charakteristik af Christian IV. som Bygmester, og af Architekturen i Christianstads Kirke i Skaane: **Konstanteckningar under en Resa år 1849 etc. af** ***C. G. Brunius*****. Lund 1850. S. 695—720.)**

store røde Muursteen, som de, der findes i Hoved-Façaden. Det grundmurede Sidehuus, som kun har to lavere Etager, og hvis hvælvede Kieldere ere af en anden Structur, end Hovedbygningens Kielderhvælvinger, maa saaledes antages at være opført i en sildigere Tid, end den oprindelige Bygning mod Torvet. Forhuset har desuden fra første Færd af, foruden Porten, og Opgangen ad Vindeltrappen i Gaarden, havt en Steentrappe ud imod Torvet, som her gav Opgang til den nederste Vaaning, eller Stue-Etagen. Kielderen var oprindelig bygget med stærke, brandfrie Hvælvinger, hvilke under Kiøbenhavns Beleiring i Frederik den Tredies Tid, ligesom og under det engelske Bombardement 1807, have tient til et Opholdssted for mange Familier, som her troede at være betryggede mod Bomber og Kugler. — Den nærværende Eier, som, da han 1844 havde kiøbt Gaarden, vilde giøre Kielderen beboelig, maatte for at opnaae dette lade dens Hvælvinger, paa een nær, nedtage, forandre Kieldertrappen, og anbringe den et Fag nærmere mod Østerkanten, for at erholde Adgang til en Kielderboutique. — Disse ere de væsentligste Forandringer, der siden 1844 ere foregaaede med Gaardens egentlige architektoniske Elementer; hvad Hovedfaçadens Stiil og Ornamenter angaaer, da komme vi nedenfor til at omtale samme. Her kan imidlertid tilføies, at den nærværende Eier ogsaa har seet sig foranlediget til 1851 at opføre et særskilt lavere Sidehuus til Høire i Gaarden, eller paa dens Østside, for at vinde Rum til en Boutikleilighed og til Forretningsværelser. Derved har den gamle Hovedbygning intet lidt; endskiøndt Gaardsrummet er blevet noget snevrere og mindre rummeligt end tilforn, da det bedre svarede til Bygningens Størrelse og Anseelse. Hvormeget denne Gaards Bygherre har villet og kunnet anvende paa sin Boligs, for den Tid meer end almindelige Pragt i et Borgerhuus, lader

sig slutte ogsaa deraf, at i det mindste et Par af de anseeligste Værelser i Gaarden have været betrukne med de bekiendte vævede Tapeter, hvoraf Levninger fandtes endnu i dette Aarhundrede; ligesom et prægtigt og kostbart vel bevaret Stuccaturloft i nederste Etage (hvor nu er Boutik) bekræfter den Formodning, at Husets hele Indretning har svaret til dets ydre Anseelighed.

Ligesom vi hidtil savne nøiere Efterretninger om Gaardens Opbygning paa den nærværende Grund, om sammes Erhvervelse, om Bygmesteren, m. m. saaledes ogsaa om dens første Eier, Borgermesteren Matthias Hansen, om hvem det kun vides, at han fik dette Embede 1622, efterat han fra 1613 havde været Raadmand; at han var fire Gange gift[15], og at han havde en Søn med en af sine Hustruer, nemlig den tredie i Ordenen. At han har været en Mand af en til sin Tid anseelig Formue (som han uden Tvivl for en stor Deel skyldte sine fire Giftermaal) kunne vi forudsætte; baade af den Bekostning, han har anvendt paa Bygningen, og deraf, at han har kunnet efterlade Gaarden til sin Enke og Familie. Matthias Hansen døde 1628, og fra hans Død indtil vore Dage kiende vi hele Rækken af Gaardens Eiere[16], der have været følgende:

2. Ingeborg Frederiksdatter (Leiel,) Enke efter Borgermester M. Hansen i dennes fierde Ægteskab. Hun var en Datter af Borgermesteren i Helsingør Frederik

15) Borgermester M. Hansens 4 Hustruer vare: 1. Wendele von Delden. 2. Gese, (Geske) en Datter af den berømte Chymicus og Medicus Peder Sørensen fra Ribe (der først var Prosfor i Poesien, 1570 blev Livlæge hos K. Frederik II. og 1602 kaldet til Professor, men døde af Pesten 28. Jul. 1602.) 3. Ingeborg Mekkelborg. 4. Ingeborg Frederiks Datter Leiel.

16) Den interessante, fuldstændige Liste over ovenanførte Eiere, med nogle Oplysninger om disses Familieforhold, er meddeelt Hr. Schoustrup af Hr. Registrator K. Rasmussen.

Leiel, der tillige var Første Tolder, eller Opsynsmand ved Øresundstold, og skal være død 1601.[17]) Hun har formodentlig eiet og beboet Gaarden i sin Levetid, og ved sin Død efterladt den til sin Stivsøn

3. Hans Matthiesen Mekkelborg[18]), Søn af Borgermester Mathias Hansen, af dennes tredie Ægteskab; Hans Matthiesen døde 1663, hvorefter Gaarden i to eller tre Aar eiedes af hans Enke
4. Margrethe Rosenmeier, „en fornemme, rig Qvinde, som efterlod sig henimod en halv Tønde Guld“[19]), og døde 15. April 1666. De to sidstanførtes Datter,
5. Ingeborg Margrethe Mekkelborg, har formodentlig, som eneste Barn, faaet Gaarden i Arv efter sin Moder. Hun blev gift med Frants Müller, Commissarius ved Generalstaben[20]), og denne solgte Gaarden 1670 til
6. Diderik Schult, Oversecretair i det danske Cancellie, senere Geheimeraad og Stiftamtmand i Fyen, der atter solgte den 1677 til Cancellieraad
7. Gerhard Schrøder, en Søstersøn af Griffenfeldts Moder, som døde 1677. Efter ham eiedes Gaarden af
8. Marie Fiuren, Erkebiskop Hans Svanes Enke, der døde 1693. Efter hende maa Gaarden være gaaet i Arv til hendes to Døttre
9. Anne Margrethe Svane, Enke efter Cancellieraad og Stadsphysicus Dr. Jens Foss (som døde 1687) og

17) Om denne s. P. V. Jacobsens Efterretninger, i Historisk Tidsskrift V. S. 457—59.

18) Hvorfra han, eller rettere hans Moder har faaet dette Tilnavn, er ubekiendt. Sønnen havde studeret og reist udenlands.

19) Bircherods Dagbog, udg. af Molbech, S. 106.

20) Han var en Søn af den under Frederik III. meget bekiendte Rentemester Henrik Müller.

Relief, uden i det Væsentlige at røre ved Façadens oprindelige Stiil, eller tilføie den nogen stødende Nyhed.

Inden dette Arbeide nærmere beskrives, vil her være Sted til i Korthed at nævne de Gaarden vedkommende Skiøder og Documenter, som ere bevarede og i Eierens Værge. Af saadanne findes dog intet ældre end

a) Auctionsskiødet af 13. Jan. 1731, udstedt af Auctionsholder Otto Lerche, der sælger den Commerceraad Sylling tilhørende Eiendom, efter Forlangende af Andreas Brun, for den Sum 8900 Kroner, (eller 13,900 Rbdlr.) til Geheime-Conferentsraad Blome. Da dette Skiøde er det eneste, der indeholder Gaardens Beskrivelse i dens oprindelige Tilstand, vil det ikke være overflødigt at afskrive bemeldte Efterretning:

„Samme Gaard til Gaden bestaaer af 6 grundmurede Fag, „tre Etager høi med tvende Qviste; om alle Vinduerne, samt „Qvistene og Porten, er Steenhugger-Arbeide, og under „hele Huset en hvælvet Kielder. Opgangen til Gaden af en Trappe, „og Indkiørselen fra Gaden i Gaarden af en Port paa tvende „Fag, belagt med Planker. Dernæst et grundmuret Trappe„taarn 3 Etager høit, indenfor Porten, hvorigiennem Vindel„trappen gaaer op; et grundmuret Sidehuus paa 13 Fag med „en Qvist paa; hvorunder ligeledes en hvælvet Kielder. Ved „Siden deraf et Bindingsværks Baghuus (skal være Side„huus) indrettet til Vognskuur etc. Derhos et Baghuus paa „11 Fag, 2 Lofter høit, af Muur og Bindingsværk, saa og „et Sidehuus paa 4 Fag, 1 Loft høit, af Muur og Bindings„værk. I bemeldte tvende Huse er indrettet en Stald med 7 „Spiiltouge med Tilbehør, og under Samme en Kielder, afdeelt „i tvende Parter, med Opgang til Gaarden. I Gaarden en „Brønd. Bag Stalden er en lille Have med 7 smaa Træer „udi. Et temmeligt stort Gaardsrum, afdeelt ved et Planke„værk, og en Port derpaa. I samme Gaardsrum staaer 4 „Valnøddetræer. Værelserne ere smukt betrukne og panelede, og „deri findes 13 Kakkelovne."

I Skiødet (af hvilket det tilpligtedes Blome at skaffe en Copie indløst, hvilken skal være bortkommet) findes ingen Skatter omtalte.

De øvrige Documenter, som vedkomme Gaarden og endnu findes i Behold hos Eieren, ere følgende:

b) Et Maalebrev af 25. Jun. 1731, hvoraf sees, at dens ældre Matrikel-Nummer 2 er blevet forandret til Nr. 3. I dette Brev angives Gaardens og dens Grunds Udmaalinger saaledes:

Forhusets Brede, eller Grundens sydlige Led mod Torvet er	26 Al.	19 Tom.	
Forhusets Dybde, eller østlige Side udgiør	14 –	18 –	
Længden af den øvrige Grunds østlige Side	74 –	11 –	
Længden af Grundens hele vestlige Side	86 –	12 –	
Grundens Brede, paa den nordlige Led, er fra Hiørnet indtil en Huk, som forkorter den vestlige Længdeside med 14 Tommer.	8 –	$1\frac{1}{2}$ –	
Grundens hele Bredelinie paa Nordsiden er saaledes	23 –	$8\frac{1}{2}$ –	

c) Et Skiøde, udstedt d. 15de Jan. 1738 af Geh.-Conferentsraad Blome, til Neuenhof og Kaltenhof, Ridder af Elefanten, Landraad i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen m. m., hvorved han sælger Eiendommen til Fru Anne Sophie Rantzau, Enkegrevinde af Schack, som efter Skiødet skal „fornøie Panthaverne", eller overtage Hypothekerne i Gaarden. En Kiøbesum er ikke angivet i dette Skiøde.

d) Et Skiøde, udstedt 20. Junii 1740, hvorved Grevinde Rantzau sælger Eiendommen til Justitsraad Klaumann for 10,000 Rdlr. Courant. I dette Skiøde findes første Gang tilføiet: at den sædvanlige aarlige

… Grundskat til Frue Kirke fremdeles skal betales.

e) Et Document af 1747 hvorved Gaarden, imod en Afgift, tillægges 1 Portion Pompevand af Nørre-Compagnies Hovedrende.

f) Et Skiøde, dat. 24. Marts 1752, af Justitsr. Klaumann til hans Søn; det indeholder heller ikke nogen Kiøbesum.

g) Copie af et Document, udstedt af Justitsr. Klaumann 1747, hvori han forpligter sig til, eftersom den hele Eiendoms Grund tilhører Universitetet, at svare den sædvanlige Jordskyld af samme med 6 Rdlr. 4 Mark om Aaret.

h) Et Skiøde, dat. 12. Decbr. 1763, hvorved Enkefrue Ulrikke Sophie de Klaumann sælger Grunden til Grosserer Christian Hansen for en Kiøbesum af 14,000 Rdlr. Cour. Heri nævnes atter „den sædvanlige Grundskat, som hidtil af Gaarden til Vor Frue Kirke er svaret."

i) Et Skiøde af 11. Septbr. 1795, hvorved Grosserer Chr. Hansen sælger Eiendommen for 30,000 Rdlr. D. Cour. til Kiøbmand og Fuldmægtig ved den færøiske Handel Jens Schoustrup. Gaardens Bygninger nævnes at være forsikkrede i Brandkassen for 22,000 Rdlr. Cour. og den ovennævnte Jordskyld af 6 Rdlr. 4 Mark omtales ogsaa i dette Skiøde.

k) Et Skiøde, udstedt d. 25. Novbr. 1814 af Grosserer Jens Schoustrup til sine Sønner Grosserer P. Schoustrup og Urtekræmmer Joh. Henr. Schoustrup, hvorved Faderen overdrager dem Eiendommen for en Priis af 45,000 Rbdlr. Sølvværdi, som efter Rigsbankens daværende Cours udgiorde 84,375 Rbd. i Sedler.

l) Et Skiøde af 9. Septbr. 1844, ved hvilket J. H. Schoustrup sælger Eiendommen til sin Søn Peter Jac. Schoustrup for 46,000 Rbdlr., indbefattet Bankhæftelsen.

Den sidstnævnte, nuværende Eier og Beboer af denne gamle, i de tre store, Staden overgaaede Ildsvaade bevarede Gaard, der i 57 Aar har tilhørt hans Familie, havde allerede længe havt det Forsæt, at lade Husets mærkelige Façade til Amagertorv restaurere paa en saadan Maade, at dens ydre Charakteer og Ornamenter i alle væsentlige Træk skulde bevares, og ved passende Midler fornyes og fremhæves. Dette er i Sommeren 1852 blevet udført under Opsyn af Architekten, Hr. Seidelin, og saaledes er det nu i sit Slags eneste Bygningsværk i Kiøbenhavn, der for henved halvtredie hundrede Aar siden uden Tvivl var et af Stadens prægtigste og anseeligste Borgerhuse, blevet mere synligt, skiøndt omtrent i samme udvortes Form og Tilstand, som da det opførtes. Porten, der, tilligemed de to Spidsgavle, hører til Bygningens mest charakteristiske Dele, er vedligeholdt, saavelsom Gavlene, uden nogen Forandring. Façadens Sandsteens-Ornamenter i rustik Stiil, over Porten, ved Kanterne af Huset, ligesom over og omkring Vinduerne, ere deels restaurerede, hvor de ikke havde lidt for meget, deels nedtagne og opsatte paa ny af graa engelsk Cement. Herved er imidlertid den Nyhed anbragt, at Sandsteenskarmen, der omgav Vinduerne, men kun naaede til de øverste Hiørner, er fortsat i en Rundbue oven over ethvert Vindue; hvorved den Muursteensbue, der oprindelig er anbragt over samme, er bleven dækket ved en rigere Prydelse. Dette er fremhævet endnu mere ved at forgylde de gamle Ornamenter, som nu vise sig indenfor hine Rundbuer; en Art af Decoration, som Bygningen ellers ingensteds har havt. Ved Façadens Restauration er der tillige i disse Buer indsat 17 forskiellige Hoveder, modellerede

Grundskat til Frue Kirke fremdeles skal betales.

e) Et Document af 1747 hvorved Gaarden, imod en Afgift, tillægges ⅛ Portion Pompevand af Nørre-Compagnies Hoved-Rende.

f) Et Skiøde, dat. 24. Marts 1752, af Justitsr. Klaumann til hans Søn; det indeholder heller ikke nogen Kiøbesum.

g) Copie af et Document, udstedt af Justitsr. Klaumann 1747, hvori han forpligter sig til, eftersom den hele Eiendoms Grund tilhører Universitetet, at svare den sædvanlige Jordskyld af samme med 6 Rdlr. 4 Mark om Aaret.

h) Et Skiøde, dat. 12. Decbr. 1763, hvorved Enkefrue Ulrikke Sophie de Klaumann sælger Grunden til Grosserer Christian Hansen for en Kiøbesum af 14,000 Rdlr. Cour. Heri nævnes atter „den sædvanlige Grundskat, som hidtil af Gaarden til Vor Frue Kirke er svaret.“

i) Et Skiøde af 11. Septbr. 1795, hvorved Grosserer Chr. Hansen sælger Eiendommen for 30,000 Rdlr. D. Cour. til Kiøbmand og Fuldmægtig ved den færøiske Handel Jens Schoustrup. Gaardens Bygninger nævnes at være forsikkrede i Brandkassen for 22,000 Rdlr. Cour. og den ovennævnte Jordskyld af 6 Rdlr. 4 Mark omtales ogsaa i dette Skiøde.

k) Et Skiøde, udstedt d. 25. Novbr. 1814 af Grosserer Jens Schoustrup til sine Sønner Grosserer P. Schoustrup og Urtekræmmer Joh. Henr. Schoustrup, hvorved Faderen overdrager dem Eiendommen for en Priis af 45,000 Rbdlr. Sølvværdi, som efter Rigsbankens daværende Cours udgiorde 84,375 Rbd. i Sedler.

l) Et Skiøde af 9. Septbr. 1844, ved hvilket J. H. Schoustrup sælger Eiendommen til sin Søn Peter Jac. Schoustrup for 46,000 Rbdlr., indbefattet Baukheftelsen.

Den sidstnævnte, nuværende Eier og Beboer af denne gamle, i de tre store, Staden overgaaede Ildsvaade bevarede Gaard, der i 57 Aar har tilhørt hans Familie, havde allerede længe havt det Forsæt, at lade Husets mærkelige Façade til Amagertorv restaurere paa en saadan Maade, at dens ydre Charakteer og Ornamenter i alle væsentlige Træk skulde bevares, og ved passende Midler fornyes og fremhæves. Dette er i Sommeren 1852 blevet udført under Opsyn af Architekten, Hr. Seidelin, og saaledes er det nu i sit Slags eneste Bygningsværk i Kiøbenhavn, der for henved halvtredie hundrede Aar siden uden Tvivl var et af Stadens prægtigste og anseeligste Borgerhuse, blevet mere synligt, skiøndt omtrent i samme udvortes Form og Tilstand, som da det opførtes. Porten, der, tilligemed de to Spidsgavle, hører til Bygningens meest charakteristiske Dele, er vedligeholdt, saavelsom Gavlene, uden nogen Forandring. Façadens Sandsteens-Ornamenter i rustik Stiil, over Porten, ved Kanterne af Huset, ligesom over og omkring Vinduerne, ere deels restaurerede, hvor de ikke havde lidt for meget, deels nedtagne og opsatte paa ny af graa engelsk Cement. Herved er imidlertid den Nyhed anbragt, at Sandsteenskarmen, der omgav Vinduerne, men kun naaede til de øverste Hiørner, er fortsat i en Rundbue oven over ethvert Vindue; hvorved den Muursteensbue, der oprindelig er anbragt over samme, er bleven dækket ved en rigere Prydelse. Dette er fremhævet endnu mere ved at forgylde de gamle Ornamenter, som nu vise sig indenfor hine Rundbuer; en Art af Decoration, som Bygningen ellers ingensteds har havt. Ved Façadens Restauration er der tillige i disse Buer indsat 17 forskiellige Hoveder, modellerede

af unge Konstnere, og udførte i Cement. Uagtet denne ydre Prydelse i den Tidsalder, som Bygningen tilhører, ikke var usædvanlig (man finder den bl. a. paa Valløe Stifts gamle, imposante Hovedbygning) ville neppe Alle være enige om, at det var raadeligt at tilføie et saa characteristisk Ornament ved Restaurationen af et gammelt Huus. At alle Vinduesfarme, som i den hele Façade vare af Sandsteen, ere udtagne, og i Stedet for samme nye Karme af Træ ere indsatte: er en anden, ikke uvæsentlig Forandring, som maaskee den ældre Sandsteens Beskaffenhed, Bekostningen ved at anskaffe nye Steenkarme, og andre Hensyn til Trækarmenes større Beqvemhed, har foranlediget. — I det Hele vil vist nok enhver Elsker af architektoniske Monumenter, og deres historiske og artistiske Betydning, vide Eieren Tak, som i Stedet for at følge Øieblikkets Speculationsaand, der gaaer ud paa at nedbryde og ombygge Huse for at vinde høiere Leie, ikke har skyet en betydelig Udgift for at give sit Fædrenehuus, en af vor Hovedstads faa Mærkværdigheder af saadan Art, sin oprindelige Anseelse tilbage, og derved, som man tør vente sig, bidraget meget til ogsaa at sikkre dette Monuments Bevaring i kommende Tider.

To Bidrag til Kiøbenhavns Historie.

(Meddeelte af C. Molbech.)

I.

En samtidig Efterretning om Forsvarsstyrken og dens Fordeling under den svenske Storm paa Kiøbenhavn, den 11te Februar 1659.

Det stolteste og mest lysende Parti i Kiøbenhavns hele Historie er uden Modsigelse denne Hovedstads Beleiring, og Forsvar imod den svenske Konge Carl den Tiende, 1658—1660. Det forener en glimrende heroisk og romantisk Charakteer med en i politisk og militair Henseende ikke mindre interessant og mærkelig Beskaffenhed. Denne Beleiring, i sin Begyndelse, i sin Katastrophe (Stormen), i sin Udgang og sine Følger, var en Begivenhed, som i politisk Vigtighed neppe har sin Lige i den danske Historie; eller kun har fundet den i vore Dage ved den mandige og seierrige Tapperhed, hvormed et tredie Forsøg paa at opløse og tilintetgiøre den danske Stat blev afviist. Anden Gang var det Carl Gustav, hvis Aand, Talenter og Klogskab dog ikke kunde tæmme hans Lidenskab for Krig og Erobringer, og som, beruset af sin Lykke i Vinteren 1658, fortrød den roskildske Fred og besluttede, ved Kiøbenhavns Erobring at lægge Grunden til et skandinavisk Monarkie, og sætte Frederik III. paa Pension. Rusland og Polen havde han kunnet byde Spidsen; men det lille Danmark blev for Carl Gustav, hvad Spanien i vort Aarhundrede blev

for Napoleon. Det satte Maalet for Kong Carls krigerske Løbebane, og brød den glimrende Række af hans Seiervindinger. De militaire Feil, han begik, da han efter den roskildske Fred havde fornyet Krigen, og anden Gang, som Herre over hele Danmark, vilde krone sit Værk med Hovedstadens Indtagelse, vare allerede i den Tid i Øine faldende; og de maa blive end mere opklarede, jo nøiere man giør sig bekiendt med Krigens og Beleiringens Historie.

Hvad den sidste angaaer, da er det vel for længe siden erkiendt og afgiort, at Hovedstadens Befæstning og Forsvar omtrent var i ligesaa usel Tilstand, da den svenske Konge rykkede op imod Kiøbenhavn, som Forsvarsvæsenet overalt i Danmark, da Carl Gustav fra Polen brød ind i Hertugdømmerne og Jylland, i en Haandevending gik over Iisbroen og Smaaøerne, og befalede som Herre i Siælland, da man knap troede ham i Fyen. Man havde havt Tid nok i Sommeren 1658 til at hielpe paa Kiøbenhavs Fæstningsværker; men Ingen havde tænkt derpaa efter den Roskildske Fred. Men da Kong Carl standsede i sit Fremtog ved Valby, var det ligesom hans forvovne Tapperhed pludselig var bleven lammet, eller som hans uforfærdede Aand og militaire Genie var falden i Slummer. Han betænkte sig paa et pludseligt Angreb paa Staden — og dermed vendte ogsaa hans Lykke ham Ryggen. Med eet vaagnede Rasthed, Hurtighed, Mod og dristig Tapperhed hos Kiøbenhavns indsluttede Befolkning. Følgerne heraf og Udfaldet kiender Enhver; men Beleiringens Historie i sin Heelhed — et af de interessanteste, mest lønnende monographiske Emner for en alvorlig og begavet dansk Historiker — er endnu efter henved 200 Aars Forløb ikke streven.

Man er bleven vant til at betragte disse Begivenheder som noget af det mest bekiendte i vor nyere Historie; og dog

savner man overalt den overskuelige Eenhed og fuldstændige Heelhed i Beretninger om Beleiringen; man fattes Kundskab om mange væsentlige Omstændigheder, og savner enkelte Oplysninger, baade fra den militaire, statistiske og politiske Side. En heel Deel Kilder til denne Historie ere endnu ikke bekiendte eller benyttede; dertil hører ogsaa en Beretning [1]) om det i Begyndelsen af Februar 1658 oprettede frivillige Compagnie af tildeels tydske Kiøbmands- og Kræmmersvende, Skrivere Barbeersvende og Kieldersvende hos Viinhandlere m. fl., af hvilke den 12te Februar i alt 115 Personer navnligen indtegnede sig, og Dagen derpaa valgte sig selv deres Capitain, (Andreas Borris) en Lieutenant, en Fænrik, 4 Sergeanter, og 13 Corporaler. Dette Compagnie blev den 14de Februar paa Slotspladsen mønstret af Stadshauptmand Turesen, i Nærværelse af Kongen selv, ledsaget af Feltmarskal Eberstein, Generallieutenant Hans Schack, og flere høie Officerer; hvorpaa Compagniet strax fik sin Post anviist paa Volden; nemlig en Courtine nærmest „den gamle Nørre Port". Paa Marschen derhen forstærkedes Compagniet med 13 Guldsmedsvende, som tilbød at ville stille sig under samme Fane og Capitain, hvilket strax blev modtaget, og disse Svende valgte sig da selv en Corporal. Compagniet mødte siden igien ved Middagstid paa Volden for at arbeide paa Brystværnet, „der paa denne Courtine ikke havde en halv Mands Høide". Skiøndt Jorden af den stærke Frost var saa haard som Steen, kom man dog i to Dage saa vidt, ved flittig at bruge Hakker og Spader, at Brystværnet blev sat i temmelig god Forsvars-

[1]) Titelen er: »Compagnie-Buch, von samptlichen Kauff- und Krämer-Gesellen, freywillig zur Defension dieser Stadt Copenhagen auffgerichtet, den 6. Februarii Anno 1658.« Den her benyttede Afskrift udgiør omtrent 90 Folio-Sider, og slutter med den 4de April 1659, og med 85 paa den Tid undertegnede Navne.

stand; hvorfor Compagniet ogsaa fik Berømmelse. Paa mange andre Steder — siges der — var Volden endnu langt slettere forsynet, ja endog reent uden Brystværn; og man hialp sig der for det meste med tomme Tønder og Fade, som man fyldte med Hestegiødning, o. s. v.

Beretningen om Compagniets videre Deeltagelse i Stadens Forsvar under den fornyede Beleiring indeholder vel kun faa ubekiendte Omstændigheder af nogen Betydenhed; men kan dog ved adskillige Leiligheder bidrage til at udfylde et eller andet Billede af Beleiringens Scener, eller forøge andre Beretninger med enkelte Træk. Man seer f. Ex. at Kræmmersvendenes Compagnie maatte ogsaa i August 1658, da de kom til Volds paa en anden Post, end forrige Gang, begynde med at befæste deres halve Courtine (ved den anden halve maatte Studenterne hielpe til) med Stormpæle, Skandsekurve, m. m. og da dette var bragt i Stand, byggede hvert Corporalskab, efterat de i 6 Dage og Nætter havde maattet ligge under aaben Himmel „med Gevær i Armen", sig en Hytte paa Volden, hvortil man maatte hente sig Materialier i de halv afbrændte Huse og ødelagte Haver udenfor Staden. Dette skeete ikke uden Fare, da de Svenske allerede havde besat Gamle Vartou og Ravnsborg, m. m. I øvrigt er den her omhandlede Beretning eller Dagbog affattet i en baade pedantisk, og slet Stiil og Sprogform; den har Præg af at tilhøre en uvidende og udannet Forfatter, som det kun kommer til Fordeel, at han har skrevet som nærværende Oienvidne; men som det synes i en temmelig indskrænket Erfaringskreds. Et Tillæg, som dette Haandskrift har, er imidlertid af den Beskaffenhed, at det kan fortiene fuldstændig Meddelelse, da det neppe andensteds i denne Form har været trykt. Det giver en nøiagtig, for Beleiringens Historie ikke uvigtig Beretning om den hele Forsvarsstyrkes Fordeling under Stormen, paa Volden og Bastionerne,

hvilke derhos navngives,[7]) tilligemed Antallet af det Skyt, hvormed Værkerne vare besatte. Man seer heraf, hvor betydeligt dette har været; og Haandskriftets Forfatter omtaler ogsaa paa et andet Sted hvor rigeligt Kongens Tøihuus ved Beleiringens Begyndelse var fyldt med Kanoner og andre Vaaben; ligesom han beretter, at Batterierne paa Bastionerne hyppigen vare forsynede med dobbelt, eller Reserve-Skyt, for at kunne lade og fyre desto hurtigere. Desuagtet skeete det dog ikke sieldent, at kostbare Metalstykker sprang, fordi de bleve for stærkt ophedede. — Da her ingen Grund findes til at beholde Originalens Sprog, i saa slet en Form og Stavemaade, at Ordenen undertiden neppe ere kiendelige: (f. Ex. Gardine for Courtine, Löehngank for Løngang, Scherff for Escarpe, eller Contrescarpe, o. desl.) saa meddeles bemeldte Efterretninger her i en i øvrigt fuldstændig og nøiagtig Oversættelse.

* * *

Nu følger Efterretningen om hvorledes vore Volde vare besatte i Stormen, og af hvem Posterne vare commanderede, som for det Første:

„Ved Bryghuset, ved „Svine-Batteriet", stode 2 Compagnier Soldater, under Major Buff og Major Fisker af Hs. Excell. Schack's Regiment. I Stalden 1 Compagnie Soldater under Major Wendelboe. Bag Slottet, fra Stalden indtil Løngangen, vare Hoffburske[8]). I Løngangen stode 2 Comp. Studenter, samt nogle af Hs. Majestæts Drabanter; disse bleve samtligen commanderede af Oberst Lauritz Pogevisch og Oberstlieutenant Beaufort. Paa den store Plads bag Slottet stod en Reserve, Oberst Mogens Krag med 2 Comp. Studenter, og mange af Adelen med

[7]) Et Par af disse Kiøbenhavns ældre Bastioners Navne fattes dog. Afskriveren har maaskee ikke kunnet læse dem.

[8]) Formodentlig Lakaier og andre Tienere paa Slottet,

deres Tienere, som ogsaa Oberstlieut. Henschen med 1 Eskadron Ryttere. Foran ved Løngangen, paa Volden, bagved Affnittet i Hiørnerne, stod af Gen. Lieut. Schack's Regiment en Lieutenant med 30 Commanderede. Udenfor Volden, ved det i Hiørnet ved Løngangen liggende Batterie stode 2 Comp. Soldater under Capitain Thomas Guzon, og Rekruter (?) af Schacks Regiment. Fra Løngangen indtil det halve Bulværk langs med Courtinen, stod 1 Comp. Borgere af Strand-Qvarteer, Capitain John Steinkul, som havde Oberst Edmund hos sig. I Reserven vare 200 commanderede Borgere, samlede af alle Compagnier, tilligemed en Trup Ryttere. I det halve Bulværk stod Major Schwitzer med 1 Comp. Dragoner og 60 commanderede Soldater med Konst-Rørene (?) [„mit die Kunst-Röhre".]. I Reserven 2 Compagnier hollandske Soldater under Major Slicks Befaling. I Ravelinen foran dette Bulværk, fornævnte Major Schwitzers Lieutenant med 16 Soldater.

Fra dette halve Bulværk, beliggende ved Vandkonsten, indtil Vesterport langs med Courtinen, stod 1 Comp. Borgere af Snarens Qvarteer; deres Capitain er Niels Envoldsen, Guldsmed, og de havde hos sig en reformeret Capitain*). I Bulværket ved Vesterport var Oberstl. Stockman med 2 Comp. Dragoner; nede i Ravelinen foran samme Post var Capitain Zitno (?) med 1 Comp. Dragoner. Courtinen fra Vesterport til Helmers Skandse var besat med 1 Comp. Borgere af Vester Qvarteer; deres Capitain var Nicolaus Reuss, Farver, der havde hos sig Oberstl. Ziegeler, tilligemed en reformeret Capitain. I Helmers Skandse eller Bulværk var Hs. Excell. Schacks Livcompagnie. Nede i Ravelinen stod 1 Lieutenant med nogle commanderede Soldater. Courtinen fra Helmers til Hanens Skandse var besat med 1 Comp. Borgere af Nørre Qvarteer; deres Capitain er Hans Liisch (?), Brygger, som havde hos sig en reformeret Capitain ved Navn Hensche. I Hanens Skandse eller Bulværk stod Major Stehman med 2 Comp. Soldater af Gen. Lieut. Schacks Regiment. Courtinen fra Hanens Skandse indtil den gamle Nørreports Bulværk var

*) Formodentlig menes en Capitain, der forhen havde staaet i Armeen, ved et eller andet, efter den roskildske Fred reduceret Regiment eller Compagnie.

besat med 1 Compagnie Borgere af Frimands Qvarteer; Capitainen er Herman Marker, Kiøbmand; havde hos sig en reformeret Capitain ved Navn * * *. I det nedenfor liggende Værk var en Fænrik med nogle commanderede Soldater. I den gamle Nørreports Bulværk stod Hs. Excell. Schacks Oberstlieutenant Melsen, med 8 Compagnier Soldater, tilligemed vort frivillige Compagnie (Kræmmersvendenes).

Ved Courtinen, fra ovenmeldte Bulværk indtil Mølle-Bulværket, stod 1 Comp. Borgere af Kiøbmager Qvarteer; deres Capitain er Johan Stiegman, Guldsmed; havde hos sig Oberstl. Printzer og en Major. I Ravelinen for den nye Nørreport var en Lieutenant af Schacks Rgmt. med 36 commanderede Soldater. Indvendig ved den nye Nørreport stod i Reserve 100 commanderede Borgere, sammenbragte af alle Compagnier; Daniel Lindemann var deres Capitain. I Mølle-Bulværket havde Stadshauptmanden sit Telt. Dette Bulværk og den hernæst følgende halve Courtine var besat med 1 Comp. Borgere af Øster Qvarteer; deres Capitain er Pouel Forster, Possementmager; havde hos sig Oberst Münchhausen, og en reformeret Capitain ved Navn Blumentrost. Paa den anden Halvdeel af Courtinen ved Rosen- (Rosenborg) Bulværk stod 1 Comp. Borgere af Klædeboe Qvarteer; deres Capitain er Michel Röbche, Bager, hvorhos ogsaa 1 reformeret Capitain. Courtinen fra Rosen-Bulværk af, samt det derved liggende * * * * Bulværk var besat af Oberstl. Henning Qvitzau med 4 Comp. Soldater; nede i Ravelinen stod 1 Compagnie Soldater, samt en Capitain af Qvitzaus Regiment. Men henimod dette Bulværk ved Kongens Have stod i Reserve Oberstl. Jacksen med 2 stærke Compagnier Haandværkssvende. Courtinen fra * * * * Bulværk af indtil * * * * Bulværk, og den derpaa følgende Courtine med Bulværket, var besat med hollandske Soldater og deres Over- og Under-Officerer; i Ravelinen foran Østerport stod 1 Compagnie hollandske Folk. Indvendig ved Runde Kirke, imod Østerport, stod i Reserve Oberstvagtmester Knud Urne med 2 Comp. Ryttere, omtrent 500 hollandske Soldater, som stode paa 3 forskiellige Pladser, samt 100 commanderede Borgere, sammenbragte af alle Compagnier. Courtinen fra * * * * Bolværk indtil det halve Bulværk, kaldet * * * *, var besat af et Compagnie Borgere af St. Annæ Qvarteer.

Det ovenmeldte halve Bulværk var besat med hollandske Folk. Castellet var besat med Oberst Frederik v. Ahlefelts Regiment; og stod deri til Reserve 2 Compagnier hollandske Soldater, samt 1 Comp. Borgere, samlede af alle Compagnier; og desuden 100 hollandske og 100 danske Baadsmænd, under Commando af Admiralen paa Holmen, Monsr. Niels Juel og Hr. Celius Marcelius; endnu desuden Oberst-Vagtmester Gottfried, med en Eskadron Ryttere.

Udenværkerne vare ligeledes besatte af Oberst Ahlefeldts Regiment. — Paa Toldboden stod Capitain Mathias Melhorn, med et Compagnie Soldater, samt mange Hollandske Matroser. — Christianshavn var besat af dens Borgere, 130 danske, 300 hollandske Soldater og 2 stærke Compagnier Haandværkssvende, samt et Compagnie Ryttere, paa hvilket Sted Hr. Gen. Major Adolf Fuchs[5]) commanderede og anordnede Alt meget vel.

Stadens andre Poster vare ligeledes fordeelte under Generals-Personerne, saasom: Fra det halve Vandkonstens Bulværk, indtil Helmers Skandse, commanderede Gen. Major Claus von Ahlefelt. Fra Helmers Skandse til Rosen-Bulværk commanderede Gen. Major Trampe. Fra Rosen-Bulværk til Østerport commanderede Gen. Major Joachim von Breda. Fra Østerport indtil Castellet, eller det halve Bulværk, commanderede Gen. Major Hans v. Ahlefelt. Hs. Majestæt, vor allernaadigste Konge og Herre, hos hvem befandt sig de Herrer keiserlige, spanske, polske, churbrandenborgske og andre fremmede Gesandter, som ogsaa tildeels de danske Hrr. Rigsraader Hr. Jochum Gersdorff, Axel Urup, Otto Krag og Gunde Rosenkrantz, samt Hs. Excell. nuværende General-Feldtmarskal Hans Schack, de velædle og v. Borgermesteree og Raadmænd, ligesom og Hr. Stadshauptmand Frederik Turesen, have viist sig overalt, hvor Angrebet har været skarpest, for at forøge Soldaternes og Borgerskabets Mod. Hr. Admiral-General v. Opdam har staaet personlig henimod Østerport ved Reserven, og foruden Soldaterne havde han en temmelig Mængde hollandske Matroser hos sig, som overalt have viist sig villige."

---

[5]) Siden beskikket til Commandant paa Bornholm, og bekiendt af Corfitz Ulfeldts Historie.

Herpaa følger nu hvorledes Posterne overalt vare forsynede med Kanoner („Stücken") og hvem der befalede derover.

	Metal-kanoner	Jern-kanoner
„Bag ved Brøghuset, paa Svine-Batteriet, commanderede Undertøimester Michel Andersen, som havde paa dette Batteri af Støkker . . .	3	5
Paa 6 Jern-Skraastøkker og 8 „Kamre" havde han desuden i Stalden staaende	3	3
Peter Kalckhoff, Tøimester, commanderede bag Slottet i Løngangen indtil Batteriet, som laae i Krogen mellem Volden og Løngangen; disse Poster vare med Støkker besatte som følger:		
Bag Slottet, paa Batteriet	5	8
I Løngangen stode	8	2
Mellem Volden og Løngangen i Krogen .	6	—
Major Lave Rothstein commanderede fra dette sidste Batterie, indtil Courtinen imellem det halve Bulværk og Vesterport. — Fra Løngangen af i Courtinen stode	2	—
I det halve Bulværk, hvorved Majoren selv var, staae	6	4
og 3 Morterere.		
I Courtinen mod Vesterport staae . . .	5	—
Oberstl. Wilcken commanderer fra Vesterport indtil i Helmers Skandse.		
I Bulværket ved Vesterport var Oberstlieutenanten selv med nogle Underofficerer; deri befindes	13	2
Foroven, paa Katten, stod hans Støkcapitain („Stückhauptmann") Jørgen Rud, havde . .	11	—
Nede i Ravelinen staae	2	—
I Courtinen hen mod Helmer's Skandse var en Støkjunker.		
I Helmers Skandse stod Wilckens Støcklieutenant, Rubbert Glasbrenner	10	2
endvidere 5 Morterere, store og smaa.		
Oberst Kunau commanderer fra eller udaf Hanes Skandse, indtil den nye Nørreport.		

	Metal-kanoner.	Jern-kanoner.
I Hanes Skandse en Stykfændrik . . .	4	4
I gamle Nørreports Bulværk en Stykcapitain	9	5
I Courtinen, og over Porten	5	—
Oberstlieutenant Scheffer commanderer i Mølle-Bulværket o. s. v. indtil i det halve Bulværk, som ligger nærmest Kastellet.		
I Møllebulværket er Obersten selv, med nogle Underofficerer; deri staae Stykker	7	5
I Courtinen en Stykjunker . . , . . .	2	—
I Rosen-Bulværk er en Stykcapitain, navnlig Matthias Gißler	10	—
I * * * Bulværk er en Styklieutenant . .	4	4
I * * * Bulværk er en Styklieutenant .	8	1
Nede i dette Bulværks Escarpe	3	—
I * * * Bulværk en Stykfændrik . . .	3	6
Nede i dette Bulværks Contrescarpe . . .	3	—
I det halve, nærmest Castellet liggende Bulværk, er Stykcapitain Otto Heider	11	2
Nede hvor Bulværket ender, staae	—	3
Oberst Bartram de la Costi commanderer i Castellet og paa Toldboden, hvor der befindes følgende Stykker:		
Nede hvor Castellet begynder	2	—
I det første Bulværk	7	—
I det andet Bulværk en Stykcapitain . .	10	—
I Courtinen	1	—
Paa Batteriet ud mod Stranden	6	—
Neden for dette Batterie staae	—	7
Paa „Dæmningen“ eller Steenbosseringen, („auf der Demning oder den Steinkasten“) som ligger fra Castellet indtil Toldboden, befinde sig	—	18
Paa Batteriet foran Toldboden	4	—
Oberstlieutenant Speckhan commanderede over Stykkerne paa Christianshavn, hvor der paa Posterne befinde sig i Alt	34	18

Antallet af Kanonerne er altsaa **212** Metalstykker og **100** Jern-

stykker, 6 Skraastykker, 8 Morterere og 8 Kamre („Kammern"). Batterierne vare alle vel forsynede med Constabler, og bleve til Haandrækning paa alle Batterierne Amagerbønderne, som og tildeels hollandske Baadsfolk, fordeelte, hvilke altid villig have indstillet sig og gaaet flittig tilhaande; ogsaa vare Voldene overflødigt forsynede med lange og korte Piquer, Morgenstierner, Halvmaaner og Leer, som vare fæstede paa lange Stager; saa at intet manglede af hvad der kunde fordres til en Fæstnings Forsvar."

II.

Nogle Bidrag til Historien om Kiøbenhavns store Ildebrand 1728.

Den anden af de store og rædsomme Ulykker, der under Frederik den Fierdes Regiering hiemsøgte Kiøbenhavn, var den Vaadeild, som i October 1728 i tre Dage lagde over Halvdelen af Byen (1640 Huse og Gaarde) i Aske, og, som der siges, giorde henimod 4000 Familier[6]) huusvilde. Dersom endog denne Begivenhed i sig selv og i sine Virkninger har været mindre tragisk og mindre skrækkelig, end Pesten, der sidste Gang rasede i denne Hovedstad 1711, og i nogle Maaneder bortrev omtr. 23,000 Mennesker: saa behøves der dog ingen stærk Indbildningskraft — og i al Fald kun Erindringen om de under det engelske Bombardement 1807 oplevede Scener — for at tænke sig, hvilke Rædsler en Ildebrand, som den, der i Kiøbenhavn over 60 Aar udelukkende beholdt Navn af „den store", har medført og havt i sit Følge. — I øvrigt veed man, at Branden 1728 har havt den historiske Egenhed, efter meer end halvhundrede Aar (1784)

[6]) Disse Tal angives i Nyerups Kiøbenhavns Beskrivelse, S. 159; den nedenfor aftrykte Beretning har 3700 Familier.

at fremkalde et Slags Beskrivelse, som ved sin naive, Forfatteren ubevidste Latterlighed, er bleven til en af de i sin Art meest komiske Skrifter, der gives paa Dansk. Den kun alt for vel bekiendte Stadschirurg Reiser's „Ildebrands-Historie" havde en ganske anden Virkning, end den, Forfatteren godtroende ventede sig. Skriftet, der fremkaldte en heel Literatur af slette Flyveblade, vakte ved sin Beskaffenhed kun almindelig Latter, næsten i enhver Kreds af Læsere; og det gik hermed saa vidt, at man kan sige, der ved Reiser og hans „fürgterlige" Historie forbandt sig et Slags komisk Forestilling med Tanken om dens Gienstand. For at see denne i sit rette og fulde Alvorslys, maatte man læse en bedre Fortælling — en mere livfuld og fornuftig Skildring af Branden og dens Optrin af Rædsel og Jammer; men til at frembringe en saadan var Frederik den Fierdes Tidsalder ikke kaldet. Der savnes en samtidig omstændelig Fortælling, og Ingen har i en senere Tid samlet, hvad der i troværdig Tradition, eller i adspredte Kilder, kunde være giemt. Saaledes er endnu det, som læses i Andr. Hoier's (af Falk 1829 udgivne) „König Friedrich des Vierten Leben", II. Th. S. 191—204, den fuldstændigste Beretning, der hidtil haves om denne enkelte Tildragelse af sørgelig Natur, der indtraf kun et Par Aar før Kongens Død. Af de nedenfor af et Par Haandskrifter (eet paa det Kongl. Bibliothek, og eet i min egen Eie) meddeelte Bidrag til Brandens Historie, har jeg meent, at det første, som kiendelig er nedskrevet ved en Samtidigs Haand, af den Grund vel kunde fortiene at trykkes, skiøndt det synes at være benyttet af Hoier[7]), og er mindre fuldstændigt end dennes Beretning. Det bekræfter ogsaa, hvad man allerede hos Reiser (hvis naragtige Bog ikke

[7]) Formodentlig ogsaa af Nyerup (Kiøbenhavns Beskr. S. 155—160) hvis Beretning dog er langt mindre udførlig og fuldstændig, end Hoiers.

fattes enkelte charakteristiske Træk og Anecdoter) og hos Hoier vil kunne see: at der under denne Ildebrand har hersket saa usle Foranstaltninger, en saa slet Styrelse, fra den høieste Autoritet, indtil de underordnede, og en saa stor og almindelig Forvirring og Mangel paa Fornuft og Besindelse hos de Handlende og Raadende, at man forbauses derover under en Regiering, der ellers kan berømmes med Hensyn til meget, som vedkom den indre Administration. Af de øvrige Smaastykker kan det første tiene til at oplyse „den ubeskrivelige Elendighed hos Folk i Kiøbenhavn", som (efter Hoiers Ord) fandt Sted baade under og efter Branden; og hvorledes man ikke havde anden Udvei til at bierge flere hundrede fattige, huusvilde Familier, end at lægge dem ud hos Bønderne i en stor Deel af Siælland. — Tilsidst meddeles et Par af de nærmeste og vigtigste Kongelige Anordninger, som udgik efter Ildebranden, for at fremme Stadens Gienopbyggelse.

1.

Relation, hvorledes det med den ulykkelige Ildebrand i Kiøbenhavn, den 20. 21. og 22. Octbr. 1728 sig haver tildraget.

1. Dagen for Branden var i Vand-Commissionen besluttet, nogle Hovedrør uden for Staden at anlægge, hvorved 5 Qvarterer i 8 à 14 Dage maatte miste deres Pompevand, og meente man det at være nok, naar man Aftenen tilforn havde tilsagt enhver, at forsyne sig forud med saa meget Vand, som behøvedes og muligt var. Dermed blev Vandet om Onsdags Middag den halve Stad afskaaret, hvorover om Aftenen ved Ildens Antændelse intet Vand i en Hast var at faae.

2. Ilden antændtes i et lidet Huus paa det søndre Hiørne af Vestergaden, strax ved Vagten for Vesterport, hos en Marketenter og Lysestøber. Ved Undersøgning er det befundet, at et Barn har havt sit Legetøi oven paa Loftet, og havde udi det paa Loftet liggende

Hø forglemt det; og da Barnet det samme med Lys vilde hente, er det i Høet nedfalden, og bleven liggende, og har dermed tiet stille, indtil Vagten lige over for bankede paa og advarede, at der var Ild antændt i Loftet.

3. Vinden var den Tid meget stærk af Vesten, og bar altsaa lige paa Byen; den holdte ved den ganske Nat og paafølgende Dag, saavelsom den derpaa følgende Nat, ikke paa een Kant; men sprang tit og ofte hen til Sydvest og Nordvest, med bestandige igiennemtrængende og hvirvelagtige Stød, hvorved Ilden immerfort, til høire og venstre Side, videre udbredede sig, ja mangen Gang ganske imod Vinden blev forbrevet.

4. Ilden antændtes om Aftenen Klokken 7,[8]) saa tidlig at man billig ikke skulde have frygtet sig for nogen Fare; men det er befunden at mangfoldige, om ikke alle Brandfolkene, har været saa beskienkede[9]), at de ei vidste hvad de tog sig for; ligesom mange af dem, imedens Branden varede, har forladt deres „Spøiter" og holdt sig til overflødig Drik, hvorover „Spøiterne" ei kunde giøre hvad de burde; endeel (har man) fundet ganske stille liggende, og Ilden anskuet.[10]) Over alt er at beklage, at ved den ganske Ulykke har ei andet været end Confusion og Efterladenhed at formærke.

---

8) „Om Aftenen Kl. 7½ den 20de Oct. 1728, udi Mad. Boyesens Huus ved Vester-Port, paa Hiørnet af St. Clementsstræde, ved et Barns Uforsigtighed, som har holdt et Lys bag et Sengested paa Loftet, hvor Ilden først antændtes i Sengehalmen." (Ovenfor anførte „General-Extract".) Jvf. Hoiers Geschichte Friedrichs IV. 2ter Th. S. 191. Han angiver Tiden til Onsdag Aften, den 20de Oct. om Aftenen Kl. 6¼.

9) Aarsagen hertil findes oplyst hos Hoier. Sprøiterne vare netop prøvede og Brandfolkene exercerede samme Dag, da Ilden udbrød. „Følgelig var Mandskabet for en stor Deel beruset, (som det paa saadanne Dage pleier at være;) eller i det mindste vare mange af dem trætte." Hos Nyerup (Kiøbenh. Beskr. S. 155) angives (efter Reiser) den Grund, „at Brandfolkene den Dag havde været til Begravelse hos en af deres Kammerader." Maaskee have begge Aarsager virket i Forening.

10) „Viele darunter haben das Feuer ruhig angegafft, oder gar mit einander in Bier- und Weinhäuser sich gelabet." Hoier.

5. I Begyndelsen af Branden feilede det, som oven er meldt, paa Vand, og biede Brandfolket over halvanden Time, førend ret Anstalt blev giort. Det er at forundres over, at i en Stad, hvorigiennem er saa mange Canaler og store Vand-Grave runden om, og henved 300 Vand-Slusser, som paa første Signal burde været færdige, der dog har kunnet fattes Vand at læske Ilden med;[11]) dog Commendanten vilde ei tillade Porten at aabnes,[12]) paa det Soldaterne ei skulde desertere, hvorover der fra Vesterport og Gravene intet Vand kunde faaes, og paa Canalerne blev ikke tænkt; saa siges og til Undskyldning, at det salte Vand ikke læsker saa vel Ilden som det ferske.

6. Paa den Maade aad Ilden om sig i de smaa og smalle Hytter i Vester-Quarteer[13]), og da man i Begyndelsen ved Nedrivelse havde kunnet sat Ilden sine Grændser, blev foregivet: at det var imod Brand-Ordningen, som forbyder Nedrivelse, uden i største Nød, saa at Ilden aad om sig, fast uden nogen Modstand, i begge St. Clemens-Stræderne og Quarteret derved til Klokken 9; paa begge Sider af Vestergade Klokken 10;[14]) derfra til gammel Torv og St.

---

11) »Man maa næsten finde det ubegribeligt (siger Hoier, S. 194) at en saa forfærdelig Ødelæggelse kunde skee i en Stad, hvor der findes de fortræffeligste Brand-Anstalter, saa mange Canaler, Grave, Pompe- og Springvand, hvis Garnison udgiør over 8000 Mand, Matroserne henved 4000 og Borgerskabet 3000 Mand; og hvor Kongen selv, med sine Ministre, Generaler og Regierings-Collegier vare tilstede«.

12) Hoier beretter S. 195: Kammerherre v. Holstein, Præses i Commerce-Collegio, holdt med alle Bønder fra sit Gods Cathrineberg, 60 Mand og 40 Vogne, og ligesaa Regimentsskriveren fra Kiøbenhavns Amt, med mange Vogne, hele Torsdag Formiddag forgieves udenfor Vesterport, og maatte endelig lade Folk og Vogne kiøre hiem. Ikke før Torsdag-Middag bleve Portene, efter Kongens Befaling, aabnede.

13) »Stadens Vester-Qvarteer, hvori Branden begyndte, bestod næsten af lutter smaa, lave, tæt i hverandre byggede Huse, uden Brandmure, og hvoraf de fleste vare opfyldte med Fedevarer, Hør, Hamp, Beg, Tiære, Tørv og store Stabler af Birketræ, Elletræ og Fyrretræ«. Hoier. II. S. 192.

14) Først henimod Kl. 10 befalede Kongen, at der skulde begyndes paa at nedrive Huse forved Ilden. Kongen, Dronningen, Kron-

Hø forglemt det; og da Barnet det samme med Lys vilde hente, er det i Høet nedfalden, og bleven liggende, og har dermed tiet stille, indtil Vagten lige over for bankede paa og advarede, at der var Ild antændt i Loftet.

3. Vinden var den Tid meget stærk af Vesten, og bar altsaa lige paa Byen; den holdte ved den ganske Nat og paafølgende Dag, saavelsom den derpaa følgende Nat, ikke paa een Kant; men sprang tit og ofte hen til Sydvest og Nordvest, med bestandige igiennemtrængende og hvirvelagtige Stød, hvorved Ilden immerfort, til høire og venstre Side, videre udbredede sig, ja mangen Gang ganske imod Vinden blev fordrevet.

4. Ilden antændtes om Aftenen Klokken 7,[8]) saa tidlig at man billig ikke skulde have frygtet sig for nogen Fare; men det er befundet at mangfoldige, om ikke alle Brandfolkene, har været saa beskienkede[9]), at de ei vidste hvad de tog sig for; ligesom mange af dem, imedens Branden varede, har forladt deres „Spøiter" og holdt sig til overflødig Drik, hvorover „Spøiterne" ei kunde giøre hvad de burde; endeel (har man) fundet ganske stille liggende, og Ilden anskuet.[10]) Over alt er at beklage, at ved den ganske Ulykke har ei andet været end Confusion og Efterladenhed at formærke.

---

8) „Om Aftenen Kl. 7½ den 20de Oct. 1728, udi Mad. Boyesens Huus ved Vester-Port, paa Hiørnet af St. Clementsstræde, ved et Barns Uforsigtighed, som har holdt et Lys bag et Sengested paa Loftet, hvor Ilden først antændtes i Sengehalmen." (Ovenfor anførte „General-Extract".) Jvf. Hoiers Geschichte Friedrichs IV. 2ter Th. S. 191. Han angiver Tiden til Onsdag Aften, den 20de Oct. om Aftenen Kl. 6½.

9) Aarsagen hertil findes oplyst hos Hoier. Sprøiterne vare netop prøvede og Brandfolkene exercerede samme Dag, da Ilden udbrød. „Følgelig var Mandskabet for en stor Deel beruset, (som det paa saadanne Dage pleier at være;) eller i det mindste vare mange af dem trætte." Hos Nyerup (Kiøbenh. Beskr. S. 155) angives (efter Reiser) den Grund, „at Brandfolkene den Dag havde været til Begravelse hos en af deres Kammerader." Maaskee have begge Aarsager virket i Forening.

10) „Viele darunter haben das Feuer ruhig angegafft, oder gar mit einander in Bier- und Weinhäuser sich gelabet." Hoier.

5. I Begyndelsen af Branden feilede det, som oven er meldt, paa Vand, og biede Brandfolket over halvanden Time, førend ret Anstalt blev giort. Det er at forundres over, at i en Stad, hvorigiennem er saa mange Canaler og store Vand-Grave runden om, og henved 300 Vand-Slusser, som paa første Signal burde været færdige, der dog har kunnet fattes Vand at læske Ilden med;[11]) dog Commendanten vilde ei tillade Porten at aabnes,[12]) paa det Soldaterne ei skulde desertere, hvorover der fra Vesterport og Gravene intet Vand kunde faaes, og paa Canalerne blev ikke tænkt; saa siges og til Undskyldning, at det salte Vand ikke læsker saa vel Ilden som det ferske.

6. Paa den Maade aad Ilden om sig i de smaa og smalle Hytter i Vester-Quarteer[13]), og da man i Begyndelsen ved Nedrivelse havde kunnet sat Ilden sine Grændser, blev foregivet: at det var imod Brand-Ordningen, som forbyder Nedrivelse, uden i største Nød, saa at Ilden aad om sig, fast uden nogen Modstand, i begge St. Clemens-Stræderne og Quarteret derved til Klokken 9; paa begge Sider af Vestergade Klokken 10;[14]) derfra til gammel Torv og St.

---

11) »Man maa næsten finde det ubegribeligt (siger Hoier, S. 194) at en saa forfærdelig Ødelæggelse kunde skee i en Stad, hvor der findes de fortræffeligste Brand-Anstalter, saa mange Canaler, Grave, Pompe- og Springvand, hvis Garnison udgiør over 8000 Mand, Matroserne henved 4000 og Borgerskabet 3000 Mand; og hvor Kongen selv, med sine Ministre, Generaler og Regierings-Collegier vare tilstede«.

12) Hoier beretter S. 195: Kammerherre v. Holstein, Præses i Commerce-Collegio, holdt med alle Bønder fra sit Gods Cathrineberg, 60 Mand og 40 Vogne, og ligesaa Regimentsskriveren fra Kiøbenhavns Amt, med mange Vogne, hele Torsdag Formiddag forgieves udenfor Vesterport, og maatte endelig lade Folk og Vogne kiøre hiem. Ikke før Torsdag-Middag bleve Portene, efter Kongens Befaling, aabnede.

13) »Stadens Vester-Qvarteer, hvori Branden begyndte, bestod næsten af lutter smaa, lave, tæt i hverandre byggede Huse, uden Brandmure, og hvoraf de fleste vare opfyldte med Fedevarer, Hør, Hamp, Beg, Tiære, Tørv og store Stabler af Birketræ, Elletræ og Fyrretræ«. Hoier. II. S. 192.

14) Først henimod Kl. 10 befalede Kongen, at der skulde begyndes paa at nedrive Huse forved Ilden. Kongen, Dronningen, Kron-

Peders-Stræde med saadan Geschwindighed udbredede sig, at hverken ved Nedrivelse eller Vand begge disse Quarterer stode til at redde.

7. Samme Tid antændtes i Nørre-Gade en forfærdelig Ildebrand i en Bryggeres Stald, som man i det første tænkte at være en Mord-Brand, men ved nøie Eftersøgning er befundet, at da Brygger-Karlen, for at faae de sædvanlige 6 Rigsdaler for den første Sluffe Vand, af Uforsigtighed glemte Lyset i Foer-Kisten, og hastede med sin Sluffe, er det faldet ned i Foderkisten, og antændt Foeret og Stalden; saa at denne fatale Ild greb strax om sig paa Nørre-Gade, hvor der er en Mængde af Brygger-Gaarde, og altsaa en ugemeen Hob af Brændeved. Af denne Ild blev, i den følgende Nat og Formiddag, altsammen fra Nørre-Gade indtil Rosenborg lagt i Aske.[15])

8. Denne nye Ulykke giorde den forrige Angest og Confusion større; alt Commando syntes paa eengang forglemt, og omendskiøndt det Høie Herskab selv holdte paa Volden ved Vester-Port, indtil Klokken 1 om Natten, og søgte at opmuntre Folket, saa var dog den Forvirrelse saa stor, som den pleier at være hos Folk, som Gud selv betager Mod og Forstand. Man forlod da strax Ilden paa

prindsen og næsten hele Hoffet vare paa Volden, og i de nærmeste Gader ved Vesterport, til Kl. 1 om Natten. (Høier, S. 196.)

15) »Paa den anden Side«, (modsat Nørregade) beretter Hoier, »greb Ilden om sig indtil Waisenhuset, hvoraf dog et Stykke blev staaende; og følgende Dag, fra Torsdag til Fredag Morgen, fortærede den alle Huse og Gader fra Ny-Torv, nedad Raadhuusstrædet, forbi Vandkonsten indtil Canalen; kun Sydsiden af Nytorv, og Vestersiden af Raadhuusstrædet bleve staaende. Paa Rosenborg-Siden gik Ilden paa den ene Side af Gotersgaden ned til Regnegade, hvis Nordside blev lagt i Aske, og udbredte sig herfra giennem Pilestrædet og Silkegaden (af begge Gader blev den søndre Side staaende) til Kiøbmagergade, som paa to Huse nær lagdes i Aske. Giennem store og lille Helliggeist-Stræde tog Ilden sit Løb mod Amagertorv, hvor dog kun to Huse brændte, og forenede sig her med den Luestrøm, der væltede sig ned fra Vimmelskaftet, men standsede ligefor Helliggeistes Kirke, i Petersens Huus. Sønden for Vimmelskaftet lagdes derimod Alt i Aske lige til Canalen, hvor Luerne endelig om Fredagen dæmpedes ved Heuserichs Huus og Veierboden.« (II. Th. S. 193. 194.)

Nørre-Gade, men paa Gammel Torv, og ved Vaisenhuset, skeete nogen Modstand, fornemmelig ved Matroser; men formedelst det feilede paa Vand og Anstalter, var alting forgieves. Soldatesquet blev anbefalet, af deres Quarteer at søge og samle deres Montur. For at bringe de store Huse paa Torvet, som alt brændte, desto før herunder, blev 8 Canoner opført, og et Par Gange affyret, men til Unytte, formedelst de største Batterier kunde ei disse store grundmurede Huse i nogle Timer nedskyde; og Grundmure ere derforuden gode, og hielper at den indvendige Hede ikke saa let kan gribe om sig. Imidlertid kostede denne Canonade nogle Folkes Liv.

9. Herefter var man betænkt paa ved Sprængen at sætte Ilden Grændser; men til al Ulykke sprængte man de Huse, som vare allerede i Brand, og saaledes udstrøede Ilden videre over Staden. Man lod og grundmurede Huse opslyve, hvilke vare vel Ilden nær, men dog derhos andre der omkring staaende Huse til Beskiermelse. Paa saadan Maade havde man neppe det saakaldede faste Huus, Blasen paa Nørre-Gade, strax ved vor Frue Kirke beliggende, ladet opslyve, at Ilden strax derpaa fast paa een Gang angreb vor Frue Kirke, og de saa kaldede Klædeboer.

10. Hermed hørte og alle Anstalter op paa eengang; enhver var nu kun betænkt paa, at redde sit, og følgelig bortløb saavel Vandførerne, som Brandfolkene; Soldaterne giorde saa godt som intet[16]), og hvor de endelig arbeidede, skeete det ikkun af een eller anden particulair Anviisning, for at redde. Matroserne blev forsamlede paa Holmen, for at være parat til Holmens, Flaadens og Slottets Conservation; med eet Ord, hvo der kan forestille sig den Trojanske Nat, den har tillige en Afbildning, hvorledes i Kiøbenhavn Ilden den ganske Torsdag og den følgende Nat har fløiet om, uden at finde den ringeste Modstand.

11. I denne Nød opvakkede Gud Hans Kongl. Høihed, Kronprindsens Hierte, med bedre Eftertryk at sætte sig imod denne Fare,

---

[16]) Hele Garnisonen maatte rykke ud paa de befalede Mødepladse; og stod eller bivouaquerede indtil Løverdag under aaben Himmel; men indtil om Torsdagen uden at røre sig. Matroserne fik om Torsdagen Befaling at besætte Krigsskibene i Havnen. (Hoier S. 197.)

som og vilde vende sig til Hans Palais[17]). Han lod om Torsdag Aften Klokken 5 (da allerede 5 Kirker, Raadhuset og et Stykke af Vaisenhuset, deels var forbrændt, og deels stod i fuld Flamme) Ilden bag ved Vaisenhuset ved egne Folk og Vogne læske, paa det den ikke op til Vandkunsten og siden til Kalleboderne sig skulle udbrede. Hele Herskabet forlod derpaa Byen; Kongens Hof gik til Fridrichsberg, og Kronprindsens til Christianshavn i (Geheime-raad) Adelers Huus; at altsaa denne Nat Ilden ingen videre Modstand skeete. Paafølgende Morgen ganske tidlig lod Kronprindsen ved sin Overkammerer Holsten giøre Anstalt, at Hiørnet af Mag-Stræde og Vandkunsten ved Hugning paa Bindingsværk-Husene, og Læskning paa Steenhusene, kunde defenderes; hvorved Oberstlieutenant Tiel, med 200 Frivillige af Scholtens Regiment, sig særdeles har distingueret. Thi da ved dette Hiørne Sæbesyderiet og den derved befindende Quantitet fede Sager, indtil Løverdag Middag var i en ubeskrivelig Brand, er det let at begribe, hvor meget Arbeide og fornuftige Anstalter at Slotsholmens Beskiermelse haver kostet, i Særdeleshed da Vinden dreiede sig til Norden.

12. Paa den anden Side var Hans Kongl. Majestæt med de hidindtil efterladne Anstalter misnøiet, og befalede af faderlig Omsorg om Morgenen ganske tidlig, ikke at skaane Garnisonen, men overalt Mandskabet, hvor det blev forlangt og var nyttig, at bruge. Herved er at mærke, at Soldaterne til Torsdag Middag ganske intet ved Ilden haver arbeidet; ei heller nogen af de i Citadellet liggende 2de Bataillioner, uagtet at de alle bestandig stode i Gevær paa Volden; dog den ene Bataillon blev først om Fredagen sat ved Ilden. Herefter lod Kongen giøre alle Anstalter, Stranden og Nicolai Quarteer at redde, hvortil særdeles

[17]) Herefter maatte man antage, at „Opvækkelsen", der kom noget silde, især reiste sig af at Kronprindsen nu begyndte at frygte for sit eget Palais. Dette, som beboedes af Kronprinds Christian (VI.) fra 1721 til 1730, var først opført og indrettet for at beboes af den Kongelige Familie, imedens Frederik IV. lod ombygge det gamle Slot. Det nærværende saakaldte „Prindsens Palais", eller sammes Hoved-Façade imod Christiansborg, lod Christian VI. ombygge og opføre 1743—44.

havde tient, om Etatsraad Berregaards store Steenhuus kunde blevet conserveret. I den Henseende var besluttet, et lige over i Brand staaende Huus at sprænge, og saa de smaae Huse her omkring at nedrive; mens de begge her indlagde Krudtfade giorde til Ulykke ingen Effect, (som andre siger) formedelst der blev glemt, at anlægge en antændt Lunte derhos, indtil 2 Timer derefter, da Huset af sig selv kom i Brand og Ilden brændte saa dybt, at Krudtet antændtes. Imidlertid skyede enhver at komme Huset nær, hvorover samme Berregaards Huus[18]) saa godt som „med nedfaldende Hænder"[19]) blev antændt.

13. Men her gav Gud Naade til at Ilden blev slukt; Kongen commanderede en Mængde af Sprøiter og Matroser, for at frelse Husene paa Slotsholmen, i Særdeleshed Veier-Huset og Häuserich's Huus, som er det store grundmurede Hiørnehuus ved Stranden, paa Hiørnet af Naboløs, lige over for Veier-Huset. Husene paa Slotsholmen bleve bedækkede med store vaade Skibssegl. Häuserichs Huus, hvorpaa den hele Flamme slog, defenderede indvendig 50 Grenadiers, og uden til 200 Matroser, hvorhos det ikke feilede Vand, saasom Canalen ligger strax hos. Kongen holdte selv hos til Hest, og havde allerede stillet Ordre, at dersom det Hiørne ikke, mod al Forhaabning, skulle blive mainteneret, Ilden ved Sprængning af gandske Høibroe og Færgestræde betids at indskrænke, førend her blev antændt Ild, og den øvrige Stad derved for videre Fare kunde blive frelst. Her viste Gud, som ellers ofte, at han, imod al menneskelig Forhaabning, forbarmede sig over Hans Majestæt, og imod Løverdags Aften, lagde sig endelig denne grumme Flamme,[20]) som har berøvet henved 3700 Familier deres Vaaninger.[21]) Brand-Majoren, tilligemed

[18]) Det laae i Nærheden af Veierboden, og omtales hos Hoier, S. 199.

[19]) Formodentlig menes hermed den danske Talemaade: med Hænderne i Skiødet.

[20]) Efter nedenfor anf. „General-Extract" blev Ilden dæmpet den 22de om Natten Kl. 2½, i Goters-Gaden „næst ved Capitain Barfods Gaard."

[21]) Efter en samtidig „General-Extract" over de afbrændte Huse og Gaarde i de forskiellige Qvarterer, udgiorde disse: I Strand-Qvarteer 17; Snarens-Qvarteer 216; Vester-Qvarteer 122; Nørre-Qvarteer 250; Klædeboe-Qvarteer 356; Frimands-Qvarteer 224; Kiøbmager-Qvarteer 117; Rosenborg-Qvar-

mange andre Mennesker er forbrændt.[29]) Et stort, dog ubekiendt Tal er funden døde, og for over 10 Millioner Skade skeet. Herved er at mærke, og forunderlig, at Bibliothekket udi Walchendorphs Collegio, Choret ved Frue-Kirke, Begravelses-Capellet ved Tydske Kirke, Consistorial-Stuen, og Halvparten af Waisenhuset, næst et Lyst-huus bag ved Hellig-Geistes-Kirke, fast uden al menneskelig Hielp, allene ved Guds Beskikkelse er ufortæret.«

2.

General-Extract

over de fattige Familier, der ere forflyttede herfra Kiøbenhavn siden seneste ulykkelige Ildebrand, saa og de nødblivende Fattiges Flytning fra Kongens Have, Volden og andre Steder, hvor de sig her udi Staden, udi deres bedrøvede Ildsfare have retireret; hvortil Hans Kongl. Majestæt allernaadigst haver foranstaltet frie Bøndervogne, nemlig:

	fra Kiøbenhavns Rytterdistrikt	281	Vogne
	= Kiøbenhavns Amt	9	—
	= Roeskilde Amt	381	—
og	= Ringsted Amt	262	—
	Summa	933	Vogne.

som efter den Kongl. combinerede Commissions Ordres af mig Underskrevne, fra den 26de October Anno 1728 til 3die Novbr. inclusive paa Kongens Nye Torv ere igien til Vedkommende uddeelde.

Christopher Roed.

teer 338. I Alt 1640. Desforuden optælles i Alt 39 nedbrudte Gaarde og Huse; saaledes i det Hele 1679. I Kiøbenhavns senere store Brand, den 5—7 Jun. 1795, brændte 943 Gaarde og Huse, og over 5000 Mennesker bleve huusvilde. (Kiøbenh. Beskr. af Nyerup S. 198—203.)

[29]) Ved »forbrændt« menes her formodentlig: kommen til Skade ved Ilden. Brandmajoren omtales under Navnet Preusler, (Preisler?) ofte i Reisers Ildebrands-Historie; og der berettes, hvorledes han et Par Gange var i Livsfare; men efter Reisers Udtryk paa flere Steder synes det, at han har levet længe efter Branden.

Fattige Familiers Forflytning fra Kiøbenhavn strax efter den ulykkelige store Ildebrand:

	Familier	Stedet hvor de henflyttes	med Vogne
1.	113	Kiøge	123
2.	115	Roeskilde	138
3.	8	Slangerup	10
4.	19	Frederiksborg	30
5.	6	Helsingøer	8
6.	1	Holmsteds Have	12
		Kiøbenhavns Amt.	
7.	5	Husum	12
8.	3	Utterslov	8
9.	3	Gladsaxe	3
10.	2	Embrup	2
11.	5	Bessinge	4
12.	4	Herløv	9
13.	4	Ballerup	7
14.	3	Gientofte	11
15.	6	Jægersborg	11
16.	11	Lyngbye	20
17.	2	Nærum	2
18.	4	FriderikbergsAmag.	7
19.	5	Bagsvær	6
20.	1	Brøndshøi	1
21.	2	Herstedvester	2
22.	2	Herstedøster	4
23.	1	Glostrup	1
24.	5	Valdbye	5
25.	3	Rødovre	8
26.	4	Hvidoure	5
27.	2	Brøndbyvester	4
28.	1	Brøndbye	1
29.	2	Avedøre	3
30.	1	Søborghuus	4
31.	8	Vedbek	8
32.	2	Buddinge	2
33.	1	Frederiksdal	1
34.	1	Søllerød	1
35.	1	Frydenlund	6
36.	1	Farum	1
37.		Pesthuset	19
		Hirschholms Amt.	
38.	8	Rivaae	8
39.	5	Rongsted Kro	5
40.	4	Smidstrup	4
41.	3	Hirschholm	6
42.	1	Bloustrød	1
43.	4	Aagerup	5
		Kronborg Amt.	
44.	1	Springforbi	1
45.	3	Thikiøb	4
46.	10	Humlebek	13
		Frederiksborg Amt.	
47.	3	Usserød	2
48.	1	Frørød	1
49.	1	Kirkerup	1
50.	1	Ladegaarden ved Slangerup	1
51.	1	Birum	2
52.	1	Kollerød	1
		Roeskilde Amt.	
53.	6	Kiøge Kro	5
54.	1	Mørkøie	1
55.	1	Cathrinebierg	1
56.	1	Hørbye	1
57.	1	Ledøie	2
58.	1	Skovlund	1
59.	1	Sengeløse	1
60.	1	Grevinge	1
61.	1	Roskilde Kro	1
62.	1	Ugelse	2
63.	1	Jersige	1
64.	1	Valby ved Roskilde	1
65.	1	Sterkinge	1
66.	2	Giørsløv	1
67.	1	Ravnstrup	2

68.	1	Riisbye	2	
69.	1	Jisbøi	1	
70.	1	Thorslunde	2	
71.	2	Karlslunde	5	
72.	1	Eibye	2	
73.	1 Jøde:	Jødernes Kirkeg.	2	
74.		Til fattige afbrændte Folks Flytning her i Staden		358
	436 Familier		Vogne	983

Kiøbenhavn, den 8de Novbr. Anno 1728.

Christopher Roed.

3.

Kongl. allernaadigst Resolution om Gadernes Regularitet her i Staden, siden seneste ulykkelige Ildebrand.

„I hvorvel Vi allernaadigst havde ønsket, det Gaderne alle lige regulaire havde kunbet blevet indrettede, saa have Vi dog, af landsfaderlig Forsorg for vores kiære og troe Undersaatter, som have lidt Skade ved den ulykkelige Ildebrand, taget udi allernaadigst Consideration: at om Gaderne efter den angivne Regularitet skulle indrettes, det da vilde blive et alt for stort Tab paa Grunden, og ny Bekostning paa Vandrendernes Forandring; foruden at det ogsaa kan soulagere dem af Indbyggerne, som have i Sinde igien at bygge, at de kunde bygge paa deres afbrændte Grunde. Thi give Vi hermed tilkiende, at Vi allernaadigst have fundet for godt:

1. At en ny Gade skal indrettes ligefor Vesterport indtil Gammel Torv, saa at den omtrent kan faae Flugten med den forhen kaldede Nye Gade, der grændser paa Vimmel-Skaftet, hvilken Gade skal være 24 Alen bred, og derfra anlægges een nye Tvær-Gade paa 16 Alen lige indtil Vester-Gade, hvorimod de smaae Tværgader paa samme District, nemlig: Store- og Lille St. Clemens-Stræde, Hellig Kors-Stræde, Bogn-Badstue-Stræde[28]) og Antique-Strædet skal udgaae; og skal Teglgaard-Strædet rykkes lige for det angrændsende Lars Biørn-Stræde, at Veien kan gaae directe paa Kattesundet.

---

[28]) Denne Gades oprindelige og rette Navn var (efter Hr. Conf. Raad Werlauffs Formening) Ovn-Badstuestrædet. Den dernæst

2. Ville vi allernaadigst at Naboløs, Hyssen-Strædet og Kloster-Strædet saaledes skulle udvides, at de kunne faae en Brede paa 20 Alen, og skaffe en lige Vei fra Stranden op til Skinder-Gaden; saa skal og Endeløs-Strædet udgaae, at der kan blive en lige Vei og Gade af 16 Alens Brede fra Knabro-Stræderne lige op i Klæde-Boederne, saa og skære igiennem lige ud for Badstue-Strædet, at der kan blive en lige Vei over Vor Frue Kirkegaard og Fiol-Strædet, lige op til Nørre Vold. I lige Maade ville Vi allernaadigst, at der i Stedet for det smalle Hellig Geistes-Stræde skal anlægges en 20 Alen bred Gade fra Amager Torv, til hvilken det forhen kaldede Store Hellig Geist-Stræde skal indskyde, og derfra ledes ud til Ulfelts Plads, og derover lige ind i Skinder-Gaden.

Og for det 3die skal der af Skiden-Strædet og Lande-Market herefter blive en Hovedgade paa 24 Alen, som tvers igiennem Kiøbmager-Gade skal strække sig lige fra Nørre-Gade til Goters-Gade. Og saasom der igiennem Nørre Ports Torve-Gaden falder stor Kiørsel, saa ville Vi allernaadigst, at de af Eder foreslagne Stykke af Liden Kiøbmager-Gade dertil skal udlægges. Saa skal ogsaa Tværgaden fra Vognmand-Gaden (sic) strække sig lige ud til Goters-Gaden, og den unyttige Arm, den tilforn har havt, ganske borttages. Og naar Gaderne ikkun saaledes bliver udvidede efter den af Eder udi Cartet anviiste Brede, faaer det udi det øvrige ved den forrige Gadernes Krumhed have sit Forblivende. Derhos ville Vi allernaadigst, at den af Eder udi Cartet med Prikker noterede Regularitet af Vedkommende allerunderdanigst stricte skal efterleves, og især de om Kirkerne udsatte Pladser, saaledes som Cartet viser, iagttages. I ligemaade ville Vi allernaadigst, at i det Sted de afbrændte Gaarde ved Stranden, hvis Linie forhen haver været anviist, og I derfor have ladet blive urørt, med deres Hovedbygninger have vendt ud til Snare-Gaden og Mag-Strædet, herefter, naar Nogen der vil bygge, skal op-

følgende Gades Navn kunde let menes, at være en Feil i Afskriften; men paa Grundtegningen af Kiøbenhavn fra A. 1674 (med tydsk Text) findes virkelig blandt Smaagaderne i Vester-Qvarteer: „Antiquitäten-Straße.“ Derimod fattes dette Gade-Navn paa en Opregnelse af samtlige Gader i Kiøbenhavns Qvarterer, 1728, med en Angivelse af de brændte Gader; (i det her benyttede Haandskrift.)

reises ud til Stranden; og have Vi i saa vidt allernaadigst approberet det til Os allerunderdanigst indleverede Cart. Men saasom adskillige af Indvaanerne her og der i Staden dog alligevel, ved ovenbemeldte Forandring, ville komme til at tabe en Deel af deres Grunde, ja der og ville blive de, som aldeles maa miste dennem: saa have I til os at indsende eders allerunderdanigste Betænkende, hvorledes I formene at dennem saadan Afgang, enten ved andre, paa andre Steder beliggende Grunde, eller og med rede Penge, ligesom I kunde tienstligst eragte, kunde erstattes; og naar Vi saadan Eders allerunderdanigste Relation samt den speciale Taxe over hver Grunds Værdie, som til Gadernes Udvidelse medtages, have bekommet, ville Vi allernaadigst være betænkt paa, at anbefale Dig, Nicolaus Banner Mathiesen, og Dig, Søren Balle, enhver af Indvaanerne sin Grund at tildele. Dermed skeer Vor Villie; befalende Eder Gud! Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn, den 18de Decembris Anno 1728.

Friderich R.

4.

Kongelig allernaadigst Resolution angaaende Prioriteterne.

Vi Friderich den Fierde, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Vor synderlige Gunst tilforn. Eftersom Vi udi Anledning af den endeel Vores Kongl. Residents-Stad Kiøbenhavn overgangne ulykkelige Ildebrand, ved Vores til Eder den 16de Junii udi indeværende Aar ergangne Rescript, allernaadigst (have) anbefalet Eder, for Eder at indkalde de Debi- og Creditorer, som ikke vare med hverandre kommen til Enderlighed om Prioriteterne, for at see at de paa en billig og christelig Maade kunde vorde skilt fra hinanden; saavelsom og ligeledes for Eder at indkalde de skadelidende Indbyggere, som af publique [illegible] have havt noget paa Rente imod Pant og Forsikkri[illegible]hte Huse, for at undersøge og erfare hvilke af de[illegible] Stand til at præstere Betaling, og deres

Huse igien opbygge, og hvilke ikke, og om forskrevne begge Parter Eders allerunderdanigste Forslag og Betænkende til os indlevere; og Vi nu af Eders herom til Os under den 4de Novembr. næstafvigte indkomne allerunderdanigste Forestilling have fornummet, at den Deel af Debitorer, som have erklæret sig at ville bygge paa ny, og have havt Penge af particulaire Folk i deres afbrændte Huse, skal alle udi Mindelighed være bleven forenede med det, Creditorerne have efterladt dennem, deels af den halve Capital, deels en 3die Part, med 2 a 3 Aars Renter; deels avanceret visse Summer til Hielp til de nye Bygningers Beforbring, Alt efter Liighed og Proportion af enhver, saavel Credi- som Debitors Vilkaar og Tilstand; men at I, angaaende de Debitorer, der have erklæret sig at være saa fattige, at de ikke have Evne og Kræfter til at bygge paa ny, have holdt det forgiæves at tilstaae dem liden eller mere Afslag i deres Capitaler, siden Creditorerne i saa Maade maa holde sig til deres Grunde, og deraf ikke nær kunde komme til deres Betaling: hvilket alt som imellem Creditorerne og førberørte tvende Slags Debitorer, eller imellem Parterne, som myndige Personer paa begge Sider, er afhandlet og sluttet, I have ladet indføre udi den af Eder udi Commissionen holdne Protocol, hvoraf, naar Fornødenhed det kunde udfordre, altid derom kan haves Oplysning og Efterretning.

Og for det andet, at I, angaaende de Debitorer, som have havt af Kirkers, Skolers, Umyndiges, og flere deslige publique Midler paa Rente i deres Huse, ligeledes ere af de allerunderdanigste Tanker, at for de fleste af dennem efterlades en 3die Deel af Capitalen og 2 Aars Renter, paa de Vilkaar at de virkelig skulde bebygge deres Grunde: saa give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi saadant Eders allerunderdanigste Forslag og Betænkende, samt hvis af Eder udi denne allernaadigst anbefalede Commission for saavidt forskrevne tvende Poster anbelanger, hermed allernaadigst have approberet. Og ville Vi allernaadigst, at der saavel med de particulaire Creditorer, som med de publique Midler, og begge Debitorer, efter forberørte Eders allerunderdanigste Betænkende skal forholdes; dog med dette Tillæg, at saafremt nogen af de Debitorer, som have erklæret sig ei at have Evne til at bygge igien, og dog alligevel, førend Creditor ved Auction havde ladet Grunden bortsælge til andre, muueligt kunde finde Udveie og Hielp til at bygge: deslige da skulle nyde den samme

skyldige, skulle give dennem den samme Moderation, som de andre, der med hinanden i Mindelighed ere forenede, have erholdet, nemlig Een trebie Deels Afslag i Capitalen, og 2 Aars Renters Eftergivelse. Saa have vi og allernaadigst fundet det billigt og nødvendigt, at De, som have havt publique Midler og de Umyndiges Penge under Direction og Værgemaal, for al Ansvar, for saa vidt de Capitaler angaaer, hvis Afgang i Commissionen er beviisliggiort, og hvis Moderation og Afskeed i samme Eders Commissions Protocol findes anført og ventilerede, skulle være fritagne; hvorom Vi, for befrygtende Processer og andre Vidtløftigheder at forekomme, Vores allernaadigste Declaration herom til eenhvers Efterretning i Trykken ville lade publicere. Og saasom denne Vores allernaadigst anbefalede Commission hermed skal være ophævet: saa haver Du Raadmand Raff, som haver ført Protocollen, samme tilligemed de dertil hørende Documenter paa Raadstuen at lade indlevere, hvor den til evig Afmindelse og til Efterretning, naar nogen Dispute imellem Debitor og Creditor om hvis i Commissionen haver været ventileret og derom er passeret, kunde forefalde, tilligemed de øvrige Raadstuen vedkommende Protocoller og Breve, skal forvares; hvoraf Du og een videmeret og ligelydende Gienpart i det Danske Cancellie til Forvaring haver at forfærdige og indlevere lade. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette. Befalende Eder Gud! Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn, den 23de Decembris Anno 1729.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Friderich R.

C. Møinichen.

Breve og diplomatiske Actstykker til Kong Christian den Syvendes Historie.

1766—1772.

Det er almindelig bekiendt, hvor lidt den danske Stats- og Regent-historie, efter Frederik den Femtes Regieringstiltrædelse er bearbeidet, og hvor fattig vor Literatur er paa trykte Kilder til samme. Imedens der hos vore Naboer i Sverrige i de sidste Decennier Aar for Aar udgives den ene Samling efter den anden af Breve og „Handlinger“, (Actstykker) eller af Memoirer, Biographier og Charakteristiker til Oplysning af de svenske Kongers og Statsmænds Historie i det 18de og 19de Aarhundrede; (f. Ex. Geijers, og de nylig udkomne Schinkels efterladte Memoirer til Gustav den Tredies og de efterfølgende Kongers Historie, Grev Horns, General Tolls, Schrøderheims og flere nyere Statsmænds og Hofherrers Biographier, m. m.), og imedens man ogsaa i Norge, hvor Leilighed og Materialier gives, følger dette Exempel (vi ville blot nævne Jac. Aals ypperlige og indholdsrige Optegnelser til Tidshistorien:) synes det, som hos os endnu ingen ret Drift og Tilbøielighed findes til at sørge for vor nyere og nyeste Historie, ved at giøre dens Kilder tilgængelige. Man vil maaskee sige, at disse Kilder — uagtet Slusernes Aabning for al muelig politisk og Presfefrihed — endnu dølge sig, eller holdes tilbage; eller at de endog for en stor Deel allerede ere forsvundne, tilintetgiorte, eller begravede (endog i Ordets bogstavelige Mening; som endeel af O. Guldbergs vigtigste Breve.) Men dette maatte være en Grund mere, til at enhver Historiker — der har et andet Formaal end at gientage Forgængeres Sagn, eller halvmodne Parti-Meninger og halvsande Traditioner om de nyere Tiders Begivenheder og deres Ophavsmænd og Styrere — vilde bestræbe sig for at fremdrage og redde ethvert nyere Document eller Actstykke, som var at overkomme, fra den Undergang, der har opslugt utallige Kilder til den danske Historie og Biographie. Disse Tanker og Bevæggrunde maa

tiene til Udfyldning for Meddelelsen af efterfølgende faa Breve og Actstykker fra K. Christian den Syvendes tidligste Regieringsaar, der skulde have medfulgt det Bidrag til sammes Skildring, som findes i Nyt Hist. Tidsskrift, 4de Bind; men hvor Rummet ikke tillod at optage dem. De kunne i det mindste afgive nogle Exempler paa, hvorledes denne Konge skrev til sine Ministre, baade i Naade og Unaade, og hvorledes overhovedet Tonen og Brevstilen var i den korte Periode, da den officielle og fortrolige Stiil ved det danske Hof var fransk. — Den confidentielle Correspondence imellem Christian VII. og Keiserinde Catharine har en ikke ringe politisk Interesse. Den afgiver et Par enkelte, men betydende Bidrag til den upartiske Fremstilling af Forholdene til det russiske Keiserhof under H. E. Bernstorffs udenlandske Ministerium, som endnu savnes i vor nyere Historie. For denne »som Menneske og Statsmand lige udmærkede Minister« (Allen, Danm. Hist. 2. Udg. 528) ere Keiserindens Breve ligesaa hæderfulde, som de sætte hendes politiske Grundsætninger og Tænkemaade i et gunstigt Lys. Et af disse Breve fra Catharine II. er vel forhen fragmentarisk meddeelt af F. Raumer i hans »Beiträge zur neueren Geschichte« etc. III.; men man vil uden Tvivl desuagtet finde det her paa sin Plads, hvor det meddeles heelt og fuldstændigt, efter en paalidelig og samtidig Afskrift. Det var en Selvfølge, at Brevene maatte aftrykkes i Originalsproget; at meddele dem tillige i Oversættelse, kunde jeg i dette Tidsskrift ikke finde passende. — Saavidt vides, ere ingen af de øvrige Breve hidtil trykte. Skulde det være Tilfældet med et eller andet enkelt Stykke, saa har den lille Samling vel ikke tabt ved, at det her findes i en paalidelig og nøiagtig Form. Et af de vigtigste, som kunde være aftrykt, er imidlertid her udeladt (Grev H. E. Bernstorffs Memoire til Christian VII., dat. Travendahl, den 18. Jul. 1770), da dette vigtige Document findes i »Denkwürdigkeiten des Freiherrn von der Asseburg.« Berlin 1842. S. 424–29.

Tilsidst er endnu tilføiet: 1) en Fortegnelse over de af Struensee afskedigede høiere Embedsmænd i Kiøbenhavn, der oplyser en og anden, disse vedkommende, mindre bekiendt Omstændighed. Den meddeles uforandret og uden Tillæg, som den er forefunden i samtidige Papirer, der have været til min Benyttelse. 2) Det berygtede Brev af Brandt, (skrevet 1768 for at styrte Grev Holk hos Kong Christian VII.), som kan være nok til at vise dette Struensees fortrolige Redskab i hans hele Usselhed og latterlige Ubetydelighed. Brevet meddeles her i en samtidig og

nøiagtig Affkrift af Originalen. 3) De af J. F. Struensee, Dagen før hans Henrettelse skrevne Breve til Fru v. Perkentin i Pinneberg, og til Grev Rantzau-Ascheberg. De fortiene i flere Henseender at læses og bevares i Originalsproget, endskiøndt deres væsentlige Indhold for længe siden er meddeelt i B. Münters Bekehrungsgeschichte, S. 261 og flg.; og heraf i J. K. Høsts Geschichte Struensees. II. S. 313—315. Begge disse Breve, saavelsom det Forsvarsskrift paa Tydsk, som han opsatte i sine sidste Levedage, da man, efterat hans Dom var falden, tillod ham fri Brug af Pen og Blæk, ere mærkelige Vidnesbyrd om en Fasthed og Fatning i Sindet, som Nogle ville tilskrive den af ham selv paaberaabte Forandring i hans hele Sindsstemning; Andre det Haab om Benaadelse paa Livet, som Endeel meente, han skulde have bevaret indtil faa Minuter før det afgiørende Øieblik. Det mærkværdigste er Brevet til Grev Rantzau, da det ikke allene synes at bestyrke blin Formodning, og at Struensee har ønsket, i saa Fald at virke til sin Fordeel hos Rantzau; men det bekræfter ogsaa den hos en Mand af Struensees sandselig-letfindige Charakteer ikke uforklarlige Tilbøielighed, som han havde bevaret for sin tidligere Beskytter. Dette Brev giør det saaledes ogsaa mere begribeligt, hvorledes han længe med en forvoven og sorgløs Ligegyldighed, der passede saa lidt til hans farlige Stilling, har kunnet beholde nogen Tillid til den meest umoralske og fordærvede blandt hans Tilhængere, som var feig og falsk nok til, endog paa det Yderste, at vakle imellem at forraade Struensee, eller hans Modstandere. M.

---

1. Fra Kong Christian den VII. til Baron J. H. E. Bernstorff. (Egenhændigt. Uden Datum. Formodentlig af 6. Sept. 1766.)[1])

Mon cher Monsieur le Baron de Bernstorff, Depuis la conversation que nous avons eu ensemble, touchant les reproches dont on Vous avoient noirci auprès de Moi, Vous n'avez plus besoin de Vous

---

[1]) Jvf. mine »Bemærkninger og Oplysninger til K. Christian VII., Hoffets og Struensees Historie.« Nyt histor. Tidsskrift. IV. S. 566. 567. Anm. 69.

justifier par écrit, si ce n'est pour votre propre satisfaction. Votre Apologie est complette. J'y reconois votre moderation dans les menagements que Vous avez eus pour vos ennemis. J'y reconnois maintenant les grands services que vous avez rendûs à ma couronne, & je vous prie de les continuer, persuadé qu'il n'y aura plus de pareilles nuages entre nous. Je suis votre très affectionné

Christian R.

---

2. Egenhændig Skrivelse fra Keiserinde Catharine II. til Kong Christian VII.

a Kolomenskoe 11. Septbr. 1767.

Monsieur Mon frère, Mon contentement a eté parfait en recevant la lettre que V. M. a bien voulû m'écrire le 12. d'Avril, parceque j'y ai vû la Confiance qu'Elle m'y temoigne au sujet du Rappel du Ministre de Prusse le Sr. de *Borcken.*[2]) J'ai appris avec plaisir que les desirs de V. M. ont eté prevenûs de la part du Roi de Prusse, et que le Rappel de son Ministre a déja eté annoncé a Votre Cour au moment mème que la Lettre de V. M. m'est parvenue. Cependant je n'ai pas differé de faire conoitre d'une maniere convenable au Roi de Prusse les écarts de son Ministre, et que V. M. ne doute point que cet homme nuisible au repos du Nord, ne soit remplacé par un autre, plus porté a y contribuer.

V. M. me dit dans Sa Lettre „qu'elle se fait une „douce habitude de tout esperer, de tout attendre de „mon Amitié, et qu'elle souhaite sincèrement écarter ce

---

[2]) Om denne preussiske Minister i Kiøbenhavn, der en Tid havde indsmigret sig hos Christian VII., 1766 intrigerede for at styrte Bernstorff, og selv attraaede at blive Finantsminister i Danmark: s. Nyt histor. Tidsskr. IV. S. 577. 580.

„qui peut en troubler ou retarder la réussite et la Con-„clusion de l'ouvrage qui, selon les voeux les plus con-„stants de Son coeur, achevera de rendre notre union „indissoluble." Ces paroles, en satisfaisant de la manière la plus complette mes desirs les plus vrais et les plus sincères, sont en meme tems la cause que j'ai differé le plaisir de repondre à la Lettre de V. M., jusqu'a ce que de mon coté j'eusse mise la derniere main à cet ouvrage, qui doit reunir à perpetuité les Interets de Nos Monarchies, assurer le bonheur permanent de Nos peuples, et affermir le repos et la tranquilité de tout le Nord. Je viens de l'achever. Je fais expedier aujourd'hui les Ratifications de ce traité important, avec les ordres à mes Ministres de le signer tel qu'il a eté arreté à la Cour de V. M. Ayant ainsi conduit cet ouvrage à ce degrés de perfection, Je ne crois pas en faire trop, en m'ouvrant ici sans reserve sur les sentiments que m'inspire l'Amitié la plus sincère pour la persone de V. M., et sur les souhaits si chers à mon coeur, de voir, dans son tems, l'accomplissement effectif d'un édifice, que je viens de comencer à elever, tant par amour pour le repos et le bonheur du genre humain, que par amitié pour le Dannemarc.

Je dissimulerois vis à vis de moi meme, si je me réposois purement sur la signature de ce Traité; à la verité, ma propre gloire m'engage à disposer, par des soins de l'Œducation, les principes de mon fils vers cet objet, à fin que ses sentiments ne puissent dementir l'action, que je viens de faire pour le bien de l'Empire. Mais cependant il n'est pas moins vrai, que mon fils doit avoir dans son tems, pardevant lui, une conviction assurée de ce bien, qui doit aussi determiner àlors son principe, et le porter à ratifier ce dont Nous sommes convenûs; et ce Principe et cette Conviction ne sont plus en mon pouvoir, mais dépendent par la nature de

la chose même de V. M. Je le dirai avec franchise, c'est l'intimité inalterable de V. M. avec moi, et l'Union étroite, suivie et permanente du sisteme politique de V. M. avec moi encore, qui doivent convaincre mon Successeur de l'utilité de ce que j'ai fait pour lui.

Ayant ainsi confidemment ouvert mon Coeur a V. M. sur la preparation des dispositions de mon fils, je crois pouvoir parler librement à un Roi, mon Ami et mon Allié, sur un autre objet trés important encore, qui est la necessité, en consequence de ce que nous venons de faire, de la conservation des Ministres, que le sèle, et l'attachement a Nos principes mutuels, ont guidé dans cette Negociation; et surtout, comme j'ai suivie depuis plusieurs années la saine et sage politique dans la direction des Affaires de Dannemarc, du Baron de *Bernstorff*, son Ministre. Je ne puis m'empêcher principalement de rendre justice, tant à son habilité, qu'à sa dexterité. Je le regarde comme un instrument toujours parfaitement propre, et meme essentiel, à seconder les vues de V. M., et mes desirs pour ammener au terme effectif l'union permanente de Nos deux Etats, projettée par le présent traité. J'avoue que j'ai une pleine confiance dans les sentiments patriotiques de ce Ministre. Je croirais qu'il manqueroit quelque chose à cette lettre, et à la franchise avec laquelle Je l'ecris, si je ne m'arretois pas encore un instant au sujet du Baron *d'Assebourg*. La conduite à ma cour de ce Ministre pendant tout le cours de Notre negociation, à la quelle il n'a pas peu contribué par son zéle et son esprit de conciliation, mérite l'approbation complette de V. M. Il jouit parfaitement de la mienne, et s'est acquis ma confiance et Mon estime.

Mes voeux seront remplis, si V. M. trouve dans cette Lettre un temoignage aussi précis, que j'ai souhaité de Lui en donner, de la sincerité de mes Sentiments,

la bonne foi d'une vraie amitié, et la haute consideration particulière, avec laquelle je veux être a jamais,

Monsieur Mon frere,

de V. M.

la bonne Soeur, Cousine et Alliée

Caterine.

3. Fra Grev Fr. Danneskiold-Samsøe til Baron H. E. Bernstorff.[8])

Copenhague, 29. Oct. 1767.

La part sincère, qu'on m'a rapporté que V. Excellence a pris à mon sort, *aussi peu merité, qu'attendu,* me rappelle les sentiments reciproques d'Estime & d'amitié, qui regnoient entre nous, il-y-a 30 ans. Comme il-n'y-a que des Principes differents en fait d'affaires & par rapport au Pays, qui ont raffroidis cette amitié, auxquels pour l'avenir je n'ai plus aucune part: je n'ai pu me resoudre de quitter la ville aujourd'hui pour le reste de ma vie, sans témoigner à Votre Excellence, que de mon coté je sens renaître ces mêmes sentiments d'Estime & d'Amitié, qu'un zèle peut-être trop vif pour ma patrie avoit assoupis pour quelque temps. Comme je vais entrer dans une retraite propre à me preparer, plus que jamais, pour une Demeure de paix & de Tranquilité, j'espère que V. Excellence, qui me connoit sincère, ajoutera foi à ma Declaration, que je pars d'ici sans le moindre reste de ressentiment contre qui que se soit, quoique peut-être, mais à tort, on m'en a accusé; & meme avec des sentiments d'Estime pour Elle, qu'Elle m'a connus autrefois.

Je serois charmé si V. Excellence me rendoit Son amitié & Estime, & je La supplie d'ètre persuadé de la consideration parfaite, avec la quelle je suis &c.

Danneskiold-Samsöe.

[8]) Om dette Brev, og Bernstorffs Svar, s. Nyt histor. Tidsskr. IV. S. 582.

Huse igien opbygge, og hvilke ikke, og om forskrevne begge Parter Eders allerunderdanigste Forslag og Betænkende til os indlevere; og Vi nu af Eders herom til Os under den 4de Novembr. næstafvigte indkomne allerunderdanigste Forestilling have fornummet, at den Deel af Debitorer, som have erklæret sig at ville bygge paa ny, og have havt Penge af particulaire Folk i deres afbrændte Huse, skal alle udi Mindelighed være bleven forenede med det, Creditorerne have efterladt dennem, deels af den halve Capital, deels en 3die Part, med 2 a 3 Aars Renter; deels avanceret visse Summer til Hielp til de nye Bygningers Beforbring, Alt efter Liighed og Proportion af enhver, saavel Credi- som Debitors Vilkaar og Tilstand; men at I, angaaende de Debitorer, der have erklæret sig at være saa fattige, at de ikke have Evne og Kræfter til at bygge paa ny, have holdt det forgiæves at tilstaae dem liden eller mere Afslag i deres Capitaler, siden Creditorerne i saa Maade maa holde sig til deres Grunde, og deraf ikke nær kunde komme til deres Betaling: hvilket alt som imellem Creditorerne og forberørte tvende Slags Debitorer, eller imellem Parterne, som myndige Personer paa begge Sider, er afhandlet og sluttet, I have ladet indføre udi den af Eder udi Commissionen holdne Protocol, hvoraf, naar Fornødenhed det kunde udfordre, altid derom kan haves Oplysning og Efterretning.

Og for det andet, at I, angaaende de Debitorer, som have havt af Kirkers, Skolers, Umyndiges, og flere deslige publique Midler paa Rente i deres Huse, ligeledes ere af de allerunderdanigste Tanker, at for de fleste af dennem efterlades en 3die Deel af Capitalen og 2 Aars Renter, paa de Vilkaar at de virkelig skulde bebygge deres Grunde: saa give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi saadant Eders allerunderdanigste Forslag og Betænkende, samt hvis af Eder udi denne allernaadigst anbefalede Commission for saavidt foreskrevne tvende Poster anbelanger, hermed allernaadigst have approberet. Og ville Vi allernaadigst, at der saavel med de particulaire Creditorer, som med de publique Midler, og begge Debitorer, efter forberørte Eders allerunderdanigste Betænkende skal forholdes; dog med dette Tillæg, at saafremt nogen af de Debitorer, som have erklæret sig ei at have Evne til at bygge igien, og dog alligevel, førend Creditor ved Auction havde ladet Grunden bortsælge til andre, muelig kunde finde Udveie og Hielp til at bygge: deslige da skulle nyde den samme

Moderation med en Tredie Deels Afslag udi Capitalen og 2 Aars Renters Eftergivelse, som de, der have erklæret sig til at bygge.

Og som I ellers allerunderdanigst have demonstreret: at saa lidet som de Debitorer, der har declareret ikke at have Evne og Vilkaar til at bygge, hvorfor Creditorerne for det første maa holde sig til deres Grunde, og til den Betaling, som samme ved Auction kan udbringes til, dermed efter Loven og deres Forskrivningers Tilhold kunde være befriede for samme deres Creditorers videre Krav og Tiltale for den øvrige Rest af deres Fordring, som Grundenes Beløb ei kunde afdrage: saa synligt og ilde handlet have I og agtet det paa den anden Side, om Creditorerne, uden foregaaende vis Oplysning og Underretning om Debitorernes Evne og Formue, blev givet Frihed til at ængste og angribe dennem med Rigeur af Loven til Betaling, for hvis de videre kunde blive skyldige, end deres afbrændte Grunde kunde tilstrække; og til den Ende de Fleste af Eder til os allerunderdanigst haver indstillet, om ikke den Creditor, som formener at hans afbrændte Debitor endnu er i saa god Tilstand, at han formaaer at betale ham hvad han kan have at fordre efter Obligation hos ham, mere end det afbrændte Huses Grund strækker til Betaling, ei allene maatte forundes Frihed eet Aars Tid at erkyndige sig fuldkommen om, hvor Debitor saadanne formeentlige Effecter og Midler kunde have, enten udestaaende paa Rente, eller hensat i Bevaring; mens endog efter derom beviislig erholdte Kundskab og gjørende Anviisning, at skee vedbørlig Assistence efter Loven, til sin Betalings Erholdelse af samme; men derimod hvor Creditor ikke enten i forskrevne Tid, eller saaledes kan bringe i vis Erfaring, at hans Debitor haver de Midler, hvoraf han kunde betale hvis han maatte være skyldig, og eier intet andet end de Klæder, han og hans Familie skiule deres Legeme med, det Boskab, de kunde koge deres Mad udi, og de Sengeklæder de hvile deres Legemer paa, item en Haandværksmand hans Værktøi — at da Creditor i saa Fald ikke burde have Frihed til for sin øvrige Prætention enten at arrestere sin Debitor paa Person, eller ved Rettens Tvang lade hannem noget af forommeldte hans Fattigdom fratage; men i det Sted extradere hannem sin udgivne Forsikring, og lade hannem være kravesløs for hvis han til hannem haver været skyldig. — Og 2) Om Vi allernaadigst

ikke maatte finde for godt at lade fastsætte vísse Aaringer og Terminer, nemlig Fire fra 11te Januari 1731 at regne, i hvilke de Creditorer som have forenet sig med deres Debitorer og bygger, nomgængelig sik være forbundne at lade den øvrige Deel af Capitalerne uopsagte staae hos Debitorerne, saalænge de giver et lovligt og forsvarligt Pant derfor, vedligeholder samme, og imidlertid aarlig til rette Tid betaler Renterne — udi hvilken Post Du, Ober-Kammerherre Reventlou, og Du, Bisſop Worm, paa de af Eder allegnerede Fundamenter have viget fra de øvrige andres Mening:

Da hvad sig den første Post anbelanger, finde Vi, at det vil falde Creditorerne meget tungt, dersom de ikke i Fremtiden kunde vente nogen Betaling af deres Debitorer, som ved Arvefald eller ved andre Maader kunde komme i bedre Stand; men at deres Fordringer, naar de ikke inden eet Aar kunde faae Oplysning om Debitorernes Midler, paa eengang skulde annulleres; hvilket meget vilde svække Crediten, som dog til Stadens Retablissement er saa høit fornøden. Men derimod holde Vi det christeligt og billigt, at Creditorerne, som have taget Grunden til sig, ei tillades at ængste de fattige Debitorer med at fratage dem deres Seng- og Gang-Klæder, saavelsom deres fornødne Kiøkkentøi og Haandværks-Redskab; hvorfor Vi ogsaa denne Dags Dato allernaadigst have befalet Os elskelige Præsident, Borgemester og Raad her i Staden, at de, efter foregaaende Undersøgning, ei maa tilstede, at over deslige Debitorer i saadan Tilfælde nogen Execution, eller Arrest paa deres Personer og Gods decreteres, eller de dermed vorder belagde.

Og angaaende den anden Post ere Vi ligeledes af de allernaadigste Tanker, at det vil være meget haardt, dersom en Creditor skulde først give sin Debitor Afslag, og dog ikke siden blive sine Midler mægtig; siden han formodentlig i den Henseende haver ladet endeel af sin Fordring falde, da en Mand imidlertid høilig kunde selv trænge til sine Penge; foruden at det ogsaa uimodsigelig vilde svække Crebitten, og afskrække de fleste fra at laane Penge til dem, som ville bygge paa ny, hvorudover Staden da vel tildeels vilde blive liggendes ubygt og i Asken. — I lige Maade give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi efter Eders allerunderdanigste Forslag, allernaadigst have fundet for godt, at de uvillige Creditorer, som ikke have villet give deres Debitorer noget Afslag udi hvis de til dennem ere blevne

skyldige, skulle give dennem den samme Moderation, som de andre, der med hinanden i Mindelighed ere forenede, have erholdet, nemlig Een tredie Deels Afslag i Capitalen, og 2 Aars Renters Eftergivelse. Saa have vi og allernaadigst fundet det billigt og nødvendigt, at De, som have havt publique Midler og de Umyndiges Penge under Direction og Værgemaal, for al Ansvar, for saa vidt de Capitaler angaaer, hvis Afgang i Commissionen er beviisliggiort, og hvis Moderation og Afskeed i samme Eders Commissions Protocol findes anført og ventilerede, skulle være fritagne; hvorom Vi, for befrygtende Processer og andre Vidtløftigheder at forekomme, Vores allernaadigste Declaration herom til eenhvers Efterretning i Trykken ville lade publicere. Og saasom denne Vores allernaadigst anbefalede Commission hermed skal være ophævet: saa haver Du Raadmand Raff, som haver ført Protocollen, samme tilligemed de dertil hørende Documenter paa Raadstuen at lade indlevere, hvor den til evig Afminde1se og til Efterretning, naar nogen Dispute imellem Debitor og Creditor om hvis i Commissionen haver været ventileret og derom er passeret, kunde forefalde, tilligemed de øvrige Raadstuen vedkommende Protocoller og Breve, skal forvares; hvoraf Du og een videmeret og ligelydende Gienpart i det Danske Cancellie til Forvaring haver at forfærdige og indlevere lade. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette. Befalende Eder Gud! Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn, den 23de Decembris Anno 1729.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Friderich R.

C. Møinichen.

Breve og diplomatiske Actstykker til Kong Christian den Syvendes Historie.

1766—1772.

Det er almindelig bekiendt, hvor lidt den danske Stats- og Regent-historie, efter Frederik den Femtes Regieringstiltrædelse er bearbeidet, og hvor fattig vor Literatur er paa trykte Kilder til samme. Imedens der hos vore Naboer i Sverrige i de sidste Decennier Aar for Aar udgives den ene Samling efter den anden af Breve og »Handlinger«, (Actstykker) eller af Memoirer, Biographier og Charakteristiker til Oplysning af de svenske Kongers og Statsmænds Historie i det 18de og 19de Aarhundrede; (f. Ex. Geijers, og de nylig udkomne Schinkels efterladte Memoirer til Gustav den Tredies og de efterfølgende Kongers Historie, Grev Horns, General Tolls, Schrøderheims og flere nyere Statsmænds og Hofherrers Biographier, m. m.), og imedens man ogsaa i Norge, hvor Leilighed og Materialier gives, følger dette Exempel (vi ville blot nævne Jac. Aals ypperlige og indholdsrige Optegnelser til Tidshistorien:) synes det, som hos os endnu ingen ret Drift og Tilbøielighed findes til at sørge for vor nyere og nyeste Historie, ved at giøre dens Kilder tilgængelige. Man vil maaskee sige, at disse Kilder — uagtet Slusernes Aabning for al muelig politisk og Presfefrihed — endnu dølge sig, eller holdes tilbage; eller at de endog for en stor Deel allerede ere forsvundne, tilintetgiorte, eller begravede (endog i Ordets bogstavelige Mening; som endeel af O. Guldbergs vigtigste Breve.) Men dette maatte være en Grund mere, til at enhver Historiker — der har et andet Formaal end at gientage Forgængeres Sagn, eller halvmodne Parti-Meninger og halvsande Traditioner om de nyere Tiders Begivenheder og deres Ophavsmænd og Styrere — vilde bestræbe sig for at fremdrage og redde ethvert nyere Document eller Actstykke, som var at overkomme, fra den Undergang, der har opslugt utallige Kilder til den danske Historie og Biographie. Disse Tanker og Bevæggrunde maa

tiene til Undskyldning for Meddelelsen af efterfølgende faa Breve og Actstykker fra K. Christian den Syvendes tidligste Regieringsaar, der skulde have medfulgt det Bidrag til sammes Skildring, som findes i Nyt Hist. Tidsskrift, 4de Bind; men hvor Rummet ikke tillod at optage dem. De kunne i det mindste afgive nogle Exempler paa, hvorledes denne Konge skrev til sine Ministre, baade i Naade og Unaade, og hvorledes overhovedet Tonen og Brevstilen var i den korte Periode, da den officielle og fortrolige Stiil ved det danske Hof var fransk. — Den confidentielle Correspondence imellem Christian VII. og Keiserinde Catharine har en ikke ringe politisk Interesse. Den afgiver et Par enkelte, men betydende Bidrag til den upartiske Fremstilling af Forholdene til det russiske Keiserhof under H. E. Bernstorffs udenlandske Ministerium, som endnu savnes i vor nyere Historie. For denne »som Menneske og Statsmand lige udmærkede Minister« (Allen, Danm. Hist. 2. Udg. 528) ere Keiserindens Breve ligesaa hæderfulde, som de sætte hendes politiske Grundsætninger og Tænkemaade i et gunstigt Lys. Et af disse Breve fra Catharine II. er vel forhen fragmentarisk meddeelt af F. Raumer i hans »Beiträge zur neueren Geschichte« etc. III.; men man vil uden tvivl desuagtet finde det her paa sin Plads, hvor det meddeles heelt og fuldstændigt, efter en paalidelig og samtidig Afskrift. Det var en Selvfølge, at Brevene maatte aftrykkes i Originalsproget; at meddele dem tillige i Oversættelse, kunde jeg i dette Tidsskrift ikke finde passende. — Saavidt vides, ere ingen af de øvrige Breve hidtil trykte. Skulde det være Tilfældet med et eller andet enkelt Stykke, saa har den lille Samling vel ikke tabt ved, at det her findes i en paalidelig og nøiagtig Form. Et af de vigtigste, som kunde være aftrykt, er imidlertid her udeladt (Grev H. E. Bernstorffs Memoire til Christian VII., dat. Travendahl, den 18. Jul. 1770), da dette vigtige Document findes i »Denkwürdigkeiten des Freiherrn von der Asseburg.« Berlin 1842. S. 424—29.

Tilsidst er endnu tilføiet: 1) en Fortegnelse over de af Struensee afskedigede høiere Embedsmænd i Kiøbenhavn, der oplyser en og anden, disse vedkommende, mindre bekiendt Omstændighed. Den meddeles uforandret og uden Tillæg, som den er forefunden i samtidige Papirer, der have været til min Benyttelse. 2) Det berygtede Brev af Brandt, (skrevet 1768 for at styrte Grev Holk hos Kong Christian VII.), som kan være nok til at vise dette Struensees fortrolige Redskab i hans hele Usselhed og latterlige Ubetydelighed. Brevet meddeles her i en samtidig og

nøiagtig Afskrift af Originalen. 3) De af J. F. Struensee, Dagen før hans Henrettelse skrevne Breve til Fru v. Perkentin i Pinneberg, og til Grev Rantzau-Ascheberg. De fortiene i flere Henseender at læses og bevares i Originalsproget, endskiøndt deres væsentlige Indhold for længe siden er meddeelt i B. Münters Bekehrungsgeschichte, S. 261 og flg.; og heraf i J. K. Høsts Geschichte Struensees. II. S. 313—315. Begge disse Breve, saavelsom det Forsvarsskrift paa Tydsk, som han opsatte i sine sidste Levedage, da man, efterat hans Dom var falden, tillod ham fri Brug af Pen og Blæk, ere mærkelige Vidnesbyrd om en Fasthed og Fatning i Sindet, som Nogle ville tilskrive den af ham selv paaberaabte Forandring i hans hele Sindsstemning; Andre det Haab om Benaadelse paa Livet, som Endeel meente, han skulde have bevaret indtil faa Minuter før det afgiørende Øieblik. Det mærkværdigste er Brevet til Grev Rantzau, da det ikke allene synes at bestyrke hiin Formodning, og at Struensee har ønsket, i saa Fald at virke til sin Fordeel hos Rantzau; men det bekræfter ogsaa den hos en Mand af Struensees sandselig-letfindige Charakteer ikke uforklarlige Tilbøielighed, som han havde bevaret for sin tidligere Beskytter. Dette Brev giør det saaledes ogsaa mere begribeligt, hvorledes han længe med en forvoven og sorgløs Ligegyldighed, der passede saa lidt til hans farlige Stilling, har kunnet beholde nogen Tillid til den meest umoralske og fordærvede blandt hans Tilhængere, som var feig og falsk nok til, endog paa det Yderste, at vakle imellem at forraade Struensee, eller hans Modstandere. M.

---

1. Fra Kong Christian den VII. til Baron H. E. Bernstorff.
(Egenhændigt. Uden Datum. Formodentlig af 6. Sept. 1766.)[1])

Mon cher Monsieur le Baron de Bernstorff, Depuis la conversation que nous avons eu ensemble, touchant les reproches dont on Vous avoient noirci auprès de Moi, Vous n'avez plus besoin de Vous

---

[1]) Jvf. mine »Bemærkninger og Oplysninger til K. Christian VII., Hoffets og Struensees Historie.« Nyt histor. Tidsskrift. IV. S. 566. 567. Anm. 69.

faire part de cet évenement, ne sauroit m'échapper. Elle a voulu me rassurer sur l'impression, que pouvoit me faire l'exclusion de Sa confiance d'un Ministre habile et prudent, et dont la sagesse avoit acquis la mienne, jointe à mon estime pour le mérite distingué du Comte de Bernstorff. Assurement V. M. est le maître de faire ce qu'il lui plait. Je lui suis bien obligé d'avoir prevu mes inquietudes, et en consequence des assurances, qu'Elle me donne d'entretenir avec moi une parfaite harmonie; Je ne désire pas mieux; mais je suis incapable de feindre.

J'ai quarante ans passés, quelque experience peut-être, beaucoup de constance, et un grand respect pour la verité. Comme Alliée de Votre couronne, comme parente de V. M., comme Son amie, je crois du devoir de mon état, de lui dire en confiance ce que je pense. Elle pardonnera ma franchise. La verité fuit les Rois; je Vous la dirai. Je conviens, que je n'espère pas grande réussite de ma demarche. Je ne doute point, qu'il ne se trouve des mal-intentionés, des esprits effrénés, et quelques jeunes gens inconsiderés, qui l'expliqueront à leur façon.

Ils diront, *que je prétends maitriser les volontés de V. M.*, que *je lui fais la leçon.* Ils lui inspireront des defiances, et par là même ils consolideront leur ouvrage, et atteindront le but de ruiner la confiance reciproque, qui subsiste heureusement entre nous. A eux permis de jouer leur rôle. V. M. emploiera son pouvoir selon son bon plaisir. J'aurai fait, moi, ce que mon devoir me dicte. Voici ce, que j'ai à Lui dire.

Le déplacement d'anciens serviteurs zelés, habiles et prudents, leurs remplacements par tels autres — est toujours un grand mal pour un état, parceque tout changement par lui meme en est déja un, selon ma façon de penser, dès que le bien public ne demande

haut cris une telle Reforme. Cette fois nos mis communs — faut il les nommer? les Français, ont beau jeu. Ils sauront se prévaloir de la disgrace d'un Ministre, qui aimoit la grande alliance du Nord, entre les mains duquel elle s'étoit formée, pour donner à maintes et maintes affaires, non seulement en Dannemarc, mais partout ailleurs, la tournure qui sera la plus favorable à leurs vues lointaines. V. M. aura donné, sans le vouloir, le branle à une quantité innombrable d'intrigues, de menées, et de méchancetés. Contre qui, s'il Vous plait? -- contre le *Dannemarc* et la *Russie*, dont les intérêts etoient devenus communs, par bonheur, ou par malheur aussi, si la bredouille, dans laquelle je les vois choir, augmentera. Ce sera par la Suède, que Vous verrez, que ma prophétie commencera à s'accomplir. Le parti françois triomphe déjà du seul renom de cet évenement. Outre toutes ces considerations, ma franchise m'oblige de dire à V. M., que ceux, qui lui ont conseillé un pas aussi precipité, n'ont eu guère d'égard à Sa propre gloire. *La gloire d'un Roi exige une grande constance dans ses projéts.* Se peut-il, qu'il y en aye dans ceux-ci, lorsque les personnes, qui les exécutent, et sont au fait des affaires et des principes, sont changés souvent, ou apprehendent continuellement de l'être; que les plus expérimentés sont remplacés par ceux, dont l'experience est moindre? — Il-n'y-a que le temps, qui donne cette experience; aucune qualité, aucun esprit ne sauroit y suppléer. Je pourrois citer plus d'un exemple, existant dans le monde, qui appuyeroit mon raisonnement peu agréable — mais très-vrai au moins. Ils feroient(?) le délabrement des affaires d'un état, lorsqu'il n'y a point de stabilité pour les personnes en place. La verité a ses droits sur tous les humains. *Les Rois sont hommes,* bien à plaindre effectivement, s'ils ne l'admettent, et si les flatteurs par-

viennent a fermer l'oreille des Souverains, et fascinent leurs yeux sur ce qui leur importe le plus à connoître. Je veux dire leurs vrais interêts, qui n'ont qu'un chemin, jamais deux. *La confiance des peuples envers leurs Souverains n'est point soumise à un acte d'autorité;* elle est la recompense d'un regne sage et prudent. Sur les mêmes vertus se fondent aussi la confiance reciproque d'un etat et d'une Cour vis-à-vis de l'autre. *Elle dèpend beaucoup aussi des personnes, à qui les Souverains confient leurs affaires.* J'avoue ingénuement à V. M., qu'il n'y a personne, en qui j'aye pour tout notre système plus de confiance, que dans le Comte de *Bernstorff*, dont les grandes qualités et l'habilité me sont connues, et que j'ai suivi et etudié pendant 20 ans. Je le regarde comme l'émule du Comte de *Panin*, auquel ma confiance est acquise depuis long-temps par l'importance des services, qu'il me rend, et par l'amitié invariable, que j'ai pour lui.

Puissent ces lignes faire impression sur le coeur de V. M. Puissent son esprit et les qualités, avec lesquelles Elle est née, prendre le dessus sur les machinations de Ses ennemis, et les miens! Puisse-t-il se dégager des filets nebuleux, que l'intrigue et tant d'autres passions voudroient lui tendre, pour détruire sa gloire, ensemble avec l'objet, si vainement tenté et desiré par nos ancètres, perpetuellement regardé avec un oeil jaloux et satisfait par nos ennemis, comme étant d'une conciliation impossible, et que les circonstances heureuses de mon regne et l'habilité de Votre Ministre avoient cependant amené aux portes de son terme; ouvrage sans contrédit le plus important pour l'auguste Maison de Holstein, pour nos deux monarchies, et pour tout le Nord.

En attendant ce changement heureux pour le bien et la tranquillité permanente de nos états, V. M. ne

saura trouver à redire, que moi et mon fils, qui avance avantageusement en age, mesurions avec circonspection nos pas ultérieurs vers ce grand ouvrage, d'après cette vicissitude dans la Cour de V. M. Etant au reste etc.

---

13. Note fra Udenrigsministeren, Grev Panin, til den danske Minister i Petersborg, Grev Scheel.

Le Ministère Imperial de Russie ne veut point cacher l'étonnement de l'Imperatrice à la nouvelle du changement, survenu dans les affaires de la Cour de Dannemarc. Mais il lui séroit impossible d'exprimer la surprise, avec laquelle S. M. I. a appris par le rapport de Son Envoyé Extraordinaire, Mr. *Filosofoff*, la manière, dont a été reçue par Sa Maj. Danoise la démarche, que son zèle et la vigilance pour l'union des deux Cours lui a proscrit de faire dans ce moment critique. Dans les mêmes instructions, d'après lesquelles il a travaillé pendant tout le cours de son ministère à rendre aussi intimes qu'indissolubles les liaisons et l'amitié entre les deux Souverains et les deux Couronnes; dans les mêmes ordres, sur lesquels ont été dirigées et heureusement terminées les negotiations les plus necessaires, les plus importantes et les plus delicates, sa première regle incontestablement et le point, qui lui a été marqué comme la base de tout, est de se tenir perpetuellement en garde contre les influences pernicieuses d'une Cabale, qui n'ayant pû empêcher l'union des deux couronnes, conserve toujours l'audacieuse esperance, ou de la rompre; ou de l'en detruire l'effet. C'est lorsque cette Cabale fait deja des progrès si sensibles, qu'elle change la confiance du Roi et la place dans un homme, devoué à des vues sinistres, et ennemi declaré de toute union avec la Russie — que le Ministre de l'Impératrice

s'adresse au Roi lui-meme, et lui répresente avec cette assurance, que la probité seule et la verité donnent, les interêts d'une amitié jusque là si étroite, la juste consideration d'une alliance, à laquelle est attaché le point le plus essentiel au repos du Nord, à la tranquillité permanente, et même à la puissance solide du Dannemarc. Il n'y a que l'effet funeste d'une intrigue et de machinations odieuses, qui ait pû surprendre la religion, la bonne foi et les propres principes du Roi au point, que S. M. ait méconnu dans la lettre du Ministre de Son Alliée, et la justice de ses répresentations, et le devoir, dont elles sont émanées. Ce sont elles seules, qui en abusant de la confiance et du nom de S. M., ont dicté la Reponse affligeante, signée par le Secretaire du Roi, Mr. *Schumacher,* qu'a reçu ce Ministre — reponse, qui porte le charactére du reproche le plus offensant, de s'être compromis par une demarche sans ordre, qui importerait le désaveu de sa Cour. C'est là la façon, dont ont été traités le zèle d'un Ministre, et l'exécution la plus fidèle de ses instructions; c'est là l'effet, qu'a produit la conviction, où il est, après le propre sentiment de Sa Souveraine, que l'union et l'intimité, qui subsistent entre les deux puissances respectives de la Russie et du Dannemarc, que les circonstances heureuses du regne de l'Imperatrice ont favorisées et avancées à un tel degrè, ne rassembloient point a ces traités entre tout autres (tant d'autres?) Cours, dont la durée est fixée à un certain terme, et qui, cedant aussitôt à de nouvelles convenances, ne laissent pas même le souvenir de leur existence; mais que l'Imperatrice et le feu Roi, père de Sa Maj. Danoise actuellement regnante, en écartant et déracinant à jamais les divisions si longues et si funestes entre les deux branches de l'Auguste Maison de Holstein, avoient réuni à jàmais dans un Sistème fixe et invariable les interêts, et les avantages des sujets respectifs des deux Monarchies.

Envain la Cabale se flatteroit-elle en se persuadant, que l'Imperatrice ne verroit en ceci qu'une personalité indifferente à des liaisons d'état et à Ses sentimens pour le Roi comme Son Alliée. S. M. I. sait de source tous les ressorts cachés et toutes les machinations mises en action pour detruire la confiance, qui jusqu'à present a existé entre Elle et le Roi. Et si même cette certitude n'existait pas aussi pleinement, il lui sufferoit de savoir, que maintenant le Roi admet dans ses conseils les plus intimes une personne telle que le Comte de *Ranzau d'Aschberg*, un homme dont le charactère, les intentions et les vues sont trop bien connues de S. M. I. pour qu'Elle ne sentit les précautions, qu'une pareille position exige de sa prudence.

C'est donc de Son ordre special que Son Ministère declare par cette Note à M. le Comte de Scheel, Envoyé Extraord. de S. M. le Roi de Danemarc, que l'Impératrice, regardant Son grand ouvrage de la conciliation des affaires de Holstein comme en butte aux secousses les plus violentes, et à des machinations, qui tendent à en sapper les fondements, ne se permettra, ni à Elle, ni au Grand Duc Son fils, de faire un pas de plus vers la consommation d'une affaire aussi capitale, aussi longtemps, qu'Elle ne verra point un changement favorable a la sitnation actuelle et à la direction des affaires à la Cour de Danemarc. Mr. l'Envoyé Extaord. est prié de faire parvenir sans delai au Roi Votre Maitre ces sentiments, aussi justes que fermes, de l'Imperatrice. Il ne reste plus au Ministère, apres avoir rempli cet ordre, qu'à faire des voeux pour que l'impression, que les rapports de M. le Comte de Scheel feront sur l'esprit de S. M. D., rende un cours plus heureux à la confiance des deux Souverains et maintienne le vrai prix, qui appartient aux obligations réciproques et respectives des traités, qui unissent leurs Couronnes.

14. Christian VII. til Grev Ad. Gottl. Moltke.[a])
(Egenhændigt.)

Ayant jugé à propos d'abolir le Conseil d'état, Je Vous permets de vous retirer entièrement des affaires, & je vous demets par celleci de toutes les charges & fonctions que Vous avez exercées jusqu'à present par mon autorité. Le besoin de l'Etat ne me permet point de vous offrir une pension, & *la fortune, que Vous avez faite dans ce pais-ci, Vous en tiendra lieu.* Soyez d'ailleurs persuadé de la continuation de ma bienveillance.

Friedrichsberg ce 8. Decbr. 1770. Christian.

Pour le Comte de Moltke.

Brevvexling angaaende Arveprinds Frederiks Udviisning af den Kongelige Loge i Hoftheatret 1770.

15. Fra E. Brandt til Geh. Raad Grev Jørgen Scheel.

Le 6. de Decbr. 1770.

Votre Excellence sçait, que la Chaleur est excessive aux François. Le Roi m'a ordonné, à cause de cela, & surtout de crainte que ces vilains lampions incommodassent Son Altesse Royal, Msgr. le Prince Frèderic, de Lui proposer par V. Exc. la loge, que les Princes de Suède ont occupé.

J'ai l'honneur d'étre avec des sentiments très distingués &c. *de Brandt.*

---

[a]) Om denne og de øvrige Statsministres Afskedigelse s. Nyt hist. Tidsskr. IV. S. 675. Statsminister Grev Reventlow, Christian VII. forrige Gouverneur, modtog et omtrent ligelydende egenhændigt Brev fra Kongen; kun den Phrase „*& la fortune*“ &c. var her udeladt og følgende Linier tilføiede: Je Vous conserverai toujours de reconnoissance pour les Services que Vous m'avez rendus; mais les bésoins de l'Etat ne me permettent point de Vous le marquer, en Vous offrant une pension.

16. Svar fra Grev Scheel.

Son Altesse Royal Msgr. le Prince mon Maître m'ordonne de Vous prier, Monsieur, de bien vouloir présenter ses très-sousmis respects à Sa Majesté le Roi, & de Le remerçier très humblement de Sa gracieuse attention à son égard. Il n'y a ni chaleur, ni incommodité de lampions, qui puissent emporter sur la satisfaction & le plaisir extrême, que ressent Son Altesse Royal d'être avec Sa Maj. & par consequent Elle espère & se flatte, qu'il Lui sera permis à l'avenir, comme par le passé, d'oser rester dans la loge du Roi, la préférant à tout autre, par ce qu'elle lui procure la seule occasion de pouvoir rendre ses devoirs à Sa Majesté, & de Lui faire Sa cour.

J'ai l'honneur &c. *Scheel.*

Copenh. le 6. Dec. 1770.

17. Brev fra Brandt til Grev Scheel.

ce 7. Decbr. 1770.

J'ai lu au Roi notre maitre la Lettre de Votre Excellence. Sa Majesté a cru que j'avois mal rendu Ses ordres, & m'a ordonné de les repeter encore une fois, ne doutant point que Son Altesse Monsgr. le Prince ne s'y conformât. Le Roi a ajouté, qu'il avoit fixé le Lundi pour voir à Christiansbourg tous ceux qui jugent à propos de Lui faire leur cour. *de Brandt.*

---

18. Fra Struensee til Geheimeraadinde Perckentin.

à Madame de Perckentin, née Comtesse de Callenberg, à Pinneberg.

Madame!

Je me saisis du premièr moment qu'il m'est permis de Vous écrire. Les Occupations, les Devoirs, les Re-

lations du tems passé, ont peut-être affoibli, effacé jamais le souvenir de mes Amis. Le loisir de ma situation presente l'a rappellé d'autant plus vivement. Si mon silence a fait naître des soupçons de mes sentiments, j'en demande pardon à toutes les Personnes qui ont droit sur ma reconnoissance, et à Vous, Madame, principalement. Ce n'est pas pourtant le seul bien, que le changement de mon sort m'a fait. Je lui dois la connoissance de la Verité; Il m'a donné un Bonheur, que je ne soupçonnois plus à force de m'en éloigner. Ne regardez jamais, Madame, mon malheur qu'avec des sentiments religieux. Il me rend-infiniment plus, qu'il ne me fait perdre. C'est avec conviction, le calme et la joye dans le coeur, que je vous en assure. Je Vous supplie de répeter ceci dans la maison de Mr. d'Ahlefeld et à Rantzau. Je dois infiniment à ces deux Maisons, et il m'a été d'autant plus sensible d'entrainer avec moi des personnes, qui leur appartiennent. Permettez Madame, que j'y ajoute encore des Compliments pour Mad^{lle} de Thun, et la Maison de M. de Waitz. J'ai l'honneur d'étre avec des sentiments très respectueux.

Madame,

Votre très humble et très obéissant
Serviteur
Struensee.

ce 26. Avril 1772.

---

19. Fra Struensee til Grev Ranzau-Ascheberg.
(Tilstillet Dr. B. Münter.)

Voici, Monsieur, ce que je Vous ai prié de dire de ma part à Monsieur le Comte de Rantzau:

„Que je n'ai jamais eû un sentiment contraire à ce que je dois à son Amitié. Convaincû depuis longtems, qu'il agissoit contre moi, je ne me suis permis de l'éloigner de Copenhague. La facilité, les sollicitations,

et de très fortes raisons, qui n'avoient aucun rapport a *moi*, ne m'ont pû disposer d'y contribuer. Les affaires de la Cour de Russie lui en prouveront des demarches contraires, qu'il ignore peut-étre, parceque je ne lui en ai jamais parlé en detail. J'ai pû concevoir, que l'attachement pour son Maitre trouve blamable la conduite de son Ami — qu'il cherche de l'éloigner; mais qu'il porte quelqu'un à rendre son ami si malheureux que possible, cela n'entroit pas dans ma tête. Cependant après en etre convaincû par l'experience, j'ai trouvé, que la vivacite du zèle, les Circonstances, la Persuasion d'un peril dont on crut exposé son maitre, pouvoit étouffer tout autre sentiment. Je n'ai point conservé d'aigreur contre Monsieur le Comte. Eclairé depuis par la Religion, je lui ai rendû tous les sentiments d'un attachement personel, dont la memoire lui répétera des marques qui n'en laissent point de doute. Je fais des voeux pour sa Prosperité. Il n'est pas à moi presentement de lui donner des preuves plus fortes, plus sincères, que de souhaiter ardemment, qu'il trouve le Bonheur, que la verité de la Religion me fait sentir. Je désirerois a cet effet, qu'il se rappelle sa prevention contre la Médécine, et comme il en est revenû, après avoir lû Zimmermann, et senti le bon effet des remèdes, dont il s'est servi a Gluckstadt.

Que ce peu de mots puissent effacer tout ce que Monsieur le Comte nourrit contre moi personellement dans son esprit. Vous les lui rendrez, Monsieur, quand il n'existe plus de motif, qui puisse donner à cette démarche une autre explication ou d'autre but.

Struensée.

J'ai changé d'avis, et je me donne l'honneur d'adresser ce Billet a Monsieur le Comte, au lieu d'en charger Monsieur *Munter*.

ce 27. Avril 1772.

Struensée.

Tillæg

til ovenfor meddeelte Breve, og til „Bemærkninger og Oplysninger til Christian VII. Historie“, m. m. i Nyt histor. Tidsskr. IV. Bd.

Embedsmænd af høiere Grader, som Struensee gav Afsked, efter den 15. Sept. 1770.*)

Statsminister Grev Joh. Hartw. Bernstorff, Over-Secretair i det tydske Cancellie, afsk. 15. Sept. 1770. (s. ovenfor S. 312. 13.) Christian VII. tillagde ham d. 18de Sept. en Pension af 6000 Rdlr. (Død i Hamborg 18. Febr. 1772.)

Geh. Raad Grev Gustav C. Holk, Anden Deputeret for Finantserne; afskediget 15. Sept. 1770.

Geh. Raad Joach. Otto Schak, første Deputeret for Finantserne, afsk. 9. Oct. 1770.

Statsminister Ad. Gottl. Greve af Moltke, afsk. 8. Dec. 1770, uden Pension. (Fik 1773 en Pension af 4000 Rdlr.)

Statsminister Grev Otto Thott, afsk. 8. Decbr. 1770, uden Pension. (Tilbagekaldt i det Geh. Statsraad d. 17. Jan. 1772.)

Statsminister Grev Ditl. C. Chr. Reventlow, afsk. 8. Dec. 1770, uden Pension. (Fik 1773 en Pension af 4000 Rdlr., blev fuldmægtig Minister ved den endelige Afslutning af Byttetractaten med Rusland, og Gouverneur i det forrige Gottorpske Holsten.)

Statsmin. Fr. Chr. Rosenkrantz, afskediget samme Dag; med 1000 Rdlr. Pension.

Overhofmarskal Chr. Fr. Greve af Moltke, afsk. 1771.

Overstaldmester B. D. Werner v. Staffeldt, afsk. 1771.

*) Denne Liste meddeles her efter en Optegnelse fra A. 1774, endskiøndt den, ved nærmere Eftersyn, ikke vil findes ganske fuldstændig. Der mangler saaledes bl. A. adskillige ved Oprettelsen af Hof- og Stadsretten afskedigede Assessorer i Hofretten og i Borgretten, tilligemed endeel underordnede Embedsmænd i Collegierne m. m.

Hofjægermester Ferd. A. Chr. Gr. af **Ahlefeldt**, afsk. 1771. (Blev 1773 ansat som Oberstlieutenant à la suite ved Prinds Frederiks Regiment.)

Cabinets-Secretair Andr. **Schumacher**, afsk. 1771. (Blev atter 17. Jan. 1772 Deputeret i D. Cancellie; 1773 Amtmand i Segeberg.

Hofpræst Joh. A. **Cramer**, afsk. 1771. (Blev samme Aar Superintendent i Lybek; fik Pension af Kongen 1773.)

Conf.-Raad **Terkel Klevenfeldt**, Justits-Secretair og Asessor i Høieste Ret, afsk. 1771. („Efter hans Afsættelse kom han en Aften til et Apartement ved Hoffet, temmelig beskienket, og raabte høit til endeel Omstaaende: at han havde nu kun een Naade at bede om: nemlig at Kongen vilde lade ham skiære Halsen af".)

Conf.-Raad Henr. **Hielmstierne**, Asessor i Høieste Ret, afskediget som Asessor i det danske Cancellie-Collegium 1771.

Conf.-Raad Andr. **Graah**, Asessor i det Danske Cancellie, afsk. 1771.

Etatsraad P. **Aagaard**, Asessor i Cancellie-Collegiet, afsk. 1771.

Conf. Raad Ant. **Fabricius**, Cancellie-Secretair eller Deputeret i det tydske Cancellie; afsk. 1771, med 1000 Rdlr. Pension; begav sig til Altona.

Joh. Henr. **Kirchhoff**, Etatsraad, Cancellie-Secretair og Deputeret i det tydske Cancellie, afsk. 1771; samme Aar ansat som Landfoged paa Føhr.

Fr. Chr. v. **Esmarch**, Cancellieraad og Secr. i det tydske Cancellie, afsk. 1771.

Conferentsraad Otto Ge. **Pauli**, Committeret i Rentekammeret, afskediget 1771. (Blev 1773 Directeur for Øresunds Told.)

Conferentsraad Poul **Heltzen**, Committeret i Rentekammeret; afskediget 1771.

Etatsraad Jac. **Lowson**, Committeret i Rentekammeret, afsk. 1771, med 500 Rdlr. Pension.

And. P. Greve af **Bernstorff**, første Dep. i General-Toldkammeret, afsk. 1770, med 1000 Rdlr. Pension.

Joach. **Wasserschlebe**, Anden Dep. i General-Toldkammeret, afsk. 1770; ansat s. A. i det tydske Cancellie med 1200 Rdlr. 1771 blev hans Gage nedsat til 1000 Rdlr.

Barthol. de **Cederfeldt**, Tredie Dep. i Toldkammeret, afsk. 1770 600 Rdlr. Vartpenge. (Blev 1771 Amtmand i Kallundborg med 1000 Rdlr. Gage.)

Conferentsraad Conr. C. **Dauw**, Committeret i Commerce-Collegiet; afsk. 1770, med 500 Rdlr. Pension.

Corn. **Schumacher**, Etatsraad, afsk. 1770, med 500 Rdlr. Pension.

Chr. Conr. Greve af **Danneskiold-Laurvig**, Admiral, Deputeret i Admiralitetet, og Chef for Søvæsenet; afsk. 15. Sept. 1770.

Fr. Chr. **Kaas**, Contre-Admiral, Deputeret i Admiralitetet; afsk. 22. Sept. 1770.

Chr. Carl **Gabel**, Dep. i Admiralitetet; afsk. 1770. (siden Amtmand.)

Joach. Gottsche **Moltke**, Deputeret i Admiralitetet, afskediget 1770. (s. Nyt histor. Tidsskr. IV. S. 667.)

Gregers **Juel**, Minister ved det svenske Hof; afsk. 1771.

Andr. **Hauch**, Gen. Lieutenant, Deputeret i Generalitetet; afsk. 15. Sept. 1770. (Var siden Commandant paa Kronborg.)

Fr. Chr. Greve af **Danneskiold-Samsøe**, General-Postdirecteur; afsk. 5. Jan. 1771.

Joh. Chr. **Schrødersee**, Conf.-Raad, Postdirecteur og Borgermester i Kiøbenhavn; afsk. 5. Jan. 1771.

Wilh. Ludv. de **Rheder**, Conf. Raad og Post-Directeur; afsk. 1771. „Afslog at modtage det hvide Baand, 29. Jan. 1774."

Theod. **Holm** (siden adlet under Navn af **Holmskiold**,) Postdirecteur; afsk. 1771, med 500 Rdlr. Pension. (Ansat paa ny efter 17. Jan. 1772.)

Vollrath Aug. v. d. **Lühe**, Overpræsident i Kiøbenhavn, Overkammerjunker og Ordens-Secretair; afskediget 1771.

H. H. **Rønemann**, Etatsraad og Borgermester i Kiøbenhavn. Chr. **Fædder**, Etatsraad og Borgermester. Joh. **Valeur**, Etatsraad og Vice-Borgermester. H. Chr. **Hersleb**, Etatsraad og Vice-Borgermester. Jac. **Häsecker**, Etatsraad og Vice-Borgermester. Abr. **Falck**, Vice-Borgermester. H. Nic. **Nissen**, Etatsraad og Secretair i Magistraten.	Afsatte 1771, d. 5te Jan.

Joh. Fr. **Holmstedt**, Etatsraad og Raadmand, afsat 5. Jan 1771, tilligemed 9 andre Raadmænd.

Fr. Horn, Etatsraad og Politiemester i Kiøbenhavn.

Wh. Bornemann, General-Auditeur, m. m.

Conr. Wh. Greve af Ahlefeldt, Gouverneur i Kiøbenhavn; afſk. 1771.

Chr. Lebrecht v. Pröck, Amtmand i Kiøbenhavns Amt, afſk. 1771.

Fr. Carl Gram, Amtmand i Frederiksborg; afſk. 1771. (Fik 1000 Rdlr. Pension.)

Steen Cph. Buschmann, Amtsforvalter i Kiøbenhavns Amt; afſk. 1771. Jvf. Nyt hiſt. Tidsſkr. IV. S. 659. (Blev 1773 Amtsforvalter i Odense.)

Jacob Benzon, Vice-Statholder i Norge; afſk. 1771.

Cai Ranzau, Cantsler ved Overretten i Gottorp; afſk. 1771. (Blev 1773 udnævnt til Geheime-Conferentsraad.)

Joh. Ludv. v. Jugert, Vice-Cantsler ſamme Sted; afſk. 1771. (Igien indſat i ſit Embede 1773.)

Henn. von Qualen, Over-Landdroſt i Oldenborg; afſk. 1771. (Fik Elefant-Ordenen 1773.)

Beviis for, at Hans Bogbinder den yngre og Ambrosius Bogbinder vare Brødre.

(Tillæg til Historisk Tidsskrift III. S. 614—24.)

Ved
C. C. Werlauff.

Den paa ovennævnte Sted fremsatte Formodning, at to Personer med Navnet Hans Bogbinder have været samtidige med Kong Christian den Anden, er ikke gjendreven ved nogen senere fremkommen Kiendsgierning. Om den ældre Hans Bogbinder, Christians Pleiefader, vides hidtil intet mere end det allerede meddeelte [1]. Baade hans og hans Hustrues Dødsaar er ubekiendt [2].

Noget mere kan derimod tilføies de tidligere Efterretninger om den ene Søn af Christians Pleiefader, skiøndt de i det Hele falde sparsomt nok, nemlig om Hans Bogbinder den yngre, der fulgte Christian II. i hans Landflygtighed, og i fulde 25 Aar udmærkede sig ved en opofrende Virksomhed i den ulykkelige Konges og hans Slægts Anliggender, fornemmeligen som reisende Agent i forskiellige Lande. [3]

[1] Den 27de Juli 1509 var han, som Borgermester, med at underskrive et Dokument; Diplomatarium norvegicum, af Lange og Unger, II. S. 159.

[2] Frue Birgitte, som 1508 var med Dronning Christine i Odense (Ved. Simonsens Bidrag til Odenses Historie II. 1ste H. 113), har dog neppe været hans Hustrue, men en adelig Frue.

[3] De i det Følgende benyttede Dokumenter af det Münchenske Archiv i Christiania skyldes Prof. Allens, af det kgl. Geheime-Archiv Registrator Kall-Rasmussens velvillige Meddelelse.

Saaledes arbeidede han fra A. 1527 til 1531 utrættelig for at skaffe den landflygtige Konge Understøttelse med Skibe og Tropper, til et Angreb paa Danmark eller Norge, især fra Skotland [4]). Under 22de Marts 1527 meldte Hans Mikkelsen Kongen fra Lier, at Mester Hans Bogbinder, som var reist hiem til Søes (om til Danmark?), havde været hos ham og anmodet ham om at lade Kongen vide, „at han visselig vil bestille alt det som E. N. haver givet ham i Befaling, og han havde selv talt i Antwerpen med Robert Sacke af Skotland, som havde undervisst M. Hans om alle disse Ærende, som Doctor [5]) nu haver til Eder". Af et senere Brev fra H. Mikkelsen til Kongen (Lier, d. 28de October s. A.) synes det dog, som om H. Bogbinder ved denne Leilighed mistænktes for ikke at have iagttaget tilbørlig Forsigtighed [6]). Den 20de Mai 1529 skrev Christians Vice-Cantsler Cornelius Scepper fra Brøssel til (Mester) Melchior de Germania [7]), blandt andet, at det nu var Tid for Kongen at foretage noget; af Skibe kunde man erholde et tilstrækkeligt Antal i Nederlandene og faae dem paa andre Steder udrustede. Hvorledes dette kunde skee, vidste Overbringeren Johan Boeckbinder Besked om, og han vilde

---

4) Før October 1527 synes han ogsaa engang at have været i Basel; Historisk Tidsskrift III. S. 619.

5) Doctor Alexander Kinghorn, fra A. 1513 Professor i Medicinen ved Universitetet og Kongens Livlæge. Allerede før Dennes Flugt var han sendt til Engelland for at anholde om Understøttelse af Kong Henrich VIII. Den 6te Januar 1529 udfærdigede Chr. II. en Fuldmagt for ham til Kong Jacob V. af Skotland; Werlauff, Kbhavns Universitet indtil Reformationen S. 65.

6) Ekdahl, Christ. II. Arkif III. S. 1191.

7) En af Kongens tydske Medfølgere ud af Riget, tillige hans Secretair (Michelsen u. Asmussen, Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. d. Herz. V. 416), der 1525 var Kongens Gesandt hos Carl V., i hvilken Anledning han tilskrev Kongen et Brev paa Dansk; Ekdahl S. 861 fg.

i denne Anledning være brugbar; han blev ogsaa samme Dag af Melchior sendt med dette Brev til Kongen [8]). Den 26de Juli s. A. lod Melchior Kongen vide, at han paa den Dag havde været til Maaltid med Otte Andersen [9]), M. Hans Bogebinder og andre gode Folk, og der havde en „Wilhelm Bornwater" berettet som vist, at Fred var sluttet mellem Keiseren og Frankerige [10]). I Aaret 1531 synes H. Bogbinder at have tilbragt den meste Tid i Skotland. D. 10de Januar d. A. sluttede Christian den Andens Agenter (Mester) Gotskalk Erikssen [11]) og Hans Mikkelsen en Overenskomst med en skotsk Greve Wilhelm af Glencarne om fem Skibe med 600 Mand, som denne skulde sende til Delfzyl til Kongens Tieneste, mod derfor at erholde Tønsberghuus i Norge for ham selv paa Livstid eller for en Beslægtet [12]). Paa Concepten til denne Overeenskomst findes nogle Antegnelser med Gustav Trolles Haand, hvoraf kan sluttes, at H. B. dengang har opholdt sig i Skotland [13]); ligesom man ogsaa af et Brev fra for-

8) Münchenske Dokum.

9) Af Familien Ulfeld; han hørte, i det ringeste endnu 1528, til Christian II.s og Søren Norbyes Partie (Ekdahl, III. S. 1222, 1228, 1236), men gik siden over til Kong Friderich I.; Gram, Vid. S. Skr. IV. S. 281.

10) Den saakaldte Damefred i Cambray sluttedes egentlig den 5te August 1529; men Underhandlingerne vare allerede begyndte i Juni, og det kunde snart forudsees, at de vilde føre til en Fred, som var begge Parter lige magtpaaliggende; Schmidts Gesch. Frankreichs, II. S. 645.

11) Kongens Cantsler og en af de meest betroede Agenter for ham og hans Huus, endnu efter Friderich I.s Død; han var ogsaa til en Tid i Keiserens Tieneste; Gram anf. St. S. 331. 341; Samme „Om Christine af Danmark"; Vid. S. Skr. V. S. 36.

12) Samlinger til norske Folks Historie II. S. 33—34.

13) Geh.-Archivet; meddeelt af Prof. Allen. Gust. Trolle maa dengang altsaa have været i Skotland; i Slutningen af Aaret fulgte han med Chr. II. til Norge og blev 1532 ført med ham til Kiøbenhavn; Pal. Müller, Grevens Feide I. S. 221.

nævnte Wilhelm af Glencarne (Edinburg d. 24de August f. A.) til Christian II. seer, at denne havde sendt ham et Brev med H. Bogbinder. Endnu i Slutningen af Aaret træffes han her, thi d. 15de December 1531 underrettede Friderich I. fra Gottorp det danske Rigsraad om, at Christian II. Sendebud Mester H. Bogbinder var i Skotland for hemmelig at forhandle om Skibe og Folk[14]. Bestræbelserne i Skotland maae imidlertid have slaaet feil, da det var med nederlandske Skibe og tydske Tropper Christian i Slutningen af A. 1531 landede i Norge. Paa dette Tog fulgte han eller kom siden til sin Herre; i det Brev, denne under 21de Juli næste Aar fra Marstrand tilskrev sin Farbroder, kalder han Overbringeren Hans Puechpintter unsernn Secretari[15]. Efter Christians Fængsling maatte han, som de Fleste af dennes Venner og Medfølgere forlade Danmark, men vedblev derefter i en lang Række af Aar troligen at deeltage i alle Planer, Foretagender og Underhandlinger, som vedkom den fangne Konge og hans Slægt. Saaledes var han i Foraaret 1534 i Lybek, hvor han med sin Broder Ambrosius, Wullenweber, M. Meyer og Greve Christopher aftalte Planen til et Angreb paa Danmark[16]. I Aaret 1535 maa han have været her med Grevens Hær, da der i Slutningen af September eller Begyndelsen af October fra Leiren for Kjøbenhavn udstædtes „en Pasbortt" for ham til Flensborg[17]. I

[14]) Geh.-Archivet. Om maaskee H. B. har skullet skaffe Christian Forstærkning fra Skotland og først senere er kommen til ham i Norge? thi man kan ikke antage, at Friderich I. endnu den 15de December skulde have været uvidende om, at Brodersønnen i de første Dage af November var landet i Norge, hvor han d. 30te s. M. blev hyldet i Oslo.

[15]) Geh.-Archivet.

[16]) Pal. Müller, anf. St. S. 161.

[17]) Tegnelser o. a. Lande i Geh. Archivet; af Antegnelsens Plads slutter Kall Rasmussen, at Passet maa være udstedt paa den angivne Tid.

A. 1543 omtales han som en virksom Beforbrer af Underhandlingerne mellem Christian II.s Svigersøn Pfalzgreven og Insurgenthøvdingen Niels Dake i Sverrig, og skaffede Breve fra Førstnævnte til de svenske Misfornøiede[18]). At nogle af disse Breve bleve opsnappede paa Veien (Hist. Tidsskr. III. S. 623) bestyrkes af en samtidig Optegnelse, uden Aar og Dag, men øiensynligen vedkommende denne Tids Begivenheder[19]). Endelig synes han i Mai 1549 at have været tilstæde i Brysfel, der talt med Christian den Tredies Gesandter og deeltaget i Forhandlingerne angaaende Christian den Andens Døttre og deres Affindelse fra dansk Side[20]).

Om H. Bogbinders Ægteskab vides ikke mere end det tidligere Anførte (Hist. Tidsskr. III. S. 619—20); men at

[18]) I Cragii Hist. Chr. III. p. 253 (Overs. I. S. 260) kaldes den, der efter den meklenborgske Hertug Alberts Raad, overbragte Pfalzgrevens og Granvellas Breve til Sverrig, urigtigen en Boghandler (bibliopola).

[19]) Af nogle samtidige Efterretninger, uden Datum og Navn, i Geh.-Archivet er Følgende meddeelt af Kall Rasmussen: „Eth andet Artikell er thet Hans Bogbinder bestilleth her wthi Landet. Tha gaff hand en karll wti etth besynderligt Hwff XX Daler, som skulle føre hannem noghre Breffue (som waare Paltgreffuens oc Keyserens) ind y Suerig. Saa kiøbthe hand en Baadt wthi Strolsundt Langfredbag oc foor strax Paasche Affthen (1543 var 1ste Paaskedag den 25de Marts) wdt meth samme Baadt oc V Karle." Søndag (1ste April?) „Ydag kom Oluff Brems fraa Strolsundt oc gremedhe seg, at the Olender, som løbe vdt fraa Strolbtsundt, the waare greffuen, forthi the haffde Breffue met thennom paa Paltzgreffnens Wegne oc paa hans egne Wegne ocsaa tiill hans Hosthru."

[20]) Blandt nogle samtidige Optegnelser i Geh.-Archivet om en Reise fra Kiøbenhavn (22de April 1549) til Keiseren i Brabant, af en Unævnt (Mogens Gyldenstierne), som siger, at han reiste med Peder Svabe (i hvis Levnet, udg. af Sandvig, denne Reise dog ikke omtales) findes følgende noget utydelige Notits, hvoraf det i Texten Anførte dog synes at være Meningen: „Brüssel, 25de Mai. Hans Bogebynder wylle talle met K. C. (Kong Christian? Keiser Carl?) om Gyften (Medgiften?) om Rettighet, om bij 3 Kiister met Breffuene, om Gyften, Prijntzen oc Alder, bij døtter af Lotteryng (Lothringen)".

han har havt en Datter, Margarete, gift med Borgermester i Lund Jacob Hansen, og at hun er død d. 5te October 1564, som det synes, i Kiøbenhavn, erfares af en Liigsteen, der, i det ringeste, har existeret i Lunds Domkirke [21]).

Det vigtigste nye Bidrag til vor temmelig ufuldstændige Kundskab om Hans Bogbinder er dog den hidtil lidet kiendte og bemærkede Omstændighed, at han og den under Grevefeiden saa indflydelsesrige Ambrosius Bogbinder vare Brødre; en Omstændighed, som kan forklare ogsaa Sidstnævntes Virksomhed for Kongens Sag, allerede under dennes Landflygtighed [22]). At han i Aaret 1526 i denne Anledning reiste til Nederlandene, fremgaaer af den af Lybeks Magistrat Kong Friderich I. under 6te April meddeelte Indberetning fra dens Sendebud Poul van Velde, om at Ambrosius Bogbinder i Antwerpen og Lier havde havt en Sammenkomst med Christian II. og Hans Mikkelsen og modtaget Exemplarer af Keiserens Mandater mod Kongen og Hansestæderne [23]). Under 29de April s. A. tilmeldte Hans Mikkelsen Christian II., at han med Ambrosius B. havde indsendt i Danmark 60 Exemplarer af Brevet til den danzigske Borgermester [24]).

---

21) Sommelius, de templo Lundensi p. 104—5; ogsaa her kaldes han „Boghebindher".

22) Der mangle Data til at bestemme begge Brødres Alder; den Ældste var dog muligen Ambrosius, der allerede ved A. 1530 nævnes som Borgermester i Kiøbenhavn (Origines hafnienses, p. 175). Det kan endnu bemærkes, at Ambrosius A. 1526 eiede en Gaard i „Kiødmangerstrædet" (Langebeks Dipl. i Geh.-Arch. af Nic. Kirkes Archiv).

23) Geh.-Archivet; af Gemeinschaftl. Archiv. Maaskee menes her nogle af Keiseren udstædte Mandater, der anføres i Vollständiges Repertorium etc. i Falcks Samml. zur nähern Kunde des Vaterlandes. III. S. 241—42.

24) Dette Brev fra Christian II. til den danzigske Borgermester Johan Ventelant, dat. Lo 5te December 1525 og trykt uden Sted og Aar med en Fortale af H. Mikkelsen (Lier, d. 3die April 1526) er optaget i Scr. rer. Dan., Tom. VIII. p. 489—93; et Udtog heraf findes hos Hvitfeld, II. S. 1288.

Mærkeligt nok, at disse hans Stemplinger, som Kongen kiendte, dog ikke havde Indflydelse paa hans Ophold eller Stilling her. Endog da Hans Mikkelsens Svigersøn Nicolai Lusener[25]) efter foregaaende Fængsling paa Grund af sine Forbindelser med Christian II. maatte udstede et Orfeidebrev (Kiøbenhavn d. 11te Juli 1529), vare „Ambrosius Bockbinder Radtmann"[26]) blandt hans Forlovere.

Det authentiske Beviis for dette Slægtskabsforhold mellem Hans og Ambrosius Bogbinder afgive nogle Dokumenter vedkommende den Gaard i Høibrostræde, hvori man allerførst finder Christian som Prinds hos Eieren, Brødrenes Fader, og som, efter Ambrosius Bogbinders Død 1536 og Kiøbenhavns Overgivelse, enten heelt eller i det ringeste

[25]) Om denne H. Mikkelsens Svigersøn, som Hvitfeld II. S. 1249 kalder Niclas Liusener, en af Chr. II. Medfølgere ud af Riget, men som, hvad heraf erfares, senere maa være kommen tilbage, gives nærmere Oplysning i Grams Afhandling i Vid. S. Skr. IV. S. 285 og i Danske Magazin, 3die Række I. S. 238 fg.

[26]) Ambrosius B. nævnes dog ikke blandt Kiøbenhavns Raadmænd i Fortegnelsen i Pont. Orig. hafn. p. 176. De øvrige Forlovere vare: Thomas Guldsmed, Borgermester ved A. 1520; Orig. Hafn. p. 175; Jens Kammersvend, Raadmand ved Aar 1527 og 1531, S. 179 (hvem Gr. Christopher og Ambrosius Bogbinder lode henrette i Kiøbenhavn 1535, Hvitfeld II. S. 1454, 1485); om Albert van Goch, 1517 og 1519 Borgermester i Kiøbenhavn, en af Christ. II.s Medfølgere ud af Riget, men som snart synes at være vendt tilbage, er omstændelig Efterretning meddeelt af Kall Rasmussen i Danske Magazin 3die R. III. S. 241—42, hvortil endnu kan føies, at han den 4de December 1520 var tilstede i Stokholm, som en af de „menige Danmarkis Rigis Køpmens Fulmektige" (Ekdahls Chr. II. Arkif IV. S. 1330) og endnu i Begyndelsen af A. 1531 synes at have været i Nederlandene og der havt Forbindelse med Chr. II.s Tilhængere (Saml. til det norske Folks Spr. og Hist. II. S. 39). Den fierde Forlover var „Merthenn Steenhower, Burger tho Copenhagenn"; Gemeinsch. Archiv i Geh.-Archivet. Senere beretede Cantsleren Johan Friis, at han under Grevefeiden havde betalt Ambrosius B. 2 Rosenobler for et Pas til Tydskland; Suhms nye Samlinger, III. S. 277.

dennes Deel deraf maa være confiskeret af Kongen. Samme Aar (11te December) udfærdigedes nemlig for Apothekeren Johan Dich og hans Arvinger Brev paa „Halvdelen af det Steenhuus og Gaard udi Høibrostræde som Ambrosius Bogbinder tilhørte", dog med Vilkaar, at han inden Pintsedag skulde oprette et Apothek, som han selv vilde og skulde udi boe[27]). Denne maa dog ikke have kunnet opfylde den ham foreskrevne Betingelse, da der 1550, d. 25de Marts, fra Flensborg meddeeltes den til Kongens Apothcker antagne Willum Unno Brev paa Bolig for sin Livstid, frie for al Byens Tynge, i Kongens Gaard i Høibrostræde, „som han selv nu udi boer"[28]).

Den anden, Hans Bogbinder tilhørende Halvdeel af Eiendommen blev ikke behandlet paa lignende Maade; deels maaskee fordi han ikke befandtes saa brødefuld som Broderen, deels vel ogsaa fordi han dengang var fraværende. Men efterat han i Aaret 1550 med kongelig Leide var kommen tilbage og havde forligt sig med Kongen, hvilket kan sluttes deraf, at denne i Aaret 1552 sendte ham til den russiske Czar Ivan II. (Hist. Tidsskr. III. S. 623—25), solgte han sin Halvdeel til Kongen for en Sum af 600 Mk. lybsk. Dette erfares af følgende, under 19de Februar 1552 udfærdigede Brev til Tol-

---

27) Teg. o. a. Lande No. 4. (Geh.-Arch.). I Orig. hafnienses p. 469-70 kaldes denne Apotheker Johan van Dieck. Dette Apothek, det ældste i Kiøbenhavn, var det siden saakaldte Svaneapothek, oprindeligen beliggende paa Hiørnet af Høibrostræde og Amagertorv, men 1782 forflyttet til Østergade (Jonges Kbhavns Beskr. S. 406—7; Sammes 2den D. Mspt.).

28) Teg. o. a. Lande No. 5 (Geh.-Arch.). Han døde 1580 og kaldtes i sin Gravskrift Wilhelm von Vnna (Resenii inscr. hafn. p. 141); i en Apothekeregning af 1557 (Geh.-Arch.) kaldes han „Willem Aptecker von Vnnaw". Mere om ham og hans Apothek s. Herholdts og Mansas Samlinger til den danske Medicinalhistorie I. S. 241-44, hvoraf tillige erfares, at han 1572 overbrog det til Mathern von Wermelskercke.

deren i Helsingør, Sander Leyel (Tegn. o. a. Lande No. 4, Geh.-Arch.):

Chrystiann etc.

Vor gunst tiillfornn. Wij giiffue tegh tiillkiende, Att wy ere mester hans boegbinder skiuldiigh vj c m℔ lub. for hans partt vdj thenn gaard, som hans fader y boede y wor stadt kiøbnehaffnn oc wyllom Apoteker nu ybor, hullkenn partt hand off nu soldt haffuer. Thi bede wy tegh oc wille, att nhar hand tegh mett thette wort breff besogendis wurder, Att thu fornoger hannom for^{ne} vj c m℔ lub. oc tager hans quitantzs ther paa. her mett skeer wor wyllye. Thi lad tiid Ingenlunde. Act. drottninborigh fredagen post valentinj Aar M dlij.

Dominus Rex manu propria.

Paa den Tid maa han have opholdt sig i Randers; thi herfra udstædte han næste Dag Skiøde paa Eiendommen af følgende Indhold:

Jeg Hans Bogebinder indfødder vdj Køpnehaffn kiendis oc giør witterligt for alle mett thette mitt obne breff, Att jeg nu haffuer soldt, skiøtt oc affhendt fran meg oc mine arffuinge oc til hogbornne første oc Stormechtiste herre og koning, her Christian, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis koning, oc hans naadis arffuinge oc eptherkommer konninger vdj Danmarck all min partt, som er en brodeidell, vdj then gaard oc grund liggendis vdj Kiøpnehaffn vdj høyebrostrede, som min salige broder, Ambrosius bogebinder, sidst vdj boede oc nu Willom Apotecker vdj boer, mett all sin lenge oc brede, som then nu forfunden er, oc kiendis jeg meg att haffue faaett oc vpboritt af kon: mt: fulde nøge oc god betalning, som er vj c lubske marck vdj slig myntt som vdj Lybke oc hamborg for fulde genge oc geffue ere, for for^{ne} min gaardzs partt, Saa jeg tacker hans kon: mt: for god oc fuld betaling vdj alle maade, Oc kiendis jeg meg eller mine arffuinge ingen ydermer Deell eller rettighett att haffue vdj same gaard epther thenne dag, Oc beplichter jeg meg oc mine arffuinge att frii, hiemble oc fuldkommelig tilstande hogmelte ko: mt: min naadigste herre oc hans naadis arffuinge oc eptherkommer koninger vdj Danmarck for^{ne} min partt vdj for^{ne} gaard for all nogen ydermer tiltale, som ther paa

kand tale mett rette ther om epther thenne dag vdj noger maade, Till ydermer Wintnisbyrd oc bedre forwaring haffur jeg hengt mitt Signethe her neden for thet mitt obne breff, Kierlighen tilbedindis att besegle mett meg Erlig oc welbyrdug mend Johan Friiss till hesslagger kon: mt: Cantzler, Coruitz Vlfeld till kogsbølle kon: mt: Secreter, oc Hans Skougaard, Giffuitt oc Schriffuitt vdj Randers loffuerdagen nest epther Sanctj Valentinj dag. Aar etc. Mdlij°.

Hans Bogebinder met egen handt.[29])

Salget af Hans Bogbinders Andeel i denne Gaard, der i meer end et halvt Aarhundrede havde været i Slægtens Eie, har vel nærmest været foranlediget ved hans faa Maaneder efter paafulgte Sendelse til Rusland[30]). Da flere af Bogtrykkerkunstens ældste Udøvere selv vare Lærde, kan man let forklare sig, at en videnskabelig dannet Mand, som Mester Hans Bogbinder, under sit lange og omflakkende Liv, kan have giort sig saa bekiendt med en Kunst, hvortil selv hans Navn, om end paa en fiernere Maade, viiste hen, at han vel kunde paatage sig det Hverv at grundlægge den i et fremmed Land, hvor videnskabelig Cultur endnu stod langt tilbage[31]). Hvorlænge han, i denne Anledning, har opholdt sig i Rusland, er ubekiendt; men at han ikke, som man af Titelen paa den første der trykte Bog skulde slutte, maa være forbleven der til A. 1564 (Hist. Tidsskr. III. S. 626), kan sluttes af

29) Paa Pergament; med alle fire vedhængende Segl; i Hans Bogbinders Segl: H ... og Bomærke. Bagpaa: „Hans Bogbinders Sliøbebreff paa hans anpart j en gard j kiøpnehaffnn." (Geh.-Arch.)

30) Christian III. Brev til Czar Ivan II. Wasiliewitsch (J. Møllers theol. Bibl. X. S. 329) er dateret Viborg 3. Id. Maii 1552.

31) Naar K. Falkenstein, Gesch. d. Buchdruckerkunst (Leipzig 1840) S. 308, siger, at den første i Rusland trykte Bog var kommen for Lyset „unter der Aufsicht des Dänen Hans Hansen", maa denne Forf. altsaa have vidst, at den yngre Hans Bogbinders Fader havde samme Fornavn.

en Notice i Universitetets Regnskabsbog fra Philippi Jacobi Dag 1558 til s. D. 1559: at Mester Hans Bogbinder efter Rectors (Niels Hemmingsens) Befaling fik VI Daler „til Hielp at kiøbe sig Klæder for“. Hans Ophold i Rusland kan altsaa kun have varet i det høieste henved 6 Aar, ligesom hans Tieneste der, efter denne Omstændighed at dømme, synes kun at være bleven tarveligen belønnet.

Fire kjøbenhavnske Rigsdage.

(1645, 1648, 1650).

Af

Fr. Hammerich.

Imellem de to danske Rigsdage 1536 og 1660, som, hver paa sin Viis, fik den største politiske Betydning, ligger der en lang Række andre, hvis Historie for en stor Deel er temmelig ubekjendt og vel, paa Grund af Mangel i Kilderne, aldrig vil blive fuldstændig oplyst. Det maa da være os en Trøst, at deres politiske Betydning har været af en underordnet Art. Imidlertid findes der Undtagelser, og to af Rigsdagene, som afholdtes ved Overgangen fra Christian den fjerdes til Frederik den tredies Regjering, høre til disse Undtagelser, thi paa dem stræber en virkelig politisk Idee, at gjøre sig gjældende; tillige ere de, saavelsom de to andre Rigsdage fra samme Tid, os vigtige, fordi de afslutte de Forhold, der havde dannet sig under Christian den fjerde, og indlede de nye, der kom frem under hans Efterfølger. Det træffer sig derhos saa heldigt, at Kilderne til disse 4 Rigsdage, der holdtes i Aarene 1645, 1648 og 1650, ere temmelig fuldstændig bevarede, saa vi kan faae et anskueligt Billede af Bevægelsen paa dem. En Deel af Kilderne er enten meddeelt i Aktstykker eller benyttet paa forskjellige Steder, navnlig i Slanges Christian den fjerde, Paus's Corfitz Ulfeld, de fyenske Aktstykker, Hindsholms Dagbog, Christen Skeels Dagbog i danske Magasins 3die Række, endvidere i Larsens, Engelstofts og mine Afhandlinger om Rigsdagene og Molbechs om Corfitz Ulfeld, der samtlig forefindes i historisk Tidsskrift. En anden Deel af Kilderne, og

det en saare vigtig, ligger derimod endnu ubrugt i Arkiver og Bibliotheker. Det langebekske Diplomatarium, Tegnelserne, Registrene og Raadsbrevene i Geheimearkivet, Land-Kommissærernes Protokol paa Kongens Bibliothek, Thott folio 841, (der indeholder omtrent det Samme som folio 842 sammesteds, som Ny kongl. Saml. folio 631 og Rostgaard 4to 74, men er nøiagtigere skrevet med Jørgen Kruses egen Haand), Thott 4to 1634 paa Kongens Bibliothek, Rostgaard 4to 73 paa Universitetsbibliotheket og Acta Consistorii og Kopibøgerne i Konsistoriets Arkiv levere os en Mængde nye og høist interessante Bidrag. Det er efter de saaledes omtalte Kilder at efterfølgende Fremstilling af de 4 Rigsdages Historie er udarbeidet.

Træffende er det sagt om de 4 danske Stænder i Tidsrummet 1536 til 1660, at de vare „en ubestemt Størrelse"; de kunde, ligesom Generalstaterne i Frankrig, være snart Alt, snart Intet. De senere Haandfæstninger havde ikke anviist dem nogen konstitutionel Plads i Statsbygningen, deres Stilling som Landets Repræsentation beroede paa en Sædvaneret, man vidste ikke, om de vare raadgivende eller lovgivende, og deres eneste uomtvistelige Ret var, at hævde de respektive Privilegier. De bleve uregelmæssig sammenkaldte, og Forhandlingerne paa dem førtes uden Offenlighed og fast Regel. Repræsentationssystemet var saa uudviklet, at de Valgte kun Lidet turde foretage, idetmindste i Skattesager, hvortil de ikke havde Bemyndigelse af sine Vælgere. Hver Stand raadslog for sig selv og opløste sig ofte i flere underordnede Klasser, hver Stand, ja undertiden hver Valgkredses Deputerede fattede og indgav Beslutninger for sit Vedkommende; en Art Formænd (Ordførere) og Sekretærer bleve vistnok valgte af

Standen, men det kom næsten aldrig til nogen egenlig Forhandling mellem alle Stænder eller samlet Rigsdagsbeslutning. Alt var Stumper og Stykker. En nødvendig Følge af dette var, at Rigsdagen stod paa et lavt Udviklingstrin, en Omstændighed, der for Resten i een Henseende ikke var uheldig; thi just den frelste Borgerstand og Geistlighed fra, paa en Rigsdag, hvor der, som tildeels paa Slesvigs og Holsteens Landdage, stemtes per majora, at blive kvalte under Adelens Overvægt. Rigsdagens Betydning til daglig Brug kunde ikke være synderlig stor, i det Høieste var den som en Art Supplement til Rigsraadet, denne underlige Blanding af en Landsrepræsentation og et Ministerium (Rigshofmesteren, Kantslerne o. s. v. vare egenlige Ministre). Rigsdagen blev ogsaa gjerne kun sammenkaldt, naar Finantsernes Stilling var altfor betænkelig, og indskrænkede sig da meest til at bevilge nye Skatter. Imidlertid er man dog gaaet meget forvidt ved at paastaae, at slet ingen almindelige Statsgjenstande, Kongevalget undtaget, bleve den forelagte[1], den følgende Skildring vil tilstrækkelig oplyse dette. De Besværinger (gravamina), Stænderne indgave, navnlig med Hensyn til Krænkelser af Privilegierne, havde desuden ofte vigtige Følger. Og det, at Rigsdagen gjerne indkaldtes i Nødens Tider, gjorde, at den, som til daglig Brug betydede Lidet, ved overordenlige Leiligheder kunde, som vi have omtalt og som 1660 beviser, gjøre sig til Alt.

I Christian den fjerdes Dage begyndte Rigsdagene, der havde været tilbagetrængte under Frederik den andens aristokratiske Regjering, at faae en større Betydning. Den borgerligsindede Konge var ikke utilbøielig til, i Kampen med sine myndige Rigsraader at støtte sig til de lavere Stænder.

[1]) Nyt hist. Tidsskrift 4, 159.

Finantsernes sørgelige Tilstand og den offenlige Nød under hans 2 sidste Krige gjorde desuden Stændernes hyppige Sammenkaldelse til en Nødvendighed. Og Adelen, der kjendte „det Ny og Raab“, der udgik imod den, haabede, at dette skulde blive mindre, „naar Stænderne fortroligviis samtlig kunde konferere“, og androg derfor oftere paa deres Sammenkaldelse [2]). Denne Forbittrelse hos de lavere Stænder havde nu ogsaa naaet en faretruende Høide, medens Selvfølelsen begyndte at vaagne, navnlig imellem Borgerne. Strax efter den ulykkelige tydske Krigs Ende i Aaret 1629 havde de paa en Maade tiltvunget sig tre Provindsforsamlinger for Kjøbstæderne, i Veile, Viborg og Ny, hvor en længe gjemt Forbittrelse skaffede sig Luft med Hensyn til det Aag, der var lagt baade paa dem og Bonden. Bonden i og for sig kunde jo nu Intet gjøre, til Rigsdagen blev han ikke mere indkaldt, uden naar han skulde udøve den passive Borgerpligt, at hylde en Konge. Geistligheden havde vistnok lidt saameget af Adelens Vilkaarlighed, at den umulig kunde være gunstig stemt imod den. Dog var dens Optræden som Stand i længere Tid temmelig tilbageholdende, og det var kun Studenterne, der ved tusind Smaadrillerier imod Adelen søgte at hævne sig.[3]) Foruden Ønsket om Udsoning med de lavere Stænder, var der en anden Grund, som gjorde, at Lederne for den yngre Deel af Adelen ønskede Rigsdage. De vare nemlig ikke fornøiede med at Rigsraadet næsten ganske affondrede sig fra dem og satte sig saa høit over dem, og de frygtede Indflydelsen af Kongens Svigersønner, der altid stærkere gjorde sig gjældende som Kongen ældedes. Disse Ledere, saavelsom de mere Klartsynede blandt Borgerne, saae, at Rigsraadet, der meest bestod af ældre

---

[2]) Sjæll. Adels Brev 1ste Marts 1644. (Geh. Arkiv).

[3]) Nyerup hist. statistisk Skildring af Danmark og Norge 3, 2, 106 flg., Badens Universitets Journal 3, 20.

Mænd, ikke var Stillingen voxen eller istand til med Kraft at haandhæve sin betydelige Magt. De gamle Forhold vare i fuld Opløsning, noget Nyt maatte arbeide sig frem, og under den almindelige Gjæring, dette fremkaldte, vilde den Stærkeste, enten Svigersønnerne eller Adelen eller de borgerlige Stænder, tilsidst gaae af med Seiren. Man vilde derfor forsøge paa, hvad der lod sig udrette, men den bedste Skueplads for saadanne Forsøg maatte en Rigsdag være.

Disse vare Stemningerne og Tilstanden, da den ulykkelige svenske Krig 1645 nærmede sig sin Slutning. I Løbet af Juni Maaned havde Kongen indkaldt Provindsmøder af Stænderne, for Smaaøerne ved en Skrivelse af 16de Juni[4]), for Fyen, hvor ogsaa en Deel af den jydske Adel opholdt sig, ved en Skrivelse af samme Dato[5]), for Skaane i Malmø ved en Skrivelse af 17de Juni[6]), og endelig for Sjælland i Kjøbenhavn. Alle Forsamlinger skulde erklære sig over Svenskens „ubillige Postulata", og om Stænderne vilde Krig eller Fred. Den sjællandske Provindsforsamling forvexles ofte med den senere Rigsdag[7]); vi ville derfor omtale den noget udførligere, og det tillige, fordi den i og for sig havde ikke ringe Vigtighed som en Indledning til Rigsdagen. Under 16de Juni sendte Kongen et Brev omkring til de sjællandske Leensmænd: „at de, eftersom Tidens Korthed ikke tilstedede, at skrive Enhver til a parte, skulde forstændige Adelen i sit Leen", at møde den 23de Juni i Kjøbenhavn, hvorhen tillige Borgemestrene og Raadet i hver Kjøbstad skulde skikke „tvende af deres Middel" og Geistligheden Provsterne og een Præst af hvert

---

4) Smaalandske Tegnelser Nr. 6. (Geh. Ark.)

5) Fyenske Tegnelser Nr. 5. (Geh. Ark.)

6) Skaanske Tegnelser Nr. 7. (Geh. Ark.)

7) Ny danske Mag. 6, 209 kaldes den feilagtig af selve Konsistorium „Generalstændernes Møde".

Herred, „anseendes, noget Magtpaaliggende dem her skulde blive communiceret".[8]) Den berammede Dag kom, til hvilken ogsaa Universitetet sendte tvende Deputerede;[9]) tillige mødte sandsynligviis Bisskoppen og Nogle fra Kapitlet og Sorø. Rigsraadet gav Møde og fremlagde derhos, sandsynligviis ved Kantsleren, sit „Foregivende," (Proposition) om Kongens Ønske, „Freden igien at erlange," og om de Svenskes ubillige Fordringer, hvormed en Afskrift af disse fulgte. „Dersom I, hed det til Slutning, befinde slige deres ubillige Postulata uraadeligt at indgaae og samtykke, at I da ville deliberere og gjøre noget Forslag, hvorledes Krigen kan continueres." Forslagene skulde gjøres skriftlig[10]). Alle 3 Stænder i 3 Breve af 24de Juni skjøde Sagen fra sig som „Privatpersoner" og ind under Kongens og Rigsraadets Afgjørelse, og Adelen tilføiede ikke uden Spydighed, „at de hverken af Gud eller den christelige Øvrighed til Saadant at raade havde været betroede."[11]) Følgende Dag udfærdigede Adelen et nyt Brev, hvori det ogsaa hedder temmelig spydigt, „at Aarsagen til Krigen var Stænderne ubevidst, og Protester af Fienden dette Riges Stænder ikke kunde tilskrives". Hvis der skulde afstaaes Noget, raader man, at holde sig til Kongens Arvelande, hvis Krigen skulde fortsættes, kommer man med flere Forslag til at reise Penge og væbne Folket. I Tilfælde af at det kom til Fred, ønsker man en almindelig Stænderforsamling, for alle

---

[8]) Sjæll. Tegnelser Nr. 28 (G. A.), sammenlign Edvardsens Skjelskjør 467.

[9]) Ny d. Mag. 6, 209.

[10]) Raadets Br. til Adelen 23de Juni (Raadsbreve Nr. 53 G. A.) do. til Borgerskabet do. (Rostgaard, 4to 73, Univ. Bibl.)

[11]) Adelens Br. til Rigens Raad 24de Juni (Raadsbreve Nr. 53 G. A.) „Kjøbstædernes Resolution" s. Dag (Rostgaard 4to 73, Un. Bibl.), Rektors og Prof. Erklæring s. Dag (Ny d. Mag. 6, 208).

Tilfælde ønsker man, at Raadet vil slutte sig til Adelen og underskrive med den.[12]) Paa dette Brev svarede Raadet under 27de Juni, at det begribeligviis ikke kunde foreskrive Svensken, hvad han skulde sætte blandt Fredsvilkaarene; det erklærede sig derpaa over Adelens Forslag og for en almindelig Rigsdag, om hvilken det havde andraget hos Kongen. Enighed mellem Stænderne, „at de kunde mene det hverandre af Hjertet," var saare ønskelig; man havde ogsaa lovet hinanden det forgangen Sommer, men alligevel hørtes der nok om „Skamskrifter og ubetænksomme Discurser." Forslaget, at Raadet skulde slutte sig sammen med Adelen, søgte det at undgaae et ligefrem Svar paa,[13]) thi det vilde ligesaa gjerne, som vi paa de næste Rigsdage skulle see det, hævde sin overordnede Stilling, som Adelen vilde undergrave den. Adelen svarede under 30te Juni og „befalede Sagen Gud og Eder, gode Herrer". „Vi have, hedder det, ingen Aarsag givet til den optændte Krig, mens den langt førend den begyndte, befrygtet," og i sin Tid raadet til gode Alliancer.[14]) Kongen havde taget Adelens mindre gode Villie til Bevilgninger og dens Stiklerier, der ogsaa sigtede just paa ham, meget unaadig op og yttrede sig derom under 3die Juli i et Brev til Rigsraadet.[15]) „Vi maatte vel vide, hedder det heri, om de Godtfolk af Adelen sig monne indbilde, at, naar Freden er gjort og sluttet, det da dermed skulde blive klart." Tropperne maae dog først have sin Sold og aftakkes, eller ogsaa gjøre de Oprør. „De ere Mestere udi Landet, og vi, som den Ældste af det Haandværk, kan intet os med dem anderledes

---

12) Adelens Br. til R. R. 25de Juni (Raadsbreve Nr. 53 G. A.)
13) R. R. Br. til Adel. 27de Juni (Samme Sted).
14) Adels Br. til R. R. 30te Juni (Samme Sted).
15) K. Br. til R. R. 3die Juli (Sjæll. Tegnelser Nr. 28 G. A. og N. danst Mag. 5, 76 flgde.).

end vel adskille". Han beder Rigsraadet „forstændige" Adelen, at, „om de vil staae den Æventyr, som deraf kan følge, vi da for Gud i Himmelen og al Verden vil være undskyldt". Han omtaler den slette „Affection", Folket nærer mod Adelen; „kom nu Sligt til, formoder vi, det ikke vil gaae vel til". „Naar de deres Herre til deres Fæderelands Defension skal undsætte, ere de ikke ved Middel, men naar de Kronens Gods kan bekomme, er der Penge nok forhaanden." Med de nævnte Indlæg var det kjøbenhavnske Provindsmøde endt og viste altsaa, ligesom de omtrent samtidige fyensk-jydske, smaalandske og skaanske Provindsmøder, at Stænderne ikke vare for Krigens Fortsættelse, men dog overlode Alt til Regieringens videre Bestemmelse.

Rigsdagen 1645.

(Fra 11te August til midt i September).

Disse vare Forholdene, da Tiden til Rigsdagens, af Raadet lovede Indkaldelse nærmede sig. Fienden holdt en Deel af Landet besat, Freden var sin Afslutning nær, Finantsnøden var stor, fremmede Tropper oversvømmede Alt. Adelen søgte, at drage Raadet ned til sig eller sig op til Raadet, at faae saa megen Magt og betale saa Lidet som muligt; Kongen og Borgerstanden vare i høi Grad forbittrede paa den, Borgerstanden vilde arbeide for at faae en taaleligere Stilling; Raadet, der tildeels maatte dele det Had, der var lagt paa Adelen, vidste ikke, hvad det skulde gjøre. Rigsdagen blev udskrevet. Vi maae dog her, idet vi give den Navn af Rigsdag, bestemme dette Navn noget nøiere. Det var ikke nogen fuldstændig Rigsdag, da, som der strax skal berettes, ikkun Adelen og Raadet, men ikke Borgerstanden og Geistligheden mødte fra alle Landskaber. De bleve udentvivl holdte tilbage

af Krigsforholdene. Alligevel var Forsamlingen saa vigtig, de kongelige Propositioner saa omfattende og dens Beslutninger saa gjennemgribende for hele Riget, til hvilket de bleve udstrakte, at vi nødes til at give den Navn af en Rigsdag, hvad den ogsaa var, ifølge sit hele Anlæg.

Under 19de Juli[16]) tilskrev Kongen Leensmændene paa Fyen, Sjælland og Smaaøerne, at de, da han ikke kunde erfare Folkets Mening, „uden Fuldmægtiges Udgjørelse af hver Provinds", skulde samle Adelen fra Fyen i Odense den 30te Juli, fra Sjælland i Ringsted og fra Smaaøerne i Maribo, til at „udgjøre Fuldmægtige". I en Efterskrift beordres de til ligeledes at lade Geistligheden vælge een Provst og een Præst af Herredet, og Kjøbstædøvrighederne hver „2 af deres Middel." Samme Dag tilskrev Kongen de jydske Komissærer, at samle Jyllands Adel, der meest opholdt sig i Fyen, og lade den ligeledes træffe sine Valg.[17]) Under 27de Juli[18]) udgik den samme Ordre til den skaanske og hallandske Adel, der skulde samles i Kjøbenhavn og der vælge sine Fuldmægtige. Til Universitetet sendtes Indkaldelsesbrevet først om Aftenen den 10de August; Indkaldelser til Biskopperne, Kapitlerne og Sorø Akademi[19]) mangle, dog ere de vist udfærdigede. De saaledes valgte „Fuldmægtige" skulde med sine Fuldmagter indfinde sig i Kjøbenhavn den 10de August og høre Propositionerne, om man skulde fortsætte Krigen, eller, hvis det kom til Fred, da om, hvorledes Soldaterne bedst kunde aftakkes

---

16) Sjæll. Tegnelser Nr. 28 (G. A.)
17) Jydske Tegn. Nr. 11 (G. A.)
18) Skaanske Tegn. Nr. 7 (G. A.)
19) Sjællands Biskop mødte. (Acta Cons. Nr. 7 under 11te August, Kons. Arkiv). Om Kapitlerne mødte, kunde synes tvivlsomt, da Kongen under 18de September „besøger" dem om Skat, udenat omtale nogen Bevilgning (Sjæll. Tegn. Nr. 28).

„og vort Fædreneland igjen bringes paa Fode og i nogen god Posture."

Valgmøderne vare endte, paa den berammede Dag vare de Indkaldte samlede i Kjøbenhavn, dog mødte den sjællandske og jydske Adel i Masse, fordi den endnu ikke havde „udgjort Fuldmægtige". Medens Fredsunderhandlingerne i Brømsebro vare sin Afslutning nær, aabnedes Rigsdagen den 11te August; om der er blevet udblæst Herredag, vide vi ikke. Det var ved andre Leiligheder Skik baade her og i Sverige, og er det jo endnu den Dag idag i Kjøbenhavn, men maaskee Udblæsningen meest foretoges med Hensyn til Retssagerne, som skulde afgjøres. Stænderne gave Møde paa Slottet, hver Stand rimeligviis for sig, Rigsraadet var tilstede. Kongens Brev af 11te August, skrevet af ham selv, blev fremlagt, saalydende: „Efterdi imellem os og vores Naboer, efter den Allerhøiestes Velbehag, Freden synes at være sluttet, da skal Rigens Raad med Adelen og de andre Stænder, som hid kaldet ere, os lade forstaae deres underdanigste Mening og Betænkende, hvorledes man, efter denne Tids Beskaffenhed, kan sættes i saadan Posture: 1) At vi kan have at leve af. 2) At Regjeringen kan føres, Gud i Himmelen til Ære og Lov og den menige Mand til Trøst og Gode. 3) At Landsens Defension saaledes i Fredstid kan anstilles, at man med Gud i Himmelens naadig Bistand tillands og vands kan have Ære, Tjeneste og Sikkerhed af; hvortil ærlige og fornemme Officerer tillands og vands, som forstaae det, de give sig ud for, udkræves. Og efterdi Gjælden vil for Alting betales, og det er bekjendt, at vi strax i Begyndelsen af den svenske Krig blev af med vores Formue i Fyrstendømmerne, saavelsom i Jylland og Skaane, og dog satte til hos Kronen, over dette Forrige, en anseelig Summa Penge, hvoraf Designation herhos findes, og dertil ladet formynte alt det Sølv og Guld, som løst og fast

forhaanden var, da forsee vi os naadigst til Rigens Raad og de andre Godtfolk, som forstrevne ere, at vi, for Andre, som Kronen i denne Tid forstrakt haver, bliver betalt. Befalendes Eder samtlig og sær i den Allerhøiestes Beskjermelse.“[20]) Bilaget angaaende Kongens Forstrækning, to Protokoller, som endnu gjemmes blandt Geheimearkivets „Raadsbreve“, vise denne Forstrækning fra 1620 til 1645 beregnet til omtrent 3,393,940 Rdlr., en overordenlig stor Sum, efter hine Tiders Vilkaar.[21]) Kongen havde ved sit Brev anviist Stænderne den meest udstrakte Virkekreds; de skulde gjøre de største Bevilgninger for at ordne Finantserne og betale Gjælden, de skulde endvidere ordne Defensionen, ja, paa en vis Maade, hele Regjeringen. Men der var noget Formløst og Svævende i disse Forslag, som kunde gjøre Behandlingen af dem vanskelig nok. Af denne Grund, men vistnok især fordi man frygtede, at Stænderne skulde blande sig i altfor Meget, skyndte Rigsraadet sig med at fremlægge et mere ordnet og begrændset „Foregivende“ (Proposition). Dette skete i det samme Møde og skriftlig ved et Indlæg til hver Stand for sig; om Kantsleren, Herr Christen Thommesen Sehested, tillige som Raadets Ordfører har holdt en mundlig Tale, hvad han ellers pleiede van, kan vi ikke afgjøre. Af Propositionerne fra Raadet have vi kun dem til Adelen og Borgerskabet og nogle løse Efterretninger om den til Geistligheden. De to bevarede Propositioner stemme overeens i det Væsenlige. Den til Adelen begynder med en Taksigelse, fordi man var mødt, og forklarer dernæst, „hvorledes Hans Majestæt, skjøndt Aarsagen til Sammenkaldelsen nogenledes var at fornemme af hans Missive, havde befalet, end ydermere at lade Eder forstaae

[20]) K. Br. i Landkomissærernes Protokol (Thott. fol. 841 K. Bibl.), sammenlign Nyerups Christian den 4de, 138.
[21]) Raadsbreve Nr. 54 (G. A.)

hans naadigste Villie og Begjering, og udi hvad Stand Fredstractaterne nu verserer." Først skulde den Deel af Adelen, der ikke endnu havde valgt Fuldmægtige, „efter lovlig Brug", foretage disse Valg, „da saadant et høit anliggende Værk ved Mange ikke frugtbarlig kan in tali passu fuldbrives." Der udtaltes det Haab, at Provindserne ikke vilde „separere sig fra hverandre". Dernæst underrettes Standen om, at Freden er næsten afsluttet. Følgelig maa der bevilges Penge til Soldateskens Afskaffelse, „at ei Landene derover ruineres". Endelig bør man, „grundelig at overveie og betænke, paa hvad Maneer vores kjære fælleds Fædreneland igjen kan bringes paa Fode og sættes i Positur" mod en mulig Fiende.[22]) Propositionen til Borgerskabet er, med Undtagelse af Ordren til at vælge Fuldmægtige, der dog maaskee er givet mundlig, næsten eenslydende med den til Adelen.[23]) Universitetet, eller, som det gjerne kaldtes, de Høilærde, der havde ladet møde ved 4 Professorer, fik de samme Punkter forelagte og tillige Ordre som Adelen, „at gjøre et Udskud, som med de andre Stænders Udskud kan møde til videre Propositions Hørelse."[24]) Geistligheden i det Hele har sikkert faaet samme Proposition, og hermed vare saa Aabningsmøderne forbi.

Udskudsvalgene forestod, hvor de ikke allerede vare foretagne og de Valgte ved denne Leilighed havde faaet sin Instrux af Vælgerne. Den sjællandske Adel valgte endnu samme Dag 2 Mænd, dog med Forbehold, at Enhver af Vælgerne skulde give sit særegne Samtykke til Bevilgningerne, et Forbehold, hvorover Kongen blev vred.[25]) Den jydske Adel,

[22]) K. R. Proposition til Adelen (Raadsbreve Nr. 53. G. A. og Thott. fol. 841. K. Bibl.)

[23]) Rostgaard 4to 73. (Un. Bibl.)

[24]) Acta Consistorii Nr. 7. (Konsist. Arkiv).

[25]) Raadsbreve Nr. 53 (G. A.).

hvoraf henimod 30 vare mødte, en Deel med Fuldmagter fra Udeblivende, traf den 12te August Valg paa 6 Fuldmægtige; desuden bevilgede den samtlig en halv Sletdaler af hver Tønde Hartkorn til at betale og afskaffe Soldaterne med; fordredes der yderligere Bevilgninger, maatte de Fuldmægtige „have udi god Agt Jyllands onde Tilstand og ikke videre udlove, end man kan afstedkomme".[26] Saaledes var Adelens Udskud valgt og bestod af noget over 20, der den 12te August holdt et Møde, hvori de gjorde den „Afsked", at „Enhver maa libere tale, og hvis i saa Maade talt bliver, skal holdes hemmelig af os Alle"[27]), en Aftale, som under de mislige Forhold kunde være forsigtig nok. Universitetet valgte et Udskud af 3,[28]) og maaskee har Geistligheden og Borgerskabet, hvad vi dog ikke udtrykkelig vide, ogsaa foretaget sine Udskudsvalg. Hvis dette er skeet, vil saaledes det engere Udvalg af alle 3 Stænder, der skulde træde i deres Sted, have bestaaet af omtrent 70 Medlemmer. Men, som sagt, om det er skeet, er tvivlsomt; de Stænderdeputerede af de lavere Stænder vare jo i og for sig et Udskud. Antallet af de Deputerede, der paa de forskjellige Rigsdage var saare forskjelligt, saaledes at samme Valgdistrikt snart valgte færre, snart flere, var i det Hele uden stor Indflydelse paa en Sags Gang. Idetmindste i Bevilgninger gjaldt de Deputeredes Votum kun for vedkommende Distrikt, der gjerne i Forveien passede, at have bundet dem ved Løfter. Parlamentariske Kampe og Beslutninger, hvori Fleertallet gjorde et Udslag, kjendte hiin Tid saagodtsom ikke; Alt var i sin Barndom. Lederne for Adelen kjende vi saa temmelig; det maa have været dem, der traadte frem som Ordførere, valgtes til Landkomissærer og tilsidst kom ind i

[26]) Thott. fol. 841. (K. Bibl.).
[27]) Samme Sted.
[28]) Acta Cons. Nr. 7.

Rigsraadet. Blandt dem ville vi fremhæve: Erik Juel, Henrik Rammel, Mogens Høeg og især Jochum Gersdorf og Christen Skeel, to fædrenelandsksindede og kraftige Mænd, der siden kom til at indtage de høieste Poster i Riget. Lederne for Borgerskabet synes at have været de kjøbenhavnske Borgemestere, Hans Nickelsen Lund og Hans Nansen, tilligemed Borgemesteren i Kjøge, Enevold Rasmussen, en Broder til Biskop Brochmand. Dog er dette kun en Gisning, grundet paa deres Optræden ved de foregaaende Provindsmøder og den næste Rigsdag, thi i alle vore Kilder mangle Borgerskabets Breve sine Underskrifter.

Efter Udskudsvalgene samledes disse Udskud, der sandsynligviis havde valgt sig Ordførere, enhver Stand for sig selv, Adelen rimeligviis paa Slottet, Geistligheden i Fruekirkes Konventhuus og Borgerskabet i det islandske Kompagnis-Huus; idetmindste træffe vi dem ved disse Tider samlede i de nævnte Lokaler. Fuldmagterne indleveredes i Kancelliet. Stænderne gjorde vel af og til, som siden nøiere skal blive omtalt, en Aftale, eller førte en Strid ved Hjælp af Udsendinge og Skrivelser fra den ene Stand til den anden og udøvede en vis Indflydelse paa hverandres Beslutninger, men til noget Plenum eller nogen samlet Forhandling er der intet Spor. Da hver Stand gjerne saae Rigsraadets Magt indskrænket, fandt man det følgelig ikke rigtigt, at holde sig til dets Proposition, naar Kongens, der anviste en langt større Virkekreds, ogsaa var fremlagt paa Bordet. Man opfattede Kongens Proposition, idetmindste gjorde Adelen og Borgerskabet det, under tre Hovedpunkter: 1) Bevilgning til Soldaternes Aftakkelse og Forsvarsvæsenet. 2) Forslag til at ordne Forsvarsvæsenet. 3) Forslag til at ophjælpe saavel enhver Stand, som Landet i det Hele, og til at ordne Regjeringen bedre. Det sidste Punkt havde Rigsraadet, som forhen antydet, vidst

at omgaae med betydningsfuld Taushed, ifald det ikke, hvad dog er lidet rimeligt, ligger skjult i Udtrykket „bringe paa Fode"; men man kunde naturligviis ikke formene Stænderne i at behandle det og behandle det som det Vigtigste. Raadet havde ogsaa forbigaaet Kongens Fordring om Gjældens Afbetaling og en Tilbagebetaling af hans Forstrækning, og heri handlede Stænderne ligesom det havde handlet.

Adelsudskuddet maa oftere have holdt Møder, maaskee daglig. Vi kjende 2 Indlæg fra det til Rigsraadet, daterede fra 15de og 25de August, men vi vide af Borgerskabets Indlæg, at det idetmindste ogsaa den 18de og 20de har holdt Møder og fattet Beslutninger.[29]) Med Hensyn til Forslagets første Punkt, Bevilgningerne til Soldateskens Aftakkelse m. m., erklærede man sig villig til for Lolland og Fyen at erlægge een Sletdaler for hver Tønde Hartkorn i Korn eller Penge og 2 pCt. af Renten. De Tilstedeværende for Sjælland lovede for deres Person det Samme, men de savnede, som ovenfor anført, Fuldmagt dertil fra de Ikketilstedeværende.[30]) Som en Følge heraf lod Kongen den 4de September de Adelige, der havde givet en „limiteret" Fuldmagt, indkalde til Kjøbenhavn den 11te September, hvor det skulde foreholdes dem, „at deres Fremgangsmaade os meget uformodenlig forekommer i denne farlige Tid," og de skulde opfordres til, „ikke at separere sig længere fra Andre".[31]) Rimeligviis ere de Indstævnede gaaet ind paa Kongens Fordringer. For Jyllands Vedkommende bevilgede Adelen den ovenanførte halve Sletdaler for Tønde Hartkorn og desuden 2 pCt. af Renten og udtalte sin

---

29) Borgerskabets Svar paa nogle af Adelens Forslag, udateret. (Rostgaard 4to 73. Un. Bibl. aftrykt som Bilag 2).

30) Adelens Deputeredes Forslag 25de Aug. (Raadsbreve Nr. 53 og Thott. fol. 841).

31) K. Br. 4de Sept. (Sjæll. Tegn. Nr. 28).

Formodning, „at de andre Stænder udi Jylland, naar de derom anmodet blive, sig og iligemaade, deres Fædreneland tilhjælp, dertil bekvemme.“ For Skaanes Vedkommende, hvilket Landskab havde lidt saameget, udtalte man den „underdanigste og venligste Formodning, at det for den Landehjælp til Soldaternes Afstaffelse maatte forskaanes“; i andre Ting vilde det bære sin Byrde „som et Lem til Riget“. Det samtlige Udskud lovede dernæst, at forstærke Rostjenesten med 1 Mand og Hest af hver 400 Tønder Hartkorn, at lægge aarlig 6 Skilling for hver Tønde Hartkorn i „Landkisten“ under Landkomissærernes Opsigt og tage Deel med i Fæstningsarbeiderne. Da man havde gjort saa store Bevilgninger, „var man venlig begierendes“, at Regjeringen vilde paaskynde Soldaternes Afstaffelse, og at Kongen strax vilde forstrække det Fornødne hertil, idet han kunde faae en Sum Penge ved at gjøre Akkord med Hamborgerne om Tolden i Glückstad. Med Hensyn til det andet Punkt, Forsvarsvæsenets Ordning, forekom flere Forslag. Rostjenesten skulde, som anført, forstærkes, Udskrivningen af Bondesoldater forandres til et Skattepaalæg paa Bonden, der skaffede Midler til at holde en staaende Hær, medens Bonden dog skulde vedblive at stille Mænd, som kunde exerceres og tjene til Landeværn, endelig burde Fæstninger anlægges i Jylland. „Correspondenz, Enighed og inderligt Forbund med vores angrændsende Naboer paa alle Sider“ og Traktater i den Anledning bleve særlig tilraadede.[32]) Det tredie Punkt, Forslagene til Landets Opkomst og Regjeringens bedre Ordning, havde man valgt, at behandle først, nemlig under 15de August, og gjøre det gunstige Svar derpaa, som ogsaa tildeels indløb i et Kongebrev af 17de, til udtrykkelig Betingelse

[32]) Om alle disse Punkter, see ovenanførte, Adelens Deputeredes Forslag 25de Aug.

for at gaae over til sine Bevilgninger. Forslagene gik hverken ud paa Mere eller Mindre, end at skaffe Adelen i det Hele en forstærket Indflydelse paa Regjeringen. Adelen i hvert Landskab skulde, efter aflagt Ed, „per vota“ udvælge Landkomissærer, 4 for Jylland, 3 for Skaane og Bleking, 2 for Sjælland, 2 for Fyen og 1 for Smaalandene, tilsammen 12, som skulde edfæstes og føre Opsyn med Krigsvæsenet og strække sin Magt endnu videre selv over de borgerlige Forhold. Rigsraadets Medlemstal skulde, „efter høilovlige, fremfarne Kongers Viis“, bestemmes til 22; ved indtrædende Vacance skulde vedkommende Landskabs Rigsraad, Landkomissærer og Adel indstille 3, hvoraf Kongen saa skulde vælge den Ene. Man følte, at man gik vidt ved disse Forslag, der paa en Maade indleveredes i alle Stænders Navn; derfor talte man saa meget om „god Correspondenz og fortrolig Enighed“ og at alle Forslag tragtede efter „Rigets Velstand og Stændernes Fortrolighed“.[33])

Hvad Geistligheden i det Hele er fremkommet med, er os mere ubekjendt. Vi veed, at det fyenske og rimeligviis ogsaa det sjællandske Præsteskab bevilgede 20 Daler for hver Præst[34]), og at Universitetets Bevilgning, „endog det efter Fundatsen burde fri at være“, var eenslydende med den jydske Adels; det hele Præsteskab har vel bevilget som det fyenske, maaskee ogsaa givet Udsigt til en Kobberskat. „Hvis Posturen belanger, saaledes lød Universitetets Erklæring under 21de August, ville vi have hans Kongelig Majestæt, vor allernaadigste Herre, samt høiviise Rigens Raad den Helligaands Oplysning af ganske Hjerte tilønsket, til at finde paa de bedste

---

[33]) Adelens Deputeredes Forslag om Landkomissærer 15de Aug. (Raadsbreve Nr. 53 og Thott. fol. 841).

[34]) K. Br. til Fyens Biskop 4de September, do. til Sjællands Bisklop s. Dato. (Fyenske Tegn. Nr. 6. Sjæll. Tegn. Nr. 28).

Middel".[35]) Af denne „Resolution", fik Adelen, paa Begjering rimeligviis gjennem Udsendte, en Afskrift, ligesom den til Gjengjæld fremsendte en Afskrift af sine Resolutioner.[36]) Næppe har Præsteskabet indladt sig videre paa Forslag til „Posturen" og Landets Opkomst, end Universitetet gjorde det.

Borgerstanden maa have holdt temmelig hyppige Møder, vi kjende to Indlæg fra den af 19de og 21de August[37]) og endnu et tredie, der vel maa have været affattet lidt senere. Dens Bevilgninger bestode meest i rede Penge, af hvilke Kjøbenhavn først foreløbig den 19de udlovede 3000 Rdlr., Odense 1144, Helsingør 800, o. s. v.[38]). Efter derpaa den 21de at have indgivet sine Forslag til Kjøbstædernes Opkomst og rimeligviis, ligesom Adelen, underhaanden forsikkret sig om en gunstig Afgjørelse af de vigtigste Punkter, efter desuden at være purret af Adelen, blev man rundeligere i sine Bevilgninger. Man tilbød, at fordobble Landeværnsrytteriet, at bidrage til Hærens Underhold i samme Forhold som Adelen, idet 50 Rigsdaler skulde regnes lige med een Tønde Hartkorn, at lægge ligesaameget som Adelen i „Landkisten" og deeltage som den i Fæstningsarbeiderne. Om Bevilgningerne hedder det med Grund, „at de beløbe sig til en større Summa, end nogen af de andre Stænder gjort have." Dog vare de alle knyttede til visse Betingelser; først skulde Tropperne aftakkes inden 3 Uger, eller der afkortes i den dertil bevilgede Sum, dernæst skulde

35) Professorernes „Resolution" 21de Aug. (Konsist. Kopibog 1632—46 i Konsist. Arkiv).

36) Acta Cons. Nr. 7 under 21de Aug. (Konsist. Arkiv).

37) Vi følge i Opgivelsen af dette sidste Datum af Borgerskabets Hovedbrev Afskriften i Rostgaard 4to 73, fremfor den i Geh. Arkivet, som angiver 19de April. En anden Forskjel mellem disse to Kilder er, at i Geh. Ark. Forslaget om Defension og Privilegier findes i eet Brev, hos Rostgaard afdeelt i 2 Breve.

38) Borgerskabets Brev 19de Aug. (Rostg. 4to 73).

Stæderne forskaanes for Indkvartering, „hvorved de slet opædes og ødelægges", eller, hvis den var uundgaaelig nødvendig, skulde Bønderne da dele Byrden med dem, og endelig „skulde een af Borgerstanden have Laas og Forvaring til Landkisten, som de andre Stænder, og vide, hvortil det bliver anvendt"; Kjøbstæderne i Fyen gjorde desuden endnu een Betingelse til.[39]) Forslaget til Defensionen var vel skrevet, det gik, ligesom et tidligere Forslag fra Borgerskabet af 1627[40]), ud paa at anbefale en Almeenvæbning, hvis høiere Officerer skulde lønnes med Leen, de lavere deels med en Kronens Gaard, deels med Penge og med Tilladelse til i Stæderne at drive borgerlig Næring uden Skat og Tynge. Mandskabet skulde exerceres sognevis efter Kirketjenesten og aarlig mønstres. Et passende Udvalg, underholdt af Bønder og Borgere, skulde danne en altid til Udrykning færdig Hær. For Fæstninger maatte der sørges, til Munition og Skyt kunde alle Stænder i Forening bevilge en Kobberskat og henlægge en Hjælp. Tonen i hele Indlægget er som det sømmer sig Mænd. „Det er bedre, hedder det, at møde Fjenden udi Marken eller udi hans egne Lande at føre Krigen, end lade Folkene ligge udi Garnison, Landet til Ødelæggelse; betragtendes, at Enhver for Hustru og Børn og Landsens Frihed imod Landsens Fjender troligen med de Fremmede sig skulde lade befinde." Ogsaa Betænkningen over det tredie Punkt, Landets Opkomst, er i al sin Beskedenhed mærkelig nok. Kjøbstæderne ønske en Komission nedsat af Mænd, som forstaae sig baade paa Handelen og Søforsvaret, til at ophjælpe begge, de ønske, at de Kjøbstæder, som havde mistet gamle Friheder, maatte faae dem igjen, at Skatten i Byerne, „af hvilke de fleste staae Halvparten øde",

39) Samme Sted og det udaterede Svar paa Adelens Forslag. (Kofig. 4to 73, see Bilag 2).
40) Flere Breve i Geh. Arkiv.

maatte undergaae en Lettelse og Reform, at Kjøbstædernes Fuldmægtige, som i gamle Dage, provindsviis aarlig maatte komme sammen og raadslaae om fælleds Tarv, endelig „at Forbud paa Korn og andre Varer maatte løsgives". Paa disse Forslag forventes „hans Kongelig Majestæts naadigste og milde Gjensvar".[41]) Og de gik sandelig ikke synderlig vidt, de beskjeftigede sig slet ikke, som Adelens, med Regjeringens bedre Ordning; thi Borgerstanden vovede endnu ikke, at optræde med Kraft.

Men Forslagene vare blevne til under en Kamp med Adelen, hvoraf de paa mange Steder bære Sporene. Adelen har vel, som den nu gjorde ved Universitetet og paa næste Rigsdag ved Stæderne, bedet om Borgerskabets Resolutioner og til Gjengjæld indsendt sine; den begjerede under 20de August Oplysning om, hvad Borgerskabet tilbød „imod" dens Tilbud om forhøiet Rostjeneste o. s. v.; endelig fortalte Rygtet om dens Forslag til Landkomissærer og Rigsraadsvalg, der skulde være indgivede i alle Stænders Navn. Mod dens Berettigelse til et saadant Skridt blev der først nedlagt Protest paa Kjøbstædernes Vegne, skiøndt Borgerskabet selv tillod sig en lignende ubeføiet Frihed, da det i alle Stænders Navn tilbød en Kobberskat. Dernæst hedder det i Svaret til Adelen: „Vi tvivle ingenlunde, at de gode, velbyrdige Mænd, Adelen, jo christelig betragte, at den ganske Krigsarmada til alle Stændernes Defension jo haver været antaget og underholdet, og de gode Mænd, baade ved deres eget Arvegods og Forleninger, have mesten det ganske Land inde og deraf nyde den bedste og største Intrade (dog de gode Herrer, Danmarks høiviise Raad, umeent, som noksom meriterer for deres store Umage og Besværing, hvis de deraf nyder og bekommer)." Paa

41) See Bilag 1.

Grund af dette foreslaaes, „at Adelen participerer pro quota", der haabes, at Kongen vil have „et christeligt Indseende dermed". „Thi deraf kommer det, hedder det videre, at Landet undergaaer, at de, der bedst og størst Formue have, synes paa den Svage og moren Forarmede mestendeel at ville indvende." Endnu flere bittre Sandheder følge, f. Ex. med Hensyn til Adelens forhøiede Rostjeneste, „at der derved Intet afgaaer den, men henlægges paa den fattige Bonde".[42]) Tonen i det Hele minder om Borgerskabsmøderne 1629 i Veile, Viborg og Ry og deres heftige Indlæg; Østifterne fulgte Jyllands Exempel. Forøvrigt vil man let bemærke, at det er Lighedsprincipet, der, ligesom 1660, kommer i Bevægelse, thi man følte med Harme det Ubillige i Skattebyrdens Fordeling. Det kunde være interessant at vide, hvo der var Sekretærer hos de forskjellige Stænder, dog herom tie vore Kilder ganske.

Stændernes Indlæg indsendtes til Rigsraadet og forelagdes derpaa for Kongen, som tilligemed det var gjennemtrængt af den Overbeviisning, at der baade maatte og kunde gjøres Noget, og at flere af Stændernes Forslag vare ret brugbare. Personlig var Kongen yderst opbragt, navnlig paa Adelen, „fordi den ikke vilde hjælpe ham af hans Gjæld"; hans Forslag i denne Henseende var jo ikke engang behandlet af nogen af Stænderne. Derfor udbryder han i et Brev af 30te August, „at han ikke havde en Skillings Gavn af Adelens Erbydelser", og „ikke havde havt en Dalers Værd af den, saalænge han havde været til i Verden". „Gjorde Adelen Noget, som han kunde have godt af, da vilde han gjøre det, som de begjere".[43]) Men han maatte tilsidst dog finde sig i dette som i saa meget Andet. Hans fleste Skattebreve, tildeels grundede paa Bevilgningerne, udgik den 4de og 18de

[42]) See om alle disse Punkter Bilag 2.
[43]) Ny d. Mag. 5, 77.

September. Hans Resolutioner bleve udfærdigede under 17de August, da han foreløbig udtalte sig om Adelens Forslag af 15de, under 3die og 18de September [44]). Om Bevilgningerne bemærkede han, at de ikke vilde forslaae til Soldaternes Aftakkelse, men man kunde dog deraf see „den bestandig gode Affection imod det kjære Fædreneland". Han haabede, man vilde komme ham tilhjælp med Hensyn til Gjælden, „at vi vor kongelige Stand, saa Kronen deraf kunde have Ære, kan udføre." Forslagene til Forsvarsvæsenets Ordning skulde han tage under nøiere Overveielse med sit Rigsraad. Adelens Forslag om Landkomissærer blev fuldstændig antaget. De skulde vælges af Provindsens Adel og føre Overopsyn med Væbningsvæsenet, de kom ogsaa i Besiddelse af civil Myndighed; aarlig skulde de holde Møde med Provindsens Rigsraader og vare berettigede til at modtage Petitioner fra alle Stænder. Rigsraadernes Tal skulde blive saa stort, som „Kronens Tilstand kunde tilstede"; i Tilfælde af Vacance i Raadet skulde i det Landskab, hvortil den Afgaaede hørte, dets Rigsraader og Landkomissærer (men ikke Adelen tillige, som i Forslaget), indstille 6 eller 8 (altsaa ikke 3, som i Forslaget), af hvilke een skulde blive valgt af Kongen. Angaaende Borgerskabets Forslag til Standens Opkomst, havde Kongen udtalt sig foreløbig i et Brev til Kantsleren under 1ste September [45]) og heri billiget dets Provindsmøder som nødvendige, naar man vilde have dygtigere Kjøbmænd og hæve Handelen. Han havde jo selv siden 1604, da Rigsraadet hindrede ham deri, flere Gange forgjæves stræbt, at faae dem i Gang. Kun meente

[44]) K. Skattebreve i Siæll. Tegn. Nr. 28, Fyenske do. Nr. 6, K. Br. til R. R. 17de Aug., hans Resolution uden R. R. af 3die September (Raadsbreve Nr, 53 G. A. og Thott. fol. 841), do. uden R. R. af 18de September (Fyenske Aktst. 1, 11).

[45]) O. Mallings Fortegnelse over Chr. 4des Breve. (G. A.).

han, og dertil sigtede jo ogsaa Udtryk i Petitionen, at en af hans Mænd, paa hans Vegne, maatte være tilstede og have Opsyn med det Hele. Man har nu vidst, at lede Kongens Tanke derhen, at Striden mellem Adelen og Borgerskabet bedst kunde jævnes, naar man forenede begge Stænders Interesse og gjorde en af Landkomissærerne til denne Tilsynsmand; denne og Borgerskabets Udvalgte kunde da tillige have Opsyn med Landkisten og træde istedetfor den Komission til Kjøbstædernes Opkomst, som der var andraget paa. Saaledes blev det endelig bestemt i et Kongebrev af 18de September, hvori der tillige lovedes de Stæder, som havde mistet noget Privilegium, at de skulde faae det igjen, og alle Stæderne, paa Grund af den saa trykkende Indkvartering, baade fik Skattefrihed paa 3 Aar og Udsigt til yderligere Godtgjørelse for denne Indkvartering og deres øvrige Forstrækning. Dog gjaldt alt dette foreløbig kun for de paa Rigsdagen repræsenterede Østifter.[46] Da Indkvarteringen, efter Borgerskabets Indstilling, lettedes og Forbudet mod Kornudførsel sandsynligviis ogsaa blev hævet, havde Kjøbstæderne, saavelsom Adelen, faaet sine nærmeste Ønsker opfyldte. Under 5te September takkede Adelen „Landsens Fader" for det Bevilgede og bad Rigsraadet om at paaskynde Soldaternes Aftakkelse, en Ting, for hvilken den ikke, som Borgerskabet, havde sat nogen Termin. Tillige androg den paa danske Officerer for de Soldater, som bleve tilbage, og paa en Belønning for Rendsborgs kjække Forsvarere.[47] Til nogen Takfigelsesskrivelse fra de andre Stænder kjende vi Intet, ligesaalidt til, om Kongen, som det vel ellers skete, ved Kantsleren i et Slutningsmøde

[46]) Svenske Aktstykker 1, 11. Om „Landkisten" forhandlede de Adelsdeputerede ogsaa i November 1650 og begjerede dertil „de andre Stænders Conferenz". (D. Mag. 3die R. 1, 57).

[47]) Raadsbreve Nr. 53 og Tholl. fol. 841.

har ladet Stænderne takke. Dette er dog sandsynligt, men kan ialtfald ikke være skeet før efter den 11te September, da Sjællands Adel, som ovenfor anført, gav Møde, og maaskee er det først skeet efter 18de September. Blandt Rigsdagens fjernere Følger tør vi maaskee endnu henregne den Forhøielse af Leensafgifterne, som vedtoges i samme Aar[48]), og de senere førte Forhandlinger om en Kobberskat.[49]) Dens Bevilgninger ere rimeligviis gjennem Forhandlinger med de paa den ikke repræsenterede Distrikter udstrakte til hele Landet[50]), ligesom de Borgerskabet tildeelte Friheder bleve gjældende ogsaa for Jylland og Skaane.

Rigsdagen var sluttet, Spændingen mellem Stænderne havde været ikke ringe, og de oswaldske Historier, som lige nu kom under Rettens Behandling, formindskede den ikke.[51]) Raadet og Kongen havde derimod viist en stor Føielighed til Gjengjæld fordi den meest truende Pengenød nogenledes var afvendt. Baade Adelen og Borgerskabet havde, trods deres indbyrdes Tvist, saa temmelig sat sin Villie igjennem. Hvis de forenede sig, vilde de kunne udrette desto mere. Deres Fordringer vare tildeels Gjenoplivelsen af gamle konstitutionelle Rettigheder og Privilegier til Provindsmøder og Deelagtighed i Rigsraadernes Valg, Ting, som viste hen til ældre Tider, navnlig Kong Hans's Regjering, hvis Indretning efter svensk Mønster indrømmede Stænderne en ikke ringe Myndighed. Skjøndt det nemlig ikke udtrykkelig siges i denne

48) Under 11te September var ogsaa Raadet endnu samlet. (N. D. Mag. 5, 77—78). Om Leensafgifternes Forhøielse, see Slanges Christian den fjerde, 1453.

49) K. Br. 30te Mai 1646 til Leensmændene, do. do. til Bisopperne og Leensmændene (Sjæll. Tegn. Nr. 29), do. do. til Aarhuus (Hübertz Aktstykker vedk. Aarhuus 2, 115).

50) See f. Ex. ovenanførte Brev til Aarhuus.

51) N. D. Mag. 6, 210 flgde.

Konges Haandfæstning, at Adelen skulde indstille til de Rigsraadsposter, Kongen skulde besætte „efter menige Rigens Raads Raad", er dette ikke destomindre sandsynligt. Begge Stænder beraabte sig ogsaa hyppig paa, hvad „gamle, fremfarne Konger" havde bevilget. Men derved var en Retning i den politiske Bevægelse vakt, som stræbte efter Friheden ved at gaae tilbage i Tiden, og som skulde gjøre sig gjældende paa næste Rigsdag. Adelen havde imidlertid ogsaa ved sine Landkomissærer, en Art permanent Udskud, gjort et vigtigt Skridt fremad paa en ny Bane. Rigsraadet, modarbeidet baade af Adel og Uadel, havde trukket det korteste Straa og mistet Noget af sin tilranede Myndighed. Ogsaa Kongen havde mistet sin uafhængige Ret til at besætte Raadspladserne, hvis denne forøvrigt havde været saa uafhængig, som det stundum lader til. Det Meste vilde beroe paa, hvorledes Forholdet kunde udvikle sig mellem Landkomissærerne og Kjøbstædernes Provindsfuldmægtige.

Landkomissærerne og Kjøbstædernes Provindsmøder.

Landkomissærerne var efter Navnet ikke noget Nyt, men efter Væsenet; thi de tidligere af dette Navn vare ikke Andet end Kongens Embedsmænd. De nye Komissærer, 12 i Tallet og deriblandt de fleste omtalte Ledere paa Rigsdagen, bleve udvalgte af Adelen, edfæstede og formelig bestikkede af Kongen, der befalede, at man skulde være dem „hørig og lydig"[52]. Paa den ene Side i Forbindelse med Rigsraadets og Adelens, paa den anden med Borgerskabets Aarsmøder, dannede de et vigtigt Led i Statens Organisme, og det saameget desto mere, som de vare deelagtige i Valget af

[52]) K. Brev til Jylland 3die September 1645. (Jydske Registre Nr. 10. G. A.)

Rigsraader. Under 3die Marts 1646 vedtoge de sine Love, hvori det hed, at de Intet vilde foretage mod Adelens Privilegier uden dens „Vidskab og Samtykke", og „af yderste Formue forfremme den borgerlig Stand, dem ved deres Privilegier at fordre, paadet de i deres Næring og Brug kunne tiltage"[53]). Tildeels i Forening med Adelen, der, som antydet, under 17de December samme Aar fik kongelig Bevilgning til at holde aarlige Provindsmøder i Lighed med Borgerskabet[54]), holdt de Forsamlinger i Kjøbenhavn fra April til Juni 1646, sammesteds fra April til Mai 1647, i Odense i Juli samme Aar og endelig i Kjøbenhavn i November. Ogsaa med Borgernes Provindsfuldmægtige bleve Møder ofte afholdte[55]), der udskreves af Kongen. Ved alle saadanne Sammenkomster skulde det gaae meget hemmelighedsfuldt til. Om Forsvarsvæsenet og Gjælden forfattede Komissærerne en heel Mængde Indstillinger, der undertiden saae noget interesserede ud, navnlig naar man foreslog Kongen, at sælge Adelen sin Patronatsret til Kirker, forat faae Penge til Gjældens Afbetaling, eller for en ringe Priis at afkjøbe den Rostjenesten. En af Indstillingerne fornyede Adelens Rigsdagsforslag om at forvandle Soldaterudskrivningen til en Pengeskat. Tilligemed den øvrige Adel gjorde Komissærerne Kongen af og til Bevilgninger paa hans Begjering om Gjældens Afbetaling og paatoge sig, at holde Soldater. Med Hensyn til Borgerstanden lod det virkelig til, at de toge sig af dens Sag, og handlede, som de skreve, „paa alt Borgerskabs Vegne" og i Forening med dettes Provindsfuldmægtige. De androge og erholdt sandsynligviis Skattefrihed paa 3 Aar for de øvrige Stæder, ligesom

53) See Brevet hos Thott. fol. 841.
54) Et Adelsbrev i Raadsbreve Nr. 39.
55) Saaledes f. Ex. i Viborg, see jydske Landkomissærers Br. 11te Febr. 1647. (Hüberts Aktst. vedk. Aarhuus 2, 117 flgde).

det var tilstaaet Østæderne; ligemaade fik de Privilegiet om landskabelige Møder af Stædernes Befuldmægtigede udvidet til hele Landet. Indkvarteringsbyrden faldt Borgerne saa ulidelig, at flere Stæder, f. Ex. Kjøbenhavn og Assens[56], allerede i Aaret 1645 havde kjøbt sig frie for den. Der blev nu andraget paa, at dette maatte skee i hele Landet. Borgernes Besværinger over mistede Privilegier, Indenrigstolden, Indførsel af fremmed Øl, Uorden med Posterne, de mange fremmede Handlende, Landprang, ulovlig Handel og Monopoler bleve understøttede. I den sidste Sag havde de tildeels Kongen til Modstander, der i et af sine naive Breve holdt paa, „at saafremt nu de fyenske Comissairer ikke kunde forsikkre en ærlig Mand, som ingen fransk Viin kunde taale, at man kunde have en god Drik Rhinskviin for sine Penge udi Odense, naar man det begjerede," saa skulde en Kjøbmand der beholde sit Monopol paa at sælge den.[57] Der blev gjort Indstillinger mod Overdaadigheden i Klædedragten og ved Bryllups- og Begravelsesgilder og mod den slette Mynt. Mange Ting bleve ogsaa satte igjennem, skjøndt Rigsraadet ikke altid var for villigt og ofte maatte mindes om at give Resolution paa et Andragende. Undertiden fandt det en heelt uventet Forbundsven i Kongen, der nu engang havde vænnet sig til at regjere med det og ikke kunde finde sig i de nye Former, hvorunder Adelen fremtraadte baade som alle Stænders Repræsentant og som en Art Medregenter. Til denne Tid hører rimeligviis en udateret Seddel fra hans Haand, hvori han yttrer sig om det Utilbørlige i, „at Adelen contradicerer det, som af Rigens Raad og Kongen commanderes".[58] Ved andre Leiligheder

56) K. Br. 22de September 1645 (Sicell. Registre Nr. 21) og et Brev af 16de Oktober s. A. (Fyenske Registre Nr. 4).
57) K. Br. til Otto Krag, 20de Mai 1646 (Thott. fol. 841).
58) Hist. Tidsskr. 1, 332. Om alle Landkomissærernes Forslag, see Thott. fol. 841.

gave Landkomisærerne sig Mine af at støtte Rigsraadet, saaledes i et Brev af 2den Juni 1646, hvor Raaderne, „som Landsens Fædre, paa alle Stænders og Staters Vegne" opmuntres til at vaage over, „at Intet udi enten af Rigerne foretages, uden alles Eders Vidskab og Samtykke". Raadet maatte for et Syns Skyld stævne dem ind, til at give nærmere Forklaring, men de bade sig forskaanede for videre „udførlig Deduction".[59] Ligeoverfor Kongen vare ogsaa i Grunden Landkomisærer, Adel og Rigsraad hinandens Venner, det viste sig klart ved det bekjendte Adelsmøde i November 1647. Kongen havde fornyet og paa Krongodset indledet sine Planer paa at forandre Forleningerne til Forpagtninger og Rostjenesten til Pengeydelser, dette opskræmmede nu alle de Store i en ganske overordenlig Grad. Landkomisærerne skreve i de stærkeste Udtryk til Rigsraadet og dette atter til Kongen. Det truede med, at, naar „Buen blev spændt høiere, vilde det slaae ud til Desperation og Adelens troe og oprigtige Affection kunde altereres", „at det fast forgjæves skulde være, Stænderne til Election (af Frederik den tredie) at forskrive", og endelig „med den Eftertale, det vilde aarsage over Hans Majestæt i hans Grav".[60] Da der nu tillige aabnedes Udsigter til yderligere Forhøielse af Rostjenesten, var den alderstegne, svage og affældige Konges Kraft brudt. Han opgav formelig sine Planer, og i et Brev desangaaende af 23de November hedder det: „at alle gamle Love, Statuter og Haandfæstninger skulde holdes udi billig Agt og Observantz, eftersom hans Kongelig Majestæt i sin høie Alderdom intet anstod, at lade nogen af Rigens Fundamentalstatuter blive

[59]) Thott. fol. 841.
[60]) R. R. Br. 11te Nov., do. 16de Nov., do. 20de Nov. (Raadsbreve Nr. 56 og Thott. fol. 841).

violerede eller forkrænkede".[61]) Saadanne og lignende Begivenheder kunde ikke virke heldig paa Stemningen mellem de lavere og høiere Stænder, trods Landkomissærernes umiskjendelige Stræben efter at ophjælpe Kjøbstæderne. Et Skrift om Aarsagerne til Landets Forarmelse, skrevet i disse Aar og opbevaret i Geheimearkivet, bærer Vidne herom.[62]) „Hans Kongelige Majestæt, hebder det heri, den gode gamle Herre, sættes Briller paa. Kongen er Adelens Underdan, Borgerne dens Drenge og Bønderne dens Trælle; den arme, elendige Bonde maa betale dens Leslepenge, Dandsepenge og alamodiske Klædninger". „Og dog er Verset sandt:

De Hasen, Apen ende Harten von Schapen
Ist unse densche Edellends Wapen",

„og Landet er værgeløst for en Hares Skyld". „Nogle Blade skulde udrives af Haandfæstningen. Hoveriet burde afskaffes, det var Bondens purgatorium; man burde ikke give Skat, førend Bønder og Borgere havde i Forsamlinger gjort et Overslag". Saaledes havde Tilstanden udviklet sig, da den gamle Christian stod ved Gravens Bred.

Valgrigsdagen 1648.

(Fra 18de April til 7de Mai).

Da Christian den fjerdes Søn, den udvalgte Prinds Christian, var død i 1647, maatte der tænkes paa at træffe nyt Valg. Kongen haskede just ikke stærkt dermed, fordi han først vilde gjøre de nysomtalte Forsøg paa at hæve Kronens Magt og saaledes skaffe sin Søn blidere Kaar, end han selv havde havt. I Julimaaned havde imidlertid Udsendte fra

---

[61]) Thott. fol. 841, sammenlign om denne Sag Slanges Christian den fjerde, 1455—59.

[62]) Danske Samlinger Nr. 183. (G. A.).

Adelen i Odense talt om Valget med Kantsleren, men han gav til Svar, at den afdøde Prinds først maatte komme i sin Grav. Saasnart Begravelsen var gaaet for sig og Tvistighederne angaaende Lenenes Bortforpagtning og Rostjenesten afgjorte efter Adelens Villie, skikkede man atter den 27de November sine Udsendte til Kantsleren i Kjøbenhavn, og fik nu det Svar af ham: „at alle Stænder, baade Ridderskabet, geistlig og verdslig Stand, skulde forskrives ved eligerede Fuldmægtige den 17de April, med Electionen en endelig Ende at gjøre“. Thi Kongen havde imidlertid under 13de November indledet Valgsagen hos Raadet.[63]) Den 28de November udstedte han Indkaldelsesbrevet til en Valgrigsdag den 17de April 1648 i Kjøbenhavn, stilet til „Danmarks Riges Raad, Ridderskab og Adel, saamange sig frie og frelste kjende, Bisper samt Capitler og det ganske Clereci, desligeste Kjøbstædmænd og Borgerskabet, som bygge og boe over alt vort Rige Danmark“. „Vi have, hedder det, med vores elskelige Rigens Raads Raad og Samtykke nødig eragtet, Stænderne at lade forskrive. Og eftersom vi da agte, at lade handle og tractere med vores elskelige Riges Stænder om vores elskelige, kjære Søns, Hertug Frederik, hans Election og Udvælgelse, og menige Indbyggere, som saadan Handling vedkommer, ikke kan for Landsens Storhed bekvemmelig dertil forskrives, som vi ellers gjerne havde seet, da bede vi Eder, ville og naadigst begjere af fornævnte Rigens Stænder, at I Eders fuldmægtigt Udskud udskikke med nøiagtig Fuldmagt af Stænderne udi hver Provinds, lader møde her i Kjøbenhavn, saaledes, at Sligt den 17de April kunde foretages“. Der skulde Kongens udførlige Proposition blive dem forelagt. „Vores Forsæt og Mening er aldeles ikke, nogen Stand sine lovlige

[63]) Br. 27de November 1647 (Raadsbreve Nr. 56 og Thott. fol. 841). Slanges Christian den fjerde, 1454.

Privilegier og Friheder i nogen Maade at forhindre, formindske eller forkrænke".[64]) Kongen havde i Brevet tydelig, skjøndt maaskee uvilkaarlig, fremhævet det demokratiske Grundlag, hvorpaa hele Danmarks Samfundstilstand tilsidst hvilede, hvormeget saa end Adelens og Rigsraadernes Magt i Tidernes Løb næsten havde bragt det i Forglemmelse. Han havde erklæret sig for den almindelige Stemmeret i udstrakt Forstand, men hvormeget af den der kom i Virksomhed, er ikke ganske klart; i alt Fald er det sikkert, at hele Bondestanden slet ingen Stemme fik. I Løbet af Vinteren og om Foraaret bleve Valgmøderne afholdte. Adelen mødte i Regelen talrig og brugte sin almindelige Valgret, i Jylland underskrev saaledes omtrent 100, paa egne og Andres Vegne, de udfærdigede Fuldmagter. Møderne fandt Sted for Fyen i Odense den 14de Januar 1648, for Skaane i Lund den 17de, for Jylland i Viborg den 3die Februar, for Sjælland og Smaalandene i Ringsted den 1ste Marts. For Fyen valgtes 6, Skaane 9, Jylland 8, Sjælland og Smaalandene 10, i Alt 33 Fuldmægtige, hvis Fuldmagter i Hovedsagen vare eenslydende og paalagde dem, imod Revers om Privilegierne „at give Kaar og Valg" til Hertug Frederik.[65]) De øvrige Stænder maae have holdt lignende Valgmøder, hvor imidlertid rimeligviis kun Præsters, Kapitelherrers og Professorers Valgret, middelbar eller umiddelbar, er kommet til Udøvelse; i Stæderne have vel Øvrighederne, maaskee med nogle af de „bedste Borgere", foretaget Valgene. Kun eet af disse Stænders Fuldmagtsbreve, det nemlig fra Aarhuus, er os opbevaret.[66]) Det er udstedt

---

[64]) Brevet er trykt i fyenske Aktstykker 1, 12—13.

[65]) Thott. fol. 841. Det er derfor ikke rigtigt, naar det i hist. Tidsskr. 3, 382 Anm. 74 hedder, at den fyenske og skaanske Adels Fuldmagtsbreve mangle.

[66]) Hübertz Aktst. vedk. Aarhuus 2, 122 flgde.

under 12te April, vi vide ikke nøiagtig af hvem, og meddeler Byens Fuldmægtig, „at vi have sluttet og indgaaet, Hertug Frederik til Prinds at kaare og vælge;" „allerydmygeligst og underdanigst" reserveres Byens Rettigheder ifølge „Privilegier og Haandfæstninger". Af Geistligheden mødte Biskopperne, undtagen den for Aarhuus, som var forhindret, (Pontoppidans Beretning om at Kantsleren holdt Biskop Brochmand borte,[67]), maa beroe paa en Vildfarelse, da denne underskrev Valgbrevet)[68]), i Alt 6 Biskopper, 4 sjællandske Provster, 5 fynske, 6 skaanske, 4 Provster fra Aarhuus, 4 fra Ribe, 2 fra Aalborg og 2 fra Viborg; ogsaa 12 Fuldmægtige fra Kapitlerne, 4 fra Universitetet og 2 fra Sorø Akademi indsandt sig, saa Geistlighedens Udvalgte i Tal har været en Deel flere end Adelens. At de ikke faa slesvigske Præster, som laae under Kongerigets Kirke, ogsaa have havt sin Deel i de Deputeredes Valg til denne som til de øvrige Rigsdage, bliver rimeligt, naar vi see hen til Rigsraadets Udkast af 18de Juni 1626.[69]) Af Borgerstanden mødte henved 120, Borgemestere og Raadmænd.[70]) Hvis her havde været Tale om nogen samlet Rigsdagsbeslutning, hvor Fleertallet vilde have sat sin Mening igiennem, vilde Borgerstanden have været stærkest. Men derpaa kan der, som tidligere oplyst, slet ikke tænkes. Hver Stand gav sit Votum, og i hver Stand voterede atter igrunden hver Underafdeling eller hvert Valgdistrikt for sig.

Den 15de April 1648[71]) vare disse omtalte Stændernes

---

67) Annales eccl. Dan. 4, 391.

68) Valgbrev hos Thott. og i Raadsbreve Nr. 57, sammenlign nyt hist. Tidsskr. 4, 171 Anm. 216.

69) Nyt hist. Tidsskr. 1, 453.

70) See vedkommende Valgbreve, som siden skal anføres. Engelstoft i nyt hist. Tidsskr. 4, 159 tager Feil, naar han mener, at Sorøs Repræsentanter sad iblandt Adelen; deres selvstændige Valgbrev, underteguet af 2 Professorer under 20de April, findes i Raadsbreve Nr. 57.

71) Hindsholms Dagbog 30.

Fuldmægtige, i Antal omtrent 200, indtrufne i Kjøbenhavn med Fuldmagt og Instrux fra Vælgerne. Omstændighederne, hvorunder de mødte, vare ganske eiendommelige. Riget var uden Hoved, thi den gamle Konge var død, og 4 Mænd af Rigsraadet, de egenlige Ministre med Korfits Ulfeld i Spidsen, havde nu i et Par Maaneders Tid ført Regieringen. De munkske Svigersønner brugte denne Mellemtid til sin Fordeel, de fik Sag anlagt mod nogle Theologer, der tidligere havde givet en dem ubehagelig Erklæring om Kirstine Munk, og erhvervede sig samme Dag, Rigsdagen aabnedes, en Erklæring af Rigens Raad, der kjendte hendes Ægteskab med den afdøde Konge for gyldigt. Man satte dette i Forbindelse med Planer paa Thronfølgen. Rygterne vare naturligviis stærkt i Bevægelse, og baade den afdøde Konges Søn Valdemar Christian, Hertug Frederik og hans unge Søn, den senere Christian den femte, ja selv den holsteen-gottorpske Hertug nævnedes blandt Valgkandidaterne. Det synes imidlertid ikke at have været Andet, end tomme Rygter, ialtfald bleve Planerne tidlig opgivne, men selv Rygterne alene gave Stændernes Udvalgte i Førstningen nok at grunde paa. Samtidig med Valget vilde Haandfæstningen blive vedtaget, og her var der nu Leilighed for enhver Stand til at søge at hævde sine Privilegier. Hvis de optraadte i Forening som Opposition, vilde de maaskee endogsaa kunde tiltvinge sig af Rigsraadet en Andeel i dennes Affattelse og noget bøie dets Myndighed, der var dem samtlig til Anstød. Det gjaldt kun om at finde et Samlingspunkt for de Adelige og Uadelige, og et saadant var givet i forrige Rigsdags Stræben efter at føre den konstitutionelle Frihed under Kong Hans tilbage. Dermed vilde Alle for det Første stille sig tilfreds. Landkomissærerne havde bidraget til at nærme Stænderne noget mere til hverandre, Lighedsprincipet vilde denne Gang ikke adskille dem, forbi

der ingen Skattesag forelaa, som kunde sætte det i Bevægelse, og af gjensidige Løfter om Enighed og god Forstaaelse hørte man nok paa Rigsdagen. Dens Førere maae antages, at have været omtrent de samme, som vi allerede have nævnet ved forrige Rigsdag. Dog maa Professor Laurits Mortensen Scavenius udtrykkelig nævnes med som Geistlighedens Fører; han havde tidligere været Stænderdeputeret og var nu indviklet i den munkske Sag, medindstævnet tilligemed andre Theologer og følgelig en Modstander af Svigersønnernes Parti; dertil var han en djærv Mand, som ikke skyede at træde op.

De første indledende Dage havde rimeligviis tjent til at de Stænderdeputerede stiftede hverandres Bekjendskab og privat traf Aftaler om, hvorledes man rettest skulde gaae tilværks. Under de forhaandenværende Rygter og Omstændigheder ansaae Adelens Udvalgte, maaskee som Følge af saadanne Aftaler, det for sin Pligt, at paaskynde Valget, og tilsendte, endnu før Rigsdagens Aabning, Raadet en Skrivelse under 17de April, hvori det hed, „at Valget ingen Dilation kunde taale“, at følgelig Alt, der kunde hindre det, maatte skaffes tilside, „og Publicum for Alting haves udi Agt.“[72]) Næste Dag, den 18de, fandt saa Aabningen Sted, og der udblæstes maaskee til Herredag. De Deputerede af Adelstanden havde rimeligviis denne Dag om Morgenen tidlig samlet sig paa Slottet og gjorde en foreløbig Aftale, hvorved blandt Andet Henrik Rammel udnævntes til en Art Formand, nemlig til „at tale og holde Ordet“ i Sammenkomsterne med Rigsraadet. Herpaa fik de Underretning om at møde i den store Sal indenfor Riddersalen. Klokken 9 indtraadte saa Kantsleren, Herr Christen Thommesen Sehested, med Rigens Raad og holdt Aabningstalen. Ligesom Raadets Proposition paa foregaaende Rigsdag

[72]) Raadsbreve Nr. 57 og Thott. fol. 841, sammenlign Hist. Tidsskr. 3, 383.

søgte at indskrænke de kongelige Forslags vide Omfang, saaledes ogsaa nu. Kongen havde forskrevet Stænderne til Valg, Raadet gjør, som det vil fremgaae af det Følgende, Forsøg paa at forringe deres Berettigelse hertil eller vel endog ganske skyde den tilside. Kantsleren takkede først Adelen for dens Komme. Den afdøde Konge havde til Valget „paa det Flittigste recommanderet sin elskelige, kjære Søn, Hertug Frederik, hvad Raadet havde ladet sig velbefalde“. Forholdene vare sørgelige; 2 høibaarne Fyrster vare døde. „Det Eneste og Bedste, som Gud i Himmelen udi slige høibedrøvelige Foranbringer har efterladt, er de ærlige og redelige Gemytter, som den fornemme danske Nation altid har været for anden af bekjendt og berømmet“. Nu havde man oplevet den Dag, da man om Kongens „Election kunde samles, at deliberere og slutte.“ Rigsraadet vilde vælge Hertug Frederik, „ei tvivlendes, at Ridderskabet sig jo Sligt lader befalde og derudi samtykker“. Udtryk, der vistnok vare betydelig mere hensynsfulde end de, der brugtes mod de ringere Stænder, men som dog altid viste Raadets Lyst til at hæve sig over alle Stænder, hvorfor, som vi strax skal see, Adelens Ordfører ogsaa stillede en Art Forbehold imod dem. Dets Fremgangsmaade var grundet i den senere historiske Udvikling, men plump, uklog og uden Kjendskab til de Planer, der næredes baade af Adelen og de andre Stænder. Til Slutning bad Kantsleren Enhver, at indlevere sin Fuldmagt i Kancelliet, og lovede, at Raadet skulde bære tilbørlig Omhu for en Stadfæstelse af „alle Stænders og særdeles Ridderskabets velherbragte Privilegier“. De Udvalgte raadslog herpaa, og Ordføreren, Henrik Rammel, svarede paa deres Vegne: „at der var Ingen, som jo gjerne saae, at hans fyrstelige Naades Election med det Forderligste kunde blive fuldkommet“. Alligevel maatte man udbede sig en Dags „Dilation“, forat conferere med den geistlige og

borgerlige Stand, „anseendes, at de ere af Rigens Stænder. Saadan Conference kunde ogsaa være meget tjenlig til Enighed og indbyrdes Fortrolighed at stifte". Man vilde nemlig, paa Grund af sine Planer paa konstitutionelle Rettigheder, sikkre sig et godt Forhold til de andre Stænder, forat disse skulde overdrage Adelen et Tillidshverv til at fremtræde paa hele Folkets Vegne, og ikke, som paa forrige Rigsdag, protestere imod en saadan Optræden. Forøvrigt bad Ordføreren Raadet sørge for Privilegierne og Haandfæstningen, og at, hvad der i den afdøde Konges Haandfæstning savnedes af betryggende Forskrifter fra ældre Haandfæstninger, maatte gjenoptages i den nye, „anseendes at det alle Rigens Stænder var høieste Magt derpaa anliggendes". Han androg paa en Konference med Raadet i denne Anledning, og tillige paa, at det, „da kongeligt Valg og Election beroer fornemmelig paa den adelig Stand, som har frit Kaar og Valg", ikke vilde skille sig fra Adelstanden, som det kunde synes af dets Udtryk, men, tilligemed den, som forhen brugeligt, udfærdige, underskrive og besegle Valgbrevet.[73]) Samme Dag om Eftermiddagen Klokken 4 traadte Kantsleren, sandsynligviis tilligemed Rigsraadet, ind i Geistlighedens og Borgerstandens Forsamlingssal. Thi, skjøndt det ikke udtrykkelig siges, synes det dog af Kantslerens Tale og andre Efterretninger, at disse to Stænder have været samlede til et Plenum, og det da paa Slottet i den omtalte store Sal.[74]) De havde vel i Forveien udnævnt Formænd eller Ordførere, der for Geistlighedens Vedkommende synes at have været den omtalte Professor Scavenius og maaskee en Biskop,

---

[73]) Kantslerens Proposition (Langebeks Dipl. G. A.), Christen Skeels Beretning om Valget (Raadsbreve Nr. 57) og Beretningen i Thott. fol, 841. Skeel synes at antage et Ordførervalg før Propositionen, Thott derimod efter; den sidste feiler i Angivelse af Dagen.

[74]) Holbergs Danm. Hist., Rahbeks Udg. 19, 8. Hindsholms Dagbog 30.

for Borgerskabet var det Kjøbenhavns Borgemester, Hans Nickelsen Lund, og Kjøges, Enevold Rasmussen. Kantslerens Aabningstale indeholdt i det Væsenlige det Samme, som den til Adelen. Imidlertid var der een mærkelig Forandring, beregnet paa, til en vis Grad at vinde Adelen for sig, ved nemlig at stille de andre Stænders Myndighed under Adelens. Det hed nemlig om Valget: „at Rigens Raad, til hvem Regjeringen nu er i disse sørgelige Tider forfalden, har besluttet, at eligere Hertug Frederik, og formoder, at baade geistlig og borgerlig Stand ikke skal have Aarsag til Andet, end være dermed vel fornøiet." Da fremtraadte Professor Scavenius paa de Forsamledes Vegne og forestillede: „at de Alle vare skriftligen ombedede af den høisalige Konge, at udgjøre Fuldmægtige, forat raadslaae om det kongelige Valg. Hvorfor de formenede sig, at være berettigede til at have deres vota udi Valget, og ikke vare forbundne alene til at samtykke den, som Raadet vilde udvælge". [75]) Hans Ord vare den første, ved en saa høitidelig Leilighed fremførte mundlige Protest imod de høiere Stænders Enevælde. Om og hvad der er blevet svaret, vide vi ikke; Protesten er sikkert kommet baade Kantsleren og Raadet heelt uventet, og hvad den frugtede, ville vi siden faae at see. Rigsraadet maatte mærke, at man, som paa forrige Rigsdag, holdt sig til Kongens Proposition, og at alle Stænder, atter som paa forrige Rigsdag, saae skjævt til den Myndighed, det vilde hævde sig; det havde stødt Alle fra sig.

Aabningshøitidelighederne vare forbi, Fuldmagterne indleverede [76]), og enhver Stand tog endnu samme Dag Sæde i sin Forsamlingssal, Adelen paa Slottet, Geistligheden i Fruekirkes Konventhuus og Borgerskabet i det islandske Kompagnihuus.

---

[75]) Kantslerens ovenanførte Proposition og Holbergs Danmarks Historie, Rahbeks Udg. 19, 9.

[76]) Hindsholms Dagbog 30.

Forhandlingerne indenfor Stænderne, der bleve stærkt paaskyndede, toge strax sin Begyndelse og foraarsagede ikke Vanskeligheder, da Ingen længer for Alvor tænkte paa anden Konge, end Frederik den tredie, der ogsaa var en Nødvendighed, hvis man ellers vilde opretholde Unionen med Holsteen. Endnu samme Eftermiddag kom Falk Gjø og Henrik Rammel, der som Hofmester i Sorø var vant til at omgaaes med Lærde, paa Adelens Vegne til Konventhuset, til Geistligheden, forat konferere med den. De forklarede, at Adelens Tanker kun vare henvendte til Hertug Frederik, „dog vilde den ikke give fuldkomment Svar, inden den med den geistlig og borgerlig Stand havde confereret, paadet Enighed og Fortrolighed under Stænderne kunde underholdes". Forresten tvivlede man ikke paa, at Geistligheden jo ogsaa vilde „udvælge" Frederik. Geistligheden tilligemed Biskopperne svarede herpaa meget „fornuftelig", takkede og lovede, at vælge Hertug Frederik, i Haab om Stadfæstelse af sine Friheder.[77] Dagen derefter, den 19de, kom Mogens Høg og Christen Skeel paa Adelens Vegne til Kompagnihuset, hvor Borgerskabet var forsamlet. Deres Ærinde var det samme som de forrige Udsendtes, de vilde konferere med Borgerstanden om Valget. De meddeelte, at Adelen for sit Vedkommende havde isinde, at stemme paa Hertug Frederik, da man var overbeviist om, at han vilde stadfæste baade Privilegierne i Almindelighed og især „de fremfarne Kongers Haandfæstninger". De gjorde sig kjendelig Umage for at vinde Alle for sig. „Borgerlig Stand, sagde de, maa forsikkre sig, man dem udi Alt, det muligt er og Borgerne til deres Velstand kunde tjene, vil assistere, og det allerede tilligemed den forfattede Begjering haver taget udi

[77]) Christen Skeels Beretning (Raadsbreve Nr. 57) og Thott. fol. 841; jeg følger den første, da Thott er noget forvirret i Tidsbestemmelsen.

Agt og for dem til Rigens Raad haver ladet overlevere, hvis som man formeente, Borgerskabet meest til deres Nytte kunde geraade". Naturligviis er denne Begjerings Indhold om Skattebevilgning og Lovgivningsret for alle Stænder nøiere blevet omtalt. Det var den Tone, hvori den ene Udsendte, der tillige var Landkomissær, oftere ved Provindsmøder havde talt til Borgerskabet og derved var kommet i godt Forhold til det. Den virkede ogsaa nu. Borgerskabets Ordførere fremstode, Borgemester Hans Nickelsen Lund fra Kjøbenhavn og Enevold Rasmussen fra Kjøge, de takkede Adelen for dens „gode Villie mod deres Stand" og lovede høitidelig, „saafandt de vilde agtes for ærlige Mænd, at de skulde herefter mene Adelen vel uden al Argelist, og intet Andet tale den paa, uden det som og oprigtigt er i alle Maader". Forsikkringen herom blev gientaget af hele Forsamlingen. Man udtalte sig tillige med Bestemthed for Frederiks Valg og lovede, samtidig med Adelen at udstede sit Valgbrev, i den Forvisning, at den Udvalgte vilde stadfæste Byernes Privilegier.[78] Den 20de kom saa et Udskud, bestaaende af de to kjøbenhavnske Borgemestere, Hans Nickelsen og Hans Nansen, og een Borgemester fra hver Provinds, over til Adelens Forsamlingssal. De foreviste Udkastet til sit Valgbrev, udbad sig Adelens Betænkning herover og ønskede med passende Ord, at „Fortroligheden og Enigheden" maatte vedvare mellem Stænderne. Adelen takkede for Borgernes beviste Opmærksomhed og lovede, „at møde dem med al Beskedenhed og befordre deres Stand". Sandsynligviis har Geistligheden ligeledes foreviist Adelen sit Valgbrev og indhentet dens Betænkning, og Adelen, som ved andre Leiligheder, viist samme Velvillie mod de andre Stænder. Forholdet var godt, Rigsraadets meget ubetænksomme Yttring med Scavenius's

[78]) C. Steels Beretning og Thott (see ovenfor).

Protest kommet i Forglemmelse og Valgsagen lykkelig fremmet. Da Adelen, langtfra at ligne Rigsraadet, skjøndt den vel, som Aabningsmødet viste, i Hovedsagen deelte dets Anskuelse, havde iagttaget billigt Hensyn til de andre Stænders Valgret, hvortil jo allerede baade dens og deres Stilling ligeoverfor Raadet tvang den, kunde disse til Gjengjæld finde sig i, at betragte Udtrykket for denne Ret mere som en Formsag og i Brevene læmpe lidt ved det. Hvo der egenlig var Stændernes Sekretærer og affattede disse Breve, vide vi ligesaalidt Besked om paa denne, som paa den foregaaende og de efterfølgende Rigsdage. Ved det seneste Valg 1608 var det Udtryk brugt af de lavere Stænder, „at de havde eligeret og udvalgt".[79]) Nu brugte Præsteskab og Borgerskab, „eligeret og samtykt", Kapitlerne, „eligeret, udvalgt og samtykt", Sorø Akademi, „keist, kaaret og valgt", Universitetet, „samtykt og annammet". Adelen, der efter lange Forhandlinger endelig fik Rigsraadet til at slutte sig til den „paa Kronens Vegne", brugte Udtrykkene, „eligeret, keist, kaaret og udvalgt". Valgbrevene, der samtlig lovede Troskab og forbeholdt sig vedkommende Privilegiers Stadfæstelse, udstedtes af Rigsraad og Adel under 4de Mai, af Præsteskabet under 19de April, af Kapitlerne under 20de April, af Sorø Akademi under samme Dag, af Universitetet under 28de, af Borgerskabet, der altsaa maa have antedateret, under 19de; Christianshavn, der forbrede at underskrive strax efter Kjøbenhavn men ikke opnaaede det, afgav af en honnet Ambition sit eget Valgbrev. Den 28de indleverede saa Geistlighed og Borgerskab sine Valgbreve.[80]) Man seer forøvrigt af denne

[79]) Svenske Aktstykker 2, 13.

[80]) R. R. og Adels Valgbrev see f. Ex. i Raadsbreve Nr. 57 og Thott. fol. 841, Præsteskabets i Raadsbreve Nr. 57, Paus's Ulfeld 195 flgde, og Thott 4to 1684, Kapitlers i Raadsbreve Nr. 57, Sorøs samme Sted, Universitetets samme Sted, Borgerskabets i Raadsbr. Nr. 57, svenske

Mængde Breve, undertiden fra et enkelt Valgdistrikt af saa ringe Vigtighed som Christianshavn, hvor uudviklet Repræsentationssystemet var. Vi gjentage den allerede gjorte Bemærkning, ikke engang Standen var en Eenhed, som afgav en Fællesstemme, naar det egenlig kom til Stykket, var kun Valgdistriktets Deputerede en saadan Eenhed.

Den vigtige Sag om Haandfæstningen forelaa imidlertid til Behandling, og alle Stænder vare spændte herpaa. Borgerskabet havde kun ladet een Yttring indflyde i sit Valgbrev om de gamle, i Forglemmelse komne Privilegier, som Christian den 4de under 18de September 1645 havde lovet at gjenoplive, og begjerede den udvalgte Konges Stadfæstelse af dette Løfte. Videre var Standen foreløbig ikke tilsinds selv at gaae; den var nu engang vant til sin ydmyge Stilling. Hvad der forøvrigt yderligere kunde foretages, havde den overladt til Adelen, af hvilken den i saa Henseende havde faaet de bedste Løfter om Varetagelsen af sit Tarv, og med hvilken den for Øieblikket var i god Forstaaelse og deelte Anskuelsen om at gjenvinde de konstitutionelle Rettigheder fra Kong Hans's Tid. Adelens Optræden med Hensyn til Borgerstanden var ganske beregnet paa at faae dette Fortroligheds Hverv. Geistligheden, eller egenlig kun Præsteskabet, fremstod førstegang selvstændigere paa Rigsdagen. Den kunde ikke ganske slutte sig sammen med de andre Stænder, fordi den ikke havde nogen gammel Rigsstandsret at vinde tilbage. Imidlertid gik den dog frem i samme Retning, naar den hævdede sin Immunitet ifølge

Aktstykker 1, 13 flgde og Paus's Ulfeld 198 flgde. Det er altsaa rigtigt, hvad Engelstoft formoder (Nyt hist. Tidsskr. 4, 170 Anm. 213 og 173), og hele 4 Underafdelinger af Geistligheden have udstedt særegne Valgbreve; derimod maa Feilen (samme Sted 170) om 17de April som Geistlighedens Valgbrevs Dato rettes; den skriver sig fra den mindre gode Afskrift Thott 4to 1634. Om Valgbrevenes Indleveringstid, see Hindsholms Dagbog 80.

Ordinantsen, en Ting der forresten var ligesaa umulig at gjennnemføre, som Adelens Skattefrihed. Maaskee kunde Bestræbelsen herfor dog føre til, at man blev deelagtig i konstitutionelle Rettigheder i Lighed med andre Stænder. Præsteskabet taler i sit Valgbrev „paa Guds og sit Embeds Vegne“, idet det i det Hele søger at bringe et theokratisk Element med ind i Forfatningen. Det fordrer Opretholdelsen „af det rette og rene Guds Ords Lærdom, befattet udi den augsborgske Konfession, samt og vores Kirkeordinants at maatte blive uforandret“; tillige fordrer det, „at alt det afværges, som kan give Aarsag til falsk Lærdoms Forblandelse og Undersaatternes udi Troen deres Forstyrrelse,“ og den hermed forbundne Overholdelse af Frederik den andens Mandat mod fri Religionsøvelse[81]) Endelig fordrer det, 1) at Biskopperne beholde sin Indtægt, 2) at de ringe Præstekald forsørges efter Ordinantsen, 3) at der sørges for Præsteenkerne, og 4) at Præsternes Kontribution bliver taaleligere, saa de efterhaanden kan „forhjælpes og nyde den Immunitet, som Ordinantsen dem tilholder“. Om Opfyldelsen af disse Fordringer yttrer det, „at Gud vil vederlægge det med al timelig og evig Velsignelse“. Vi skulle sidenefter see, hvad det opnaaede ved disse Fordringer, der egenlig ikke vare nye, men, ligesom de andre Stænders, grundede sig paa ældre Lovbestemmelser.

Adelen havde en haard Kamp med Rigsraadet angaaende Deelagtighed i Haandfæstningen og de ældre konstitutionelle Rettigheders Optagelse i den. Den glemte herved ikke de Løfter, der vare

[81]) Præsteskabets Valgbrev i Raadsbreve 57, Thott. 4to 1634 og Paus's Ulfeld 195 flgde. Stedet om Frederik den andens Mandat mangler ganske i Raadsbrevenes Exemplar, der dog ikke er nogen Original, og er reent forfusket i Aarsangivelsen hos Thott. At der dog rimeligviis har staaet noget Lignende i det originale Valgbrev, synes at fremgaae af, at denne Bestemmelse, hvorpaa vel næppe andre end Geistlige have tænkt, er indlemmet med i Haandfæstningen.

givne Borgerstanden, skjøndt den naturligviis først og fremmest sørgede for sig selv. Under 19de April[82]) var det vigtigste Indlæg indgivet, om hvilket Adelens Ordførere samme Dag, som vi vide, talede til Borgerstanden. Andet Indlæg indleveredes under 25de April. Man beraabte sig i disse paa en Aftale med Rigsraadet, hvori der var lovet, „at hvis udi Konning Frederiks, høilovlig Ihukommelse, Haandfæstning udelukt er, maatte igjen af de gamle fremfarne Kongers Haandfæstninger og Recesser forbedres", et Løfte, der kunde tages i flere Betydninger. Af almindelige Statsborgerrettigheder forbredes der da aarligt Danehof og dettes Samtykke til alle Love og Skatter; selv Bønderne synes, ifølge Udtrykkene „nogen Almues Samtykke", ikke at burde være uden sin Rigsstandsret. Endvidere fordrede man, at Landet skulde have Ret til, at twinge Kongen til Haandfæstningens Overholdelse og i andet Fald kunne opsige ham Huldskaben, at han ikke maatte foreslaae sin Søn til Konge, ikke give sine Børn noget Leen og ikke reise udenlands. Rigens Raaders Antal skulde være fast bestemt og ingen Udlænding have Sæde i Raadet. Alle disse Fordringer belagdes med de didhørende Paragrafer af Haandfæstninger og gamle Love, hvorved da navnlig Kong Hans's Haandfæstning ofte bliver nævnet. For Kjøbstæderne fordres Betaling af deres, som og Adelens, frivillige Forstrækning, og at de ikke besværes med nogen ny Told. For Adelen gaae Fordringerne videst. Kongen burde ikke kunne kjøbe eller tilpante sig noget Adelsgods; alle Kronleen skulde forlenes til Adelige, de Leen, der laae til Regnskabsslotte og vare bortforlenede til efter Ordinantsen dertil uberettigede Geistlige, skulde atter komme Adelen til Gode. Man vil see, at i disse Fordringer de egenlig konstitutionelle Rettigheder vare blandede

[82]) Raadsbreve Nr. 57 og Thott fol. 841.

med dem, der, efter Sædvane, tilhørte Adelen. Imidlertid vilde, hvad der blev fordret, alligevel under de givne Forhold have været et ikke ringe Fremskridt og sikkret Danmark en Forfatning omtrent som Sveriges var. Forholdene paa Rigsdagen vilde da, naar Adel og Kommuner dannede en Sort Underhuus og Rigsraadet en Sort Overhuus, ogsaa kunne lade sig sammenligne med de engelske. Det maatte kun derved i mange Henseender gaae ud over Rigsraadets Myndighed, og heri stikker Knuden.[83])

Den 25de April fandt der en mundlig Forhandling desangaaende Sted mellem Raadet og Adelen paa alle Stænders Vegne, i den store Sal paa Slottet. Raadet lod sit Udkast til Haandfæstningen oplæse af Jørgen Seefeld, et Udkast, i hvis mange Indskrænkninger af Kongemagten Ulfeld havde sin gode Andeel.[84]) Derpaa fremstod Kantsleren som Raadets Ordfører og udbad sig Adelens Erklæring herover. Adelens Deputerede gik ind i et Værelse for sig, raadslog, traadte atter ind til Raadet i Salen og meddeelte, sandsynligviis gjennem sin Ordfører, Betænkningen over Udkastet. Dette fandtes paa ingen Maade tilfredsstillende, og de samme Punkter, vi kjende fra Indlæggene, bleve fordrede paany, baade til Adelens og „borgerlig saavelsom Bonde-Stands Tarv og Bedste". Der blev ført Klager over de idelige Beskatninger, og Skattebevilgningsretten fordredes tilbage. Kantsleren svarede: „at Rigens Raad vilde lade det være sig angelegent, at Skatterne efter denne Dag ei saa ofte eller saa store som hidindtil skulde blive paabudne", og bad om Forslag i denne Henseende. „Hvis sig ellers Skatten at paabyde anbelanger, da kunde, sagde han, Rigens Raad ei vide, anderledes dermed at forholde, end som hidindtil brugeligt haver været, eftersom sligt

83) De to Indlæg haves i Raadsbreve Nr. 57 og Thott. fol. 841.

84) Beckers Saml. til Danm. Hist. 1, 42.

Paabud er altid skeet efter Rigens Raads Raad". Over dette Punkt udviklede sig længere Forhandlinger. Derpaa forlangte Adelen, at ingen vigtige Love maatte udgaae „uden Stændernes Vidskab og Samtykke"; den holdt sig til hvad Landsloven (den jydske) og ældre Haandfæstninger bestemte, og viste, „hvad Skade alle Stænder havde lidt og udstaaet", fordi dette ikke mere blev iagttaget. Tillige fordrede den Raadets Samtykke som nødvendigt til at gjøre en Regjeringshandling gyldig. Kantsleren svarede: man skulde noksom uden dette tage Rigets Gavn og Bedste i Agt, men „at communicere med Stænderne om Alt, eragtedes betænkeligt og umuligt at practicere eller iværksstille". Man seer, at Rigsraadet med Ulfeld i Spidsen stod stift paa sin Mening og ikke vilde indrømme Stænderne, ved Haandfæstningen sikkrede politiske Rettigheder, alle Forhold skulde vedblive at være saa løse, som de nu engang vare. Adelen havde den gamle danske Forfatning, hvilken Lovene igrunden endnu hævdede, at gaae ud fra, men dens Førere have næppe kæmpet for ramme Alvor, da de jo alligevel saae sin Stilling betrygget, saalænge de kunde deeltage i Rigsraadsvalgene. De manglede desuden Løftestangen til at sætte Noget igjennem, nemlig Kongevalget, der allerede var afgjort, og, hvis det end ikke havde været det, dog maaskee ikke kunde været brugt, udenat stille Riget blot for Svigersønnernes Kabaler. Forhandlingerne med Rigsraadet vendte sig siden til Ting, som nærmere angik Adelens Interesse, og dens Ordfører gjentog sin Fordring om at Rigsraadet ikke burde skille sig fra den, men i Forening med den underskrive og besegle Valgbrevet. Kantsleren nægtede det og paaberaabte sig, at det hidtil ikke havde været Skik. Dette modbeviste Adelen imidlertid med Christian den tredies og den fjerdes Valg. Kantsleren gav hertil ikke noget afgjørende Svar, men det Følgende viste, at Rigsraadet havde givet efter i dette

Stykke. Han spurgte til Slutning, om der var mere at erindre. Svaret lød: nei! Om man da kunde handle med Hertug Frederik. Svaret lød: ja! og Forhandlingerne bleve sluttede, Adelen havde opgivet sin Kamp for Folkerettighederne.[85])

I dens tredie og sidste Indlæg under 27de April har den egenlig i det Hele føiet sig efter Rigsraadets Udkast. Den indskrænker sig til, paa „alle Rigens Stænders Vegne", at begjere, at menige Stænder, „hvoraf Riget udi Nødstid skulde have Ryg", holdes i deres gamle Agt og Ære, en Art svagt Forbehold af Stændernes Rettigheder, og at ingen nye Stænder admitteres, en Bestemmelse, ganske aabenbar stilet imod Svigersønnepartiet, som ønskede Oprettelsen af en Grevestand. Desuden begjerer den, at Skatterne ikke blive for store, at der gjøres aarligt Regnskab for Raadet, og at ingen Lov udkommer uden dets Samtykke, at Adelen beholder sine Leen og faaer dem, den havde mistet, tilbage, samt at Ægteskab i tredie Led bliver tilladt.[86]) Og disse Fordringer, der vare nedstemte efter Rigsraadets Standpunkt, fandt villigere Øren. Endnu indgaves for sig et mindre, udateret Forslag til at ophjælpe Stæderne, som erklærede sig mod Monopoler og Skattefrihed for Enkelte i Stæderne, om at „Kjøbmænd skulde have rigtige Regnskabsbøger", paginerede af deres Øvrighed, og om Stadsøvrighedens Indtægter og dens Valg, der, efter Indstilling af et Valgkollegium af de 24 „bedste Borgere", skulde foretages af Leensmanden. I et endeligt Møde med Rigsraadet den 4de Mai meddeelte Kantsleren, at man havde bestemt Rigsraadernes Antal til 23, og Voteringsmaaden ved deres Valg blev forhandlet; det var samme Dag Rigsraadets og Adelens Valgbrev blev udfærdiget for Frederik

---

[85]) See min Afhandling om uadelige Stænder, Bilaget i nyt hist. Tidsskr. 1, 460 flgde og Thott fol. 841.

[86]) Thott. fol. 841 og hist. Tidsskr. 3, 384.

som Konge i Danmark og Norge.[87]) Med Kongen var der imidlertid „forafskedet“ om Haandfæstningen, og ogsaa han havde, om end efter nogen Kamp, tilsidst dog givet sit Minde til Rigsraadets Udkast. Den 7de Mai efter Prædiken overleverede Rigshofmester Korfitz Ulfeld ham paa Slottet Stændernes Valgbreve, nedlagde Regjeringen og „overantvordede ham, med Rigens Raad at styre og regjere disse Riger, Danmark og Norge“. Stænderne vare ved denne Leilighed samlede i Plenum til et Slutningsmøde. Kantsleren, Herr Christen Thommesen, holdt Talen paa Kongens Vegne og takkede dem for Valget. Paa Slotspladsen stod Borgerskabet under Gevær og affyrede tre Glædessalver, ogsaa Kanonerne tordnede, og til Slutning bleve Stænderne prægtig beværtede paa Slottet. Næste Dag, den ottende Mai, lovede Kongen i et Brev, at Valget ikke skulde være Nogen til „Forkrænkelse“ men Danmark vedblive at være et frit Kaarrige; Kongen vilde ogsaa lade sig hylde i Christiania. Samme Dag gav han den foreløbige Haandfæstning, som blev endelig udstedt ved Hyldningen den 6te Juli og besvoret ved Kroningen den 23de November.[88]) Ogsaa Forsikkringsbreve, der stadfæstede Stændernes og Geistlighedens Privilegier og Kirkeordinantsen, bleve udstedte.[89]) Rigsdagen var endt.

Og hvad havde saa Kampene mellem Stænder og Rigsraad paa denne Rigsdag ført til? Til at Rigsraadet optog det af Indstillingspunkterne, der kunde tjene til at forøge dets Myndighed og binde Kongen endnu haardere, men saagodtsom Intet af de Forslag til en ældre konstitutionel Frihedsgjen-

---

87) Om alle disse Ting, see Thott. fol. 841.

88) Hindsholms Dagbog 31, Holberg 19, 13, Paus's Korfitz Ulfeld 201 flgde og Fyenske Aktstykker 2, 80. Den her formodede Haandfæstning af 8de Mai ligger i Raadsbreve Nr. 57.

89) Fyenske Aktst. 1, 16—17 og 2, 14—15 og K. Br. 8de Mai til hele Geistligheden (Lang. Dipl. G. A.)

oprettelse, som vare fremkomne. De lavere Stænder maatte finde sig i den Formel, der blev brugt af Kongen, „at Rigens Raad paa Kronens Vegne og Ridderskabet havde keist, kaaret og udvalgt ham, og Geistlighed og Borgerskab det og bevilget og samtykt“.[90]) Geistligheden havde dog faaet en ikke ganske ringe Indflydelse paa Haandfæstningen, thi baade dens Punkter om Religionens Haandhævelse, imod fri Religionsøvelse og om Præsternes „nødtørftige og ærlige Ophold og Underholdning“ vare indlemmede med iblandt dens Bestemmelser. De stode endogsaa forrest i første Paragraf og kom siden herfra tildeels ind i Kongeloven. Borgerstanden maatte nøies med et, i enkelt Tilfælde givet, halvt ubestemt Løfte om ingen Monopoler at udstede. Adelen havde opnaaet, at Rigsraadets Antal og Valgmaade blev bestemt. Den fik nu Ret til i vedkommende Landskab, ikke middelbart gjennem Landkomissærerne, men umiddelbart at indstille 6 Kandidater, udenat disse behøvede at høre til Landskabet, deraf udtog saa Rigsraadet 3, og Kongen valgte tilsidst 1.[91]) Endvidere kom den til at udstede Kongens Valgbrev i Forening med Raadet, og opnaaede, at enkelte underordnede Punkter af dens Forslag toges til Følge. Men Kampen af Stænderne med Adelen i Spidsen for konstitutionel Frihed var saaledes mislykket, og Oppositionen under denne Form, slaaet af Marken i et Hovedslag, viste sig ikke mere paa Rigsdagen. Dens Ledere af Adelspartiet opnaaede ved Provindsernes Valg efterhaanden Sæde i Rigsraadet, blandt Lederne for Borgerskabet blev Hans Nansen gjemt til gunstigere Tider. Det havde viist sig umuligt, at ændre det gamle Regjeringssystem med Lempe, og Tingene maatte derfor bestandig mere modnes til en brat

[90]) Haandfæstningen i svenske Aktst. 2, 79 flgde.

[91]) See Haandfæstningens § 45 og Voteringsmaaden, svenske Aktst. 2, 97 flgde.

Omvæltning. Dengang der saa næstegang, efter 12 Aars Forløb, dannede sig en fastsluttet Opposition paa Rigsdagen, bestod denne af Borgerlige og Geistlige alene, tog ikke den gamle konstitutionelle Frihed, men Lighedsprincippet til Udgangspunkt og drev i Forbund med Hoffet sine Fordringer endelig igjennem. Den paa Demokratiet grundede Enevælde blev dens Frugt.

Hyldingsrigsdagen 1648.

(Juli).

Under den 9de Mai havde Rigsraadet i forskjellige Breve indkaldt Ridderskab, Biskopper, Præster, Universitet, Akademi, Kapitler, Kjøbstæder og Bønder i Danmark til, ved Udvalgte at give Møde til Hylding et Par Dage før den 6te Juli, „forat gjøre og samtykke, hvis Stænderne herudi Riget for godt anseendes og gjørendes vorder". Præsterne skulde sende 1 Provst og 1 Præst af hvert Herred, Stæderne 1 Borgemester, 1 Raadmand og 1 Borger, Bønderne 1 Herredsfoged med 2 eller 4 Mænd af hvert Herred,[92]) Universitetet sendte 5 Professorer. Men det vigtigste var Fuldmagten og Seglet, som enhver Kommunes Udsendinge skulde føre med sig. Valgene af de Deputerede vare endte. Som vi see ved denne og de øvrige omtalte Rigsdage, skulde Stænderne, forat faae Alt i rigtig Gang, indtræffe et Par Dage førend Aabningsdagen, og det skete. Den 4de Juli var Adelen samlet provindsviis, maaskee i Helliggjestes Kirke, og gjorde Indstillinger til Besættelsen af de ledige Rigsraadsposter.[93]) Den hele Rigs-

---

92) Disse Indkaldelsesbreve findes i Registre og Tegnelser over alle Lande, Nr. 30. (G. A.).

93) Om Universitetet Acta Consist. Nr. 7 under 15de og 29de Januar og 26de Juni 1648; om Adelens Rigsraadsvalg svenske Aktst. 2, 97 flgde.

forsamling, der maa have været baade broget og særdeles talrig og maatte tælles i tusindviis, stod den 6te Juli samlet paa Slotspladsen i Kjøbenhavn. Fuldmagterne med Seglene vare indgivne og prøvede. Ved Børsen var et „Theatrum" opreist, hvor Kongen skulde have sin Throne. Klokken 9 traadte Borgerskabet under Gevær, Processionen fra Slottet tog sin Begyndelse. To Herolder og nogle fortklædte Adelsmænd aabnede den, derefter kom Drabantkorpset. Kongen gik under en Himmel af sort Fløiel, efter ham kom Rigshofmesteren, Herr Korfitz Ulfeld, med Rigens Raad, saa Adelen og Hofstaten, saa Universitetets og Akademiets Udsendte, Bisperne, Kapitlernes Udsendte, Provster og Præster, Kjøbstæddeputerede, Herredsfogeder og Bønder. Rigshofmesteren holdt Talen, hvorefter Rigsraadernes og siden Stændernes Hyldingsed fulgte. Kongen bragtes i Procession tilbage til Slottet, og et prægtigt Gilde sluttede Festlighederne.[94]) Samme Dag havde Kongen udstedt sin endelige Haandfæstning.

Borgerskabet, som Haandhæver af sine Privilegier, benyttede Leiligheden til under 8de Juli at indgive de gravamina, for hvilke det paa Valgrigsdagen, skjøndt frugtesløst, havde ladet Adelen optræde som Forsvarer. Idet Borgerne beraabte sig paa Christian den 4des Privilegium af 18de September 1645, ventede de, „at deres underdanigste gravanima udi al Naade maatte blive optagne og overveiede, og dem et naadigt Gjensvar derpaa maatte meddeles". De udbade sig, at „maatte nyde den Naade, de havde nydt af Arilds

[94]) Om disse Festligheder, see Thott. 4to 1634 og Holberg 19, 37 flgde. De tilstedeværende Bønder fik af sine Vælgere Diæter, „eftersom Ret kan være og efter billig Opskrift paa Fortæring." (K. Br. 10de Juli 1648. Sjæll. Tegnelser Nr. 31). Det Samme har visnok været Tilfælde med de andre Stænders Udvalgte, see Zwerg. Sjæll. Cler. 265—66, smlign hist. Tidsskr. 1, 320 og nyt hist. Tidsskr. 1, 439 og 455.

Tid", at den høie Øvrighed nemlig vilde sende sine Befalinger umiddelbart til Byens Øvrighed, samt at de med deres „Supplicationes" maatte, som i fordums Tid, have fri Adgang til Kongen og ikke altid behøve, at gaae gjennem Leensmanden. Endvidere bade de, at Kjøbmændenes Regnskabsbøger, naar de vare rigtig paginerede, maatte staae til Troende, at Cisen af Malt og Øl og Indenrigstolden, Landprangen, den ulovlige Handel, Monopolerne og Enkeltes Skattefrihed maatte afskaffes, at Byerne maatte nyde halvt med Kongen af de uvisse Indkomster, at de gamle, af Christoffer og Kong Hans udgivne Stadsretter paany maatte sættes i Kraft, at de maatte faae Lettelse i Ægt og Indkvartering og Betaling for deres frivillige Forstrækninger, endelig, at et Skib i Havn ikke skulde behøve at fortolde Mere, end det forhandlede.[95]) De fleste af disse Punkter havde ofte været Gjenstand for Forhandlinger under Christian den fjerde, for Indstillinger af Rigsdagen i Odense 1627, af Borgermøderne i Viborg og Ny 1629, eller af Landkomissærerne ved Provindsmøder og af Adelens Fuldmægtige paa den foregaaende Rigsdag. Andragendet var ledsaget af talrige Underskrifter, blandt hvilke Riberby ved sin Underskrift tilføiede: „vores Privilegier ere forkrænkede". Det fik intet umiddelbart Svar, og der blev kun tilkjendegivet Standen, at Kongen, naar han var stadfæstet som fuld Konge, vilde afgive sin Resolution.[96]) Denne Tilkjendegivelse afholdt maaskee Geistligheden fra at følge Borgerstandens Exempel. Ved et Møde samme Aar den 21de Oktober i Roskilde besluttede den derimod, til Kroningen at indgive sine gravamina, og rimeligviis har den ogsaa gjort det.[97]) Hyldingsrigsdagen var imidlertid forbi, og i den

[95]) Brevet i Raadsbreve Nr. 57.
[96]) Durells Beretning i P. W. Beckers Samlinger til Danm. Hist. 1, 2.
[97]) Samme Sted 6 og Nyt hist. Tidsskr. 4, 175.

senere Halvdeel af Juli forlode Stænderne alle Kjøbenhavn.[98])

Først under 20de Mai næste Aar gav Kongen med Rigsraadet Svar paa Borgerskabets Besværinger.[99]) Det faldt ikke synderlig gunstigt ud, og de fleste Punkter bleve afslaaede. Til Begjeringen om at henvende sig umiddelbart til Kongen, hed det: „de kunde letteligt selv betragte, at vi os ikke kunne lade foreskrive, til hvem vi vore Breve skulle lade udgaae, enten det til Leensmanden, eller Borgemester og Raad skulde skee". Dog kunde de, som førte Klage over Leensmanden, umiddelbart søge hen til Kongen. Kjøbmandsbøger vare ei ganske at troe, fordi der fandtes mange slet oplærte Kjøbmænd. Told og Cise kunde ei afskaffes, „da Enhver letteligt kan eragte, hvor umuligt det er, Indkomsten nu at forringe". Landprangs og ulovlig Handels Forbud behøvedes ikke, da disse Ting allerede vare forbudte. Alle Monopoler, f. Ex. Papiirfabrikker paa Landet, kunde ikke afskaffes; de gamle Stadsretter „var det betænkeligt, at befale" adlydte paany; for Underslæbs Skyld gik det ei an, at et Skib ikke fortoldede Mere, end det forhandlede. Derimod blev der lovet, at Borgerne ikke skulde besværes med Ægter o. s. v., at de skulde faae sine forstrakte Penge tilbagebetalte og Deel i de uvisse Indkomster halvt med Kongen. „Og er dette, hed det tilsidst, hvis vi naadigst have fundet for godt, at svare". Det var sandsynligviis ifølge de omtalte Geistlighedens gravamina, at Kongen udstedte et Brev af 7de December 1648.[100]) Han bad heri Andragerne betænke, „at Præsteskabet her var saa rigelig forsynet med Indkomster, som i noget protestantisk Land". Biskopperne skulde imidlertid faae Ordre til at undersøge Klagerne og hjælpe de

98) Samme Sted 2.
99) Raadsbreve Nr. 57.
100) Pontoppidans Annales 4, 393 flgde.

meest Trængende. Men hvis Kongen saa ikke forskaanedes for Overløb, vilde han give den Lov, at Enhver, der søgte om et Kald, først skulde erklære sig tilfreds med det, hvis han fik det. Vi see af disse Svar, at hverken den geistlige eller verdslige Stand var heldig nok til, i nogen høi Grad at vinde Kongens Gunst.

Valgrigsdagen 1650.

(Fra 11te Juni til midt i Juli).

To Aarsager fremkaldte denne Rigsdag, det forestaaende Thronfølgervalg og Rigets Gjæld, og det navnlig den fra Christian den fjerdes Tid hidrørende. Frederik den tredie havde mange Ubehageligheder, fornemmelig ved Forholdet til Ulfeld, og mange Besværligheder at stride med, imidlertid forstod han, hvad man ikke skulde see ham an for, bedre at komme frem med de Store end hans Fader. Han havde ogsaa vidst, at bringe Raadet til, under 22de August 1649, med Glæde at gaae ind paa Valget af den unge Prinds Christian (Chr. den femte) til Thronfølger.[101]) Kort efter udstedte han under 1ste September et almindeligt Indkaldelsesbrev til Stænderne om at vælge Fuldmægtige, der kunde være tilstede i Kjøbenhavn Trinitatis Søndag 1650 og der „handle og tractere" om Valget af Prinds Christian til Thronfølger „i disse Riger og Lande". Brevets Formularer og Udtryk stemme ganske overeens med det, Christian den fjerde udstedte. Det almindelige Brev fulgtes under samme Dato af lignende Breve til de enkelte Stænder.[102]) Stænderne satte sig derefter i Bevægelse med at holde Valgmøder. I Jylland, hvorfra vi alene have

---

101) D. Mag. 3die Række 4, 6.
102) Sjæll. Tegnelser Nr. 31 og Adelsbrev, Viborg, Januar 1650 (Lang. Dipl.)

Efterretninger, samlede Ridderskabet sig talrigt i Viborg i Januar-Maaned 1650 og udvalgte 12 Mænd af sin Midte. Det gav dem den Forskrift, „at kaare og udvælge" Prinds Christian, imod en Revers af Faderen, at dette ikke skulde være Adelen til Præjudits, og en Stadfæstelse af Privilegierne; tillige paalagde det dem, at huske paa, „om den unge Herres Opdragelse, at gode Dannemænd tilforordnes ham".[103]) Den øvrige Adel og de lavere Stænder have naturligviis holdt lignende Møder, udvalgt Fuldmægtige og givet dem Instrux om Christians Valg, maaskee ogsaa om hans Opdragelse. Alt maa herved omtrent være gaaet til som ved Møderne til forrige Valgrigsdag. Af disse Møder kjende vi imidlertid kun til Universitetets, det blev holdt den 27de Mai 1650 og udsendte 3 til Valgdagen, „der lige med de andre Rigens Stænder skulde gjøre og lade efter Hans Majestæts Breves Indhold".[104]) Præsteskabet, vide vi, sendte Biskopperne, undtagen Biskoppen fra Aarhuus, og 3 til 4 Provster af hvert Stift.[105]) De Mødendes Antal af alle Stænder kan vel i det Hele anslaaes til det samme som ved Valgrigsdagen 1648, eller til omtrent 200 Befuldmægtigede.

Trinitatis Søndag mødte Stænderne med Instruxer og Fuldmagter efter Indkaldelsesordren, altsaa, som sædvanligt, nogle Dage førend Aabningsmødet, forat forberede Alt, muligviis vælge Ordførere o. s. v. Den 10de Juni var der holdt et Møde af Rigsraadet, og tredie Gang i Løbet af de Rigsdage, vi beskrive, træffe vi det i Uenighed med Kongen om Propositionen. Denne Gang bar imidlertid Kongen Skylden. Ligesom alle Konger tragtede han efter Arveregjering, og vilde holde sig til de danske Fyrsters Titel, Arving til Norge,

103) Adelsbrevet. Samme Sted.
104) Acta Cons. Nr. 7 under 27de Mai.
105) Pontopp. Annales 4, 406.

der i den senere Tid ogsaa var brugt af Kancelliet og Rigsraadet. Han paastod for sig og sin Søn Arveret til Norge og brød sig ikke om Raadernes Indvending, at de slesvigske og holsteenske Hertughuses Benyttelse af samme Titel kunde skabe ham mange Vanskeligheder. Det Saarende og Ubillige for Norge, der laa i, at det danske Folk kjendtes berettiget til en Valgstemme og det norske ikke, kunde undgaaes ved at tage hans Paastand til Følge, men ellers ikke; thi nu kunde Rigsraadet jo ikke, som ved Hyldingen i Norge 1648, med nogen Grund tale om sin Tilbøielighed til, „at fornemme de norske Stænders Samtykke" til Valget, men Umuligheden af, at sætte det iværk under „denne farlige og vanskelige Verdens Tilstand".[106]) Kongen fastholdt med Bestemthed sin Fordring paa Arveret, han vilde ikke lade sin Søn vælge til andet Rige end til Danmark, og haabede, naar Arveretten til Norge saaledes middelbart var anerkjendt, med Tiden at faae den udstrakt ogsaa til Danmark. Han foreslog det tvetydige Udtryk: Valg til Kronen. Officielt blev intet Skridt gjort i denne Retning, Rigsraadet paa sin Side fastholdt, at Prindsen burde vælges til begge Riger, og handlede i Overeensstemmelse hermed, Kongens Anskuelse maa imidlertid dog være blevet bekjendt blandt Stænderne; vi skulle siden see dens Følger. Flere i Rigsraadet vare ved dette Møde atter stemte for, ikke i Forening med Adelen at udstede Valgbrevet, for derved at holde den mere i Afstand, og ikke i sin Tid, som ved forrige Valgdag, at være udsatte for, at den vilde gjøre sin Indflydelse gjældende paa Haandfæstningen.

Følgende Dag, den 11te Juni, var Rigsdagens Plenum samlet, rimeligviis i den store Sal paa Slottet, ogsaa Kongen og Rigsraadet havde indfundet sig der. Gamle Herr Christen Thommesen fremtraadte som Kantsler og holdt Aabnings-

[106]) Kantslerens Tale ved Hyldingen i Norge 1648. (Lang. Dipl.).

talen i sin sædvanlige, godmodige, men noget betænksomme og langtrukne Stiil. „Det var Alle og Enhver, sagde han, vel bevidst og vel bekjendt, til hvad Ende og Intention Hans Kongelig Majestæt denne anselige og myndige Forsamling havde ladet beramme", nemlig, forat Prinds Christian „maatte vorde samtykt og eligeret". Af at Rigens Raad sig „saa godvillig havde indstillet", og Ridderskabet, Geistligheden og Borgerskabet „sig til denne fuldmægtige Deputation saa hørsommelig havde bekvemmet", saae man Alles gode „Affection". Under den almindelige Usikkerhed af alle Ting, der skildredes udførlig, var det nødvendigt, itide at vælge en Successor til Thronen. Derfor havde ogsaa Rigens Raad takket Kongen for hans Omhu. „Intet kunde heller bedre ønskes, end at baade vi og vores Posteritet, de Børn, i Vuggen laae, ja de, som ufødte vare, kunde itide paa saadan lovlig Regjering vorde forsikkrede". Derfor skulde nu Værket gribes fat, de udgjorte Fuldmægtige nedlægge sin Fuldmagt i Kanselliet og næstkommendes „vide Hans Kongelig Majestæt saadant Svar og Erklæring, som medrette kunde svare til den store Kjærlighed og Omhyggelighed, Hans Kongelig Majestæt for sine troe Undersaatter bar". Kongen havde, tilføiede han tilsidst, lovet, paa sin Søns Vegne at forsikkre Stænderne om deres Privilegier. Mødet hævedes hermed.[107]) Næste Dag, den 12te Juni, synes der at have været et nyt Plenum i Fruekirke,[108]) Kantsleren fremtraadte atter og holdt en ny Tale i samme Retning. „Rigens Raad, sagde han, havde besluttet, „at vælge og eligere" Prinds Christian til „at være disse lovlige Kongerigers Herre og Regent", og „var derhos nu venlig begjerendes af Ridderskabet, at det udi saadant Valg og Election vilde sig med Rigens

[107]) Om alt dette, see D. Mag. 3die R. 4, 31 og Kantsleren Proposition i Lang. Dipl., der viser, at Mødet var et Plenum.

[108]) D. Mag. 3die R. anførte Sted.

Raad forene, og Geistligheden og Borgerskabet bemeldte Election og Valg samtykke og bevilge og derpaa førstkommendes give skriftlig Erklæring". Løftet fornyedes om, at Kongen paa sin Søns Vegne vilde forsikkre Privilegierne.[109] Man seer forøvrigt, at Stænderne denne Gang behandledes af Kantsleren med noget mere Hensyn end forrige Gang, Protesten havde altsaa ikke været ganske frugtesløs. Om Eftermiddagen blev Herredag udblæst i Stadens Gader. Stændernes foreløbige mundlige Svar ved Mødet maa have lydt gunstigt, Fuldmagterne vare indleverede, Valgrigsdagen var sat. Følgende Dag beværtedes Stænderne paa Slottet.[110]

Da der ingen anden Valgkandidat fandtes end Kongesønnen, var der heller ikke, som forrige Gang, Frygt for Kabaler; med Mødet i Fruekirke kunde Sagen næsten betragtes som afgjort. Kun Spørgsmaalet, om man ogsaa skulde vælge Prindsen for Norge, maa have foranlediget nogen Tvistighed. Forhandlingerne indenfor de enkelte Stænder i deres særskilte Forsamlingssale vare snart tilendebragte, og rimeligviis har derefter, som paa forrige Valgdag, Stænderne ved Udsendte meddeelt hverandre sine Valgbreve. Rigens Raad havde opgivet sine Betænkeligheder ved at underskrive samme Valgbrev som Adelen, og føiede sig efter dens Begjering, ligesom forrige Gang. Begges Valgbrev, udstedt den 18de Juni, indeholdt de samme Formularer som Valgbrevet for Frederik den tredie.[111]) Ogsaa de andre Stænder have sandsynligviis under samme Dato udfærdiget sine Valgbreve, særskilt for Præsteskabet, Universitetet, Akademiet i Sorø, Borgerskabet og Christianshavn. Dengang alle disse den 18de Juni bleve bragte til Kanselliet

109) Kantslerens Proposition i Lang. Dipl.
110) D. Mag. 3die R. 4, 32, Hindsholms Dagbog 46 og Beckers Saml. til Danm. Hist. 1, 41.
111) Raadsbreve Nr. 58 og Thott. fol. 841.

og der aabnedes, saae man, at Præsteskabet og Borgerskabet, med Undtagelse af Christianshavn, vistnok af Hensyn til Kongens Planer, ikke havde valgt til Norge, Universitetet, Christianshavn og Akademiet derimod tillige til Norge. Der opstod nu en Tvist i Raadet, om man skulde tilbagelevere de Valgbreve, hvori Norge ikke var nævnet. En stor Deel af Herrerne fordrede det udtrykkelig og kaldte det, at tilstede en saadan Udeladelse, „uforsvarligt for Efterkommerne", men de trængte ikke igjennem, thi Kongen fra sin Side viste sig eftergivende og lod sin Paastand falde om Valg blot til Danmark. Endnu samme Dag, efter en Prædiken i den Anledning, leverede Marsken paa Slottet, i Overværelse af Rigsraadet og Stændernes Plenum, Valgbrevene til Kongen og Prindsen.[112] Ulfeld havde gjort sig syg, og Kantsleren paa Kongens Vegne takkede først Raadet, saa Ridderskabet, „som Rigens Raad saa velbetænkt havde secunderet og villigen saadan Election og Valg assisteret og derudi gjerne bevilget og samtykt", dernæst Geistligheden, som havde bedet derfor og det „med velvillig Samtykke befordret", og endelig „den velfornemme borgerlig Stand, som godvillig sig havde bekvemmet, sig med eendrægtig Stemme med de andre at forene". „Hans Kongelig Majestæt tilskrev Sligt, næst Guds faderlig egen Forsyn, fornemmelig den gamle danske Oprigtighed, Trofasthed og Redelighed". At den endnu var ilive, „det havé vore Efterkommere, vores Nation til evig

[112]) Hindsholms Dagbog 46 og D. Mag. 3die R. 4, 32. Førend det var gjort til Stridsspørgsmaal, om man burde vælge til Norge eller ikke, havde der, udenat det bemærkedes, fundet megen Uregelmæssighed Sted i Valgbrevenes Udtryk. Ved Valget 1648 brugte Stæderne, Kapitlerne og Præsteskabet Udtrykkene, at de valgte Frederik „til vores Herre og Konge", Sorø Akademi „til Konge i Danmark og Norge", Universitetet „til Danmarks Riges Herre og Konge". Men dette skete, udenat man lagde Vægt paa Ordene; thi i Universitetets Valgbrev paa et andet Sted tales der ogsaa om Frederiks Valg „til disse Riger og Lande" (Raadsbreve Nr. 57).

Berømmelse, at ihukomme og deraf tage Exempel". Hvis Hans Kongelige Majestæts „Kjærlighed til sit Folk stod til at formere og forbedre, vilde det skee herved". Han lovede tilsidst, at Kongen vilde stadfæste Privilegierne paa sin Søns Vegne, og sørge for hans „Education". Under samme Dag, den 18de, udstedte saa Kongen, paa den Udvalgtes Vegne, Løfter om Privilegiernes Overholdelse i Breve til Borgerskabet og Geistligheden.[113]) Ved et Brev atter af samme Dato lovede han Raadet og Adelen, at Valget „til Konge i Danmark og Norge" ikke skulde være til nogen Præjudits, eller være nogen „Pligt og Sædvane", men Danmark vedblive at være et frit Kaarrige. Den Udvalgte skulde hyldes baade her og i Christiania, maaskee, ikke mindre end Tilstaaelsen om Valget til Norge, en Beroligelse for dem, der ængstedes over Norges Udelukkelse i enkelte Valgbreve; som Konge skulde han give Riget en Haandfæstning.[114]) Valget var saaledes tilendebragt til gjensidig Tilfredshed, og da man forøvrigt temmelig nøie holdt sig til Fremgangsmaaden ved Frederik den tredies Valg, har det naturligviis heller ikke manglet paa Glædesfalver og et Gilde for Stænderne. Men Valgrigsdagen blev den sidste, der afholdtes i Danmark, indtil det nu forløbne Aar saae en ny i samme Retning, om end under en anden Form.

Adelen havde ikke glemt Paalæget fra dens Vælgere[115]) om at sørge for Prindsens Opdragelse; og den 19de Juni indkom dens Forslag herom. Det androg, „at Prindsens Education gode og ærlige danske Mænd maatte betroes, som hans fyrstelige Raades Gemyt til den danske Nation og dens Velstand at søge og favorisere itide kunde disponere". For det Til-

[113]) Kantsl. Tak i Lang. Dipl., Brevet til Borgerskabet i svenske Afskr. 1, 17, det til Geistligheden i Lang. Dipl.
[114]) Thott. fol. 841.
[115]) See ovenfor Side 393.

fælde der skulde træffe et Interregnum, begjerede man, at i Kongens levende Live maatte forfattes en forma regiminis.[116]) I August Maaned lovede Kongen Opfyldelsen af dette Andragende, og den 9de Juni næste Aar udgav han med Rigens Raad en Lov om en Formynderregjering.[117])

At Kongen benyttede Bisskoppernes Tilstedeværelse paa Rigsdagen til med dem at raadslaae om en Skoleanordning de metis scholasticis, som de ogsaa underskrev den 17de Juni, ville vi her blot anføre.[118]) Det turde maaskee være tvivlsomt, om de da handlede som Rigsdagsmænd, eller som Embedsmænd. Det er heller ikke afgjort, om de øvrige Geistlige ikke raadslog om Sagen tilligemed dem; af at Bisskopperne alene underskrev, lader dette sig ikke modbevise, thi de vare ofte de Eneste, der underskrev en Sag, som dog var afgjort af hele Standen. Rigsdagen blev strax efter Valget sat i Arbeide i Anledning af Forslagene til en Afbetaling af Landets trykkende Gjæld. Gjælden, der var arvet fra Christian den fjerde og forøget siden efter, laa Kongen haardt paa Hjerte. Gjentagne Gange og indstændig havde han forlangt Specifikation over den af Raadet,[119]) endelig blev den langt om længe i Martsmaaned 1650 anslaaet til henimod 3,240,000 Rigsdaler, foruden en Deel Gjæld til enkelte Mænd og hele den norske, engelske og polske Gjæld.[120]) Det var en Sum, man vel kunde blive bange for. Der blev foreslaaet, at en Deel af den indenlandske Gjæld skulde afbetales med Krongods, og Rigens Raad meente i Marts, at saa 4 Rigsraader passelig

116) Raadsbreve Nr. 58, Thott. fol. 841 og D. Mag. 3die R. 4, 38.
117) Thott. fol. 841.
118) Pontopp. Ann. 4, 406—7, sammenlign Engelstoft i nyt hist. Tidsskr. 4, 168.
119) Det sees for Ex. af R. R. Br. 7de Juli 1648 (Raadsbreve Nr. 57) og Christen Skeels Dagbog (D. Mag. 3die R. 4, 23).
120) D. Mag. 3die R. 4, 26.

kunde forene sig med 4 Udvalgte af hver Stand og nøiere bestemme, i hvad Orden og hvorledes dette Gods skulde udlægges til Vedkommende.[121] Kongen havde ogsaa andre Planer til at faae Penge reiste; han foreslog en Konsumtion, og at Adelen paa visse Aar opgav sin Accisefrihed, Forslag, som imidlertid mødte Raadets Modstand og egenlig først 1660 kunde gaae igjennem. Under 22de Juni 1650 tilskrev han Raadet, at enten det vilde forelægge Stænderne dette eller andre Forslag, saa maatte det dog i alt Fald skildre Røden med stærke og sande Farver og fordre den afhjulpen med det Første.[122] Sagen om Gjælden i det Hele og Forslaget til at betale den indenlandske Gjæld med Krongods, var af saa gjennemgribende en Betydning, at Regjeringen havde besluttet, at forelægge det for indeværende Rigsdag, skjøndt den ikke var forberedt derpaa og ikke, hvad der i hine Dage ellers fordredes, i denne Henseende havde faaet Fuldmagt fra sine Vælgere. Den 19de Juni, Dagen efter Valgets Afgjørelse, fremtraadte derfor Kantsleren for Stænderne og fremlagde en kongelig Proposition om Rigets Gjæld, idet han bad dem, være betænkte paa Midler til dens Afbetaling, indtil Krongodset kunde realiseres.[123] Stænderne gysede tilbage for nye Bevilgninger, og Adelen erklærede under 22de Juni, at den ikke „var instrueret med saadan Fuldmagt"; den henviste Sagen til adelige Provindsmøder, hvor den ogsaa senere blev behandlet.[124] De andre Stænder have sikkert givet lignende Svar. Man blev rimeligviis derfor staaende ved, at fordre Stændernes Betænkning om, i hvad Orden den indenlandske Gjæld da skulde afbetales ved at udlægge Krongods for den.

---

[121]) Samme Sted 28.
[122]) K. Br. i Raadsbreve Nr. 58.
[123]) D. Mag. 3die R. 4, 33 og Thott. fol. 841, et Adelsbr. 20de Juni.
[124]) Thott. fol. 841.

Den 28de Juni var, som det synes, lenum af Stænderne samlet i Konventshuset i Fruekirke. Et Udskud af 4 Rigsraader fremtraadte med den Ordre, „at consultere Stænderne, hvorledes Kronens Gods udlægges bedst, uden Rogen at besværge". De androge derfor paa, „at Stænderne noget Udskud af deres Deputerede vilde fuldmægtige, som kunde deliberere derom". Stænderne gik ind paa Rigsraadernes „Forsæt" og valgte et ikke talrigt Udskud, maaskee, efter Rigsraadets forhen omtalte Forslag, af 4 fra hver Stand; Adelen valgte saaledes Erik Juel og Herr Ivar Krabbe og maaskee et Par Flere.[125]) Følgende Dag, den 29de, havde de 4 Rigsraader et Møde i det islandske Kompagnihuus med Stændernes Udskud, men disse udbade sig endnu nogen Tid til at forhandle Sagen videre og gjøre indbyrdes Aftale mellem Stand og Stand, saa skulde hver Stand for sig indgive sin Betænkning. Samme Eftermiddag vare Udskudsmedlemmerne traadte sammen i Bryggernes Laugshuus. Der oplæste Adelens to forhennævnte Fuldmægtige sin Betænkning for Borgerskabets og Geistlighedens Udskud. Det gik ud paa, at de, som havde hjulpet Landet i dets største Nød, først skulde faae Betaling af udlagt Gods, og det Gods i den Provinds, hvori Enhver boede. Biskop Winstrup tiltraadte strar Adelens Betænkning, bragte sandsynligviis Sagen under Forhandling i sin Stand og underskrev et Brev, hvori man under 29de Juni lovede, ganske at slutte sig til og være fornøiet med hvad Kongen, Raadet og Adelen vedtog.[126]) En lignende Erklæring udstedede Universitetet, maaskee ogsaa Kapitlerne og Sorø under samme Dato.[127]) Adelen udfærdigede under 1ste Juli sin

[125]) Fyens Borgerskabs Br. 29de Juni, Biskop Winstrups Br. af do. (Raadsbreve Nr. 58).

[126]) Samme Steder.

[127]) Universitetets Br. 29de Juni (Raadsbreve Nr. 58).

endelige Resolution og foreslog, at Gjælden fra Krigens Tid først maatte afbetales, da den, der var gjort før Krigen, ofte allerede havde skaffet Kreditor Fordeel nok. Forøvrigt overlod den Sagen til Konge og Raad.[128]) Borgerskabet har i det Hele sluttet sig til Adelens Mening, men vi mangle flere af dets Breve derom, og det tog ogsaa længere Tid, førend enkelte af dem udfærdigedes. Fyens Borgerskab takkede under 29de Juni „for den Naade og Gunst, at vores ringe Betænkende, saavelsom Betaling for det Lille, vi formaaede og dog af yderste Middel forskudt have, maatte eragtes". Man formeente, at de, der havde forstrakt med rede Penge, maatte komme i Betragtning førend de, der havde ydet Leverantse i Forstrækning, hvorved de muligviis kunde have havt Fordeel. Lodder skulde afgjøre, hvo der atter blandt disse kom først, og han saa have Ret til at tage, hvad Gods han vilde.[129]) Kjøbenhavn erklærede sig under 30te tilfreds med Kongens og Rigsraadets Afgjørelse.[130]) Skaanes Borgerskab erklærede sig under 5te Juli enigt med Adelen og mindede blot om den Forstrækning, „vi fattige Folk i Malmø og Skaane" havde gjort.[131])

Afgjørelsen af Sagen var saaledes af Stænderne i det Hele overladt til Regjeringen, kun at de, der havde hjulpet i den største Nød, fik først Gods udlagt. Der forefaldt imidlertid et lille Mellemspil. Rigens Raad havde under 30te Juni bevilget Kronen, naar dens Evne blev bedre, at gjøre Gjenkjøb af ligesaameget frit Gods, som den nu afhændede.[132]) Denne Bevilgning kom til Adelens Kundskab og vakte stor For-

[128]) De Adelsdeput. Br. i Raadsbreve Nr. 58.
[129]) Fyens Borgerskabs Br. i Raadsbreve Nr. 58.
[130]) Dets Br. samme Sted.
[131]) Dets Br. samme Sted,
[132]) N. N. Br. samme Sted.

skrækkelse. I et Brev af 1ste Juli erklærede dens Udvalgte det „imod deres Fundamentallove". Kronen solgte nu det „vaageste" Gods og kunde saa i sin Tid tilkjøbe sig det bedste. Kongen burde derfor give Revers for, at Kronen kun skulde have Lov til at gjenkjøbe sig det samme Gods, den nu afhændede, og det først fra Borgerne, „paadet de deres Handel og Trafik desbedre kunne fortsætte"; man vilde gjerne sætte en smuk Farve paa den kjære Egennytte.[133]) Rigsraadet indsaae let Rigtigheden af Adelens Bemærkninger og blev selv angst for hvad det havde tilbudt Kronen Den 7de Juli skikkede det to af sine Raader til Kongen og begjerede, at det udlagte Krongods kun kunde udlægges under Betingelse af, at Kronen inden visse Aaremaal havde Ret til at indløse det fra Erhververen.[134]) Det gik endog saavidt, at tilbagefordre sin Bevilgning, givet til Kronen i denne Sag. Og Kongen føiede det under 10de August, skjøndt han godt indsaae, at denne Føielighed var til Kronens store Skade.[135]) Bevilgningsbrevet blev gjennemskaaret og findes i denne Tilstand i Geheimearkivet.

Den 11te Juli vare Stænderne endnu samlede, Raadet konfererede med dem i Anledning af Krongodsernes Udlæg, de Fleste begjerede, at Lodbet skulde træffe sin Mand og afgjøre, hvo der først fik Afbetaling.[136]) Kort efter maa Rigsdagen være blevet opløst; til nogen egenlig Tvist og Opposition paa den, er der intet Spor, undtagen i Adelens omtalte Forhold til Kongen. Den indviklede Godsudlægs-Sag forhandledes nu mellem Raadet og Kongen, til hvis Afgjørelse den var

133) Deres Br. samme Sted.
134) D. Mag. 3die R. 4, 84.
135) Samme Sted, 50 flgde.
136) Samme Sted 38.

henstillet, men den varede her længe og gav Anledning til mange bittre Ord og gjensidige Beskyldninger.[137])

Vi have saaledes efter Kilderne leveret en Historie af 4 danske Rigsdage og derved faaet Leilighed til, at lære Fremgangsmaaden paa dem at kjende i det Enkelte og Aanden, der gjorde sig gjældende. Vistnok ere de to sidste i Mærkelighed ikke at sammenligne med de første, hvor der hersker en virkelig politisk Bevægelse og hvor en interessant Opposition fremtræder. Imidlertid vise selv disse os, at Stænderne, skjøndt uden i Haandfæstningen fastsatte konstitutionelle Rettigheder, spillede en ikke uvigtig Rolle i Statens Styrelse. Vi have seet dem, ved Siden af de egenlige Standsinteresser og Privilegier, at behandle Gjenstande af stor og gjennemgribende Betydning: Kongevalg, Forsvarsvæsen, Regjeringsindretninger, Statsgjæld og Skattesager. Deres Berettigelse blev ofte haardt anfægtet, deres Forslag overhørtes, Indretningen ved deres Forhandlinger befandt sig paa et lavt Trin, der lagde mange Hindringer i Veien for en Sags Drøftelse, og selve deres Standpunkt var ikke synderlig høit valgt, idet de Fleste saae Alt under sin Stands særegne Synsvinkel. Alligevel udgik der fra Stændersalene mangt et forstandigt Ord og mangt et godt Raad. Den, der har sat sig ind i Forhandlingerne, som de førtes, vil let blive vaer, at den afgjørende Maade, hvorpaa Rigsdagen 1660 optraadte, ingenlunde kommer som en deus ex machina, men var forberedt ved en lang, forudgaaende Udvikling.

---

137) Om alt dette, see Chr. Skeels Dagbog flere Steder.

Bilag.

1.

Borgerskabets Resolution paa Kongens Propositioner 1645.

(Affkrift i Raadsbreve Nr. 53. Geh. Arkiv).

(Læsemaaderne i Noterne, en Nødvendighed, forat forstaae den slette Afskrift, ere tagne af Rostg. 4to 73, der ogsaa deler Brevet i to Dele og daterer begge fra 21de August).

Effterßom Kongl. Maj^t: Alleß Worreß Raad: herre och Kongeß Bref Vdgangen ehr, Saa och af Danmarchiß Rigeß Høywiße Raad Kiobstederniß fuldmegtige, paa Kiøbenhafns Slott den 11 Augusty Sidst forleden Proponerit blef, at giøre forslag, om de[1]) nogen Middel, huorwed fæderne land Igjen Kunde bringeß paa foede, och til Defension Setteß udj bedere positur. til saadant Vnderdanigst, at effterkomme, thacher wj først och fremmist hans Kong. Maj^t: paa det aller Vnderdanigst, for saadan Kongl. Raade, och faderlig omhue for sine fattige wndersaatter, Vil det med lif och blod Goedz och formue, och Ald Krefter udj ald Vnderdanigst[2]) och troschab Erkende, och effterſom ey paa tuiflis, noch som Witterligt ehr, det fattige Borgerschab fremb for Nogen anden wdj diße Smaa Lande. Sjelland, Fyen, Laaland och Falster, formedelst det[3]) store och meget Strenge Indquartering, de Allene for uden Nogen tid hjelp[4]), hafuer vdstaaed, och endnu paa de Tider, deris Nering, wed Commerciens forhindring, Søens w-Sicherheed och wdj alle maader dennom hafv: werrit betagen, Saa de Slet er wdmattede, och Meſten for Armed, och Saa frembt det i thide iche Remederis, er at befrøchte. de med alle Wndergaar. Da Eragtis wed deße Epterschrefne Middel, at schulle Nogen Lunde med thiden Komme paa foede, och igien blifue bestørcket, Som af hans Mai^t. Wy wnderschrefne, Som

[1]) Tilføi: Wide. [2]) Vnderdanighed. [3]) den. [4]) thilhielph.

Kiøbstedernis fuldmegtige, paa woris Egne, och Byernis Wegne, udj ald Wnderdanigst[5]) begierer Raad: maatte beuilgeß,

1. Att Nogen Wiße tilforordnede Personer, vdj Kiøbmendz handel, Skibsfart, och Comerciens[6]) Kyndige och welforfaren maatte forordneß, nogle wiße Puncter at fatte, huorledes det best Kunde Settes udj werch, och Siden Ein fri wbehindret Løb at hafue, hüorwed Rigenß Defension til Søeß, end och udj frembtiden Kunde bestyrcheß,

2. Att Kiøbstederne maatte W=formeent Nyde de Privilegier och frjheder, som dennem af fremfarene Koninger udj Danmarch gifuet och med benaadet er, som de udj bogstafuer Kunde beuiße at hafue, och af Ko. Mait. Selff udj hans Kongelige Begiering[7]) Jndtredelße, dennem Raad. Confirmerit ehr, och huis der imod Publicerit ehr, maatte optagiß, och at det udj Kongelige Raade maatte worde antagen, at en huer Kiøbsted Particular Wnder Retning derom Lod frembkomme,

3, Epterßom før er Meldt, Borgerschabet wed den Store Jndquartering och Nering[8]) forhindring, er Slet Kommen til Achterß, och Mange Ja de fleste Byer staar halfparten Øde, at de motte udj alle Skatter paaleg och Wdgiffter nu Setteß och tharerís effterſom den[9]) Wden deris Ruin formaar at Wdgifue, och Siden huer thredie Aar, af til forordnede Commissarier och Lensmend forfaris, hvor Wit de sig forbederit hafv: och Saa effter haanden noget igien at paa Settis Jndtil de udj deris førige Esse och stand er til Rette Kommen,

4 Att de[10]) maatte af Kongl. Mai' Raad. beuilgiß Kiøbstederne udj huert Land, en gang om Aaret, paa bequemmelig thid och Sted at Moede holde, huor deriß fuldmegtige med hin Anden kunde Conferere om huis der Eragtediß

---

[5]) Underdannighed. [6]) Commersien. [7]) Regerings. [8]) Nerings.
[9]) de. [10]) der.

gafnlig och fornøden, at were til Byerniß beste, en huer stand udj Ein Rette privilegier. W-præiu-dicerlig och Siden och Confirmation derpaa hoeß Kongl. Mai' Vnderd: at Solicitere, om det af hanß Kongl. Mai' och Danmarchiß Riges Raad Kunde Prøffuis at Were gausflig,

5 Att forbud paa korn og anden Wahre maatte løß gifuiß, forwentende herpaa hans Kongl Mai': Raad: och milt giensuar. det Gud allermegtigste med et løckßalig, Kongelige Regimente och Euig Welfart Euindelig Wille beløne, [11])

Belangende Landtzens Postur

thil Defension,

Siuneß best at Kunde [12]) paa Epterfølgende Maneer, paa det at Kongen och Cronen udj fredes tid, iche schulle paa en stor Armada med adt Vnderholde Rigenß penge Anwende och maa [13]) (Huilchet Gud Raadelig Afwende) Krigen igien Angich, Indtet war udj forraad. Endten folch, Voj en Ill med at Werbe, fast mindre at her Vnder holder, [14]) Landet til Største Ruin. Naar Største Vdgiffter war forhaanden, och ald Neringeß Middel betagen, som nu udj Kiøbstederne, i diße thider scheed ehre, och Wmueligt war Lenge af Slig Aarsag det at Kunde Vdstaae,

1 Att derudj huerland, paa bequemmelige Steder giørdiß fornøden festninger,

2 Wdj huer Provintz en General Persohn at beschiß [15]) som effter Militarizische wiß, dog paa Kongl. Mai' Raad. Ratification Alting udj Goed Order Anstille, och med Eett af Cronens Læn Kunde forsørgiß,

3. Landet udj Wiße parter at af deelle, En huer

---

[11]) Her tilføies endnu et Par Ord og Datum den 21de August, hvorpaa et nyt Brev begynder. [12]) nogenlunde At ske kunde. [13]) Naar. [14]) med Att Vnderholde. [15]) beschicke.

quartal, sin Øffuerste eller sin Øffuerste Leutenant at tillforordniß. Som ochsaa med et af Cronens Lempelig Lehne, Eller it Cannichedomb at forsiuneß,

4 Huer Kiøbsted, och huer Herrid fornøden och Well forfaren Captein, och [16]) forordniß udj Kiøbstederne af Borgemestere och Raad, och med hannem om hans Vnderholding at Reconitere [17]), och der hoes Lade hannem bruge en borgelig Nœring for wden schat och tynge, Men udj Herridt han: at Indrømmiß en af Cronens Gaard, som Herridß Mendene for deß Landgilde Cronen igien at Erstatte, och han: en billig Løn udj freds, och noget mere udj feide tid at til ordniß Som 2—3 eller 4 ß af huer Bunde for heell och half, Saa meget Halfue Gaarde och husmend huer Maanet at Vdgifuis,

5 Forschref: Capitein [18]) Exercere Bønderne, Reigße fra en Sogen til en Anden, dennem udj deriß Gewer, at Vnderuiße effter Predichen. ved Kircherne Siden nogen Gange om Aaret, at holde Almindelig Munstring, och Naar Noget fiendtlig Var at be fröchte, da at Lade huer tiende eller femdte Mand, Eptersom Nødtørfft fordrede Lige 8 Dage tillige, wed stranden eller Grendzerne til Landeweren, Siden udj Visse Compagnier och fahner, end [19]) den Anden at Afløße, saa befantis, at naar huer thiende Mand der til Vdgiordis, Ichun tilkom huer Aar 3 Vger Vngefer [20]), huer femdte mand 6 Vger i det høyeste, Huilchet Landet Lideligt Vahr, til [21]) af Søen in December. janvario, Februvario, och noget in Martio, Hafde mand sig nest Gudß beschermelße ey at be frögte, och Naar de saaledes Lagde [22]) til Landewehren, til [23]) den Endelig wacht er Landet Indtet forwaret med, Som witløfftig Kunde

---

16) Att. 17) accordere. 18) Tilf: Att. 19) En. 20) Tilf: och. 21) Thi. 22) Laa. 23) Thi.

Demonstreris. Da den: at Exerceris om Morgenen til 10 Slet Siden effter Maaltid at forticificere Landet, med Wolde og schandzer, och huor den ene slap den Anden der Igien at begyde, och Saaledes Continuere. til det om Landet, fuldferdigt wahr, och siden til Maalle huer herrid och Sogen deris Andeell at hollde wed Lige, huilchet Letteligen schee Kunde. Naa[24]) tørffuen scheris och op settiß om for Aar[25]), Naar Grøden er udi Jorden, at det Da af sig self Kunde sammen Gro och befatteß[26]),

6 Att Gifuiß af huer Stand, och Bønderne. Kaaber en huer effter deriß formue. Saa huer Kiøbsted och herrit Kunde Komme[27]) et eller twe selt støcher och noget effter handen til Munition at Indkiøbe Kunde Sambleß. Som udj til forordnede Stede Wdj huer quartal til forwaring Kunde Indlegiß,

7. Paa det Landene huer Anden Kunde Secundere om fornøden Wahr, da af vnge Karle och ledig Personner, udj huert Lehn at Wdschrifue, Saa mange Erachtedes fornøden at were, dennem at hafue Wiß Officerer. Som dennem af Rette Kunde, og ingen Saadan, at Wdschrifue[28]) af Lehnet, Saa Mange her udj Landet fød er, Sig at motte begifue. och Naar nogen wed døden afgich, Eller dennem, som udj Jydland, Fyen eller schaane fød Wahre henkom, da at udschrifue Strax Andre udj deriß Sted at thallet altid Kunde were Complet. och at Landet Contribuerede Aarligen til Noget. som dennem til Wacht penge Kunde gifues, Indtil mand den: som Soldater behøfuede at bruge, da at giøre og gifue den: deriß fulde Gase,

8 Kiøbstederne, Lige maader, att schulle hafue it Wiß

---

24) Naar. 25) for Aaridt. 26) befæstis. 27) bekomme. 28) saadanne Udtschreffuene.

Antal udj beredschab Naar noget fientlig paakomb, tillige med Cronens og Adelenß at fort Røche. thi udj Kiøbstederne Kunde ej Altid et Wiß tall Stede holdiß, for dj thiennigte Drenge, och Handwerchis bußer forreißer Almindlig gerne om Stefne Dag,

9 Och paa[29]) Landet, Kiøbstederne, Saauell som Landsbyerne for Jndqvartering udj feldetid Kunde forschaanis, Loed de sig Wel handle. Saa Lenge de for Steds Warende Jndqvartering motte were frj, at huer Kiøbsted och huer Landsbye Sogen[30]) Nogle Wiße Nyttere Udgiorde, och Underholte, som allene udj huer Provintz, til Landzenß defension och Landganges Afuergelße Kunde bygeß[31]), Som maaschee En temmelig Summa schulle beløbe, Som tillige med Adelenß Rytter[32]) Kunde were noch udj feide tid til Landsens beschermelße, wed Gudz Naadige bjstand Saa blef Landet diß bedere wed magt, och iche schulle af de Indqvartering[33]) Slet op Ediß och Ødelegiß forvden den Gewalt de af dennem hafde, at Udstaae, och huer udj Landet diß bedere udj feide tid Kunde formaa at Contribuere af penge, och fetalige, Som til den store Antagne och Geworbene Armades Underholding Kunde brugis. thi det bedere at were, Naar Leiglighedeu udj tiden tagiß udj Agt, at møede fienden, Udj Marchen, Eller udj hans Egene Lande at føre Krigen, end Lade folchen Lege udj Guarnison Landet til Ødeleggelße, och finden til diß mindre Afbrech betrachtendiß at en huer for hustru og børn[34]), Landzen[35]) friheed throligen end[36]) de fremmede Sig schulle Lade befinde, Naar de ichon Exerceret blef. Forwentendiß herpaa af hans Kongl. Mai' Et Naad. och milt Giensuar, Dett Gud Allermegtigste, med Et løchsallig, Kongelige Regiment och

---

[29]) Tilføi: dett. [30]) deest. [31]) brugis. [32]) Rytterij. [33]) Indquarterede. [34]) Tilføi: och. [35]) Landzsenz. [36]) med.

Euig welfart Enindelig will belønne, Wdi huis høye och Gud-dommelig Protection hanß Kongl. Mai^t Offuer Annordiß Datum Kiøbenhafn den 19 Augusty[37]) Anno 1645.

2.

Borgeschabitt Suar Paa nogelle Aff Adellenß forßlag 1645.

(Affkrift i Rostgaard 4to 73. Univ. Bibl.).

(Affkriften er meget sjudsket ligesom den meddeelte Affkrift under Bilag 1).

1.

Som Nogelle Aff Adellen paa deris egene och Andre derißStandz Wegene Erbøeder Sig den 18: Augusty, aff huer thønde hartkorn Wdj Jylland Att Wille Wdtgiffue, Thue march, Menß Wdj Sielland och fyen fire march, och der for Wden halff Rente de oppeberger, aff Wdtstaaendiß penge Att Wille Wdtgiffue, Som Kong: Maitz: dennem Naadigste Wille bewillege nogelle puncter, Som de Wdj alle Stenderniß Naffn. for H: Ko: Ma: Wnderdanigste schal haffue Laditt Andrage Huilcket thill høegbe^te H: Ko: Ma: wdj Woriß eller Kiøbste-derniß Naffn, Att Lade offuerleffuere, Wy ey haffuer contenterit, Saa Thuiffler wy Jngenlunde, Att de goede Welb: Mend, Adellen, Joe Christeligen betrachter, At den gandsche Krigs armada thill alle Stenderniß, Desention Joe haffuer Werit Andtagen och Wnderholdett, och de goede Mend baade Wed deriß egidt Arffuegoedz, och forlenninger haffuer Mesten dett gandsche Land Jnde, och der aff Nyder den beste och Største Intade (dog de goede herrer, Danmarckiß høegwiße Raad Wmeent, Som nochsom meriterer, for deriß store Wmage och beßuerringh, huiß de der aff Nyder och bekommer) Att der fore Wdj saadande thilfelde, Naar Rigenß och deriß egidt Wel-fert, huor Wdj de Med previlegier och formuffue høegst participerer, skall och bøer conserveris, da och saa pro quota

[37]) 21 Augusty.

giøre thilleg, Som for Gud och Woriß Naadigste herre och Konge kande Were forßuarligt, och de Wide med en goed Sambwittigheedt Att kunde Erholde, Thy der aff kommer dett at Landit Vndergaar, at de der best och størst formuffue haffuer, och best kunde Vdstaae Thyngen Siuffniß paa den Suage och Magxsen forarmede Medsteen deell Att Wille Indwende, och der Vdtoffuer, icke Riget, den Vdtwortiß fiende haffue kundit giortt Moedtstand, Som Nøedtørfften och fornøedenhed Vdtkreffuede, betenckendiß Vmueligt er, En standz folck. som Borgeschabidt, huilcke der er dend Mindste Part aff Rigenß Indwannerre, Ingenlunde kande, eller medt nogen Billigheedt bøer Soldateschen alle Att Vnderholde och besolde, Aller Vnderdanigste der fore forhaabendiß At Kon: Ma: Som Woriß Naadigste herre, der aff Gud er fororднit At Redde de fattige betrengde, om Nogen dennem Vbillig Wille beßuere, Joe haffuer it Christeligt Indseende, Att en huer standz folck, effter formuen, Wilkaar og Leiglighеedt her Wdj pro quota, Saa huer der gebøer Rest, Vdtbøer haffuer, maa dett som hannem for Gud, och Werden thilberettiget er, forhielpiß,

2:

Effter som Widere aff de goede Welb: mend, den 20: Augusty bleff foregiffuit, som de Erachtit gaffnligt At Were, Att sette Landitt i goed postur, Medt denne Erbøede aff 400 thønder hartt korn, Som er 20000: Rdalr: formuffue, En hest offuer Ordinarie Roßtieniste, Saa Well aff Cronens, som Adellenß At Wille Vdtgiffue, Som schulle Were thill en huer provintzers Defention i Krigsthydt, At samme Rytter schulle Indgiffuiß en Gaard, huor aff hand samme hest, schulle hollde, Wdj steeden for Langilledt, huilcke Landgillde de bønder som bemelte 400: thønder hartkorn, kunde beløbe Kongen och hoßbunden Igen schulle Erstadte, Begerer Att Wide, huad Borgge-

schabitt der Imoed Will giøre huor thill Suariß, endog Adellen her Wedt Indtet Affgaaer, Men henleggiß paa den fattige Bunde, Saa Erbyder Borgerschabidt sig, dog der Imoed om de for Jndquartering maa bliffue forschaanidt, Naar Jndquarterings Endeligen for Aarsagiß, Att Schulle schee, Att bønderne effter advinant med Tillegh Vdj deriß Vnderholningh maa participere, Som i førige Krigs tider scheedt er, aff Kiøbstederne effter advinant, thoegange saa mange Rytterij thill provintzens diffention At Vdgiøre och Vnderholde Lige som deriß Gaarde och Eigendomb Wdj huer bye Taxeridt fore, Jtem thill Armeens Vnderholdnigh Vdj alle Wdtgiffter, der aff lige saa megit Indlegge, som Adellen aff deris Jorde-godz 50: Rdalr: aff Borgeschabens Eigendomb, Som dog er icke Vden løßørre, Imoedt en thønde hart korn bliffue beregenit At Wille Wdtlegge (den ordinarie Rostjenifte Vndertagen) Thj huiß Borgerniß Trafique handell och brug Anlanger, Giffuer de Serdelliß thill Kongen och Cronnen Thold och accisse Aff,

3:

Arbeyde paa festninger At giøre, Erbyder Adellen dennem Att Lade derriß tienere Tillige med Cronens Arbeyde, med be-tenckende, Att de aff 100: thønder harttkorn, 5000: R:dallr: Wilde holde en Maanidt En Maanidt Att Arbeyde huert Aar, saa sambtøchker Borgeschabitt, som ey i bestninger (Fæstninger) boer 5000: Rdalr: deriß Eigendomb ere Worderit fore Lige Wed Addellen At Wille en Maanidt Vdtgiøre, och Lige saa Lenge paa Arbeydet Vdj huer provintz holde,

4:

Adellens Erbydelße aff huer thønde hart korn, som thill 50: R:dalr: Att schatte, och Wdj Landkisten at Willde Aarlig

Vdtlegge — 6 schelling, Der Imoed Ehrbyder Borgerschabitt aff deriß Eigendomb, effter den Thart der ere paa giort pro Quota, Lige saa megit Aarligen Att Wille Indlegge paa de Willkaar, Att en aff deriß stand, Saa Well maa haffue Laaß och foruarringh, Der thill som Andre Steender, och maa Wide huor thill de bliffuer Andwendt, forhaabendis deriß Underdanigste Willigheedt Imoed deris Allernaadigste herre och Konge, Sambt feederne Landit Lige Widt Adellens, Joe deraff seeß, och fornemmis, Vanseet de J Andre Maader med Skatterne, och Anden Thynge, for Vden Aarligen effter formuffuen, Sig ey Wille Vndrage, Datum Kiøbenhaffn den ∾ Augusty Anno 1645.

Om Anglernes Fædreland og Nationalitet.[1])

af

Dr. C. Manicus.

(i Flensborg).

1.

Efter den almindelig antagne Mening, nedstammer en stor Deel af de nuværende Slesvigere og Englændere fra Anglerne, et Folk som allerede Tacitus omtaler og henregner til Sveverne eller den mindre bekiendte Deel af Germaner i Østen og Norden. De boede den Tid i Nærheden af Østersøen, da de til visse Tider med flere nordiske Folk droge til en Ø for at dyrke Nerthus (Niord) og Hertha (Jorden) i Fællesskab. Allerede Ptolomæus anviser dem en anden Plads, som det synes, i det nuværende Lauenborgske, og i de følgende Aarhundreder omtales de snart som boende hos Varnerne og i det Meklenborgske, snart i Thüringen, i Westphalen, ved Rhinen og, tillige med Saxer, Friser ꝛc. i den belgiske Littus saxonicum,

---

[1]) Ihvorvel det er en Selvfølge, at Foreningens Bestyrelse ved Optagelsen i Tidsskriftet af Bidrag fra navngivne Forfattere, ikke derved tilkjendegiver sin Samstemmen med deres Indhold eller Behandlingsmaade, eller vedkjender sig de forskiellige Forfatteres Grundsætninger og Meninger, skal jeg dog, da en saadan Bemærkning alt tidligere er gjort, men jeg først ved dette Heftes Begyndelse er tiltraadt Redactionen, udtale det samme for den nuværende Bestyrelses Vedkommende, og jeg har netop valgt dette Sted hertil, da det Æmne, som den følgende Afhandling undersøger, ligger meget nær ved mine vanlige Studiers Omraade, hvad ikke er Tilfælbet med de øvrige i dette Hefte optagne Afhandlinger.

N. L. W.

hvorfra de allerede i 3die Aarhundrede, under Diocletian giorde Vikingetog til de gallisk og brittaniske Kyster. Nogle holde Romernes Angrivarier eller Anglevarii (Angelboer), der boede ved Udløbet af Emsfloden, for at være en Deel af det samme Folk.[2]) Endnu Adam af Bremen siger et Sted: Saxones circa Rhenum sedes habebant, et vocati sunt Angli. Da Anglerne i 5te og 6te Aarhundrede i større Masser droge over til England, ligesom flere nordiske Folk, Jyder, Friser og Saxer, vidste man der i Begyndelsen ikke, fra hvilke Egne de vare komne. De første Beretninger om denne Indtrængen, hos Merlin, Gildas, Nennius, Beda og i den saxiske Krønike, ere meget forvirrede og fabelagtige. Nennius (620) omtaler de Fremmedes Ankomst paa 3 Skibe (Cyulae, Joller) under Anførsel af Hengist og Horsa (Hingst og Hoppe), omtrent ligesom Jornandes lader de 3 Nationer Østgother, Vestgother og Gepider uddrage af Skandia paa 3 Skibe. Han siger tillige, at de vare fordrevne fra Germanien, hvorved uden Tvivl hentydes til det Tryk, som de fremtrængende hunniske og slaviske Folkehobe i 5te Aarhundrede udøvede paa de vestlige germaniske Nationer.

Beda (700) siger, at under Valentinian „Anglorum sive Saxonum gens" tilskyndet af Briternes Fyrste Vortigern, kom til den østlige Deel af England paa 3 Lang-Skibe, for at tjene som Hjelpetropper imod Fjenderne i Norden. Der kom snart flere til „ex transmarinis partibus, de tribus Germaniæ populis fortioribus, id est, de Saxonibus, Anglis et Jutis. De Jutorum origine sunt Cantuarii (Kent) et Vectuarii (Wight). De regione antiquorum Saxonum venere

---

2) Angrivarii. Tac. Ann. II, 8, 22, 24. Anglevarii. Notit. dignit. Orient. p. 1415.

Saxones orientales, meridiani et occidui (Essex, Sussex og Westsex). Porro, de Anglis, ab illa patria, quæ Anglia dicitur, et ab eo tempore usque hodie manere deserta inter provincias Jutorum et Saxonum perhibetur, Angli orientales, mediterranei et tota Northumbrorum progenies (Ostangeln, Mercia og Northumberland). Som Anførere for Toget nævner Beda, efter Nennius, Hengist og Horsa.

Procop (560) lader „Brittia" være beboet af Britter, Angler og Friser, men omtaler hverken Saxer eller Jyder. At Friserne have deeltaget i Indvandringen er bekiendt af flere andre Kilder, skiøndt de ikke omtales af nogle engelske Forfattere.

Det indsees let, hvor unøiagtig den Kundskab er, der kan øses af de omtalte og en Deel lignende Kilder, med Hensyn til Anglernes Nationalitet og Fædreland. Saavel Romerne, som de engelske og angelsaxiske Geistlige, der have meddeelt disse Efterretninger, havde liden Sands for Geographie og Ethnographie. Barbarernes Lande og Folk sloge de sammen i nogle store Afdelinger, som Scyther, Sarmater, Kelter og Germaner, og bekymrede sig ikke om Sprogene eller andre nationale Eiendommeligheder, men henførte de Folkenavne, som kom til deres Kundskab, uden videre under en eller anden af de omtalte store Classer.

Saaledes kaldte de alle Folk Nord for Rhinen og Donau, indtil ultima Thule, Germaner, og giorde ingen Forskiel paa den teutonske og den gothiske Deel af den germanske Stamme, ja de blandede slaviske og finniske Folk ind i deres store germanske Afdeling. I denne de gamle Forfatteres Ligegyldighed imod fremmede, barbariske Landes og Folks geographiske og nationale Forhold, have vi en af de rigeste Kilder til utallige senere historiske Vildfarelser.

Den større sydlige, eller tydske Deel af de germaniske Nationer har nemlig fra umindelige Tider tilegnet sig Alt, hvad de gamle Forfattere berette om Germaner i Almindelighed, og indtil denne Dag, er det almindelig Brug i den tydske Literatur, at oversætte Benævnelsen „germansk“ med tydsk. Derved er frembragt en ikke ringe Forvirring i de nordiske eller gothiske Folks Historie, der har vedvaret indtil vor Tid, og ikke været uden Indflydelse paa vor Halvøs nyeste historiske Tildragelser.

Da nemlig Romerne og den romersk dannede Geistlighed i Middelalderen omtale vor Halvøs ældre Beboere Cimbrer, Jyder, Angler o. s. v. som Germaner, og disse da, ifølge den nævnte Misbrug, i den tydske Literatur bestandig have figureret som tydske Folk, saa har man derpaa i den senere Tid bygget Paastande og Retsfordringer, der, hvis de skulde efterkommes, maatte føre til den danske Nationalitets og Stats Undergang.

Man har nemlig antaget som afgjort, (og desværre have kun altfor mange danske Forfattere (1) fulgt med Strømmen), at Halvøens gamle Beboere, Oldjyder, Cimbrer, Angler, Angelsaxer, Friser o. s. v. oprindelig vare Tydskere, men at denne Befolkning ved Udvandring til Syden og til England blev svækket i den Grad, at Danske fra Øerne kunde trænge ind og underkue det tydske Element. Denne Indtrængen og Fordanskning skulde være skeet fra 7de til 9de Aarhundrede, men kunde dog ikke forhindre, at det tydske Sprogelement i det vestlige Jylland og endnu mere i Slesvig vedblev at gjøre sig gjeldende, som især Artikelen æ, foran Substantivet viser. Da den danske Indvandring og det Tydskes Underkuelse aftog, da fremkom atter, saa paastod man, den oprindelige tydske

nationale Grundstemning hos Befolkningen, især i Slesvig, og det skulde kun være den naturlige Virkning af denne Stemning, der stræbte efter den størst muelige Affondring fra Danmark, Udsondring af alle danske Sprogelementer og nøieste Forbindelse med Tydskland.

Paa denne formeentlige sikkre Retsbasis og paa de ulykkelige Rigsdelingers Historie i Middelalderen stode de fleste tydske Lærde, som deeltoge i den lange nationale Feide, og deres akademiske, samt literære Virksomhed var saa stor, at de i Løbet af en Menneskealder (1818—1848) bragte deres falske Lærdomme om Slesvigernes tydske Nationalitet og Tydsklands Ret til Slesvig, til almindelig Anerkiendelse i Tydskland, Slesvig og over største Delen af Europa. Syd- og Mellemslesvigerne, men især de nuværende Angelboere, fandt sig meget smigrede ved, idelig at læse, at de vare Efterkommere af de gamle tydske Angler, Stamfædre til Englænderne, det mægtigste Folk paa Jorden. De optoge det derfor meget ilde, naar Nogen vilde tillægge dem dansk Nationalitet og stræbte af alle Kræfter efter at blive af med deres gamle Modersmaal. Saaledes havde den omtalte historiske Vildfarelse efter tusinde Aars Forløb endnu meget alvorlige praktiske Følger.

Der udkom i Aarene 1846 og 47 nogle Smaaskrifter, som havde til Hensigt, at ryste den almindelige Tro paa de gamle Anglers Tydskhed og paa „Oldtidens Slesvigholsteinere“ nemlig „Angelsaxerne“, der i Slesvig, efter den herskende Doctrin, allerede i 4de og 5te Aarhundrede vare forenede til et Folk og i broderlig Fællesskab i Aaret 449 droge over og erobrede England, hvorefter det slesvigske Land, som Beda lærer, blev liggende øde indtil Aar 700.

Et lille Skrift af Dr. Davidsen (die Angeln in Cim-

drien und England) søgte navnligen at oplyse, at her paa Halvøen aldrig har bestaaet et angelsaxisk Folk eller Sprog, at Angler og Saxer her ikke boede sammen, eller droge til England i Fælledskab, men at de her, som hisset, indtil Anglernes Underkuelse af Vestsaxeren Egbert, levede affondret, i bestandige indbyrdes Feider og havde hver sit eget Sprog. Skriftet søgte fremdeles at bringe det til Vished, at Udvandringen fra vor Halvø til England, vedvarede i henved 200 Aar, indtil Begyndelsen af 7de Aarhundrede, uden at blotte Slesvig for Indbyggere, idet en meget levende Samfærsel vedblev, som gik over Eideren, Trenen og Heveren, og derfra over Slesvig og Slien; at en ny Udvandring begyndte i første Halvdeel af 9de Aarhundrede i Anledning af de angelske Rigers Underkuelse af Saxerne, som endte med Englands Erobring af de Danske, hvilket Resultat ikke kunde naaes saa let, uden Anglernes Understøttelse og deres af dem erkiendte nationale Slægtskab med de nye Indvandrere.

Stemningen i Slesvig og Tydskland var dengang imidlertid allerede for lidenskabelig til at en rolig Overveielse af de historiske Forhold kunde finde Sted. Man vilde kun høre det, man ønskede. Nu, da Stemningen er mere rolig, kunde det maaskee ikke være uden Interesse, nærmere at undersøge, hvorvidt den herskende Doctrin om den omtalte Udvandring fra og Indvandring til vor Halvø kan betragtes som rigtig eller urigtig, og hvorvidt navnlig de gamle Jyder og Angler tilhørte den tydske eller den gothisk-skandinaviske Nationalitet.

Men til en saadan grundig Undersøgelse vilde udfordres mere Tid, stærkere Kræfter, flere Hjelpekilder og Forstudier end de, hvorover jeg vil kunne byde, hvorfor jeg maa ønske, at det, som i det Følgende siges om denne Gjenstand, maatte betragtes, mere som Formodninger, beskedne Tvivl og uforgribelige Raisonnements, der muligen kunde tilskynde en eller

anden historisk Forsker til atter at optage til Undersøgelse dette for os vigtige Æmne.

Det forekommer mig, at i dette, som i saa mange andre historiske Punkter, Autoritetstroen har været stærkere end den kritisk undersøgende og dømmende Forstand. Hvis det ikke forholdt sig saaledes, saa vilde det være arrogant og formasteligt, at fremsætte Tvivl og Indvendinger imod saa mange berømte Historikeres Fremstilling af vore Forfædres Bedrifter og nationale Forhold, især naar denne Fremstilling betragtes som rigtig af vore egne Landsmænd.

2.

De Folk, som i rigelig 2000 Aar have boet i det nordvestlige Europa, eller i den Vinkel som fremkommer, naar man fører to Linier fra Spidsen af det adriatiske Hav, paa den ene Side til Spidsen af Østersøens bothniske Bugt, og paa den anden til den nordlige Indgang til den engelske Canal, henhøre unægtelig til een stor Stamme, da de vise saa stor Lighed i deres hele legemlige og aandige Væsen, i Sprog, Sæder og Virksomhed. Romerne antoge, at de vare nærbeslægtede med Kelterne i Gallien og kaldte dem med et Fællesnavn „Germaner“, en Benævnelse der har været og rimeligviis vil blive den herskende.

I denne store Hovedstamme har til alle Tider bestaaet flere naturlige Underafdelinger, som dog først ere traadte tydeligen frem, efterat Sprogene og de nationale Eiendommeligheder under en mere rolig Tilstand fik Lov til at udvikle sig.

Alle disse Nationer havde nemlig en gjærende, vandrende Periode, der begyndte med deres Udvandring fra Høiasien og varede til det 8de eller paa nogle Steder til det 11te Aarhundrede af vor Tidsregning, samt en rolig, agerdyrkende Periode, i hvilken Folkene ikke mere i store Hobe forlode deres Hjem.

Den naturligste Inddeling af den omhandlede store Stamme eller Folkeclasse er den, i sydlige og nordlige Germaner. Nordgermaner have Nogle igjen ville dele i Gother og egentlige Skandinaver.

Den sydlige Afdeling, som især var Romerne bekiendt, og som man specielt har kaldt enten den germaniske i indskrænket Forstand, eller den teutoniske eller tydske, var uden Tvivl indvandret til Egnen ved Rhinen og den øvre Donau i en meget tidlig Periode, medens den endnu stod paa et lavt Culturtrin. Den kjendte intet til det tidligere asiatiske Hjem og til sin Udvandringshistorie, ei heller til den halvbuddhistiske Asalære, som de senere Indvandrere medbragte. Paavirket af den romerske Cultur, gik den vel tidligere over til Agerdyrkning og faste Bopæle, end den nordlige Afdeling og blev derfor ofte oversvømmet og overvældet af den sidste, saa at de fleste Folkeslag, som Tacitus, Plinius og Ptolomæus omtale i Sydtydskland, allerede i 4de til 6te Aarhundrede vare forsvundne.

Men, ligesom denne Afdelings Sprog udmærker sig fremfor de nordiske ved en større Haardhed og bestemte Former, saa har ogsaa den hele aandige Character en større Haardhed, Stivhed og Hensynsløshed imod Andre, (Schroffheit). Selvfølelsen og Overlegenhedsfølelsen fremhersker i den Grad, at den ofte udarter til en utrolig Forfængelighed og Herskesyge, et Charaktertræk som var Romerne paafaldende allerede ved deres første Sammenstød med Sydgermanerne, og som ikke har forandret sig indtil denne Dag. Paa Grund af denne nationale Eiendommelighed har denne Afdelings Sprog og hele Væsen, uagtet de mangfoldigste fremmede Invasioner og Blandinger, bestandig vedligeholdt og udbredt sig, medens omvendt den nordlige Afdeling overalt

har føiet og lempet sig efter de fremmede Nationers Sprog og Sæder, selv hvor den var den seirende og befalende Deel.

Den nordlige eller skandinaviske Deel af den germanske Stamme, som man ogsaa, efter de seneste Udvandrere til Syden har kaldet den gothiske, maa uden Tvivl betragtes som den yngre (i Europa), da den medbragte en bestemt Erindring om sin asiatiske Fortid og Vandring, et temmelig uddannet asiatisk Religionssystem og i alle Dele en høiere Cultur. Dens Sprog staaer, hvad Lyden af Stamordene angaaer, ligesaa nær til de indiske Ariers Oldsprog eller Sanskrit, som den sydlige Afdelings Tungemaal. Ligesom de skandinaviske Sprog ere bløde, bøielige og elastiske, saa er ogsaa Nordboernes aandige Charakter; den harmonerer ligeledes deri med Hindufolket. Den mangler i betydelig Grad den høie Selvfølelse og Overlegenhedsfølelse, der i Omgang med Andre viser sig som Stolthed, Forfængelighed, Haardhed og Herskesyge. Dens nationale Feil er, og har til alle Tider været, en overdreven Beskedenhed og Respect for Fremmede. Som Følge deraf have de gothisk-skandinaviske Nationer aldrig havt nogen varig Nytte af deres mange Erobringer. De have overalt antaget de Fremmedes Sæder, Sprog og Nationalitet, ere smeltede sammen med dem og have forøget deres Magt. Hvor der er Tvivl om, til hvilken Green af Germaner de Folk skulle regnes, der i de første 6 til 8 Aarhundreder efter Chr., omstyrtede denne eller hiin Deel af de gamle Culturstater, der gaaer man vist ikke synderlig feil, naar man anvender det omtalte Criterium. De have rimeligviis været Nordgermaner, hvor de snart sammensmeltede med de ældre Indbyggere. Af denne indre Grund alene kunde man være tilbøielig til, at henregne de mange gothiske Stammer, samt Chaucer, Friser og Angler, til den nordgermanske Afdeling, uagtet de forekomme tidligere i Historien og ofte i de sydlige Egne, medens Saxerne, uagtet de optræde

seent (i 2det Aarhundrede) og i nordlige Egne (efter Ptolomæus i det østlige Holsten), dog vare at henføre til Sydgermanerne, eller de tydske Folkeslag. De sidste have nemlig saavel her paa Halvøen, som i England, uagtet de vare i Minoriteten, vedligeholdt og udbredt deres Sprog, hvorimod Gother, Friser og Angler overalt have amalgameret sig med de Nationer, hos og blandt hvilke de levede. Spørger man om Anglernes, Frisernes og Gothernes rette Hiem, saa maa der svares, at de i de første 4 Aarhundreder vel intet saadant have havt i Europa. De vare nemlig omsvævende (Svever), nomadiserende og krigerske Folkehobe, saaledes som der endnu findes en Deel i Asien og Amerika. Sveverne udsendte næsten hvert Aar krigerske Tog til Nabolandene, siger Tacitus, som, naar de vare seierrige, bleve en Tidlang i det erobrede Land og grundede nye Colonier. Nordgermanerne udførte disse Tog mest til Søs (Vikingetog) og vedbleve dermed indtil 12te til 13de Aarhundrede. Deraf kommer det, at vi finde Gother, Jyder, Angler, Friser, næsten i alle vestlige Lande og ved alle Kyster.

Da de sydeuropæiske Lande, saavelsom Donau- og Rhinlandene allerede vare stærkt befolkede, saa gik den store Folkestrøm nogle Aarhundreder før og efter Christus, norden om det kaspiske og sorte Hav, i nordvestlig Retning imod Østersøen, hvorfra den atter vendte sig mod Vesten og Syden, eller fra Skandinavien af atter drog frem i denne Retning. Idet nogle af Folkehobene bleve tilbage og andre droge frem, fremkom deraf det forvirrende Phænomen, at f. Ex. gothiske Stammer i de første christelige Aarhundreder findes i næsten alle europæiske og en Deel asiatiske Lande. Dithoner omtaler Strabo Norden for den kaspiske Hav. Senere findes mange af disse Stammer (Gythones, Guttae, Giotae, Getae, Guthones) deels ved det sorte Hav, deels ved Østersøen, ja endnu

i det 16de Aarhundrede havde en saadan Stamme vedligeholdt sig i Halvøen Krim, af hvilken Tartarernes Chan havde en Livvagt af 800 Mand, og hvis Sprog Busbeck, Keiser Ferdinands Gesandt i Constantinopel, fandt at være en Blanding af dansk og tydsk. Efter det anførte kan det ingenlunde forundre os, at vi fra 4de og 5te Aarhundrede finde Danske omtalte som boende hos Varnerne paa Sydkysten af Østersøen, Angler paa Halvøen, ved Elben, Ems og Rhinen, ligesom Friser fra Rhinen af til ind i Jylland.

Alle disse Folk vare nemlig paa den Tid endnu vandrende og udsendte fra Tid til anden krigerske Tog. Det er saaledes ikke usandsynligt, at de første Tog til England udgik fra de ved Rhinmundingerne boende Sværme af saxiske og angelske Vikinger, og at først senere Hovedstyrken af deres Landsmænd paa den cimbriske Halvø blev indbuden til at følge derhen. Saaledes kan det maaskee forklares, at det første Tog allerede omtales som bestaaende af Angler og Saxer, medens Anføreren, Hengist, skal have været en Jyde. Ligesom Chaucer og Friser, hvor de boede sammen med Saxer, absorberedes af dem og opgave deres Nationalitet, saaledes have de endnu bøieligere nordiske Stammer, Jyder og Angler, i deres Forbindelse med Saxerne paa de belgiske Kyster endnu mindre kunnet modstaae denne Sammenblanding. Man kan heraf maaskee forklare Adam af Bremens Ord „at de Saxer som boe ved Rhinens Udløb kaldes Angler,“ og Bedas Udtryk at „Anglorum sive Saxonum gens“ 449 var kommen til England. De følgende store Udvandringer fra den cimbriske Halvø, som vedvarede i hele det 5te og 6te Aarhundrede, vare enten en Følge af den Lyst til Vandrings- og Vikingelivet, som besjælede alle nordgermanske Folk, eller, hvad der endnu synes rimeligere, de vare Virkninger af det Tryk, som de slaviske Stammers Fremtrængen mod Vesten og Norden

udøvede; thi paa den Tid vare Venderne nok allerede komne til Nederelben og det østlige Holsten.

At Angler og Saxer her paa Halvøen den Gang skulde have staaet i nogen nærmere Venskabs- eller Slægtskabsforbindelse og, som Nogle mene, have udgiort et Folk af „Angelsaxer", derfor haves neppe noget Beviis eller endog kun nogen Sandsynlighed. Alt taler derimod for, at de her, som senere i England, for det meste levede i fiendtligt Forhold til hinanden. De lode som mange andre germanske Stammer, store, uopdyrkede Strækninger imellem sig (Moserne ved Eideren og Trenen og den danske Skov, Jarnved, Myrkviðr). Bagved disse Ørkener havde Anglerne forskandset sig ved Jordvolde og Grave imod Saxer og Friser. Til disse Diger af angelsk Oprindelse kan man uden Tvivl regne Oldvolden eller Østrevolden, der beskyttede Svansø, Kograven, søndenfor Dannevirke, og maaskee Olgerdige i Tønder Amt, som alle endnu ere kiendelige, og i Nærheden af hvilke en stor Masse af den seneste Periodes Gravhøie findes. Mod Norden eller imod Jyderne findes intet Spor til saadanne Værker. Antager man Anglivarierne ved Emsfloden for en angelsk Colonie, saa vil man deri finde en Lighed med de cimbriske Angler, at ogsaa disse ved Volde beskyttede sig imod deres Fiender.

At Anglerne have staaet i nærmeste Venskabs- og Slægtskabsforhold til de gamle Jyder, sees ikke allene af deres indbyrdes Forhold i England, hvorom senere skal tales, men det fremlyser ogsaa af mangfoldige nordiske Sagn og Myther. Saaledes hedder det, at Dan og Angul vare Brødre og Sønner af een Fader. Det angelsaxiske Heltedigt Beowulfs Drapa, behandler Sagn (som det synes fra 4de—6te Aarhundrede), hvori en sønderjydsk eller angelsk Konge faaer Hielp fra Helten Beowulf, der sendtes af Joternes Konge Hygelac. Da

nu Gregor af Tours fortæller om en dansk Konge Chogilaig, som 512 plyndrede de nederlandske Kyster ved Utrecht, hvor han faldt, og da Friserne ligeledes optræde i dette Digt, saa kan man vel antage, at historiske Tildragelser ligge til Grund, og at Scenen er den sydlige Deel af Jylland, eller Slesvig.

Der findes ligeledes flere Antydninger, at allerede i 5te og 6te Aarhundrede, (da Anglerne dog tilvisse endnu beboede Slesvig, idet deres største Tog til England under Crida først afgik 560), danske Konger forsvarede Eidergrændsen mod Saxerne. Saaledes omtales f. Ex. at Hrolf Krage kaldtes af en svensk Konge til Hjelp imod hans Fjender i Nordlandene, men kunde ikke komme, fordi han gjorde et Tog imod Saxerne, og en stor Deel af de Oldsagn, som Saxo og angelsaxiske Forfattere omtale, bevidne Naboskabet imellem Danske og Friser fra de ældste Tider af. Da nu Friserne den Gang vel neppe have strakt sig længere op mod Norden, end til Ribe, (uagtet Outzen i Kiel. Bl. B. 5. paastaaer det Modsatte, idet han vil bevise, at Oldtidens Cimbrer have været Friser), saa følger deraf, at dette Naboskab har fundet Sted i Slesvig, den sydligste danske Provindß. Vi finde der ikke alene det omtalte Olgerdige, men mange Sagn fra de første christelige Aarhundreder om Frisernes Underkastelse af danske Konger. I dette Forhold træffe vi Nordfrisland allerede i de ældste virkelig historiske Tider. Beowulfs Drapa omtaler, foruden den sønderjydske Konge Hrodgar af Skioldungeslægten, en anden dansk Konge ved Navn „Ungentheo", som maaskee er den samme, der besøgtes af Missionæren Willibrad (690), da han kom fra Kong Radbod i Nordfrisland. Outzen antager, at disse danske Kongers Residents (det angelsaxiske Heord) har været Hjortkier, i Nærheden af Urnehoved i Aabenraa Amt; den Omstændighed, at det 5te Aarhundrede bragte de fleste

saxiske, frisiske og jydske Skarer til England, medens den store angelske Udvandringsperiode først falder i det 6te Aarhundrede, synes at hentyde til, at Anglernes Land, paa den Tid ikke strakte sig til Vesterhavet, og at de først senere enten undertvang Fastlandsfriserne, eller fandt Veien til Havet, langs med Floder og Aaer.

I 8de — 9de Aarhundrede synes en Deel af Nordfrisland at have ført Navn af Syllændi eller Silændi, hvilket Nogle have udledt af Sylt, som den Gang var større og landfast, eller af „Sliland", hvad dog er mindre rimeligt.

3.

Uagtet de første christelige Aarhundreder kun give os faa og upaalidelige Oplysninger om de cimbriske Anglers Nationalitet, paa Grund af det dybe Mørke der hviler over denne Periode, saa vil dog saameget sees af det Foregaaende, at de have staaet i langt nærmere Forbindelse med Jyder, end med noget andet Folk, og at de allerede meget tidlig kaldes Danske.

I den Deel af Slesvig, som grændser til dens gamle Hovedstad Hæthum eller Hætheby, og endnu har beholdt Navnet Angeln, har man blandt Oldsagerne hidtil ikke fundet mindste Spor til, at her skulde have boet en fra de øvrige Danske forskiellig Nation. De faa Runestene, man har fundet der og omkring Slesvig, have udelukkende oldnordisk eller islandsk Indskrift og den Samling af angelske Oldsager, som afdøde Justitsraad Jaspersen i Gelting tilveiebragte, og som nu er opstillet i Flensborgs Latinskole, har saavel fra Steenalderen, som fra Bronce- og Jernalderen, kun de samme Vaaben, Redskaber og Zirater, som findes overalt i Danmark.

Det sikkreste Beviis for de gamle cimbriske Anglers

Danskhed kan man vel søge i Stednavnene, der i hele Slesvig indtil Eidersted og Bugten ved Eckernförde ere danske, og have været danske fra de allerældste historiske Tider. Man har næsten intet historisk Exempel paa, at en indtrængende, erobrende Stamme forandrer de gamle Stednavne, uden lidt efter lidt, i Løbet af Aarhundreder. I Angeln, Svansen o. s. v. maatte altsaa Stednavnene i 7de til 9de Aarhundrede og senere, endnu have været saxiske eller tydske, dersom de gamle Angler havde været et tydsk Folk. Men disse Navne ere danske fra 9de til 19de Aarhundrede. De ere endnu for det meste danske i Svansen, uagtet dette Landskab allerede i henved 300 Aar er fortydsket (2). At man ogsaa i hine gamle Dage betragtede Saxer saavelsom Vender, som Fremmede, fremgaaer af flere Bynavne i Svansen (paa Grændsen), hvor flere saadanne Fremmede nedsatte sig, f. Ex. Saxthorp, Windeby, Windemark o. s. v. Det eneste der kunde indvendes herimod, var den gamle Vildfarelse, som Beda, og efter ham den angelsaxiske Krønike, har udbredt, at nemlig Anglerne 449 skulde være udvandrede til sidste Mand, og at Landet derefter indtil 8de Aarhundrede stod øde. Paa denne Vildfarelse har man senere bygget en Deel flere. Da Landet fandtes bebygget, og stærkt bebygget i Carl den Stores Dage, saaledes at den daværende sønderjydske Konge Godefred kunde underkue Vender og Friser, erobre den store Handelsstad Rereck i Meklenborg og true med at ville hjemsøge Frankerkongen i hans Hovedstad Achen, saa drog man den Slutning, at Jyderne vare trængte ind i det af Anglerne forladte Land. Hvorfor trængte Saxer og Vender, der paa hiin Tid dog vare i mægtig Fremrykning, ikke ind i det menneskotomme Anglerland? Hvorledes kunde endnu henimod det 6te Aarhundrede det største Anglertog under Crida udgaae fra Angeln? Hvorfra kom den stærke Samfærsel

imellem England og Slesvig (3), hvoraf man allerede i de ældste Tider traf, og endnu træffer saa mange Spor paa Trenens og Sliens Bredder? Hvorledes kan man troe, at en saa storartet Indvandring fra Norden kunde gaae for sig uden voldsomme Kampe med Saxer og Vender, om ogsaa Anglerne vare borte, og at disse Kampe ikke skulde have efterladt sig mindste Spor i Historien? Har man ikke Efterretninger fra den Tid om langt mindre Tildragelser? Nævnes ikke Angler som Deeltagere og som den danske Konges, Harald Hildetands Stridsmænd, i Bråvalla-Slaget, hvilket dog først fandt Sted 720 eller 730 (4). Den største historiske Urimelighed er imidlertid den, at de samme Forfattere, der forplante den gamle Vildfarelse om Anglernes fuldstændige Udvandring og Jydernes Besættelse af Anglerlandet, pleie at lære, at ikke alene Angler, men ogsaa Jyder vare tydske Folkeslag. Nu finde vi Slesvig, indtil Eckernfördebugten allerede i Begyndelsen af den historiske Tid saa dansk i Bund og Grund, at hver en Aa, Eng, Ager, Skov eller Høi fører et dansk Navn. Altsaa maae, fra 6te—7de Aarhundrede, (da Anglerne sendte deres største Colonier til England, og indtil det 9de Aarhundrede, da Landet blev mere bekiendt ved Frankernes Toge til Nordalbingien, ikke allene de tydske Angler, men ogsaa deres Efterfølgere, de tydske Jyder, saa aldeles vare blevne ødelagte af en derpaa følgende Indtrængen af Danske, at ikke engang det tydske Navn paa et eneste Sted levnedes!

Ligesom man i Geologien har to Maader at forklare de store Forandringer, der kiendeligen ere foregaaede med Jordens Overflade, nemlig enten ved voldsomme Revolutioner i kort Tid, eller ved den langsomme Virkning af almindelige Kræfter i uhyre lange Perioder, saaledes forklarer man ogsaa i Historien de Forandringer, der i den mørke Fortid ere foregaaede med Nationerne, enten ved pludselige Omvæltninger,

eller ved langsomme Overgange fra den ene Tilstand til den anden. Den første Methode er den mest yndede hos Historikerne. Hvor der, fra en tidligere til en senere Periode hos et Folk findes betydelige Afvigelser i Sprog og Sæder, der er man altid tilbøielig, til at søge Grunden i nationale Omvæltninger, Erobringer, Indvandringer af Fremmede o. s. v., uagtet det er bekiendt nok, at Sprog og Sæder i længere Tidsrum kunne forandre sig i høi Grad, uden fremmede Elementers Indvirkning, eller dog kun ved den rolige Indflydelse, som Nabofolkene udøve. Det forekommer mig, at man har været altfor tilbøielig til at benytte den omtalte revolutionære Forklaringsmaade, med Hensyn til de Forandringer i Nordboernes sproglige og politiske Forhold i den mørke Fortid, om hvilken vi savne bestemte historiske Efterretninger. Med nogenlunde Sikkerhed vide vi kun, at to forskiellige Stammer, Finner og Nordgermaner, have beboet de nordiske Lande, Sverrig, Norge og Danmark. Men af de Forandringer, som Oldtidens Vaaben og Redskaber, samt Sprogene have lidt, droge mange Historikere den Slutning, at en Mængde forskjellige Nationer i Tidens Løb her maae have fulgt efter hinanden. Saaledes skal den ældste finske Stamme, Lapperne, være blevne fortrængt af de yngre Finner, Qvænerne, maaskee Sagaernes Jøtner. Disse Steenalderens Folk fordreves af nye, fra Sydvest indtrængende keltiske Nationer, som brugte Bronce-Vaaben og brændte deres Lig. Derpaa indtrængte de nordgermanske Folk fra Østen, over Finland og Østersøen, og ikke faa danske Historikere, endog af de nyere, antage med de tydske Lærde, at de ældste af disse germanske Beboere her i Norden have været virkelige Tydskere, og at saavel Angler og Friser, som Joter og Gother, vare Grene af den store tydske Nation. Andre have nyligen villet, at der imellem den tydske og nordiske Stamme

skulde staae et eget gothisk Led, hvortil de ældste Danske og Sydsvenske, Jyder, Angler og Friser, maatte henføres. Disse skandinaviske Gother, skulde da have været det herskende Folk indtil det 7de og 8de Aarhundrede, da de, efter det store Bråwallaslag, fortrængtes af og blandedes med de nyere, eller egentlige Skandinaver, som indtil da havde levet i Rusland og Landene omkring den finske Bugt (5). Samtlige Folk der henhørte til de omtalte gamle nordiske Gother (Angler, Varner, Jyder, Daner, Gauter i Sverige o. s. v.) skulde have havt Centralpunktet for deres Cultus og politiske Forbund i Sjælland. Allerede Tacitus omtaler nemlig syv Nationer (hvoriblandt Anglerne), som forsamlede sig til visse Tider paa en Ø i Havet, til Nerthus- (Niord's?) eller Herthatjenestens blodige Mysterier, og den merseborgske Biskop Ditmar (født 976) fortæller i sin Krønike, „at mange Folk omkring Østersøen hvert 9de Aar kom sammen paa Øen „Selon" (Sjælland) paa et Sted som kaldes „Lederun" (Lethra eller Leire) for at offre Mennesker, Heste, Hunde og andre Dyr, 99 i Tallet, til en usynlig Gudinde, der kjørtes omkring i en bedækket Vogn; først Henricus Auceps udvirkede at Menneskeoffere bleve afskaffede." Disse overeensstemmende Beretninger af Tacitus og Ditmar tillade dog neppe at betvivle Anglernes nordiske Nationalitet, allerede ved vor Tidsregnings Begyndelse, thi kun de nærbeslægtede Folk havde fælles Offerfester.

Nordgermanerne havde ikke, som Kelterne, en egen Præsteklasse, men deres Høvdinger og Fyrster forestode Offertienesten, hvorpaa deres Magt og Indflydelse over Folket for en stor Deel beroede. Deraf fulgte ogsaa, at den Fyrste som ledede Centralofferhøitideligheden for alle forbundne nordiske Folk, nød den største Anseelse og betragtedes som en Overkonge i Norden. En Deel af den forrige Glands og Vigtighed havde

Leirekongerne nok tabt, allerede i 8de Aarh., fordi denne Cultus var kommen i Forfald længe førend Christendommen blev indført. Nationerne unddroge sig det sjællandske Suprematie og bleve borte fra Leire. I samme Grad tiltog Smaafyrsternes Magt og de enkelte Fylkers Uafhængighed. Disse og en Deel andre Forandringer kunne være foregaaede, uden fremmed Indvandring, eller udenfra virkende voldsomme Kræfter. Ligesaa er det meget naturligt, at det nordgermanske Sprog, om det ogsaa ved Indvandringstiden var fælles, og havde mere skarpt udprægede Former, hvorved det mere lignede de sydgermanske Oldsprog, dog i Løbet af 1 til 2000 Aar maatte undergaae de største Forandringer, om ogsaa ingen voldsom Indtrængen af fremmede Stammer havde fundet Sted. Her maa det erindres, at Nordboerne levede meget adspredt, paa Øer og Halvøer, uden hyppig indbyrdes Forbindelse; at et Skriftsprog ikke var almindelig bekiendt og i Brug, men kun som et Mysterium i enkelte fornemme Mænds Hænder (6), og at Runerne ikke altid ristedes efter almindelig vedtagne Regler, men undertiden, som det synes, efter Aftale og privat Overeenskomst; at det levende Sprog blev paavirket af mange forskjellige Nabonationer, især ved de nordiske Vikingers lange Ophold i fremmede Lande og ved de derfra hjembragte Trælle; endelig at den bøielige nordiske Nationalcharakteer bidrog til, at alle Nordgermaner med største Lethed forandrede deres Tungemaal og mere eller mindre accomoderede sig efter Naboer og fremmede Gjester. Overveier man Alt dette, saa maa man mere forundre sig over, at Sproget ikke har lidt større Forandringer end virkelig er Tilfældet. Chaucernes og Frisernes Sprog er aldeles forsvundet fra Fastlandet, det sidste endog i en Tid, da ingen Indvandring eller national Omvæltning fandt Sted (fra 12te til 16de Aarhundrede). Ja, paa de affondrede, lidet besøgte nordfrisiske

Øer, har Sproget i samme Tid afkastet alle gamle Former, hvorved det er bleven en forvirret dansk-tydsk Dialect, der Aar for Aar mere svinder hen. Alle gamle Sprog ere som Penge, der nylig have forladt Mynten. De glindse af den smukke Composition og Politur; Præget (Bøiningerne) er reent og skarpt. Men jo længere de bruges og gnides imod andre haarde Gjenstande (fremmede Sprog), desto mere afslides de fine Characterer og Træk, de blive saa glatte som en gammel engelsk Skilling, og som det engelske, samt de nordiske Sprog nu ere.

Man har anført den Omstændighed, at Sproget i Indskrifter paa nogle Oldsager, f. Ex. de ved Tønder fundne Guldhorn, har Lighed med det gamle Gothiske eller Mæsogothiske, som Beviis for, at de gamle Indbyggere ikke vare Danske, men Gother, (som Nogle henregne til Sydgermaner, eller Tydskere). Men, forudsat ellers, at disse Horn vare et indenlandsk Fabrikat, saa tale de kun for den Mening, at i en fjern Oldtidsperiode det Gothiske og Oldnordiske var Dialekter, som have staaet hinanden nær. Man har fremdeles sagt, de tydske Sprog sætte Artiklen foran Substantivet og have ingen særegne Bøininger for Verbets Passiv i Præsens og Imperfekt, som de nordiske. Da nu i Slesvig og en Deel af det vestlige Jylland Artikelen æ sættes foran Substantivet, og Verbets passive Form ikke ofte høres henimod den sydlige Sproggrændse, saa bevises derved, at Sproget her i Oldtiden har været tydsk, men er blevet fordansket ved de fra Østen indtrængende Danske. Denne Slutning er uden Tvivl meget overilet. Vare de saakaldte Østdanske (fra Øerne og det østlige Jylland) indtrængte i Slesvig, saa havde de jo sikkerlig indført deres Maade at tilføie Artikelen. Derhos har dennes Brug udviklet sig i selve Norden, og det er ikke ualmindeligt, at en eller anden Dialekt i

enkelte Retninger staaer tilbage for den almindelige Sprogudvikling. Artikelen er ogsaa overalt den meest foranderlige Deel i Sprogbygningen. Man kunde maaskee ogsaa antage, at Slesvigere og Vestjyder ved deres gamle og hyppige Samqvem med Friser, Saxer og Angelsaxer i England, have antaget den anførte Eiendommelighed, ligesom de have optaget mange tydske, medens de ogsaa have bevaret mange oldnordiske Ord.

4.

At antage nye Kræfter, hvor de gamle, bekjendte ere tilstrækkelige til at forklare et Phænomen, er en mislig Sag i enhver Videnskab, følgelig ogsaa i Historien. Derfor bør, som jeg troer, nye Nationer og nationale Omvæltninger ikke formodes, hvor Tingenes sædvanlige Løb rimeligviis kan ansees som tilstrækkelig til at frembringe de omhandlede historiske Forandringer. Bronceredskaberne iblandt vore Oldsager, endskjøndt lignende findes hos Kelterne, kunne dog neppe berettige os til at antage en tidligere keltisk Befolkning i Norden, da de yngre Finner eller de ældste Nordgermaner kunne have selv fabrikeret dem, og de formodede Kelter, saavidt vides, ikke have efterladt sig noget andet Spor. Ligesaa liden Grund er der til, at antage en Succession af Gother, ældre Skandinaver og yngre Skandinaver (i 7de, 8de Aarhundrede indrykkede fra Rusland) for at forklare de politiske og sproglige Forandringer, der bemærkes i forskjellige Tidsrum og Egne. Ved Bedømmelsen af store Phænomener er det derfor vildledende, altfor meget at holde sig til blotte generelle Betegnelser, som germansk, gothisk eller dansk, nordisk, skandinavisk o. s. v. Der gives i Naturen, især hos de større Collectivvæsener, f. Ex. Nationer, altfor mange Overgange og Mellemled, der med Lethed kunne henføres til flere Klasser.

De Gamles Teutoner betragtes af Nogle som keltiske, af Andre som germanske Folk. Ligesaa er det med Cimbrerne. De, som med Tacitus holde dem for Germaner, tillægge dem snart en nordgermansk, snart en sydgermanisk Nationalitet. Gotherne betragtes af Nogle f. Ex. Rask, som Hovedfolket, hvoraf Syd- og Nordgermaner ere Underafdelinger; af Andre regnes de til den tydske, og atter af Andre, til den nordiske Stamme. Om Friser, Angler og Oldjyder læse vi her, at de ere ægte Tydskere, og der, at de ere Gother eller Skandinaver. Dansk er en Benævnelse, der allerede af Procop fra Palæstina, som levede i Constantinopel (560) brugtes som **Fælleds-navn for flere mindre Folk** (7), hvoraf man kan slutte, at det dengang allerede i Aarhundreder havde været i Brug. Han taler om „Δανῶν τα εθνα“ (de danske Nationer). Tacitus omtaler, at de nordligste Svever levede under Konger i velordnede Riger (Danaveldi, Sveaveldi). Det kan derfor ingenlunde forundre os, naar vore egne Oldsagn fortælle om lange Kongerækker og stor Magt over mange Folk omkring Østersøen, ja over Dele af de brittiske Øer, medens Grækere, Romere og fremmede Skribenter fra den tidligere Middelalder omtale Angler, Juter, Gother, Nordfriser o. s. v. som selvstændige Folk. Statsideen var den Gang ikke saa udviklet til en fast Selskabsorden som nu. De enkelte Fylker vare mere selvstændige og deres Høvidsmænd bekæmpede hverandre ofte, uagtet de paa den anden Side erkjendte Conføderationen og en fælles Overherre (f. Ex. Leirekongerne i Sjælland, Bretvalda i England) især mod udvortes Fjender.

Naar man derfor i de ældste Munkeefterretninger om den store Indvandring kun læser om Angler og Jyder, men ikke om Danske, som vare komne til England, saa bevises derved aldeles Intet om disse Stammers Nationalitet. Thi deels have hine Munke nok ikke kiendt stort til Halvøens politiske For-

fatning og den danske Confødeation, deels nævnede Stammerne sig kun ved deres særegne Fylkenavne. Det samme vilde endnu være Tilfældet i vore Dage, ifald lignende Sværme af Jyder og Nordsleswigere droge over til England.

Ligesom i vor Tid den nordlige Halvdeel af Sleswig og det vestlige Jylland taler et Sprog, der vel er danskt, men dog betydelig afvigende fra det, som tales i den østlige Deel af Riget, saaledes var det uden Tvivl ogsaa Tilfældet med Angler og Jyder i 5te og 6te Aarhundrede. Men kun Ukyndighed eller vrang Willie kan kalde denne Dialekt tydsk i begge Perioder. Det var og er en Grændse- og Overgangsdialekt, danſk i Hovedsagen, men betydelig modificeret og paavirket af de tydske og frisiske Nabodialekter. Hovedbeviserne for Anglernes Danskhed blive 1) denne Stammes Forhold til de andre danske Stammer mod Nord før og efter Udvandringen, 2) Anglerlandets fuldkomne Danskhed, da det kort efter Udvandringen blev nøiere bekjendt, 3) den Omstændighed, at en stor danſk Indvandring og Besættelse af Sleswig, som efter det Foranførte kun i sidste Halvdeel af 8de Aarhundrede kunde have fundet Sted, staaer i Strid med alle historiske Efterretninger, og af indre saavel som af ydre Grunde er aldeles usandsynlig. Thi til en saadan Indtrængen og Tilintetgjørelse af den angelske Nationalitet, kan det ikke regnes, at flere danske Overkonger til forskiellige Tider stræbte efter Gjenoprettelsen af deres gamle Overherredømme.

Det direkte Beviis for Anglernes Nationalitet vilde bestaae i Tilveiebringelsen af Skriftprøver fra hiin fjerne Tid. Men saadanne findes neppe her paa Halvøen, og de som ere fundne i Nordengland, ere med Hensyn til deres Alder ikke hævede over enhver Tvivl. Til disse henhører iblandt andre, det bekiendte Monument fra Ruthwel paa Grændsen af Skotland, der formenes at stamme fra Midten af 7de Aarhundrede

og om hvilket Prof. Finn Magnussen (Nordiske Annaler 1836—37) har leveret en Beskrivelse. Dettes Indskrift skal være et Slags Gavebrev, hvori Offa (Ubbe), en Ætling af den 549 til disse Egne udvandrede Anglerhøvding Ida, Eoppa's Søn (Jd. Jepsen) overdrager denne Landstrækning til sin Svigersøn, en Prinds Ersk eller Erik fra Kent. Efter den Analyse, som Finn Magnussen giver af disse Runer, staaer Sproget det Islandske meget nær, og han mener, at vi her have Levninger af den Angler-Dialekt som den Gang taltes i hiin Egn, men som allerede er temmelig blandet med fremmede, især pictiske Elementer. Andre Lærde have imidlertid tillagt disse Characterer en ganske anden Betydning og Monumentet en meget yngre Alder. „Den formodede nordiske Indskrift, siger Worsaae, (Danskes Minder i England S. 70) indbefatter kun nogle Vers af et gammelt gudeligt angelsaxisk Digt.“ Det i England senere fremkomne Blandingsfolk og Blandingssprog (Angelsaxerne og Angelsaxisk) udgjorde aldrig nogen fast national Enhed, men var mere et Konstprodukt af de vestsaxiske Erobreres fortsatte Politik og de nordiske Stammers Bøielighed. De sydlige angelske og jydske Lande kom allerede tidlig i et Afhængighedsforhold til de herskesyge Saxer, og efter at (828) Egbert havde efterhaanden undertvunget alle angelske Riger og forandret Staternes Forbund til en Forbundsstat, foretog han og hans Efterfølgere voldsomme Folkeblandinger, saaledes at Anglerne i Masse førtes mod Syden ind iblandt Saxerne, og disse omvendt bosatte sig i Norden i Anglerlandet. Vistnok har den saaledes opstaaede Sprogblanding en overveiende saxisk Characteer og nærmer sig mest til det gamle Plattydske og Frisiske. Dette forklares imidlertid let, uagtet man veed, at det angelske Element var det numerisk overveiende. Erobrernes Sprog vedblev nemlig at være de fornemme Classers og Herrers, Hoffernes og Lovenes

Sprog, medens paa den anden Side Anglerne deri lignede alle Nordboer og nordgermanske Folk, at de med Lethed accomoderede og underordnede sig. Det stolte og forbringsfulde saxiske Element henleirede sig, uagtet det var i stor Minoritet, som det høiere og herskende, over de nordiske Elementer, saavel i England som her paa Halvøen, kun med den Forskjel, at den Underkastelses- og Blandingsproces, der i Slesvig varede 6 til 800 Aar, førend man kunde tale om et „slesvig-holsteensk Folk“, i en tidligere, mere raa og voldsom Periode, i England var tilendebragt i 2 til 300 Aar. I 9de Aarhundrede var der saaledes, i de mellemste og sydøstlige Egne, allerede et virkeligt „angelsaxisk“ Folk og Sprog, og selv de nye danske Skarer, som derpaa droge over for at befrie deres gamle nordiske Landsmænd fra Saxernes Undertrykkelse, agtede snart Nationaliteten saa lidet, at deres Konger helst levede i de sydlige saxiske Egne, omgave sig med de saxiske Store og lode Lovene, som forhen, udgaae paa angelsaxisk. De Danskes hyppige og langvarige Ophold i England, havde ikke den Virkning, at Anglernes Dialekter i Norden af Landet, der endnu vare temmelig ublandede, erholdt en ny Støtte og Opfriskning af det Danske; men omvendt, de seierrige Danske bleve halvfortydskede i England, saa at Rask med Føie udleder de nyere danske Dialekters Afvigelse fra Islandsken eller det oldnordiske fra hiin saxiske Paavirkning i England. Der er saaledes Grund til at antage, at den danske Nationalitet vilde være gaaet til Grunde, dersom den danske Occupation af England havde vedvaret nogle Aarhundreder længere. Thi det danske Sprog havde den Gang ingen Literatur og fandt ligesaalidet en Støtte hos de Store og Mægtige; tværtimod vare disse, hjemme og i fremmede Lande, som i Normandiet, i England o. s. v. de første, der skiftede Sprog og Sæder. Have de Danske, ved deres nationale Ligegyldig-

hed overalt snart tabt deres Erobringer, saa have de derved paa den anden Side frelst deres Nationalitet i Hjemmet, der, under de omtalte Forhold, maatte gaae til Grunde, ifald Erobringerne havde bevirket en varig Udvidelse af Riget.

Af det Foregaaende vil det sees, at de samme Aarsager frembragte de samme Virkninger i England og paa vor Halvø, især den Virkning, at det saxiske Element, om det endog var i betydelig Minoritet, dog ved Snildhed, Seighed og Herskelyst, overvandt og absorberede de nordiske Elementer. Angelsaxisk er uden Tvivl et Blandingssprog, hvori det Saxiske har stor Overvægt. Det er de plattydske og nederlandske Dialekters Oldsprog. Men allerede Benævnelsen „Angelsaxer og angelsaxisk" beviser, at her vare to forskjellige Nationer og Sprog. Naar Rask (angelsaxisk Sproglære, Fortale), der vel lader Anglernes Nationalitet ubestemt, dog finder det rimeligt, at de have været en tydsk Stamme, fordi de saa let sammensmeltede med de tydske Saxer, saa har man i det Ovenanførte andre tilstrækkelige Grunde for dette Phænomen. Man vilde af samme Grund kunne bestride Slesvigernes Danskhed, da de for en stor Deel have undergaaet en aldeles lignende Forvandling.

5.

Nogle af de Grunde, der tale for de gamle Anglers danske Nationalitet her paa Halvøen, ere anførte i det Foregaaende, og det vil være let at udfinde flere.

Det staaer nu tilbage at oplyse, at de ogsaa i England have viist sig som en nordisk og ikke som en tydsk eller saxisk Stamme. Det er tilforn omtalt, at de første „Invaders" under den jydske Høvding Hengist, rimeligviis ikke kom her fra

Halvøen, men fra de sydligere belgiske eller tydske Kyster, hvor en blandet Hob af saxiske, jydske og angelske Vikinger havde sat sig fast. Hertugdømmet Engern og senere Hannover og Lyneborg føre en hvid Hingst i deres Vaaben, ligesom Kent, hvor Hengist først bosatte sig. Nogle have derfor meent, at de første Landnamsmænd førte en Hest i deres Banner, og at dette har givet Anledning til Mythen om Hengist og Horsa (Hingst og Hoppe). Den store Masse af disse Vikingers Landsmænd boede imidlertid paa den cimbriske Halvø, og de samtidige Forfattere berette, at de bleve kaldte til Hjelp af Hengist og hans Folk. Fra Midten af det 5te og indtil Slutningen af 6te Aarhundrede, ja rimeligviis endnu senere, vedvarede nu en bestandig Udvandring. De ankommende Skarers og Høvdingers Tal, siger Henrik af Huntingdon, vare saa talrige, at man kun kan nævne nogle enkelte af dem. Her støde vi da strax paa den mærkelige Omstændighed, at Saxer og Angler aldrig udvandrede her fra Halvøen i Fællesskab, eller bosatte sig i de samme Egne af England, men at Saxerne udvandrede først og gik til Sydengland, medens Anglerne først næsten et Aarhundrede senere og da gik til Nordengland. Allerede gamle Forfattere omtale derfor en saxisk og en angelsk Udvandringsperiode. Forholdet var omtrent som Englændernes og de Franskes Udvandring til Nordamerika, eller Spaniernes og Portugisernes til Sydamerika. Denne adskilte Udvandring og Bosættelse taler uden Tvivl stærkt for, at Saxer og Angler her paa Halvøen hverken beboede samme Egn, eller udgjorde et forenet angelsaxisk Folk, eller endog kun to nærbeslægtede Stammer.

Allerede 455 grundede Hengist den lille Stat Kent, hvis Indbyggere, ligesom de paa Øen Wight, efter Beda og Chron. sax. vare Jyder. Derpaa fulgte en Deel store saxiske Tog, f. Ex. Aar 477 under Ella til Sussex, 495 til Westsex

under Cerdic; 501 under Port til Portsmouth; 514 under Cerdics Brodersønner Stuff og Withgar paa Sydkysten, hvor de forenede dem med Cerdic og senere erobrede Øen Wight (fra Jyderne?) Aar 527 landede Esfwin eller Erkwin med sine Skarer paa Themsens nordlige Bredder, hvor han grundede Staten Essex. Nu først begynder den angelske Udvandring, hvis første Tog blev ledet af Offa (Ubbe) til Østangeln. Hans Folk kaldte sig Uffinger som ogsaa Vikinger, hvilket de angelsaxiske Chronister oversatte med „Fikani“. De første angelske Tog henføres til Aaret 527. Derefter fulgte utallige Skarer af disse Folk, siger Henr. Huntingdon, hvoraf hver tog sit Stykke Land i Østangel og Mellemriget (Mercia). Af disse Erobringer opstode 571 Østangel, med Provindserne Norfolk og Suffolk (det nordlige og sydlige Folk), samt 584 Merkna-ric (Markerne) det største Rige i Heptarchiet.

Ida, Coppas Søn (Jepsen), drog 547 med 40 Langskibe fra Angel, videre mod Nordengland og indtog Northumberland (Landet Norden for Humberfloden, ikke den nærværende Provinds Northumberland). Provindserne beholdt deres britiske Navne Deifryn (Deira) og Bryneig (Bernicia). Det største Angler-Tog drog 584 under Crida langt mod Vest, erobrede Landet indtil Wales og indtog Øerne Man og Anglesey (Anglernes Øe). Det bemærkes allerede af Nennius, at Jyder under Octa og Eleusa, Sønner af Hengist og Horsa, toge Land i Nærheden af Picterne, hvor siden ogsaa Ida drog hen og bosatte sig, (iblandt Jyderne). Procop fortæller om en angelsk Kongedatter i Brittia, som var forlovet med Varinernes Konge Radiger, og som udsendte en Krigshær over Søen imod ham, da han truede med at blive hende utro. Dette henføres til Aarene 530—40, og i Forening med den gamle Lex Anglorum et Varinorum, hentyder det til en nøie Forbindelse imellem begge Stammer. Hvor disse saa ofte om-

talte Varini, hvoraf en Deel ligeledes udvandrede til England, den Gang boede, er ikke bekjendt. Urimeligt er det ikke, at Districtet paa Slesvigs Østkyst, som senere kaldtes Warnæs (Warnitz) hvortil der knytte sig mange Oldsagn, har en Tidlang været Varinernes Hjem. De omtales hos gamle Forfattere bestandig i Forening med Angler og Danske og som deres Naboer; de have derfor uden Tvivl været et af Halvøens mange danske Fylker, hvis Navn, ligesom Jydernes i England, snart gik i Forglemmelse.

Iøvrigt er det bekjendt, at de gamle Angler i England, ligesom deres Beslægtede i det nuværende Angel, vare af en tilbageholden, indesluttet Characteer og ikke let indgik nærmere Forbindelser, især ægteskabelige, med Fremmede. Man kan derfor antage, at de Folk, med hvilke de indgik saadanne Forbindelser, vare nærbeslægtede. Saadanne Folk vare, efter Historiens Vidnesbyrd, især Variner, Danske og Norske. Anglernes fyrstelige Slægter og „Ethelinge" indgik sjelden ægteskabelige Forbindelser med andre, end med den jydske Fyrstestamme i Kent, og deres Forbindelser med danske og norske Kongefamilier er noksom bekjendt. De angelske Fyrster førte alle deres Stamtræ op til Odin og betragtede sig som Grene af Skjoldungestammen. Naar den lige Linie uddøde som Følge af de bestandige Krige med Saxerne, betragtede man de nordiske Sidelinier som de nærmest berettigede.

I deres Krige imod de, i første Aarhundrede efter Indvandringen endnu overmægtige Britter og Picter, gjorde Angler og Saxer vel ofte fælles Sag og valgte en øverste Krigsherre (Bretvalda) afvexlende af den ene eller anden Stamme; men naar Faren ikke truede, var denne Værdighed kun en tom Form, og senere forenede Anglerne sig ofte med Picter eller Britter mod Saxerne, og omvendt. I Almindelighed valgtes

den Første til Bretvalda, hvis Land var meest udsat for Britternes Angreb. Christendommens Indførelse i det 7de Aarhundrede mildnede vel noget den skarpe Modsætning imellem de angelske og saxiske Riger, men hævede den ikke. Den nye Lære fandt Indgang derved, at Ethelbert fra Kent ægtede den frankiske Konges, Chariberts Datter, Bertha og 598 antog Christendommen. Hans Dronning havde ladet komme flere frankiske Præster, der betjente sig af Tolke for at prædike den nye Lære, altsaa ikke kunde gjøre sig forstaaelige for Jyderne i Kent. Især var Pave Gregor I. ivrig for Christendommens Udbredelse blandt Angler og Saxer, som ikke vilde modtage Troen af deres foragtede Fiender, Britterne. Denne Pave sendte 40 Munke, under Augustinus til Kong Ethelbert, af hvem de erholdt Tilladelse til at prædike og døbe i Kent. Samtlige angelske og saxiske Smaariger bleve bekjendte med Christendommen og antoge den i en Tid af 80 til 90 Aar. Først blev Kent 598, og sidst Mercia under Wolpher 670 kristnet. Med Christendommen indtraadte disse Stater i nærmere Forbindelse og kom oftere i Berørelse med andre europæiske Riger. Indtil da, havde de vedligeholdt samme Love, Indretninger og Vedtægter, der vare brugelige i deres tidligere Hjem. Men som i Christendommen, saa var Kent ogsaa forud i Lovgivningen. Man har endnu en Samling af Kong Ethelberts Love fra Aaret 600. Rimeligviis er Samlingen foranstaltet længe efter den Tid, men den er mærkelig derved, at Skriftet er det første som er affattet i det angelsaxiske Sprog, hvilket hentyder til, at denne Sprogblanding opstod først i Syden og langsomt gik frem mod Norden. Uden Tvivl har denne Dialekt først uddannet sig i Wessex, hvor Jyder og Saxer boede sammen, dog de sidste i langt større Antal. Iøvrigt omtaler endnu Beda, der meest levede blandt sine angelske Landsmænd, lingua Saxonum og lingua Anglorum som særskilte Sprog.

Det er derfor en mærkelig men ligesaa almindelig Feiltagelse, naar de nyere, især tydske Historikere kun omtale „Angelsaxer“ i de første 2—3 Aarhundreder efter Indvandringen. Distrikts-inddelingen i de angelske og saxiske Riger var grundet paa Krigsvæsenet. Hos Anglerne var Inddelingen som i Hjemmet, efter Hundreder.[3]) Kent var inddeelt i 6 Läthes (Lethings). Ikke alene borgerlige Indretninger men en Deel Traditioner og Sagn finde vi i det brittiske Anglerland som i det gamle danske. Saaledes spiller f. Ex. Sagnet om de Danskes Kampe med Saxerne ved Eideren, hvor den gamle, blinde Kong Vermunds hidtil stumme og sindssvage Søn, Ubbe, i Tvekamp overvinder den saxiske Konge Sigars Søn, Hildebrand og gjør Saxerne skatskyldige, en endnu større Rolle i det angelske Vestrige Mercien. Dette Rige havde i første Halvdeel af 8de Aarhundrede ført en langvarig, grusom Kamp med Vestsaxerne, som var heldig for Anglerne indtil Slaget ved Burford i Oxfordshire (752), hvor Saxerne seirede; og denne Kamp udmale derfor deres Chronister med meget pralende Farver. I denne Periode optræde tvende Konger af Mercia med Navn Offa (Ubbe); den ældres Fader er Vermund og dennes Fader Vikleg, ligesom hos Saxo. Ubbe er blind indtil 7de og stum indtil 30te Aar, da han i Anledning af den truende Krig gjenvinder Mælet. Den anden Offa kjæmper med Held imod Saxerne (775) og opfører en Grændsevold mod Britternes hyppige Indfald fra Wales, der er bekjendt under Navn af Offas Dige (sax. Offas Dyke, britt. Clawdh Offa), hvorved Anglernes, tidligere omtalte Smag, for saadanne Grændsevolde atter viser sig.[4])

[3]) Quod Angli vocant *Hundredum*, comitatus nonnulli (Nottingham, Northampton) vocant „Wapentachium“ (Leg. Edowardi).

[4]) Denne Vold, hvis Levninger endnu sees, har siden været Grændse imellem Britter og Englændere. Længe bestod en Lov, at den Britte, som lod sig see indenfor Offadiget, skulde miste den høire Haand.

6.

Vi ere nu komne til den mærkelige Centralisationsperiode, der i 9de og 10de Aarhundrede ligesom epidemisk gik over Europa. Folkevandringens og Decentralisationens Tid var forbi, de talrige germanske Stammer, som havde deelt den romerske Arv, forlode ikke mere de erobrede Lande. Da opvaagnede hos flere Fyrster de gamle romerske Ideer om Oprettelsen af store Centralriger, og Frankernes Konge Carl var den første som realiserede dem. Det var udentvivl ved hans Indflydelse, at den samme Idee blev udført i England af Vestsaxeren Egbert, som i lang Tid havde opholdt sig ved det frankiske Hof, og ligesom var opdraget af Carl den Store. Efterat Exemplet var givet hos de beslægtede Stammer i England, varede det heller ikke længe, førend Gorm, Erik og Harald gjorde sig til Eneherrer i Danmark, Sverrig og Norge.

Nogle mene, at den umættelige Frankerkonge Carl en Tidlang selv havde den Plan at underlægge sig Heptarchiet og til den Ende paa alle Maader begunstigede Rigernes indbyrdes Kamp og Svækkelse. At han stod i nøie Forbindelse med mange misfornøiede Prindser og Prætendenter fra disse Riger, er vist, ligesom han ogsaa underholdt en bestandig Brevvexling med den derværende høie Geistlighed, som allerede den Gang for en stor Deel ledede Hoffernes Politik. Ogsaa ønskede Carl at træde i ægteskabelig Forbindelse med den vestsaxiske Prindsesse Eadburg.

Senere er denne Plan formodentlig bleven opgivet, eller det første Arbeide overladt til Egbert, som fandt det saa meget lettere, da det Supremati de angelske Riger Northumberland og Mercien havde udøvet under deres krigerske Fyrster, Oswy og Uffo, for længe siden var brudt, og disse Stater formedelst idelige indvortes Gjæringer og Prætendentfeider (som i det øvrige Norden) befandt sig i en aldeles opløst Tilstand.

Egberts første Regjeringshandling skal have været, i en Forsamling til Winchester, med Folkets Samtykke, at afskaffe det, Frankerne forhadte Navn „Saxland“, og derfor at indføre Navnet Anglia eller England, hvorved han tillige vilde vinde de angelske Stammer for det paatænkte nye Monarchie. Paa samme Tid blev ogsaa Navnet „Angelsaxer“ som Fællesbetegnelse for begge Folk brugelig, og det først hos Saxerne. Den første, hos hvem Fællesnavnet træffes, er iøvrigt Poul Warnefried. Navnet Anglia brugtes først 833 af den sidste merciske Konge, Wiglaf, der underkastede sig Egberts Overherredømme. Carl den Store understøttede Egberts første Kamp mod Britterne i Cornwales derved, at han sendte en Flaade ind i Canalen og saaledes hindrede, at Hjelpetropper kunde overføres fra Armorika. Cornwales maatte derfor underkaste sig og forenedes med Wessex. Derfra vendte Egbert sig til de angelske Riger, stedse under Paaskud af at stride for en eller anden Prætendents legitime Ret, hvorved han tillige vandt disse Prætendenters Partier i Landet. Saaledes erhvervede han Kent og Ostangel under det Foregivende, at kæmpe for disse Landes Uafhængighed af Mercien, og fordrevne Prindsers Ret. Slaget ved Ellendune (823) bragte Mercien og dets Skyggekonge Wiglaf i hans Vold, og denne traadte, som villigt Redskab, i Stedet for den faldne Bernawulf. Lige saa ringe Modstand viste det af Partier sønderrevne Northumbrien, hvis svage Konge Eanred endog gik Egbert imøde og tilbød Underkastelse.

Da Egbert var bleven Eneherre (827), herskede han, som født Saxer og Discipel af Carl den Store, med Strenghed. Men faa Aar efter Anglernes Underkuelse af Saxerne, 832, viste sig de første nordiske Flaader i Sydengland og angreb de saxiske Kyster. (Nogle enkelte Vikinger havde allerede viist sig 787). Egbert bestod flere Kampe med dem, deriblandt

nogle uheldige, hvoraf man kan slutte, at de Danskes Magt ikke var ubetydelig, og Tanken mere henledes paa en Racekrig, end paa Smaa-Røverier. Saxerne forstode det den Gang, som senere, at skildre deres Fiender med de sorteste Farver. De saxiske Krønikeskrivere, der alene berette om hiint Angreb, omtale de Danske derfor overalt kun som grusomme Røvere, og paastaae, at de vare hidkaldte af begge germanske Stammers Arvefjender, Britterne i Wales.

Sagen forholder sig imidlertid ganske sikkert anderledes, og det var Angler, men ikke Britter, som hidkaldte de Danske. Det maa her erindres, at det Folks Historie bliver sort og forqvaklet, der skrives af dets Overvindere og Fiender. Heptarchiets Historie er derfor falsk og forqvaklet i høi Grad, fordi det var de seirende Saxers Interesse i de følgende Aarhundreder, efter det angelsaxiske Monarkies Oprettelse, kun at omtale et forenet Folk af Angelsaxer af fælles Oprindelse og Nationalitet. Den samme Feil gaaer igjennem alle følgende, især tydske historiske Skrifter. Endog en af de nyeste Forfattere (Lappenberg, Geschichte Englands) omtaler næsten kun „Angelsaxer" lige fra den første Indvandring i Midten af 5te Aarhundrede, hvorvel han selv føler, at det er feilagtigt, og (Side 102) beklager, at man hidtil saa lidet har lagt Mærke til „die Nationalverschiedenheit der hier wohnenden deutschen Stämme." Endnu idag, siger han, viser sig denne Nationalforskjellighed i de forskjellige Distrikter, ved afvigende Sæder, Vedtægter, Dialekter, Stednavne og legemlig Dannelse." Enhver der med Opmærksomhed læser Heptarchiets Historie saaledes som den er os meddeelt af Saxerne og efterstrevet af de følgende Aarhundreders Historieskrivere, vil føle, at der hersker en stor Forvirring og Uklarhed i alle Forhold, at Tildragelserne ere konstig fordreiede, Beretningerne partiske, og at et falskt Lys er udbredt over det Hele; det er omtrent

som om man læste en af de bekjendte tydske historiske Skildringer af „Schleswigholstein". Det samme gjelder i endnu høiere Grad om den følgende danske Invasionsperiode. Man seer overalt, at Krønnikeskriverne lægge an paa, at skjule de sande Forhold og sætte „de danske Røveres" Tog i samme Classe med Britternes røverske Indfald. Begivenhederne udtale imidlertid det sande Forhold tydeligt nok. De vise nemlig, at den mægtige Egbert, dennes Søn Ethelwulf og hans Sønner, hvoriblandt især Alfred udmærkede sig ved Regentdyder, vare svage og afmægtige imod de saakaldte danske Røvere, der i mindre end 50 Aar (830—880) havde indtaget og bosat sig i hele England, saa at Landets Konge, Alfred, som hans Biograph, Biskop Asser skriver, vandrede forladt omkring „cum paucis nobilibus et vasallis" og skjulte sig i Skovene.

De Danske kunde strax blive og overvintre i Landet, især i Østangel, Northumberland og Mercien, hvor de af Overkongen indsatte saxiske Regenter bleve fordrevne og danske eller angelske traadte i Stedet, medens der derimod af de saxiske Annalister høres idelige Klager over „Forræderi" og „discordia civilis." Den fuldkomne Erobring af England kunde Alfred kun forhindre derved at han deels med rede Penge kjøbte en kortvarig Fred og de Danskes Tilbagetog til Nordengland, deels bevirkede at en af de danske Førere, Kongesønnen Gudrum, gik over til Christendommen og sluttede Fred, deels endelig derved, at han gav de angelske Lande, som Lehn af den engelske Krone, til danske Høvdinge. Danmark havde paa den Tid efter Suhm omtr. 800,000 frie Indbyggere, efter Dahlmann endog kun 300,000; medens England i det mindste talte 2½ Millioner frie Beboere. De danske Skibe vare smaae, saa at de endog kunde trækkes over Land, og der viste sig sjelden en Flaade af over 20—30 saadanne Skibe. Saxer og Angler vare bedre væbnede, og ikke mindre krigerske end

de Danske, ogsaa havde de faste Slotte og Fæstninger. De Danskes heldige Fremgang, imod saa krigerske og mægtige Fyrster, som Egbert, Ethelwulf og Alfred vare, kan derfor alene forklares af den omtalte discordia civilis, d. e. af den Understøttelse, som de fandt hos deres gamle Landsmænd, de indfødte Angler. Af de saxiske Geistliges Beretninger, der have skrevet hiin Tids Historie, fremlyser tydeligt, at Overkongerne ikke kunde stole paa Andre, end deres Vestsaxer, den saxiske Adel og især den romerske Geistlighed. Da den sidste allerede den Gang havde stor Indflydelse paa, og Magt over Folket, saa havde Egbert og hans Efterfølgere, som snilde Regenter, gjort Alt for at sikkre sig dens Hengivenhed.[5])

At det danske Angreb ikke udgik fra enkelte Vikinger eller en tilfældig Forening af saadanne, fremlyser ogsaa noksom deraf, at Regnar Lodbrok og hans Sønner stode i Spidsen for de enkelte Flaadeafdelinger og Landinger. Ved disse søgte og fandt man strax faste Tilholdssteder paa Kysterne hos Anglerne, ja nogle Annalister fortælle endog ligefrem, at Danerne vare indbudne dertil. Saaledes skal en vis Biørn være flygtet over til den beslægtede danske Konge Godrinus (Gudrum) for at formaae ham til at afsætte den saxiske Osbert i Østangel og hjælpe Ella paa Thronen. Gudrum kom over, og var snart Herre i Østangel. Ved Aaret 860 nævnes Inguar og Ubba (Iver og Ubbe) som danske Anførere og Asser for-

5) Ethelwulf tillagde Geistligheden Tiende af alle Frembringelser, byggede en Deel Klostere og gjorde Reiser til Rom, hvor han lod den unge Alfred krone og salve af Paven. Deraf kan man deels forklare de Danskes Had til denne Geistlighed og deres Klostre, deels de sorte Farver, hvormed de geistlige Annalister skildre de danske Uhyrer. Havde de indtrængende Danske været Christne og forstaaet at vinde den mægtige Geistlighed, saa vare de sagtens blevne Landets Herrer i meget kortere Tid.

tæller, at de førte Bannere, hvori deres Søstre, Lodbroks Døttre, havde syet en Ravn.

At mange angelske Store og Underkonger under de danske Angreb spillede en tvetydig Rolle og snart stode paa dansk, snart paa saxisk Side, var en Følge af Forholdene og noget Lignende har senere ofte gjentaget sig. De have deels været vundne af Saxerne, deels kunde de ikke strax forudsee, hvorhen Seiren vendte sig. Men at Folket i de angelske Egne sluttede sig til de Danske og forsynede dem med Levnetsmidler, Heste og Folk, sees af mange nordiske og angelsaxiske Efterretninger.

„Daß die Angeln und Jüten in England die altväterliche Sprache und Sitte keinesweges verließen", siger Lappenberg,[6]) „mag zu den Antrieben gehört haben, welche die Dänen und Normänner veranlaßten, Englands Küsten aufzusuchen, wo sie sich vorzüglich in den, von Angeln bevölkerten Ländern niederließen." Han tilføier ogsaa meget rigtigt, at de Danske hverken i England eller Frankrig bevarede deres Sprog og Nationalitet, men antoge det Folks Dialekt, hvoriblandt de boede, thi, siger han, „die Feder hat stets über das Schwert, die Schriftsprache über die ungeschriebene, gesiegt!" De nordiske Annaler give kun faa Oplysninger om den store danske Invasion, thi de Danske skulde først lære Skriftsprogets Betydning i England.

De danske Overkonger synes iøvrigt fra gamle Tider, at have gjort Fordring paa en vis Overhøihed over de danske Angler i Brittanien, navnlig i Northumberland, og af og til at have gjort disse Fordringer gjeldende ved krigerske Besøg, eller ved at udnævne Mænd som deres Statholdere, eller Underkonger der. Saaledes var Ivar Vidfadme i 8de Aarhundrede,

---

6) Gesch. Engl. S. 282.

Harald Hildetand, Sigurd Ring og Regnar Lodbrok, efter de nordiske Annaler, i Nordengland, for at varetage den omtalte Høihedsret. Der fortælles i Oluf Trygvesens Saga blandt Andet, at da Sigurd Ring (en Brodersøn af Harald Hildetand og Regnar Lodbroks Fader), som var Konge over Danaveldi og Sviaveldi, havde ordnet Riget og ansat Skatkonger og Jarler, mindedes han det Herredømme som Harald Hildetand, hans Frænde, havde eiet i England, og før ham Ivar Vidfadme. Der raadede nu Ingjald, som siges at have været Broder til Vestsaxekongen Peter (en vestsaxisk Vasal). Derfor samlede Sigurd Ring en Krigshær og drog Vester paa til England. Da han kom til Northumberland, forlangte han, at hyldes af Folket (beiddi han ser viðtöku) og denne Hyldning foregik uden Krig (gekk þar þá undir hann margt fólk). Ingjald samlede en Hær og gik imod Ring, men faldt i denne Krig, tilligemed hans Søn Ubbe. Da tog Kong Ring Ingjalds Rige og hele Northumberland i Besiddelse og satte en Skatkonge med Navn Olaf, en Søn af Hinrik og Slægtning til Ivar Vidfadme, over Landet. Olaf regjerede længe over Northumberland, indtil en Søn af den faldne Ubbe drog imod ham med en (saxisk) Hær. Olaf maatte tilsidst forlade Landet og var siden i Kong Rings og Regnar Lodbroks Tider, Skatkonge over Jotland, ligesom hans Søn, Grim Graa. Ogsaa Grims Søn Andulf og dennes Søn Gorm, vare Skatkonger i Jotland. Efter Gorm fulgte den af ham opdragne, som Barn i Myrkvidskoven (danske Skov) fundne Knud, hvis Søn Gorm fik Riget af Regnar Lodbroks Sønner. Han fostrede Sigurd og Bleie en Datter af Kong Ella (i Ostangel?); men Lodbroks Sønner vare store Stridsmænd, droge til England og hævnede deres der omkomne Fader ved at dræbe Kong Ella i Ostangel. Ivar Beenløs blev da atter Konge over det (angelske) Rige som hans Aatmænd og Frænd-

der havde eiet. Han udvidede Riget, lod dræbe den hellige Edmund og underlagde sig hans Land.[7])

7.

Foruden det Foranførte, vil man i de nordiske Oldskrifter finde en stor Deel Beviser for de brittiske Anglers Stammeslægtskab og nationale Forbindelser med de Danske paa Halvøen og de andre skandinaviske Folk. Som Følge af disse nationale Forbindelser, er Udvandringen til England fra de nordiske Lande i Tidsrummet fra 5te til 11te Aarhundrede aldrig aldeles ophørt, lige saa lidt som Kampen imellem det nordiske og sarisfe Element ophørte, enten her paa Halvøen eller paa de brittiske Øer. Mig forekommer det aldeles sandsynligt, at denne nationale Kamp og de danske Kongers formeentlige Høihedsrettigheder til de angelske Dele af Brittannien, have været Hovedmotiverne til de store danske Tog til England i 9de og 11te Aarhundrede; thi, efter de nordiske Kilder vare disse Søtog ikke oprindelig tilfældige, private Foretagender, fremkaldte af Rovgjerrighed og Byttelyst, saaledes som Saxernes Annalister fremstille dem. Vel antoge disse Krigstog ofte Formen af Vikingefærd, især naar Flaaderne adspredtes og ligesom førte en Guerillakrig omkring Kysterne, i hvilket Tilfælde ogsaa andre omkringliggende Lande, som de skotske og irske, franske og tydske Kyster erholdt Nordmændenes Besøg.

---

[7]) Det er udentvivl denne Ivar Beenløs, om hvilken Annalisterne sige: „Crudelissimus omnium fuit Ingwarus, filius Lodparchi" (Aar 873). Efter ham lade de nordiske Annaler følge i Regjeringen over England, Adalmund og siden Adalbrikt, i hvis Tid atter en dansk Hær drog til England for at gjenoprette det nordiske Herredømme der. Anførerne for denne Hær vare Gorm den Gamles Sønner, Knud og Harald. „Þeir lögdu undir sik margt fólk" hedder det „töldu þeir þat arftekjulönd sin, er at höfdu Loðbrókar synir ok aðrir margir þeirra forellrar."

Men Krigens egentlige Formaal var dog almindeligviis fra England og den nordiske Stammes Supremati sammesteds. Man vilde i hine gamle Dage ligesaa lidet vide Brødre og Landsmænd i Fremmedes Vold, som man i vore Dage kunde udholde roligen at see paa tilsvarende Forhold paa vor Halvø. Det var derfor den danske Kongestamme, især Regnar Lodbrok og hans Sønner i 9de og Gorm den Gamle og hans Slægt i 11te Aarhundrede, som gik foran i denne nationale Kamp. I Almindelighed vare de tilfreds, naar de havde gjenvundet de angelske Rigers Selvstændighed og Uafhængighed fra Saxerne. Grændsen var den saakaldte Watlinga-Straet, eller en Linie som gaaer fra Themsen ved London, tværs over Landet imod Chester, eller Mersey ved det irske Hav. Hvad der ligger Norden for denne Linie, var af angelsk Nationalitet, og var denne befriet, saa sluttede de nordiske Anførere Fred og droge hjem, som de fleste af Regnar Lodbroks Sønner, eller de bleve i Landet, som Svend Tveskjæg og Knud den Store. Men Saxernes Seighed og Stubborness lod sig ikke overvinde ved Uheld i Krigen. Hvad de ikke kunde udrette ved Sværdet, det udførtes ved overveiende List og Snuhed. Saasnart Lodbroks Sønner havde indsat egne Regenter i de angelske Lande og vare dragne hjem, begyndte Alfred og hans nærmeste Efterfølgere at forfølge den gamle Plan. Allerede Edvard I. vandt Overherredømmet i Mercia, som de danske Regenter Ethelwald i Northumbrien og Erik i Østangel ikke kunde forsvare. Ogsaa Jyderne i Kent og Wight underkastede sig Edvard, og 910 gjorde han et Forsøg paa Northumberland, som dog lykkedes saa lidet, at Northumbrierne Aaret efter trængte ind i Mercien, men bleve slagne ved Wadansfjeld. .

Ligesom Edvard, saa stræbte hans Søn Ethelstan, (Adelstan) uophørlig efter det saxiske Overherredømmes Udvidelse, dog mere ved List end ved Magt. Han anlagde faste Borge

i alle underkastede angelske Lande og befolkede dem, som andre angelske Byer, med Saxer. Den danske Fyrste Sigtryg i Northumbrien, vandt han ved at give ham sin Søster til Ægte, og han formaaedes derpaa til at tage Landet til Lehn af Adelstan. Kort derefter, da Sigtryg døde, indbrog han Lehnet og fordrev de lovlige Arvinger. At imidlertid de angelske Beboere vare ilde tilfreds med det nye saxiske Aag, fremlyser deraf, at en Deel af dem villigen modtog og hyldede som Regent den fra Norge fordrevne Erik Blodøxe, og at de reiste sig saasnart Adelstan var død, samt udraabte en Søn af Sigtryg, Anlav, (Olaf) til Fyrste.[8])

Slutningen af 9de og største Delen af 10de Aarh. var meget uheldig for den dansk-angelske Nationalitet i England.

En Række af dygtige Regenter af Egberts Stamme forstod at vedligeholde og udvide Saxernes Herredømme ved Magt og List. Alt hvad der vilde gjelde noget og stræbte efter Indflydelse i de angelske Lande, trængte sig til det saxiske Hof og antog det fornemme saxiske Sprog. Kun saadanne Overløbere erholdt Embeder, og de angelsaxiske Konger lode intet Middel ubenyttet til at blande begge Stammer, ved at forflytte Angler mod Syden og Saxer mod Norden. Man kan derfor vel kalde denne Periode den angelsaxiske Nationalitets rette Fødselstid og det nordiske Folkelivs Dødsaar.

Det er bekjendt, at især Adelstan var en stor Diplomat, ligesom Alfred og Egbert. Adelstan søgte Slægtskabs- og

---

8) Paa Grund af det Fjendskab som Geistligheden i England (der paa hiin Tid alene optegnede historiske Efterretninger) nærede mod de Danske, er vor Kundskab til de danske Fyrster i Nordengland mangelfuld og forvansket i høi Grad. Som Beviis for deres lange og udstrakte Herredømme, kan anføres, at iblandt 7000 Sølvmønter, som 1840 fandtes i Cuerdale, Lancashire, den største Deel var af danske Konger med Omskrift Sitric comes, Siefredus rex, Sievert rex, Alfden rex, Cnut rex o. s. v. stammende fra Perioden 815 til 930.

andre Forbindelser med de fleste Hoffer i Vesteuropa og benyttede disse til indirecte Angreb paa Danmark, for at hindre dette i at understøtte Anglerne. Det er ikke tilfulde oplyst, hvad der har foranlediget de tydske Keiseres (Henrik I. og Otto I—III) umotiverede Angreb paa Danmark, ligesom Hakon Adelstansfostres Vikingetog mod de danske Kyster. Man kan derfor vel formode, at de angelsaxiske Konger havde Deel deri, for at have Hænderne frie i England. Paa de tydske Keisere virkedes vel især ved Geistligheden, som prædikede Korstog imod de danske Hedninger. De Midler, som Danmarks Konger, angrebne fra flere Sider, kunde sende de betrængte Angler i Nordengland til Hjelp, synes i denne Tid at have været utilstrækkelige. Gorm den Gamles Søn, Knud Danaast, satte Livet til ved et saadant Forsøg.

Noget bedre gik det Harald Blaatands Søn Erik (Hiring hos Adam af Bremen), som med Glæde modtoges og hyldedes som Konge af Northumbrerne (950), men han kunde ikke forsvare Riget imod Eadred, Eadmunds Søn, og faldt snart ved Forræderi. En anden Søn af Harald, Svend Tveskjæg, var derimod heldigere. Fordreven fra Danmark af den svenske Konge Erik, havde han i flere Aar hærjet paa de engelske Kyster, i Forening med Palnatoke, som ved Giftermaal havde erhvervet et lidet Fyrstendømme i Wales.

Svend kjendte Forholdene og Nordenglands Stemning; han kunde derfor, som Konge i Danmark, ved et Gjæstebud, gjøre det bekjendte Løfte, at ville underkaste sig England — et Foretagende, som for den, der ikke kjendte de nationale Forhold, maatte synes affindigt. Han og Sønnen, Knud den Store, udførte det, i den korte Tid af 16 Aar, og, som vi have Grund til at troe, meest ved Nordenglændernes Bistand. At Knud aldeles fulgte de angelsaxiske Overkongers Spor, og at hans svage Eftermand ikke kunde holde Riget, at det sidste

store danske Tog til England, under Knud den Hellige imod Erobreren Wilhelm fra Normandiet, mislykkedes førend det kom i Søen, er noksom bekjendt. Saalænge man følger den uden Tvivl falske Forudsætning, at Anglerne paa den cimbriske Halvø have været et tydskt Folk, ligesom Saxerne, at de i Forening med dem, som Angelsaxer droge over til England og levede der som en eneste tydsk Nation og som saadan i Fællesskab bekæmpede de indtrængende Danske, saalænge vil den engelske og danske Historie fra 5te til 11te Aarhundrede være fuld af Gaader og uforklarlige Tildragelser. Hvor mange forskjellige Hypotheser har man ikke fremsat, for at finde en tilstrækkelig Grund til de danske Invasioner og det Held, der ledsagede dem! De fleste Historikere følge Saxernes Annalister og sige, de Danske vare et Folk af Røvere og dreves over Havet alene af Lyst til Bytte. Andre sige: Angelsaxerne vare den Gang aldeles vanslægtede og blødagtige, saa at deres Feighed lokkede de skandinaviske Røvere derover. Men Saxer og Angler havde bestandig ført Krig baade indbyrdes og med de keltiske Naboer, de vare sikkert ikke mindre stridbare end de Danske. Fremdeles kalde Andre hine store Søtog en fortvivlet Reaction af Hedenskabet imod den indtrængende Christendom. Lappenberg mener, at de nordiske Folk fra de ældste Tider vare vante til, i store Skarer at søge et bedre Hjem i Syden. Da denne Emigration over Land nu blev standset ved Carl den Stores Erobringer og Magt i Nordtydskland, saa droge Nordboerne fra den Tid ud til Søs for at søge Bytte og et bedre Fædreland. Munch, (norsk Historie) forklarer, som anført, Phænomenet af en ny skandinavisk Stammes Indvandring fra Rusland, i 8de Aarhundrede, som drev de vestlige Stammer over Havet &c. Saaledes har næsten hver enkelt Forfatter sin egen Hypothes, der gjør tvungne Forklaringer af Tildragelserne nødvendige. Antager man der-

imod den Sætning, at de gamle Angler vare en danſk Stamme, ligeſom Jyderne, ſom næſten altid levede i et ſpændt eller krigerſk Forhold til Saxerne, her og i England, og at de ſidſte vare de ſkandinaviſke Folk overlegne, om ikke i phyſiſk Magt, ſaa dog i Snildhed, Stivhed, Ærgjerrighed og Herſkeſyge, ſaa falde alle hiſtoriſke Gaader og Problemer bort, og det Hele fremſtiller ſig ſom en national Kamp, der i England tilſidſt endte med en Sammenſmeltning, efter at de franſke Normaner vare optraadte der ſom et tredie Folk, ſom en ny og fælles Fjende. Hiſtoriens Begivenheder ere ikke tilfældige, men Reſultater af Nationernes Characteer, ſom ikke forandres uden ved ſtore Folkeblandinger. De gothiſke eller ſkandinaviſke Stammer udmærke ſig nu, fremfor mange andre, ved den Lethed hvormed de, i nær Berørelſe med Fremmede, opgive deres nationale Charakter og ſammenſmelte med dem. Saa ofte enkelte Afdelinger have forladt deres affondrede, inſulariſke eller peninſulariſke Hjem, ere de ſnart ſmeltet ſammen med det Folk, blandt hvilket de levede. Saaledes ogſaa i England, hvor en, fra den danſke ſaavel ſom fra den tydſke forſkjellig Nationalcharakter har udviklet ſig. I Nordengland, hvor Blandingen har været mindre ſtærk, har den ſkandinaviſke nationale Typus dog tildeels vedligeholdt ſig indtil vore Dage og er kjendelig i Legemsbygningen, Dialekter, Sæder og Indretninger, iſær hos Landfolket. Den Lighed ſom dette i ſaa mange Dele endnu har med vor Tids danſke Slesvigere og Jyder, ligeſom Indretningernes og Stednavnenes Lighed (8) med dem paa vor Halvø, hidrører dog nok mere fra de oprindelige Indvandrere, de gamle Angler og Jyder, end fra de ſenere danſke Invaſioner fra 8de til 11te Aarhundrede. Det er nemlig ligeſaa uſandſynligt, at Stednavnene i Nordengland ſkulde have været underkaſtede betydelige Forandringer af disſe Danſke, der dog altid kun udgjorde

en ringe Minoritet af Befolkningen, som at Stednavne i Slesvig, Norden for Jarnwith eller den danske Skov, skulde have deres Oprindelse fra nogle senere indtrængte Danske og ikke fra de ældre danske Angler.

Anmærkninger.

1. Af de nyere danske Forfattere, som antage de gamle cimbriske Anglers og Jyders tydske Nationalitet, nævnes her kun Baggesen, Poulsen og Molbech (Hertugd. Slesvig); Jensen (Angeln Pag. 53) og Rask (angelsax. Sproglære) ere tvivlende, om Anglerne vare af dansk eller tydsk Nationalitet. „Den jydske Stamme, siger Molbech ans. S. S. 7, der var i Besiddelse af Halvøens vestlige og sydlige Deel, har uden Tvivl oprindelig været af germansk eller egentlig af saxisk Udspring. Fra Udvandringens Tid er en alvorlig Kamp opstaaet imellem de i Halvøens nordligste og østlige Deel indvandrede og bosiddende skandinaviske (gothiske og danske) Folkestammer og de ved Udvandringen svækkede saxiske Indbyggere.“ Derved mener man er opstaaet en Stamme- og Sprogblanding af skandinaviske og tydske Elementer, en jydsk-dansk Dialekt med dens grammatikalske Grundforskjel (Artiklen „æ“ foran Substantivet, som dog først er indført efter 13de Aarh.).

2. Samtlige gamle Stednavne i Svansen, ikke alene af Byer og beboede Pladser, men af Høie, Dale, Aaer, Enge o. s. v. ere danske, men ofte temmelig forvanskede. Folkesproget var dansk til henimod 15de Aarhundrede. Endnu 1652 var Sproget blandet, plattydsk og dansk; see Dankwerth, Side 130. Først efter 15de Aarhundrede har man der begyndt at opføre Bygninger i vestphalsk eller saxisk Stiil, ligesom først i vore Dage, den gamle danske og angelske Fodbeklædning, Træsko, der er kommen i Brug.

Svansø — Svanes Ø eller Svanernes Ø — (der findes Ruiner af en gammel Fæstning Svaneborg, ligeover for Arnis) har i gammel Tid næsten været en Ø, da Østerby-Aaens Dal lige op til Kochendorf har været en Arm af Slien, og den gamle Østrevold derfra ned til Vindeby-Noer beskyttede og afsondrede Landet. — Af Landsbynavne i Svansen nævnes her kun: Borby (Borgby) ved den gamle Ekernborg (Eckernförde), Gammelby, Barkelsby, Sønderby, Norby, Riseby, Siseby, Bøseby, Guggelsby, Søby, Gereby, Pommerby, Schuby (Skovby), Karby (Kirkby, senere Karlby), Brodersby, Ryeby, Weseby, Cosel (Koselev), Masel (Maasleben, Moselev), Hemmelmark, Windemark, Eskildsmark, Kasmark, Løkmark (Løitmark), Arnis (Arnes Næs), Olpenis (Ulfs-næs), Waabs (Vaaben-næs), Espenis (Esbensnæs), Halstoft (Halstorf) 2c. 2c. En Beskrivelse af Ruinerne af den gamle Østrevold findes i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1839.

3. Nogle Efterretninger og Mindesmærker om den ældste Handelsvei imellem England og Norden, over Eideren og Trenen til Hollingsted (Holdingsted), til Slesvig og nedad Slien, findes i Helvaders Chronik af Slesvig og Pastor Augustinys Beskrivelse af Hollingsted.

4. Bråvallaslaget, imellem Harald Hildetand og Sigurd Ring, falder endnu i Nordens heroiske Tid. Harald eiede hele Sverrig og Danmark, men deelte med Brodersønnen Sigurd, saaledes, at denne erholdt Svithiod og Vestgothland. Siden bleve de uenige og det kom til en heftig Kamp imellem begge Broderfolk. I Haralds Hær fægtede ikke alene egentlige Danske men ogsaa Angler eller Slesvigere f. Ex. Orm, Hoke, Høgvinkinne, ligesom Friser, Saxer og Vender, de sidste anførte af Skjoldmøer, hvoraf man kan slutte, at de omtalte Folk tildeels vare Haralds Undersaatter. Harald faldt i

Slaget og begge Riger tilfaldt Sigurd, der var en Søn af en Fyrste i Gardarike. Saaledes endte Skjoldungestammen og Leirekongernes gamle Vælde. Haralds Moder Aude havde i Gardarike været gift med Kong Radbord. Deres Søn var Ranver, Sigurd Rings Fader. Sigurd Ring antages at have levet i sidste Halvdeel af 8de Aarhundrede og der fortælles, at han har foretaget et Tog til Nordengland for at lade sig hylde af Anglerne som Overherre. Men allerede tidligere, i 7de Aarhundrede, stode de danske Overkonger af Skjoldungestammen i nær Forbindelse med Anglerne i England. Ivar Vidfadmes Moder, Moalde Digre, var en angelsk Fyrstedatter. Hendes Brodersøn Kinric var Fader til den Olaf, som af Sigurd Ring sattes til Skatkonge over Northumberland. Om Ivar Vidfadme, hvis Dattersøn var Harald Hildetand, fortælles ved flere Leiligheder, at over Femtedelen af England var ham undergiven.

5. Den Mening, at de ældre skandinaviske Gother i 8de Aarhundrede trængtes over imod Vesten af de fra Rusland kommende nyere Skandinaver, forsvares især af Munch (det norske Folks Historie). Han mener ogsaa, at denne Nordens nye Folkeoversvømmelse har været den rette Grund til de følgende store Udvandringer og Bosættelser af de saakaldte „Nordmænd" paa de engelske, franske og tydske Kyster.

Men, denne Hypothes fremsættes dog kun for at forklare en Deel historiske Phænomener og Forandringer, og den understøttes ikke af historiske Vidnesbyrd. En saa stor Tildragelse, som alle nordiske Landes Oversvømmelser af en ny Folkestamme, og dens Fremtrængen indtil Elberen, kunde i denne sildige Periode (8de Aarhundrede) umulig være foregaaet saa ubemærket, at de sagnrige nordiske Folk, og deres Naboer i Tydskland og England, ikke skulde have erindret og omtalt samme. Paa andre Steder henføres ogsaa denne store

Udvandring til Rolf Krakes Tid (650), om hvilken Sagnet vel fortæller at han førte Krig saavel med den svenske Kong Adils i Upsala som med Saxerne i Holsteen; men Sagnet omtaler aldeles intet som kunde hentyde til en saa stor Indvandring og Omvæltning i Nordens nationale Forhold.

6. Bogstavskriften holdtes længe hemmelig, og betragtedes af de nordiske Folk som et Slags Hexeri, saa at man frygtede dem som Troldmænd, der forstode sig paa Runer. Deraf kommer det gamle Sagn om Alruner, der af Jornandes henføres til visse Hexeqvinder i Scythien, som Filimer, da han var uddraget af Scanzia, stødte paa og forbrev fra sin Hær. Disse forbandt sig da med urene Aander i den store Ørken og avlede med dem Hunnernes Slægt, som var kyndig i Runer.

7. Beowulfs Drapa, som nok omhandler cimbriske Tildragelser fra 4de—5te Aarhundrede, opregner flere danske Nationer, Westdene, Eastdene, Northdene og Syddene. At de Danske i 6te Aarhundrede have boet ved Halvøens Vestkyst, fremlyser deraf, at Gregor af Tours, som var samtidig med Procop (Midten af 6te Aarh.) beretter ved Aar 516 „Dani cum rege suo Gothilaco evectu navali per mare Gallias appetunt.“ Allerede den danske Leirekonge Helge, Rolf Krakes Fader, førte Krig med Saxerne ved Eideren (620), og dennes Fader Roar havde været over i Northumberland (altsaa *samtidig med de sidste Anglertog*).

Jornandes, som selv var af gothisk Afbyrd, henfører Danerne, ligesom alle Gother og en Deel Finner til Scanzia (Scandinavia), paa hvilken Øe han siger, at der leve mangfoldige Nationer, hvoraf Ptolomæus opregner syv. Blandt disse Nationer nævnes Cresennæ (Lapper) som kun leve af Jagt, og Finni mitissimi de sagtmodigste af alle Nordboer; fremdeles blandt Folk af gothisk Æt, Svethans, der ligesom Thuringi have ypperlige Heste og fra hvilke Romerne ved Handelen erholde

de smukke Saphirpeltse. Selv ere de fattige, men levere Andre de rigeste Klæder. I Scanzia leve ligeledes Theuster, Vagother, Bergier, Halliner, Atheliner (Aethelinger), Gautigother, det stridbarste Folk, Ostrogother, Raumariker, Raugnariker, Vinovilother, Cogener, meget høie Folk, ligesom Daner og Heruler af samme Stamme, hvilke sidste formedelst deres høie Vært holdt sig for de Fornemmeste, men dreves ud af deres Hjem af de Danske. Jornandes nævner fremdeles Grannier, Aganzier, Unixer, Ethelrugier, Arachiranner &c. som skandinaviske Folk, der alle overgaae Romerne i Legemsstørrelse og krigerst Vildhed og tilføier, at man med Rette holder denne store Øe for officina gentium og nationum vagina.

Geographen af Ravenna siger, „confinalis Daniae est Saxonia" og „Dani juxta fluvium Dina habitant." Outzen mener, at Dina er Rederelderen eller Trenen, Andre f. Ex. Leipnitz troe, at saavel Dani som Saxones have boet ved Dynafloden, i det nuværende Rusland. Af Alt dette fremgaaer, at det danske Navn har været vel bekjendt i Constantinopel, i Italien, Frankrig o. s. v. allerede i 6te Aarhundrede, og at danske Konger oftere have været i Nordengland, kort efter Anglernes Indvandring, og der udøvet visse Høihedsrettigheder. Hvorfor omtales disse Forhold ikke med et Ord hos de saxiske og angelsaxiske Annalister, og hvorfor omtales Angler og Jyder hos dem aldrig som Danske? Hos nogle af dem, kan man vel forudsætte Uvidenhed med Hensyn til disse nationale Forhold, men ikke hos Alle. Her maa derfor nok antages en politisk Grund, den samme der i vor Tid hindrer tydske Forfattere i Almindelighed i at kalde Slesvigere Danske. Det danske Navn var Vestsaxerne altfor forhadt til, at de skulde tillægge deres angelske Landsmænd en saadan Nationalitet. Naar Munch anf. St. af denne de angelsaxiske Skribenters Taushed om de Danske i ældre Perioder,

drager den Slutning, at den cimbriske Halvøs Folk den Gang ikke førte dette Navn, men først erholdt det, efter den formodede store Indvandring fra den skandinaviske Halvø i 8de Aarhundrede, saa strider derimod hvad ovenfor er anført om fremmede og fjerne Landes Bekjendtskab med det danske Navn i 6te til 8de Aarh. Om ogsaa Beda af Uvidenhed kunde antage, at det gamle Angeln havde ligget øde siden Anglernes Udvandring, saa maa dog antages, at Kong Alfred var bedre underrettet og havde hørt noget om danske Kongers tidligere Nærværelse i Nordengland. Men hans Uddrag af Ottars Reiseberetning fra Norge til Hetheby stræber efter at fremstille Jylland og Slesvig som ikke danske Lande.

8. Om Stednavnene i England, dette paalideligste og vigtigste Kjendemærke paa Beboernes oprindelige Nationalitet, har især Worsaae leveret de nyeste og bedste Oplysninger, i hans Skrift „Minder om de Danske og Nordmændene i England x." I Sydengland, eller sønden for Watlingastraet, have Stednavnene de saxiske eller angelsaxiske Endelser ham (heim), ton, worth, forth, bury eller borough (Borg) x. Men nordenfor den omtalte Linie, især i Landskaberne Lincoln, Yorkshire, Lancashire, Westmoreland, Cumberland x. have de nordiske Stednavne med Endelserne by, thorp, toft, twaite (tweed), with (ved), bek, næss, ey, dale x. Overvægten, hvorved Indbyggernes oprindelige nordiske Nationalitet bedst vises. Ligesom de danske Stednavne i Slesvig, især i Sydslesvig, have lidt de mangfoldigste Forbreininger og Forvanskninger, efterat det tydske var bleven Herre- og Bogsprog og i nogle Egne endog Almuesprog, saa at deres Oprindelse ofte neppe mere er kjendelig, paa samme Maade ere de danske Stednavne i Nordengland forandrede, ofte til Ukjendelighed, af de i hine Egne senere herskende Saxer, Angelsaxer, Normanner o. s. v. Ikke destomindre bære dog, især paa Eng-

lands Østkyst, endnu de fleste Stednavne Vidne om, at de stamme fra en aldeles nordisk Befolkning. Saaledes har Norfolk, Northampton og Lancashire, hvert for sig, over 50 Bynavne af reen nordisk Oprindelse, Leicester over 90, Lincoln 300 og Yorkshire over 400, medens paa Vestkysten Westmoreland og Cumberland hvert omtrent har 150 saadanne Bynavne. Disse Navne findes allerede saaledes under, og kort efter den danske Invasion, f. Ex. i Wilhelm Erobrerens Domesday-book (11te Aarhundrede), og naar man erindrer, hvor langsomt det gaaer med Stednavnenes Forandring, endog naar en aldeles fremmed Stamme har sat sig i Besiddelse af et Land (f. Ex. Nordtydskerne i de slaviske og vendiske Egne), saa kan man neppe antage, at de danske Stednavne i Nordengland skyldes de Danske, som indvandrede fra 9de til 11te Aarhundrede; thi det strider dog imod al historisk Erfaring at antage, at en ringe Flok af Danske, der mere som Gjæster end som Fjender levede iblandt deres gamle Landsmænd, skulde have givet Byer og Steder nye Navne. Det er uden Tvivl meget rimeligere at antage, at de omtalte nordiske Stednavne hidrøre fra de danske Angler og Jyder, som i 5te til 7de Aarhundrede indtoge Landet og aldeles fordreve de keltiske Stammer.

Derfor have disse Navne ogsaa en paafaldende Lighed med Stednavnene i Slesvig og Jylland, saa at de fleste gjenfindes paa begge Sider af Nordsøen med samme Lyd, Sammensætning og Betydning. Navne som Thorp, Thwaite (Tweed), Lund, Holm &c. findes meget hyppig i Slesvig og paa den engelske Østkyst, enkelt og sammensat; fremdeles Kirkby (Karkby, Karby i Sydslesvig), Risby (af Riis eller Krat) og Scouby og Scousby (Schuby og Schauby i Sydslesvig), Raithby (Røbby og mange Sammensætninger af Rei, Røi, Reide — rydde), Dalby, Newby (Nyby, Nybøl), Svainby (Schwensby), Grimsby (Grumby, Grumtoft), Gunderby (Gunneby), Thir-

kelsby (Thorkelsby, Thorkelstoft), Thoresby (Thaasby, Taastrup, Thaasbalig), Haldeby (Hetheby), Eastby (Østerby), Norby, Ulceby (Ulsby, Ulsniss), Smitsby (Smedeby), Sarby (Sartorp) ꝛc. ꝛc. Forsynet med Specialkort over de omtalte engelske Egne og over Slesvig, især dets Østkyst, vil Enhver let finde mange saadanne Ligheder, der i ethvert Tilfælde maa tale for den her fremsatte Mening, at de gamle Angler og Jyder, der indførte hine Navne i Slesvig saa vel som i Nordengland, vare gode danske Mænd. Men deres Sprog har lige indtil den nyere Tid, ikke havt noget Støttepunkt i en fælles og udviklet Literatur af den Art, som Saxerne i England og Tydskerne, tidlig dannede sig. Det danske Sprogelement i Slesvig ligesom i Nordengland, kunde af den Grund ikke opnaae et fast og høiere Standpunkt, men vedblev at være et, i mangfoldige Dialekter deelt Almuesprog, villigt til at optage Alt, hvad der af Fremmede blev tilført, og villigt til at erkjende et fremmedt Herre- og Skriftsprogs Herredømme. Som Almue- og Arbeidssprog har det danske dog viist en stor Seiglivethed, saavel i Nordengland som i Slesvig, trods alle Forsøg fra Syden, at udslette den sidste Erindring derom.

Stednavnene staae som evige Mindesmærker om den gamle danske Nationalitet endnu paa det gamle Grændseskjel, og ligesom Sæder, Levemaade, Legemsbygning o. s. v. endnu ere de samme i det østlige Slesvig og England, saa findes ogsaa endnu en stor Overeensstemmelse imellem begge Landes Bondedialekter, især i visse Egne. Core og Cleasby have gjort opmærksom derpaa, og den Sidstnævnte, der kjendte disse Dialekter, paastod, ved dem saa temmelig at kunne forstaae det nuværende Anglerdansk, som Past. Jensen beretter (Angeln Pag. 55).

Forsvar for Rector ved Roskilde Kathedralskole, Mag. Berndt Schnabel,

i Anledning af en ham efter hans Død (1754) tillagt Uretfærdighed.

Af

Dr. S. N. J. Bloch.

Neppe har denne i sin Tid saa berømte Rector nogensinde drømt om, at han henved et Aarhundrede efter hans Død skulde behøve en Forsvarer af sit gode Sindelag imod sine Disciple, endsige faae denne i sin nuværende 7de Eftermand. Anledningen hertil er givet i en af vor høifortjente Historiker og utrættelig flittig Literator Hr. Etatsraad Molbech i 2det Hefte af hans „historisk-biographiske Samlinger, Kbhavn 1849", meddeelt interessant Biographie af den forlængst afdøde Provst David Grønlund, udgivet efter dennes efterladte Optegnelser af den for faa Aar siden afdøde forhenværende Rector for Ribe Skole, Dr. og Prof. P. N. Thorup, hvilket Stykke har været af en særegen Interesse for mig, ikke blot fordi jeg i min Barndom har kjendt og endnu godt husker hiin gamle Provst, hvis i vor Literærhistorie ikke ganske uvigtige Bestræbelser her omhandles, men i Særdeleshed fordi det, der her efter hans egne Optegnelser berettes om hans besværlige Tid som Discipel i Roskilde Skole fra 1724 til 1736 under dens ovennævnte Rector, kommer i nogen Strid med hvad jeg i mit Program „Bidrag til R. Domskoles Historie 1ste Hefte" udg. 1842 i 4to S. 63 fg. har havt Grund til

at berette om hiin, efter Alt hvad jeg kan skjønne, høist agtværdige Skolemand, paa hvis Minde jeg derfor ikke vilde, at der uimodsagt skulde hefte nogen ufortjent Plet.

Men førend jeg kommer til at tale om ham, vil jeg først hvad Grønlund selv angaaer berigtige en stor, skjøndt i sig ikke vigtig, chronologisk Urigtighed i bemeldte hans Biographie, naar det S. 196 hedder, at han, som 1747 var bleven residerende Capellan til St. Catharinæ Kirke i Ribe, „forblev i dette Embede i 18 Aar indtil han under 8de Febr. 1765 blev forflyttet til Darum Sognekald", hvilket strax frapperede mig at læse, da jeg, som i Juni 1775 kom med mine Forældre til Ribe, meget tydelig kan erindre ham som Capellan sammesteds endnu et Par Aar derefter, ja det endydermere modbevises af Prof. Thorup selv, som baade kort derefter S. 200 omtaler Forretninger, der i Aarene 1769 og 1772 overdroges ham som Capellan i Ribe og en Cancelliskrivelse af 5te Jan. 1775, hvori han udtrykkelig tituleres saaledes, og endelig S. 205 Thorup selv beretter det udentvivl ene Rigtige, at Grønlund først den 3die Septb. 1777 (altsaa først 30 Aar efter hans Ansættelse i Ribe) blev kaldet til Sognepræst for Darum og Bramminge Menigheder [1]), ligesom og at „hans Bog om Hexeri i Ribe udkom 1780, da han paa tredie Aar havde været Præst i Darum."

Dog dette være kun bemærket i Forbigaaende. Jeg kommer nu til det, som her var min Hovedsag, at kaste et Blik paa Ungdommens Behandling i Roskilde Kathedralskole i de Aar, bemeldte Provst Grønlund som Discipel frequenterede samme, og derved at afvende noget af den Skygge, der ved hans Beretninger desangaaende kommer til at hvile paa en,

[1]) Saaledes beretter og Galthen i sin Beskrivelse over Kjøbst. Ribe, S. 184 og Nyerup i hans Litteratur-Lexikon.

efter alt hvad jeg kan skjønne, dog ikke haardhjertet Rectors Minde, hvilket jeg saa meget mere finder mig foranlediget til, som jeg selv i bemeldte Biographi S. 189 og 191 med lidt Ironi sigtes for at have kaldt denne Rector, under hvilken de Voldsomheder, som Forfatteren fortæller at have udstaaet, kunde finde Sted, „en ulignelig og mod sine Disciple kjærligsindet Lærer"; hvilken Dom sal. Thorup vel neppe vilde have tilskrevet mig, dersom han havde agtet lidt nøiere paa mine Ord, i hvilke det ikke er efter min Dom at Schn. saaledes roses. Han var død 18 Aar før jeg blev født og over 61 Aar før jeg blev hans Eftermand i Roskilde, hvor Ingen mere levede, af hvem jeg dengang, endsige atter 27 Aar senere, da jeg i Programmet kom til at omtale ham, kunde erfare noget om hans Charakter. Jeg havde da ingen anden Kilde at øse af, end Historieskriveren i Almindelighed har, nemlig troværdige skriftlige Beretninger, hvorefter mine Ord ogsaa ikkun ere følgende: „Iblandt disse (ↄ: de af Schn. dimitterede Disciple) var og Conferentsraad Esaias Fleischer, som i sin Levnetsbeskrivelse Kbh. 1785 S. 13 fg. roser ham som „en ulignelig Skolemand, brav Lærer og mod sine Disciple kjærlig Rector". Om denne Betragtnings Rigtighed havde jeg saa meget mindre Grund til at nære nogen kritisk Tvivl, som Fleischer selv havde været baade hans Discipel og i nogle Aar Lærer under hans Rectorat, samt selv yttrer sin Misnøie med den i de lavere Klasser i hans Skoleaar hyppige Brug af Riset, altsaa vel ikke vilde have rost den Rector som kjærligsindet, der hyppig betjente sig deraf; ligesom og hans Vidnesbyrd, selv om jeg havde anført dette anderledes end som saadant, nok maatte kunne veie op mod en gammel Mands Beretning om en enkelt Begivenhed fra hans Barndom, om hvis fulde Troværdighed vi nedenfor skulle see, at der endog findes Grunde til at tvivle. Ja selv om jeg ikke havde havt

Fleischers Vidnesbyrd for mig, hvorpaa ogsaa Giesing, der levede Schnabels Tid saa meget nærmere og mulig endog har været hans Discipel, i sine biographiske Optegnelser beraaber sig, mangler jeg dog ikke flere Data til at dømme fordeelagtigt om hans Sindelag. Thi om man end ikke kan slutte noget i denne Henseende af det Æreminde, sal. Justitsraad Sartorph, der sex Aar efter hans Død blev Conrector ved Skolen, har sat ham i sit Program Memoria Schnabeliorum, patris & filii, fordi deri ikke meldes noget Specielt om hans Sindelag mod Disciplene, men kun om hans literære Fortjenester, og Sartorph selv havde Ord for at være en streng alvorlig Rector, hvorom kan læses i H. Steffens's bekjendte „Was ich erlebte", saa synes dog et ikke ringe Vidnesbyrd at ligge i den, ogsaa i mit Program anførte Kjendsgjerning, at ved Schnabels Forfløttelse hertil fra Kjøge Skole, som han efter Sartorphs Beretning havde fra en saagodtsom aldeles opløst Tilstand, da den kun havde to Disciple, hævet til stor Anseelse, 10, siger ti, af hans derværende Disciple fulgte med ham til Roskilde Skole, uden at hiin dog derved udtømtes, hvilket jo dog vidner om, at han maa have været en høit elsket Rector, da i modsat Tilfælde ibetmindste ikke et saadant Antal vilde have fulgt ham. Fremdeles har jeg for mig en heel Deel egenhændige Breve fra ham til Biskopperne Worm og Hersleb, som Hs. Excell. Hr. Biskop Mynster har havt den Godhed tilligemed andre R. Skole vedkommende Papirer at udlaane mig fra det biskoppelige Archiv, hvilke Breve, som ofte ere skrevne i en mere fortrolig Tone, end den sædvanlige tørre Embedsstil tillader, og nogle Gange ogsaa omhandle enkelte Disciplinstilfælde, flere Steder røbe den Charakter, som Fleischer tillægger ham, f. Ex. ved hans Misbilligelse af Conrector Rings uforsigtige, og endnu mere af Høreren Ungers haarde og smudsige Straffemaade, om hvilken Lærer

Grønlund selv beretter, at han, da Gr. kom i hans Lectie (eller, som man nu kalder det, Klasse) „havde aflagt Noget af den tyranniske Strenghed, som kort før nær havde kostet ham hans Embede", hvilket udentvivl maa tilskrives Schnabel, som vel under denne Betingelse har medieret Sagen, saa at Gr. intet har paa hiin Hører at klage. En Rector er i saadanne Tilfælde i en vanskelig Situation, naar han, for at vedligeholde en Lærers Anseelse, skjøndt han i Hjertet misbilliger dennes Adfærd mod en Discipel, dog ikke ganske aabenbart eller directe tør give denne Medhold og derfor let kan faae Udseende af at have været uretfærdig eller ligegyldig i Henseende til Disciplenes Vel. Saaledes kan det vel og undertiden være gaaet Schnabel. Bedst derfor, naar Læreren, om han har overilet sig, er saa retsindig, selv at gjøre det godt igjen, hvilket med den let forsonlige Ungdom ikke er nogen vanskelig Sag og som oftest lader sig gjøre med et venligt Ord, skjøndt endnu bedre, om han aldrig lader det komme til nogen Nødvendighed heraf.

Imidlertid vil jeg dog hermed ingenlunde nægte, at Schnabel med al den Godmodighed eller Kjærlighed imod Disciplene, som man kan tillægge ham, vel ikke kan have hævet sig nok over Datidens pædagogiske Princip, „at der udfordredes Strænghed og Frygt for Legemsstraf til at forebygge Dovenskab i at forberede sig og lære Pensa eller Skjødesløshed i skriftlige Arbeider, ligesaa strengt som andre grove Forseelser,[1]) skjøndt det dog allerede i hans Tid ved Skoleforordningen af 1739 var forbuden Lærerne „med Hug og Slag at twinge deres Disciple til at lære", hvad og ordret gjentages i Forordn. af 11te Mai 1775 § 22, men til Beviis paa Sand-

[1]) I et Brev til Biskoppen regner han det blandt sit Embeds Besværligheder, at skulle holde Styr paa saa mange ryggesløse Krabater, som den Tid udentvivl endeel af de fuldvoxne Disciple vare.

heden af Digterens Ord qvid proficiunt leges sine moribus (eller, om man vil tillade den lille Forandring, contra ævi indolem) vanæ, dog endnu længe blev saa lidet taget til Følge, at man vel kunde herom sige, som samme Digter om Raaheden i den latinske Poesie, in longum tamen ævum mansere hodieqve manent vestigia ruris, og jeg selv i det siden ophørte Maanedsskrift for Literatur har faaet Utak, fordi jeg fandt det hensigtstridigt ved Straffe at ville befordre en Flid, som kun kan have sin rette Rod i den Lyst til Kundskab, som det maa være Lærerens Hovedøiemed at vække, og i Henseende til andre Forseelser og Uordener hellere bruge præventive og naturlige Forholdsregler end korporlige Straffe. Saameget mindre vare altsaa slige pædagogiske Principer dengang, da Tonen i det hele Opdragelsesvæsen var strængere, og man troede at burde bogstavelig følge Salomons Ord, „hvo som sparer sit Riis, hader sin Søn", endnu saa almindelig erkjendte, at Forbudet i den Gramske Skoleforordning, og senere gjentaget i den Guldbergske af 1775, endnu kunde bringe det i fuldkommen Anvendelse. Kan det ikke engang i vore liberalere Tider gjøre sig allevegne fuldkommen gjældende, hvor vil man da vente, at det for et Seculum siden ganske skulde have kunnet det.[1]) Det er derfor ingenlunde noget Beviis paa et

---

[1]) Mærkeligt nok, at der i vor nyeste hidtil endnu for endeel gjældende Skoleforordning af 7de Nov. 1809 endog er gjort et saadant Tilbageskridt, at det Forbud mod „at twinge Disciplene med Hug og Slag til at lære", hvis Rigtighed allerede 1739 var indseet, er udeladt og ombyttet med den noget twetydige § 53, hvori Ordene ere satte saaledes paa Skruer, at det hverken sees, naar Legemsstraf maa anvendes, ei heller er klart, om det er al Legemsstraf der forbydes enkelt Lærer at anvende, eller kun den (et demonstrativt Pronomen, som da ei burde have været udeladt), som kunde medføre Skade for Disciplenes Helbred, hvilket et blot Ørefigen af en haard Haand endog kan, derimod de fordums værre Haandtager af et tykt Riis eller nu brugelige Rottingslag ei saa let kunne og altsaa nu ei ere forbudne den

„ukjærligt" Sindelag mod Disciplene, om Rector Schnabel ikke i Henseende til Disciplinens Strenghed hævede sig nok over sin Tidsalder og ansaae Hug for nødvendige ikke blot til at holde Styr paa „en Hob ryggesløse Krabater", hvorom jeg ovenfor har anført hans Ord, men selv til at vedligeholde Flid og Nøiagtighed i at lære hvad der foresattes dem, naar han kun ikke deri var alt for haard eller uretfærdig, for hvilket der intet Beviis gives, og som ogsaa vilde stride imod den Godmodighed, hvorfor han i sin Tid var bekjendt. Ja Grønlund frikjender ham paa en Maade endog selv i denne Hen-

Lærer, som maatte falde paa at anvende slige Midler. Thi vel henvises der til en Instrux, som bebudes, men den er ingensinde siden bleven givet, og ligesaa lidt ere de enkelte Resolutioner, som ifølge Rosenvinges Samlinger skal være givne til enkelte Skoler, enten almindelig bekjendtgjorte, eller tilkjendegive, hvilket Slags Straffe der tillades den enkelte Lærer eller i hvilke Tilfælde, saa at Anledning til Dissens imellem Rector og andre Lærere derom, eller til Klage af dem, der troe sig forurettede, derved ingenlunde er hævet. Og ligesaa lidt er det klart, hvad der i Forordningens næste § forstaaes ved de ikke forud omtalte „strængere Straffe", eller af hvem eller hvorfor de maae anvendes, (i § 49 bemyndiges den enkelte Lærer kun til at „vise den Discipel, der forseer sig mod Skoleloven, tilrette). Det synes saaledes, at den daværende Direction har været forlegen og uenig med sig selv, for ikke i saa kilden et Punkt paa den ene Side at give for slap Tøile til Vilkaarligheden, eller paa den anden at overskride hvad Tidsalderens Humanitet syntes at byde, og derfor hellere har opsat en nærmere Udfærdigelse af Instruxen, med hvilken det imidlertid, da Forlegenheden stedse blev den samme, er vedblevet at trække sig i Langdrag. Bedre altsaa, om man idetmindste havde ladet de tvende ældre Forordningers bestemtere Befalinger forblive i Kraft, hvorom vel ogsaa nu Meningsforskjelligheden fordetmeste har tabt sig, og Characterer eller rettere Annotationer i Characterbogen for andet end Forsømmelser kunne være det Straffemiddel, der uden Betænkelighed kunde være den enkelte Lærer overladt. I den provisoriske Plan endelig findes ikke et Ord om Disciplinen, hvilket dog synes at ville have været saa meget mere nødvendigt, som Skolen bliver forøget med en heel Klasse ældre Disciple, hvori vilkaarlige Legemsstraffe allerminbst kunne være passende.

seende, naar han efter Thorups Beretning fortæller, at, da han, efterat have tilbragt 9 Aar (en ganske artig Tid) i de lavere Klasser, altsaa vel heller ikke har været synderlig flittig, endelig kom i Mesterlectien, „fik han ogsaa der mange Hug af (som Thorup med Hensyn til hine Ord i mit Program ironisk siger) den foromtalte kjerlige Rector, fordi det faldt ham vanskeligt at lære noget udenad med den Nøiagtighed, som denne krævede,“ (med andre Ord, fordi han ikke derpaa anvendte den behørige Flid, hvad da og Thorup selv anseer for sandsynligt, thi kun derfor, ikke fordi „det faldt ham vanskeligt“, som Gr. noget besmykkende udtrykker sig, kunde det falde Rectoren ind at give ham Hug): men da han derefter bad til Gud og fattede det alvorlige Forsæt at anvende al mulig Flid, „varede det ei længe, førend Rectoren med Forundring bemærkede den Forandring, der var foregaaet med ham, og fandt efter den Tid aldrig nogen Anledning til at skjende paa ham, endsige tildele ham nogen legemlig Straf,“ og til Slutning efter tre Aars Forløb dimitterede ham med et meget hæderligt Testimonium til Universitetet. Heri viser det sig da, at det ikke var af noget ukjærligt Sind, at Schnabels Strenghed flød, men kun fordi han efter Datidens Princip ansaae det for nødvendigt derved at holde Disciplene til nøiagtig Flid; ikke heller af den Brantenhed, Barskhed, Heftighed og Bizarreri, som Gr. maaskee ikke med Uret tillægger nogle af sine tidligere Lærere, og Fleischer altsaa har Ret i sin ovennævnte Dom om Rectoren. Thi naar Thorup S. 191, ligesom til Gjendrivelse af det, jeg har sagt om Schnabels kjærlige Sind, bemærker, at netop Høreren H. M. Lindberg, som efter min Beretning ved sin Forsømmelighed og uanstændige Opførsel udenfor Skolen tilbrog sig Rectors Misfornøielse i den Grad, at han omsider maatte tage sin Afsked, gjorde i sin Omgang med sine Disciple en rosværdig Undta-

gelse fra de andre Lærere, idet han efter Gs. Beretning ikke blot besad ypperlige Gaver til at undervise, men og fattede en Yndest for denne, som næsten grændsede til Partiskhed, og søgte at indgyde ham Tillid og Frimodighed, da er dette vistnok meget at rose, men bliver dog intet Beviis mod Schnabel i fornævnte Henseende, thi det var jo naturligviis ei derfor, at han var misfornøiet med L., hvem han og flere Gange advarede, og hine gode Egenskaber kunne meget vel have fundet Sted hos ham og fortjene Roes, uden derfor at hæve Gyldigheden af Grunden til Rectors Misfornøielse med ham i andre Henseender. Lunkenhed i Embedsførelse og et uordentligt Levnet udenfor Skolen kan ligesaavel forenes med gode Underviisningsgaver og Godmodighed imod Disciplene, som overdreven Strenghed mod disse med Iver for sit Kald. At Schn. forresten heller ikke var ukjærlig sindet mod denne Lærer, kan jeg bevise af hans ovennævnte Breve til Bispoppen, hvori han høiligen beklager ham, som nu var brødløs, og mere end een Gang bestræber sig meget for at skaffe ham noget at leve af.

Eller vil man maaskee paa Grund af det, som Gr. fortæller at Disciplene i de lavere Klasser udstode af deres Lærere, finde en Grund til at beskylde Schn. for et ukjærligt Sind mod hine, som han burde have beskyttet og sikkret mod saadan Haardhed, da forglemmer man den Vanskelighed, dette paa den Tid havde, da ikke alene det Princip var herskende, at Strenghed var nødvendig til at overholde Disciplenes Flid i at lære deres Lectier nøiagtigt (det var i min Skoletid ligesaa), og Rectoren ikke godt kunde forbyde sine Medlærere at bruge det Middel, som han selv endnu af Omsorg for Ungdommens Bedste troede at burde betjene sig af, men Misbrugen ikke lettelig lod sig forebygge, da Skolen endnu ikke var forsynet med Kakkelovne, hvilket først skeete i Rector Sartorphs

Tid, og derfor den meste Tid af Aaret saavel Rector maatte give sin Underviisning hjemme i sin Residents, som Hørerne paa deres Kamre, hvor det altsaa ikke lod sig gjøre at hiin, især medens han selv havde Timer, kunde holde Visitats, og det vilde have røbet for stor Mistillid til Læreren, om han ret ofte gjorde det, hvad desuden ei vilde have nyttet stort, da denne naturligviis, saa længe Rector var tilstede, vilde have vogtet sig for at overskride Billigheds Grændse, og det ellers i Tilfælde af Mishandling vilde have været altfor voveligt for en Discipel at klage over sin Lærer. Dog det er heller ikke egentlig det, hvorover her doleres, da Mishandlingen ikke var tilføiet Drengen af nogen Lærer, men af de større Disciple paa Regentsen[1]), hvor Conrector boede og ex officio skulde føre Opsynet med de der logerende Disciple, til hvem altsaa Rector burde have den fornødne Tillid.

Tilbage staaer altsaa endnu kun det væsentligste Punkt imod sal. Schnabel, som Forfatteren henter af den Grønlundske Klage S. 188, og som naturligviis maa oprøre enhver Læser, som anseer den for bogstavelig sand eller ikke derfra adskiller hvad der ei kan komme paa Rectorens Regning, da der her fortælles, at nogle af de ældre Disciple, som paa egen Haand havde foretaget sig at holde Criminalforhør over ham, da han, som dog den Dag slet ikke havde været paa Skolen, beskyldtes for at have taget en Bog, som Rectoren troede at have glemt der, toge ham ind paa ovenmeldte Regents[1]), der pryglede ham først med en Stok, som gik i Stykker, derpaa slede 4 Riis op paa ham og atter fremtoge 2 nye, af hvilke det allerede er besynderligt, at de paa deres Kamre skulde have havt et saadant Forraad, da Executionen jo ikke fore-

[1]) En Bygning, hvis ene Udside endnu er kjendelig i Muren fra Domprovstens ene Have ud til Domkirkegaarden.

toges paa den noget derfra liggende Skole, hvor der sagtens var nok af det Slags Redskaber, ligesom og at Gr. som imidlertid laae paa Gulvet, skulde kunne have talt dem saa nøie, dette altsaa allerede røber, at Fortællingen er overdreven. Men endnu mere fremlyser dette af det Følgende, at de, efterat have aftvunget ham en Bekjendelse, som han i sin Nød greb til, men de ikke vilde troe at han var uskyldig (hvilket han jo ikke kunde paastaae, naar han bekjendte at have solgt Bogen til en Bonde i Himmelev, som før havde gaaet i Skolen), førte ham til Rectoren, som derpaa uden videre Undersøgelse skulde have sagt: „ja pidsker ham til han oplyser hvor den er", hvilket er saa utroligt, at det ikke blot neppe var muligt hos en blot nogenlunde fornuftig Mand, selv naar han var opbragt, hvortil Schn. jo ingen Aarsag havde, skulde have givet disse Knægte en saadan Fuldmagt, men endog indeholder den Modsigelse, at de skulde bringe Gr. til at oplyse hvad han allerede havde oplyst; thi at det var en Nødløgn vidste jo hverken de eller Rectoren den Gang. Muligt altsaa nok, at Schn. har befalet eller anmodet dem om at gaae med ham til Himmelev, som kun er en Spadseretour fra Roskilde, for at høre, hvorledes Sagen forholdt sig, hvorom de heller ingen Besked fik eller synes at have spurgt om, men Mishandlingen af ham underveis kan han ikke have givet dem nogen Bemyndigelse til. Det maa altsaa, ifald det virkelig er gaaet saa galt til, som Gr. i sin Harme ved at tænke derpaa udmaler det, være noget, de paa egen Haand have tilladt sig, eller at de puffede ham i Ryggen med en Stok, naar han ikke gik hurtigt nok, andet end sædvanlige Drengestreger. Imidlertid faldt Forhøret hos Bonden ganske anderledes ud, end de havde ventet, og der bliver atter ingen fornuftig Sammenhæng i Fortællingen, naar Gr. skriver, at hans Bødler, da de kom til Himmelev, hvor Bonden ikke vidste af nogen Bog at sige,

men skjenkede godt for dem og for Gr. med, „mærkede, at de havde forgrebet sig paa en Uskyldig"; thi hvoraf skulde de mærke det, da de jo endog af Bondens Erklæring tvertimod maatte see, at Gr. havde givet en falsk Oplysning, og altsaa maatte, hvis Rectoren havde givet ovennævnte Fuldmagt, have fortsat Pidskningen indtil den Anklagede afgav en anden og sandere Forklaring? ligesom der jo heller ingen Rimelighed er i, at de ei skulde have bragt Stakkelen tilbage til Rectoren med Beskeed om, at han havde løiet, eller denne da ei skulde have bekymret sig videre om, hvad Resultatet af det Forhør hos Bonden var blevet, som han selv skal have givet de ældre Disciple Befaling til pinligen at anstille, og da selv have foretaget en nærmere Undersøgelse, medmindre han skulde have været ligesaa glemsom som grusom. Men desværre kan man om et saadant enkelt Factum efter mere end 120 Aars Forløb ikke mere faae den Anklagedes eget Forsvar eller Forklaring at høre, kan altsaa, naar Klagen endydermere indeholder noget Selvmodsigende, noget ikke aldeles Sandsynligt, noget som strider imod den omtalte Rectors ellers fordeelagtigt bekjendte Charakter, ja imod en blot fornuftig Fremfærd af ham, samt alene grunder sig paa en gammel Mands Erindringer fra hans Barndomsdage, i hvilke han selv neppe kan have opfattet alt med fuldkommen Rolighed, Nøiagtighed og Upartiskhed, umuligen antage en saadan Beretning for et fuldkommen paalideligt Actstykke til at dømme den Paagjældende efter. Ogsaa vilde Sagen være en anden, hvis Gr. selv havde udgivet dette Stykke af sin Levnetsbeskrivelse eller revideret og reenskrevet det til Trykken, altsaa maatte være ansvarlig for Sandheden af hvad han havde skrevet[1]), hvorom man

[1]) Det er overhovedet en mislig Sag med hvad der af en Fremmed udgives af en afdød Forfatters efterladte Papirer, uden at man veed,

nu ingen Forvisning har. Men Sagen er rimeligviis kun den, at denne simple Bondedreng, da han blev fremført og anklaget for Rectoren, har været saa forbløffet, at han hverken har kunnet forsvare sig med fornøden Frimodighed imod saa mægtige Anklagere eller turdet tale noget om den Voldsomhed, hvormed de havde afpresset ham den gjorte Tilstaaelse, da enhver som kjender lidt til den Tone, der herskede i vore ældre Skoler, vil vide, hvilken Autoritet Mesterlectien ikke sjelden tiltog sig over de yngre Klasser, hvorom altsaa Rector denne Gang idetmindste kan have været aldeles uvidende, og vel heller ikke var kommen til nogen Kundskab om, hvis ikke den mishandlede Drengs Moder havde klaget; thi saasnart han fik Syn for Sagen, blev han efter Grønlunds Beretning forfærdet (hvor kunde han blive det, hvis han selv virkelig havde givet hine den Befaling at pidske ham til han bekjendte?) og da anordnede Alt hvad der kunde tjene til hans Restitution, hvilket da heller ikke røber nogen Mangel paa Kjærlighed, som sal. Thorup i Anledning af denne Sag vil beskylde ham for. Thi at han bad Moderen ikke videre at paaanke Sagen, hvad vel heller ikke vilde have nyttet stort, da Afgjørelsen jo i alt Fald vilde være bleven Rectoren overladt, er naturligt. Og at han skulde have ladet Gjerningsmændene slippe ustraffede, skjøndt maaskee den lille Grønlund intet erfarede derom, da som sagt, Underviisningen gaves og følgelig vel ogsaa Afstraffelser foretoges paa ganske forskjellige Steder, er ikke rimeligt, da Schnabel ingen Complimenter pleiede at gjøre med de voxne Disciple, hvilket jeg med flere Data og af hans ovenomtalte Breve til Bisskoppen kunde bevise, samt Gr. selv beviser, som

---

hvor Meget Forfatteren senere vilde have casseret, rettet eller omarbeidet deraf, især naar der er forgaaet lang Tid siden det første Udkast blev nedskrevet. Som historisk Document har dette Grønlundske Stykke altsaa aldeles ingen tilstrækkelig Troværdighed.

i denne sin Biographie fortæller, at han selv i Mesterlectien, skjøndt 17 Aar gammel, fik mange Hug af ham. Endelig beviser selv hiin Historie, om den end havde været paalideligere end den er, ikke noget virkelig ukjærligt Sind. Jeg kunde anføre Exempler paa meget retsindige og godmodige Lærere, som enkelte Gange dog have overilet sig og ei have valgt de rette Midler. Fremdeles hvor man kun har Vidnesbyrd fra den ene Side og kun fra dens, der troer sig forurettet, optegnet mange Aar efter at Begivenheden, ja endydermere i hans Barndom, er indtruffen, hvoraf han rimeligviis ikke kan huske Alt saa nøie, Optegnelsen maaskee er skeet i en noget exalteret Stemning af en gammel Mand, som Meddeleren selv beretter ei var fri for imellemstunder at tage sig et poculum hilaritatis, samt foruden den her omhandlede Hovedsag indeholder flere Usandsynligheder, (som f. Ex. S. 187 om den Hører, der, da hans Klasses 20 Disciple i Tallet, fordi de med al Anstrængelse ikke kunde lære deres Lectie, vare udeblevne en Eftermiddag (en Selvraadighed, som jo i alt Fald ikke derved kan undskyldes) Morgenen derefter afstraffede dem saaledes, at den Øverste fik 20 Haanddask, den næste 19, o. s. fr. Raden ned hvergang minus 1, paa de 4 nederste nær, der slap med 4 hver, hvilket altsaa i alt udgjorde 216 Haanddask, hvad der, da de formodentlig gaves med behørigt Eftertryk, maa have været et heelt anstrængende Arbeide for Executor selv; og ligesaa den anden Begivenhed, at Læreren paa det haardeste straffede en Discipel, fordi han i Constructionen af Ordene nomina aliarum rerum satte Adjectivet foran Substantivet (thi dette siger Gr. udtrykkelig, Stedet er altsaa ikke utydeligt, som Red. mener), hvorover Høreren, da de andre ei kunde gjøre det bedre, tilsidst blev opbragt i den Grad, at han jog dem allesammen paa Døren, hvilket de vel sagtens ikke have været saa meget misfornøiede med, og skjøndt han

Dagen efter sendte Bud efter dem, dog ikke inden en 8 Dags Tid (!) kunde faae den hele Klasse samlet.) — Hvor saadanne Historier debiteres, der kan man neppe antage Alt for gode Vare, men medrette forlange at nogen historisk Kritik træder til, især naar man tvertimod har et saa paalideligt Vidnesbyrd om Vedkommendes Charakter, som det ovenanførte af Fleischer.

Dette er saaledes det Væsentligste af hvad jeg om Bernhard Schnabels moralske Charakter og Omgangsmaade med hans Disciple har kunnet finde eller slutte, og deri tillige i Forbindelse med det, Gr. fortæller, middelbart har nogle Bidrag til Kundskab om baade Disciplinens og Underviisningens Tilstand i Roskilde Kathedralskole paa de Tider. Begge vare strenge, den første udentvivl hos nogle af Underlærerne til Overdrivelse, den sidste maaskee for meget bindende til blot Udenadslæren og deri i høieste Grad nøieregnende efter Ordsproget tantum scimus, qvantum memoria tenemus. I alle Tilfælde indtager imidlertid dog Mag. Bernhard Schnabel vist en ærefuld Plads i den „Række af eminente Rectorer", som vor fortjente Nyerup i hans interessante „Udkast til en Historie om de latinske Skoler i Danmark og Norge" eller 3die Bind af historisk-statistisk Skildring af Tilstanden sammesteds, S. 160, tillægger Skolen lige fra Mag. Hans Kallundborg til Dr. J. H. Tauber inclusive eller fra 1641 af til 1801, da Bogen udkom, maaskee kun Jesper Schade undtagen, som forfaldt til Drik. Jeg holder mig derfor saalænge intet fuldkommen sikkert Vidnesbyrd om det Modsatte foreligger, hvad her ingenlunde er Tilfældet, helst til det gamle de mortuis nil nisi bene.

Roskilde i Decbr. 1850.

Bidrag til Oplysning af Forholdet imellem Christiern Pedersen og Anders Vedel som danske Krønikeskrivere og danske Prosaister.

Af

C. Molbech.

I et af de rigeste Lærdomsværker, som den danske Literatur besidder, Hr. Conferentsraad F. C. Wegeners „historiske Efterretninger om Anders Sørensen Wedel", er paa adskillige Steder i Skriftet, hvor det efter Tidsfølgen kunde henføres, omtalt saavel Ch. Pedersens danske Oversættelse af Saxo, som denne vor ældste Stilists saakaldte „Store danske Krønike". Vor lærde Historieforsker har tillige med største Omhyggelighed samlet Alt hvad Tiden har levnet til Kundskab om Vedels egne Arbeider som Historiograph, og særdeles om det ham overdragne Hverv: at skrive en dansk Historie; eller rettere en „Konge-Krønike"; hvorved der, som det lader, især har været tænkt paa en Fortsættelse af Saxos Historie. Det er bekiendt, allerede fra Vedels Dage, og tildeels ved Yttringer af ham selv, at han af sin Velynder, Cantsler Johan Friis, havde erholdt til Laans og til Brug ved sine Arbeider, hvad Vedel kalder „en stor skreven Bog, udi hvilken fandtes Saxo udsæt, og nogle andre gamle smukke Historier"; om hvilken Bog Cantsleren vilde høre Vedels Dom. Denne faldt derhen: „at Saxonis Mening var ikke ret dræbt (ↄ: truffet); men gjort langt

videre og af Veien, ja ofte tvært derimod" o. s. v.[1]) Udfaldet heraf blev, at Vedel, opfordret og opmuntret dertil, baade af den gamle Cantsler Friis, og efter hans kort derpaa indtrufne Død af Rigshovmesteren, Peder Oxe, foretog sig at udarbeide en ny Oversættelse af Saxo.

Det er allerede for 50 Aar siden af den ærlige Nyerup bebreidet Vedel, at han ingensteds har nævnet C. Pedersen, enten som „Historiographus regius", eller som Oversætter af Saxo[2]). Maaskee har han ikke villet giøre det i Fortalen til sin egen Oversættelse, fordi han dadler den ældre. At han i øvrigt vel maatte have fundet Leilighed til at omtale en Forgænger i „at beskrive den danske Krønike", hvis Fortieneste af det Sprog, som Vedel berigede og forædlede, derfor er lige betydende, kan dog ikke negtes; men endskiøndt Vedel selv, betragtet som videnskabelig og kritisk Historieskriver, ikke stod høiere, end at „ethvert Arbeide af ham om Danmarks Historie, fra Videnskabens Side i vor Tid maatte have været ubrugeligt":[3]) saa kunde han unegtelig have Grund til, endog fra sit eget Standpunct, at betragte Chr. Pedersens Evner som meget svage i historisk Skiønsomhed og Dømmekraft, og at ansee hans Arbeider som Krønikeskriver — hvilke Vedel dog ikke vilde lade være ubenyttede — for ganske uheldige. — Da vi nu imidlertid maa antage, at det rigtige Forhold imellem begge disse navnkundige Forfattere fra det 16de Aarhundrede, baade som Oversættere af Saxo og som danske Krønike-

[1]) Fortalen til Vedels Saxo, fol. C, 1.

[2]) „Vedel er ellers ikke den første, som i Danmark blev beskikket til **Historiographus Regius**, og det er dette, jeg aldrig kan tilgive ham, at han ikke melder et Ord om sine Forgængere, mine brave Landsmænd(?) Christen Pedersen og Hans Svaning." Nyerups Udg. af A. S. Vedel „Om den danske Krønike at beskrive". Kbh. 1787. S. 51.

[3]) Nyt histor. Tidsskrift. I. 1847. S. 664.

skrivere hidtil ikke har været nøie nok undersøgt, eller sat i fuldkommen klart Lys: saa vil en nærmere Oplysning af dette Forhold, forsaavidt som den, efter de levnede Kilder lader sig give, maaskee ei være overflødig eller uden Interesse for vor Literatur- og Sproghistorie.

Uheldigviis er den Kundskab, vi have om den navnkundige, endog blot som Udgiver og Frelser af Saxos Historie, høist fortiente C. Pedersens sidste Livsperiode (fra 1531 eller 32, da han fra Antwerpen flyttede til Malmø, indtil hans Død 1554) i høieste Grad tarvelig. Det er ikke mange Aar siden det blev oplyst, at C. Pedersen i det mindste i de sidste 10 Aar af denne Periode, som han tilbragte i Huset hos Hr. Peder Andersen, Provst og Præst i Helsinge ved Helsingør, har levet i ringe Kaar, og næsten bragt til at maatte modtage Naadsens Brød af denne sin „Frænde", som han kaldes; endskiøndt C. Pedersen dog endnu havde Gieldsfordringer i Skaane, som han ikke kunde faae betalte[4]). Denne hans Skiebne var saameget mere ufortient, da man dog seer, at hans „betydelige Feil" (som Nyerup ironisk kalder den[5]) at have fulgt Christian II. i denne Konges Landflygtighed, maa have været ham eftergivet under Christian III., og man netop i hine Aar (henved 1540 og formodentlig i nogle af de foregaaende Aar) havde overdraget ham Deeltagelse i et Foretagende, der indtog en saa betydende og hæderlig Plads iblandt denne Konges Regieringshandlinger, som den foranstaltede Udgivelse af den første danske Bibeloversættelse.

Hvor vidt denne Chr. Pedersens Deeltagelse i Bibelværket har været udstrakt, kan hidtil ikke med fuld Vished afgiøres. Det er imidlertid temmelig sandsynligt, at da det fra Begyndel-

---

4) Histor. Tidsskr. III. 628—629.

5) Vedel om den danske Krønike. S. 58.

sen var bestemt, at vor danske Bibel (ligesom den svenske, der udkom under Gustav I. 1541) skulde i det Væsentlige være en Oversættelse af Luthers høitydske Bibeltext: har man overdraget det første og betydeligste Arbeide, nemlig at besørge Oversættelsen af Tydsk, til C. Pedersen; og et Samfund, bestaaende af Biskop P. Palladius, adskillige Universitetsprofessorer og et Par andre Geistlige, har derimod havt det Hverv, at giennemsee og sammenligne den af C. Pedersen leverede Bibeloversættelse. Man har et silbigere Regnskabs-Document fra 1557 (saaledes først aflagt 7 Aar efterat Bibelen allerede var trykt), hvori findes anført, at en (unævnt) Pengesum var udbetalt af Dr. G. Morsing til „Mester Christiern Pedersen, som udskrev først Bibelen"; og i en anden Regnskabs-Quittants af Christian III. (9. Febr. 1557) hedder det: at han har corrigeret og udskrevet Bibelen første Gang[6]. At man ved denne Udskrivning har meent Oversættelsen af Luthers tydske Text, er vel ikke usandsynligt. Det bestyrkes endnu mere ved en nylig opdaget mærkelig Ytring i et samtidigt Skrift af allerstørste Sieldenhed. Det er i et lille, ved Petrus Parvus (Rosæfontanus) af det Franske oversat Skrift: „Een Tractat, som i en Sum befatter alt det ypperligste og meest besynderlige, som den Hell. Skrifts Bøger indeholde", trykt i Kiøbenh. af Hans Vingaard 1543[7]), hvor Oversætteren i sit Forord fol. A, siger:

---

[6]) Langebekiana ved Nyerup. S. 294—97. Jvf. mit Universitetsprogram om de danske Bibeloversættelser i XVI. Aarh. Kbh. 1840. S. 74. 75.

[7]) Det har været ubekiendt baade for Langebek og silbigere danske Bibliographer, og er 1853 skienket til det store kongelige Bibliothek (hvor det manglede) af Hr. Cand. S. Rørdam. Af Fortalen eller Tilskriften til Fru Helene, sal. Henr. Gjøes, sees bl. A. at Petr. Parvus ogsaa maa have studeret i Paris. Han siger om bemeldte Tractat, at han „for ikke længe siden overkom den, prentet paa Latin i Vene-

„Oc kand, skal og maa (denne Tractat) være som een for-„løber for den store Danske Bibel, som en Erlig, for-„numstig, wiis oc vel lærd mand Mester Christiern Pederssen, „som vor Cannick i Lund, med stor fliit paa ræt forstaaeligt „Danskt mael wdsæt hafuer, efter vor Naadigste Herris „Kongel. Majestatz Ordinantz, med vort Vniuersitets „fuldburd og myndighed ded allersnariste der Gud alt-„mectigste giifuer naade og efne til paa prentten kommendis, oc „til alles voris lycke oc velfærd til liif og siæl wdgaangendis „worder."

Et saa tydeligt Vidnesbyrd, som dette, synes paa en afgjørende Maade at bevise: at Fordanskningen af Luthers Bibelværk fra Begyndelsen maa have været betroet til Christiern Pedersen allene; og det bestyrker min tidligere yttrede Formodning, at denne er Meningen af det to Gange i ovenanførte Bibel-Regnskab forekommende Udtryk: at han „først havde udskrevet og corrigeret Bibelen". Petrus Parvus nævner ikke allene Chr. Pedersen som Oversætter af den danske Bibel; men omtaler ogsaa, at den skulde udgaae under Universitetets (eller det theologiske Facultets) Auctoritet. Af andre (i mit ovenfor Anm. 6 anførte Skrift paaberaabte) samtidige Kilder erfare vi bl. a., at Dr. Hemmingsen 1547 var meget sysselsat med Revisionen af den danske Bibel („in revidendis Danicis Bibliis occupatus") og at der saavel til Biskop P. Palladius, som til Professorerne J. Macchabæus, N. Hemmingsen, og to Præster, den fortiente Oversætter P. Tidemand og en ikke ret bekiendt Hr. H. Henriksen, var udbetalt Gratificationer fra 300 til 80 Daler, af de for solgte Bibler indkomne Penge. Dette synes igien at bevise saameget, at alle disse Theologer maa have havt en ikke ubetydelig

„dien"; men at „den frantzoske, som min gode gamle Ven, Ro-„bertus Stephanus, nu et Aar siden i Paris baade skrev og „prentede, holder noget meer og videre end den, paa Latin er".

Deel i Bibelarbeidet; og hvis der ikke er taget personligt Hensyn til P. Palladii høiere Embedsstilling som Superintendent eller Bisskop, maatte man antage, at hans Arbeide har været det største og betydeligste, eftersom den ham tillagte Gratification (300 Daler) var tregange saa stor, som de to andre theologiske Professorers, der kun erholdt 100 Daler. Hvorledes Christiern Pedersen er bleven betalt for hans Deel i Bibeloversættelsen, veed man derimod intet om, da det i Regnskabet kun siges, at der var udbetalt Penge til ham; men Summen ikke er nævnt.

Lige saa lidt er man i Stand til af noget hidtil bekiendt Document, eller nogen anden historisk Kilde, at kunne beviisliggiøre, hvormegen Deel Chr. Pedersen har havt i Bibelen af 1550; eller hvor vidt de kiøbenhavnske Theologers Revision af hans Oversættelse af Luthers Bibel har strakt sig. En Sammenligning imellem det nye Testamente i den første fuldstændige danske Bibel, og Chr. Pedersens 12 til 15 Aar ældre Nye Testament, som han udgav i Antwerpen 1529, beviser i det mindste fuldkomment, at begge Arbeider ere grundforskiellige. I dette Testamente er øiensynligen Vulgata lagt til Grund, om endog baade Erasmi latinske Text og Luthers høitydske Oversættelse paa sine Steder ere blevne raadspurgte og fulgte. Derimod er det N. Testamente fra 1550 en ikke mindre reen og nøiagtig Oversættelse af Luthers Original, end det gamle Testamente. Ligeledes er det en ganske klar Sag, at denne Oversættelse fra 1550 i Sprogets renere Former og i Stilens Forædling har et afgiort Fortrin for Chr. Pedersens danske Testamente fra 1529; i hvormegen eiendommelig Fortieneste af Sproget den sidste endog har, og hvor langt den ogsaa staaer over den nogle Aar ældre Oversf. af Hans Mikkelsen. En nærmere Undersøgelse af begge disse fortrinlige danske Sprog-Arbeider fra 1ste Halvdeel af

det 16de Aarhundrede, maae vi overlade til Andre; og det er for Sproghistorien, ligesom for den danske Bibelhistorie, et betydeligt Savn, at en saadan Undersøgelse ikke allerede er skeet.[8])

Ville vi dernæst undersøge, og om muligt komme til Vished om, hvad Frugt det andet store Foretagende, hvormed Chr. Pedersen har været betroet, enten det nu har været i tidligere Aar, under Christian II. Regiering, eller efterat han under K. Christian III. var kommen tilbage til sit Fædreland (under Christian II. Landflygtighed, da Christiern Pedersen i Antwerpen var sysselsat med at oversætte det N. Testamente og andre Skrifter, har han neppe havt Sind eller Leilighed hertil): da har det (som man i Almindelighed antager) deels bestaaet i at oversætte Saxos Historie paa Danst; deels i selv at samle og nedskrive en dansk Krønike; eller i et saadant Værk at give en Fortsættelse af Saxo, hvor dennes Værk ender i Knud den Sjettes Historie, indtil nyere Tider; iberegnet Christian den Førstes Regiering.

Hvad det første angaaer, da tør der vel være Anledning til at formode, at Christ. Pedersen ikke har givet sig af med en egentlig Oversættelse af Saxo, eller det, vi nu ville kalde saaledes; men at hans Fordanskning, endnu friere end Vedels, maa have bestaaet deels i Udtog, deels i Paraphraser af Saxos i høi Grad eiendommelige, i Stilen baade

[8]) Nogle Bidrag til en saadan Undersøgelse, eller til en Charakteristik af af Chr. Pedersens N. Testamente ere meddeelte i Tillægget til den ved DHrr. C. Brandt og R. T. Fenger besørgede Udgave af dette Sprogværk, efter anden Udg. af A. 1531. (Kbh. 1852. S. 554—563.) Det er ogsaa her bemærket, og ved enkelte Exempler lagt for Dagen: at C. Pedersen som Oversætter har benyttet baade Erasmus og Luther ved Siden af Vulgata; men ikke den græske Originaltext. Sammenligninger imellem Oversættelsen fra 1531 og det N. Test. i Bibeludgaven af 1550, have Udgiverne ikke indladt sig paa.

rhetorisk og poetisk blomstrende, konstfulde, vanskelige — ja for sin Tid vidunderlige Original, hvilken det heller ikke var tænkeligt, at C. Pedersen kunde have overført i sin Tids danske Sprog, ved en ordlydende, tro og nøiagtig Oversættelse — et Foretagende, som ikke engang And. Vedel vilde have været istand til at udføre. At C. Pedersen imidlertid virkelig har prøvet sine Kræfter paa, efter sin Maade, at udsætte Saxo paa Dansk — og at dette Arbeide har udgiort en særegen Deel af den „store strevne Bog", som Cantsleren Johan Friis laante And. Vedel: tør man dog, efter dennes udtrykkelige Beretning, og flere andre gamle Vidnesbyrd[9]), ikke kalde i Tvivl. — Det er en egen og overraskende Omstændighed, der kan være til nogen Trøst for Andre, hvis svagere Kræfter i saadanne Retninger mangengang kunne bringe dem til at oversee og glemme, hvad der ikke burde glemmes: at det har kunnet hænde en Mand af saa uhyre Lærdom og saa stor Dybde i Kritik og Hukommelse, som Gram, at modsige dette Factum (1748), som en Vildfarelse af Hvitfeldt[10]), endskiøndt det ogsaa berettes af Stephanius i hans Fortsættelse af N. Krags Historia Christiani 3tii, som Gram selv 9 Aar tidligere havde udgivet. — Hvitfeldt er i øvrigt den første, næst efter A. Vedel, der omtaler C. Pedersen (i Anledning af hans Dødsfald 1554) som Saxos Oversætter; og efter Hvitfeldt have Lyschander (1622), Pontanus

---

[9]) Lyschander (1622) i sin Slægtebog (Fort. p. XVII) nævner ikke allene Chr. Pedersen, som han der giver Tilnavnet Morsianus, men ogsaa Mester Jon Tureson, Canonicus Lundensis, som Oversættere af Saxo, før Vedel. Hans Udtryk kunde dog giøre det noget tvivlsomt, om han ikke egentlig har meent, at Jon Tureson havde fortsat C. Pedersens Arbeide, eller paa anden Maade havt Deel deri.

[10]) Gram's Afhandl. „om Christian II. Medfølger ud af Danmark". Vidensk. Selskabs Skrifter (første Samling). IV. Deel. S. 287.

(1631), Stephanius (1645), Magnus Matthiæ og fl. gjentaget det.

Om Beskaffenheden af C. Pedersens fordanskede Saro have vi derimod ingen anden Efterretning end den af Vedel givne, som ovenfor er meddeelt, og som bevidner dens Unøiagtighed. Man maa være tilbøielig til at troe dette Udsagn, i det man dog tillige vilde have fundet det ganske naturligt og passende, om Vedel baade havde sagt lidt mere om sin berømmelige Forgænger, og paa dette Sted om sin egen Oversættelse. Thi med alle dette berømte, for sin Tid ypperlige og uvurdeerlige Sprogværks Fortienester, kunde Vedel havt Grund til at give den Erklæring: at han ingenlunde havde holdt sig nøie til Ordene i Saros Text; men tværtimod behandlet dem med stor Frihed; og derved vel ogsaa en og anden Gang kan siges „ikke at have truffet Saros Mening". At derimod Chr. Pedersen heri endnu har staaet langt tilbage for Vedel, tør vi slutte efter den førstes hele videnskabelige Dannelse, saa vel som efter hans stilistiske Charakteer. Til at oversætte et Værk som Saro's udfordres en betydelig Grad af classiske Studier, eller Fortrolighed baade med den ældre og Middelalderens, ligesom med Saros egen Latinitet. Christ. Pedersens Skoledannelse i hans Ungdom havde været den samme, hvis slette og aandsfortærende Underviisningsmaade han selv i seldigere Aar har underkastet den skarpeste Dadel[11]. Længere

---

11) I Skriftet: „Om Børn at holde til Skole og Studium". Antw. 1531. (Jvf. D. Mag. I. S. 45 og flg.) Det maa imidlertid bemærkes, at dette Skrift ikke kan tillægges C. Pedersen som Forfatter, da det kun er Oversættelse af en Tractat af Luther fra A. 1524, med enkelte Tilsætninger, hvori Oversætteren giør Anvendelse paa Forhold i Danmark og fra hans Ungdomstid. (s. Nyerup Notitia libror. in scholis Dan. prælector. 1784. p. 70. 71.) Det var overhovedet mere som Udgiver og Oversætter, end som Forfatter, at C. Pedersen virkede i og for Sprog og Litteratur i sit Fædreland.

hen da han (som man vel omtrent kan antage, imellem 1510 og 1520) har tilbragt en heel Række Aar i Paris, have hans Studier uden Tvivl været mere geistlige og scholastisk-theologiske, end philologiske. Det maa ogsaa forekomme Enhver besynderligt, at Chr. Pedersen, der havde tilbragt saa lang en Tid af sit Liv i den franske Hovedstad, ikke engang havde lært sig Landets Sprog; eftersom han endnu 1515 selv i Fortalen fortæller, at han havde fordansket Holger Danskes Eventyr, ikke efter den franske Original, eller Bearbeidelsen i Prosa af den ældre episke Fortælling paa Vers om Ogièr le Danois; men efter en latinsk Oversættelse af samme, som han for Betaling lod giøre i Paris, og siden „skrev den paa Dansk efter Latinen med stort Arbeide"[12]).

Ikke mindre mærkelig er imidlertid den egne, og allerede temmelig udviklede Charakteer i C. Pedersens danske Prosa, hvortil han maa have lagt Grunden netop under sit Ophold i Paris, og sin derværende Omgang med Geistlige, Munke, Professorer og Magistre, med hvem han, efter det foregaaende, ikke kan have talt Fransk, men maa have underholdt sig med dem i det latinske Sprog; vist nok i en mere scholastisk, end classisk Stiil. Man vil heller ikke finde Spor eller betydelig Virkning af latinske Classikeres Studium, i C. Pedersens Dansk, saaledes som det foreligger i Jertegns Postil (1515). Hans Stiil har allerede her en vis umiddelbar naiv, men noget raa, eller endnu ikke ganske udviklet Nationalitet og Danskhed i Tonen. Man vil overhovedet ikke let falde paa at tænke sig i Forfatteren af denne Postil en vel studeret Cannik og Magister, der havde levet endeel Aar i det allerede den Tid (under Ludvig XII. og Franz I.) temmelig forfinede Paris.

12) Jvf. min Fortale til „Olger Danskes Krønike", udg. for Trykkefrihedsselskabet, af R. Hansen." Kbh. 1842. S. XXX og XLII.

Man mærker tillige, at det mere maa have været catholske Homilier og Legender, end latinske Classikere, eller Saxo Grammaticus selv, af hvis Læsning hans Udgiver indtil den Tid især havde modtaget Indvirkninger paa Sprog og Stiil; og dog var det kun eet Aar efter at Saxo var udgivet, at C. Pedersen (1515) ligeledes i Paris, lod trykke sin danske Postil — det største Sprogværk, som man har fra hans Haand.

Sammenligner man dette (den saakaldte „Jertegns Postill") med hans Bearbeidelser af Carl Magnus og Olger Danske (som vi dog ikke have i deres oprindelige Form) eller med de levnede Brudstykker af Christ. Pedersens „Danske Krønike": da finder man en temmelig Forskiellighed, og overhovedet en Sprogform, der kunde forekomme os noget mere øvet og udviklet. Hertil tør vel for en Deel Grunden ligge i det forskiellige Indhold i de sidstnævnte Arbeider. Med Hensyn til hans Oversættelse af det Nye Testam. eller til den danske Krønike, og senere Skrifter, maa det overhovedet bringes i Regning, at C. Pedersen, efter at han havde forladt Paris, havde faaet en heelt anden Retning baade i sin Tænkemaade, og i sin Læsning og sine Studier. Han var i Antwerpen og i Tydskland bleven bekiendt med Reformatorerne og deres Skrifter; og, efterat han var kommen tilbage til sit Fædreland, havde han i sin sildigere Levetid bl. a. med megen Flid læst og giort Uddrag af latinske Krøniker, der behandlede Englands, Frankriges og Normandiets Historie, m. m.[13])

Men der gives en anden Omstændighed, som er endnu mere mærkelig og ikke saa let forklarlig hos en Mand i hans Alder og Stilling; (den synes i det Hele at have været trang og ikke meget begunstiget i Danmark under Christian III.) Det viser

[13]) En heel Deel af disse (men ikke alle) nævner Nyerup i Tillægget til hans Udg. af A. S. Bedels Afhandl. om at skrive den danske Historie. S. 61.

sig nemlig tydeligt af de historiske Brudstykker af C. Pedersens egen Krønike, hvoraf nogle ere reddede iblandt And. Vedels Materialsamlinger, at Chr. Pedersen jævnlig har benyttet islandske Skrifter, og særdeles de norske Konge-Sagaer, enten som de findes hos Snorre Sturlesen, eller i enkelte ældre Sagafortællinger, der hørte til Snorres Kilder. Dette kan vel overraske og forundre os saa meget mere, naar vi tænke paa, hvor reent ukiendt og glemt den gamle nordiske Literatur var i Christ. Pedersens Levetid, og endnu en god Tid derefter. Imidlertid kan der ikke være Tvivl om, at han paa een eller anden Maade har skaffet sig Adgang til Indholdet af nogle af disse for hans Samtid i Danmark skiulte Kilder; da han baade paa flere Steder nævner ikke allene „den gamle norske Krønike" (hvormed han formodentlig mener Snorre's), men ogsaa „Bisskop Isleif, og en gammel norsk Præst, som heed Are"; hvorved man vel ikke kan undgaae at tænke paa Are Frode. — Naar vi nu erindre, at det var over 50 Aar senere, at de første Glimt af en noget mere udbredt Kundskab til Snorre's norske Kongehistorie oprandt i Danmark, ved et fattigt Udtog af dette Hovedværk i den islandske Saga-Literatur[14]); naar vi end videre befinde, at der neppe engang kan paavises noget afgiort og tydeligt Spor til, at Vedel har været hiemme i det, han selv kalder „vort eget gamle danske Tungemaal, fra hvilket man nu er meget afvant":[15]) da maa det i saa meget høiere Grad forundre os, at hans Forgænger, vor første danske Historiograph og Prosaist, ogsaa

[14]) Skaaningen, Mag. Jens Mortensen, der i nogen Tid var Amanuensis hos Hvitfeldt, og døde som Præst i Slangerup 1595, havde skrevet et Udtog af Snorre Sturlesens „Norske Kongers Krønike", som Hvitfeldt udgav 1595. 8.

[15]) Det synes end mindre rimeligt derved, at han tilføier: „Det var at ønske, at de norske Krøniker vare ret vel udsatte paa vort danske Maal, som vi nu bruge". Om den danske Krønike at beskrive. S. 47.

var den første, som paa en eller anden Maade virkelig har benyttet den norske Kongesaga. Hvorledes han er sat i Stand dertil, enten ved at betiene sig af en indfødt Islænders Hielp, ved at benytte en Oversættelse, ved Hielp af et i hans Tid existerende Udtog af den norske Sagahistorie, eller ogsaa umiddelbart, ved selv at kunne læse den i det gamle Grundsprog: derom vil man ikke kunne have meer end hypothetiske Gisninger. — Den sidste Mening, hvis Sandsynlighed forekommer mig ringe, vil jeg overlade til Andres Prøvelse; for min egen Deel vil jeg ikke gaae videre, end til at sige: at den i det mindste ikke indeholder nogen Umulighed. C. Pedersen, en ved udholdende Flid og Arbeidsomhed, meer end ved Dømmekraft og Skarpsindighed, udmærket Natur, kunde jo vel, lige saa godt som M. Jens Mortensen, have lært sig at læse og forstaae den islandske Sagastiil. Naar man imidlertid tænker paa, hvor ringe og vanskelig paa C. Pedersens Tid Adgangen i Danmark har været til islandske Haandskrifter, vil man dog snarere holde paa den Mening, at han har havt Hielp af Andre, der i Udtog og Oversættelser have meddeelt ham, hvad han indfletter af den norske Historie.[16])

---

[16]) Vi maa ved denne Leilighed bemærke, at der unegtelig har været Fordanskninger af Snorre Sturlesens Heimskringla, ældre end Jens Mortensens Udtog; og at i det mindste en saadan, der gaaer indtil Oluf Trygvesens Tid, endnu er til. Den er forfattet omtr. 1551 af en (som det synes) danskfødt Mand, Lauritz Hansen, der havde været et Slags Hoftiener hos Frederik I., men havde siden levet saa lang Tid i Norge, at han (efter hans eget Udtryk) „meget havde glemt dansk Maal". Original-Haandskriftet med en Tilegnelse til K. Frederik II. (formodentlig endnu under Christian III. Regiering) beroer blandt de Magnæanske Mskr. paa Universitetsbibliotheket (Nr. 93. Fol. Jvf. Hr. Conferentsr. Werlauffs Efterretninger om dette Arbeide. Nord. Tidsskrift for Oldkyndighed. I. 1832. S. 349—351. Her omtales ogsaa S. 349 „flere Udtog af Snorre, med Fortsættelse til Hakon Hakonsens Død", hvilke findes blandt de Magnæanske Haandskrifter.) Endnu kan bemærkes, at ogsaa A. Vedel har benyt-

Den Brug, Chr. Pedersen har giort af den norske Kongesaga, saaledes som han har været i Stand til at benytte dens Indhold, var i øvrigt den samme, som han tilegnede sig af de udenlandske Krøniker, og maa give os en yderst ringe Mening om hans Smag, Dømmekraft og kritiske Skiønsomhed. Den har fornemmelig bestaaet deri, at han giorde Uddrag af saadanne Tildragelser, der stode i nogen Forbindelse med danske Kongers Historie, blandede dem med eventyrlige Sagn og Fortællinger, og nedskrev dem, som det lader, uden al Orden,[17]) i sit Haandskrift, for derfra at indføre dem i sin saakaldte „store danske Krønike".) — Dette maa han imidlertid, som vi kunne erfare af den nedenfor meddeelte Fortælling om Sigurd Slemmedegn, have giort paa en løs og skiødesløs Maade, eller han maa have benyttet andre Sagakilder, mere upaalidelige og af ringere Værdi, end Snorre Sturlesens norske Historie. Maaskee man endog kommer Sandheden nærmest ved at antage, at C. Pedersen

tet et saadant Arbeide, hvilket han anfører med Udtrykket: „Peder Iversen i den strevne Norske Krønike". (Svend Tveskiægs Hist. 82.) Maaskee har Forfatteren været den i Worms Lex. I. S. 146 forekommende Philolog, Mag. Peder Iversen Borch, der først var Rector ved Herlufsholms Skole, 1589 blev Lector Theol. i Trondhiem og endnu 1619 udgav sin „Tractat om Mose Bøger".

17) Dette maa man antage efter den Maade, hvorpaa Fragmenterne, som Vedel har ladet afskrive, findes imellem hverandre, uden nogen chronol. Orden. Paa flere Sider, hvor en særskilt Fortælling begynder, findes Henviisninger til Stedet, hvor den i Krøniken skulde indskydes; og disse Henviisninger (der tyde hen paa, at Chr. Pedersens Krønike skulde bestaae i Tillæg til Saxo, saa vidt hans Historie naaer) har Afskriveren, som man seer, taget lige efter Forfatterens originale Haandskrift. Saaledes f. Ex. (Paralipom. T. II.) Tiende Bog. „Dette skal stonde hoss Kong Harald blotand først y den tiende Bog in Saxone". Tiende Bog. Svend Alvinissen. „Hoc folium ponatur in sequenti folio p. totum circa hoc signum." — „Harald Harefod. Quære hoc signum in 20. folio lib. XI. & ibi ponatur ista ij folia per totum.„ — K. Svend Estridsen. (midt i hans Hist.) „Dette skal stonde hoss Kong Suend Estridsen." o. s. fl.

ikke efter egen Læsning, men snarere (ligesom uden Tvivl for en stor Deel ogsaa Saxo har giort) efter Andres mundtlige Sagnfortælling, har optegnet de norske Begivenheder. I det mindste er f. Ex. Fortællingen om Erik Emund og Sigurd Slemmedegn mere liig et fabelagtigt og udsmykket Sagn, end en Historie. Det var ikke Sigurd, men Kong Magnus Blinde, som overtalte Kong Erik til det norske Tog; og hos Snorre findes ikke et Ord om Samtalen imellem Harald Gille og Sigurd Slemmedegn, saa lidt om dennes Deeltagelse i Erik Emunds Krige med de Tydske. m. m.

Det er i andet Bind eller Fascikel af Vedels saakaldte Paralipomena, hvori der blandt mere findes (fol. 53—55) et Fragment, der indeholder en fabelagtig Fortælling om Kong Knud den Hellige, udskrevet af en Dialog af den bekiendte franske Scholastiker Gerson[18], hvoraf jeg vil meddele Begyndelsen:

„Den mectige Doctor Gerson schriffuer y en bog, kallis *dialogus*, y huilcken der stonder, huorledis de Engelske och Franske trene tilsammen y ret gong for mange Herrer oc förster, oc andre mectige vise oc kloge mend. Der lagde de fransoske de Engelske faare blant andre ord, huorledes de haffde forraad mange aff deres rette herre oc Konger, baade Engelske oc Danske. De Engelske sagde, huilcke vaare de da, de Frandsoske suarede, det vaare Kong Ricard, Kong Eduard og mange andre flere engelske Konger, oc det till met den hellige Herre Scte Knud konge, som vor Danmarckis oc Englands konge, thi at de lode kiöbe hanns egin broder *oluff hunger*, oc *Black*, oc mange andre flere forredere til y danmarck met deres guld och penninge, at de skulle forraade hannem, oc giöre hannem hans almue vuillig oc vlydig, der hand laa rede met megit folck oc ville dragid

18) *I. Gersoni* Opera, Ed. Antverp. 1706. Tom. IV. p. 843. 844. (Jvf. Nyerup's Tillæg til A. S. Vedel om den danske Krøn. S. 62.)

ind y England, oc ville taget det igen met mact oc velde, som hand var da ret arffuing till; thi nöddis den hellige Herre till, at tage ved den aarlige skat, som y oc alle Engelske ere nu plictige til at skatte og skylde til Danmarckis krone. Disse Ord sagde de fransoske til de Engelske aar effter gudz byrd tusinde fire hundrede paa det fierde y mange herrers neruerelse."

Derpaa følger hos C. Pedersen et Udtog af hvad „Den mectige Klerck Doctor *Gaguinus* schriffuer y frankriges latine krönicke y den femte bog": om en venlig Contract imellem Kongen af Danmark og de Engelske, at de efter den Dag maatte have Lov til at „have deres egne indfødte Herrer til Konger"; imod at de ved „deres svorne Ed og aaben beseglede Breve forpligtede dem til aarlig at svare Kongen af Danmark 10,000 Skaalpund „Nobel-Guld."

Efter Knud den Hellige følger i Manuskriptet, paa Bagsiden af et Blad, men uden Sammenhæng med det Foregaaende, et Fragment med Overskrift: III. Erik Emund, der begynder med disse Ord: „Hand lod saa ynckelige henge bispen; de bleffue hannem oc meget vuillige, for de viste at hand giorde hannem vret." Dette er et af flere Beviser, som vi kunne finde i Vedels saakaldte „Paralipomena", at „den store tykke Krønike",[19] hvoraf han lod dem copiere, deels har været nedskrevet efterhaanden, som Chr. Pedersen samlede sine Materialier af udenlandske Krøniker og andre Bøger; deels, saaledes som i dette Tilfælde, har havt Lacuner, som formodentlig have reist sig fra den Mishandling, Haandskriftet

[19]) Blandt andre Bøger og Haandskrifter, som Vedel efter K. Christian IV. Befaling 1595 maatte aflevere til Lehnsmanden paa Riberhuus, Valdemar Parsberg, var ogsaa den Krønike, som Joh. Friis havde laant ham. Wegeners histor. Efterr. om A. S. Vedel. S. 126. Anm. 6. S. 199. Anm. 2.

engang maatte lide.[20]) Af det, der umiddelbart følger efter de anførte Linier, og indeholder Uddrag af den samtidige **norske** Krønike, som Bidrag til Erik Emunds Historie, vil jeg endnu afskrive følgende Fortælling om Sigurd Slemmedegn, til Prøve paa Chr. Pedersens Stil og Maade at fortælle paa:

„I det samme kom der en til Norge fra Island, som hed *Siuard* degn (Slemmedegn), fore hand vor vid till messedegn, oc skulle bleffuit prest. Hand sagde til Kong Harild[21]), at hand vaar hans broder, oc begerede aff hannem en part aff riget at holde sig af. Kongen suarede: Du est icke min broder, thi at Thore din moder, min faders bole, lod en prest ligge hos sig som hed Her Albret, oc hand vor din fader, oc icke Kong mogens, min Fader. Der hand kunde ingen rente fonge af hannem at holde sig met, Da gaff hand sig til Kong *Erik Emund* y Danmarck oc bad hannem om folck oc hielp at han kunde vinde Norge met fra Kong Harild sin broder, som icke kende hannem fore sin broder, da ville han giffue hannem en erlig skenck aff riget saa lenge hand leffuede. Kong Erick bleff strax veluillig til at hielpe hannem der til, thi at Kong Harild haffde icke hullet hannem den Contract og löffte, som hand loffuede hannem der hand hialp hannem ind y Norge met mact oc velde. Saa spurde han strax Siuard at, om hand kunde beuise at han vaar kong Harildz broder oc kongens sön af norge; han sagde ia, ieg vil gonge paa gloendes iern, som logen vduiser. Siden gick han barfötter paa siu gloende plogiern, y Fem bispers oc y kongens neruerelsse oc mange andre gode mend oc stor almues, som der da tilstede vaare. Der kongen saa, at hand bleff aldelis vskadder, da fick hand dis större vilge till at hielpe hannem. Hand fulde siden kongen y tu slag mod de tydske, hanns fiende, og terede sig ganske mandelige“ o. s. v.

---

[20]) Jvf. „Noget om **Christiern Pedersen.**“ Historisk Tidsskr. III. S. 269.

[21]) **Harald Gille**, som 1136 blev ihjelslaaet i Bergen, af Sigurd Slemmedegn.

Jeg vil, foruden denne upaalidelige Fortælling, endnu meddele et Par andre Fragmenter af Chr. Pedersens Krønike, i den Formening, at et Par saadanne Prøver bedre, end en blot Charakteristik, eller almindelig Dom, vil oplyse, hvorledes han baade behandlede og vilde have fortalt den danske Historie. Begyndelsen af den tiende Bog, hvori der berettes noget om Knud den Stores Søn Svend (som her kaldes „Svend Alvinissön“) og om Knuds andre Sønner, lyder saaledes:

Marianus scotus skriffuer y en krönicke, at der mand schreff aar effter gudz byrd M oc fiorten oc tyve Aar, Da ville Aluina kong knudz boleskaff, som han för tog fraa Sancte oluff y england (om huilcken *Saxo* schriffuer) gierne hafft eth barn mett kong knud, Alligeuell at hun vell viste at hun wor icke sielff fructsommelig, Thi optenckte hun ith subtilig Fund, mett huilcket hun mente ath hun wille begiecke kongen, Saa atth hun [han] skulle visselige tro, ath hand hagde affled eth barnn meth hennde. Saa sagde hun for hannem ath hun wor siuglig mett hanns Foster. Och lagde sig saa y barsill seng paa en thid som hun wiste atth en preste deye der hart hoss skulle gange y barsell senng. Strax prestedeyens barn war födt, Da lod Alvina hente dett hemmelige thill sig, och sagde for konngen att det waar hendis och hans Barn, oc giorde sig ganske siug och skröbelig for hannem. Hand trode at det saa waar y sandhet, Thi lod hannd dett Christne met stor ære, oc kallede dett *Suend*, effter kong Suend sinn Fader. Der samme Suend voxte nogitt op, da giorde konng knud hannem thill konnge offuer Norge, fordi at Aluina waar föd y Norge, som hannd mente ath hanns Moder hagde werit. Samme *Marinus* schriffuer, och der stonder och y Englands latine krönnick, at samme aluina gieckede och kong kuud ligerwisse saa nogre (Aar) thil forn y Englannd met eth anndit Suendbarn, som hun da lod hinnte fraa en Sudere Kone, som laa y Barsell senng, oc sagde for konngen, at hun hagde dett födtt met hannem.

Hannd trode dett wisselige att saa skulle vere; thi lod hand dett Christne, oc kallede dett *harald*, oc giorde hannem siden thill konge offuer Englannd, fore hannd vaar der födder. Noginn thid der effter da döde kong knud, som hand mente atth hans Fader skulle vered, och da waar drotning *Anna*, konng knudz ecte höstrue y England, thi tog samme harald alle di slott, steder och leen fraa hende, som hun skulle haffue at holde sig aff y sinn liffuistid, som konng knud haffde för giffuet hende, og dreff hende saa platt aff England met stor haanhed. Hun rymde saa bortt till greffuen aff Flandern, och hannd tog hinde erlige og veluillige till sig, Og hiolt hende siden y stor heder ocære" o. s. v.

Længere hen fortælles om Kong Svend i Norge følgende charakteristiske Sagn:

Der stonder y *denn norske kronnicke*, at der denne Suend hagde værit konnge y Norge tu aar, da lod hand forsamle almuen aff Nordlandene till landztingit hoss Truendhiem; saa holt hanns moder Aluina hoss Bursprockit for dem alle, och bad atth de skulle vere hennis sön hörige och lydige, som dem burde, och vdgiffue den ny skatt och gengerd som hannd aff dem begierede, en dog att det vaare emod deres gamle seduane. Saa opstod en mectig och friborn Mannd som hed *Ener tampeskell*,[22]) oc robede höytt oc sagde til dem alle: O y menige almue, ridder oc riddermendz mend, bönnder och bomend oc alle andre som her forsamblede ere aff nordlandene, I giorde megit daarlige och ufornymstelige der y saa ilde kiöbsloge, att y solde eders rette herre konng oluff bort for den gamble mær *aluina* och hennis föll *Suend*, som ville eder alle forderffue. Hun er gerig oc vmettelig, och kand aldrig fornögiss met stor rigdom; hun fannger ey heller saa megit guld och penninge, at hun ville ey haffue mere; thi maa hun vel lignis eth horss, som ligger oc gnaffuer om sig, naar det skall dö, oc

[22]) I Randen har Vedel selv skrevet „Enar *Tambaskelmer* talte imod Aluina.“

ville end da gierne ede mere aff gressit, om hun kunde. Hennis Sönn maa ligniss ved ith föll, thi hand lader sig regiere oc vende bort oc igien aff hende, ligeruiss som ith vngt föll, oc kannd huerckenn tale eller mele. Aff disse ord begynte de alle at lie [lee] oc fnysse, och Almuen robede och murlede hoytt, oc sagde att dett vaar aldelis sandingen, som Ener sagde." o. s. v.

Det vil være unfornødent, og hører ikke til min Hensigt, at gaae ind paa en speciel Undersøgelse af ethvert af de enkelte ved A. Vedels Omsorg bevarede Fragmenter til en dansk Krønike, som deels skulde udfylde Saxos Historie, saavidt den gaaer, deels fortsætte den, i det mindste til Christian I. Jeg troer, at allerede det, man vil kiende til Forfatteren, deels af de meddeelte Prøver, deels af hans Oversættelse eller Bearbeidelse af Holger Danskes Eventyr, tør være nok til at frakiende C. Pedersen endog den ringeste Værdi, som historisk Samler, for ikke at sige som Historieskriver. Den Mand, der (som man seer af hans Fortale) ikke allene var i Stand til at antage Ogier le Danois som en historisk Person, og Søn af Kong Gøtrik i Danmark (hos Saxo i 8de Bog), men endogsaa at antage og at udgive den hele af de mest udsvævende Eventyrligheder overstrømmende „Olger Danskes Krønike", som han deels oversatte, deels selv lavede, for sand Historie — denne Mand kunne vi, uden at ville berøve ham det mindste af hans Fortieneste af dansk Sprog og Stiil, ikke skienke ringeste Opmærksomhed som Historiker.

Ikke desmindre har han vundet denne i en ikke ringe Grad hos And. Vedel. Da denne var bleven Kongelig Historiograph, og ved gientagne Løfter havde forpligtet sig til skrive „den danske Krønike" — med andre Ord, at levere et historisk Arbeide, der i en fuldkomnere Form omtrent dog

skulde blive det samme, hvad C. Pedersen havde tænkt sig, en Udfyldning og Fortsættelse af Saxo: saa har Vedel, som man veed, i en lang Række Aar virkelig samlet mange Materialier til sit historiske Værk; men ogsaa meget længe ladet vente paa dets endog kun begyndte Udførelse. Til den af Vedel anlagte Materialsamling, hvorom en stor Mængde Noticer ere samlede i Conferentsraad Wegeners udtømmende biographiske Arbeide, hørte ogsaa et Par haandskrevne Foliohefter, med Titelen „Paralipomena Historiarum Danicarum“, om hvis Beskaffenhed man længe har havt ufuldkommen Kundskab; saaledes at En og Anden endog, forledet ved Titelen, og endeel Summarier eller Randgloser med Vedels Haand, har antaget dem for hans eget Arbeide. Det er derimod de ovenfor berørte Brudstykker af C. Pedersens saakaldte „Danske Krønike“, der have været indskrevne, uden Tvivl med hans egen Haand, i det samme store Bind, der indeholdt hans Fordanskning af Saxo; og hvoraf et tyvagtigt Sendebud, der skulde føre Haandskriftet, som efter C. Pedersens Død blev fordret udleveret af hans Bo, fra Helsinge til Kiøbenhavn, paa Veien udskar adskillige hele Læg Papir.[23]) — Man vilde let have trøstet sig over dette Tab, dersom ikke i en silddigere Tid det hele overblevne Krønike-Haandskrift, og derved ogsaa Oversættelsen eller Udtoget af Saxo, var gaaet tabt.

Vedel har nu, som vi see, ikke allene ladet afskrive bemeldte overblevne Fragmenter af C. Pedersens Arbeide; men man lærer tillige af hans mange Marginalier, tilføiede Aarstal og Genealogier, en og anden tilsat Anmærkning, m. m. at Vedel har betragtet og villet benytte dette saa godt som ubrugbare Stof som en af Kilderne til sit eget Værk. — Endskiøndt ogsaa dette unegtelig røber en Svaghed i historisk Kritik, hvorved Vedel

---

[23]) S. det ovenfor, Anm. 20 anførte Sted i Histor. Tidsskr. III. Bd.

i den Henseende ikke just kan have hævet sig meget høit over Christiern Pedersen, og endskiøndt denne ogsaa, om ikke har overgaaet, dog fuldkommen har staaet ved Siden af Saxos berømte Oversætter i utrættelig Arbeidsomhed og patriotisk Ridkiærhed for Sprog og Literatur: saa kunne vi dog heller ikke oversee, hvor meget Vedel stod høiere i classiske Studier, og i en Lærdom og videnskabelig Dannelse, hvori ogsaa Frederik den Andens Hofpræst, Historiograph og Kannik i Ribe, havde meer end et halvt Aarhundredes Fremskridt forud for den beskedne, troskyldige, om endog i Aand noget indskrænkede, i Smagen begrændsede og udannede Cannik i Lund. Vedel har derfor ogsaa, med sit naturlige Anlæg som dansk Prosaist, med mere udvidede Studier og videnskabelig Dannelse, og i en anden Levekreds, uden megen Vanskelighed kunnet opnaae en større og renere Udvikling i Stiil og i det historiske Foredrag, end C. Pedersen.

Naar man imidlertid nøiere undersøger og sammenligner den førstnævntes danske Skrifter, saa vil man ei allene finde en ikke ubetydelig Uliighed i Stilen fra forskiellige Tider, ved Siden af en kiendelig og udpræget individuel Charakteer; men man vil ogsaa kunne overtyde sig om, at der fattedes meget i at Vedel, som historisk Fortæller, enten kunde maale sig med vor Saxo, eller med Islands Snorre Sturlesen, og flere udmærkede Sagaskrivere. Det er dog nærmest med disse man maa sammenholde ham; thi at tænke paa Spaniens nationale Krøniker fra 13de og 14de Aarh., eller paa de gamle og classiske florentinske Historieskrivere, Malespini, Villani, Dino Compagni, Machiavelli m. fl. ved Siden af A. Vedel — vilde baade være utidigt og ubilligt. Det gamle Nordens Sprog- og Skrifteultur blev afbrudt, og trak sig fra det 13de Aarhundrede meer og mere tilbage til det fierne Land i Polarhavet, hvor den snart blev fremmed for de scandinaviske Riger; og

et nyere Skriftsprog begyndte først i det 15de og 16de Aarhundrede kummerligt og tarveligt at arbeide sig frem, i Danmark som i Sverrige; begge disse Lande vare i Literatur og Sprogdannelse flere Aarhundreder tilbage for Italien.

At der hos Forfattere som C. Pedersen og And. Vedel fremspirede en stor Deel ægte Danskhed, midt iblandt den især fra Reformationen jævnt voxende Blanding med tydsk Sprogstof, maae vi erkiende; medens det dog tillige er tydeligt, at vort Skriftsprog, allerede fra dets første Dannelse, til sin bevarede nordiske Bygning har knyttet en heel Udvikling af tydske Elementer, der hos os staae i et lignende Forhold, som det romaniske Element til det angelsaxiske i den engelske Sprogudvikling. Hos C. Pedersen er denne Indflydelse maaskee i det Hele noget mindre end hos Vedel, i hvis Skrifter den bl. a. yttrer sig ved et ikke lidet Antal Germanismer, og udanske eller tydskagtige Udtryk og Ordformer. Men den første var heller ikke endnu i sin Tid kommen saa vidt i Sprogcultur og stilistisk Dannelse — i det mindste ikke i sin historiske Stiil — som Vedel; og denne behøvede selv, som man seer, en Række Aar og Behandlingen af flere Slags Foredrag, inden han opnaaede den Grad af Reenhed og stilistisk Dannelse i det fortællende Foredrag, som man finder i et Par levnede og utrykte Fragmenter af hans meget omtalte „store danske Krønike", hvis Udarbeidelse var paalagt ham som kongelig Historiograph. — Det ene af disse gaaer fra Mødet paa Viborg Landsthing (1103), hvor Erik Eiegod giør Almuen bekiendt med sin Beslutning, at ville fare til Jerusalem, indtil Slaget ved Værebro imellem Kong Niels og Erik Emund (1133), og den Sidstes Flugt til Kong Magnus i Norge. Det er en udmærket vel udført, ziirlig og i det Hele meget correct Afskrift efter Vedels egen Udarbeidelse. Haandskriftets Beskaffenhed viser ogsaa, at det ikke er nogen Levning af en sønderreven, forhen heftet, eller

indbunden[24]) Bog; men det er uden Tvivl et Brudstykke af Manuskriptet til en enkelt Afdeling af den danske Krønike, som Vedel engang omsider maatte tage sig for at lægge sidste Haand paa, eller at giøre færdig, saaledes som han (formodentlig tidligere) havde giort ved Svend Tveskiægs Historie. Man seer tydeligt, at denne Afskrift har været en saadan, som Forfatteren har ladet tage efter sit eget omhyggeligt giennemgaaede og corrigerede Udkast; og man tør vel betragte det som en af de fortrinligste Prøver, vi have af Vedels fortællende Stiil, i et historisk Arbeide af længere Omfang, og i sammenhængende Fortælling.[25]) Stoffet gaaer dog kun lidet uden for det, som findes hos Saxo, og som Vedel allerede tidligere efter sin Maade havde bearbeidet i sin Fordanskning af dennes Historie. Man kunde sige, at det egentlig kun er en snart kortere, snart længere Variation af Saxos Fortælling, som næsten Sætning for Sætning er fulgt, med yderst faa Tillæg. Imidlertid er Formen her friere, og tilhører mere Vedel selv. Han har (f. Ex. i Fortællingen om Knud Lavards Mord, som er den interessanteste Episode i det hele Fragment) undertiden udmalet Begivenheden lidt anderledes, end Saxo; de

---

24) Heftet, der udgiør 17 Blade (af hvilke det sidste er tilklinet) har, som man seer, aldrig været indbundet. Paa nogle faa Steder ere feilskrevne Ord rettede med Vedels Haand (f. Ex. Elinus til Elluf, lenngeligen til letteligen, o. s. v.) Der har formodentlig af disse 8 Ark, og af de foregaaende, været taget to ligelydende Afskrifter, ved samme Haand. Men af den ene findes kun det yderste Ark, der begynder med de samme Ord „Tha foer hanndt paa thet siste till Wiborg Lanndsthing" o. s. v. og ender ligeledes med de samme Ord, som det første Fragment, men paa den 16de Side; hvorfor baade den 15de og 16de Side ere tættere skrevne.

25) Jeg vil dermed ikke sige (for ei at tale om hans danske Saxo) at man jo kan finde kortere Stykker f. Ex. i Vedels Liigprædikener, i Afhandlingen „om at skrive den danske Historie", og andre danske Arbeider, som fra Sprogets Side fuldkommen kunne staae ved Siden af det her omhandlede Brudstykke af Danmarks Krønike.

indførte Taler og Samtaler ere nu og da forkortede; undertiden ogsaa noget længere, hos Vedel.

Sammenligner man dette Fragment med det uden Tvivl ældre Arbeide af Forfatteren, Svend Tveskiægs Historie (som dog først ved Trykken blev udgivet 1713[26]), da er Forskiellen i Stiil og Sprogform i det Hele vel ikke meget betydelig. Dog vil man være tilbøielig til at give det utrykte Fragment af Krøniken Fortrinet i et renere, mere correct og omhyggeligt Foredrag. Det synes at Vedel, imedens han, saa at sige, Blad for Blad følger Saxos Beretning, har søgt at bringe en jævnere, mindre blomsterrig og mindre rhetorisk Stiil ind i sin Fortælling, og at give denne noget meer af den historiske Simplicitet, end Saxos Original, hvoraf han forhen havde givet en paraphrastisk Fordanskning; men som han nu snarere vilde bearbeide i en stilistisk Characteer, der skulde være Vedels egen. Det er ikke for meget, snarere vel lidet, sagt, af Vedels lærde Biograph, der ellers ikke let afkorter noget i hans Berømmelse: at det her omhandlede Fragment „i Sprog og Fremstilling synes meget at overgaae Hvitfeldt".[27]) Man kan vanskeligt sammenligne Vedel, som historisk Fortæller, med Hvitfeldt, der i sin Krønike sielden er meer end reen Annalist og diplomatisk Referent; hvorimod han ikke faa Steder i sine Fortaler eller Dedicationer til Christian IV. hæver sig til en Styrke, Eftertryk og Værdighed i sin danske Prosa, som man neppe venter sig hos vor umistelige og høit

---

[26]) Man har endnu blandt de faa overblevne Levninger af Vedels Manuskripter og Papirer, et utrykt Haandskrift af denne Historie; nemlig en Reenskrift, med mange Rettelser og Forandringer af Vedels egen Haand. Dette Haandskrift er ikke allevegne fulgt i den trykte Udgave. (Ms. Bibl. Reg. Ældre Kongl. Saml. Fol. Nr. 825.)

[27]) Wegeners histor. Efterretn. om A. S. Vedel. (2. Udg.) S. 226. Anm. 33.

fortiente Chronograph. — Efter min Formening vil ogsaa en Sammenligning være til Fordeel for det sidstnævnte Vedelske Arbeide (Brudstykket af Krøniken 1103—1133), naar det holdes ved Siden af et andet overblevet Fragment, der indbefatter hans næsten fuldførte korte Udkast til Knud VI. Valdemarsøns Historie; (Vedel kalder ham Knud den Femte.) Dette Udkast findes i en Fascikel af hans levnede Samlinger (paa det Kgl. Bibliothek) og udgiør 20 med hans egen Haand meget vidtløftigt skrevne Folio-Blade. Stiil og Foredrag ere vel i sig selv ikke meget ringere; men den hele skiødesløse, mangengang næsten ulæselige Form, og de mange Rettelser og Forandringer, som Manuscriptet har, udvise tydeligt, at der ikke, saaledes som ved hiint Fragment, er lagt sidste Haand paa denne, i øvrigt fra Indholdets Side ubetydelige Fortælling om Knud Valdemarsen. — Jeg vil saaledes foretrække, til Slutning at meddele en Prøve af det reenskrevne Fragment, som bl. a. vil være i Stand til at vise den betydelige stilistiske Forskiel i det fortællende Foredrag, som finder Sted imellem C. Pedersen og Vedel. Prøven aftrykkes ordlydende og bogstavret i enhver Henseende (med den ene Undtagelse, at her er brugt ham og dem i Stedet for hannem og dennem;) men overalt efter den nu brugelige Stavemaade.

Knud Lavards Mord ved Harrested.

„Siden foer Hertug Bogislaus hiem igien til Polen, og Konning Niels førte hans Datter hiem med sig til Ribe, og giorde der hendes Bryllup med hans Søn Konning Magno. Og det skede, at den Tid Hertug Knud var og tilstede i samme Bryllup i Ribe, og gik med bedre Klæder end de andre, efter den Saxiske Viis, da blev han bespottet af Henrico, som var Svenonis, sin egen Faderbroders Søn, om hvilken Svend tilforn talet er, at han

var paa Veien til Viborg Landsthing, og vilde saa gierne være Konning. Denne Henricus tilspurgte Hertug Knud med Spot: om Fløiel og Damask kunde bedre værge for Sværd og Lod, end andre Klædebon? och Hertug Knud svarede: at samme Henrik var ikke bedre forvaret i hans Skindkiortel. Siden foer Hertug Knud til Søes, og brugte sig mandeligen imod de Østerlændige, og vandt stor Priis og Ære, og førte meget Rov og Bytte hiem til Danmark, som han havde taget fra Rigens Fiender. Derfor maatte nu alle Mand over det ganske Rige vel lide Hertug Knud for hans Mandboms Skyld og fromme Dydelighed, foruden (undtagen) denne Henrik Skøtler og Ubbo, den Landsfoged i Jylland, som havde Konning Niels uægte Datter, [og] hans Søn Haquinus. Disse tre havde besynderligen stor Avind til Hertug Knud, og skode altid ondt for hannem til Konning Niels og hans Søn Magnum; hvilket hans Dronning Margareta, som var en from, dydelig Qvinde, gav Hertug Knud hemmeligen tilkiende, da hun skulde døe, og bad hannem tage sig vare for dennem, og altid beflitte sig efter Fred og Sambrægtighed, hvilket han ogsaa giorde mod Alle. Men det kunde intet hielpe til, saa længe at Henricus og Ubbo ginge aabenbare til Kongen, og sagde, at Hertug Knud stundede efter Riget, og havde derfor listeligen draget Almuen til sig til Ribe, saa alle Mand talte godt om ham.

Derfor blev Konning Niels meget vred, og lod strax forskrive Herredag, og stod der aabenbare for Rigens Raad, og alle de som da vare i Riget, fødte af Kongeslægt, og klagede over Hertug Knud, og sagde: at ligerviis som de andre hans Brødre og Konning Svend Estritsens Sønner vare blevne Konger hver efter Anden, som de vare ældst til udi Byrd, alt saa var han den yngste og blev sidst Konning, og havde dermed ikke giort sin Broder Ubbo nogen Uret, fordi han var ældre; fordi han (Ubbo) vilde ikke selv være Konning; men gav hannem det Krav op, som tilforn sagt er. Og da Konning Niels havde siden giort sit Skudsmaal for Alle Mand, hvorledes han havde været deres Konge, saa de kunde intet skylde hannem:*) da begyndte han høiligen at takke dem allesammen for Lydelse og underdanig Tieneste, foruden Hertug Knud;

*) Ikke skylde ham for noget, bebreide ham noget, klage paa ham.

denne gav han stor Skyld, og klagede aabenbare, at han holdt sig ikke som de andre; men stundede efter Riget før end hans Tid kom at Riget var ledigt, og holdt sig derfor ind til Almuen, der alle Mand gave hannem et godt Rygte, og lod sine Tienere kalde sig en Konge, hannem (K. Niels) til Spot og Forargelse. Alt saaledes blev Konning Niels meget vred, og var derfor begierendes alle deres gode Raad, hvorledes han skulde herudi skikke sig imod Hertug Knud, og straffe hannem.

Da stod Hertug Knud op og saae længe neder i Jorden førend han begyndte at tale, og sukkede dybeligen, og sagde: „Ah, Fader!" (som han altid pleiede at kalde Konning Niels sin Fader) „efterdi at du stedse haver været mild og sagtmodig udi al din Handel, saa have nu mine Avindsmænd giort meget ilde, som dog have saa bitterligen forhærdsket*) imod mig, foruden al Skyld og Brøde; og gior det mig ondt af alt mit Hierte, at Du est nu saa meget fortørnet af umaadelig Vrede, ydermere end du est van. Thi beder jeg dig, at du ikke troer slige løgnagtige Førere, som gierne ville bringe mig om Halsen, og saaledes skille dig end ved en tro Mand. Jeg haver aldrig stundet efter dit Rige, og ikke er jeg det begierendes, hverken nu, som ikke tilbørligt, og ei heller efter din Død. Men jeg vil gierne lade mig nøie, og leve i det Kald og Befaling, som Gud haver mig undet; og skal du vide, at mine Tienere kalde mig ikke Konge, men deres Herre.**) Og var det end saa, at de Vendiske kaldede mig deres Konge, hvilke jeg haver selv undertvinget med vældig Haand, og over dem fanget Kongelig Titel af Keiseren: da var det ikke mere straffeligt hos mig, og dig ikke mere til Skade eller Spot, end at de Gothi og Svenske kalde din Søn deres Konning. Men jeg mener at saadant maatte nu være dig én stor Ære, at du haver saaledes tvende Konninger som dig tiene dagligen, og maatte vel glædes heraf at jeg saa haver skikket mig mod alle dine Undersaatter og Rigens Indbyggere, at alle Mand give mig et godt Rygte. Ogsaa vedst du vel selv, hvor ofte jeg haver vovet mit Liv og Hals for din Skyld

---

*) I Texten: forhertsket. (?)

**) *Herum* me mei, non *Regem* appellant. Saxo (der sigter til Knuds saxiske Tilnavn: Lavard.)

og (for) Danmarks Rige, og altid været dig huld og tro, og formeret dit Rige, dig til Nytte og Gavn, og ikke mig; udi saa Maade, at der som du ikke turde tilforn ride fri og sikker om Dagen foruden Vagt og Hold i Landteholsten og Sønder-Jutland for Fiender og Stratrøvere: der kan du nu fare*) tryggeligen baade Nat og Dag allene, og opbære Skat og Landgilde af alle dem, som tilforn røvede fra dig og dine Undersaatter; foruden al anden Manddom og Troskab, hvilken du haver stedse befundet hos mig, og de store Hug og dødelige Saar, som jeg fik udi Venden og mine Brødre, for Din Skyld, at vi da kunde dig beskytte og frie dit Liv fra Fienderne; og al daglig Tieneste, som jeg haver dig beviist naar som jeg tilsiges. Derfor maa nu dette være stor Ynk, at mig ikke vederfares større Tak; men aabenbare beklages udi al Rigens Nærværelse, foruden al Skyld og Brøde efter løgnagtige Førere, hvilke jeg skylder fast mere end dig, enddog dig burde ikke saa letteligen at troe dennem; med mindre end de nu ville aabenbare hvad de sagde, og kunne det bevise." — Og Hertug Knud sagde ydermere, at han var aldeles ingen anden Konning begierendes udi sin Tid, end Konning Niels; og vilde Gud unde hans Søn Regimentet efter hannem, da vilde han gierne, om han da var i Live, bevise hans Søn saa stor Tieneste og Troskab, som han nogensinde tilforn havde beviist hans Fader, og findes altid en lydig Underdan, og Danmarks Rige huld og tro, saa ingen Mand skulde retteligen hannem noget skylde. — Og det skede, at den Tid Konning Niels hørte denne Tale, da blev han meget stille og overgav sin Vrede, og sagde, at de giorde ilde, som førte hannem saadan løgnagtige Klagemaal fore; og han gav strax Hertug Knud Venskab, og de skiltes Alle Venner.

Men den forbenævnte Henricus Skøtler kunde ikke overgive sin Vrede, og practiserede hemmeligen mod Hertug Knud hvor han kunde, fordi han havde en besynderlig Avind til hannem for denne Sags Skyld, at hans Hustru blev lokket af en ung Edelmand, og rømmede ind i Landteholsten i Mandeklæder, og var der nogen Tid hos hannem som en Borgerske; til saa længe at Henricus fik deraf nogen hemmelig Kundskab, og foer efter hende og førte

*) I Texten: ther *motthu* nu fare. (der maa ɔ: der kan du.)

hende tilbage, og kunde ikke overkomme den Hoerkarl; og herfor havde Henricus en stor Mistanke til Hertug Knud, at han skulde vide her noget af, efterdi hun fandtes her udi hans Forlening.*) Og endog at Hertug Knud havde ofte giort sin Undskyldning, at dette var ham ganske uvitterligt, da kunde det intet hielpe anderledes, end Henricus vilde da endeligt bringe ham om Halsen. Derfor gik han ofte til Konning Niels, naar som hans Søn Magnus var tilstede, og sagde, at hvorledes Hertug Knud havde sig undskyldet, da stundede han alligevel efter Riget, og gav tilkiende, at det var baade naturligt, og hannem en stor Priis og Ære, at han lod det saa bestille, at hans Søn Magnus maatte blive Konning efter hannem, og ikke nogen Fremmede (Fremmed); hvilket han sagde ogsaa, at ikke skee kunne saa længe som Hertug Knud var i Live, fordi at Ridderskabet og Almuen maatte vel lide ham, og toge ham vissseligen til Konge, uden han (med mindre) tilforn lod ham aflive; og denne Handel drev samme Henricus saa længe, baade lønlig og aabenbar, at Konning Niels gav Samtykke hertil, at hans Søn Magnus maatte forraade Hertug Knud og tage hannem af Dage hvorledes han kunde."

*) Denne Beretning hører til de faa Tilsætninger af Vedel, hvorom intet findes hos Saxo.

Om Dronning Dagmar.

Kritiske Bidrag til den danske og til den bøhmiske Historie.

Af
Professor Frederik Schiern.

Den geografiske Forsker søger at følge den ukjendte eller urigtigen kjendte Flod tilbage til de Steder, hvor den udmunder i Havet, at udfinde Flodarmenes Forgreninger, at opdage Strømmens Løb ogsaa der, hvor den tilsyneladende forsvinder, men i Virkeligheden kun en Tid lang skjuler sin Fortsættelse under Jorden, at trænge frem til de Kilder, hvorfra Floden har sit Udspring. Det er en tilsvarende Interesse, der fængsler ved de Undersøgelser, der stræbe enten at opdage Historiens Kilder eller at udforske og prøve de Forhold, under hvilke disses Traditioner senere have banet sig Vei i forskjellige Retninger. Og ligesom den geografiske Forsker stræber at gjøre de Kort, der meddele hans nye Angivelser, saa fuldstændige og nøiagtige, som Forholdene tillade, saaledes kan den historiske Forfatter, ved sine Angivelser om de undersøgte Kilder, ikke heller tilbageholde en begrundet Stræben efter tilsvarende Nøiagtighed og Fuldstændighed. Derfor vil nærværende Forfatter, ved at skrive de følgende kritiske Bidrag for den danske historiske Forenings Tidsskrift, ogsaa lade det være sig magtpaaliggende her at give de nødvendige Henviisninger efter den samme Maalestok, der i sin Tid fulgtes ved hans første Bidrag til dette Tidsskrift.[1]) Skulde dog en eller anden Læser mene,

[1]) Et nordiskt Sagns Vandringer, fornemmelig med Hensyn til Sagnet om Wilhelm Tell. Historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening. 1ste Bd. Kbhvn 1840. S. 45—111.

at i det Mindste Henviisningerne til de nordiske Forfattere og deres Skrifter stundom gaves med en altfor vidtgaaende Nøiagtighed eller Fuldstændighed, da maa dette finde sin Undskyldning deri, at et Par af disse Ark ere bestemte til, om muligt, at naae et fremmed Land, der i det Hele taget viser sig lige saa lidet bekjendt med den nordiske Histories Kilder og Hjælpemidler, som man i Norden hidtil pleier at være ubekjendt med de slaviske.

I.

Tre forskjellige slaviske Historieforskere have i den nyere Tid henvendt deres Opmærksomhed paa vor i Kjæmpeviserne priste Dronning Dagmar, og forsøgt at begrunde hende en Plads i de bøhmiske Přemysliders Stammetræ. Det umiskjendelige Uheld, som disse Forsøg have havt, synes at indeholde en Opfordring til at gjenkalde den Kilde i Erindring, der meddeler det ældste og egentligen det eneste Vidnesbyrd om hendes Slægtskab.

Palacky antog, at Dagmar var en Datter af Kong Wladislaw I af Bøhmen.[1]) Han støttede sig imidlertid herved ikke paa nogen af den bøhmiske Histories egne Kilder, med Hensyn til hvilke han selv tidligere har bemærket, at „vor egen samtidige Historie i Hjemmet forstummer, efter Gerlach, for mere end et halvt Aarhundrede, saa at vi ere tvungne til at øse Efterretningerne om begge de første Otakarer, Přemysl I († 1230) og Wenzel I († 1253), næsten alene af fremmede, utilstrækkelige Beretninger og af de endnu fattigere, hjemmeskrevne Diplomer."[2]) Og efter at Wocel havde gjort

[1]) Palacky, Gesch. von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften. Prag. 1844. I. 451.

[2]) Palacky, Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber. Eine von der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften gekrönte Preis-

opmærksom paa, hvorledes Palackys Mening kom i Strid med al Kronologi, har han selv indseet sin Bildfarelse og offentligen forklaret, hvorledes han var blevet vildledet ved et Citat af Hermann Corners Krønike, som han havde forefundet i Gelasius Dobners († 1790) Anmærkninger til Wenzel Hajeks († 1553) bøhmiske Annaler.[1]) Wocel, der havde paaviist Uholdbarheden af Palackys Mening om Dagmar, men som dog ligeledes havde maattet vidne, hvorledes ogsaa han „trods al Søgen aldeles Intet havde forefundet om hende i den bøhmiske Histories Kilder", antog Sagen for afgjort ved Kilderne til den danske Historie, der ifølge ham skulde gjøre det utvivl-

---

skrift. Prag. 1830. S. 88. Af den tilsigtede Krønike af Abbeden i den bøhmiske Stad Mühlhausen (bøhmisk Milewsko, latinsk Milovicium), Gerlach (f. 1156, d. 1228), haves kun een fuldstændig, men ukritisk Udgave i 1ste Bind af Gelasius Dobners Monumenta histor. Boemica. (Pragæ. 1764–86. 40). En anden Udgave, der i kritisk Henseende ikke lader Noget at ønske, men som kun omfatter Aarene 1187—1198, haves fra Dobrowsky's Haand i Forening med den af ham ogsaa udgivne Historia de expeditione Frederici imperatoris, edita a quodam Austriensi clerico, qui eidem interfuit, nomine Ansbertus. Pragæ. 1827. De sidste fire Blade af Abbed Gerlachs Krønike gik allerede til Grunde under Hussiterkrigen, og dermed de eneste samtidige bøhmiske Annaler fra Kong Přemysl Otakars I's Regjering.

1) Wencel a Hagek a Liboczan Annales Bohemorum. Nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis aucti a P. Gelasio (Dobner). Pragæ 1762—82. 4o. VI, 433. Stedet af Hermann Corners Krønike, der ogsaa vildledte Palacky, findes der, hvor Corner ved Aaret 868 indskyder sin Udsigt over den ældre danske Historie, og hvor det hedder om Kong Valdemar I den Store: „Defuncta autem Sophia regina Danorum, Woldemarus duxit Dagmar, filiam regis Bohemorum, et non diu post mortuus est." Hermanni Corneri Chronicon ap. Eccard, Corpus historicum medii ævi. Lips. 1723. fol. II, 487. Hermann Corner har i øvrigt modsagt sig selv, forsaavidt han dog paa et andet Sted „secundum Chronicon Danorum" i det Mindste veed saameget, at det var Kong Valdemar II Seier, der ægtede Bøhmerkongens Datter, om endog denne rigtigere Underretning hos ham ikke heller er bleven befriet fra andre Forvexlinger. Hermanni Corneri Chronicon. l. c. II, 881.

somt, at Dagmar var en Datter af Kong Přemysl Otakar I af Böhmen.[1] Men til at antage dette blev han, som Dudik senere med Føie efterviste, alene forledet ved at være bleven staaende ved Dahlmanns Danmarks Historie, forsaavidt denne nemlig nævner nogle af de Hjælpetropper, der deeltoge i Slaget ved Lena i Vestergøthland i Aaret 1208 som oversendte til Valdemar Seier „fra hans Svigerfader Kong Otakar I", og ligeledes mellem Vidnerne ved den berømte Afstaaelse af Keiser Frederik II til Valdemar Seier nævner Přemysl Otakar I, Kongen af Bøhmen, som „Valdemars Svigerfader".[2] Dahlmanns Ytring om hine apokryphiske bøhmiske Krigere, der skulde have deeltaget i Slaget ved Lena, hvorefter disse havde været sendte af Kong Přemysl Otakar I, er imidlertid ikke bygget paa nogensomhelst Kilde, og maa desuden, som nedenfor skal sees, ifølge den historiske Sammenhæng nødvendigviis aldeles forkastes. Ligeledes forekommer i Renunciationen i Metz simpelthen „Otacarus, rex Bohemiæ", uden at der findes Spor til noget Tillæg som Waldemari socer.[3] Dudik, der saaledes fandt, at den hos Dahlmann

---

1) Wocel, Kralovna Dagmar. Časopis českeho Museum. W. Praze. 1846. IV, 484 sq. (ɔ: Kongedatteren Dagmar. Tidsskrift af det cechiske Museum. Prag. 1846. IV, 484 o. f.). En dansk Oversættelse har C. Smith givet i Annaler for nordisk Oldkyndighed. Kbhavn. 1847. S. 217 o. f. Med Hensyn til de anførte bøhmiske Ord og Navne maa det her være nok at anmærke, at Lyden c i Bøhmisk svarer til det engelske tch, det italienske ce, š til det tydske sch, det italienske sce, ž til det franske j i jardin, jeu, og at ř er en inderlig Sammensmeltning af r og ž. Denne Lyd er eiendommelig for det Bøhmiske og Polske, hvor Lyden skrives rz, medens de øvrige Slaver, Russer, Serber, Kroater o. s. v., ifølge Palacky, ikke have den, og i Stedet for samme overalt læse et simpelt r.

2) Dahlmann, Gesch. von Dänemark. I. Hamburg. 1840. S. 360, 362.

3) Thorkelin, Diplomatarium Arna-Magnæanum. Hauniæ. 1786. 4o. I, 94.

og hos Wocel fremsatte Mening ikke af dem var begrundet, men kun viste sig fremsat som en ustøttet Slutning, yttrede derimod først den Formodning, at Dagmar eller Margareta Dagmar, som vore Kilder oftere kalde hende, havde været en Datter af den i Aaret 1189 afdøde Hertug Frederik af Bøhmen, som hvis Datter Dudik nemlig i en Olmützer Nekrolog fra Aaret 1263 havde fundet en vis Margareta anført, der da, i Overeensstemmelse med Hertug Břetislaw den Førstes pragmatiske Huuslov for alle Přemysliderne som faderløs kunde antages at være bleven opdragen hos Stammens Hoved.[1] Men da Dudik senere selv gjæstede Norden, for i de svenske Bibliotheker at søge efter Bidrag til Mährens Historie under Trediveaarskrigen, blev han under denne Reise gjort opmærksom paa, at man i Norden kjendte den 24de Mai som Dronning Margareta Dagmars Dødsdag,[2] hvorimod hiin Olmützer Nekrolog udtrykkeligen anførte den 28de Juli som den Dag, paa hvilken Margareta, den bøhmiske Hertug Frederiks Datter, havde endt sit Liv. Herved fandt Dudik sig da selv nødsaget til at lade sin Formodning falde, hvorimod han nu med endnu større Sikkerhed antog, at Margareta Dagmar havde været en Datter af den mähriske Hertug Otto IV, den Røde (rufus), der ledsagede den tydske Keiser Henrik V paa dennes første Tog til Italien og der i Aaret 1191 døde af Pesten ved Beleiringen af Neapel.[3] Men det maa nu paa dette Sted tilføies, at heller ikke denne Mening paa nogen Maade formaaer at holde Stik. Dudiks eneste Støtte er Thomas

---

1) Dudik, Mährens Geschichts-Quellen. I. Brünn. 1850. S. 71 o. f.

2) Cnfr. Tabula Ringstadiensis. *S. R. D.* VI, 280.

3) Dudik, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte. Brünn. 1852. S. 369 o. f. Hertug Otto IV af Mähren maa skilles fra Hertug Otto V af Bøhmen, der ligeledes i Aaret 1191 døde ved Beleiringen af Neapel.

Pessina af Čechorod († 1680), hos hvem han var bleven opmærksom paa, at der tillægges denne Hertug Otto IV af Mähren to Sønner, Ulrich og Wladislaw, og en Datter Margareta, „der", som det hedder, „senere, i Aaret 1205, blev taget til Hustru af Danmarks Konge, Valdemar."[1]) Men uden nu her at dvæle ved, at Pessina naturligviis ikke paa nogen Maade kan gjælde som en Kilde for Dronning Dagmars Tid, er det nok at anmærke, at Dudik, hvis han kun havde læst med større Nøiagtighed, vilde have fundet, at Pessina selv ikke lægger Skjul paa sin eneste Hjemmel. Den Hjemmelsmand, der lader Pessina, efter at have nævnt Hertug Otto IV's Datter Margareta, tilføie hine Ord om, at hun „senere, i Aaret 1205, blev tagen til Hustru af Danmarks Konge, Valdemar," angives nemlig tæt herved hos ham ligefrem at være „Ericus Daniæ Rex in historia gentis Danorum." I den saakaldte Kong Eriks Krønike findes imidlertid i Virkeligheden aldeles ingen Hjemmel for den gjorte Henførelse,[2]) og Pessina har

---

[1]) Otto vero IV filios duos: Uldrichum et Vladislavekum, et filiam Margaretham, quam postea, anno 1205, Rex Daniæ Waldemarus duxit uxorem. Pessina de Czechorod, Mars Moraviæ. Pragæ. 1677. fol. p. 336.

[2]) Anno Domini 1205 Rex Waldemarus duxit Daghmar, filiam regis Boemiæ, in uxorem. Chronicon Erici regis ap. Langebek, Scriptores rerum Danicarum. Haun. 1772—1834. fol. I, 165. Forsaavidt de gjængse Navne for Kilderne til den danske Middelalders Historie her endnu bibeholdes, bør det dog ei heller her aldeles forbigaaes at erindres, hvor uheldige flere af disse ere. Saaledes hidrørte Benævnelsen Chronicon Erici Regis kun derfra, at Erpold Lindenbruch i sin Dedikation til Kong Christian IV af dens første Udgave (Hamborg 1603 i 4o) yttrede, at denne Historie var forfattet af Kong Erik af Pommern (munus quidem exiguum, sed quod apud Majest. V. (ut spero) maximi precii censebitur, si dixero ab Erico felicissimæ memoriæ Rege olim conscriptum). Det er imidlertid nu bekjendt nok, at denne senere af Stephanius, Worm og saa mange Andre fulgte Angivelse, der er opkommen paa Grund af Slutningsordene til Aaret 1288 om Kong Erik Menveds Regjering

saaledes aabenbart med lige saa liden Ret gjort Dronning Dagmar til en Datter af Hertug Otto IV, den Røde, af Mähren, som den, hvormed Dudik først gjorde hende til en Datter af Hertug Frederik af Bøhmen.

Hvad de nordiske Kilder angaaer, gjælder det i øvrigt ikke blot om den saakaldte Kong Eriks Krønike i Særdeleshed, men om dem alle uden Undtagelse, at ogsaa de ikke kjende Dronning Dagmars Forældre. Thi vel ere de — med Undtagelse af den os af Lappenberg meddeelte Kronologi fra Aaret 1188 til Aaret 1319, der ikke engang anfører saameget

(Hactenus Ericus rex Dacie), kun er en reen Misforstaaelse, og at Krøniken langt snarere burde kaldes Ry-Klosters Annaler. Saaledes mangler ligeledes, hvorpaa Velschow (Niels Ebbesen. Dansk Folkeblad, 5te Aarg. 1839 S. 19) først offenlig har gjort opmærksom, ethvert Beviis for, at Thomas Gheysmer i Odense i Aaret 1431 skulde have forfattet det ham tillagte, saakaldte Compendium historiæ Danicæ. Dette Compendium synes fuldendt i Begyndelsen af Kong Valdemar Atterdags Regjering, og Antagelsen af Thomas Gheysmer som Forfatter hidrører kun fra en Slutningsbemærkning (Finis et consummatio hujus Compendii facta est anno Domini 1431 per reverendum ac benivolum fratrem Thomam Gheysmerum etc.), der ikke betegner Forfatteren til Krøniken, men hvorefter kun Æren for at være Ophavsmand til det Register, der danner Krønikens Slutning, ikke vil kunne frakrives Gheysmer. Saaledes have de saakaldte Laurentii Stralii Annales Danici i Virkeligheden ingen Forfatter af dette Navn, hvorom Langebek (S. R. D. III. 302) endnu skriver: „Laurentius Stralius quis fuerit et cujas me nescire fateor", og ligeledes: „Nisi dicere velis, quod mihi quoque magis placet, Stralium quidem sæculo XVI vixisse, sed longe vetustiorem et rebus coævum exscripsisse annalium conditorem." Det urigtige Forfatternavn til disse Aarbøger, der formodentlig ogsaa hidrøre fra Ry-Kloster, bortfalder og Titlen paa det af Langebek benyttede Haandskrift „Ex Annalibus Laurentii Stralii" forklares tilstrækkeligen, idet der her kun bliver Tale om en af Cornelius Hamsfort taget Afskrift af Annaler, der tilhørte Laurids Straale til Torpegaard i Fyen, som endte sit Liv den 17de Marts 1596 (Magazin til den danske Adels Historie. Kjøbenhavn 1824. I, 109, 119).

om Dronning Dagmar —[1]), enige deri, at hun var en Datter af en Konge i Bøhmen, men enten have de i denne Henseende tillige en aabenbar grundfalsk, nærmere Angivelse, eller de undlade aldeles at anføre Kongen med noget Navn.

Det Sidste vil man saaledes, ved at gjennemgaae Kildernes Række i Samlingen af Scriptores Rerum Danicarum, finde at være Tilfældet ikke blot med Petrus Olais og Kong Eriks Krøniker[2]), men ogsaa med de esromske eller lundensiske Annaler[3]), Cornelius Hamsforts Chronologi[4]), den nestvedske Anonym[5]), Krøniken fra Aaret 936 til Aaret 1317[6]), Petrus Olais Excerpter af de danske Historikere[7]), det saakaldte Thomas Gheysmers Compendium[8]) af den danske Historie, de islandske Fragmenter om Danmarks Konger[9]), den sjællandske Krønike[10]), de islandske Annaler[11]), den danske Krønike fra Aaret 1074 til Aaret 1219[12]), de saakaldte Laurentius Strals[13]) Annaler, den ringstedske Tavle[14]) og de soranske Annaler[15]).

---

[1]) Chronologia Rerum Danicarum hos Lappenberg, Dänische Geschichtsquellen, ein Nachtrag zu Langebek Scriptores rerum Danicarum. Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogth. Schlesw., Holst., Lauenb. und der angrenzenden Länder und Städte. IIr Bd. Altona 1834. S. 231.

[2]) Petri Olai Chron. *S. R. D.* I, 121. Chron. Erici Regis. *S. R. D.* I, 165.

[3]) Annales rerum Danicarum Esromenses. *S. R. D.* I, 243.

[4]) Chronologia rerum Danicarum secunda, auctore Cornelius Hamsfort. *S. R. D.* I, 284.

[5]) Anonymi Nestvedensis Chronologia Danica. *S. R. D.* I, 370.

[6]) Chronicon Danorum ab an. 936 ad an 1317. *S. R. D.* II, 172.

[7]) Petri Olai Excerpta ex historicis Danorum. *S. R. D.* II, 255.

[8]) Thomæ Gheysmeri compendium historiæ Danicæ. *S. R. D.* II, 385.

[9]) Fragmenta duo Islandica de regibus Danorum. *S. R. D.* II, 433.

[10]) Chronica Danorum et præcipue Sialandiæ *S. R. D.* II, 624, 625.

[11]) Annales Islandorum Regii. *S. R. D.* III, 74.

[12]) Chronicon Danicum ab an. 1074 usque ad an. 1219. *S. R. D.* III, 262, 263.

[13]) Laurentii Stralii Annales Danici. *S. R. D.* III, 307.

[14]) Tabula Ringstadiensis. *S. R. D.* IV, 280.

[15]) Annales Sorani. *S. R. D.* V, 456.

Det samme gjælder om Slaverkrøniken hos Erpold Lindenbruch[1]), om Kæmpeviserne[2]) og Riimkrøniken[3]).

I Petrus Olais Annaler tillægges derimod den bøhmiske Konge, der skulde være Dronning Dagmars Fader, et bestemt Navn. Her anføres Dagmar som en Datter af „Bøhmens Konge Johannes[4])“, og den samme Angivelse forekommer fremdeles paa et af Stederne i Hermann Corners Krønike[5]), hvor denne omtaler Kong Valdemar Seier, i den af Langebek aftrykte Genealogi, der opregner de danske Konger indtil Christian den Tredie Tid[6]), i Arild Huitfelds Danmarks Riges Krønike[7]) og i Holbergs Danmarks Riges Historie[8]). Men

---

1) Chronica Slavica ap. Lindenbrog, Scriptores Rerum Germanicarum præcipue septemtrionalium. l. c. 36. Hamburgi. 1706 fol. p. 203.

2) Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. Udgivne paa ny af Abrahamson, Nyerup og Rahbek. Kbhvn. 1812—14. II, 70—82. Forsaavidt der her læses „Bøhmerlands Dronning“, „Kongen af Bøhmerland“, og Omqvædet „Den Frøken kom af ædle Bøhmerland“, kan det fortjene at erindres, at denne Form for Navnet først skriver sig fra Vedel, der skrev „Behemer Land“, hvorimod man i Haandskrifterne af Viserne finder Bejerland, Begerland, Bieerland, Bierland. Dette er imidlertid dog kun den ældre Benævnelse for Bøhmen, der, siden de keltiske Bojers Ophold i det hercyniske Skovland, som bekjendt, ogsaa senere blev kaldet Bojo-hæmum, hos Velleius Paterculus (II, 104), Boi-hæmum hos Tacitus (Germ. c. 28), *Βουι-αιμον* hos Strabo (VII, 4), og Bajas hos Geografen fra Ravenna (IV, 18), og hvorefter Bairerne, som de oprindeligen fra dette Land fremtrængte Germaner, i Middelalderen fik deres Navn Baio-varii, det er de fra Landet Baia, idet varii kun er en latiniseret Endelse, svarende til den hyppige angelsaxiske Folkendelse vare, den nordiske Folkeendelse verjar. Jvnfr. Zeuss, die Deutschen und die Nachbarstämme. München. 1837 S. 367.

3) Den danske Riimkrønike, udgivet af Christian Molbech. Kbhvn. 1825. S. 206.

4) Petri Olai Annales Rerum Danicarum. *S. R. D.* I, 181.

5) Hermanni Corneri Chronicon ap. Eccard, Corpus Historicum. II, 831.

6) Genealogia regum et principum christianorum in Dania. *S. R. D.* II, 164

7) Huitfeld, Danmarckis Rigis Krønike. Kbhvn. 1652. fol. I, 173.

8) Holberg, Dannemarks Riges Historie. Kbhvn. 1732—35. 4. I, 295.

at denne Angivelse bør forkastes som aldeles urigtig, maa nu ansees for aabenbart nok, da Bøhmen hverken i det tolvte eller i det trettende Aarhundrede havde nogen Fyrste af dette Navn. Feiltagelsen opstod vistnok først ved en Forverling af Personer, efter at Kong Valdemar Atterdag havde regjeret i Danmark som Samtidig med Kong Johan (af Luxemborg) i Bøhmen.

Den Sikkerhed har ikke heller meget paa sig, hvormed flere nyere Forfattere af den Grund uden videre Betænkning synes at have været forvissede om, at Dagmar maatte angives som en Datter af Kong Přemysl Otakar I, at Kongenavnet først fra hans Tid uafbrudt findes baaret af Bøhmens Herskere. Thi vistnok er det saa, at Přemysl Otakar I udtrykkelig lod sig anerkjende som Bøhmens Konge af begge de om det tydske Rige kæmpende Konger, Philip af Hohenstaufen og Otto IV, Hertug af Brunsvig; og vistnok er det ligeledes Tilfældet, at den romerske Kurie først under hans Regjering i Aaret 1204 anerkjendte Bøhmen som et af Kristenhedens Kongeriger, og at Innocents III var den første Pave, der ved en Bulle til ham for alle Tider tillagde Bøhmens Fyrste Kongetitel[1]; men, for ei at tale om, at man naturligviis overhoved aldrig med Sikkerhed bestemt kunde bygge paa Brugen af en Titel i saa fjerne Kilder, som vore, har man herved ofte overseet, at Kongenavnet ikke blot som en personlig Hædersbevilsning af Keiser Henrik IV var bleven den mod ham trofaste Hertug Wratislaw I. af Bøhmen tillagt[2], men ogsaa havde fulgt med den Krone, som Keiser Frederik I, Rødskjæg, paa Rigsdagen i Regensburg i Aaret 1158 den 11te Januar høitideligen gav til Hertug Wladislaw II. af Bøhmen, eller,

---

[1]) Palacky, Gesch. von Böhmen. II Bd., 1 Abth., S. 58, 65, 67.

[2]) Cosmæ Chron. Boemorum. l. II, c. 39 ap. Pertz, Mon. Germ. hist. IX. 93.

som han herefter kaldtes, Wladislaw I, Konge af Bøhmen, og med det keiserlige Diplom af 18de Januar s. A., der endnu bevares i det keiserlig-kongelige Geheimearkiv i Wien, og der udtrykkeligen bevidner, at denne Kongeværdighed, som en Løn for Wladislaws og den hele bøhmiske Nations troe og vigtige Tjenester, ikke blot gjaldt ham selv, men ogsaa alle hans Efterfølgere i Fremtiden[1]).

De nordiske Kilder formaae altsaa lige saa lidet, som de bøhmiske, at give nogensomhelst ret, nærmere Oplysning om Dronning Dagmars Forældre.

Ikkun i Tydskland finde vi, at Traditionen om hendes Slægtskab ikke er bleven aldeles fordunklet, og det er mærkeligt, at en af Bøhmens egne, ældre Historieskrivere i denne Henseende formaaer at afgive en veiledende Traad. Dette er nemlig Tilfældet med den bøhmiske lærde Jesuit Bohuslaw Balbin, († 1688). I Fortalen til sin Priisafhandling over den bøhmiske Histories gamle Kildeskrifter roser Palacky hans Patriotisme og store Belæsthed, men henregner ham dog til Historikerne af den kritikløse Hajeks Skole, over hvilke han

1) Dobner, Historischer Beweis, das Wladislaw II 1158 zu Regensburg gekrönet worden, und das der goldene Reif (Circulus), so ihme und seinen Thronfolgern Kaiser Friederich I ertheilt hat, eine wahre königl. Krone gewesen sei. Borns Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen. Prag 1775—1784. V, 1—54. Hurter (Gesch. Pabst Innocenz des Dritten und seiner Zeitgenossen. Hamburg. 1841—44. I, 178) feiler altsaa, idet han udtrykker sig saaledes, at indtil under Kong Přemysl Otakar I havde Bøhmen kun været et Hertugdømme, og „Kongeværdigheden vel undertiden knyttet til Fyrstens Person, men ikke til hans Land". En tilsvarende Feiltagelse findes ogsaa hos N. M. Petersen (Dronning Dagmar. Annaler for nordisk Oldkyndighed 1842—43. Kbhvn. S. 5. Dronning Dagmar og Dronning Bengerd. Dansk Folkekalender. 1843 S. 103), der kalder ham „den første Konge i Bøhmen", og hos Abel (König Philipp der Hohenstaufe. Mit ungedruckten Quellen. Berlin. 1852. S. 58). Selv betegner Kongen sig i ikke faa af sine Diplomer udtrykkeligen som af Guds Naade Bohemorum rex tertius.

bryder Staven for deres Lettroiskhed og hele Utilforladelighed[1]). Det vil imidlertid vise sig, at Balbin i det her omhandlede Punkt ikke er utilforladelig, og at han vilde kunne have frelst Nutidens slaviske Forskere fra deres Vildfarelser og uholdbare Gisninger med Hensyn til Dronning Dagmars Oprindelse. Hos Balbin findes nemlig et Sted, der omtaler, hvorledes Přemysl Otakar I var gift tvende Gange, og hvor Balbin da ikke blot anmærker, at Kongens første Ægteskab med Adela af Meißen endtes med en Skilsmisse, men, medens Johannes Dubravius († 1553) fortæller, at Kongen lod sig skille fra Adela under Paaskud af Ægteskabets Ufrugtbarhed[2]), veed derimod Balbin efter en „Fabricius" at kunne melde, at Adela i sit Ægteskab havde født fire Børn, af hvilke en Datter blev gift med Kongen af Danmark[3]). Gjennemgaaes de talrige Forfattere af Navnet Fabricius, som opregnes hos Jöcher, støder man her paa den meißenske Forfatter Georg Fabricius, der var født i Chemnitz i Aaret 1516, der blev adlet af Keiser Maximilian den Anden, og døde som Rector ved Gymnasiet i Meißen i Aaret 1571[4]). Blandt denne Forfatters mange Skrifter findes ogsaa et Skrift om de saxiske Fyrsters Slægt, og her støder man da paa Hjemmelstedet for Balbins Ord[5]). Men Georg Fabricius paaberaaber

---

1) Palacky, Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber. Einleitung. S. XVII, XVIII.

2) Sterilitatis prætextu. Dubravius, Historia Bohemica. Hanoviæ. 1602. fol. p. 110.

3) Nominat Fabricius Wratislaum et filias tres, unam nuptam regi Daniæ, alteram Henrico comiti Ortenburgio, tertiam antistitam in coenobio Gerenbrodenci, quæ fuerit inter divas reposita. Balbin, Epitome historica rerum Bohemicarum. Pragæ. 1677. fol. p. 249.

4) Jöcher, Allgemeines Gelehrtenlexicon. Leipzig 1750—51. 4o. II, 481.

5) Adela nupta Premislao Boemiæ Regi, quam, ut Cellenses annales tradunt, ipso repudiavit prætextu propinquitatis, quum ex

sig igjen som sin egen Hjemmel nogle af ham saakaldte »Annales Cellenses". Forgjæves vil man imidlertid hos Forfattere, der ere ældre end Fabricius, søge at finde disse „Annales Cellenses" trykte. Derimod træffes en Oplysning af Fabricius's Paaberaabelse paa et Sted hos Vilhelm Tentzel, der i en litterær Anmeldelse leilighedsviis har anmærket, at „Fabricius med egen Haand havde afskrevet" en Krønike, der hos Tentzel betegnes som en »Chronicon Vetero-Cellense"[1]). Heraf læres da tillige, at man gav disse Annales Cellenses eller denne Chronicon Vetero-Cellense Navn deraf, at man som Forfatter antog en eller anden Munk i det engang ansete Cistercienserkloster ved Mulda, der oprindeligen kaldtes Celle, indtil man, da flere Klostre af samme Navn opkom i Nærheden, til Forskjel ogsaa gav det Navnet Alten-Celle. Den af Fabricius og Tentzel nævnte, historiske Kilde er senere bleven trykt, men den har paa flere Steder skjult sig under andre Titler, hvad der ogsaa har bidraget til, at den samme Kilde i sin Tid har fundet tre indbyrdes uafhængige Udgivere. Hos B. G. Struve vil man nemlig kunne finde denne Kilde trykt som en Chronicon de origine Principum Marchionum Misnensium et Landgravionum Thuringiæ, hos Schannat findes den under Navn af Chronicon Misnense, og hos Ludewig er den udgivet som en Catalogus brevis Landgravii Thuringiæ et Archiepis-

ea genuisset Vratislaum et filias tres, unam nuptam Regi Daniæ, alteram Henrico comiti Orteburgio, tertiam sacerdotem maximam Gerenshodensem, quæ inter divas ibidem fuit numerata. Georgii Fabricii Chemnicensis Originum illustrissimæ stirpis Saxonicæ libri septem. Ienæ. 1597. fol. p. 355.

1) Tentzel, Curieuse Bibliothec, oder Fortsetzung der monatlichen Unterredungen einiger guten Freunde. Franckfurt und Leipzig. 1704—1706. II, 264.

scoporum Misnensium[1]). Skjøndt Ludewigs Exemplar kun naaede til Aaret 1346, Struves derimod til Aaret 1385 og og Schannats endog til Aaret 1420, er det dog aabenbart, at der her kun kan være Tale om forskjellige Afskrifter af den samme Kilde, og at vi i denne Kilde have Fabricius's saakaldte Annales Cellenses og Tentzels saakaldte Chronicon Vetero-Cellense, fremgaaer ligeledes deraf, at man paa alle de nævnte Steder træffer den samme Efterretning om Adelas Børn med Přemysl Otakar I, som Fabricius paaberaabte sig, og hvorefter en af Døttrene angives at have ægtet Kongen af Danmark[2]). Kilden indeholder iøvrigt just ikke meget om Klostret Alten-Celle, og som dens Forfatter kunde man maaskee efter et Sted, der dog kun findes i Schannats Aftryk, snarest angive en vis Johan Tilich, Provst i St. Mauritii Kloster i Naumburg. Kildens Alder vilde derefter ikke kunde sættes længere tilbage end til Begyndelsen af det femtende Aarhundrede[3]). Men paa den anden Side finder man ogsaa i Almindelighed, at denne Kilde paaberaaber og

---

1) Struve, Acta litteraria ex manuscriptis eruta atque collecta. Jenæ 1713—1720. II, 651 sq. Schannat, Vindemiæ litterariæ. Fuldæ et Lipsiæ. 1723—1724. fol. II, 34 sq. Ludewig, Reliquiæ manuscriptorum omnis ævi. Francofurti et Lipsiæ. 1720—1740. VIII, 172. Efter disse tre Udgaver, og i større Overeensstemmelse med de hos Fabricius og Tentzel brugte Benævnelser, er Kilden senere atter bleven trykt som Annales Vetero-Cellenses hos Mencken, Scriptores Rerum Germanicarum, præcipue Saxonicarum. Lipsiæ. 1728—30 fol. II, 377 sq.

2) Struve l. c. p. 676. Schannat l. c. p. 78. Ludewig l. c. p. 180. Mencken l. c. p. 390.

3) Quarum litterarum tenorem ex post in consilio Friderici Marchionis moderni Ego Johannes Tylich Decretorum Doctor minimus, Præpositus Canonicorum Regular. Monasterii S. Mauricii extra muros Nuembergenses et in Studio Lipsiensi Lector ordinarius audivi anno MCCCCXIII. Chronicon Misnense ap. Schannat, Vindemiæ litterariæ. II, 87.

støtter sig paa en endnu noget ældre, nemlig paa den her saakaldte Chronicon montis Sereni. Mons Serenus var det latinske Navn for Lauterberg ved Halle; her laa Augustiner-Klostret Petersberg; og den ommeldte af en Præst Conrad her forfattede Krønike findes efter Klostrets Beliggenhed snart kaldt Chronicon montis Sereni, snart Chronicon Lauterbergense[1]. Krøniken gaaer fra Aaret 1141 til Aaret 1220 og dens Forfattelse henførtes af Mencken til den første Deel af det fjortende Aarhundrede[2]. Og i den træffe vi da endnu den samme Oplysning om Dagmars Slægtskab[3]; længere formaae vi ikke at forfølge den tilbage; den saakaldte Chronicon montis Sereni bliver, skjøndt den ikke engang meddeler Kongedatterens Navn; den ældste og i Virkeligheden hidtil den eneste Hiemmel for, at vor Dronning Dagmar maa antages for en Datter af Kong Přemysl Otakar I af Bøhmen og af Adela af Meißen.

Med Hensyn til den Maade, hvorpaa Dronning Dagmars Forældre her nævnes, kan det iøvrigt fortjene at erindres, at Moderens Navn undertiden findes skrevet Abda i Stedet for Adela[4]. Navnet er imidlertid det samme, da Abda kun er en bøhmisk Form for Adela, som Adelaide en fransk, eller

---

1) Chronicon montis Sereni seu Lauterbergense. Mencken, Script. rer. Germ. II, 165—310.

2) Cofr. Mencken l. c. præf. t. II, p. IV. Giesebrecht (Wendische Geschichten. Berlin 1843. III, 349) henfætter Forfattelsen til den første Deel af det trettende Aarhundrede, men tilføier dog ingen Grund.

3) Adelam duxit Odacarus, qui postea fuit Dux Boemiæ, qui genuit ex ea filium Vredislaum & filias tres, quarum una nupsit Regi Daciæ. Altera Henrico comiti de Ortenberg. Tertia canonizata est in Gerinrode. Chronicon montis Sereni ap. Mencken, Script. Rer. Germanic. II, 309.

4) Breguigny et du Theil, Diplomata, chartæ, epistolæ et alia documenta ad res Francicas spectantia. Parisiis. 1791. fol. Pars II, tom. II, p. 889.

Adelheyd den tydske. Tvivlsommere er det derimod, om Navnet Przemyslaw, som man meget ofte, dog især hos fremmede Forfattere, seer tillagt Faderen, virkeligen er det samme Navn, som Přemysl. Det maa i denne Anledning bemærkes, at Palacky i sin bøhmiske Historie, og ligeledes de andre nyere bøhmiske Historikere, stedse skrive Přemysl ogsaa der, hvor de omtale de polske Fyrster. Omvendt findes i Lelewels polske Historie stedse Premyslaw, ogsaa der, hvor Talen er om de bøhmiske Fyrster. Saaledes møder ogsaa Navnet Premyslaw stadigen i de polske Diplomer, i hvilken Henseende her kun behøver at henvises til de rige Diplomsamlinger af Tschoppe og Stenzel, af Grev Raczynski, og af Rzyszczewski og Muczkowski. Derimod træffer man i Boczeks Samling af Diplomer til Mährens Historie stadigen og paa mangfoldige Steder Přemysl. Det kunde herefter vistnok synes, som om Navnet selv var eet og det samme, som om Přemysl kun var en bøhmisk Forkortelse af et Navn Přemyslaw, ligesom Wenzel er en Forkortelse af Wenzeslaw, og hele Forskjellen vilde da ikke være af nogen anden Art, end naar man nu hos de danske Historikere træffer Navnet Oluf Hunger, medens man hos de norske finder Navnet Olaf den Hellige. Men imod en saa fuldkommen Identitet taler dog ikke blot dette, at medens Bøhmerne endnu vide at kalde en forhen slavisk, nu fortydsket Stad med Navnet Přemyslav[1]), tillagde derimod

[1]) Det er Byen Prenzlau i Ukermark, hvorom kan henvises til Sect, Versuch einer Gesch. der ukermärkischen Hauptstadt Prenzlau. Berlin 1785—87. 4. Hvorledes Navnet Premyslaw i Tydskland gik over til det nu som Personnavn almindelige Prenzlau, bliver allerede øiensynligt i Diplomer fra det tolvte Aarhundrede. Saaledes anfører Biskop Martin af Meißen i et under 9de Juni 1183 udstedt Diplom mellem sine Vidner ogsaa Stiftsfogden i Meißen „Primezlaus", men i et to Aar efter, under 2den August 1185 udstedt Diplom af Dronning Dagmars Bedstefader, Markgrev Otto den Rige af Meißen, an-

omvendt Polakkerne allerede en af de ældste, saakaldte tschervenifke Steder Navnet Przemysl[1]), men ogsaa og i Særdeleshed den Omstændighed, at ved Siden af den hyppige Endelse slaw, forekommer ogsaa ellers mysl som en særegen Endelse i slaviske Personnavne, saasom i Personnavnene Dobromysl, Godomysl, Gostomysl, Radomysl, Ziemomysl. Vi tiltroe os derfor ikke heller, trods saa mange, især tydske Forfatteres Exempel, Ret til uden videre at ombytte Navnet med Przemyslaw, saalænge de slaviske Hjælpemidler, hvortil man her har Adgang, endnu ere saa ufuldstændige og utilstrækkelige, som nu for Tiden. Vi ville her fremdeles beholde Navnet Přemysl, hvis Betydning forklares som den aandsfulde, den opfindsomme[2]).

II.

Chronicon montis Sereni giver os ingen nærmere Efterretninger om de Forhold, hvorunder Přemysl Otakars Skilsmisse fra Adela fuldbyrdedes. Disse Forhold kjende vi imidlertid i det Væsenlige nogenlunde andetstedsfra, og navnligen fra Pave Innocents III's Breve. Přemysl Otakar — en Søn af Kong Wladislaw I af Bøhmen og af dennes anden Dronning Judith, en for sin Skjønhed og sin

føres den samme Stiftsfoged som Vidne under Navnet „Prynbzlaus". Schultes, Directorium diplomaticum oder chronologisch geordnete Auszüge von sämmtlichen über die Gesch. Obersachsens vorhandene Urkunden. Altenburg & Rudolstadt. 1821—25. II, 291, 310.

1) Byen Przemysl i Gallizien. Jvnfr. Roepell, Gesch. von Polen. 1ster Theil. Hamburg 1840. S. 143, 651. Schafarik, Slawische Alterthümer. Deutsch. von M. von Aehrenfeld. Herausgegeb. von H. Wuttke. Leipzig. 1843—44. II, 87, 105, 370.

2) Dubravius, der som saa mange andre latiniserede Přemysl til Premyslaus, skrev allerede: „Quem Prometheum Graeci, eum Boiemi sua voce Premislaum appellant". Historia Bohemica. p. 13. Ordet přemysl betyder Eftertanke, Aand, og bruges i den nyere Tid som Betegnelse for Industri.

Kjærlighed til boglig Kunst berømt Datter af Landgrev Ludvig VI af Thüringen — var i sin første Ungdom bleven knyttet til Adela, en Datter af Markgreven af Meißen, den af sin Bjergværksdrift saakaldte Otto den Rige, og af Hedevig, en Datter af Markgrev Albert der Bär af Brandenborg. Ogsaa Adela stod ligeledes dengang i Ungdommens første Vaar, og, saafremt man ellers i denne Henseende tør troe paa, hvad Kong Přemysl Otakar selv skrev saaledes til Innocents III efter deres Ægteskabs Ophævelse, var hun med ham nær beslægtet i fjerde Grad, og deres Forbindelse blevet indgaaet uden nogen skriftlig Ægteskabspakt og uden Medvidende enten af hans Frænder eller af hendes Slægt. Deres Ægteskab angives i det første Commissorium, som Innocents i Aaret 1199 lod udgaae angaaende Skilsmissesagens Undersøgelse, at have varet i „over tyve Aar", medens tvende af hans Buller fra Aarene 1206 og 1210 senere kun udtrykte sig saaledes, at Přemysl havde levet med Adela som sin lovlige Hustru i „atten Aar og derover". Forudsat altsaa, at det ellers forholder sig rigtigt med Kong Přemysl Otakars Opgivende i hans nys nævnte Skrivelse, at der fra selve den pavelige Stol, førend Innocents i Aaret 1198 kaldtes til den, tidligere var bleven gjort Indsigelser mod deres Ægteskab, som mellem for nært Beslægtede, kan det i alt Fald ikke nægtes, at Kongen havde nølet længe med den Skilsmisseproces, som han først lod anlægge paa en Tid, da Adela, som vi have seet, ikke længer stod ene lige over for ham, men i Forening med fire ham fødte Børn. Efter at syv Baroner havde gjort deres Eed paa, at Přemysl og Adela vare beslægtede i fjerde Grad, erklærede Biskoppen Daniel II af Prag, i Forening med flere andre Prælater, Ægteskabet for ophævet. Den krænkede Kvinde blev gjentagne Gange ved Bevæbnede forhindret fra at faae Indgang i Retssalen, hvor hun selv vilde føre sin

Sag. Da saaledes endog Retten til at klage var hende negtet i Bøhmen, vendte hun sig til sit Fædrenehjem, til Meißen, medens Kong Přemysl, umiddelbart efter den erhvervede Skilsmissedom, syntes at forklare sin Bevæggrund, idet han nu strax ægtede Constantia — en Datter af Kong Bela III af Ungarn og Margareta, en Datter af Kong Ludvig VI af Frankrig —, der dog først indvilligede i at forbinde sig med ham, efterat flere Prælater i Ungarn havde beroliget hende med Hensyn til den forudgangne Skilsmisses kanoniske Gyldighed. Hun føder ham i de følgende Aar flere Børn, af hvilke Sønnen, Kong Wenzel eller Wenceslaw, Dronning Dagmars Halvbroder, efter Faderens Død (den 15de Decbr. 1230) senere blev Konge i Bøhmen.

I Meißen var Adelas Fader, Markgreve Otto den Rige død i Aaret 1189, hendes Moder, Markgrevinde Hedevig i Aaret 1190, og hendes ældste Broder, Markgreve Albert den Stolte, der indtog Faderens Plads, ligeledes i Aaret 1195. Den yngre Broder, Grev Diderik (Theodoricus) af Weißenfels, der, ligesom Faderen forhen, under Broderens Levetid allerede havde maatte undgjælde for dennes stridslystne Sind, blev ogsaa udelukket fra at arve sin Broder, idet Keiser Henrik VI, uden Hensyn til hans Fordringer, nu lod det rige Meißen bestyre af sine egne Embedsmænd, som et hjemfaldent Rigslehn. Grev Diderik lod sig da i Slutningen af det samme Aar, ligesom Keiseren og saa mange andre tydske Fyrster, paa Rigsdagen i Worms, betegne med Korset af de pavelige Legater, og havde allerede med de øvrige Fyrster tiltraadt Korstoget i det næstfølgende Aar, da han ved den første Efterretning om Keiser Henrik VI's pludselige Død i Messina (den 28de Sept. 1197) ilede tilbage og nu uanfægtet satte sig i rolig Besiddelse af sine Fædres Land. Denne nye, selv af Ulykken prøvede Markgreve af Meißen, eller,

som han udtrykkeligen kaldtes, Markgrev Diderik „der Bedrängte", viser sig nu som en trofast Støtte for Søsteren, Dronning Adela, der fra Meißen appellerede sin Sag til Innocents III, paa samme Tid, som Kong Přemysl fra den anden Side ved sin Skrivelse til Paven ligeledes i Aaret 1199 andrager paa hans Bekræftelse af sit nye Giftermaal og om Absolution for sit forrige med den Ægtefælle, som man havde fundet at være ham for nær beslægtet.

Pave Innocents III synes i Begyndelsen at have antaget sig denne Sag med den samme Iver, hvormed han samtidigen optraadte mod den anden navnkundige Skilsmisse, hvorved Kong Philip II, August, allerede flere Aar tidligere, Dagen efter sit Bryllup, havde forskudt Dronning Ingeborg, en Datter af de Danskes Konge Valdemar I og Søster til de Danskes Konger, Knud VI og Valdemar II Seier, og hvorefter han, i Stedet for hende, faa Aar senere havde ægtet Agnes, en Datter af Hertug Bartholo IV af Meran. Ogsaa Ophævelsen af Philip Augusts Ægteskab med Ingeborg var oprindeligen bleven indledet ved en geistlig Skilsmissedom, som Kongen af Frankrig lod affige af Erkebiskop Vilhelm af Rheims, og som ligeledes støttedes paa en Paaberaabelse af et for nært Slægtskab, der idetmindste i dette Tilfælde vides at have været aldeles falskt[1]. Ved Begyndelsen af den samme October Maaned i Aaret 1199, hvori den kraftige Innocents III, Aaret efter at være indtraadt i Pave Coelestin III's Sted, igjentog sin Trudsel om at belægge hele Frankrig med Interdikt, dersom dets Konge ikke atter tog sin frasfilte Dronning

[1]) Engelstoft, Philip August, Konge af Frankrig og Ingeborg, Prindsesse af Danmark. Kbhvn. 1801. S. 81—86. Jonfr. Géraud, Ingebourge de Danemarc, Reine de France. Bibliothèque de l'école des chartes. Deuxième serie. T. I. Paris, 1844. p. 1—27, 93—118.

til sig, udstedte han det første Commissorium i Sagen mellem den bøhmiske Konge og hans adskilte Dronning, idet han overdrog Erkebiskoppen af Magdeburg, Ludolf, i Forening med Abbederne af Bürgel og Alten-Celle, at undersøge Sagen. Og i Midten af October Maaned i det samme Aar skrev Innocents i et Brev til Klerekiet i Frankrig: „Seer nu, hvorledes Bøhmens Fyrste, efter hvad vi erfare, har efterlignet den samme Philips, de Franskes Konges Exempel, idet han har forladt sin lovlige Hustru og paa lignende Maade ikke frygtet for at tage en Horqvinde til sig". Men skjøndt Dronning Adelas Skjæbne endog opfordrede til større Understøttelse, idet hun ikke som Dronning Ingeborg stod barnløs med sin Klage, kom dog den bøhmiske Skilsmissesag til at danne en Modsætning til den franske. Skjøndt Adela vedblev at henvende sig til ham, skjøndt den pavelige Legat Guido, Kardinalbiskop af Palæstina, selv færdedes i Prag i Vintren 1202—3, skjøndt vi baade før og senere kjende en Række af nye Commissorier til Erkebiskopper, Biskopper og Abbeder i Tydskland om paa ny at undersøge Sagen, Commissorier, der danne et vigtigt Bidrag til Kundskab om den romerske Curies Forretningsgang paa denne Tid[1]), endtes Processen dog først efter tolv Aars Forløb derved, at den forladte Kvinde ved sin Død sparede Paven den mislige Doms Afsigelse. Man tør sikkert antage, at politiske Hensyn her have øvet deres Indflydelse. Under den lange og heftige Strid om det tydske Rige mellem Kong Philip af Hohenstaufen og Kong Otto IV, var det

[1]) En Oversigt over de forskjellige pavelige Commissionsrescripter i Sagen mellem Kong Přemysl Otakar og Dronning Adela, gives i tvende Anmærkninger i det ovennævnte Arbeide af **Schultes, Directorium Diplomaticum, oder chronologisch geordnete Auszüge von sämmtlichen über die Gesch. Obersachsens vorhandenen Urkunden. II, 404, 437.**

Innocents III magtpaaliggende i Bøhmens mægtige Konge at kunne regne paa en lydig Støtte for den af de Stridende, hvis Sag den pavelige Stol antog sig som sin egen. Přemysl Otakars Forbindelse med Constantia paabød ogsaa at tage Hensyn til denne hans anden Dronnings Brødre, Kongerne af Ungarn, Emmerich og Andreas II.

Dronning Adela af Bøhmen endte, — omtrent to Aar, førend hendes Datter, Dronning Dagmar af Danmark, fulgte hende i Graven — den 1ste Februar 1211 sine Dage i et Cisterciensernonnekloster i Meißen, som Markgrev Diderik havde anlagt efter sin forladte Søsters Ønske[1]. Ligesom det

[1]) Vivens inter moniales, quibus in urbe Misnia frater domicilium constituere coeperat. G. Fabricii Originum illustrissimæ stirpis Saxonicæ libri septem. p. 564. De ejus sententia, ex ipsius dote. G. Fabrici Rerum Misnicarum libri VII, quorum-tres-continent Annales urbis Misniæ. Jenæ. 1597. fol. p. 35, 36. Klostret, hvor Dronning Adela døde, laa oprindelig i selve Byen Meißen ved Elben, men blev blev senere flyttet noget længere derfra til en smukkere Plads, saaledes som dette den 14de September 1217 bevidnes i et Diplom af Biskop Bruno II af Meißen hos Schultes, Directorium Diplomaticum. II, 521. Det nyere Kloster ved Meißen, der saaledes reistes for Cisterciensernonnerne, kaldes det hellige Korskloster (monasterium sanctæ crucis) i to Bekræftelsesbreve af Aaret 1224, af Pave Honorius III (hos Schultes, Directorium Diplomat. II, 587—88), og af Biskop Bruno II af Meißen (i Archiv der sächs. Gesch. Gesammelt von G. A. Arndt. II Th. Leipzig. 1785. S. 273—75). I Knauths Skildring af Klostret Alten-Celle (Des alten berühmten Stiffts-Klosters und Landes-Fürstlichen Conditorii Alten-Zella Vorstellung. Dresden und Leipzig. 1721. II, 58) hedder det, at Dronningens Liig, da Adela var død i Klostret i Meißen, blev bragt til hendes fædrene Familiebegravelse i Klostret Alten-Celle, „wie Pirnensis bezeugt, und die Warscheinlichkeit selbst beystimmet". Jeg maa dog tilføie, at jeg Intet derom finder i hine saakaldte Excerpta Saxonica, Misnica et Thuringiaca ex Monachi Pirnensis seu, vero nomine, Johannis Lindneri sive Tilliani Onomastico, hvortil Haandskriftet opbevares paa Bibliotheket i Leipzig, og som derefter findes aftrykte hos Mencken, Script. Rer. Germ. II, 1447—1632.

politisk nyttelige for Pavestolen i at bevare sig Kong Přemysl Otakars Venskab og Understøttelse under Kampen om Kronen i Tydskland, er det Hensyn, der væsenligen forklarer Innocents III's større Svaghed under Adelas Skilsmissesag, saaledes maa omvendt visnok den Iver, hvormed Diderik „der Bedrängte“ havde antaget denne, fremhæves som en Hovedgrund til det Fiendskab og den hele politiske Holdning, hvormed Markgreven af Meißen under hiin Kamp stadigen optræder i Modsætning til Kongen af Böhmen. Da Kampen mellem Kong Otto IV og Kong Philip var begyndt, fandt den første, der i Norden havde en Støtte i Kong Valdemar II Seier, en Tid lang ogsaa Understøttelse af Kong Přemysl Otakar I af Bøhmen, hvorimod Kong Philip af Hohenstaufen, paa hvis Side Grev Adolf af Holsteen havde stillet sig i det nordlige Tydskland, fra Begyndelsen ogsaa fandt en længe udholdende Bistand af Markgrev Diderik af Meißen. Medens Kong Přemysl Otakar I med sine Bøhmere og de af hans magyariske Svoger, Kong Emmerich sendte Hiælpeskarer i Aaret 1203 var dragen til Thüringen for der at hiælpe Otto IV mod Philip, lod Markgrev Diderik sine meißenske Krigsfolk falde ind og hærje i Bøhmen. Hjemkommende fra Thyringen tog atter Kong Přemysl grusom Hævn i Meißnerlandet for, hvad Bøhmen havde maattet undgiælde. Da Přemysl imidlertid Aaret efter anden Gang med sine Skarer fra Bøhmen og Ungarn viste sig i Thüringen til Fordeel for Otto IV, fandt han nu Kong Philip saa stærk, at han iilsomt vendte om og i Slutningen af Aaret blev forfulgt lige indtil Bøhmen, hvor han da fandt sig nødsaget til at underkaste sig Hohenstauferen. Men medens Kong Přemysl Otakar nu herefter i de følgende Aar viser sig knyttet til Philips Sag, har derimod en begavet, tydsk Historiker nyligen, ved Hjælp af et Sted i en endnu utrykt Krønike, seet sig istand til at

fremdrage den hidtil ukjendte Omstændighed, at Kong Philip, endnu førend han myrdedes, havde bragt i Erfaring, at Markgrev Diderik af Meißen omvendt under Haanden havde taget Parti imod ham, for hvilket Forhold Hohenstauferen paatænkte at straffe ham ved Hjælp af Bøhmerkongens talrige Hær[1]). En nærmere Forklaring af denne Rollernes Ombytning synes at afgives af nogle Ord i et af Pave Innocents III's Breve fra Begyndelsen af Aaret 1206, forsaavidt det nemlig her hedder, at Kong Přemysl „da han blev irettesat af Gud, og den store Modgang reiste sig imod ham", ogsaa lige overfor Markgreven havde maattet forpligte sig til at tage Adela tilbage; der tilføies nemligen hertil, at Bøhmerkongen snart satte sig ud over dette Løfte, skjøndt han med Haand og Segl havde maattet bekræfte denne sin Forpligtelse[2]). Og ligesom det nu er vist, at det var den politiske Tilnærmelse mellem Kong Philip af Hohenstaufen og Kong Přemysl Otakar I, der hidledede den Trolovelse, som i Aaret 1206 knyttedes mellem den førstnævntes spæde Datter Kunigunde og Přemysl's og Constantias's spæde Søn Wenzel, der senere hen i Tiden fulgte Faderen som Konge i Bøhmen, saaledes kunne vi ogsaa, forsaavidt vi vide, at Dagmars Giftermaal med Valdemar Seier først fandt Sted i Aaret

---

[1]) Citatet af Klostret Reinhardbrunns Krønike hos Abel, König Philipp der Hohenstaufe. S. 381.

[2]) Convocatis majoribus terræ suæ, nihilominus etiam Liberis et Ministerialibus fratris ejusdem uxoris suæ, juravit ipse fecitque jurari per suos, quod superinductam expelleret, et legitimam revocaret, quod postmodum non implevit, licet illud per litteras signatas sigillo proprio confirmarit. Brevet er skrevet fra Rom den 26de April 1206. Innocentii III Epistolarum lib. IX, ep. 60 ap. Bregnigny et du Theil, Diplomata. II, 2, 899.

1205[1]), vanskeligen værge os mod den Tanke at maatte sætte dette Giftermaal i Forbindelse med den Forandring i politisk Retning, som Markgrev Diderik af Meißen aabenbarede efter Böhmerkongens Forsoning med og Tilknytning til Kong Philip i Aaret 1204. Det vil være klart, at Suhm var aldeles paa Vildspor, da han feilagtigen skrev: „Da Keiser Otto stod endnu paa denne Tid i nøie Venskab med den bøhmiske Konge — og Valdemar og Otto ogsaa vare gode Venner —, saa tænker jeg, at Keiseren haver stiftet dette Ægteskab[2])". I ethvert Tilfælde kunne vi ogsaa kun tænke os Dronning Dagmars Ungdomsaar, inden hun drog til Danmark, tilbragte i Meißen, og ikke i Bøhmen. Uden Hensyn til, at dette allerede maatte betragtes som en Følge af, hvad der ovenfor er anført deels om Přemysl's Ægteskab med Dronning Constantia i Böhmen, og Begunstigelsen af dennes Børn, deels om Dronning Adelas Liv og Død hos Broderen i Meißen, synes Chronicon montis Sereni, hvor fattig og eneſtaaende dens Vidnesbyrd endog ellers er, dog i denne Henseende at maatte undertrykke enhver Tvivl ved de Oplysninger, hvortil Krøniken veileder med Hensyn til Dagmars Sødskende.

Krøniken angiver nemlig som Børn af Kong Přemysl og Adela, ved Siden af den Datter, der siges at være bleven gift med „Danmarks Konge", tillige en Søn og to andre Døttre.

Af disse Døttre siges den ene at have ægtet „Grev

[1]) Ifølge de saakaldte Laurentii Stralii Annales Danici. (*S. R. D.* III, 307) fandt Dagmars Giftermaal med Kong Valdemar endog først Sted i Aaret 1206, og ifølge Hermanni Corneri Chronicon (ap. Eccard, Corpus historicum. II, 831) endog først i Aaret 1208. Aaret 1205 er imidlertid den almindelige Angivelse i vore Kilder.

[2]) Suhm, Historie af Danmark. Kbhvn. 1782—1828. IX, 68.

Henrik af Orthenberg". Grev Henrik I af Ortenburg, af Huset Ortenburgs endnu blomstrende baierske Linie, kjendes af andre Kilder som en Søn af Grev Rapoto I, ved hvis Død (1190) dennes Besiddelse saaledes skiftedes mellem Sønnerne, Grev Henrik I (1190—1241) og Grev Rapoto II (1190—1231), at den første erholdt Grevskabet Ortenburg i Rotachgau i Baiern, den anden Faderens øvrige, ældre Besiddelser i Overbaieren[1]). Med Dronning Dagmars Søster

[1]) Det oprindelige Grevskab Ortenburg ligger ved Traufloden i Hertugdømmet Kärnten. Grev Frederik af Spangenheim ægtede i Kärnten Ricarda, en Datter af den kärntenske Hertug Henrik III, af Huset Eppenstein, der bragte ham Grevskabet Lavant i Medgift. Han byggede da Slottet Artenburg eller Ortenburg ved Traufloden, hvorefter deres Efterkommere kaldtes Grever af Ortenburg. Efter at have blomstret i Kärnten i fire Aarhundreder, og efter at en Green af Ortenburgerne under denne Periode ogsaa en Tid lang (indtil Aaret 1279) havde været i Besiddelse af den kärtenske Hertugværdighed, siden Hertug Henrik II af Kärnten, selv barnløs, adopterede et Medlem af Slægten, uddøde denne her i Aaret 1421 med Grev Frederik III af Ortenburg, hvis Støv hviler i Byen Spitals Kirke. Til Arving havde han ved en testamentarisk Bestemmelse indsat Grev Ludvig af Zilli, men ogsaa Zillierne, der nu kaldte sig Grever af Zilli og Ortenburg, uddøde omtrent en Menneskealder senere, da Ulrich, den sidste Greve af Zilli og Ortenburg, myrdedes i Ungarn i Aaret 1456. Grevskabet Ortenburg tilfaldt nu det regjerende Huus i Østrig, der en Tid lang overlod det til de spanske Grever af Salamanca, hvorefter det senere har tilhørt Greverne af Weidmann, og i Slutningen af forrige Aarhundrede angaves at være Fursterne af Porzias Eiendom. (Mayer, Statistik und Topogr. des Herzogthums Kärnten. Klagenfurth. 1796. S. 259, 295). En Green af Ortenburgerne var imidlertid tidligere bleven forplantet til Baiern, idet Grev Engelbert III, ved Giftermaal med Uta, af den grevelige Slægt Formbach, her havde erhvervet sig Grevskaberne Kraiburg og Marquardstein. En af hans Arvinger Grev Rapoto I. hvem disse Grevskaber i Baiern tilfaldt, forøgede dem der ved sit Giftermaal med Elisabeth, Datter og Arving af Grev Gebhard II af Sulzbach, og anlagde derpaa i sine nye Besiddelser, i den baierske Rotachgau, et nyt Slot, der endnu sees liggende paa et Bjerg paa Veien fra Vilshofen til Schärding, og som han opkaldte efter Stammeslottet i Kärnten. Navnet bliver dog i Bayern ogsaa ofte skrevet

havde Grev Henrik I af Ortenburg en Søn Grev Henrik II af Ortenburg, og en Datter, Anna eller Cordula, der blev gift med Grev Frederik af Threuhendingen, men, ligesom sin ugifte Broder — der ikke findes nævnt efter Aaret 1254 — døde uden at efterlade Livsarvinger[1]). Det var den samme Skjæbne, der fulgte Slægten i Baiern og Danmark. Begge Grev Rapoto I's Sønner, Grev Henrik I af Ortenburg og Grev Rapoto II havde allerede i Aaret 1192 havt en Fjende i Dagmars Fader, Přemysl Otakar I. En Grændsestrid, hvori de vare blevne indviklede med Grev Albert III af Bogen, var nemlig dengang opflammet til en udbredt og blodig Krig, hvorunder de ortenburgske Grevers og deres Forbundsfælles, Grev Rapoto II's Svoger, den baierske Hertug Ludvig's Besiddelser hjemsøgtes med Ødelæggelser af Přemysl Otakar I, i Forening med Hertug Berthold IV af Meran og Hertug Luitpold V af Østrig. Slottet Ortenburg i Baiern faldt, og dets Forsvarer Grev Henrik II kom i Fangenskab. Den ødelæggende Krig standsedes og straffedes først, da Keiser Henrik VI i Aaret 1193 deels paa Rigsdagen i Regensburg havde gjort Grev Albert af Bogen fredløs i det tydske Rige,

---

Ortenberg, og saaledes skriver sig navnligen Dronning Dagmars Svoger „Hainricus, Dei gratia comes de Ortenberg", i nogle Breve fra ham i: Bayerisch Stammenbuch. Durch den edeln hochgelehrten Herrn Wiguleum Hund. Ingolstadt. 1598. fol. II, 29, 30.

1) Grev Henrik I af Ortenburgs Linie forplantedes ved hans Børn af det andet Ægteskab, som han efter den bøhmiske Kongedatters Død havde indgaaet med Richsa eller Richiza, en Datter af Markgrev Frederik af Hohenburg, og Greverne af Ortenburg, der mediatiseredes i Aaret 1806, blomstre endnu i Baiern i denne Linie. At Grev Henriks første Ægtefælle havde været fra Bøhmen, derom havde Hund allerede Nys: „Dieser Graf hat meines erachtens zwo Haußfraue gehabt, die erste N. eines Königs oder Hertzogs Tochter auß Beheim, davon ich gleichwol in Behaimischen Arbore nichts find". Hund, Bayerisch Stammenbuch. II, 30.

og deels fortrængte Přemysl Otakar I fra Bøhmen ved Hjælp af hans Fætter, Hertug Henrik Břetislaw, Biskop af Prag[1]. Først fire Aar efter, da baade Hertug Henrik Břetislaw i Aaret 1197 var død i Eger (den 15de Juni) og Keiser Henrik i Messina (den 28de September), var det lykkedes Přemysl Otakar I at tilbagevinde det tabte Herredømme i Bøhmen, og under almindelig Bifald der (den 6te December) igjen at tiltræde Regjeringen.

Ligesom altsaa Dronning Dagmar i Aaret 1204 først drog til Danmark paa en Tid, da ikke blot hendes Forældres Skilsmisse for længst var indtraadt[2], men da ogsaa Kong Valdemar II Seier af Danmark og Kong Přemysl Otakar I af Bøhmen, under Kampen i Tydskland mellem Kong Otto IV og Kong Philip, allerede hørte til forskjellige Leire, saa-

---

[1]) Huschberg, Älteste Gesch. des durchlauchtigsten Hauses Scheiern-Wittelsbach bis zum Aussterben der gräflichen Linie Scheiern-Valai. München. 1834. S. 410—411, Den samme Forfatter har ogsaa tidligere skrevet en Monografi over Huset Ortenburg (Geschichte des herzoglichen und gräflichen Gesammthauses Ortenburg. Sulzbach. 1828), men dette Skrift kjender jeg ikke.

[2]) At Ophævelsen af Ægteskabet mellem Přemysl Otakar og Adela tillige har medført en Ophævelse af en Trolovelse, som en tydsk Fyrste tidligere havde indgaaet med en af deres Døttre, fremgaaer umiskjendeligen af et af Innocents III's Breve, der er skrevet fra Agniani den 7de Januar 1204. Men om der herved skal tænkes paa Dagmar eller en af hendes Søstre, lader sig ikke afgjøre, da Navnene uhelbigviis ere udelabte i den Afskrift, hvoraf vi hidtil alene kjende Brevet. Afskriften anfører Pavens Tilladelse for en østerigsk Hertug (nobili viro duci Austriæ), der tidligere havde trolovet sig med en Datter af den bøhmiske Hertug (filiam nobilis viri ducis Bohemiæ), under den udtrykkelige Forudsætning, at denne ingenlunde forskød Moderen (dummodo matrem ejus a se nullatenus separaret), til igjen at hæve denne Trolovelse, efter at hiin bøhmiske Fyrste nemlig nu selv aldeles havde skilt sig fra Moderen (cum dux ipse matrem ejus a se penitus separasset). Breguigny et du Theil, Diplomata II. 1, 400.

ledes see vi Dagmars Søster i Baiern række Haanden til en Mand, der i det Mindste kjendes som Bøhmerkongens ældre Fiende.

Og hermed stemmer fremdeles, hvad Chronicon montis Sereni angiver om den anden af Dronning Dagmars Søstre. Om den sidste af Dronning Adelas Døttre melder nemlig Krøniken, at hun blev kanoniseret i Gerinrode. Vi ere ikke ubekjendte med det Nonnekloster, hvori den bøhmiske Kongedatter saaledes blev optaget. Det var ikke noget bøhmisk Kloster, men det er det under Keiser Otto I af den berømte Markgrev Gero ved Aaret 960 stiftede Nonnekloster Gernrode, ved Byen af samme Navn, der ligger ved Harzen, ikke langt fra Quedlingburg. Om Abbedissernes Række i dette Kloster haves nogle allerede af Henrik Meibom den Yngre trykte, saakaldte gernrodiske Aarbøger[1]). De vise, at Klostret har havt Abbedisser af Tydsklands fornemste Huse, og at saaledes ogsaa Hertuginde Sophie af Saxen en Tid lang som Abbedisse har forestaaet Klostret. Men Hertuginde Sophie, en Datter af Churfyrst Bernhard af Saxen († 1212) og Landgreven af Thyringen, Ludvig Ferreus's Datter Sophie, var et kjødeligt Sødskendebarn til Dronning Adela, idet Hertugindens Fader Bernhard og Dronningens Moder Hedvig, der var bleven gift med Otto den Rige af Meißen, begge vare Børn af Markgreven af Brandenborg Albert der Bär's Ægteskab med Sophie, en Datter af Grev Otto af Reineck. Hertuginde Sophie af Saxen blev, da Abbedissen Adelheid af Büren døde i Gernrode, i Aaret 1221 eenstemmigen valgt til hendes Efterfølgerske, altsaa i

---

1) Annales Gernrodensium M. Andreæ Hoppenrodii ap. Maibom. Rer. Germanic. Tomi. III. Helmæstadii. 1688. fol. II, 417—65. I Stedet for Andr. Hoppenrodii bør man her sætte A. Poppenrodii. Beckmann, Historie des Fürstenthums Anhalt. Zerbst. 1710. fol. S. 8.

det samme Aar, hvori ogsaa Markgrev Diderik der Bedrängte i Meißen havde fulgt sin Søster, Dronning Adela, i Graven, kun efterladende en Enke — Jutta, en Søster til Landgrev Ludvig IV, den Hellige, af Thüringen, og til Henrik Raspe, senere romersk Konge — med tvende umyndige Sønner. Dronning Dagmars Søster maa da paa denne Tid have følt sig meget forladt, og ligesom denne Forladthed maa have bidraget til hendes Beslutning, at indtræde i et Kloster, saaledes vil det være vanskeligt at værge sig mod den Forestilling, at det har været hendes mødrene Slægtnings Valg til Abbedisse i Gernrode, der, som vi see af Chronicon montis Sereni, lod hende foretrække det samme Kloster, hvor hun opnaaede stor Anseelse som Helgen, og hvor ogsaa hun skal være bleven Abbedisse [1]). De gernrodiske Aarbøger angive imidlertid som Hertuginde Sophie af Saxens Efterfølgerske en Abbedisse ved Navn Mechtild, der fik sit Valg bekræftet af Pave Clemens IV i Aaret 1268 og endnu i Aaret 1289 forestod Klosteret. Og medens man derfor af kronologiske Hensyn ikke let ved denne Abbedisse kunde tænke paa Dronning Dagmars Søster, ville tillige de samme Hensyn endnu mere standse enhver saadan Tanke i Henseende til de senere følgende. Men ligesom de gernrodiske Aarbøger forsaavidt her ere unøiagtige, som de angive det som ubekjendt, af hvilken Slægt denne Klostret saa længe styrende Abbedisse var udgaaet [2]), saaledes er det

---

[1]) Sacerdotem maximam Gerenrhodensem, quæ inter divas ibidem fuit numerata, hedder det hos Fabricius, Orig. illustrissimæ stirpis Saxonicæ libri septem. p. 355.

[2]) Familia, ex qua nata fuit, intercidit. Annal. Gernrod. ap. Meibom. l. c. II, 425. Mechtild var en Datter af Hertug Otto Puer af Brunsvig og Mechthild, en Datter af Markgrev Albert II af Brandenborg. Førend hun blev Abbedisse, havde hun været gift med Henrik, der i Aaret 1218 blev den første Fyrste af Anhalt, og som døde 1252. Jvnfr. Beckmann, Historie des Fürstenthums Anhalt. S. 74, 75.

heller ikke rigtigt, at de nævne Mechtild som den umiddelbare Efterfølgerske af Hertuginde Sophie af Saxen. Medens Hertuginde Sophie endnu levede 1243, da hun udstedte et Klostret vedkommende Brev, møde strax efter, fra Aarene 1245 og 1248, tvende andre Klosterbreve fra en Abbedisse, der kalder sig Irmegard, og ved hendes Død i Aaret 1249, følger en ny Abbedisse, der skriver sig Oda. En af disse Abbedisser tør man vel altsaa tænke sig som den anden af Dronning Dagmars Søstre[1]).

Om Kong Přemysl Otakar I's og Dronning Adelas Søn, Broderen til de treude her omtalte Døttre, meddeles Intet i Chronicon montis Sereni, uden forsaavidt Krøniken, der fortier Søstrenes Navn, anfører Broderen med Navnet „Vredislaw". Dette Navn sætter os imidlertid istand til, ved Hjælp af Diplomer at oplyse Krønikeskriverens Ordknaphed. Vi støde nemlig i en saadan Række af meißenske Diplomer paa Dronning Dagmars Broders Navn, at det er aabenbart, at ogsaa han har fulgt-med den forskudte Moder fra Bøhmen

[1]) Valget kunde muligen ved første Øiekast synes afgjort, forsaavidt Dagmars Søster, ifølge Chronicon montis Sereni, blev „canonisata in Gerinrode", og der staaer et S. foran Odas Navn i denne Abbedisses Segl: „S. Ode Gernrodensis electe". Men dette S betyder vistnok ikke Sancta, men Meningen er sikkert blot: Sigillum Odæ Gernrodensis electæ. Der mangler tilstrækkelig Grund til med Otte (Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie des deutschen Mittelalters Leipzig. 1854. S. 236) skarpt at skjelne saaledes, at Sl altid skulde være Tegnet for Sigillum og S. derimod betegne Sanctus eller Sancta. Fra Gernrode Kirke selv synes i den her omhandlede Henseende ingen Oplysning at ville kunne ventes. I det Mindste har Kugler, der nyligen har givet en Skildring af den gamle Klosterkirke („Die Schloßkirche zu Gernrode", i hans Kleine Schriften und Studien zur Kunstgesch. 1r Theil. Stuttgard 1853. S. 600—606) gjort den Anmærkning, at Opgangen til Alteret nu dannes af de i Kirken tidligere værende Gravstene, som man ved en Istandsættelse for nogle Aar siden lod tilhugge til Trin.

til Meißen og ogsaa efter hendes Død er forbleven der. Medens saaledes Kong Přemysl Otakar I, tilligemed flere tydske Fyrster, i Aaret 1211 i Bamberg til Overhoved for det tydske Rige antog den myrdede Kong Philips's Brodersøn, Keiser Henrik VI's Søn, Neapels og Siciliens Konge, den unge Frederik II af Hohenstaufen, hvis Sag anbefaledes af Innocents III, efterat Otto IV, siden Philips Mord og sin Keiserkroning i Rom, ikke længer svarede til Pavens Forventninger, og medens Frederik II, efter sin Ankomst til Tydskland, til Giengjeld ikke viser sig sparsom med Belønninger til Kong Otakar, see vi til samme Tid Diderik af Meißen den 20de Marts 1212 afslutte et Forbund i Frankfurt med Otto IV, hvori Markgreven forpligter sig til med alle sine Vasaller at staae Keiseren bi mod Pave Innocents og Kong Otakar, hvorimod Otto IV paa den anden Side udtrykkeligen lover „at ville give Bøhmens Rige til Markgrevens Neveu Wratislaw, og hjelpe ham til at erholde det, og forsvare det, naar det var opnaaet, Alt under Markgrevens omhyggelige Medhjælp“[1]). Saaledes træffe vi fremdeles i en anden ældre Samling af Diplomer eet, hvori Markgrev Diderik, mellem flere Vidner ogsaa anfører sin Søstersøn Wrezezlaw[2]), og da dette Diplom gaaer ud paa at bevilge

---

[1]) Et quod Regnum Bohemiæ concedet nepoti Marchionis Wratislao, et ad obtinendum eum juvabit, et obtentum defendet, Marchione in omnibus et diligenter cooperante. Origines Guelficæ. Opus in lucem emissum a C. L. Scheid. Hanoveræ. 1750—53. fol. III, 808. Ordene ere forvanskede i Aftrykket hos Mencken, S. R. G. III, 1130.

[2]) Wrezezlaus sororis nostræ filius. Wilkii Ticemannus sive vita illustris principis Theodorici quondam junioris Thuringiæ Landgrauii orientalis et Lusatiæ Marchionis. Lipsiæ 1754. 4o. Codex diplomaticus vitæ Ticemanni adjectus. pag. 19. I en Anmærkning til dette Sted anfører Wilke „Hunc Wrezeslaum, itidem postmodo Bohemiæ regem“. Men Přemysl Otakar I fulgtes i Regjeringen af sin og Dronning Constantias Søn, Kong Wenzel eller Wen-

Augustiner-Thomasklosteret i Leipzig (Lipsc) fri Valgret af en Provst, maa det falde i Tidsrummet mellem Aaret 1213, da Markgrev Diderik stiftede Thomasklostret der[1]), og den 17de Febr. 1221, da Markgrev Diderik der Bedrängte døde[2]). Saaledes anføres det samme Vidne endnu i et Diplom, der findes optaget i en Samling af Aktstykker, som ledsage en nyere historisk Undersøgelse om Borggrevskabet Meißen; ogsaa her nævner Markgrev Diderik af Meißen i sit Diplom, udstedt i Colmitz den 25de August 1220, og i Spidsen for de andre Vidner, „sin Slægtning Wrezelaw[3])". Saaledes kan man endeligen i et endnu yngre Skrift støde paa den Oplysning, at „Wrizlaw, Søn af Kongen af Bøhmen", findes anført mellem Vidnerne i meißenske Diplomer af 18de April 1207, 26de August 1211, 21de Januar 1217, 7de Januar 1219, 25de August 1220 og 15de Juni 1224[4]), uden at dog dette Skrift enten har aftrykt selve Diplomerne, der endnu opbevares i det sachsiske Statsarkiv, eller har tilføiet nogen nærmere Forklaring om det fornemme Vidne, hvis stadige Optræden i Meißen, efter det her ovenfor Anførte, imidlertid nu ikke længer vilde kunne synes nogen gaade-

zeslaw. Førend dennes Fødsel, der fandt Sted i Aaret 1205, havde imidlertid hans kongelige Forældre baade havt og mistet en Søn kaldet Wratislaw, og dette Navn eller maaskee Wenzeslaws eget, kan have foranlediget Vildfarelsen hos Wilke.

1) Stiftelsesbrevet hos Schultes, Directorium diplomaticum. II, 479—80.

2) Jvnfr. Tidsangivelsen i de af Markgrevinde Jutta, for hendes afdøde Mands Sjælefred, den 18de Marts 1221 udstedte Privilegier til Klostret Alten-Celle. Schultes, Directorium diplomaticum. II, 557—58.

3) Wrezelaus consanguineus noster. Märcker, Das Burggrafthum Meißen. Ein historisch politischer Beitrag zur sächsischen Territorialgeschichte. Nebst einem Urkundenbuche. Leipzig 1842. S. 406.

4) Tittmann, Geschichte Heinrich des Erlauchten, Markgrafen zu Meißen und im Osterlande. Dresden und Leipzig. 1845—46. II, 162.

fuld. Man vil ei let kunne betvivle, at Břetislaw har været det bøhmiske Navn, som bares af Dronning Dagmars Broder[1]), og det er øiensynligt til denne Břetislaw et Sted hos Gotfred af Køln sigter, hvor det hedder, at Otto IV paa en talrig Forsamling i Nürnberg ved Paasken i Aaret 1212 — altsaa netop samtidigen med hans i Frankfurt am Main indgaaede Forbund med Markgrev Diderik af Meißen — lod de nærværende tydske Fyrster sammentræde til en Ret over Přemysl Otakar I og afsætte ham fra hans Rige, hvorpaa han forlehnede dennes Søn, der var tilstede i Forening med flere bøhmiske Zupaner og andre Fornemme fra Bøhmen, med Faderens Ret, idet han som Tegn overrakte ham sex Faner[2]).

I Overeensstemmelse med, hvad ovenfor er udviklet, kan her følgende Resultater fastholdes:

---

[1]) Wrizlaw synes nemlig aabenbart sammentrukket af Bretislaw, paa samme Maade, som man i Saxos Historie finder Prislaw for Pribislaw, og paa andre Steder Wislaw for Wisislaw, Waclaw for Waceslaw, Mirslaw for Miroslaw o. s. v. Hermed stemmer det, at Navnet skrives Wrezezlaw i Diplomet hos Wilke (l. c. p. 19) og Wrezelaw i Diplomet hos Märcker (l. c. p. 406), at man i Chronicon montis Sereni finder Vrebislaw (l. c. II, 309) og man i den ovenfor beskrevne Kilde, der følger denne Krønike, endog træffer Brebislaw hos Struve (l. c. p. 676) og hos Mencken (l. c. II, 390). Udislaw, der læses hos Schannat (l. c. II, 78) er aabenbart forskrevet, og Bradislaw, der findes i Ludewigs Aftryk (l. c. VIII, 180) kan, ligesom Wratislaw i Diplomet hos Scheid (l. c. III. 1130), i Overeensstemmelse med en hyppig Sammenblanding, skrive sig derfra, at Břetislaw overhovedet ofte paa Latin findes gjengiven Bracislaus.

[2]) Imperator apud Nurimberg celeberrimam curiam circa Pentecoste habuit, ubi omnibus, qui præsentes erant, Principibus causam werræ inter ipsum et Papam innotescit. Regnum etiam Boemiæ abjudicatum Odoacro regi per sententiam principum, filio ipsius, præsentibus Supanis et pluribus Nobilibus terræ, cum VI vexillis assignat. Godofridi monachi Pantaleonis apud Coloniam Agrippinam Annales ap. Mencken, S. R. G. III, 280.

De Bøhmere, der, ved Siden af Danske, skulle have dannet den Hjælpehær, der under Valdemar Seiers Regjering fra Danmark fulgte den fordrevne svenske Kong Sverker Carlson til Nederlaget ved Lena i Vestergøthland i Aaret 1208, kunne umuligen være blevne Kong Valdemar oversendte af hans Svigerfader, Kongen i Bøhmen. Urimeligheden af et saadant Forhold, som dog Holberg udtrykkeligen har antaget[1]), og som Dahlmann endnu med Bestemthed gjør gjældende[2]), bliver indlysende, naar det erindres, at Slaget ved Lena stod den 31te Januar 1208, og at Kong Philip af Hohenstaufen netop paa denne Tid havde opbudt hele Tydsklands Magt og alle sine Forbundne, blandt hvilke Kongen af Bøhmen var, for at bekæmpe Valdemar Seier, der i det foregaaende Aar paa sin Bekostning havde befordret Kong Otto IV fra Ribe over Nordsøen til hans engelske Morbroder, Kong Johan uden Land, medens Valdemar tillige sendte en dansk Hær til Brunsvig for der at støtte Ottos Sag imod Philip[3]). Paa den omhandlede Tid, i den første Halvdeel af Aaret 1208, strømmede fra alle Kanter, selv fra det fjerne Ungarn, Riddere og Krigsmænd, egne Lehnsmænd og fremmede Herrer, sammen under Kong Philips Faner, for at drive de Danske tilbage over den ældgamle Nordgrændse for Tydskland, Eiderfloden, som Danmark aldrig ustraffet har forsøgt at overskride; Alt, hvad der hører til Krigen, Vaaben og Beleiringsmaskiner laae beredt i talløs Mængde, og de tredivetusinde Mark, der udgjorde Kong Philips kongelige Skat, kunde erstatte ethvert Tab, — da Phalsgrev Otto af Wittelsbach den 21de Juni 1208 ved Kong Philips

---

1) Holberg, Dannemarks Riges Historie. I, 295.

2) Dahlmann, Gesch. von Dänemark. I, 360.

3) Chronic. Dan. ab. an. 1074 usque ad an. 1219. *S. R. D.* III, 262. Chronica Danorum et præcipue Sialandiæ. *S. R. D.* II, 611. Petri Olai Excerpta. *S. R. D.* II, 256.

pludselige Mord forandrede Alt. Det er altsaa øiensynligt, at der i den første Halvdeel af Aaret 1208 ikke kan være nogen Tanke om bøhmiske Hjælpetropper, som Přemysl Otakar I, Philips nøie Forbundsfælle, skulde have sendt Kong Valdemar til Bistand, men, forsaavidt enkelte Bøhmere muligen har været med paa Sverkers Tog fra Danmark til Vestergöthland, vilde man herved i det høieste alene kunne tænke paa nogle enkelte i Anledning af Dagmars Giftermaal hidkomne Bøhmere[1]), omtrent som vi have seet, at enkelte bøhmiske Zupaner virkelig omgav hendes landflygtige Broder Břetislaw, da han i Nürenberg i Aaret 1212 blev hilset som Konge over Bøhmen af Faderens Fiende Otto IV. Men det maa dernæst her gjøres gjældende, at enhver Deeltagelse af Bøhmere i Sverkers Tog fra Danmark overhoved bliver apokryphisk. Thi den ældste Hjemmel for Bøhmeres Deeltagelse i Kong Sverkers Tog til Sverrig, afgives kun af et Skrift fra det sextende Aarhundrede, nemligen af den hidtil utrykte Regum Daniæ series af Magnus Mathiæ (Mogens Madsen), der var født i Helsingborg i Aaret 1527, der døde som Biskop i Lund i Aaret 1611, og der oftere blev benyttet af Arild Huitfeld, fra hvis Krønike Fortællingen om Bøhmernes Deeltagelse i Lenaslaget derpaa senere er gaaet over til næsten alle de nyere

[1]) Det kan herved maaskee anmærkes, hvad Hr. Svend Grundtvig har havt den Godhed at gjøre mig opmærksom paa, at der i Steen Billes Haandskrift fra Midten af det sextende Aarhundrede findes en mellem Folkeviserne hidtil utrykt Vise om „Jomfru Elsebet", der med Faderen „Herre Lafris" følger Dronning Dagmar til Danmark, men allerede underveis vrider sine Hænder og ønsker sig hjemme i „Beyerland". Dagmar og Dannerkongen enes da strax ved Landingen om at gifte hende med „Hr. Strange", der beder om hendes Haand, men hun døer endnu under det kongelige Bryllup, og Hr. Strange forsværger at love nogen anden Kvinde. Men jeg antager dog ikke, at Nogen endnu i denne iøvrigt lidet betydelige Vise vilde finde nogensomhelst historisk Sikkerhed for bøhmiske Herrers Følge med Dagmar.

Forfattere, der have behandlet Valdemar Seiers Historie. Men i alle de andre Efterretninger fra de tidligere Kilder findes ikke det mindste Spor til, at ogsaa Bøhmere, ved Siden af de danske Krigere, fulgte med Kong Sverker[1]), og Fortællinger om Toget viser sig derhos hos Magnus Mathiæ ogsaa i en anden Henseende aabenbart i feilagtig Modsætning til vore Kilder[2]).

---

1) Ogsaa Kæmpevisen om Lenatoget, der i de forskjellige Haandskrifter iøvrigt med forskjellig Vilkaarlighed snart fremstilles som meget stort, snart som meget ringe, veed dog Intet om bøhmiske Krigsmænds Deeltagelse, men lader det beroe ved at nævne Kong Sverkers danske Hær som sammensat af „de bedste Slagsmænd", eller „de bedste Orlogsmænd", eller „Sjellandsfarer og Jyder", eller „Hallandsfarer och Juter" o. s. v. Grundtv. Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. II, 200—10. Sveriges historiska och politiska Visor. Samlade och utgifna af C. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens. Örebro. 1853. II, 46—51.

2) Det hedder nemlig saaledes i Haandskrifterne af Magnus Mathiæ: „Waldemaro regnante, sub annum Dn. 1208 pridie Cal. Febr., orta per Sueciam seditione adversus Sverckerum Regem, qui in matrimonio habebat filiam Ebbonis Suneson de Knarretorp, Benedictam, cum is auxilia peteret ad reprimendam Nobilitatem et subditos tumultuantes, a Waldemaro Daniæ Rege missus Ebbo cum duobus fratribus Laurentio et Jacobo atque excercitu insuper valido ad XVIII Milia Danorum et Bohemorum, cum Suecis manus conserit ad villam in Talonia terra Westgothorum, Lænam, verum pugnat infeliciter, vir alioquin fortissimus. Regum Daniæ series cum rerum quarundam memorabilium notatione, collecta a Magno Mathiæ, ad an. 1208. Derimod læses nu i de af Lappenberg udgivne Aarbøger fra 1188 til 1319: A. D. 1208 gravissimum proelium commissum ad pagum Laene in Suecia pridie Calend. Februarii, in quo occubuerunt Ebbo et Laurentius, filii Sunonis de Knaderup, quos cum excercitu mille octingentorum militum in subsidium Suerchero regi miserat Waldemarus Rex, quorum corpora Soræ sepulta sunt. Chronologia Rerum Danicarum. Archiv für Stats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schlesw., Holst., Lauenb. II, 231. Det synes umiskjendeligt, at den overdrevne Talangivelse i Haandskrifterne af Magnus Mathiæs Optegnelser, er opstaaet ved en Misforstaaelse af denne Angivelse i de

Og ligesom den almindelige Fremstilling af Toget til Lenaslaget viser sig uholdbar, saaledes maa ogsaa den historiske Fremstilling forkastes, ifølge hvilken Dronning Dagmar ved danske Sendebud, der vare skikkede til Bøhmen, herfra skulde være bleven hentet til Danmark. Ingen af Middelalderens Aarbøger eller Krøniker, der ikkun nævne Dagmar som en Datter af en Konge i Bøhmen, har nogetsomhelst udtrykkeligt Vidnesbyrd herom. Det eneste Vidnesbyrd, der ligger til Grund for den endnu gjængse Fremstilling, er kun Folkevisen, der ikke blot lader Hr. Strange og hans Følge fra Danmark „seile" lige til Bøhmerlandet, men som ogsaa der indfører begge Dagmars Forældre i Forening raadslaaende om den deres Datter tilbudte Fremtid:

Kongen han ganger udi Høieloft
Og raaber med Dronning sin.
„Her er de Herrer af Danmark kommen
De bedes om Datter min".

„Vil han Kong Valdemar af Dannemark,
Vil han vor Datter have,
Vi give hannem hende, den mægtige Mand
Og dertil dyrebare Gave." [1])

Men skjønt denne Fremstilling i Folkevisen staaer saa ene for sig, bliver den dog, efter Exemplet i Suhms Danmarks Historie, endnu stedse almindeligen gjentaget i de fleste udførlige Skildringer af Valdemar Seiers Regjering. Fremstillingens uhistoriske Karakter vil imidlertid nu aabenbart have lagt sig for Dagen, deels ved det Forhold, der siden Skilsmissen

ældre Aarbøger. Med denne stemmer desuden ogsaa Fremstillingsmaaden baade i det saakaldte Thomas Gheysmers Compendium (Anno vero sequenti quidam Dani, scilicet Ebbe Suneson et socii sui, intraverunt Sueciam ad pugnandum, et ceciderunt circa villam Lenæ. S. R, D. II, 385), og i Petrus Olais Excerpter (Ipso anno quidam Dani Sveciam intraverunt ad pugnandum et ceciderunt circa villam Lenæ. S. R. D. II, 256).

[1]) Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. II, 72.

i Aaret 1199 bestod mellem Kong Přemysl Otakar I paa den ene Side, og Dronning Adela med hendes Børn paa den anden, og deels ved de forskjellige politiske Forbindelser, der allerede siden Aaret 1204 henviste Kong Valdemar Seier og Kong Přemyslaw Otakar som Fiender til modsatte Leire. Dronning Dagmar blev ikke hentet til os fra Bøhmen. Hun er kommen til Danmark fra Meißen.

III.

Dronning Dagmar nævnes stundom alene under dette Navn. Dette er saaledes Tilfældet ikke blot med Kæmpeviserne og Riimkrøniken, men ogsaa med Petrus Olais Krønike og Excerpter [1]), med de esromske Annaler [2]), de visbyske Annaler [3]), det saakaldte Thomas Gheysmers Compendium [4]), den ringstedske Tavle [5]) og med den af Lappenberg udgivne Kronologi over den danske Historie fra Aaret 1188 til Aaret 1219 [6]).

Stundom nævnes Dronningen derimod alene under Navnet Margareta. Dette gjælder saaledes om den af en Samtidig forfattede Krønike, der gaaer fra Aaret 1074 til Aaret 1219 [7]), om den nestvedske Anonym [8]), den sjællandske Krønike [9]), de soranske Annaler [10]) og om Slaverkrøniken hos Erpold Lindenbruch [11]).

---

1) Petri Olai Chron. *S. R. D.* I, 121. Excerpta. *S. R. D.* II, 255.
2) Annales Esromenses. *S. R. D.* I, 243.
3) Annales fratrum minorum Visbyenses. *S. R. D.* I, 253—54.
4) Thomæ Gheysmeri Compendium historiæ Danicæ. *S. R. D.* II, 385.
5) Tabula Ringstadiensis. *S. R. D.* IV, 280.
6) Chronologia Rerum Danicarum. Archiv für Stats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schlesw., Holst., Lauenb. II, 231.
7) Chronic. Dan. ab. an. 1074 ad. an. 1219. *S. R. D.* III, 261.
8) Anon. Nestvedensis. *S. R. D*, I. 370.
9) Chronica Danorum et præcipue Sialandiæ. *S. R. D.* II, 625.
10) Annales Danici Sorani. *S. R. D.* V, 456.
11) Chronica Slavica ap. Lindenbrog. S. R. G. S. p. 203.

Men i en lige saa stor Deel af Kilderne findes dog ogsaa begge Navne, Margareta og Dagmar, i Forening brugte om Dronningen.

Paa disse Steder finder man da, at af disse Navne skal Dagmar være et Tilnavn. Det hedder saaledes i de saakaldte Laurentii Stralii Annaler: „Dagmar regina, recto nomine dicta Margarita" [1]).

Og Tilnavnet forklares dernæst nærmere at skulle være Dronningen givet fortrinsviis for hendes Skiønheds Skyld eller i Anledning af hendes fortrinlige Skjønhed. I Petrus Olais Annaler anføres saaledes ikke blot „Margareta cognomento Dagmar", men der meddeles ogsaa den Forklaring „quæ propter pulchritudinem dicta est Dagmar" [2]). I Krøniken, der gaaer fra Aaret 936 til Aaret 1317 staaer: „Margaretha, quæ dicta est Dagmar, præcipue propter pulchritutudinem" [3]). I den saakaldte Kong Eriks Krønike læses: „Margareta regina, quæ propter præcipuam formæ pulchritudinem vocata fuit Dagmar" [4]). I den danske Affattelse af Kong Eriks Krønike hedder det: „Margarethæ wor hænnæ rætæ nafn; Dagmar het hun for hennæ vænhet [5]). Derefter skrev ogsaa Huitfeld: „Margretha, Dagmar kallet, for hendis Venhed [6])".

Hvorledes dernæst den Skjønhed, der paa denne Maade tilskrives Margareta, i og for sig i vort Sprog kunde skaffe hende Tilnavnet Dagmar, fortolkes ydterligere af vore historiske Forfattere og paa forskjellige Maader.

---

1) Laurentii Stralii Annales Danici. *S. R. D.* III, 318.
2) Petri Olai Annales. *S. R. D.* I, 181.
3) Chronicon Danorum ab. an. 936 ad 1317. *S. R. D.* II, 172.
4) Chronicon Erici Regis. *S. R. D.* I, 165.
5) Den saakaldte Kong Eriks Krønike. Nye danske Magazin. Vte B. (Kbhvn. 1827. 4o.), S. 185.
6) Huitfeld, Danmarckis Rigis Krønicke. I, 179.

Snart hedder det saaledes, at Margareta Dagmar betyder Margareta Dagens Mø, og at Meningen heraf skal være „klar som Dagen". Navnet skulde altsaa herefter svare til saadanne oldtydske Kvindenavne, som Tagani, Tagalint, Liobtaga, Dagrun[1]). En saadan Opfattelse af Navnet foresvævede maaskee allerede Forfatteren til de islandske Fragmenter om Danmarks Konger, hvor man læser „Margrethu, er sumer kalla Dagmöy"[2]), og ligeledes Forfatteren til de islandske Annaler, hos hvem der paa to Steder deels læses „Margrèt Dagmær", og deels „Margrètar, er Danir kallaðu Dagmey"[3]). Muligen har ogsaa en saadan Opfattelse været deelt af de Afskrivere af Kæmpeviserne, der ved Siden af Dagmar ogsaa gjengive Dronningens Navn som Daumaar, Daumor, Damor, og af Forfatteren af Riimkrøniken, hos hvem Valdemar Seier indføres talende:

„Saa fick jeg meg en ionfrw klar;
Hwn Konghens Dotter af beemen war;
Dagmær mwnne man hende kallæ".[4])

Denne Opfattelse findes i al Fald allerede hos Dalin,

---

1) Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter. Ein Beitrag zur Gesch. der Hausalterthümer der Germanen. Wien. 1851. S. 9.

2) Fragm. Isl. *S. R. D.* II, 838.

3) Annal Isl. reg. *S. R. D.* III, 78, 74. Det kunde efter et Sted i Fornaldar Sögur synes, som om Navnet Dagmar allerede havde været brugt i Sagntiden, men det er paa dette Sted kun blevet forvexlet med Dagny. Det hedder i Saga af Hálfdáni Eysteinssyni: „Þrándr var mikill höfðingi; kona háns hèt Dagmær, systir Svanhvítar, er Hrómundr Greipsson átti (Fornaldar Sögur. Utgefnar af C. C. Rafn. Kaupmannahöfn. 1829—30. III, 519). Men derimod siges i Saga af Hrómundi Greipssyni: „Konúngr átti 2 systr, önnur þeirra hèt Dagný, er hin Svanhvít"; og ligeledes: „Ingjaldr fèkk þeirrar konu, er Dagný hèt, dóttur Ásmundar, er við Gnoð var kendr, en systir Ólafs Liðsmannakonúngs (Fornaldar Sögur. II, 372, 153).

4) Den danske Riimkrønike. S. 206.

der med Bestemthed nævner „Dagmar eller Dags-Mø" som Dronning Margaretas Hædersnavn[1]), og i den nyere Tid har navnligen N. M. Petersen udtrykkeligen vedkiendt sig denne Forklaringsmaade. „Dagmar", skriver han, „eller, som det efter Udtalen ogsaa skrives, Dagmaar betyder Dagens Mø, og den sidste Deel af Sammensætningen, Maar (mær den lyse, den klare), forekommer ogsaa i Kæmpeviserne for Mø eller skjøn Kvinde"[2]). Ordene efterskrives i det nyeste Kompendium over Danmarks Historie, hvor man ligeledes læser, at Dagmar „uden Tvivl betyder Dagens Maar eller Mø, yndig og skjøn som Dagslyset[3])".

Snart har man paastaaet, at Tilnavnet Dagmar betød Dagens Moder, og at man derved vilde sammenstille Dronning Margareta med Morgenrøden eller Aurora. Denne Fortolkning har Gramm fremsat. I en af hans Anmærkninger til Meursius's danske Historie skriver han: „Jeg antager, at Dagmor har været en Sammentrækning af Dagmoder — ligesom vi endnu den Dag i Dag bestandigen i daglig Tale sige Mor i Stedet for Moder, og aldrig anderledes — og dette betyder Moderen til Dagen eller Aurora, Forkynderinden af den lyse Dag[4])". Blandt de nyere Udsigter over Danmarks Historie finder man denne Fortolkning gjentaget hos F. Hammerich og hos F. Bar-

[1]) Dalin, Svea Rikes Historia. Andra Uplagen. Stockholm. 1765. 4. II, 160.

[2]) N. M. Petersen, Dronning Dagmar. Annaler for nordisk Oldkyndighed. 1842—43. S. 7.

[3]) A. Fabricius, Illustreret Danmarks Historie. Kbhvn. 1853. S. 399.

[4]) Puto Dagmor fuisse contractum ex Dagmoder (sic et hodie constanter in quotidiano sermone facimus Mor ex Moder, numquam aliter), hoc autem matrem diei sonat, i. e. Auroram, lucidæ diei nunciam. Gramm ad Johannis Meursii operum Vol. IX (Florentiæ. 1746. fol.), p. 374.

fod. Hos den første læses: „Med Jubel modtog Folket, dette kampglade Folk, den skjønne, venneføle Dronning; Dagmar, Dagens Moder, blev hendes Folkenavn, som Baldemar Seier Kongens[1])". Og hos den sidstnævnte: „Helst kaldte man hende med den Morgenrødes Navn (Dagmor), af hvis Glands hun omstraaledes[2])".

En tredie Fortolkning bør her fremdeles for Fuldstændighedens Skyld ikke forbigaaes. Den findes hos Gustav Ludvig Baden, hvor denne omtaler Dronning Margaretas „Ogenavn Dagmar eller, som det ogsaa skrives, Dagmer", men tager ingen Hensyn til de ovenfor meddelte, ældre Udtalelser i Kilderne om, at det andet af Dronning Margareta Dagmars Navne var blevet givet hende for hendes Skjønheds Skyld. „Uden Tvivl", meente Baden, „har dette Ogenavn samme Oprindelse som Atterdag, der gaves den sidste Kong Baldemar. Dronning Margareta, naar hun mødte Landets Koner, har venteligt hilset og tiltalt dem med det gode, gamle, danske: God Dag Mor[3])".

Uden Hensyn endeligen til, hvilken Fortolkning der ellers maatte foretrækkes, har man i Almindelighed, forsaavidt netop Ordet Dagmar kom til at afgive Tilnavnet, villet finde Grunden dertil i selve det første og sikkre af Dronningens Navne: „Navnet Margareta", saaledes læses der, „kunde iøvrigt ogsaa foranledige Tilnavnet[4])".

Jeg tilføier endnu, at de slaviske Historieforskere, der saa uheldigen have forsøgt at tilveiebringe nogen nærmere og

---

[1]) F. Hammerich, Danmark i Baldemarernes Tid. Kbhvn. 1847—48. I, 131.

[2]) F. Barfod, Fortællinger af Fædrelandets Historie. Kbhvn. 1853. S. 249.

[3]) G. L. Baden, Danmarks Riges Historie. Kbhvn. 1829—32. I, 309.

[4]) Historiske Aarbøger. Udgivne ved den danske Historiske Forening af C. Molbech. Kbhvn. 1845—51. I, 56.

bevisende Oplysning om Dronning Dagmars Slægtskab, alle med Hensyn til hendes Navn ubetinget træde i deres danske Forgjængeres Fodspor, der omtale det som et Dronningen her givet Tilnavn, hvad enten de nu, som Palacky eller Wocel, i Almindelighed ere blevne staaende herved, eller, som Dudik, særligen adopterede en af de ovenfor sammenstillede Fortolkninger [1]).

Men hvad nu angaaer saavel hele den Forklaringsmaade, hvorefter Navnet Dagmar overhoved skal have sin Oprindelse fra et Tilnavn, som de forskjellige Fortolkninger, der knytte sig hertil, da lide de i mine Tanker af en væsenlig Mangel. Mod dem taler nemlig den Maade, hvorpaa Dronning Margareta saa ofte alene nævnes Dagmar i Kilderne, saa at endog flere af disse, som ovenfor omtalt, slet ikke kjende hende under nogetsomhelst andet Navn. Vi have i det tolvte og i det trettende Aarhundrede havt Konger af Navnet Erik, der betegnedes med Tilnavnene Eiegod, Emun, Lam, Grathe, Seier, Plougpenning, Glipping og Menved; men hvor finder man da paa noget bevisende Sted disse Tilnavne brugte alene om vedkommende Konger, uden at føies til deres egentlige Navn [2])? Vi have i Middelalderen havt flere Dronninger af Navnet Margareta, og een af dem, Valdemar Seiers Søn, Christopher I's Dronning Margareta Sambiria, der var en slavisk Fyrstedatter ligesom Valdemar

1) Ihr Taufname ist Margaretha, und das allgemein angenommene Jahr ihrer Geburt 1186. Der Name Dagmar, oder besser Dagmaar, ist ein von ihrer Schönheit und Liebenswürdigkeit entlehnter Beiname, gleichsam the day maid, Tagjungfrau. Dudik, Mährens Geschichtsquellen. I, 71.

2) De eneſtaaende Vers i Viserne om Marsk Stig (Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. II, 129, 145) hvori man siden Vedel læser: „Siden Glepping gjorde mig Vaande“, og: „At Glepping skulde regjere“, have ingen Hjemmel i noget af de bevarede Haandskrifter, ni i Tallet, af hvilke Vedel kjendte og benyttede de tre, og der, paa eet nær, alle ere ældre end hans Udgave af Viserne. I Haandskrifterne finder man overalt kun Kong Erik.

Seiers første Dronning, gaves her det eiendommelige Tilnavn Sprenghest, „fordi hun“, som Huitfeld skriver, „reed gierne oc lod tumle sin Hest[1]“; men hvor kunde man vel finde dette Tilnavn alene stadigen brugt om Dronningen, saaledes som vi ofte finde Navnet Dagmar alene brugt om Valdemar Seiers Margareta?

Den Indvending, der saaledes nødvendigviis synes at maatte rettes mod den gjængse Forklaring af Navnet Dagmars Oprindelse fra et Dronningen givet Tilnavn, har Suhm været nær ved at gribe. Thi vel gjentager ogsaa han den gjængse Fortælling, hvorefter Dagmar var et Dronning Margareta først i Danmark tillagt Navn, der skulde prise hendes Skjønhed, men han har dog tillige i Forbigaaende bemærket, at „det er underligt nok, at Tilnavnet Dagmar har saa ganske faaet Overhaand til vore Tider“, og ligeledes, at „det er ellers mærkeligt, at Tilnavnet har fortrængt hendes rette Navn Margareta[2]“.

Hertil kommer, at Navnet, der bares af Valdemar Seiers anden Dronning, den portugisiske Kongedatter, Berenguela eller Berengaria, afgiver en nærstaaende Veiviser. Dette Navn blev nemligen hos os fordreiet til Berngerd eller Bengerd, ja saaledes, at endog en historisk Gransker kunde formode, at man ogsaa derved havde villet give et Øgenavn[3].

---

[1]) Huitfeld, Danmarckis Rigis Krønicke. I, 235. Jvnfr. Petri Olai Chron. *S. R. D.* I, 124.

[2]) Suhm, Historie af Danmark. Kbhvn. 1782—1828. IX, 71, 207.

[3]) N. M. Petersen, Dronning Dagmar. Annaler for nordisk Oldkyndighed. 1842—43. S. 12. Jvnfr. den samme Forfatters Afhandling: Dronning Dagmar og Dronning Bengerd. Dansk Folkekalender. 1843. S. 104. Forfatteren antager her, at den i Kilderne ogsaa forekommende Fordreielse af Navnet til Bringenild skulde have villet betegne Dronningen som Hedenolds grumme Brynhilde. Men denne Forklaringsmaade lader sig neppe vel forene med den Maade, hvorpaa hiin Form anføres i Kilderne. Idet saaledes de saakaldte Strals Annaler (*S. R. D.* III, 308) have nævnt Beren-

Hvor let kunde altsaa ikke et slavisk Navn, der havde tilhørt Dronning Margareta, og som blev udtalt eller fandtes optegnet efter dansk Sprogbrug, være bleven misforstaaet af nogle af vore ældre Krønikeskrivere, hvor let kan det ikke være bleven urigtigen udtydet paa de Tider, hvor slige uheldige Forklaringer af slaviske Navne hørte til Dagens Orden. Der fattes i Sandhed i denne Retning ikke paa Fingerpeg.

Den navnkundige slaviske Gud, der af Venderne dyrkedes i Arkona, og hvis derværende Billede blev ødelagt af de Danske efter Rygens Indtagelse i Aaret 1168, kaldes af Keiser Frederik I. Rødskjæg, i et Diplom Szuentevit[1]), hos Helmold Zuantevit og af Saxo Grammaticus Svantovitus. Den første Deel af Navnet, der endnu forekommer i flere af de gamle vendiske Stedsnavne, og som ogsaa brugtes i adskillige vendiske Personnavne[2]), er det vendiske Ord swante,

---

garia, tilføie de: „Hujus rectum nomen erat Bringinild". Paa samme Maade nævnes Dronningen ogsaa i den saakaldt Kong Eriks Krønikes danske Affattelse (Nye danske Magazin. V, 186) først Bengjard, hvorpaa der ligeledes udtrykkeligen tilføies: „Henne rætæ nafn ellers var Bringenild". Berenguelas Navn synes her urigtigen at være bleven læst Bringenild i Stedet for Bringenild.

[1]) Keiser Frederik I's Bekræftelsesbrev for Bispedømmet Schwerin, ydstedt i Frankfurt den 2den Jannar 1170, hos Lisch, Meklenburgische Urkunden. Schwerin. 1837—41. III, 20.

[2]) Paa Rügen ligger endnu Lyndsbyen Swantow og sammesteds findes ligeledes paa den vestlige Kyst af Mönchsgut Stedsnavnet Swantegard. Paa Wollin ligger Fiskerleiet Swantewiz og Gaarden Swantust. Paa den nordligste Spidse af Hiddensee ligger Høien Swantich. Swantibor og Swantepolk vare Navnene paa flere af Pommerns Hertuger, og det sidstanførte forplantedes til Norden, da en af Kong Valdemar Seiers uægte Sønner, Hertugen af Lolland, af Reval og af Blekingen, Knud († 15de Oct. 1160), havde ægtet Inger eller Margareta, en Datter af Hertug Swantepolk af Pommern. En af Sønnerne af dette Ægteskab, den i Aaret 1230 fødte og først i Aaret 1310 i Sverige afdøde Swantopolk opkaldtes nemlig efter Morfaderens vendiske Navn. Jvnfr. Suhm, Historie af Danmark. X, 248, 414.

der ogsaa i det Polske, med en Næselyd, hedder swięty, der i det Bøhmiske, der ikke har Næselyden, hedder swaty, og som betyder hellig[1]. Den sidste Deel af Navnet, wit, kan derimod oversættes enten ved Helt eller Seer, saa at Meningen paa Græsk kunde være gjengivet ved Hagiomachos eller Hagiosophos. Men baade hos Saxo Grammaticus og hos Helmold findes en heel anden Forklaring af Navnet, idet de nemlig indbilde sig, at det skulde betyde den hellige Vitus[2], og denne sære Fortolkningsmaade havde allerede tidligere saaledes vundet en vis Indgang i Tydskland, at man derpaa endog kunde bygge politiske Fordringer. Klostret Ny-Korvey ved Weserfloden — der var bleven stiftet i Aaret 822 og ved sin anden Abbed, Warinus, i Aaret 836 fra Frankrig havde vidst at erhverve sig de undervirkende Reliquier af den hellige fra Lykien stammende Dreng Vitus, som var bleven Martyr under Keiser Diokletian, og hvis Been senere under Kong Pipins Dage fra Rom skulde være bragte til det berømte Kloster St. Denys ved Paris — udbredte den bekjendte Paastand, at Øen Rygen, som et Land, der allerede i det niende Aarhundrede var bleven omvendt til Troen paa Kristus og den hellige Vitus, og som først senere igjen var falden tilbage til Hedenskabet, under de første tydske Keiseres Regjering var

---

1) Navnet Swantepolk gjengives saaledes rigtigen som Sanctopolcus i et Diplom af Aaret 1248, der paa Latin oversætter det første af de tvende slaviske Ord, hvoraf Navnet er sammensat. Voigt, Gesch. Preussens. Königsberg. 1827—39. II, 600. Det polske Ord polk, og det tilsvarende russiske Ord, som vi endnu bruge, naar Talen er om et Pulk Kosakker, svarer til vort Folk, det tydske Volk, det latinske vulgus. Bøhmerne sige pluk.

2) Sacri Viti vocabulo. Saxonis Grammatici Historia Danica. l. XIII. Rec. P. E. Müller & Velschow. Hauniæ 1839. II, 661. Sancti Viti vocabulo. Saxo Gram. l. XIV. l. c. p. 828. Solo nomine Sancti Viti gloriantur. Helmoldi Chronica Slavorum l. I, c. 6. Rec. Henr. Bangert. Lübec. 1659. 4o. p. 21.

bleven skjænket Klostret, en Paastand, der tilsidst som en Gjenganger endnu viste sig under de langvarige Underhandlinger i Midten af det syttende Aarhundrede, der endeligen bevirkede Trediveaarskrigens Slutning. Førend Freden undertegnedes, der tilligemed Pommern, hvor den gamle Fyrsteslamme var uddød 1637, ogsaa gav Rygen til Sverrig, havde Abbeden af Korvei, Arnold IV endnu i Aaret 1645 meldt sig i Osnabrück for de keiserlige Ministre med Erindring om, at Abbederne ogsaa efter Rygboernes Frafald i Aanden havde bevaret deres Dominium, og at han derfor nu havde forlenet den keiserlige Feldmarschal Grev Melchior v. Hatzfeld med Øen[1]). Vi kunne tilføie et lignende Exempel. Arnold af Lybek anfører, idet han omtaler den af Henrik Løve indsatte Biskop af Schwerin, Bernos Død i Aaret 1197, hvorledes denne havde bestræbt sig for at tilintetgjøre Dyrkelsen af en anden slavisk Gud Gubdrac, der havde sine hellige Lunde i det Meklenborgske[2]). Den egenlige Betydning af

---

[1]) Sam. Pufendorf, De rebus gesti Friderici Wilhelmi. Berolini 1695. fol. I, 85. Jeg forstaaer ikke, hvorledes endnu i den nyere Tid historiske Forfattere, der nyde Anseelse i Tydskland, have kunnet lade sig forlede til at tillægge de korveiske Fordringer paa Rygen nogen forsvarlig Grund, og hvorledes, da Swantewits gamle Dyrkelse paa Øen dog var bekjendt nok, Barthold kan spørge: „Welcher denkbare Grund konnte nun die Mönche, die später nie einen Fußbreit Landes auf Rügen besaßen, bewegen eine Schenckung grade dieses entlegenen Ländchens zu erdichten?" Gesch. von Rügen und Pommern. Ir Theil. Hamburg. 1839. S. 234.

[2]) Arnold Lub. Chronica Slavorum. c. 24. Bangert, der til sin Udgave af Helmold ogsaa føiede Arnold, har ladet Stedet aftrykke saaledes: „Culturas dæmonum eliminavit, lucos succidit et pro Genedracto Godehardum episcopum venerari constituit". At der imidlertid her i Stedet for pro Genedracto burde læses pro Guddracco, formodedes allerede af Schwartz, Kurze Einleitung zur Geographie des Norder-Teutschlands Slavischer Nation und mittlerer Zeiten. Greifswald. 1745. S. 52. Denne Formodning er bleven glimrende stad-

dette slaviske Navn er hidtil ikke heldigen bleven forklaret[1]; flere meklenborgske Diplomer vise imidlertid, at en By Goderac, i Nærheden af Warnowfloden, noget Nord for Rostock har havt sit Navn efter Guden[2]. Men denne By Goderac kom hos Tydskere til at hedde Godhardstorp (nu Goorstorp), idet man omdannede Guddrac til Godhard[3], ligesom ved en Omdannelse, der ikke har nogen større Værdi, den forbiflydende Warnow i Norden kom til at hedde Gudagersaaen, et Navn, der bruges om Floden i Knytlinga-Saga, hvor denne omtaler et af Kong Valdemar I's Tog mod Venderne[4]. Ved at omtale det samme Tog anfører Knytlinga ogsaa som en af Valdemar I's Ledsagere den vendiske Fyrst Niklots Søn Prizlaw, der tidligen sluttede sig til Danekongen, der blev kristnet, gift med Valdemar I's Søster Katharina og Lehnsmand paa Lolland, men Sagaen anfører ham dog kun under Omdannelse af hans Navn til det nordiske

fæstet. Thi efterat Lappenberg (zur bevorstehenden Ausgabe des Arnold von Lübeck, hos Pertz, Archiw der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. VIr Bd. Hannover 1831. S. 566—584) i Almindelighed havde henvendt Opmærksomheden paa Haandskrifterne til Arnold, har det viist sig, at af disse har baade det gode lybekske Papirhaandskrift, som Bangert lagde til Grund for sin Udgave, og det gamle havelbergske Pergamenthaandskrift: Guddraco. Det Bøckelske Haandskrift har omtrent ligeledes Gudracco, og det kjøbenhavnske Papirhaandskrift af Aaret 1579 Gutdraco.

1) W. Bernhardi (Bausteine zur slawischen Mythologie, i Jordans Jahrbücher für slawische Literatur. IIr Jahrg. Leipzig 1844. S. 24) lovede at ville give en Forklaring, men denne er, saavidt vides, hidtil udeblevet.

2) Lisch, Meklenburgische Urkunden. III, 12, 13, 15, 26, 35, 49, 53.

3) Lisch, Ueber den wendischen Götzen und die wendische Stadt Goderac, i sammes Jahrbücher des Vereins für meklenb. Gesch. und Alterthumskunde. VIr Jahrg. Schwerin. 1841. S. 70—78.

4) Guðakursá. Knýtlingasaga. c. 119. Fornmanna Sögur. Kaupmannhöfn. 1825—1837. XI, 375. Saxo kalder ligeledes Warnow Gudacram amnem. Histor. Dan. lib. XIV. l. c. p. 782.

Øren mere tiltalende Fridleif[1]). Den nærmeste Analogi til de forskjellige nordiske Forklaringer af den slaviske Dagmars Navn, som af et Dronningen givet Tilnavn, afgive imidlertid de Fortolkninger, hvormed andre Forfattere udenfor Norden ligeledes vilde fortolke hendes egen Faders Navn Otakar. Efterdi nemlig Přemysl Otakar I en Tid havde viist sig som en Modstander af Philip af Hohenstaufen, maatte nemlig ogsaa det sidstanførte af Bøhmerkongens Navne tidligen finde sig i at fortolkes, som om det skulde være et Tilnavn, der var tillagt Kongen som en Tilhænger af Keiser Otto IV, hvad enten nu igjen Meningen af Tilnavnet skulde være „Ottoni carus", den for Otto IV dyrebare[2]), eller man vilde have, at det skulde betegne Otakar som en Fyrste, der i Eet og Alt, med Liv og Sjæl var Ottos Sag hengiven[3]). Det vil neppe være vanskeligt at vise, at de slaviske Navne ligesom ved en fortsat Tradition fra hine Tider, fra Swantewits og Gudbracs, fra Otakars og Dagmars Dage, endnu i vore Dage fortrinsviis maae afgive de germanske Forfattere Stof til deslige grundløse og derhos indbyrdes forskjellige Etymologiseringer. Men her maa det være nok at anføre eet Forsøg i denne samme Retning; skjønt kun eet, vil det ogsaa kunne gjælde for tusind. Den ved sit Megetskriveri bekjendte, tydske Oldgransker Kruse forklarer Stedsnavnet Ellgoth, som han

---

[1]) Friðleifr. Knýtlingasaga. c. 119. l. c. XI, 375. Om Prizlaw henvises til Oplysningerne hos Werlauff, Sophia af Meklenborg, Dronning til Danmark og Norge, med Tilbageblik paa de tidligere Slægtskabsforhold mellem det danske og det meklenborgske Regenthuus. Historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening. IIIdie Bind. Kbhvn. 1842. S. 11.

[2]) Jvnfr. Palackys Anmærkning herimod i Gesch. Böhmens. II, 1, 66.

[3]) Ottocarus quasi Othicus totus. Fabricii Originum illustrissimæ stirpis Saxonicæ libri septem. p. 556. Ottischgar, hoc est Ottoni totus deditus. Dubravii Historia Bohemica. p. 119.

forefandt i Schlesien, som sammensat af hel, hellig, og Gut, Gods, saa at Meningen skal være et helligt, Præsterne tilhørende Gods. En anden beslægtet Forfatter underviser ham derimod om, at Navnet kommer af Ild, isl. eldr, og Gud, isl. guð, saa at Ellgoth betyder et Ildguden indviet Sted. Men lhota (forhen lgota) betyder hos Čzecherne en Udflytning, en skattefri Nybygd, colonia[1]), og dette Stedsnavn forekommer derfor endnu i Mähren alene paa ikke færre end henved hundrede Steder, og i Bøhmen endog omtrent tre hundrede Gange[2]). Dette Navn bliver imidlertid af Tydskerne i Bøhmen og Mähren forandret til Elhota eller Ellgoth, af den simple Grund, at Udtalen af Doppelconsonanten lh i Begyndelsen af et Ord falder dem vanskelig, hvorfor en Selvlyd gjerne skydes foran. Og den samme fantastiske Retning, der saaledes endnu stedse ynder Forsøg paa at germanisere de slaviske Navne, tør derfor i Almindelighed ogsaa forud mistænkes for ogsaa at have prøvet sine Kræfter paa Dagmars Navn.

Vor Formodning om, at dette ikke er et Tilnavn, der i Danmark blev Dronningen tillagt, men et slavisk Navn, som hun havde arvet fra sin Fødsel i Bøhmen, og som først senere her har sat Fantasien i de forskjellige Bevægelser, vinder i Styrke ved en anden Betragtning. Dersom Dagmar alene havde baaret dette Navn, vilde Ingen være falden paa at forklare dette som et Tilnavn om en ellers navnløs Dronning, men nu kaldes hun tillige Margareta, og i denne Omstændighed har sikkert Fantasien fundet den første Anledning til sine forskjelligartede Forsøg paa at stemple Dagmar som en dansk Betegnelse. Herved bør da nu den Betragtning

---

1) Jungmann, Slownijk Česko-Německy. Wpraze. 1835—39. 4o. III, 513.

2) Wocel, Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde. Prag. 1845. S. 54.

gjøres gjældende, at det netop gjælder om Přemysliderne, at i deres Slægt kunne tvende forskjellige Navne baade tidligen og mere stadigt, end andetsteds, eftervises at være blevne Fyrstehusets Medlemmer tildelte. Det maa her være nok at godtgjøre dette med Hensyn til Dagmars nærmeste Slægt. Hendes Fader Kongen kalder sig i sine egne Diplomer snart alene Přemysl[1]), og snart alene Otakar[2]), men ofte forener han ogsaa begge Navnene, hvad enten man da i mange Diplomer seer ham kalde sig „Ego Otakarus, qui et Premisl"[3]), eller man seer ham begynde nogle andre med at kalde sig „Ego Primisl, qui et Otakarus"[4]). Kongens Broder, Dronning Dagmars Farbroder, den første Markgreve Wladislaw af Mähren (1197—1223) kalder sig i de Breve, der haves fra ham, stundom kun med Navnet Wladislaw[5]), men stundom finder man ham dog ogsaa i dem kalde sig „Ego Heinricus, qui et Wladizlaus"[6]). En af Kongens Sønner med Dronning Constantia og altsaa en Halvbroder til Dronning Dagmar, den unge Wladislaw, der fra Aaret 1224 til 1226 var den anden Markgreve af Mähren af dette Navn, kalder sig selv i et Par Breve alene Wladislaw[7]), og anføres oftere af Faderen

---

1) Boczek, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviæ. Olumucii & Brunæ. 1836—50. 4o. I, 335, 354. II, 2, 4, 5, 29, 38, 44, 51, 57, 59, 66, 68, 71, 73, 77, 86, 97, 109, 140, 146, 150, 166.

2) Boczek, Codex diplomaticus. II, 42, 54, 95, 102, 108, 109, 123, 142, 150, 159, 186.

3) Boczek, Codex diplomaticus. II, 17, 104, 112, 114, 120, 133, 141, 145, 147, 149, 155, 158, 162, 172, 173, 174, 176, 183, 184, 189, 193, 197, 201, 207, 208, 209, 212, 213.

4) Boczek, Codex diplomaticus. II, 12, 135, 189, 193.

5) Boczek, Codex diplomaticus. II, 22, 77, 80, 82.

6) Boczek, Codex diplomaticus. II, 14, 68, 69, 75, 76, 103, 116, 121, 128, 129, 134.

7) Boczek, Codex diplomaticus. II, 163.

ligeledes alene under dette Navn som Vidne i hans Diplomer [1]; men i eet Diplom af Aaret 1224 anfører Kong Přemysl Otakar dog ogsaa denne Søn som et af sine Vidner, idet han kalder ham „Wladislaw eller Henrik [2])". Endelig kan det her til Slutningen beroe ved i den ommeldte Henseende ogsaa at henlede Opmærksomheden paa en Halvsøster til Dronning Dagmar, om hvem Palacky har tilveiebragt vor første Kundskab ved nogle Udtog af Inquisitionens Originalprotokol i det ambrosianske Bibliothek i Mailand. I den omtales nemlig en Datter af Kong Přemysl Otakar og af Dronning Constantia, Wilhelma eller Wilhelmine [3]), der som Enke tilbragte de sidste tyve eller tredive Aar af sit Liv i Mailand, hvor hun i meget høi Alder døde den 24de August 1281 og blev begravet i Klostret Chiaravalla. Hun skildres som en Kvinde af høi Aand og sjelden Dyd, der allerede i levende Live blev æret som en Helgen, men derhos ogsaa ved sin Indskydelse efter sin Død fremkaldte en særegen kjættersk Sect i Mailand, paa hvilken Inqvisitionen imidlertid ved strenge Forholdsregler gjorde en Ende i Aaret 1300. Men i Forhørene forklarede et Vidne udtrykkeligen, at den anførte Kongedatter ikke blot havde havt Navnet Wilhelma, men ogsaa Navnet Felix [4]), hvilket sidste Palacky formoder at have været Oversættelsen af det bøhmiske Blažena.

---

[1]) Boczek, Codex diplomaticus. II, 47, 109, 121, 136, 140, 159, 176,

[2]) In presentia Wenceslai filii nostri senioris, ducis Pliznensis et Budescensis, et alterius filii nostri iunioris Wladislai seu et Henrici marchionis Morauie. Boczek, Codex diplom. II, 158.

[3]) Guillelma Bohema, vulgo Gulielmina. Palacky, Litterarische Reise nach Italien im Jahre 1837, zur Aufzuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Gesch. Prag 1838. 4o. S. 72.

[4]) Dicta Da. Guellelma nominata fuit primo Felix. Palacky, Litterarische Reise nach Italien. S. 94. En Forvirring ligg ben, som Margareta Dagmars tvende Navne fremkaldte i Norden, fremkaldtes for den

Men vor Formodning maa blive til Vished, naar vi ogsaa formaae at opvise det slaviske Navn, der i de Danskes Mund kom til at lyde som Dagmar. Og et saadant gives. Under nogle historiske Studier til en ethnografisk Udsigt over den slaviske Folkestamme standsede jeg oftere ved det, indtil det blev mig klart her at have stødt paa Dronning Dagmars Navn.

Det er nemlig det gamle slaviske Navn Dragomir[1].

polske Histories Kilder ved Kong Cazimir I's Giftermaal med en Datter af den russiske Fyrste Wladimir I den Store. Annal. Saxo og Gallus vidste, at hans Dronning var fra Rusland, uden at kjende enten hendes eller Faderens Navn. Annal. Crac. veed at nævne Dronningen, men kun under Navnet Maria. Chronic. polon. og Chronic. princ. Polon. kjende hende omvendt alene under Navnet Dobrogneva. Vita S. Stanislai ubjævner imidlertid Striden ved at give Kong Cazimir uxorem de Rugiæ principibus nobiliorem, nomine Dobrognevam, dictam cognomine Mariam, og de nærmere Angivelser om hendes Slægt findes hos Nestor og i andre russiske Kilder. Jvnfr. Roepell, Gesch. Polens. I, 182.

[1]) Med Hensyn til Navnets slaviske Udtale, der ogsaa ved denne Overgang kan tages i Betragtning, anmærkes her, at det er den almindelige Grundregel for de fleste Vestslaver at accentuere Ordenes første Stavelse. Saaledes skriver Hauptmann: (Niederlausf. wend. Gramm. Lübben. 1761. S. 30) „In der wendischen Sprache stehet der Accent allezeit auf der ersten Sylbe, das Wort habe auch soviel Sylben, als es immer wolle, z. B. pátawa, Gluckhenne, nápšešiwnik, Feind, s bóhgabojanosczu, mit Gottesfurcht, s nébohgabojasnosczi, aus Gottlosigkeit. Auch in fremden Wörtern setzen die Wenden den Ton auf die erste Sylbe, ob er gleich in der fremden Sprache auf einer andern Sylbe stehet, als Cáthrina, Christina, Márija, pápira, látorna, páršona u. s. w. Auch der Casus wirft seinen Ton auf die Präposition zurück z. E. zá-togo, für den, sé-wšim, mit allem, pótom, nach dem, ná-nebu, im Himmel". Ligeledes hedder det hos Peter Dainko, (Lehrbuch der wind. Sprache. Grätz. 1824. S. 87): „Die erste Sylbe eines jeden mehrsylbigen Wortes, sie mag eine Wurzel- Partikel- oder Ableitungssylbe seyn, spricht der Slowene fast immer mit vorzüglicher Erhebung und besonderem Nachdrucke aus, z. B. délo, die Arbeit, déte, das Kind, národ, die Nation, ódprem,

Dette Navn tilhører netop som et Kvindenavn de bøhmiske Přemysliders Slægt, siden den fjerne Oldtid, da Wratislaw I ægtede Slægtens Stammoder, Dragomir af Stoderanernes Stamme[1]). Og da Kong Wladislaw II's ældste Søn, Hertug Frederik af Bøhmen († 31te Marts 1189) af den gammelslaviske Legende om den hellige Wenzel, der naaer op i det tiende Aarhundrede, havde taget Navnet Ludmila og givet det til sin første Datter med Elisabeth af Ungarn[2]), laa det

---

ich eröffne, prédgowor, die Vorrede u. s. w." Og Dobrowsky (Lehrgebäude der böhm. Sprache. Prag. 1809. S. 10. 11.) fastsætter: „Die erste Sylbe eines jeden Wortes spricht der Böhme mit vorzüglicher Erhebung und mit besonderm Nachdrucke aus. Der Ton hat also seinen beständigen und unveränderlichen Sitz auf der ersten Sylbe. Diesem Gesetz müssen sich auch fremde Wörter unterziehen. Wenn aber durch die Verbindung einer Präposition oder einer andern Partikel am Anfange eines Wortes die erste Sylbe von ihrer Stelle kommt, und nur die zweyte oder dritte einnimmt, dann verliert sie auch den Ton, weil ihn die vorgesetzte Partikel bekommt. — Nach den zweysylbigen Vorwörtern verliert die erste Sylbe des folgenden Wortes den Ton nicht". Jvnfr. Kollar, Wyklad čili Přjmětky a Wyswětliwky ku Slawy Dceře. W. Pešti. 1832. S. 8—10.

1) Obtinuit Wratizlav ducatum et accepit uxorem nomine Dragomir. Cosmæ Chronica Boemorum. l. I, c. 15. ap. Pertz, Monum. Germ. hist. IX, 45. Mater vero pueri (Wenceslao) nomine Dragomir in viduitate permansit. De S. Ludmilla ap. Mencken, S. R. G. III, 1808. Om det sidstanførte Sted i den ældste af Legenderne om den hellige Ludmila bør nærmere henvises til Dobrowsky, Ludmila und Drahomir. Fortgesetzte Probe, wie man alte Legenden für die Gesch. benützen soll. Prag 1807. S. 27. Denne Afhandling, der udgjør den anden af Forfatterens trende „Kritische Versuche die ältere böhmische Gesch. von spätern Erdichtungen zu reinigen", findes ogsaa indheftet i Abhandlungen der k. Böhm. Gesellsch. d. Wissensch. Von der Jahren 1805, 1806, 1807, 1808, 1809. Prag. 1811.

2) Denne Datter Ludmilla blev senere gift med Grev Albert III af Bogen, og efter dennes Død i Aaret 1198 med Hertug Ludvig I af Baiern, med hvem hun blev Stammoder til det endnu blomstrende Huus Wittelsbach. Palacky, Gesch. von Böhmen. I, 487. II, 71.

i en vis Henseende nær for den yngre Søn, Broderen Přemyslav Otakar I, da Adela fødte ham sine Døttre, at mindes det andet af Legendens navnkundige Navne, **Dragomir**, saa meget mere, som vi ogsaa ellers kunne paavise, at Slaverne endnu i det trettende og det fjortende Aarhundrede ikke have undladt at anvende dette Navn. Thi det samme Navn forekommer i slaviske Diplomer fra Aarene 1267 og 1369, her dog under en polsk og mandlig Form skrevet **Drogomir**[1]), der imidlertid er det selv samme Navn, som det ovenanførte gamle i Bøhmen forekommende Dragomir, paa samme Maade nemlig, som man til Exempel ogsaa i polske Diplomer finder Formen Włodimir[2]) i Stedet for de bøhmiske Diplomers Wladimir. Ja endnu i vore Dage er det berømte Kvindenavn i Brug hos Bøhmerne, der overhoved med Forkjærlighed synes at bevare de gamle, ogsaa for vor Historie bekjendte slaviske Navne. Men nu skjuler Navnet sig dog noget mere, forsaavidt det nu bliver skrevet **Drahomir**. Ligesom nemlig Lyden k i de pelasgiske Sprog ved den almindelige Overgang i Norden kom til at lyde som h — saasom i isl. hafr (caper), isl. hlíf (clipeus), isl. höfuð (caput), isl. hjarta (καρδία), eller i Ordene **hvad** (quod), **hvis** (quis), **hin** (κεῖνος), **halt** (claudus), **Halm** (calamus), **Horn** (cornu), **Hud** (cutis), **Hylster** (claustrum), **Hors** (cursus), **Hund** (κύων), o. s. f. —, saaledes træder i det nyere Bøhmiske h i Stedet for det g, der findes i de tilsvarende Ord i de andre slaviske Sprog. Det polske Ord granice, Grændsen, et Ord, som Skandinaverne og Tydskerne have optaget fra Slaverne, medens Grændsen i Oldtiden kun betegnes ved vort **Mark**,

---

1) **Rzyszczewski** et **Muczkowski**, Codex diplomaticus Poloniæ, Tomus I. Varsaviæ. 1847. 4o. p. 90 og p. 258.

2) **Rzysczewski** et **Muczkowski**, Codex diplomaticus Poloniæ, I, 178, 179, 236, 238.

svarende til det latinske limes — skrives og udtales nu bøhmisk hranice. Til det polske Ord gawron, en Krage, der gjenkjendes i enkelte slaviske Stedsnavne — saasom i den nuværende Gaard Gagern paa Rygen, der ligesom den derfra stammende Slægt von Gagern forhen skreves Gawern —, svarer nu det bøhmiske hawron. Det slaviske gora, et Bjerg, findes over alle Folkestammens gamle og nuværende Enemærker i mange Stedsnavne, lige fra Rygen — hvor Fyrst Jaromir I stiftede det ansete Cistercienser-Nonnekloster St. Maria paa Gora (senere Bergen), og hvor Saxo Grammaticus ligeledes nævner Gorum promontorium (nu dat Görensche Höwt), paa Mönchsgut — og indtil den nu mærkværdig blevne Stat Czernagora, hvis Navn betyder det sorte Bjerg, svarende til det ital. Monte-Negro, tyrk. Kara-Dag, alban. Mail-Isi, eller til det gamle, navnkundige Forbjerg Athos, som paa Grund af sin bekjendte Klosterkolonisation hos de bulgariske Slaver nu fører Navnet Swatagora, svarende til Bjergets nuværende Navn Hagion Oros hos Grækerne, eller til dets Navn Monte-Santo hos Italienerne og i Orientens lingua franca. I Bøhmen hedder derimod et Bjerg hora; det hvide Bjerg udenfor Prag, der er bleven saa bekjendt ved Slaget, der aabnede Trediveaarskrigen, hedder paa Bøhmisk Bila hora. Saaledes bliver fremdeles det slaviske Navn paa Bøhmens Hovedstad og paa Warschaus Forstad Praga, der tidligere ogsaa i Bøhmen udtaltes og skreves saaledes, nu der udtalt og skrevet Praha; saaledes blev der Navnet Gobislaw senere til Hostislav, og saaledes have Bøhmerne ogsaa endnu det ældre Kvindenavn Dragomir i det nuværende Drahomir.

Den samme Sikkerhed for, at vi selv ligeledes have det gamle slaviske Navn Dragomir i vort nordiske Dagmar, kan ogsaa paa ikke mindre afgjørende Maade tilveiebringes ved Hensyn til andre tilsvarende Sprogovergange. Hvilke Mis-

brug man har drevet med linguistiske Beviser, ogsaa efterat det sammenlignende Sprogstudium i vore Dage var fremstaaet som en næsten ny Videnskab, tør vel ikke ansees ubekjendt. Men ogsaa for den, der vender sig bort fra de mythologiske ethnografiske og historiske Luftslotte, som enkelte Granskere baade i Tydskland og i Norden med saa overdreven Sikkerhed atter forsøgte at opføre paa Grundlag af ubevisélige eller ubevisende Etymologier, bliver det dog noget Andet, naar man under historiske Forhold, som de her omhandlede, paa een Gang kan paavise baade de fremmede Navne og de tilsvarende Navne i Norden og Mellemledene, der forbinde dem, naar der ogsaa for enhver uhildet Betragtning ikke bliver mindste Spørgsmaal om nogensomhelst Art af tom Vilkaarlighed, men kun aabenbares en haandgribelig Virkelighed, der viser sig klart og dybt begrundet i Sprogets almindelige Love.

Hvad den sidste Deel af Navnet Dragomir angaaer, bør det da her kaldes i Erindring, at ved slaviske Navnes Anførelse af Tydskerne eller Nordboerne gik Endelsen mir overhoved over til at blive mar[1]). Saaledes bliver Chotimir til Chotimar, Moimir til Moimar, Stoimir til Stoimar og saa fremdeles.

I Henseende til den første Deel af Navnet Dragomir bliver derimod at tage Hensyn til den almindelige Konsonantsomsættelse, der ogsaa viser sig der, hvor der til slaviske Ord, Stedsnavne og Personnavne ellers findes tilsvarende hos Tydskerne eller Skandinaverne. Til det slaviske brada, Skjæg, svarer det tydske Bart, isl. barð; til det oldslaviske grad, det polske grod, det russiske gorod, svarer det oldnordiske garð, vort nyere Gaard. Det bekjendte Stedsnavn Grodno i

1) Schafarik, Slawische Alterthümer. I, 53—54.

Lithauen er i Virkeligheden det samme, som Navnet for Gardar paa Akranæs i Island eller for Grønlands berømte Bispesæde af dette samme Navn; medens Konstantinopel, som de gamle Cæsarers Stad, endnu hos Russere hedder Czarigrad, kom den store Stad hos Nordboerne til at hedde Miklagard; kaldte Russerne den nye Stad, der i Varegertiden opblomstrede ved Wolchow, Nowgorod, saa kaldte Skandinaverne det Land, hvori den reiste sig, Gardarike eller Holmgard; de tydske Stæder i Pommern, der nu hedde Belgard, hed Belgrad, ligesom den berømte slaviske Fæstning ved Donau, forinden den store Germanisering gik for sig, der omdannede Brelin til Berlin, Bralin til Barlin og paa samme Maade saa mange andre Stedsnavne. Medens ligeledes det varegiske Navn Thorvard i Rusland blev til Truvor, bliver det russiske Navn Wzewlod hos Snorre til Visivald og i tydske Krøniker til Wissewald; de slaviske Navne Břetislaw og Branislaw bleve i nordtydske Diplomer til Bertislaw og Barnislaw, og Navnet Wratislaw bliver allerede hos Saxo til Vartislav[1]).

Fortrinsviis fortjener dog ved den her omhandlede Leilighed som et endnu nærmere liggende Exempel at fremhæves,

---

1) Vartisclavus. Saxonis Gram. Hist. Dan. l. XIII, p. 629. Warthysslavus l. XIV, p. 867. Af Wartislaw fremkom endog i Tydskland senere Navnet Wartensleben. Hasselbalch, Kosegarten u. v. Medem, Codex Pomeraniæ diplomaticus. 1r Bd. Greifswald. 1848. S. 47. I Virkelighed kommer den her oftere nævnte, allerede i Saxos Historie saa hyppige slaviske Personendelse slaw — i Qvindenavne slawa — af Ordet slawa, der betyder Roes, Hæder, det græske κλέος. Wratislaw svarer saaledes ligefrem til det græske Navn Ἐμπεδοκλῆς, ligesom Boguslaw til Θεοκλῆς, Boleslaw til Πολυκλῆς, Dragislaw til Τιμοκλῆς, Gobislaw til Ἰφικλῆς, Koloslaw til Περικλῆς, Wladislaw til Κρατησικλῆς, Witeslaw til Νικοκλῆς o. s. v.

at Dragun eller Dragon, et gammelt slavisk Stedsnavn og Personnavn, der nu bøhmisk lyder Drahon[1]), hos de Danske og hos Tydskerne kom til at lyde som Dargun eller Dargon. Thi saaledes nævnes det mærkelige Cistercienserkloster i Meklenborg, der, ligesom de pommerske Klostre Belbuk, Colbaz og Hilda, først besattes med danske Munke fra Esrom Kloster paa Sjælland, deels i den saakaldte Kong Eriks Krønike[2]), og deels i en Række i Tydskland udstedte Diplomer[3]). I et af disse, i et Gavebrev fra Hertug Swatopolk, udstedt i Stolpe den 2den December 1248, forekommer ogsaa blandt Vidnerne Præsten Dargoslaw[4]), hvilket Navn ligeledes kun er en Omflyttelse af et tilsvarende gammelt, slavisk Personnavn Dragoslaw, der nu paa bøhmisk lyder Drahoslaw[5]). Det samme Navn forekommer ogsaa skrevet Darslaw om et af Vidnerne i et Gavebrev af Greverne af Dannenberg af 23de September 1265[6]). I et andet Diplom, et Forlig af 31te December 1262 imellem Markgreverne Johan og Otto af Brandenborg paa den ene Side og Tempelherrerne paa den anden, findes ligeledes Dargumizle[7]), aabenbart svarende

---

1) Jungmann, Slownjk Česko-Německy. I, 465. Jvnfr. Boczek Codex diplomaticus et epistolaris Moraviæ. I, 125, 171. II, 362.

2) Anno Domini 1172 conventus venit in Dargun. Chronicon Erici Regis. *S. R. D.* I, 163.

3) Lisch, Meklenburgische Urkunden. Erster Band. Urkunden des Klosters Dargun. I flere af disse skrives Navnet Dargon, og Dargen findes ligeledes endnu ved Siden af Dargun i Meklenborg som Stedsnavn.

4) Lisch, Meklenburgische Urkunden. I, 85.

5) Jungmann, Slownjk Česko-Německy. I, 465.

6) Gercken, Codex diplomaticus Brandenburgensis. Salzwedel u. Berlin. 1769—85. 4o. I, 213. Endnu findes i Pommern, ved Greiffenberg, Landsbyen Dargeslaf.

7) Gercken, Codex diplomaticus Brandenburgensis. I, 477.

til det gamle, slaviske Navn Dragomysl, der nu böhmisk lyder Drahomysl[1]).

Hvad der nu er udviklet, vil ogsaa gjøre det klart for den med Sprogenes Forhold blot saaledes underrettede, at vi eie det gamle slaviske Navn Dragomir i Navnet for Valdemar Seiers første Dronning. Dette findes i vore historiske Kilder i det Hele taget skrevet Dagmar eller Daghmar — latiniseret Dagmara eller Daghmara —, men et Par Steder forekommer dog tillige Dangmar[2]), hvori Langebek med Feie kun har seet en aabenbar urigtig Skrivemaade, og der upaatvivleligen kun er en oprindelig Skrivfeil for Dargmar. Mærkelig er ogsaa Skrivemaaden Dagumarh, der paa eet Sted forekom i det i Erfurt fundne Haandskrift, hvorefter Waitz nyligen atter har udgivet den største Deel af de esromske Aarbøger[3]), og ligeledes Skrivemaaden Dragmaar, der forekommer paa eet Sted i den saakaldte Kong Eriks Krønike, i dennes danske Affattelse[4]). Da iøvrigt Valdemar Seiers første Dronning var den eneste Fyrstinde, der i Middelalderen, saavidt vor

---

[1]) Jungmann, Slownjk Česko-Německy. I, 465.

[2]) Genealogia Regum. *S. R. D.* II, 164. Gheysmeri Compend. hist. Dan. *S. R. D.* II, 385.

[3]) Waitz, Die Quelle der Annales Esromenses, oder Annales Lundenses. Nordalbingische Studien Vr Bd. Kiel. 1850 S. 50, 51. I Stedet for Dagwmarh og Dagmarh, der her forefindes hos Waitz, findes i Langebeks Aftryk (Annales Esromenses. *S. R. D.* I, 248) det forvanskede Dagwmarch og Dagwamarch. Omvendt anfører Lappenberg efter det hamborgske Haandskrift af Krøniken fra 936—1317 Varianten Dagmart (Dänische Geschichtsquellen. l. c. II, 200), medens her hos Langebek staaer det rigtigere Daghmar (S. R. D. II, 172).

[4]) Den saakaldte Kong Eriks Krønike. Nye danske Magazin V, 185. Det kan herved erindres, at paa et Sted i Vita Heinrici Sancti imperatoris ab Adelboldo episcopo Trajectensi conscripta (hos Leibnitz, Script. rer. Brunsvicensium. Hanoveræ. 1707—11. fol. I, 43) findes Blademar (Blademario cuidam Slavo) og paa et Sted hos Arnold af Lybek (l. VI, c. 17. p. 469) Blademar (rex Wlademarus) i Stedet for det almindeligere Valdemar.

Kundskab strækker sig, lod Norden eller Tydskland stifte umiddelbar Bekjendtskab med det slaviske Navn Dragomir, blev det en Selvfølge, at vi med endnu større og regelmæssigere Fuldstændighed formaae at paavise Overgangen af andre, iøvrigt aldeles tilsvarende slaviske Navne. Disse kunne imidlertid tjene til at gjøre det end mere indlysende, hvorledes Dragomir hos os maatte blive til Dargmar, og vi ville saaledes ogsaa her standse nogle Øieblikke ved Overgangen af tre slaviske Navne, der allerede i længere Tid havde været bekjendte i Danmark paa Saxo Grammaticus's Dage.

Cazimir eller Casimir var det oprindelige Navn paa mange af Pommerns og Polens slaviske Fyrster. Paa Grund af den anførte Overgang af Endelsen mir til mar anføres Navnet hos Saxo Grammaticus stedse som Cazimar, og paa samme Maade forekommer det i mangfoldige danske og tydske Aarbøger og Diplomer. Ved en blødere Udtale blev Cazimar til Cazemar, i hvilken Anledning det her kan være nok at henvise til Helmolds Slaverkrønike[1]. Navnet Cazemar sammendroges derpaa atter til Navnet Cazmar, hvad der fremgaaer af et Sted hos en af Middelalderens Krønikeskrivere i Tydskland[2].

Jaromir lød oprindelig det slaviske Navn, der bares af mange af Rygens vendiske Fyrster. Ifølge den anførte Overgang af Endelsen mir til mar anføres Navnet som Jaromar i flere af Aarbøgerne fra Middelalderen, deriblandt vore saakaldte Laurentii Stralii Annaler[1]), og ligeledes finder

[1]) Helmoldi Chronic. Slav. II, 12.

[2]) Et Slavi perdita victoria fugierunt. Dominus quoque Casmarus et Dominus Bork cum multitudine Slavorum ibi ceciderunt. Anonymi Saxonis Historia Imperatorum. Mencken, Script. Rer. Germ. III, 114.

[3]) Laurentii Stralii Annales Danici. *S. R. D.* III, 312. I den ovenanførte slaviske Form er Navnet endnu i Brug i Bøhmen. Jeg har

man det skrevet paa samme Maade i talrige rygenske Diplomer[1]), og i de rygenske Fyrsters Segl og Mønter[2]). Ved en blødere Udtale blev Jaromar til Jaremar, i hvilken Henseende det her ogsaa maa være tilstrækkeligt at henvise til Helmolds Slaverkrønike[3]). Navnet Jaremar sammendroges atter til Jarmar, hvilken Form af Navnet man, blandt de danske Kilder, kan træffe i Petrus Olais Krønike[4]), i den saakaldte Kong Eriks Krønike[5]), i de visbyske Aarbøger[6]), hos den nestvedske Anonym[7]), i den sjællandske Krønike[8]),

---

saaledes, medens jeg skrev disse Ord, havt for mig en i Bøhmen udgivet Digtsamling med Titel: Basne slożil W. Jaromir Pizek. W. Praze. 1843. Men hos Slaverne finder man dog ogsaa Jarimir, og det er i tilsvarende Overensstemmelse hermed, at Navnet stadigen skrives Jarimar hos Saxo Grammaticus — efter ham ogsaa hos Petrus Olai (Annales. *S. R. D.* I, 186. Excerpta. *S. R. D.* II, 256, 263.) — og ligeledes i omtrent samtidige Breve, nemlig baade i et Brev af Kong Knud den Sjette om en Grændsestrid, som han i Nyborg havde paadømt mellem Rygens Fyrste, og de som Fuldmægtige for den pommerske Enkehertuginde Anastasia sammesteds mødende temminske Riddere Slaumer (d. e. Slavomir) og Rokel, og i et Stiftelsesbrev af Aaret 1207, hvorved den nævnte rygiske Fyrste grundfæstede Munkeklostret Hilda, det nuværende Eldena, og hvori han ogsaa lader sig kalde Jarimar. (Fabricius, Urkunden zur Gesch. des Fürstenthums Rügen unter den eingebornen Fürsten. Stralsund. 1841—43. 4o. III, 3, 4).

1) Fabricius, Urkunden zur Gesch. des Fürstenthums Rügen. II, 9, 12, 13, 19, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44.

2) Fabricius, Urkunden. II, Afbildningere af „Rupanische Pfenninge" og „Fürstliche Siegel".

3) Helmoldi Chronic. Slav. II, 12. Sjeldnere Forskrivelser ere, ved Siden af det regelmæssige Jaremar, Jeromar og Jaromer. Fabricius, Urkunden, II, 2, 6, 8, 32.

4) Petri Olai Chronic. *S. R. D.* I, 124.

5) Chron. Erici regis. *S. R. D.* I, 163.

6) Annal. minores Visbyenses. *S. R. D.* I, 253.

7) Anon. Nestved. Chron. *S. R. D.* I, 371.

8) Chronica Danorum et præcipue Sialandiæ. *S. R. D.* II, 633.

i de islandske Aarbøger[1]), i den gode, fra Aaret 1074 til Aaret 1219 naaende Krønike[2]), og i Krøniken, der gaaer fra Aaret 1130 til Aaret 1300[3]) og, blandt de udenfor Danmark udstedte Diplomer, i et, i Aaret 1261 udstedt Gavebrev til Schwerins Bispedømme fra Hertuginde Helena af Sachsen og hendes Sønner Johan og Albert[4]), samt i en omtrent samtidig Bulle, af 4de April 1264, af Pave Urban IV mod Biskop Jacob Erlandsen af Roskilde[5]).

Wladimir eller Vladimir var oprindeligen kun et slavisk Navn, der fra Ruslands slaviske Fyrster, ved Knud Lavards Giftermaal med Ingeborg, en Datter af Storfyrst Mistislaw I, og Sønnedatter af Storfyrst Wladimir II, Monomachus, forplantedes til Medlemmerne af Svend Estridsøns danske Kongeslægt[6]). I Overeensstemmelse med den almindelige Overgang af Endelsen mir til mar, gjengives det slaviske Navn, der saaledes anvendtes om flere af Danmarks Konger, stadigen og nøiagtigt som Valdimar af Snorre i Heimskringla, af Forfatteren til Knytlingasaga, i de to islandske Fragmenter hos Langebek og i

---

1) Annales Islandorum Regii. *S. R. D.* III, 103.

2) Chron. Danorum ab a. 1074 usque ad a. 1219. *S. R. D.* III, 260, 261.

3) Chron. Danorum ab a. 1130 usque ad a. 1300. *S. R. D.* IV, 229.

4) Lisch, Meklenburgische Urkunden. III, 105.

5) Liljegren, Diplomatarium Suecanum. Holmiæ. 1829—1850. 4o. I, 418.

6) Ligesom det allerede ovenfor er blevet erindret, at Slaverne selv kjende Wlodimir ved Siden af Wladimir, saaledes findes ogsaa i de tydske og nordiske Krøniker i Diplomer, ved Siden af de almindelige Former Valdemar og Valmar, ogsaa hyppigen baade Voldemar, der allerede møder os paa et Par Steder hos Saxo Grammaticus, i hans Tilegnelse til Erkebiskop Andreas Sunesen, og Volmar (Wolmarus de Calmare, nævnt som Raadmand i Riga 1231, i et Diplom i Codex diplomaticus Lubecensis. Ir Theil. Lübeck. 1843. 4o. S. 61. Jvnfr. Chronic. Slav. ap. Lindenbr. S. R. G. S. p. 264. Chron. Elwacense ap. Pertz, Monum. Hist. Germ. X, 45, 50).

det af ham trykte islandske Nekrolog[1]). Ved en blødere Udtale blev imidlertid Valdimar almindeligen til Valdemar, der allerede forekommer saa mangfoldige Gange hos Saxo Grammaticus. Navnet sammendroges derpaa yderligere til Valmar, hvilket her kan eftervises ved Hjælp af et Navn hos en tydsk Krønikeskriver[2]).

De regelmæssige Overgange have altsaa været disse:
Cazimir — Cazimar — Cazemar — Cazmar.
Jaromir — Jaromar — Jaremar — Jarmar.
Wladimir — Valdimar — Valdemar — Valmar.
Dragomir — Dargomar — Dargemar — Dargmar.

Men Tilsløringen og Opløsningen af disse slaviske Navne standsede ikke ved de anførte Former, men tiltog bestandigen. Saaledes blev Cazmar ved en endnu sløvere Udtale til Gazmer[3]) og dette Navn kan man derefter finde skrevet Gasmer[4]). Saaledes blev Jarmar deels ved den samme Sløven til Jarmer[5]), og fra Jærmar[6]) ligeledes til Jermer[7]), deels endog til

[1]) Fragm. duo Isl. de reg. Dan. *S. R. D.* II, 431—33. Necrolog. Islando-Norvegicum. *S. R. D.* II, 510.

[2]) Walmarstede, hos Annalista Saxo ap. Pertz, Monum. Germ. hist. VI, 660. Det er det nu saakaldte Wolmerstedt ved den til Elben løbende Flod Ohre, to Mile N. for Magdeborg.

[3]) Kazmerus Dei gratia Leuticiorum princeps. Diplom af Aaret 1170 hos Hasselbach, Kosegarten u. v. Medem, Codex Pomerariæ Diplomaticus. I, 74.

[4]) Imperator contra Gazmerum Ducem Bolanorum, rebellionem molientem, expeditionem parat. Herimanni Augiensis Chronicon ap. Pertz, Mon. Germ. hist. V, 129. Herzog Gasmer von Polen. Mathæi cujusdam vel Gregorii Hageni Germanicum Austriæ Chronicon ap. Pez, Script. Rer. Austriac. Lips. 1721. fol. p. 1089.

[5]) Jarmerus Dei gratia Roianorum princeps. Diplom fra Begyndelsen af det trettende Aarhundrede hos Fabricius, Urkunden zur Gesch. des Fürstenthum Rügens II, 6.

[6]) Annal. Esrom. *S. R. D.* I, 246.

[7]) Jermer af Rügen. Den saakaldte Kong Eriks Krønike. Nye danske

Germar[1]. Saaledes blev fremdeles Walmar til Walmer, der ved Omlyden i Kæmpeviserne lyder Volmer[2]. Saaledes blev endeligen ogsaa Dargmar igjennem Kildernes hyppigste Overgangsform Dagmar — der netop svarer til Dargmar, som Bengerd til Berngerd — tilsidst saaledes sløvet, at Navnet deels stundom er bleven gjengivet som Dagmer[3], deels undertiden blev skrevet enten Damar eller Dammar eller endog Damma[4], og i vort Aarhundrede af Sverrigs Almue endnu udtales saaledes[5].

Efterat det saaledes nu er viist, hvorledes Navnet Dragomir hos os er bleven til Dargmar, hvilken Form herefter

Magazin. V, 191. Huitfeld skriver „Første Jermer" og om Kjøbenhavns Indtagelse i Aaret 1259 ved den rygenske Fyrste Jaromir II: „Oc kom hand ind at Byen ved Jermers Gab, huor som endnu staaer Jermers Skantze og nederbred Slottet". Danmarckis Rigis Krønicke. I, 179, 259.

1) Germarus, Dei gratia princeps Ruianorum. Fabricius, Urkunden II, 36.

2) Walmerstedi skrives i Thetmari Chronicon. l. VI, c. 33, 35 ap. Pertz, Monum. Germ. Hist. III, 820, 830, og i en Kjøbekontrakt fra Aaret 1414 anføres ligeledes et Walmerstorp hos Lisch, Meklenburgische Urkunden. II, 176.

3) Jonfr. Baden, Danmarks Riges Historie. I, 309.

4) Hos Petrus Olai (Chronica. *S. R. D.* I, 131. Excerpta. *S. R. D.* I, 181. Annales. *S. R. D.* II, 255) staaer, ved Siden af det rigtigere Dagmar, tillige Damar, og paa enkelte Steder af Haandskrifterne af Kæmpeviserne kan man finde saavel Damar, som Dammar og Damma.

5) Geijer har et Sted bemærket om den historiske Afdeling af Kæmpeviserne: „De danska behandla ämnen ur Svenska Historien, och visor om Konung Waldemar och Drotning Dagmar, eller som allmögen säger, Kung Watlem och Drottning Damma, har jag hört sjungas i Wermland och det äfven, att de finnas i Östergothland". Geijer och Afzelius, Svenska Folk-Visor från Forntiden. Stockholm. 1814—1846. I, Indledning p. XLIII. Senere har Arwidsson (Svenska Fornsånger. Stockholm. 1834—42. II, 353—58) trykt den tilsigtede svenske Version, der begynder „Drottning Damma hon ligger i Rimstad sjuk, Til Redby de månde hende vänta".

synes at burde foretrækkes til at gjengive Navnet i Norden, kan og fortjener det endnu her at tilføies, at det samme Navn Dragomir i Syden har havt en lignende Skiebne, ved nemlig ogsaa der fra de sydlige Slaver, hos hvilke det var i Brug, at gaae over til at anføres hos nogle af Byzantinerne. Thi at Personnavnet Dragomir ogsaa har været i Brug mellem de bulgariske, i det græske Keiserdømme indvandrede Slaver, slutte vi uden Betænkning deraf, at vi hos disse sydost for Sofia, ved et af de bekjendte Overgangssteder over Balkan, endnu finde Stedsnavnet Dragomir[1]). Det er nemlig overhoved karakteristisk for Slaverne, at de ikke blot danne Stedsnavne ved at føie Steds-Endelser til deres Personnavne, men ogsaa ved uden Forandring eller videre Tillæg at anvende disse som Stedsbetegnelser. Her behøves kun exempelviis at mindes om de slaviske Stedsnavne Premyslaw (tydsk Prenzlau) i Ukermark, Boleslaw (tydsk Bunzlau) i Bøhmen, Wladislaw (tydsk Loslau) og Wratislaw (t. Breslau) i Schlesien, Radislaw (t. Retz) i Østrig, Jaroslaw i Galizien, Ratibor i Schlesien, Wizimir (t. Wismar) i Meklenborg, Kazimir i Schlesien, Jaromir og Wladimir i Rusland. Disse Stedsnavne svare til de ligelydende slaviske Personnavne, og saaledes tør vi ogsaa deraf, at man, som anført, ligeledes finder Stedsnavnet Dragomir hos de bulgariske Slaver, dristigen slutte, at hos disse ogsaa Personnavnet Dragomir maa have været i Brug. Men naar dette først saaledes er givet, kunne vi ikke heller miskjende det samme slaviske Navn i den græske Form, som Navnet har antaget i Byzantinernes Fortælling om Keiser

[1]) Jeg er bleven opmærksom paa dette Stedsnavn paa et lille Kort over Balkanpasserne i The illustrated London news. Nov. 5, 1853. (Vol. XXIII p. 385). Af almindelige Kort over Tyrkiet kan her kun nævnes eet, hvorpaa det samme Navn anføres, nemlig Carte générale de la Turquie, par A. Brué, Géographe du Roi. Paris. 1840. fol.

Nikephorus's Kamp mod de slaviske Bulgarers Konge, Krumus, og om Grækernes bekjendte Nederlag, der tillod Bulgarkongen efter Oldtidens Skik at kunne lade sig tildanne en Drikkeskaal af den faldne Keisers Hjerneskal. Ved denne Leilighed læses nemlig hos Theophanes og Anastasius som et Personnavn, der fandtes hos de slaviske Bulgarer, Dargamer, der aabenbart nok væsenligen falder sammen med Navneformen Dargmar i Norden[1]), og der hos Byzantinerne omtrent forholder sig til det slaviske Navn Dragomir paa den samme Maade, hvorpaa ogsaa det slaviske Wladimir hos dem bliver til Baldimer[2]).

Idet Navnet Dargmar hos os maa anerkjendes som et slavisk Navn, bortfalder tillige den egentlige Grundvold for de forskjelligartede og tildeels saa kunstige Fortolkninger, hvortil det her gav Fantasien Anledning. Men for alle dem, der nødigen vilde, at et saadant historisk Navn skulde miste sin poetiske Skjønhed, bør det her ikke undlades at tilføies, at Dronning Dargmars Navn dog ei heller i denne Henseende taber, fordi vi nu anerkjende Navnet som det slaviske Dragomir. Den sidste Deel af dette Navn, mir, betyder nemlig Fred, Forsoning[3]); i en bøhmisk Oversættelse af det nye Testament hedde Christi Ord „Fred være med Eder“ (Joh. 20, 19) mir wam, hans Ord „Fred giver jeg Eder“ (Joh. 14, 27) mir dawam wam. Den anden Deel af Navnet er det vendiske og oldslaviske Ord drago, det polske drogo, det nyere

---

1) Theophanis Chronographia. Ex recensione Joannis Classeni Bonnæ. 1839. p. 775. Anastasii Historia ecclesiastica ex Theophane. Ex recensione Immanuelis Bekkeri. Bonnæ. 1841. p. 280.

2) Ἄρχων Βουλγαρίας Βαλδίμερ. Leonis Grammatici Chronographia. Ex recognitione Immanuelis Bekkeri. Bonnæ. 1843. p. 231.

3) Jungmann, Slownjk Česko-Německy. II, 448. Troianski, Dokładny Polsko-Niemiecki Slownik. Poznan, Berlin i Bydgoszcz. 1835. I, 366.

bøhmiske draho, der svarer til det tydske theuer, det engelske dear, vort dyrebar, i begge de Begreber, som disse Ord omfatte, baade den materiellere og den mere aandelige[1]); saaledes oversættes til Exempel dyrebar Salve (Joh. 19, 42) ved draha mast, og mug drahy siger man i Bøhmen, hvor vi sige min Kjære, min Dyrebare. Kvindenavnet Dragomir betyder saaledes ordret den Fredkjære, den Fredsæle; det svarer væsenligen til de oldtydske Kvindenavne Frida, Friderat, Fredegunt, Fridihilt, Guntfrid, Liutfrid, Fridelint, Fridefwint og Frideburc[2]), og Kong Valdemar Seiers Dronning Margareta Dargmars Navn indtager i vor Historie sit Navn ved Siden af Kong Frode Fredegodes[3]). Da Vedel første Gang i Trykken udgav Kjæmpeviserne, føiede han til de Vers, der endnu findes i Haandskrifterne, tillige det, der priser Dargmar som den, med hvem Freden kom til Danmark. I ydre Henseende, med Hensyn til Forholdet til andre Folk, hvorpaa denne Lovpriisning

---

1) Jungmann, Slownjk Česko-Německy. I, 464. Troianski, Dokładny Polsko-Niemiecki Słownik. I, 141.

2) Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter. S. 17.

3) Frodes Tilnavn findes skrevet frithgothe, frethgothe, fritgothæ, fredhegodhe, frithgothæ. Nomina regum Daniæ a Dan ad Ericum Glipping. *S. R. D.* I, 19. Series Runica prima. *S. R. D.* I, 27. Svenonis Aggonis filii, compendiosa Regum Daniæ historia. *S. R. D.* I, 47. Petri Olai Chronica. *S. R. D.* I, 85. Chronicon Erici Regis. *S. R. D.* I, 153. Den saakaldte Kong Eriks Krønike. Nye danske Magazin. V, 169. Sammenstillingen vilde bortfalde efter en Gisning af Munch (Det norske Folks Historie. 1ste Deel. Christiania 1852. S. 222), forsaavidt denne nemlig troer det „værdt at mærke, at Frodes hos danske Skribenter brugelige Tilnavn frithgote ikke behøver at forklares som friðgóði, den fredegode, men som friðgoði, ɔ: Fred-Goden, Fred-Præsten, ja at det maaskee kan grunde sig paa en Misforstaaelse af „Frøgothe", ɔ: Freysgoði, Frey-Goden". Men det fortjener herimod at anmærkes, at Snorre ogsaa anfører Fróði hinn friðsami. Snorro, Heimskringla, eðr Noregs Konúnga-Sögor. Hauniæ. 1777—83. fol. I, 34.

henleder Tanken, ville Ordene imidlertid ikke kunne give noget historisk Billede af de Aar, hvori Dargmar var de krigerske Daners Dronning. Men ligesom de have historisk Sandhed med Hensyn til det forsonlige Sind, der lod Dargmars Forbønner løse Fangens, — endog den farligste Fanges — Lænker, saaledes vil til de af Vedel optagne Ord om, hvorledes „hun kom med Fred“, en Erindring herefter ogsaa kunne knyttes om den virkelige Betydning af Dargmars Navn.[1])

[1]) Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. II, 77. Det kan her ogsaa fortjene at tilføies, at det er Vedel, der i de to Viser om Dargmars Ankomst til Danmark selv har indsat alle de Stedsnavne, der nu læses i dem. Hvad af disse Navne Mandø og Ribe angaaer, turde det imidlertid vel antages, at Vedel dog heller ikke optog dem uden at støtte sig til historiske Kilder og Sagn. Saaledes er det ovenfor blevet ommeldt, hvorledes det ifølge paalidelige Kilder var Ribe, hvorfra Valdemar Seier i Aaret 1207 lod den tydske Kong Otto IV seile over til hans Morbroder, Kong Johan af England, og det lader sig altsaa vel antage, at en tilsvarende, gammel Tradition endnu paa Vedels Tid ogsaa kan have nævnt Ribe som det Sted, hvor Dronning Dargmar ved sin Ankomst i Aaret 1205 første Gang betraadte det danske Fastland. Saaledes blev frembeles det Sagn, hvorefter en gammel dansk Dronning engang skal have skjænket Mandboerne nogle Enge paa Fastlandet til Høbjergning (Pontoppidan, Den danske Atlas. Kbhvn. 1763—81. 4o. V, 730), endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa Manø selv fortalt om Dronning Dargmar, „der engang strandede paa Manø“. (H. Bruun, Forsøg til en physisk-oekonomisk Beskrivelse over Eilandet Mandø. Haderslev. 1806. S. 38). Og saaledes findes endnu paa Fanø, i Nordby Kirke, en meget gammel rund Døbefont af Steen, med omkringløbende Indskrift, der ifølge et nedarvet Sagn ligeledes netop af Dronning Dargmar er bleven skjænket til Kirken. Rigtigheden af et, efter en meddeelt Aftegning, tidligere af Professor Thorsen yttret Skjøn, der afskjærer enhver Tanke om i disse Skrifttegn, som man derovre havde troet, muligens at kunne see Runer, blev mig selv indlysende under et Besøg, som jeg forrige Aar kunde gjøre til Fanø, hvorimod Indskriften synes at have nogen Lighed med de Facsimiler, der ere aftrykte i Boczeks Samling af Mährens gamle Diplomer. Forudsat altsaa, at Indskriften var virkelig bøhmisk, og under Forudsætning af, at det forholder sig rigtigt med Sagnet, hvorefter Døbefonten er en Gave af Dronningen, lader det sig tænke, at en slavisk Oldkyndig engang ogsaa her vilde kunne finde Navnet Dragomir.

Om Oprindelsen til den danske Konges Ret til at have en Postanstalt i Hamborg.

Af
Professor H. M. Velschow.
(Skrevet i Mai 1849).

Francesco de Tassis († 1517) er ikke, som det saa ofte er blevet sagt, Opfinder af Postvæsenet, eller den, der først indførte (1516) Postbeforbring i Tydskland.[1] En fælleds Beforbring af Breve og Smaapakker imellem Nordtydsklands Handelsstæder og imellem disse og de preussiske paa den ene, de nederlandske paa den anden Side ved gaaende, senere ogsaa paa enkelte Steder ved ridende Bud er ældre, maaskee endog meget ældre, end dette Tidspunkt. Men da disse Beforbringsmidler oprindeligen vare aldeles private, saa kunne vi ikkun vente at finde faa og ufuldstændige Efterretninger om denne Institutions første Opkomst. Det var ikke førend Trangen til en regelmæssig og sikker Brevbeforbring havde udvidet sig i den Grad, at det enkelte Brev maatte kunne beforbres for en, i Forhold til tidligere Forbringer, billig Betaling, og Brevbeforbrerne desuagtet, formedelst Brevenes Mængde have en klækkelig Indtægt, at Øvrigheden blandede sig i disse Affairer, og til de Correspondèrendes Tarv vaagede over, at Brevbeforbringen kun overlodes paalidelige Bud, og at en, i Forhold til Veilængden, passende Taxt for hvert enkelt Brevs Befor-

[1]) W. H. Matthias üb. Posten u. Postregale, I. 111, 153—158, 161—164.

dring fastsattes. Desuagtet vedblev selve Brevbeforbringen paa mange Steder endnu fremdeles at være en privat Entreprise, imedens paa andre Steder Fyrsten eller Regjeringen tiltog sig Ret til for egen Regning at ordne denne Beforbring, og saaledes gjorde den til et Regale. I denne Periode, da Brevbeforbringen i mange tydske Rigslehn gik over fra en privat Entreprise til at være en Statsanstalt, fik Keiser Rudolph II. isinde at erklære (ved Patent af 16de Juni 1595) den hidtilværende spansk-burgundiske General-Postmester Leonhard v. Taxis (der, som saadan, allerede forhen, ligesom sine Forgjængere af samme Huus, havde havt uhindret Gjennempassage for sine Poster fra Nederlandene til Italien og tilbage igjennem de tydske Rigsstænders Lande) for Rigs-General-Postmester i Tydskland, og ophøiede tillige denne italienske Slægt i den tydske Rigs-Friherrestand.[2]) Rudolphs Broder og Efterfølger, Keiser Matthias gik endnu videre, idet han 27de Juli 1615 forlehnede Leonhards Søn Lamoral v. Taxis med Rigs-Arve-General-Postmesterembedet i Tydskland og Nederlandene. Keiseren havde vistnok god Grund til at ønske Postvæsenets Ordning og Overbestyrelse for hele Riget i een Mands Hænder, da en regelmæssig, hurtig og paalidelig Beforbring af Breve og Smaapakker igjennem den store Mangfoldighed af smaae Rigsgebeter paa anden Maade syntes at være umulig. Men de Rigsstænder, som havde tilegnet sig Bestyrelsen og Indtægten af denne Beforbring, forsaavidt den gik igjennem deres Land, ansaae med Rette denne Forlehning for et uretmæssigt Indgreb i deres Regalret.[3]) Sagen fik et saameget mere lovstridigt Udseende, som Keiseren ansaae sig berettiget til, udtrykkeligen at unddrage

---

[2]) Matthias I. 106, II. 269.
[3]) Matthias I. 116 fgg., II. 269 fgg.

de østerrigske Lande fra Rigsarvepostmesterens Omraade. Derfor blev den Huset Thurn og Taxis forlehnede Postbefordringsret ingensinde fuldstændigen sat igjennem i de tydske Rigsstænders Lande. Imedens 1) alle geistlige Rigsstænder og Rigsstæderne underkastede sig Keiserens Villie, indrømmede 2) andre Rigsstænder (Baden, Würtemberg, Bayern og a.) Tydsklands Overhoved vel Ret til at anlægge og underholde Postbefordringer i deres Lande, men ansaae sig derhos ogsaa selv berettigede til at oprette egne Landposter ved Siden af hine, endog paa de samme Router. Endeel Rigsstænder (Brandenburg, Sachsen, Brunsvig-Lüneburg, Hessen o. a.) vilde derimod 3) slet ikke indrømme Keiseren nogen Postret i deres Lande[4]. I Nordtydskland og en Deel af Mellemtydskland fik saaledes de taxiske Postbefordringer ikke meget Raaderum, mere derimod i Sydtydskland, og meest i Rhinegnene. Vel havde de taxiske Postanstalter fremskudt deres Forposter til Hamborg og Bremen; men igjennem de tilgrændsende (endog geistlige) Rigsgebeter paa en lang Strækning var der kun indrømmet de taxiske Poster fri Cours ad to Hovedveie, deels mod S. V. til Belgien, deels mod S. til Sydtydskland, men uden Siderouter[5]. De geistlige Fyrster og Rigsstæderne, der føiede sig efter den keiserlige Befaling, ansaae altsaa ikke Postbefordringen som et dem tilkommende Regale. De lode derfor de taxiske Rigspostamter skalte og valte efter Godtbefindende, og man tillod ogsaa Nabofyrster uden Modsigelse at føre Poster igjennem deres Lande og der at oprette Stationer. Saaledes fandtes i Stiftet Hildesheim baade brandenburgske, hannoverske og brunsvigske, i Stifterne Paderborn og Münster baade hessiske,

[4]) Matthias II. 263 fg.
[5]) Matthias I. 132.

sachsiske, brandenburgske og hannoverske Postanstalter med derved ansatte Embedsmænd [6]. Churfyrsten af Brandenburg havde endog en Tid Stationer for sine Poster i Brunsvig og Hannover [7]) saavelsom i det Chursachsiske [8]. Det er heraf klart, at der tidligere, navnligen i det 17de Aarh., i en Mængde tydske Rigsgebeter og Stæder fandtes (foruden den taxiske Post) flere fremmede Postcommissairer eller Factorer (nu Postmestere), som modtoge de med vedkommende Post tilsendte Breve og Pakker, uddeelte dem, som vare bestemte til Stedet, og sendte de øvrige videre. I de Gebeter, hvis Regjering slet ikke befattede sig med Postvæsenet, hvor altsaa fandtes flere forskjellige private eller af andre Stænder underholdte Beforbringsanstalter, var det nødvendigt at have saadanne egne eller for flere fælleds Agenter [9]), og Tilladelsen dertil var neppe vanskelig at erholde; men hvor Regjeringen selv havde oprettet Landposter tildeeltes vistnok denne Ret kun i ganske særegne Tilfælde, og da kun paa meget indskrænkende Vilkaar.

Hamborg hørte til de Rigsstænders Klasse, hvis Regjering ikke befattede sig med Postbeforbring. Det er først i den nyeste Tid at Regjeringen betragter denne som et Regale, og har gjort den til en Statssag, forsaavidt den ikke fra en tidligere Tid var i fremmede Regjeringers Besiddelse. Indtil 1821 var derimod det hamborgske Postvæsen deels i Privatpersoners Hænder, deels fremmede Stater undergivet. Hamborgs Beliggenhed, dens udbredte Handel og dens Stilling som Medlem af Hanseforbundet gjøre det mere end sandsynligt, at denne Stad tidligere har været Gjennemgangspunctet

---

6) Matthias l. c.
7) Matthias I. 172, 329, 346.
8) Sammestebs S. 301 fg.
9) Sammestebs I. 95.

og Udgangspunctet for en Brevbeforbring ved gaaende Bud, skjøndt sikkre Efterretninger derom mangle[10]. Formodentlig vare de tre store Kjøbmandsselskabers — Flanderfarernes, Engellandsfarernes og Skaanefarernes — Comptoirer de sædvanlige Udgangssteder. Men først da Handelsstanden i anden Halvdeel af det 16de Aarhundrede havde faaet en fælleds Børs, og denne et Forstanderskab, bestaaende af de tre nævnte Kjøbmandsgilders Oldermænd („die Börsenalten") og nogle aarligen alternerende Medlemmer af Stadsraadet, fik denne Brevforsendelse en mere regelmæssig Form, idet Budene bleve tagne i Eed, og bundne til visse Afgangsdage. Saaledes ordnedes efterhaanden flere forskjellige Budcourser, først (1570) den fra Hamborg over Amsterdam til Antwerpen, dernæst 1583 den til Lüneburg, 1586 den til Kölln, før 1592 den til Emden, 1592 den til Lübeck, 1593 den til Danzig og den til Leipzig, 1602 den til Kjøbenhavn og hele Danmark. 1607 blev første Gang en almindelig Brevbud-Anordning (Boten-Ordnung) udarbeidet og bekjendtgjort ved Trykken; den blev 1641 og derefter 1678 paany revideret og trykt[11]. Jeg beklager, at jeg ikke har kunnet faae nogen af disse Anordninger at see (de findes hverken i Klefeckers eller i nogen af de andre Samlinger af hamborgske Love, som jeg har efterseet); men det siges udtrykkeligt, at Anordningen af 1641 anfører alle de nævnte Bud-Courser, følgelig ogsaa den til Kjøbenhavn. Af det Anførte maa altsaa sluttes, hvad jeg ei veed at være andenstedsfra bekjendt, 1) at Hamborgerne

---

10) Matthias, I. S. 91 fgg., synes at vide god Besked, men han har glemt at anføre, hvorfra han har det.

11) Disse Notitser ere laante af Dr. N. A. Westphalens Hamburgs Verfassung u. Verwaltung (Hamb. 1846) II. 153 fg. Denne Forf. anfører dem ordret efter Dr. Kirchenpauers Programm zur Einweihungsfeier der neuen Börse in Hamburg (1841) S. 41 fg.

havde indrettet en Brevbud-Cours fra Hamborg til Kjøbenhavn allerede førend den danske Brevbud-Cours synes at være kommen istand (1624), og 2) at den en Tidlang er vedbleven efterat den danske Bud-Cours var indrettet. Deraf følger endvidere, at de hamborgske Entrepreneurer for denne Cours i hine Aar have havt en Factor eller Postmester i Kjøbenhavn, der modtog de overbragte Breve og Pakker, omdeelte dem, der skulde blive paa Stedet, og sørgede for den videre Forsendelse af dem, der skulde andensteds hen. En saadan Agents Ansættelse var, idetmindste før 1624, en Nødvendighed, og han er formodentlig vedblevet siden, saalænge denne Bud-Cours var i Gang. Ved Siden af disse private hamborgske Postanstalter oprettede Rigs-General-Postmesteren Greven af Thurn og Taxis et Rigs-Postamt i Hamborg 1615, men formedelst de nordtydske Fyrsters Modstand indrømmedes ham kun de to ovenfor omtalte Courslinier til og fra Hamborg. Nord for Hamborg synes Rigs-General-Postmesteren ei engang at have forsøgt paa at udvide sin Virksomhed. Omtrent ved samme Tid eller kort efter oprettedes ligeledes et kongl. svensk og et kongl. dansk Postcomptoir, noget senere et brandenburgsk, et brunsvig-lüneburgsk og et mecklenburgsk Comptoir. Det er ogsaa sandsynligt, at de slesvig-holsteen-gottorpske Postanstalter, som vi senere (navnligen 1773) finde i Hamborg, ere oprettede i det 17de Aarh. Disse fremmede Postanstalter indskrænkede nu vistnok Hamborgernes egne private Postindretninger, men den stedse tiltagende Brug af saadanne Befordringsmidler gav dog vedkommende Bestyrere og Entrepreneurer en stedse stigende Indtægt af de Postcourser, som de vedligeholdt[12]. Naar den svenske Konge har oprettet sit i Hamborg værende Postcomptoir, kan jeg ikke med Sikkerhed angive. Efter en

[12]) Dr. Westphalen, a. St. S. 154 fg.

Ytring af Hegewisch, som anfører, at Kong Christian IV. ved Fredsslutningen i Sjørød bevilgede den svenske Konge at lade en svensk Post passere igjennem hans Stater til og fra Hamborg[13]), antager Falck[14]), at denne Gjennempassage begyndte 1612 (skal være 1613, i hvilket Aar Freden først sluttedes). Men den Sjørødske Fredstractat indeholder Intet herom. Dog maa en Convention desangaaende være sluttet ikke længe efter (maaskee til den samme Tid, da det indrømmedes den danske Konge at sende en Post igjennem det svenske Gebeet til Norge); thi af de Svenskes Besværinger (3die Post) ved Grændsemødet imellem Knærød og Alfsbek 1624, maa man slutte, at en saadan Gjennempassage af den svenske Post allerede i nogen Tid havde fundet Sted[15]), og af Fredstractaten 1645, Art. 20, seer man, at den svenske Regjering før den Tid havde en Postmester i Helsingør til at expedere denne Post. Altsaa har den svenske Regjering før Erhvervelsen af Bremen og Venden, ja endog før Deeltagelsen i Trediveaarskrigen havt en regelmæssig Postbeforbring igjennem de danske Provindser til Hamborg. Fra samme Tid har upaatvivleligen denne Regjering havt en Postcommissair eller Postmester i sidstnævnte Stad, der omdeelte de tilsendte Breve, besørgede dem, der havde et andet Bestemmelsessted sendte videre igjennem en eller anden af de herværende Postanstalter, og samlede og expederede de Breve, som ønskedes sendte til Sverrige. Da Hamborgs Magistrat ikke betragtede Postvæsenet som et Statsanliggende, og her derfor fandtes flere private ved Siden af fremmede Postanstalter, som hver havde sine særskilte Postcourser, saa var Ansættelsen af en saadan Agent, saaledes som allerede ovenfor blev bemærket, en Nødvendighed, og da

13) Gesch. d. H. Schlesw. u. Holstein unter dem oldenb. Hause IV. 26.
14) Handb. d. Schlesw. Holst. Privatrechts II. 508.
15) Slange Pag. 513.

vi finde, at den svenske Regjering senere havde en Postmester i Hamborg saa er der ingen Tvivl om, at en saadan har været ansat ligefra den Tid af, da denne svenske Postcours begyndte.

Naar den danske Postcours imellem Kjøbenhavn og Hamborg har begyndt, kan neppe bestemt afgjøres; thi det er vel muligt, at den har existeret som en privat Postanstalt før, maaskee endog længe før[16]) Kong Christian IV. ved Reskriptet af 22de Novbr. 1624 og Forordningen „om Postbudde“ af 24de Decbr. 1624 ordnede denne Brevbefordring, uden dog at berøve den sin Charakteer som en privat Anstalt, og satte den i regelmæssig Forbindelse med andre Postcourser igjennem hele det danske Rige. Forordningen taler ikke udtrykkeligen om nogen dansk Postcommissair eller Postmester i Hamborg, men den indeholder ei heller Noget, som kan vække Tvivl om, at en saadan er fra denne Tid af bleven ansat der, hvis han ikke var der iforveien; thi han kunde, som sagt, under de derværende Omstændigheder ei undværes. Naar denne danske Postmester i Hamborg samlede de Breve, som ønskedes affendte med den danske Post til Kjøbenhavn, saa greb han vistnok ind i den hamborgske Entrepreneurs (Botenmeister) Næring, som bestyrede den i Aaret 1602 oprettede Budcours imellem Hamborg og Kjøbenhavn, men paa samme Maade indskrænkede denne Entrepreneurs Commissair i Kjøbenhavn den danske Postanstalt i dens Virksomhed ved der at samle de Breve, som med de hamborgske Bud ønskedes sendte til Hamborg. Desuagtet forbød den danske Regjering ikke denne Brevsamling i Kjøbenhavn; thi den omtalte hamborgske Budcours bestod, som vi hørte ovenfor S. 586, endnu 1641 og formodentlig senere. Men desto mindre Grund havde den hamborgske Magistrat

---

16) Jvfr. K. Christian den 2den verdslige Lov Cap. 63.

til at forbyde den danske Postcommissairs Virksomhed i Hamborg. Der kunde ei heller være Tale om at forbyde den danske Regjering, hvad man allerede havde tilladt den svenske Konge, og til samme Tid eller noget senere tillod Churfyrsten af Brandenburg og Hertugerne af Brunsvig og Mecklenburg. Den hamborgske Magistrat vilde ikke selv befatte sig med Brev- og Pakkebefordring, men kunde ikke oversee, hvor fordeelagtigt det maatte være for Hamborg, som Handelsstad, at være Centrum for en stor Mængde Postlinier til alle Sider. Den saae derfor uden Tvivl ret gjerne saadanne Postcourser blive indrettede, om det endog skeete for fremmed Regning, og var formodentlig langt fra den Tanke at ville lægge dem nogen Hindring iveien. Det er derfor muligt, at man ei engang har søgt eller faaet af den hamborgske Magistrat nogen formelig Tilladelse til et saadant Postcomptoirs Oprettelse i Hamborg. Den voldsomme Fremgangsmaade, som Lübecks Magistrat den 2den Jan. 1697, da den havde bestemt at gjøre Postvæsenet i denne Stad og dens Gebeet til et Statsinstitut, tillod sig imod det danske ridende Postbud, og de Forhandlinger imellem den danske Regjering og Lübecks Magistrat, som vare en Følge deraf, vise tydeligt nok, at der ikke existerede nogen formelig Convention angaaende det derværende danske Postcomptoirs Berettigelse, uagtet der dog havde været et saadant i Lübeck næsten i et halvt Aarhundrede. — Det forundrer mig derfor ikke, at man i vore Archiver ei har fundet nogen Overeenskomst med Hamborgs Magistrat angaaende det danske Postcomptoirs første Oprettelse i denne Stad; thi jeg er endog temmelig vis paa, at der aldrig har existeret noget saadant Document. Ved stiltiende at tillade fremmede Postmestere i en lang Række af Aar upaatalt at expedere fremmede Poster indenfor Stadens Omfreds, gav Hamborgs Magistrat vistnok Vedkommende Hævd paa at bruge denne Virk-

somhed ogsaa i Fremtiden og at ansee sig berettigede dertil; men den har neppe anseet dette for noget Tab. Brevbefordringen, som den var i første Halvdeel af det syttende Aarhundrede, indbragte neppe stort Mere, end det, der kunde tilkomme Brevsamlerne og Brevdragerne for deres Umage og Arbeide. End ikke det tariske Postvæsen med det udstrakte Privilegium kunde den Gang svare Regning. [17]) Derfor var ogsaa det Udstyr, hvormed de fleste Postanstalter i Begyndelsen optraadte, meget tarveligt: det danske Postcomptoir i Hamborg var i en Deel af det 17de Aarhundrede i en Kjælder under et privat Huus. At der heraf skulde udvikle sig en Institution af det Omfang og den Betydning, som Postvæsenet i vore Dage har, kunde den Gang Ingen forudsee. — Men Hovedgrunden, hvorfor Hamborgs Magistrat ikke forbød fremmede Fyrster selv at expedere den Post, som de sendte til denne Stad, var dog den, at Magistraten ikke med nogen Ret kunde forbyde det, medmindre den kunde give Garantie for, at den, uden deres Medvirkning, skulde blive tilbørligen expederet. Men betragter man Forholdene, som de da vare, noget nærmere, saa vil man finde, at Magistraten ikke til nogen Nytte for Staden kunde give denne Garantie. Hamborg hørte, som vi vide, til de tydske Rigsstænder, som havde anerkjendt Keiserens Ret til at forlehne Huset Taxis med Postregalet, og derfor havde fundet sig i, at Greven oprettede en Postanstalt i denne Stad. At dens Virksomhed indskrænkedes til de to Postrouter, hvorpaa den formodentlig havde faaet Hævd, var kun en Følge af, at Nabolandenes Fyrster ikke erkjendte Keiserens Ret til at berøve dem deres Postregale, og selv vilde udøve det. Dersom Hamborgs Magistrat under disse Omstændigheder vilde i sit eget Navn have overtaget Be-

[17]) Matthias I. 115—123.

styrelsen af Postvæsenet, forsaavidt det ei henhørte under den taxiske Postanstalt, saa vilde den derved kun have banet Veien for Rigsarvepostmesteren til den Udvidelse af hans hamborgske Postamts Virksomhed, som han saa gjerne ønskede. Det vilde nemlig have været en let Sag for Rigsarvepostmesteren at udvirke hos Keiseren et peremtorisk bydende Mandat, som befalede Magistraten at afholde sig fra at befatte sig med Postvæsenet og at overlade dets Administration til Rigspostmesteren alene. En saadan Ordre vilde Magistraten neppe have kunnet negte Lydighed. Stadens Regjering vilde altsaa ikke have vundet Noget ved selv at overtage Bestyrelsen, men de private hamborgske Entrepreneurer, som for egen Regning vedligeholdt de ovenfor nævnte forskjellige Postcourser, vilde have tabt deres Indtægter deraf, og Stadens Borgere maaskee endog de Fordele, som disse Postforbindelser ydede dem; thi, naar disse Postcourser vare komne under det taxiske Postamts Bestyrelse, saa vare de blevne forvandlede til taxiske Postcourser; men, da Nabofyrsterne ikke vilde taale andre taxiske Postcourser igjennem deres Territorier, end de to, hvorpaa Rigspostmesteren havde faaet Hævd, saa maatte hine private hamborgske Postcourser, som kun bestode ved Nabofyrsternes Indrømmelser til Gjengjæld for den hamborgske Magistrats Indulgents i lignende Tilfælde, have gaaet ind, hvis ei disse Nabofyrster selv havde villet vedligeholde dem. Da saaledes den hamborgske Magistrat ved selv at overtage Postbestyrelsen kun havde Tab for Byens Borgere, men ingen Fordeel at vente, saa fulgte den med velberaadt Hu den Vei, som Forholdene selv syntes at anvise. Den betragtede ikke Postvæsenet som et Regale, hvis Bestyrelse tilkom Regjeringen, men lod det derimod uhindret fortsætte den Udviklingsgang, det selv havde begyndt. Derfor tillod Magistraten uden Modsigelse Nabofyrsterne, ligesom den,

efter keiserlig Befaling, havde tilladt Rigsarvepostmesteren, selv at expedere de Poster, som de sendte til eller fra Staden; derfor vedbleve de af Hamborgerne selv oprettede Postcourser at være, hvad de fra Begyndelsen af havde været, private, kun at Magistraten sørgede for, at Administrationen var paalidelig. Hamborgs Magistrat brugte altsaa, i denne Henseende, samme Fremgangsmaade, som, efter hvad vi ovenfor (S. 584) hørte, saa mange andre tydske Rigsstænder fulgte. De viste vel en vis passiv Lydighed mod Keiserens Bud, forsaavidt de tillode Rigsarvepostmesteren at indrette sine Postanstalter i deres Territorier, men de gjorde Intet, for at hævde disse i Almindelighed lidet yndede Postanstalter den udelukkende Ret til Postbeforbring, som han gjorde Paastand paa. I Hamborg forblev ogsaa paa den Maade den taxiske Postanstalts Virksomhed indskrænket til Expeditionen af de to omtalte Poster. De fremmede Fyrsters Postanstalter kunde Arvepostmesteren nemlig ikke fortrænge, idetmindste ei uden Magistratens Hjælp; thi ingen af disse Fyrster erkjendte Keiserens Ret til at bortforlehne deres Postregale, eller vilde taale nogen Indskrænkning af Rigsarvepostmesteren i dets Udøvelse. Han forsøgte gjentagne Gange forgjæves at faae Hertugen af Brunsvig-Lüneburgs Postanstalt i Hamborg ophævet eller indskrænket, som formeentligen gjørende Indgreb i hans Ret, netop fordi denne Fyrste havde maattet indrømme Rigsarvepostmesteren Ret til et Par Postrouter igjennem hans Lande. Hvad Hamborgernes egne Postanstalter angaaer, saa manglede det vel ikke paa keiserlige Befalinger til Tydsklands Rigsstænder, navnligen til Hamborgs Senat, at afskaffe alle egne Postanstalter og ikke at gjøre noget Indgreb i det keiserlige Postregale.[18] Men Senatet ad-

[18]) Matthias I. 116 fg. 121 fg. 124. F. Clemens, Hamb. Chron. S. 243.

lød ikke Befalingen, og Rigsarvepostmesteren drev formodentlig ei videre derpaa, da han maatte erkjende, at de private hamborgske Postanstalters Ophævelse ikke kunde nytte ham det Allermindste, da de, formedelst Rabofyrsternes Modstand, ikke vilde kunne fortsættes som tariske Poster, men vilde for Størstedelen blive optagne af disse Fyrster og altsaa expederede af deres Postmestere i Hamborg.

Idet nu den slesvig-holsteenske provisoriske Regjering i forrige Aar (1848) paastod, at den kongelige danske Postanstalt i Hamborg skyldte den Landshøihed, som de holsteenske Grever og Hertuger fordum udøvede over Hamborg og dets Territorium, sin Tilværelse, og at den altsaa ikke var en kongelig dansk, men en hertugelig holsteensk Anstalt, har den enten ikke kjendt, eller aabenbart misforstaaet de Forhold, hvorunder denne Postanstalt opstod, og den hele Maade, hvorpaa vort Postvæsen fra først af blev indrettet. Jeg mener nemlig, at den ovenfor givne Fremstilling af Forholdene, som de virkeligen vare, maa gjøre det aldeles klart, at man ved Oprettelsen af den danske Posterpedition i Hamborg ikke havde den fjerneste Tanke om at ville gjøre nogen Høihedsret over denne Stad gjældende. Hvad den danske Regjering herved tillod sig, var intet Andet, end hvad flere tydske Rigsstænder tillode sig i mange Medstænders Stæder, der vare i samme Tilfælde, som Hamborg; det var den samme Ret, som flere tydske Rigsstænder, der ikke havde noget Skin af Herredømme over Hamborg, udøvede i denne Stad; ja, det var det Samme, som Magistraten tillod den svenske Konge paa en Tid (før hans Deeltagelse i Trediveaarskrigen), da han slet ikke stod i nogen politisk Forbindelse med Tydskland eller Hamborg. At den danske Regjering eiheller betragtede en saadan Posterpedition i en fremmed Stad som Udøvelse af noget Herredømme over fremmed Territorium, sees deraf, at Kong Christian IV. tillod

Hamborgerne at have en Posterpediteur i Kjøbenhavn og Kongen af Sverrig at have en egen Postmester i Helsingør. Det Samme følger ogsaa uimodsigeligen deraf, at Kong Frederik III 1650 oprettede en Postanstalt i Lybek (hvor ogsaa Hertugen af Gottorp maa have havt en saadan) af samme Art, som den i Hamborg, uagtet Staden Lybek allerede fra Aaret 1226 af var en fri Rigsstad og tilligemed sit rigsumiddelbare Territorium aldeles uafhængig af de holsteenske Grever og Hertuger. Her kan altsaa ikke noget Overherredømme have berettiget den danske Konge til at oprette en Posterpedition. Og dog blev den oprettet. Man indvende ikke, at Vilkaarene, hvorunder man tillod en dansk Postmesters Virksomhed i Lybek, vare ganske andre, end i Hamborg. De vare oprindeligen, det vil sige fra A. 1650 til 1697, de samme i begge Stæder, men undergik fra den Tid af en Forandring i Lybek, hvis Magistrat, med Hensyn til Postvæsenet havde friere Hænder, end Hamborgs. Da nemlig Rigsarvepostmesteren hverken havde gjort, eller formedelst Nabofyrsternes Modstand, nogensinde kunde gjøre sit Privilegium gjældende i Lybek, saa bestemte Lybeks Magistrat, efter de nordtydske Fyrsters Exempel, sig til, fra Begyndelsen af Aaret 1697 selv at overtage Postvæsenets Bestyrelse paa Rigsstadens Territorium, og vilde fra den Tid af ikke taale nogen fremmed Posterpedition. Men den danske Regjering vilde ikke finde sig i at opgive en Ret, hvorpaa der nu havdes næsten halvhundredaarig Hævd, og Striden herover bilagdes ved en Overeenskomst, hvorved Kongen indrømmede, at den danske Post for Fremtiden skulde expederes af Staden Lybeks Postmester, men han skulde, med Hensyn til denne Deel af sin Virksomhed modtage en Instrux af det danske Postamt i Kjøbenhavn, og aflægge Regnskab til dette for det af ham i denne Henseende Oppebaarne. Havde Hamborgs Magistrat med nogen Fordeel til samme Tid kunnet

man indskrænket sig til Befordring af Breve og smaae Pakker ved gaaende Bud. Den hele Indretning var saare simpel, og behøvede intet kostbart Materiel. Regjeringen forbeholdt sig at udnævne Directeurerne og at tages paa Raad af disse ved Postmestrenes Udnævnelse. Den tilstod visse af Postvæsenets Betjente, naar de ingen borgerlig Næring ellers dreve, i Fredstid Frihed for borgerlige Tyngder og Postbudene fri Overfart over Færgestederne; men iøvrigt bestyredes Postvæsenet aldeles som et privat octroyeret Handelsselskab. Dets Betjentes Lønninger bestode i en vis Qvotadeel af den bestemte Brevporto, og vare aldeles afhængige af dennes Størrelse. En Postmesters Bestilling var i denne Periode formodentlig kun af ringe Omfang, ofte forbunden med en anden Næringsvei, og kan maaskee passende sammenlignes med en Classelotterie-Collection i vore Dage. En dansk Postanstalt af denne Beskaffenhed kan derfor neppe have gjort synderlig Opsigt i Hamborg, ligesaalidt som den samtidige hamborgske Postexpedition i Kjøbenhavn. Ved den Reform, som Frederik den 3dies Forordning af 30te Novbr. 1653 regulerede, men som allerede var indført noget iforveien (maaske allerede 1650), bleve de gaaende Bud ombyttede med ridende og kiørende, og foruden den ridende Brevpost imellem Kjøbenhavn og Hamborg indrettedes tillige en ugenlig Pakkepost paa denne Route, som befordrede baade Gods og Passagerer. Et saadant Postvæsen krævede en Mængde Kræfters Samvirken og et ikke ubetydeligt Apparat. En dertil svarende dansk Postanstalt i Hamborg maa allerede dengang have været et ganske anseeligt Etablissement, af samme Slags, som den siden 1615 der bestaaende tarisske Postanstalt. Det var altsaa egentligen i denne anden Periode af vort Postvæsens Historie, at der erhvervedes Hævd paa at have en saadan udvidet og fuldstændig dansk

Postanstalt i Hamborg, imedens paa samme Tid den hamborgske Budcours paa Kjøbenhavn ophørte, formodentlig forbi den ei kunde concurrere med den danske ridende Post. Det Postvæsen, som erhvervede denne Hævd, var en vistnok ved kongeligt Lovbud ordnet, auctoriseret og understøttet, men forresten ganske privat Anstalt, hvis Bestyrelse havde sit Sæde i Danmarks Hovedstad, Kjøbenhavn, og hvis Entrepreneur og Chef havde Titel af kongelig dansk General-Postmester, men iøvrigt bestyrede Anstalten med uindskrænket Magt, indsatte og afsatte Postmestere o. s. v. At kalde den af en saadan General-Postmester indsatte Postmester i Hamborg en hertugelig holsteensk Embedsmand og den af ham indrettede og vedligeholdte Postanstalt i Hamborg en hertugelig holsteensk Postanstalt vilde være stridende mod al Logik. Et særskilt Postvæsen for den kongelige Andeel af Hertugdømmerne existerede ikke. Endog paa en Tid, da de fleste Institutioner vare forskjellige for Kongeriget og Hertugdømmerne, var vort Postvæsen absolut kun eet. Vil man kalde dette Postvæsen en dansk Institution, og altsaa den dertil svarende Postanstalt i Hamborg en dansk Postanstalt, saa troer jeg, at vort ældre Postvæsens hele Indretning berettiger os dertil. Men om man endog vil betragte den hamborgske Postanstalt, som fælleds for Kongeriget og den kongelige Andeel af Hertugdømmerne, paa Grund af, at det danske Postvæsens Bestyrelse udstrakte sin Virksomhed ogsaa over disse Lande, saa gjøres derved intet Skaar i Kongerigets Ret til at have en Postanstalt i Hamborg; thi det er i ethvert Tilfælde det danske Postvæsen, som har erhvervet Hævd paa denne Anstalt. Siden Aaret 1711 er Intet foregaaet, der kunde svække den saaledes erhvervede Ret; thi jeg anseer det for afgjort, at Ingen kan tabe

Lykkeligviis lader vort Postvæsens ældste Historie ingen Tvivl om Kongerigets Ret i denne Henseende tilbage. Tage vi Kong Christian IVdes Forordning af 24de December 1624, hvorved Postvæsenet i disse Lande først ordnedes, for os, saa ville vi finde de samme Hovedpostlinier, som endnu gjennemskjære Danmark og Hertugdømmerne, allerede her trukne. (Provindserne hiinsides Sundet vare naturligviis tagne med.) Middelpunktet eller det Sted, hvorfra alle Hovedpostlinierne gaae ud i det østlige Danmark, er Staden Kjøbenhavn, paa Halvøen Staden Kolding. I Kjøbenhavn havde Postvæsenets Bestyrelse sit Sæde. Denne Bestyrelse bestod af 4 kjøbenhavnske Kjøbmænd, een af det islandske, een af det ostindiske Handelsselskab, een af Klæde- og een af Silke-Compagniet, hvilke dertil beskikkedes af Kjøbenhavns Magistrat. Denne kjøbenhavnske Direction beskikkede og afskedigede Postmestrene, altsaa ogsaa Postmesteren i Hamborg, Postbudene og øvrige Postbetjente naar Behov gjordes, Postmestrene dog kun med Kongens eller hans Statholders Raad og Bevilling; den gav dem fornødne Instruxer, bestemte, hvilke Dage Posten skulde afgaae, og Tiden, hvori Veien skulde tilbagelægges o. s. v. Postvæsenets Indretning ifølge denne Forordning er saaledes i sit egentlige Væsen en dansk Institution. I Forordningens Indledning angives ogsaa Hensigten at være „Ordinarie Budde offuer alt vort Rige Danmark at anrette". Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen nævnes slet ikke i dette Actstykke. Men det danske Postvæsens Administration udstrakte vistnok sin Virksomhed tillige over Hertugdømmerne; thi Hovedrouten, imellem Kjøbenhavn og Hamborg gik over Korsør, Nyborg, Middelfart, Kolding, Haderslev, Flensborg, Rendsborg og Itzehoe, altsaa midt igjennem begge Hertugdømmerne, og de Forpligtelser med Hensyn til Postvæsenet, som i Forordningen paalægges de Kjøbstæder, hvor der vare Stationer, maae ogsaa ansees paalagte

danske Postamt sammesteds. Denne Foranstaltning, en naturlig Følge af, at den storfyrstelige Andeel af Holsteen nu var bleven forenet med den kongelige Andeel, hvis Postvæsen altid var blevet bestyret som en uadskilt Deel af det danske Postvæsen, forandrede naturligviis ikke i mindste Maade sidstnævnte Postamts Charakteer som en kongelig dansk Postanstalt.

---

en Ret, som han har, og factisk udøver, fordi han tidligere har været uvidende om dens egentlige Oprindelse, og støttet den paa en urigtig Grund. Hvis det derfor skulde findes, hvad vel er muligt, at den danske Regjering i det 18de Aarhundrede ved Forhandlinger med Hamborgs Magistrat om Postvæsenssager nu og da har beraabt sig paa de holsteenske Hertugers Overherredømme over denne Stad, som Grund til den danske Konges Ret til at have en Postanstalt i Hamborg, saa kan en saadan Vildfarelse, der hidtil har været uden Følger, ikke nu gjøres gjældende til Skade for den danske Krone tvertimod de klare Beviser for, at hiin Ret hverken var grundet eller kunde grundes paa det omtalte Overherredømme. Efterat Kongen af Danmark havde afkjøbt den danske Familie, som havde faaet arvelig Forlehning med Postregalet i den danske Stat, denne Besiddelse, og tilfredsstillet dens Krav paa Erstatning ved (1732) at overlade den et til Kronen hjemfaldet dansk Lehnsgrevskab i Nørrejylland (Løvenholm), var den det danske Postvæsen tilhørende Postanstalt i Hamborg bleven den danske Krones umiddelbare Besiddelse. Kongelige Postembedsmænd traadte i Stedet for de private, en Direction af flere Medlemmer overtog General-Postmesterens Functioner; men iøvrigt blev Forholdet uforandret. Da Kong Christian VII ved det bekjendte Mageskifte i Aaret 1773 var kommen i Besiddelse af den forhen storfyrstelige Deel af Holsteen, maatte Regjeringen først affinde sig med Familien Wedderkop, der var arveligen forlehnet med Postregalet i dette Land, før dets Postvæsen kunde blive underlagt det kjøbenhavnske General-Postamts Bestyrelse. Det skeete derfor først ved Begyndelsen af Aaret 1776. Den dertil hørende storfyrstelige Postanstalt i Hamborg blev nu forenet med det kongelige

danske Postamt sammesteds. Denne Foranstaltning, en naturlig Følge af, at den storfyrstelige Andeel af Holsteen nu var bleven forenet med den kongelige Andeel, hvis Postvæsen altid var blevet bestyret som en uadskilt Deel af det danske Postvæsen, forandrede naturligviis ikke i mindste Maade sidstnævnte Postamts Charakteer som en kongelig dansk Postanstalt.

Tillæg

til

„Beviis for at H. Bogbinder den yngre og A. Bogbinder vare Brødre" (ovenfor S. 329—39).

Det er ovenfor (S. 333—336) bemærket, at Hans Bogbinder i A. 1549 maa have været tilstede i Brysſel ved de danske Underhandlinger om Afſindelsen med Christian d. 2dens Døttre. Her fik han Leilighed til at forestille den indflydelsesrige Hr. Mogens Gyldenstierne, D. R. R., Vigtigheden for sig af personligen for den afsatte Konge at kunne anholde om sit Tilgodehavende hos denne, og fik det Raad at henvende sig til Christian d. 3die med Ansøgning om sikker Leide og Tilladelse til en Sammenkomst med sin gamle Herre. Denne Ansøgning (Lybek, den 28de December 1549) var understøttet med skriftlige Anbefalinger af Hertug Magnus af Meklenburg og dennes Gemalinde Elisabeth, Christian d. 3dies Søster (22de November s. A.). Copier, saavel af Ansøgningen som af Anbefalingsskrivelserne, sendte han under 28de December til Hr. M. Gyldenstjerne, gjennem sin Ven, Borgermesteren i Malmøe, Jørgen Kock. Samtlige disse Breve følge her efter de af Hr. Registrator Kall Rasmussen godhedsfuldt meddelte Afskrifter af Originalerne i det kongelige Geheime-Archiv.

E. C. Werlauff.

1.

Durchleuchtigster, Großmechtiger Konnigk, Ewern Konniglichen Wirden sein Vnser freundtlich gantzwillig Diensthe vnd was Wir mehr Liebes vnd Guts vermugen iederzeit zuuorn. Gnedigster Konnigk, freundtlicher, lieber Her Oheim vnd Schwager, Vns hat der erbar, vnser lieber besonder Johan

Buchbinder bitlich ersucht ihne an Ewer Konniglich Wirde vorbitlich zu uerschreiben, das ihme Ewer Konniglich Wirde Ihr schrifftlich, sicher, vnbefart, christlich Gleite, das er Ihr Konnigreyche, Furstenthumbe vnd Herschafften seiner Gelegenheit nach vnbestrickt aus vnd ein durchziehen vnd Konnig Christiern in seynen eigenen Sachen seiner nhastendigen Besoldunge vnd außgelegten Geldes halber ansprechen muge, gnediglich mitteylen vnd vergunnen wolle. So haben Wir ihme solch sein zimliche Bith fuglich nicht abschlagen konnen vnd, wiewol Ewer Konnigliche Wirde ohne das einiedern in pillichen Sachen Furdernus vnd gnedigen Willen zu erzeigen gneigt, so bitten Wir doch freuntlich Ewer Konniglich Wirde wollen ihne vmb Vnsernt Willen solch Ir christlich, sicher Gleit mitteylen vnd ihne in seinen eigenen Sachen Konnigk Christiern anzusprechen gnedigst vergunnen vnd ihme vmb Vnsernt Willen gnedigen Willen erzeigen, damit er dieser pillichen Furdernus bey Ewer Konniglichen Wirden fruchtbarlich geniessen muge, das seint Wir widerumb kegen Ewern Konniglichen Wirden alzeit freundtlich zu uerdienen willig. Datum Gustrow Freitags nach præsentationis Mariæ (22de Nov.) Anno etc. xlix[to].

Magnus, von Gots Gnaden Herzogk zu Meckelnburgk, Furste zu Wenden, Administrator des Stiffts vnd Graue zu Schwerin, Rostock vnd Stargart der Lande Herre.

Udskrift til Christian den 3die.

(Original med paatrykt Segl.) *)

---

*) Hertuginde Elisabeths Forskrift er omtrent ligelydende med denne og udstædt samme Sted og Dag. Orig. med paatrykt Segl.

2.

Myn willige tieneste oc wenligh helssen tylforn sendt met waar herre, kære Jurgen sunderlige gode wen, iegh kandh icke forholle eder fornumstighet, hworledis ath iegh haffuer wærit strenger herre hær Magnus Gyldenstiernne tyl ordtz vdj Brussel oc er paa hans s. (hans Strænghedsj) wenlige tylbudh oc ridderlige fortrøstelsse nu kommen hydh tyl Lubeck. Er forthi myn wenlige bøn oc begerde tyl eder, ath y paa myne wegne wille forhandle mit beste hoss hans s. oc offuerantworde hans s. thesse copier, naar y thennom læst haffwe, hwilcke ære vthcopiert aff naagle forscrifftter*), som høgbornne første hertoch Magnus aff Mechelenborch ꝛc. oc hans naadis førstinne naadeligen mygh medh betengt haffwe; sender eder ocsaa en copie aff myn suplicatie tyl kon. mat., begerendis y wille y alle maade uidere raade mit bæste. Jegh haffuer ganscheligen thendh fortrøstingh tyl ko. mats goedhedh oc myldhedh, ath, ithet hans kon. mt. oc rigffens raadh ere nu wenligen fordragne met konnyngh Christiern, for hwes skyldh iegh vdj naagle aar er kommen vdj ko. mat. oc the gode herrer rigffens raadh vnaade, thet hans kon. mat. oc the gode herrer wille naadeligen vnde mygh ath stædis konning Christiern tyl ordtz vdj myne nødtørtige sager oc thet vdj theris nærwærilsse, som hans ko. mat. ther mæst tyltroendis worder, oc widere vnde migh hwes naade iegh aff konningh Christiern forwerffwe kandh, hwickedh ske kandh foruden kon. mat. oc rigffens schade, theßligest ath migh ocsaa naadeligen motte stædis fry oc feilig vbestricht vdj naagle maade ath

*) ɔ: Anbefaling. Denne Betydning af Ordet Forskrift savnes i Vidensk. Selskabs Ordbog, hvor dog forekommer forskriver, ɔ: anbefaler ved en Skrivelse.

reise ingh oc vdh egemmel hans ko. mats. riger oc førstedommer, inghtyl iegh kommer vdi mit beholdh, frelsse oc trøghet, tyl saalenge iegh erligen orloff forwerffwe kandh aff høgborne første hertoch Friderich, pfaltzgraff, churf. etc., hwes tienere iegh ennu er paa konningh Christierns wegne, som hans naadis pasport vthwise skal*). Kære Jørgen, saa migh ey stædis maatte ath komme konning Christiern tylordtz oc nyde thendh forscrifft, som handh mygh naadeligen vndendis worder, thertylmet ath drage fry oc feillich ingh oc vdh vbestricht vdi naagle maade aff hans kon. mats riger oc førstedommer igen y mit beholdh, trøghet oc frelsse, thesligest ath iegh worder saa wel forwardt met rigsens raadtz pasport oc christelige leyde, som met kon. mats. leyde oc pasport, tha gøris thet intthet behoff, ath myndh herre her canceler**), s. herre her Magnus oc eder wisshedh widere vmage k. mat. oc the gode herrer rigssens raadh paa myne wegne, oc skal wære mygh nock, ath iegh haffuer holdet thendh tylsangh, som iegh hagde vdi Brussel tylsagt s. herre her Magnus Gyldenstiernne.

Gudh alsommegtiste, hwilcken som haffuer befaldh al offwerichedh swerdh ath straffe thermet the onde oc beschermme the gode, handh straffe migh for syn retferdichedh met ko. mats. wrede oc swerdh, søger iegh andet vdi thenne handel endh først myn egen nødtørtichet oc siden kon. mat., hans k. naadis erffwinge, rigssens raadh oc menige rigssens ingbyggere ath tiene, ythet iegh som thendh alderminste oc vforstandigste rigsens vndersaate kunne were nøtte ath brugis vdi naagen sagh, som erligh waare, rigedh tyl beste, thet kenne gudh, hwilcken iegh eder og eder kære Hustru befaler

---

*) Jfr. ovenfor S. 333.

**) Johan Friis til Hesselager.

2.

Myn willige tieneste oc wenligh helssen tylforn sendt met waar herre, kære Jurgen sunderlige gode wen, iegh kandh icke forholle eder fornumstighet, hworledis ath iegh haffuer wærit strenger herre hær Magnus Gyldenstiernne tyl ordtz vdj Brussel oc er paa hans s. (hans Strænghedś) wenlige tylbudh oc ridderlige fortrøstelsse nu kommen hydh tyl Lubeck. Er forthi myn wenlige bøn oc begerde tyl eder, ath y paa myne wegne wille forhandle mit beste hoss hans s. oc offuerantworde hans s. thesse copier, naar y thennom læst haffwe, hwilcke ære vthcopiert aff naagle forscrifffter*), som høgbornne første hertoch Magnus aff Mechelenborch ꝛc. oc hans naadis førstinne naadeligen mygh medh betengt haffwe; sender eder ocsaa en copie aff myn suplicatie tyl kon. mat., begerendis y wille y alle maade uidere raade mit bæste. Jegh haffuer ganscheligen thendh fortrøstingh tyl ko. mats goedhedh oc myldhedh, ath, ithet hans kon. mt. oc rigssens raadh ere nu wenligen forbragne met konnyngh Christiern, for hwes skyldh iegh vdj naagle aar er kommen vdj ko. mat. oc the gode herrer rigssens raadh vnaade, thet hans kon. mat. oc the gode herrer wille naadeligen vnde mygh ath stædis konning Christiern tyl ordtz vdj myne nødtørtige sager oc thet vdj theris nærwærilsse, som hans ko. mat. ther mæst tyltroendis worder, oc widere vnde migh hwes naade iegh aff konningh Christiern forwerffwe kandh, hwickedh skæ kandh foruden kon. mat. oc rigssens schade, theßligest ath migh ocsaa naadeligen motte stædis fry oc feilig vbestricht vdj naagle maade ath

*) ɔ: Anbefaling. Denne Betydning af Ordet Forskrift savnes i Vidensk. Selskabs Ordbog, hvor dog forekommer forskriver, ɔ: anbefaler ved en Skrivelse.

reise ingh oc vdh egemmel hans ko. mats. riger oc førstedommer, inghtyl iegh kommer vdj mit beholdh, frelsse oc trøghet, tyl saalenge iegh erligen orloff forwerffwe kandh aff høgborne første hertoch Friderich, pfaltzgraff, churf. etc., hwes tienere iegh ennu er paa konningh Christierns wegne, som hans naadis pasport vthwise skal*). Kære Jørgen, saa migh ey stædis maatte ath komme konning Christiern tylordtz oc nyde thendh forscrifft, som handh mygh naadeligen vndendis worder, thertylmet ath drage fry oc feillich ingh oc vdh vbestricht vdj naagle maade aff hans kon. mats riger oc førstedommer igen y mit beholdh, trøghet oc frelsse, thesligest ath iegh worder saa wel forwardt met rigsens raadtz pasport oc christelige leyde, som met kon. mats. leyde oc pasport, tha gøris thet intthet behoff, ath myndh herre her canceler**), s. herre her Magnus oc eder wisshedh widere vmage k. mat. oc the gode herrer rigssens raadh paa myne wegne, oc skal wære mygh nock, ath iegh haffuer holdet thendh tylsangh, som iegh hagde vdj Brussel tylsagt s. herre her Magnus Gyldenstiernne.

Gudh alsommegtiste, hwilcken som haffuer befaldh al offwerichedh swerldh ath straffe thermet the onde oc beschermme the gode, handh straffe migh for syn retferdichedh met ko. mats. wrede oc swerdh, søger iegh andet vdj thenne handel endh først myn egen nødtørtichet oc siden kon. mat., hans k. naadis erffwinge, rigssens raadh oc menige rigssens ingbyggere ath tiene, ythet iegh som thendh alderminste oc vforstandigste rigsens vndersaate kunne were nøtte ath brugis vdj naagen sagh, som erligh waare, rigedh tyl beste, thet kenne gudh, hwilcken iegh eder og eder kære Hustru befaler

*) Jfr. ovenfor S. 333.

**) Johan Friis til Hesselager.

met al tiensthaftighet. Screffuit vdj Lubeck thendh 28 Decembris aar etc. 1549.

Eders goedwillige
Hans Bogebynder.

Udskrift:

Erligh welfornumstigh mandh Jørgen Kock, Burmestere vdj Malmø, wenligen tylscreffuit.

(Original med H. Bogbinders Haand. I det paatrykte Segl hans Bomærke og derover H. B.)

3.

Myn ydmyge willige tieneste oc wenligh helssen met waar herre. Kære herre her Magnus, eder strenghet werdis ath wide, hworledis iegh paa eder strenghets mundelige oc scrifftelige fortrøstelsse oc wenligh tylbudh er nu kommen hydh tyll Lubeck, stillendis aldelis mit hoff tyl gudh, ko. mat., myndh herre her canceler oc eder strenghet. Orsagen, hworfaare iegh er ey førre kommen hydh eller oc ey førre screffuit haffuer, wil iegh gyffwe eder strenghet tylkenne, naar som helst gudh wil, mygh stædis ath komme eder strenghet tylordz. Strenger herre her Magnus, ythet mygh naadeligen forundis aff kon. mat. oc the gode herrer rigssens raadh en christelige leyde oc trøgk pasport ath komme ko. Christiern tylordz oc nyde thendh forscrifftwelsse, som thendh gode herre mygh tha vnde wil, begerde iegh gansche gernne ath bruge eder gode raadh, førendh iegh handlede met naagen widere y thenne sagh.

Jegh sender eder strenghet twenne forscrifter tyl kon. mt. aff høgbaarnne første hertoch Magnus aff Mechelenborch oc hans naadis førstinne, thesligest ocsaa en suplicatie tyl k. mat., bedendis ydmygen, eder s. wille senne thennom myndh

herre her canceler, ath the met thet første maatte komme kon. mat: tylhende, oc førdre widere hoff hans strenghet mit bæste. Thet wil iegh gernne som en plichtige tienere altydh wære offwerbøden ath forskylle y alle rædelige maade. Hermet eder strenghet oc eder strenghets kær frwe oc børn gudh thendh alsommegtiste befalendis. Screffuit vdj Lubeck then 28. Decembris aar etc. 1549.

Eder strenghedhs
willige tienere
Hans Bogebynder.

Udskrift: Erligh welbyrdigh herre oc strenge ridder her Magnus Gyldenstiernne ydmygen tylscreffuit.

(Original, helt skreven med Hans Bogbinders egen Haand; i Seglet et Bomærke og derover H. B.)

4.

Durchleuchtigister, Großmechtiger Konig, Ewr. Kon. Mt. seindt mein vnderthenig, geflieſſene vnd stetteswillige Dinste hochstes Vormogens alzeit zuuorn. Gnedigister Herr, wiewoll ich auß Erforderung meiner anliegenden vnd hochdringendenn Notturfft vorlengst vnd zum hochsten vorursachet E. K. Mt. in Vnderthenikeitt bittlich anzulangen, das ich Konig Cristiern, E. K. Mt. Hern Veitern, etzliches vorgestreckten vnd sonsten austendigen Geldes halben mundtlich in eygener Person ansprechen möchte, gnediglichen vorgonnen vnd vorlauben wolden, habe ich solches bey Ewr. Kon. Mt. zu suchen in langes Bedencken gestellett dieser Vrsachen, das ich mich ie befarte, das Ewr. Kon. Mt. vnd des Reichs Radt zw Dennemarck durch meyne getrewe vnd vnderthenige Dienste, so ich hochgemelten Konig Cristiern, Ewr. Kon. Mt.

Hern Vettern, als meiner ordenthlicher vnnd natturlichen Oberkeitten, domals mit Darstreckung Leibes vnd Vermogens erzeigett, solches mir armen Vnderthonen zw einer Vngnade oder Widerwillen gelangenn lassen. Dieweill ich aber von vielen Anderen, die inn gleichmessiger Beschwerlikeit etwan gehafftet, sondern auch dem gestrengen vnd erntuhesten Hern Mangnus Guldenstern, Rittern, vnd des Reichsradtt zw Dennemarck Mitgeliebt auch Vorwanten, Ewr. Kon. Mt. Guethe vnd Sanfftmutikeitt hochlich berhuemet höre vnd wie Ewr. Kon. Mt. sich iegen Anderen, die Ew. Kon. Mt. vnd dem loblichenn Reichsradth zw Dennemarck etwan dergestalt widerig gewesen mit Vorzeichnus des so zuuorn gescheen, auch Erstattunge irer Condition, Hab vnd Guether auffs guedigiste erzeigett*) vnd darneben bedacht, wie ich in den Handelungen mit hochgemelten Konig Cristiern nicht anders, als einen getrewenn Vnderthanen vermoge seiner Eydespflichten gepueret, mich vorhaltten, das mir auch Ewr. Kon. Mt. als ein loblicher vnd hochuorstendiger Furste in notturfftiger Rechtes Bewhegunge der Sachen sollichs zu keinen Vngnaden ermessen oder gelangen lassen, bin ich bewogen worden neben dem, das wolgemelter Her Mangnus Guldenstern mir zu solchen ann Ewr. Kon. Mt. vndertheniglichen zu supplicirn der Sachen zum besten selbsten geratten, Ewr. Kon. Mt. mit vndertheniger Bitt anzufallen, das Ewr. Kon. Mt. mir so ein gnediger Konig vnd Herre sein wolde vnd mir armen Vnderthonen gnediglichen vorgonnen, das ich in Beysein Ewr. Kon. Mt. etzlicher Verordenten, domit ich anderer Sachen nicht beargwonet werde, hochgemeltten Konig Cristiern personlich möchte anredenn vnd wes mir bey

*) Flere Exempler herpaa forekomme i Allens Breve til Chr. II. og Fred. I. Historie. I. S. 248. 393. 447. 455. 501.

Seiner Kon. Wirden noch ausstendig zu fordern vnd damit ich mich dester sicherer zutroisten mit einem gnugsamen vnd in geburlicher Form begriffenen cristlichen vnnd freysichern Geleydthe gnediglichen thun begnaden vnd mich dieser Vorschrifften, welcher ich mit grosser Schworheit vnnd Vnkosten erlanget, vortreglich geniessen lassen, welchs ich vnbefartt Ewr. Kon. Mt., des Reichs Radt zu Dennemarck vnd beiderseitt ire Vnderthane, Diener vnd Beuelhaber, mich dohinn an hochgemelten Konig Cristiern verfuegt mein sachenn außrichten vnd widerumb an meyne Gewarsam ane Vorletzunge, Hindernuß vnd einige Beschwernusse kommen moge. Bin der trostlichen Zuuorsicht, Ewr. Kon. Mt. werdenn Irer Mt. vnd des Reichs Ratthe halben mir solchs gnediglichen beiegen lassen, das bin ich vmb Ewr. Kon. Mt. hochstes vnd vngespartes Fleisses in aller Vnderthenikeitt mit Darstreckung Leibes vnd Guethes zuuordienen stetteswillig. Datum Lubeck den achtvndzwanzigisten Decembris Anno etc. 49.

Ewr. Kon. Mt.
vnderthenige vnd stettes-
williger Diener
Johan Buchbinder.

Udskrift:

Dem Durchleuchtygisten, Großmechtygistenn Furstenn vnd Hern, Herren Cristian, zw Dennemarck etc., meynem gnedigisten Herrenn.

(Original; med samme paatrykte Segl, som under de Foregaaende.)

Hern Vettern, als meiner ordenthlicher vnnd natturlichen Oberkeitten, domals mit Darstreckung Leibes vnd Vermogens erzeigett, solches mir armen Vnderthonen zw einer Vngnade oder Widerwillen gelangenn lassen. Dieweill ich aber von vielen Anderen, die inn gleichmessiger Beschwerlikeit etwan gehafftet, sondern auch dem gestrengen vnd erntuhesten Hern Mangnus Guldenstern, Rittern, vnd des Reichsradtt zw Dennemarck Mitgeliedt auch Vorwanten, Ewr. Kon. Mt. Guethe vnd Sanfftmutikeitt hochlich berhuemet höre vnd wie Ewr. Kon. Mt. sich iegen Anderen, die Ew. Kon. Mt. vnd dem loblichenn Reichsradth zw Dennemarck etwan dergestalt widerig gewesen mit Vorzeichnus des so zuuorn gescheen, auch Erstattunge irer Condition, Hab vnd Guether auffs gnedigiste erzeigett*) vnd darneben bedacht, wie ich in den Handelungen mit hochgemelten Konig Cristiern nicht anders, als einen getrewenn Vnderthanen vermoge seiner Eydespflichten gepueret, mich vorhaltten, das mir auch Ewr. Kon. Mt. als ein loblicher vnd hochuorstendiger Furste in notturfftiger Rechtes Bewhegunge der Sachen sollichs zu keinen Vngnaden ermessen oder gelangen lassen, bin ich bewogen worden neben dem, das wolgemelter Her Mangnus Guldenstern mir zu solchen ann Ewr. Kon. Mt. vndertheniglichen zu supplicirn der Sachen zum besten selbsten geratten, Ewr. Kon. Mt. mit vndertheniger Bitt anzufallen, das Ewr. Kon. Mt. mir so ein gnediger Konig vnd Herre sein wolde vnd mir armen Vnderthonen gnediglichen vorgonnen, das ich in Beysein Ewr. Kon. Mt. etzlicher Verordenten, domit ich anderer Sachen nicht beargwonet werde, hochgemeltten Konig Cristiern personlich möchte anredenn vnd wes mir bey

*) Flere Exempler herpaa forekomme i Allens Breve til Chr. II. og Fred. I. Historie. I. S. 248. 393. 447. 455. 501.

Seiner Kon. Wirden noch austendig zu fordern vnd damit ich mich dester sicherer zutroisten mit einem gnugsamen vnd in gebürlicher Form begriffenen cristlichen vnnd freysichern Geleydthe gnedigliehen thun begnaden vnd mich dieser Vorschrifften, welcher ich mit grosser Schworheit vnnd Vnkosten erlanget, vortreglich geniessen lassen, welchs ich vnbefartt Ewr. Kon. Mt., des Reichs Radt zu Dennemarck vnd beiderseitt ire Vnderthane, Diener vnd Beuelhaber, mich dohinn an hochgemelten Konig Cristiern verfuegt mein sachenn außrichten vnd widerumb an meyne Gewarsam ane Vorletzunge, Hindernuß vnd einige Beschwernusse kommen moge. Bin der trostlichen Zuuorsicht, Ewr. Kon. Mt. werdenn Irer Mt. vnd des Reichs Ratthe halben mir solchs gnediglichen beiegen lassen, das bin ich vmb Ewr. Kon. Mt. hochstes vnd vngespartes Fleisses in aller Vndertheniкeitt mit Darstreckung Leibes vnd Guethes zuuordienen stetteswillig. Datum Lubeck den achtvndzwanzigisten Decembris Anno etc. 49.

Ewr. Kon. Mt.
vndertheniger vnd stettes-
williger Diener
Johan Buchbinder.

Udskrift:

Dem Durchleuchtygisten, Großmechtygistenn Furstenn vnd Hern, Herren Cristian, zw Dennemarck etc., meynem gnedigisten Herrenn.

(Original; med samme paatrykte Segl, som under de Foregaaende.)

Historisk Literatur og Kritik.

25. Om det danske Sprog i Angel, af *E. Hagerup.* Kiöbenh. 1854. 127 S. 8.

26. Oplysninger og Bemærkninger om det danske Folkesprog i Sønderjylland (især i Mellem-Slesvig) af N. Mørk Hansen, Sognepræst i Felsted i Lundtoft Herred. Kbh. 1854. 52 S. 8.

27. Det danske Sprogs Enemærker i Slesvig, betragtede fra Kirkens og Skolens Synspunkt, af Dr. *H. N. Clausen.* Kbh. 1854. 39 S. 8.

Det første af de ovenfor nævnte sproghistoriske Skrifter (fra Slutningen af 1853) vakte, da det udkom, en ikke ringe, heller ikke ufortient Opmærksomhed.*) Det vil saaledes være unfornødent, at gjøre dette Tidsskrifts Læsere bekiendt med dets Tilværelse; hvorimod Skriftets Indhold og dets dobbelte Tendents og Interesse, den linguistiske og den politiske, kan give Anledning til en noget nærmere Betragtning af Materien.

Hvad der i Hr. Pastor Hagerups Skrift factisk er lagt for Dagen, har ligesom forundret og overrasket Folk; nemlig, at man har faaet et skriftligt og linguistisk Beviis for, at der i den nord-

*) Det blev, saasnart det var udkommet, omtalt med Berømmelse næsten i alle Dagblade, f. for Ex. Anmeld. i „Flyveposten" 1853, Nr. 301; i „Berl. Tidende" 1853, Nr. 300; — og Artikelen „Angelboernes Mundart" (af Prof. P. Hiort) „Flyvep." 1853. Nr. 303. 304. 1854. Nr. 1.

vestlige Deel af det saakaldte Landskab Angeln (eller i Sognene Store og L. Solt, en Miil S. for Flensborg) endnu findes et levende danskt Almuesprog. Det har overrasket Nogle, fordi den Mening var temmelig almindelig: at det Danske i Angeln hos den nærværende Generation var meget nær ved at uddøe, eller forsvinde af Talen; at kun enkelte Gamle endnu imellem sig selv brugte deres danske Mundart; o. s. v. Nu derimod begynder saa at sige Hr. Hagerups Forerindring eller „Indledning" med disse Sætninger: „at den gode Angelbo kalder sig Tydsk, uagtet hans Modersmaal er jydsk"; — „at det daglige Omgangssprog imellem Mand og Mand er Danskt"; — at der „ved alle Sammenkomster og Gilder høres kun Danskt"; — „at der i „Sogneraadet", bestaaende af 10 Medlemmer foruden Præsten, „ikke høres en tydsk Sætning"; — at „en Mand fra en fiernere (slesvigsk?) Egn", nylig indflyttet i Hovedsognet, klagede over, at han ikke forstod sine Bymænd i deres „Sankelse" (Bystævne) „fordi han ikke kan Danskt"; — at endogsaa Personer, indvandrede fra tydsktalende Egne, „efter faa Aars Forløb gaae over til Dansken" (ɔ: til at tale danskt.) Man har egentlig ingen Grund til at undres over, at disse Beretninger her ere optagne og læste som nye Opdagelser; da det er bekiendt, hvor lidt man i vor Tid er tilbøielig til, i det som hører til Dagens Spørgsmaal og Interesser, at søge historisk og factisk Oplysning i tidligere Kilder, eller i saadanne, som enten helde, eller tænkes at helde til en anden Side, end den, man selv holder sig til. Det er dog ikke mere end 10 Aar siden, at den overhovedet meget omhyggelige, grundige og upartiske Forfatter af Værket over „Slesvigs Kirkeforfatning" i et andet Skrift ligefrem nævner Angeln som et Landskab, hvor man ikke finder noget Spor til at der har været prædiket Danskt, „endskiøndt Folkesproget overhovedet er det danske".*)

Hvad herved synes uimodsigeligt, og hvad Hr. Hagerup yderligere ved en baade grammatisk og lexicalsk Dialectlære har beviist, er at Bymændene — og saaledes vel overhovedet den voxne mandlige

*) Angeln, historisch beschrieben von Dr. H. N. A. Jensen. Flensb. 1844. S. 144.

Befolkning i de omtalte to angelske Sogne — tale en sønderjydsk-dansk Mundart, som er saa fuldstændigt levende og bevaret hos Almuen, at baade en Dialectologie (Lydlære og Bøiningslære) og et Idioticon, en Sogne-Ordbog, der indeholder over 850 Artikler, deraf kunde fremstilles. — Derimod kan det ikke lades ubemærket at Hr. Hagerup vel paa Titelbladet nævner det danske Sprog i Angeln; men i Bogen overhovedet kun omtaler sit Pastorat, eller de to Sogne Store og Lille Solt (i Flensborg Provsti) som Sprogkilde for bemeldte Arbeider; og ingensteds udtrykkelig nævner noget om, at han har benyttet Sproget i andre Dele eller Sogne af Angeln, til at berige sin Ordbog, eller til at udfylde og oplyse sin Dialectologie. Vi maae saaledes sige: at hans Dialectlære gielder nærmest og udtrykkelig for Sognene Solt; det er ikke Almuesproget i hele Angeln, men kun i de to nordvestligste Menigheder i Landskabet, som han har fremstillet og oplyst; og det er almindelig bekiendt i Hertugdømmerne, at netop i disse Sogne er det meste af dansk Sprogstof tilbage i Angeln. — At imidlertid Sprogforhold af samme Art finde Sted, og at den samme Mundart, eller en lignende, endnu tales af Almuen i flere Sogne og andre Egne af Angeln, er sandsynligt; men det er ingensteds udtrykkelig sagt, eller lingvistisk beviist af Hr. Hagerup. En saadan Forholdsmæssighed maa vi dog saa meget mere forudsætte, da flere af Forfatterens Ytringer, enten ligefrem eller middelbart, af ham anvendes endog paa det hele Angeln; eller han udtrykker sig ved enkelte Leiligheder saaledes, som om han havde den hele Angelske Almue og dens almindelige, eller herskende Talesprog for Øie.*)

Hvad Forfatteren siger, i sin Indledn. S. IV. V—VII., og hvad den gaaer ud paa: at det væsentlig er den voxne Deel af Almuen, „mange gamle Folk", (S. IV.) „alle voxne Personer", (S. V.) Sognemænd „som en Forreining fører til Præstegaarden" (S. V.) o. s. v. hvilke baade forstaae Dansk, og kunne tale i deres danske Mund-

*) Saaledes S. VII. „Spørges nu hvad er det da for Dansk, som Angelboen tale? — saa er hans Svar altid: Vor Dansk duer ikke", o. s. v. S. IX. X. omtaler Forf. „de Anskuelser om den angelske Dansk, som nærværende Arbeide leverer Beviser for." (Jvf. S. XIII. XIV. XIX. XX. m. fl. St. hvor Angelsk Sprog nævnes uden al Indskrænkning.

art, naar de ville det: dette bekræfter deels denne Mundarts levende Tilværelse; men det bestyrker ogsaa, hvad der synes at fremgaae af andre Ytringer hos Forf. (S. IV—VII.) nemlig: at det først skulde være i den sildigere Tid, efter den opvakte slesvig-holstenske Agitation, at den danske Talebrug i Angeln (eller i Sognene Solt) betydeligt svækkedes, og gik tilbage. Det hedder saaledes (uagtet hiin anførte, ganske ubetingede Sætning S. III: „det daglige Omgangssprog imellem Mand og Mand er Dansk") strax derefter, S. IV: „Den opvorende Ungdom (i Pastoratet?) taler indbyrdes Plattydsk; og det samme er for en Deel Tilfældet med yngre Tienestefolk og unge Ægtefolk." — Ikke desmindre tilføies, at endog „før Forandringen i Skolesproget, gaves her (i Pastoratet?) neppe noget Barn paa en halvsnees Aar, som jo kunde udtrykke sig paa Dansk." (S. IV. V.)

Heraf synes Resultatet efter Hr. Hagerups Ord, at blive følgende: at Børnene i Pastoratet (thi om dette maa her dog overalt nærmest være Tale) lære den sønderjydske Mundart som Modersmaal fra Unge af; men at de tillige, (hvorledes? siger Forf. ikke udtrykkeligt) i Opvæxten lære Plattydsk, hvilket „den opvoxende Ungdom indbyrdes taler;" hvorimod der „endnu findes mange gamle Folk, som ikke kunne udtrykke sig paa Plattydsk, trods den udelukkende tydske (nemlig høitydske) Underviisning, de i Barndommen have faaet." (S. IV.) Det sidste er, med Hensyn til Skoleunderviisningens Virkning, aldeles ikke forunderligt, eller unaturligt. Thi hverken dansk- eller tydskfødte Børn, som faae nok saa god høitydsk Skolelærdom, ville derved lære at udtrykke sig paa Plattydsk: saa lidt som nogen dansk Mand, oplært i danske Skoler, eller af danske Lærere — ja om han end siden var bleven til en nok saa ægte dansk Skandinav — derfor kan udtrykke sig paa Svensk; ja han vil ei engang, uden Samlevnet og lang Fortrolighed med Almuen i Jylland, kunne udtrykke sig i den jydske Dialect.

Det plattydske Sprog-Element, som hverken er Skolesprog eller Bogsprog, maa altsaa dog existere ved Siden af det danske, hos visse Folkeclasser eller Alderselasser af Almuen i Angeln; og det maa have existeret i længere Tid, siden ikke blot den „opvoxende Ungdom", Tienestefolk o. s. v. indbyrdes tale det; men at der

„saa godt som i alle Huse sielden tales andet (af Forældrene) end Tydsk (ↄ: Plattydsk) til Børnene;" endskiøndt slige ældre Bønderfolk „indbyrdes bruge deres gamle (ↄ: danske) Maal." (S. IV.) Rimeligviis maa vi vel antage: at et saa besynderligt Sprogforhold ikke er eens i hele Angeln; at Almuesproget hos de sydlige og østlige Menigheder i Landskabet Angeln er, og allerede lang Tid har været, om ikke udelukkende, dog overveiende plattydsk; og at Hr. Hagerups Skildring af det hele Sprogforhold kun er factisk begrundet i det, som finder Sted i hans Pastorat. — At man savner en bestemt og udtrykkelig Oplysning herom i Forf.s Indledning, og at man kunde ønsket sig grammatiske Jævnførelser, og Berigelser af den angelske Ordbog fra andre Egne af Angeln, uden for de to Menigheder i Solt: dette er Savn, som vel en senere Udgave af Bogen kan og vil afhielpe. Vi komme nedenfor til at omtale de Bidrag, som en anden Forf. har givet til videre Oplysning af den angeldanske Dialect, og dens Udstrækning i Landskabet; og hvorom det kan siges, at han har givet dem mere foranlediget, end afhængig af det Hagerupske Skrift.

Naar vi endnu om Indholdet, og den ledende Grundtanke i Hr. Lic. Hagerup's Skrift ville tilføie en eller anden kort Bemærkning: da maa vi begynde med Erkiendelsen af den afgiorte Fortieneste, som Forf. har erhvervet sig ved Samlingen af det angelske Idioticon, som den rigeste specielle sønderjydske Ordsamling der hidtil er offentlig leveret. Den indeholder omtrent 870 Artikler; hvoriblandt dog endeel kun angive bekiendte Ords Udtale, eller Ordenes i den angelske Mundart fra det sædvanlige forskiellige Kiøn, m. m. Det er ligefuldt en betydelig Ordsamling fra et enkelt Pastorat, og den viser, hvor meget Udbyttet, som de to Nabosogne have givet, kan ventes beriget, naar der samledes med lige Omhu trindt omkring i alle Egne af det dansktalende Slesvig. I Molbechs danske Dialect-Lexikon, som Hr. Hagerup jævnlig, skiøndt ikke overalt, har sammenlignet og anført, forekommer i det hele ikkun omtrent 315 sønderjydske Almuesord; da Udgiveren uheldigviis til denne danske Mundart kun har havt utilstrækkelige Materialier, der fornemmelig bestod i de Outzenske Ordsamlinger, hvis ydre Beskaffenhed paa mange Steder giorde dem ulæselige, og forhen havde afskrækket Andre fra at benytte dem. Imidlertid findes der blandt

de tre hundrede Artikler i Dial. Lex. et ikke ringe Antal mærkelige sønderjydske Ord, som mangle i den Hagerupske Samling; blandt dem ogsaa enkelte, som efter Outzen, ere angelske; f. Ex. **Ham**, at **hime**, at **ninge**, at **pimle**, **Quolster**, **Rullersteen**, m. fl. — Uden at gaae ind paa enkelte Ordforklaringer,*) der kunde fremkalde Tvivl og Erindringer, kunne vi derimod ikke lade den Fortieneste uberørt, at Forf. har fulgt den rigtige Grundsætning for et Idioticon eller en Landskabsordbog, ved en Deel Ords Forklaring, som fordre eller indbyde til saadant, at knytte ethnographiske eller statistiske Oplysninger til de egentlig lexicalske. Naar man saaledes f. Ex. efterlæser Artiklerne Aftægt og Sætningsmand, Bol, Bolsmand og Bonde, Gade, Gilde, Gaard og Huus, Kaad eller Kaadsted, Ottemand, Sankelse, Skaffer, Stok, Sysselfolk og flere: da vil man træffe belærende Oplysning om Adskilligt, der høre til Angelboernes Folkeskik, Levemaade og communale Indretninger.

Om Forfatterens linguistiske Synsmaade og almindelige Anskuelser, med Hensyn til den sønderjydske Mundart, som han, ved Jagttagelser over samme i et Par Sogne paa Østsiden, har dannet sig; vil det bl. a. kunne bemærkes, at han i sin „Indledning" paa flere Steder synes deels at ansee det saakaldte Angeldanske i og for sig selv som en almindelig Typus for den hele sønderjydske Dialect; deels at betragte denne Mundart mindre fra et reent dialectologisk Standpunkt, end med et mere almindeligt Sproghensyn, som om der særdeles i Angeln, eller om man vil i Hertugdømmet Slesvig, var giemt, og nu opdaget en næsten ubekiendt Skat for det danske Tale- og Skriftsprog. Endelig indeholder Hr. Lic. Hagerup's Indledning adskillige Yttringer, der have en national-politisk Tendents, som er Skriftets strengt linguistiske Indhold uvedkommende. — Alle disse Punkter ere meer eller

*) Saaledes f. Ex. ved Ordene **Byskop**, (om Byskieppe jfr. dansk Glossar. S. 130) **drage** (som Forf. vil giøre til det samme som **droga**, **dröie** (jvf. D. Glossar. S. 163); **Hambolt**, **Handel** (hvor Forf. uden Grund vil tillægge den i høi Grad paalidelige og sagkyndige Schade en Misforstaaelse); **Lav**, **lerre** (ledig), **lække**r, **Seier**, **stive** (som Forf. vil giøre til eet med støde) og fl.

mindre optagne, og tildeels ved Tillæg udvidede i de ovenanførte, i „Flyveposten" indrykkede Artikler.

Herved kan imidlertid først, som almindelig Erfaringssætning, anmærkes: at den Angeldanske Dialect overhovedet ikke er andet, end den jydske, eller med noget mere indskrænket Benævnelse, den sønderjydske Sprogart, saaledes som den tales i et vist Distrikt af Hertugdømmet Slesvig. Dertil kunne vi føie den Tillægssætning: at naar Talen er om sønderjydsk Mundart, maa man ikke tænke sig nogen Sprog- eller Dialectgrændse, dannet ved Kongeaaen. Det jydske Almuesprog, i dets eiendommelige Charakteer og Modsætning til det ødanske Talesprog, og til Skriftsproget, har upaatvivlelig et giennemgaaende Sprogskiel, som bl. a. frembyder sig i Brugen enten af den i visse Tilfælde adskille og forudsendte eller af den Substantiverne vedhængte bestemte Artikel (æ Mand, og Manden). Dette Sprogskiel (som i øvrigt forkynder sig i flere Særegenheder, end denne) er — som man oftere har bemærket — endnu ikke ret nøie, efter Herreds- og Sognegrændser, undersøgt, oplyst og geographisk bestemt; endskiøndt man veed, at Adskillelsen i Almindelighed er saa streng, at Sprogskiellet som oftest falder sammen med Herreds- eller Sogneskiel. Men der gives ikke allene en stor Deel Afskygninger eller Nuancer i det jydske Dialectsprog, igiennem hele Halvøen fra Skagen ned til Slien, som fortiente ganske nøiagtige Undersøgelser og Meddeling af Sprogprøver; der gives tillige saadanne Forskielligheder i Legemsskikkelse og Ansigtsdannelse hos Vestjyder og Østjyder, som efter sagkyndige Iagttageres Mening tydeligt udmærke en Stammeforskiel imellem begge, der bestyrkes ved hiin mærkværdige Sproggrændse, som deler den jydske Mundart. Anm. vil til Oplysning om disse Forhold, afskrive følgende Sted af et Brev (fra A. 1834) fra Digteren St. St. Blicher, der var en grundig Kiender af Sproget og Folket i Jylland:

„Den Grundforskiel i den jydske Dialect, der ytrer sig i Bru-„gen af den præpositive og postpositive Artikel (den sidste, eller „gothiske (?) Artikel hersker nemlig i en Deel af Aalborg og Aarhuus „Stift, samt den østlige Deel af Viborg Stift — eller omtr. i de „fire Syssler Aabo-, Ommer-, Himmer-Syssel og Vend-

„syssel*), ytrer sig ogsaa deels i Udtalen, deels i Folkets phy-„siske Beskaffenhed. I Henseende til den første, da er Øster-„jydernes Udtale langsommere, stundom slæbende, noget modu-„leret eller syngende; Vesterjyderne (nemlig Indbyggerne i „Thye, Mors, hele Ribe Stift, samt de vestlige Strøg af Aarhuus „og Viborg Stift) tale derimod med en hurtigere, mere stødende, man „kunde næsten sige „knærkende" Accent. Ligeledes findes imel-„lem begge en paafaldende physisk Ulighed. Østjyderne have „blødere, trindere Former, mere runde eller ovale Ansigter, en „lysere Hudfarve, lyseblaa Øine, og i Ungdommen næsten uden „Undtagelse guult Haar. Der gives blandt dem mange smukke „Folk af begge Kiøn; og de have temmelig Tilbøielighed til Fedme. „Vesterjyderne derimod have skarpere Former og Knokkelbyg-„ning, lange Ansigter, hvis Omrids mere nærmer sig Firkanten, „og fremstaaende Kindbeen; deres Hudfarve falder noget mørkere, „graalig eller undertiden guulladen; Øinene ligeledes dunklere, „grønne eller brune. De ere i det Hele magrere; Qvindfolkene „fornemmelig høie og smalle; hvorimod Østlandets falde lavere „og tykkere."

Det tør saaledes ansees som afgiort (skiøndt ikke fuldstændigt oplyst) at der findes tydeligt udprægede Egenheder, som udmærke den mere nordlige, eller rettere nordøstlige Folkestamme i Jylland, tilligemed dens Dialect, fra den sydvestlige. Om den sidste, som vel overhovedet er den fra Skriftsproget mest afvigende jydske Mundart, finder man en nogenlunde tilstrækkelig grammatisk Oplysning, og et Par korte, men charakteristiske og godt opfattede Sprogprøver i det lille Skrift: „Nogle grammaticalske Bemærkninger over den vesterjydske Dialect, m. m. udg. af Lic. th. J. V. Bloch." (Horsens 1837.) Til denne slutter sig nu nærmest Hr. Hagerups grammatiske Udvikling af den Angelske Dialect; ligesom Sønderjyllands Almuesprog overhovedet slutter sig til Jyllands sydvestlige Dialect. Udviklingen hos Hagerup er, især i Lydlæren, noget udførligere, men derimod fattes ganske de saa at sige uundværlige Sprogprøver af den Angelske Dialect.

*) Mærkeligt er, at Beboerne paa Samsø, hvis Sprog ellers i det Hele er jydsk, ikke bruge Pron. a, men jeg.

I den ovenfor berørte Artikel (som tillægges Hr. Prof. P. Hjort) er meddeelt adskillige Angelske Talemaader, som ikke ere hentede fra Hr. Lic. Hagerups Skrift, men som det synes fra egen Erfaring og Samtale med Almuen i Landskabet. Dog angiver heller ikke denne Forfatter noget bestemt Sted eller Sogn i Angeln, hvor de høres og ere optegnede. Han fremhæver derimod med Vægt, at disse for det danske Øre strax mærkelige Sprog-Elementer, tilkiendegive deres Slægtskab, ikke med Plattydsk, men med vort danske Maal; og vil deraf overhovedet bevise, at Angelboen „taler en kiærnedansk Mundart, med de sædvanlige Klang- og Farvebrydninger, som characterisere Provindsdialecter den hele Verden over." Hvad denne Forf. forstaaer ved kiærnedansk er ikke udtrykkelig angivet; men det er let at see, at han derved ikke mener andet, end et Sprog, der i Roden, i sin Bygning og grammatiske Organisme, er dansk — ikke tydsk. Han kan derimod ikke mene, at der f. Ex. skulde være mere dansk Kiærne i Angelboernes, end i den sjællandske Mundart; tværtimod er den sidste for saa vidt mere dansk, som den ligger vort almindelige danske Sprog, eller det dannede Tale- og Skriftsprog nærmere.*) Angelboernes Dialect kan ikke være nogen anden end

*) Om dette siger Hr. Mørk Hansen, S. 5 med god Grund: „Skriftsproget er Folkets (Nationens) egentlige Sprog; thi det er dets (dette Folks) Skriftsprog; det eneste berettigede og sande skriftlige Udtryk af dets Tale." — Denne Sætning kan upaatvivlelig behøve i nærværende Tid at indskærpes. Man er saa ivrig i at forfølge den formeente Opdagelse (som ikke engang for 100 Aar siden af Pontoppidan blev betragtet som andet, end en bekiendt Sag) at Almuens Talesprog i Nord-Slesvig, uagtet lange Tiders Sprogtvang og Sprogtryk, endnu bestandig er (og var) dansk i Bygning og i Hovedmassen af Sprogstoffet. Dette er unegtelig et for Sproghistorien interessant og lærerigt Phænomen, der som saadant fortiener den nøiagtigste Undersøgelse og Belysning. Sagen er ikke strax afgiort ved nogle Ordsamlinger og grammaticalske Beviser. Man kan saaledes spørge: hvorfor taler Almuen i en stor Deel af Skaane endnu den skaansk-danske Dialect, uagtet man over hele Skaane i over 150 Aar ikke har havt andet Skole- og Kirkesprog, end det svenske? — Endvidere: hvorfor er det celtiske Sprog uddød i Kent-Shire, og sygner hen i Wales og Høiskotland, og hvorfor var det nederlandske Sprog nær ved at gaae under i det franske i hele Belgien, imedens

den sønderjydske; saaledes maatte den egentlig snarere kaldes en jydsk-dansk, end en kiærne-dansk Sprogart. Det havde i øvrigt været ønskeligt, at denne Forf. havde kunnet fuldstændigt oplyse, hvorvidt det „Kiærnedanske" egentlig er udbredt, og om det endnu naaer over hele Angeln; da vi ei have fundet Vished herom i Hr. Hagerups Skrift. — Naar han derimod tillige forsvarer den Angelske Mundart imod dem, som kalde denne, og den hele slesvigske Dialect „Patois", „Jargon", „Sprachgemisch" og „corrumpirtes Dänisch": da er et saadant Forsvar egentlig overflødigt. Man veed paa den ene Side, at de, som fra den tydske, eller slesvig-holstenske Side have villet fraliende Almuen i Nord-Slesvig, eller en betydelig Deel af Hertugdømmet, Danskheden i deres Modersmaal, (f. Ex. Advocat Heiberg, Diaconus Wolfesen, det Brockhausske Conversations-Lexikon, og fl.) paa en ynkelig og latterlig Maade have prostitueret sig*); eller de have endnu ikke bevist andet, end hvad man har sagt for meer, end 100 Aar siden: „at Landets allerældste, egentligste og rette Sprog er ingenlunde Tydsk, men Dansk — skiøndt mange forstandige Folk af Landets Indbyggere knap ville troe det." **)

Paa den anden Side er det ligesaa besynderligt, om Nogen i Nationalitetens Hede vil paastaae, at der ikke findes „Patois" (ɔ: Dialect-Sprog og Udtale) og „Sprachgemisch" i Slesvig; da Enhver, der kiender det danske Almuesprog i dette Hertugdømme, især Sønden for Haderslev, ikke kan være uvidende om, hvor lidt velllydende, og hvor lidt forstaaeligt det mangengang er (endogsaa paa Als) for den, som mangler længere Omgang med Folket og Fortrolighed med Dialecten; eller hvor lidt det sønderjydske danske Maal har kunnet undgaae, i Aarhundreders Løb at fordærves og forvanskes ved Opblanding baade med Plattydsk og Høitydsk. Naar vi allerede hos Chr. Pedersen finder, at man for meer end 300 Aar siden ved „Flensborger-Dansk" forstod slet, ufor-

tydsk Sprog og Literatur har holdt sig ved Siden af Fransk, og endnu trives godt i Elsas?

*) Endeel Exempler herpaa findes anførte i Skriftet af Hr. Mørk Hansen S. 6. 7.

**) E. Pontoppidan: „Om det danske Sprogs Skiebne i Sønderjylland." Bid. S. Skr. I. S. 57.

staaeligt Dansk: saa kan Ingen, der kiender Sprogets Historie i Slesvig, vente sig, at det nu, der hvor det tales af Almuen paa Landet, skulde være bedre. Der ligger ikke mindste Forringelse, enten for Modersmaal, eller for National-Æren, i at være et Forhold bekiendt, som ikke ophæver den factiske Sandhed: at Talesprogets Grund og Organisme derfor ligefuldt fra Arildstid har været og endnu er dansk i en stor Deel af Sønderjylland. At det antidanske eller slesvig-holstenske Parti paa mange Maader har villet benegte og omstøde denne Sandhed, har været en vel beregnet Undersundighed, som dog omsider hos enhver Sagkyndig og Sprogkyndig maatte blive latterlig.

Det er ligesaa afgiort, at der gives et fra Grunden af dansk Sprogdistrict i Hertugdømmet, som i Vesten et oprindeligt frisisk, og et tredie i Syden, der saa længe har været nedersaxisk eller plattydsk, at man ikke med historisk Vished kan angive, hvor længe dette Sprogforhold sønden for Slien og Treenen har existeret. Hvad nu det danske Tungemaal i den nordøstlige Deel af Slesvig angaaer, saa forholder det sig dermed, ikke anderledes, end med Sproget i hele Nørrejylland. Almuens danske Talesprog i Slesvig er en fra den siællandske forskiellig Mundart; og det er en særegen Afskygning af det jydske Dialectsprog. Enhver Sprogprøve, man vil optage i det danske Sprogdistrikt, maa bevise dette; og det er ligesaa lidt nogen Forhaanelse eller Fornærmelse at nævne den sønderjydske Dialect (paa Fransk: „patois") i Modsætning til det almindelige danske Skriftsprog, som naar vi paa samme Maade omtale den vesterjydske, den vendsysselske, den østjydske, den fyenske Dialect, o. s. v.

Det vil vare nogen Tid endnu, inden man med den kolde og rolige Upartiskhed, som den rene linguistiske Betragtning fordrer, undersøger og fremstiller de slesvigske Sprogforhold. Man kan dog vel efterhaanden, naar den reiste Giæring og det konstigt ophidsede Nationalhad lægger sig, vente sig en saadan Stemning hos flere Præster og Skolelærere, der have bedst Leilighed til at kiende og oplyse Almuesproget og dets Dialectologie, at de baade ville følge Hr. Hagerups Exempel ved at samle Bidrag til en slesvigsk-dansk Ordbog; og derhos tilveiebringe og bekiendtgiøre, fra forskiellige Sogne i ethvert Herred, hvor den jydske Mundart tales i

Slesvig, **Sprogprøver** af samme og lignende Art, som den af Hr. Mørk-Hansen meddeelte Prøve, der er taget af „den sønderjydske Mundart saaledes som den tales mellem Aabenraa og Flensborg." (S. det ovenanf. Skrift S. 20—23.) Den Sidestilling som her er giort af bemeldte Sprogprøve, opfattet og meddeelt ved en bondefødt, ved Skaarups Seminarium dannet slesvigsk Skolelærer, med den oprindelige Fortælling af Steen Blicher i den jydske Mundart fra Viborg-Egnen, er meget lærerig; og der gives, under Forudsætning af den strengeste Troskab i Opfatning og Giengivelse, ikke let noget bedre Middel, end dette, til at fremstille det klareste, anskueligste Sprogbillede af alle Nuancer i Sprogets Mundarter og Almuesmaal i Danmarks forskiellige Egne og Provindser.

Efterhaanden som den eensidigt nationale og polemiske Betragtning af Sprogforholdene i Slesvig vil give Plads for den virkelige videnskabelig-philologiske, kan man haabe, at der, saaledes som en Begyndelse er giort af Hr. Hagerup, vil komme saadanne linguistiske Bidrag til den jydske Dialect-Lære for Lyset, der fra Grunden ville opklare denne Mundarts Charakteer og Egenheder, og fremstille dens sande Forhold, saavel til de ældre germaniske Stammesprog, nemlig Islandsk eller Gammel-Nordisk, Frisisk og Angelsaxisk; som til de øvrige danske Mundarter, og særdeles til den siællandske, hvorfra vort Skriftsprog og forædlede Talesprog er udgaaet. — Man vil da vel ogsaa engang komme til den Overbeviisning, at der hverken tabes noget for Folk eller Sprog ved at erkiende et saa tydeligt og factisk Sprogforhold, som den **jydske** Dialects Tilværelse baade i Nørre- og Sønderjylland; ligesom dens stærkt udprægede Eiendommelighed, og mangen organisk Forskiellighed fra Skriftsprogets overhovedet siællandske Grammatik; og den kiendeligt fremtrædende stærkere Blanding af saxiske og angelsaxiske Elementer i Jydernes Mundart, end i Øboernes.

Men endnu er en saadan Adskillelse imellem den linguistiske Undersøgelse af den slesvig-danske eller sønderjydske Dialect, og de Sprogforhold i Hertugdømmet, som frembringe de skadelige Conflicter imellem **to** (eller, naar man regner det Frisiske med) **tre** Almuesprog, vanskelig at tilveiebringe. Fra begge Sider herske endnu baade Animositet og Eensidighed, og hindre ved mange

Leiligheder den sande, factiske Fremstilling af Forholdene. Det har allerede længe været uimodsigeligt og historisk oplyst, at det danske Folkesprog har været fortrykt i Slesvig, og at det rene eller forædlede danske Skriftsprog lige til 1848 ikke har kunnet komme til at udvikle sig eller at gjøre sig gjeldende i denne Deel af det danske Rige; hvorfor man kan sige, at de dansktalende Slesvigere af alle Stænder egentlig heller ikke have havt nogen Literatur. I den danske have de ikke kunnet blive ordentlig deelagtige; og den tydske kunde dog aldrig blive national og hiemlig i den hele Folkekreds, hvor Almuen fra Barnsbeen talte en dansk Dialect, og hvor der ogsaa tildeels, allerede før 1848, fandtes dansk Kirke- og Skolesprog. — Men dette Forhold maa da ogsaa engang blive erkiendt som factisk. Man maa fra tydsk Side engang holde op med den taabelige Snak: at Slesvig er et tydsk Land, og at Slesvigernes Modersmaal er tydsk; som f. Ex. Advocat Heibergs Ytringer, (anf. i Hr. Mørk-Hansens „Oplysninger og Bemærkninger" S. 8, Anm.) Da man i flere Aarhundreder ikke har kunnet drive det til, at fortydske den hele slesvigske Almue: saa maa man nu, da Hertugdømmets politiske Forhold, som integrerende Deel af det danske Monarkie, er definitivt afgiort, finde sig i, at Regieringen, i Landets danske Sprogkreds fra Kongeaaen til Slien, giver Folkesproget Leilighed til efterhaanden at tage Deel i den Udvikling og Forædling, hvortil det danske Tungemaal har hævet sig i Midten af det 19de Aarhundrede. Dette er en simpel, fornuftrigtig Fordring, som kun en blind, egoistisk eller fanatisk Parti-Aand kan ville modsige eller modsætte sig.

Man har længe i den slesvig-holsteenske Talebrug sagt meget ondt om den danske „Propaganda" i Slesvig; men man har vogtet sig for, at lade Historien tale om den i Aarhundreder vedvarende tydske eller holstenske Propaganda, hvis Virkninger og Resultater nu atter ere bragte for Dagen (ligesom tilforn i tidligere Skrifter af Pontoppidan, Outzen, Werlauff, Paulsen, og fl.) i den nyeste sprog-statistiske og politiske Afhandling af Hr. Prof. Clausen, hvis Titel findes ovenfor. Den har bl. a. samlet flere historiske Data og Beviissteder af Ytringer, som endnu ere faldne i den slesvigske Stænderforsamling 1853, og som lægge for Dagen, hvorledes Partiaand og Partiskhed ikke undsee sig ved

at forvanske den factiske Sandhed. Det synes vel at være en vægtig og betydende Opposition, naar man seer (Clausen, S. 4) at der i 109 Petitioner fra 48 Sogne, og i 107 enkelte Skrivelser, med i Alt 5500 Underskrifter, er indløbet Begiering om „Gjenindførelse af det tydske Sprog", saaledes som det brugtes i Kirker og Skoler før 1850, der, hvor Regieringen efter den Tid har sat tidligere Lovbud om det danske Sprogs Indførelse i Kraft. Men, hvad Petitioner i vor Tid betyde, er ikke stort. Dette kiender man alt for godt i Danmark — hvor den demokratiske og antimonarkiske Opposition hvert Øieblik har sat dette Maskineri i Bevægelse — til at vi skulde lægge nogen Vægt paa de anti-danske Petitioner fra 48 Sogne i Slesvig. Man maatte, i Fald disse skulde betyde noget, vedlægge enhver af dem det Vidnesbyrd fra en omreisende, af Regieringen udnævnt Commission: at Petitionernes Samling og Underskrift var erhvervet uden alle ophidsende Midler, og uden al vildledende Overtalelse af slesvigholstenske Partimænd. Og hvorledes vilde det vel, dersom man havde havt en lignende Control i Danmark, see ud med Betydning og Resultat af vore lollandske, holbekske, kiøbenhavnske, og andre antiministerielle Petitioner?

Vi kunne ikke Andet, end være enige med Hr. Mørk-Hansen (S. 41) deri, at det danske Folkesprog, saaledes som det lever hos en stor Deel af den slesvigske Almue, maa gives „den naturlige og mægtige Støtte, som det skal have i Skriftsproget, saaledes som det findes i gode Bøger, i Prædiken, i de Dannedes Tale," o. s. v. dersom Almuen virkelig skal hæves til Bevidsthed om, at den har et forædlet Modersmaal. Vi maae ligeledes, med Prof. Clausen, finde det simple og retfærdige Resultat af „de nationale Blandingsforhold" i Slesvig at være dette: „at en lige Berettigelse af Dansk og Tydsk maa høre til de første Betingelser for Landets indre Ordning;" og dertil hører upaatvivleligt og nødvendigen: at i Districter og Sogne hvor Almuens Talesprog er Dansk, maa der findes dansk Underviisning i Skolerne. Vi troe neppe, at nogen nok saa tydsksindet Pen i nærværende Øieblik drister sig til at modsige en saa klar og afgiort Sætning. Man forsøger kun at forslandske sig bag den Indvending: at i mange Menigheder, som regnes til de danske, tales

der ikke virkeligt Danskt, (som en dansk Amtmand Warnstedt 1845 udtrykte sig) men „ein corrumpirtes Sprachgemisch." (Clausen S. 13. Anm.) Dersom et saadant Udsagn ikke udgik fra Partiaand og en konstlet Uvidenhed om de rigtige Forhold, maatte det udgaae fra Enfoldighed. Veed man ikke, at ethvert Tungemaal i et civiliseret Land har sit Bogsprog, sin dannede Tale og sine Dialecter, eller sit Almuesprog? — Det sidste er i Slesvig vel ikke meget mere „corrumperet", end den jydske Dialect paa den øvrige Deel af Halvøen; eller dersom det lider meer end denne under en barbariserende Blanding med plattydske eller høitydske Ord, saa er dette netop en Følge af den gjennem Aarhundreder indvandrede og indtrængte Tydskhed i Hertugdømmet Slesvig, som har medført og frembragt Sprogforhold, der ikke findes i Nørre-Jylland. Det er saaledes ikke Danmark, men Tydskland, eller Holsten, der har „corrumperet" den jydske Dialect hos den slesvigske Almue; og det vilde — under andre Forhold — snarere være latterligt, end fortjene alvorlig Gjendrivelse: at en dansk Dialect skulde renses og forædles af et fremmedt Sprogs Kilder, og ikke af sine egne; at den dansktalende Almue i Hertugdømmet skulde berøves sin naturlige Vei til at vinde Deel i sit Fædrelands Skriftsprog og Literatur, og derimod fra Barndommen afnødes til ligesom at søge Almisse hos et fremmedt Sprog. Saa nyttigt og nødvendigt det endog kan være i Nordslesvig — ja vi maa lægge til, i hele Danmark — at være fortrolig med det tydske Sprog:*) saa vil man dermed ikke kunne forsvare den latterlige Forestilling og Paastand, at Almuens Maal i en stor Deel af Slesvig er fordærvet, fordi det er en dansk Dialect, og ikke en plattydsk Mundart — hvilken dog selv den allerstørste Mængde

*) Det sidste har jo ogsaa den danske Regiering erkiendt, da den i de offentlige lærde Skoler har giort det tydske Sprog til en Grundvold for den grammatiske Sprog-Underviisning, ved Siden af det danske; eller har givet den tydske Grammatik omtrent samme Plads og Betydning i Skolerne, som den latinske forhen havde. Og man har dog ikke engang efter 1848, af nogen Tydskhader eller antigermanisk Nationalist hørt et eneste Ord imod en saa paafaldende, og man kan vel lægge til, saa farlig Nyhed, hvilken tværtimod har fundet saadanne Forsvarere i Danmark, som man mindst vilde vente sig.

i Tydsklands lærde, linguistiske og polerede Verden nedsætter og ringeagter, eller hverken vil tale eller skrive.

Men man vil ligesaa lidt paa vor egen Side undgaae at henfalde til en partisk, eller pedantisk og latterlig Sprognationalisme — der endog let kan gaae over til den samme fanatiske Blindhed, som vi dadle og bekæmpe hos Andre — hvis man ikke omsider engang vil forlade et eensidigt-polemisk Standpunkt, og hæve sig til det fornuftige og politisk-rigtige. Skulde vi fæste Lid til Alt hvad der paa hiint Standpunkt doceres, eller udraabes som rettroende Nationalitet, saa skulde denne allene og væsentlig ligge i Sproget — i Stedet for at dette kun er een udvortes Form for det nationale og eiendommelige Liv hos et Folk; hvilket Liv fra det Indre træder frem i Sæder, Skikke, Tro, Tilbøieligheder, Tænke- og Handlemaade m. m. Man vil kun smile eller lee paa hiin Side af Eideren, over den uhyre Vigtighed, som det tillægges, enten Folk skrive Aabenraa eller Apenrade, Gravensteen eller Graasteen; (endnu har dog Ingen hørt tale om „Graasteens-Æbler"). Det har aldrig i Frankrige givet Anledning til nogen alvorlig og national Demonstration, at der gives en dobbelt, lige gieldende Benævnelse paa Landet Elsas og Alsace. Heller ikke forarges Nogen i Schweiz over at tydsktalende Folk sige „Genf" og „Neuenburg" om de samme Stæder, som franske Schweizere kalde Geneve og Neufchatel. Hos os gaaer derimod undertiden den sønderjydsk-danske Nidkiærhed — ligesaa fuldt, som den slesvig-holstenske — over Grændseskiellet imellem det Alvorlige og det Latterlige. Dertil hører f. Ex. barbariske Forvandlinger af det Slags, som naar Landskabet „Dänisch Wald" eller („Wohld") i Sydslesvig bliver omdøbt til „Danske Skov"; eller naar en gammel sydslesvigsk Kiøbstad bliver oversat paa Dansk, og nu skal hedde Egernfiord i Stedet for Eckernförde.

C. Molbech.

28. **Thomas Kingo, Bisskop i Fyen. En Levnetsbeskrivelse; af A. C. L. Heiberg, Provst og Sognepræst i Kierteminde. Odense. 1852. VII. 256 S. 8.**

Forfatteren af den for endeel Aar siden udkomne, med megen Omhu og Flid udførte Levnetshistorie af Siællands første lutherske Bisskop P. Palladius (jvf. histor. Tidsskr. II. 1841, S. 581) har erhvervet sig en ny Fortieneste af Danmarks kirkelige og literaire Biographie, ved dette Arbeide over den i det 17de Aarhundrede berømte, endnu navnkundige, som Psalmedigter agtede og hyldede Bisskop Kingo. Han har, med Hensyn til Adgangen til gode og temmelig rigelige Kilder, fra en Tid, der ogsaa ligger vor egen et Aarhundrede nærmere, end Palladii Levetid, denne Gang været mere heldig; og han har med en Fuldstændighed og Nøiagtighed, som fortiener Erkiendelse og Agtelse, benyttet disse Kilder til at give et Livsbillede af Thomas Kingo, hvori man ikke vil savne Fremstillingen af noget betydende, eller mærkeligt og interessant Punkt. Forf. har desuagtet holdt sig fri for at udstrække sin biographiske Samlerflid til den piinlige Smaalighed, hvormed enkelte, endog lærde Samlere, troe sig forpligtede til at overlæsse det, som er uundværligt, fornødent og gavnligt for Læseren at vide og erfare om en historisk Person eller Gienstand, med Dynger af dødt eller indholdsløst og tomt Stof. Han har saaledes den Fortieneste, at have tilveiebragt en Biographie, der i sin historiske Fuldstændighed har fritaget Læseren for den trættende, aandsfortærende og afskrækkende Fornemmelse, med tunge, langsomme Skridt at skulle ælte sig igiennem en sammendynget Masse af ufrugtbare, eller ubetydelige og intetsigende Omstændigheder. Man veed alt for vel, at det som oftest netop ere saadanne Biographer eller historiske Samlere, der, som det hedder, ikke ville lade det mindste Factum hendøe, eller den ringeste Stump af opsanket Lærdomsgruus gaae tabt, hvem det mindst lykkes at give os et levende Billede af en Tidsalder, eller en mærkelig Personlighed. Der gives ogsaa blandt Historiens blotte Samlere eller Forskere en væsentlig Grundforskiellighed. Nogle besidde den kritiske Tact og Forstand, som lærer dem at skielne imellem brugbare Materialier, hvis Opsankning og

Bevaring virkelig fremmer og beriger vor Kundskab til Historiens Kildestof; og det Slags tørre, smaalige, indholdstomme personlige Omstændigheder, der høre til Hverdagslivets Tomhed, og kun give Sand og Støv, i Stedet for Steen og Kalk, til den historiske Bygning. Andre savne hiin Egenskab; og det er disse, om hvilke man kan sige, at de begrave Historiens Kiærne under unyttige Dynger af Gruus og Skaller; eller at de mangengang skiule og formørke, hvad de selv troe at oplyse.

Forfatteren af Kingos Levnetsbeskrivelse har ikke ganske kunnet undgaae, at blande den biographiske Fortælling med enkelte Documenter, og andre ordret meddeelte Uddrag af benyttede Kilder. Man kan næsten sige, at det i vore Tider, men især hos Os, er næsten uundværligt, da vor nationale Biographie er forsømt til en Grad, som man knap vil finde det hos noget andet Folk i Europa. Det er som oftest, eller næsten altid Tilfældet, at den, der vil bearbeide en ældre eller nyere navnkundig og fortient dansk Mands Levnet, maa begynde uden Forgængere, eller fra de oprindelige Kilder, som først maa samles, drøftes og bearbeides. Dette giør det tidt nødvendigt, især hvor der handles om polemiske Momenter, eller om at stille en Sag, hvori Partier fra to Sider have deeltaget, i det sande Lys, at meddele benyttede Actstykkers og Documenters egne Ord, for at oplyse en Omstændighed, hvorom den rette og fuldstændige Kundskab savnes; eller giendrive en Mening, som Partiskhed og Fordom have giort giældende. Man har vel den Udvei, at lade en saadan Meddelelse skee ved aftrykte Bilag; men der gives ikke altid Leilighed til den herved forøgede Bekostning ved et Skrifts Udgivelse; og Aftrykningen af Actstykker, der i de fleste Tilfælde maa være fuldstændig, er mangengang en Byrde, som man helst undgaaer, naar det kan skee ved kun at benytte og anføre paagieldende Beviissteder.

Det er en i den nyeste Tid i England, Frankrige og Tydskland jævnlig anvendt Maade, at levere historiske og biographiske Skildringer, der tildeels bestaae af ordlydende Udtog af offentlige Statsskrifter og private Breve, som forbindes og udfyldes ved Forfatterens Commentar og Fortælling. Man kan, naar dette skeer med Sandhedskiærlighed, historisk Talent og Kritik, og med

Adgang til interessante og tilstrækkelige Kilder, anser det for en heldig Berigelse af Historiens Behandling og af dens Literatur. — Ogsaa Hr. Provst Helberg har hyppigen i denne Levnetsbeskrivelse indflettet ordlydende Uddrag af Kingos Embedsskrivelser, private Breve, og andre Kilder, som bidrage meget til Skildring af Tiden og af Manden. Han har ikke heller forsmaaet at udskrive Steder af Kingos Vers, baade alvorlige og spøgende, af enkelte Psalmer, af hans Fortaler, Dedicationer og Ligprædikener — Alt som Prøver og Beviissteder, der vedlægges Forfatterens Ytringer og Meninger, eller hans Charakteristik af Kingo, i dennes forskjellige Virksomhed og Livsstillinger. — Man vil vente sig, at Kingo's nu snart i henved et Par hundrede Aar berømte Psalmedigtning af Biographen er behandlet med Omsorg og Udførlighed. Heller ikke savnes her noget vigtigt Moment af det, som hører til de Kingo'ske Psalmers og Psalmebøgers Historie eller Literaturkundskab under Forfatterens Levetid. En dybere Undersøgelse og Charakteristik af deres Egenskaber, Fortienester og Mangler, er man mindre beføiet til at vente i en Levnetsbeskrivelse. Forf. har dog jævnlig opholdt sig ved Kingos poetiske Arbeider, eller „Rimeskrifter", som han selv kalder dem. Navnet passer meget vel til Alt hvad Kingo har ladet udgaae paa Vers, udenfor hans „aandelige Siungechor" og den senere Psalmebog, hvis Vurdering fra den reent æsthetiske Side altid bliver vanskelig; da Kirkepsalmer vel kunne være meer eller mindre poetiske, men ikke regnes til egentlig Poesie, eller Digterværker. — Kingos Biograph har iøvrigt uden Tvivl betragtet hans poetiske Gaver i et temmelig forstærket Lys; og har hverken i Anledning af hans skurrile Ungdomsarbeider (dog fra en Alder af 31 Aar), eller andre Leilighedss- og Dedications-Vers, fremhævet den Raahed, Smagløshed og Mangel paa Sprog- og Aandsdannelse, som Kingo deelte med sine Samtidige. Man tør heller ikke vente sig mere hos den, der endog som Psalmedigter — skjøndt her med høiere Aand og Kaldelse — ikke kunde frigiøre sig fra de Ufuldkommenheder, hvorom en klartseende og moderat Bedømmer har sagt: „at en religiøs Digter, der saa ofte kun stiger for at falde, og hos hvem ikke sielden det Høitravende og Platte afvexler saa umiddelbart, som hos Kingo, i sine allerfleste Psalmer er

forældet for Læsere, der have tilegnet sig en renere Smag for den poetiske Form." *)

Med Hensyn til den betydeligste Deel af Bogen, (S. 59—226) der beretter og skildrer Kingos Embedsforhold som Biskop i Fyen (1677—1703) i Forbindelse med hans Privatliv, hans Forhold til Kongen (Christian V.) og adskillige høiere Embedsmænd, hans Virksomhed og Driftighed som Udgiver og Forlægger af sine Psalmebøger m. m. — da udgiør dette uden Tvivl den interessanteste og for Samtidens Historie vigtigste Deel af denne Levnetsbeskrivelse. Forf. har der, ved opmærksom og omhyggelig Benyttelse af Kilderne, bragt Lys over endeel, hidtil ikke meget bekiendte Omstændigheder; og det er uden Tvivl lykkedes ham, i flere af disse at befrie Kingo for adskillig Mistanke og Miskiendelse, som han ikke er gaaet fri for. Om han ganske kan frikiendes for en noget for stolt Selvfølelse og Brug af sin Embedsmyndighed, med flere Sigtelser, hvorfor Samtiden ikke skaanede ham: kan overlades Andres Afgiørelse. — Det maa i øvrigt være enhver Læser af nærværende, ligesom af Paladii Levnetsbeskrivelse behageligt at erfare, at Forfatteren, efter Forlydende, hernæst vil giøre en af Danmarks mest udmærkede og berømte Lærde i det 16de Aarhundrede, Dr. Niels Hemmingsen, til Gienstand for en fuldstændig literairbiographisk Skildring.

C. M.

*) C. A. Thortsen: Histor. Udsigt over den danske Literatur indtil 1814. 3die Udg. 1851. S. 41.

29. *Actstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid;* udgivne af Fyens Stifts literære Selskab, ved Dr. *C. Paludan-Müller.* 1ste Samling. Odense 1852. 557 S. 4to. Anden Samling, sammest. 1853. 327 S. 4to.

30. *Breve* og *Actstykker* til Oplysning af *Christian den Andens* og *Frederik den Förstes* Historie; udgivne af *C. F. Allen.* 1ste Bind. Kiöbenh. 1854. XXXVIII. 615 S. stor 8vo.

Imedens Danmark unegtelig i vort Aarhundrede, har staaet betydeligt tilbage for det 18de, med Hensyn til historiske Kilders Udgivelse ved offentlig Foranstaltning, ved Statens Understøttelse, eller ved Privates Opoffringer af Penge og Arbeide: (man tænke paa Suhm og Langebek) og medens især en meget uheldig Stierne har hvilet over de Foretagender, som i meer end 100 Aar have været paatænkte og forberedede, for at kunne ved Trykken bekiendtgiøre en Samling af Rigets vigtigste Diplomer og Statsskrifter: har man dog, fra enkelte Sider og hos enkelte Mænd, ikke savnet Iver, Lyst og virksom Bestræbelse for at berige vore historiske Kilders Forraad, og for at sanke og bevare hvad der endnu er tilbage at redde af det, som i uberegnelig Mængde hos Os er ødelagt og forgaaet. Der findes vel i denne Green af historisk Virken adskilligt, som mere har Anseelse af udvortes Skin og overfladelig Gierning, end af dybere, videnskabelig Alvor, kritisk Grundighed, Skiønsomhed og Sands for det Væsentlige, for Kiærnen i de historiske Kilders Stof. Men det fattes os heller ikke i den nyere og nyeste Tid paa Arbeider, som ikke undvære disse Egenskaber. Dertil maa man med Føie regne den Samling af Kildeskrifter til den saakaldte „Grevefeides" Historie, af hvis Bekiendtgiørelse det ovenfor nævnte Samfund i Fyen har en sand og varig Fortieneste. En stor og vigtig Deel i denne skyldes Overdragelsen af dette Arbeide til den samme Lærde, som vi have at takke for Udgivelsen af den værdifulde, ligeledes af det fyenske

literaire Samfund bekostede Samling af „Actstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid." Odense 1841. 4to. Anden Saml. sst. 1845. (Jvf. Histor. Tidsskr. II. S. 591). Neppe vilde Samfundet have kunnet finde Nogen, der med mere Samvittighed, eller med en mere fornuftig Skjønsomhed og Kritik, fjernet fra enhver pedantisk Smaalighed, havde udført et saadant Hverv, end Hr. Professor Dr. Paludan-Müller — længe bekiendt som en af Danmarks grundigste og agtværdigste historiske Kritikere og Forfattere, der altid har sat sit Maal i den rene Sandheds Opklaring ved historisk Undersøgelse og Fremstilling; og aldrig har ladet sig bortlede fra den altid møisomme, og saa ofte tornefulde og ilde lønnede Sandhedens, Samvittighedens og Overbeviisningens Vei, enten ved Forfængeligheds Blendværk, eller ved den Tillokkelse, som saa mange finde i Partigunst, og i en let henreven Samtids illusoriske Bifald og Hylding. Heller ikke vilde Nogen vente sig en Svaghed af den Art hos en Historieskriver, der har oplyst en Macchiavelli's dybe historisk-politiske Aand og en Cola Rienzi's Svagheder og Illusioner — en Forfatter, i hvem Ove Guldberg fandt en modig Forsvarer, og Struensee's ubehændigt-partiske Apologet en lige uforfærdet Modstander.

Vi kunne vel være fristede til at beklage, at Hr. Professor Pal. Müller ikke har fundet Anledning og Leilighed til at henvende sin kraftfulde og aandfulde Virken til vor nyere og nyeste fædrelandske Historie. Men dette kan ikke afholde os fra at erkiende Værdien af de omfattende Bestræbelser og Arbeider, hvorved han med yderste Grundighed og Fuldstændighed har belyst et i Danmarks, Nordens og Hansestædernes Historie saa vigtigt Tidsafsnit, som den saakaldte „Grevefeide". Denne Begivenhed var det sidste Forsøg, som de nedersaxiske Hansestæder — eller rettere Lybek allene — vilde giøre paa at tilbagevinde den tabte Handelsvælde i Østersøen, og den næsten tilintetgiorte Indflydelse, som den engang saa mægtige Kiøbmandsby udøvede i Nordens tre Riger. Krigen, som den endnu overmodige og stolte Hansestad, for en stor Deel ophidset og ledet af Wullenweber, med svag Hielp af nogle østersøiske Stæder, og næsten allene med egne Kræfter begyndte — viste paa den ene Side, af hvad Art og Natur Handels-

politik til enhver Tid er, og hvor lignende Optrin den i forskiellige Tidsaldere frembringer. Netop som vi have seet i den nyeste Tid, hvorledes den britiske Politik har dreiet sine Poler, og er gaaet over Stag med sit hele System, for at prøve paa at benytte et Forbund med sin farligste Medbeiler, sin gamle Modstand og Modvægt i Vesten — imod de Farer, som den øiner og frygter i Østen: saaledes handlede Lybek i det mindre 1533.

Ti Aar tidligere kiendte Lybekkerne ingen værre Fiende, end Kong Christian II., og anvendte al deres Magt og politiske Vægt for at styrte ham; eller til at understøtte og fremme den danske Adels og Rigsraadets Modstand imod en Konge, der i sin Tid havde Lyst til at gaae i Ludvig XI. Fodspor — men manglede baade denne Fyrstes politiske Dygtighed, Snildhed og Charakteerstyrke. Adelen i Danmark fandt dengang Hielp imod den danske „Borgerkonge" hos Lybek, hos Hansestæderne, og hos Holstenerne; og Hertug Frederik kunde ved en saa stærk Hielp ikke blot bestige sin forjagede Brodersøns Throne, men i ti Aar forsvare den. 1533 havde Bladet vendt sig, og Forholdene i Norden meget forandret sig. Frederik I. havde ikke altid viist sig lige føielig imod Lybek; Kongen var aldeles ikke villig til at slaae sig paa Hansestædernes Side, i deres Avindsyge mod Nederlandene, eller i Lybekkernes aabenbarede Plan og Stræben, at komme til at beherske Østersøen, og udelukke enhver anden søfarende Nation fra en fri, uhindret Seilads paa dette Hav. Efter Kongens Død fandt man heller ikke stor Erkiendtlighed, enten hos det danske Rigsraad, eller Adelen. Med eet vendte Lybekkerne deres politiske Sympathier, i Forholdet til Danmark og Sverrige. Forhen havde de hiulpet til at styrte Christian II. og sætte Gustav Wasa paa Sverriges Throne; nu erklærede de sig fiendtlige imod den svenske Konge, og rustede sig endog over deres Kræfter for, som det foregaves, at befrie den mishandlede Christian II. af hans Fængsel i Sønderborg, hvorhen de selv havde hiulpet til at bringe ham; og for at understøtte det borgerlige og reformatoriske Partie i Danmark imod den af Adelen valgte og støttede Konge, Christian III. Det fattedes da heller ikke den Tid paa overraskende Vendinger og Omvexlinger i Partiernes Stilling og Færd hos de Danske selv, ligesom hos Lybekkerne. Disse, og den modige, ufor-

sagte oldenborgske Grev Christoffer, der satte sig i Spidsen for deres Krigsmagt, fandt nu Medhold i Danmark selv, og det endog i to af de vigtigste Stæder, Kiøbenhavn og Malmø, hvis betydeligt hævede Velstand og Handel, Lybekkerne alt for gierne vilde have ødelagt. En kortsynet Almue, baade i Kiøbstæderne og paa Landet, lod sig blende og lokke af den Illusion: at det var Christian den Andens Sag, ikke Hansestædernes Magt og Fordeel, for hvilken den reiste sig og kæmpede. Det faldt ikke Grev Christoffer vanskeligt, at bringe de danske Øer og Skaane i sin Magt. Men Holsten, Lybekkernes gamle, troe Allierede, var dem nu imod, og hialp sin Hertug til at vinde den danske Throne. Den i Søkræfter og i politisk Anseelse sunkne Hansestad fandt ingen Understøttelse, hverken hos tydske Fyrster, som Lybekkerne tilbød Danmarks Krone, eller hos Carl V., med hvis Stats Interesse det hele Foretagende laae i Strid. Christian III. havde grebet den eneste rigtige Politik, at opgive sine Abkomster til den svenske Throne, og fandt saaledes i sit Forbund med Gustav Vasa, i det mindste for en Tid, en vigtig, om end ikke meget activ, Krigshielp. Grevefeiden vendte sig til den danske Stats Fordeel, og Hansestædernes, for hele Norden trykkende og lammende Handelsmagt fik et Stød, hvorfra den ikke reiste sig — eller ikke før denne Magt, under andre Skikkelser, levede op i Hamborg, hvor man har forstaaet, tifold at vinde tilbage, hvad Lybekkerne maatte tabe ved en overmodig Overvurdering af deres Kræfter.

Et saa vigtigt og interessant Parti af vor Historie, „en Deel af Overgangen fra Danmarks Middelalder til den nyere Tid" — et Parti af denne Historie, som tillige fra flere Sider griber dybt ind ikke blot i det hele Nordens, men i betydende europæiske Statsinteresser — fortiente tilfulde, at en indenlandsk Historieskriver henvendte en udeelt Opmærksomhed paa at samle og bearbeide disse Begivenheders hidtil kun meget ufuldstændigt bekiendte Kilder. Begge Dele er det faldet i den dueligste og ønskeligste Haand, at udføre. Her er tilveiebragt (for en stor Deel fra det schwerinske, og det Kongelige Geh. Archiv, ligesom fra de svenske Rigs-Registraturer i Stockholm) en saa rig Samling af ubekiendte, eller hidtil ubenyttede Actstykker fra Aarene 1533—36, (i alt 452) at derved en stor Deel af disse Aars Begivenheder i Norden have

faaet et nyt og klarere Lys. Der behøves intet andet Beviis for Værdien og Vigtigheden af den Kildesamling til Grevefeidens Historie, som skyldes Professor Paludan-Müllers Omsorg og utrættelige Udholdenhed, end selve den Frugt, som det møisommelige Arbeide allerede, og saa at sige samtidigen har baaret. Naar vi her nævne det 1853 udkomne Værk: „Grevens Feide, skildret efter trykte og utrykte Kilder, af Dr. C. Paludan-Müller," (1ste Deel) som et af de mest kjærnefulde og indholdsrige historiske Arbeider, vor nyere Literatur kan fremvise: da siges her vist ikke for meget. Det maa være forbeholdt en følgende Tid, og Værkets Fuldførelse, nærmere at omtale og charakterisere det.

Men det er ikke mindre behageligt og heldigt varslende for denne Fremtids historiske Videnskab og Virksomhed i Danmark, at man kan stille et andet Foretagende, af udmærket Betydenhed som Kildesamling, ved Siden af Actstykkerne til Grevefeidens Historie. Det er allerede nogle Aar siden det blev bekiendt, at vi kunde vente os et saadant Udbytte af Hr. Professor Allens Reiser og Undersøgelser, i det Formaal at tilveiebringe nye Oplysninger til Christian den Andens Historie. Den Frugt, vi nu have modtaget af alvorlige og grundige Forberedelser, og af en med møisom og samvittighedsfuld Omhu længe fortsat Samlerflid, er et høist agtværdigt Vidne om disse Egenskaber ved det ovenfor nævnte Værk, hvilke det er unødvendigt, videre at documentere, da Bogen bærer Stempel og Præg af samme, hvorsomhelst man vil søge dem. — Man maatte desuden allerede længe have grundet Forvisning om, at en Samling af Actstykker som denne, fra Prof. Allens Haand, vilde opfylde enhver rimelig Fordring til Udgiverne, naar man kiendte hans 1844 udgivne academiske Afhandling: om Christian den Anden, under Kongens Landflygtighed. („De rebus Christiani Secundi Daniæ &c. Regis, exsulis, Commentatio. Pars 1.) Dette Skrift (der var som et Slags Program til en Historie af denne Konge under hans niaarige Landflygtighed, og bebudede et saadant Værk af Hr. Allen, skrevet paa Dansk, og ledsaget af et Udvalg af de vigtigste Actstykker og Documenter)*) vidnede allerede dengang om, hvormegen Interesse

*) Jvf. Anmeldelsen af dette Skrift i Histor. Tidsskrift VI. Bd. S. 625—630.

Forf. havde henvendt til dette historiske Stof, og hvor rigt det kunde blive under en omfattende og udtømmende Behandling af de tilgængelige Materialier. Disse ere nemlig (ved egne Tilfælde) langt flere, og mere tilstrækkeligt oplysende for denne Deel af Christian den Andens Levnet, end de Materialier, som haves til Historien af hans Regiering og tidligere Leveaar, hvor man tidt nok savner en saadan Rigdom af originale og authentiske Kilder, som det i Baiern opdagede Archiv fra Kongens Landflygtigheds Aar, frembød. — I en indledende Afhandling: „Om Christian den Andens udenlandske Archiv", har Prof. Allen bl. a. S. XX—XXXVI, meddeelt tilstrækkelig Oplysning om Beskaffenheden af hiin længe savnede og eftersøgte, vigtige og betydelige Levning af Christian den Andens Archivsager; tilligemed en klar og fuldstændig Beretning*) om den underfundige Maade, hvorpaa den norske Professor Fougner-Lundh benyttede sig af den godmodige Troskyldighed, hvormed Vedkommende, under hans Ophold i Kjøbenhavn 1828—29, havde underrettet ham om hiin Opdagelse i Baiern, og meddeelt ham Registraturen over Archivet, hvilken den baierske Regiering med forekommende Villighed havde tilsendt den danske. Man kan ikke sige andet, end at den ubehændige og uforstandige Maade, hvorpaa man i Danmark behandlede Erhvervelsen af dette Archiv, som den Baierske Regiering med stor Liberalitet havde overladt til vor Disposition, og Letheden hvormed man gik i den af Prof. Lundh udstillede Snare, ved at give denne Mand Kongelig Fuldmagt til at modtage den hele Samling af de Christian II. vedkommende Documenter i det Münchenske Archiv, o. s. v. omsider ikke godt kunde faae andet Resultat, end det, den Mand kan vente sig, der, efter et bekiendt Ordsprog, „sætter Ræven til at vogte sin Gaasesti." Prof. F. Lundh — der ogsaa har kiendt et andet Ordsprog, at „Spot og Skade følges ad," og derfor gottede sig over at han ved sin Snedighed („ved at bruge sin Smule Politik", kaldte han det) havde narret den danske Regiering: (Allen, S. XXVII.) — forstod tillige saa godt at manoeuvrere

*) Tidligere havde Hr. Prof. Allen allerede i Dagbladet „Fædrelandet" 1850, Nr. 132. 133. 135. 159. 160, endnu mere udførligt fortalt og belyst alle historiske Omstændigheder i denne fameuse Archiv-Deling.

i München, at hele Archivet bestaaende af 169 Fascikler og 115 Pergamentsbreve, den 23de Dec. 1829 blev ham udleveret. Da han først havde det i Sikkerhed i **Christiania**, kan Enhver tænke sig, hvorledes Delingen af Fougner-Lundhs Rov maatte falde ud. De baierske Archiv-Embedsmænd havde, efter et upartisk Skiøn, henlagt 146 Fascikler til Danmark, og 25 til Norge. Ved den endelige Deling, om hvilken der førtes Underhandlinger imellem den svenske Regiering og de norske Delings-Commissairer (Danmark var nu blevet reent udelukket) i 4 Aar (1830—34) blev Resultatet (som den sv. Regiering bekræftede ved en kongelig Resolution af 6te Febr. 1831) dette: at af 4,430 Documenter, som Archivet indbefattede, erholdt Danmark 347, Sverrige 281, Norge **3,802**. I den hele Forhandlings, i lignende Tilfælde exempelløse Uretfærdighed, dukkede selv det Latterlige op; thi man undsaae sig ikke ved, reent vilkaarligen eller ved „Løvens Magtsprog" at adsplitte Classer af Documenter af een og samme Art og Beskaffenhed, af hvilke man afgav nogle faa Stykker til Danmark, og beholdt den største og bedste Deel i Norge. Ja, saa vidt gik endog Vilkaarlighed i Ranet, at af det mærkelige officielle Brev fra Christian II. til Dronningen (Middelfart, 4de Febr. 1523) hvori Kongen havde indstukket en egenhændig dansk Seddel, Sigbrit vedkommende, har man holdt Seddelen tilbage i Norge, og ladet Documentet gaae til Danmark.

Det er bekiendt, at den svenske Præst **N. J. Ekdahl** (der af sin Regiering havde været sendt til Christiania, for at iagttage dens Rettigheder ved Archiv-Delingen) allerede for endeel Aar siden temmelig skiødesløst har udgivet en betydelig og interessant Deel af de münchenske Documenter, og andre Actstykker til Christian II. Historie, under Titel af: „Christiern II. Arkiv. Handlingar, rörande Severin Norby*) och de under hans ledning stående Krigsföretagen mot Sverige." I—III. och Bihang. (4 Dele. Stockholm. 1835—42.) Prof. Allen angiver (Fort. S. IV.) sin Plan og Hensigt at være den: „at udgive de vigtigste Documenter, Breve og Actstykker, som endnu findes utrykte, til Christian II. og Frederik den Førstes Historie."

*) Udgiverens Titel er ganske ucorrect, da Samlingen indeholder en Mængde Breve og Actstykker, som ikke vedkomme Søren Norby.

Han synes saaledes ganske at udelukke fra sit Formaal, Udgivelsen af saadanne Documenter, der allerede ere bekiendtgiorte ved Trykken, men enten ufuldstændigt eller unøiagtigt. Man beklager dette, naar man seer og overbeviser sig om, med hvor exemplarisk Omsorg Prof. Allen har sørget for de af ham meddeelte Actstykkers nøiagtige Aftrykning. — Med Hensyn til Udvalget af disse, da har han ikke afgivet nogen derhen hørende Underretning, videre end hvad der kan ligge i Udtrykket „de **vigtigste** Documenter." Vi troe heller ikke, at man vil finde noget, der kunde kaldes overflødigt i Samlingen, hvis Beskaffenhed saaledes ogsaa ved Kritik i Udvalget udmærker sig fremfor endeel andre lignende; (og deriblandt en af de nyeste i vor historiske Literatur). Et andet Spørgsmaal er, om man vil finde at Værkets — og det navnligen dette 1ste Binds — historiske Gienstand er af den Interesse og Vigtighed, som andre Perioder af Christian den Andens Historie. — Herved maa dog komme i Betragtning, at Udgiverens Plan udelukker, ogsaa af Kongens Liv i Landflygtighed, og under Krigstoget til Norge, de forhen i Ekdahls saakaldte „Christiern II. Arkiv" aftrykte vigtige Breve og Actstykker. Disse savnes saaledes vel i Allens Værk; men dette har derved den Fortieneste: at det indeholder lutter nye eller hidtil utrykte Documenter; og at disse „udvortes danne en Heelhed," der ogsaa giver Værket „Eenhed i Indholdet." Udgiveren har nemlig i dette Bind ganske holdt sig til den ene Hovedkilde for Christian II. Historie: den saakaldte Münchenske Samling, saaledes som den nu findes adsplittet i Christiania, Kiøbenhavn og Stockholm. Dette Bind udgiør følgelig en egen Række, der „fornemmelig knytter sig „til Kong Christians Ophold i Udlandet, og hvad dermed „staaer i Forbindelse; i det den angaaer Udbruddet af Opstanden, „Kongens Flugt, hans Bestræbelser, deels ved Underhandlinger, „deels ved Vaabenmagt, igien at komme i Besiddelse af sine tabte „Riger; hans Forbindelser i Hiemmet med dem, der bleve den „landflygtige Konge troe; hans personlige Stilling til den neder„landske Regiering, Keiseren og flere Fyrster, som vare hans Paa„rørende, Forandringen af hans Troesbekiendelse, hans Forhold til „Dronning Elisabeth," o. s. v. (Fort. S. V.) Man kan i øvrigt — ogsaa i Anledning af Hr. Prof. Allens betydelige og vigtige Foreta-

gende — ikke andet end høiligen beklage det store Tab, som Benyttelsen af Kilderne til Christian II. Historie har lidt ved en Ildsvaade, der for nogle Aar siden tilintetgiorde den rige Samling af Documenter til denne Konges Historie, som Hr. Dr. Kalckar havde tilveiebragt ved Reiser og Undersøgelser af Archiver i Nederlandene og i Spanien. De spanske Kildeskrifters Tab især ville neppe nogensinde, eller ikke uden stor Vanskelighed blive erstattede.

I et følgende Bind lover Hr. Prof. Allen at meddele udførlige Registre over denne Kildesamling. Vi bør imidlertid ikke undlade, endnu at bemærke den vigtige Fortieneste, Udgiveren har ved at have beriget den med en stor Deel historisk-biographiske Anmærkninger, der oplyse forekommende Personers Levnetsomstændigheder og ydre Forhold. Derved udmærker dette Værk sig bl. a. fra flere lignende Foretagender i Danmark fra den nyere Tid (bl. a. fra de nylig bekiendtgiorte ældre danske Archiv-Registraturer, og fra de seneste 4 Hefter af „Danske Magazin, Tredie Række", hvor dette Slags, ofte uundværlige Oplysninger reent fattes. — Hr. Prof. Allen har i sin Fortale berørt den Understøttelse, han til saadanne Tillæg har fundet hos Hr. Archiv-Registrator Kall-Rasmussen, hvis bekiendte Redebonhed neppe overgaaes af hans ualmindelige Lærdom og Kundskab i dansk Personal-Historie, og overhovedet i vor Histories utrykte og trykte Kilder — Egenskaber, der længe have giort hans Bistand saa at sige umistelig for Enhver, som er heldig nok til at kunne nyde godt af samme, uden at misbruge en Mands sieldne Velvillighed, om hvem det engang vil siges: at han altid levede mere for Andre og for Videnskaben, end for sig selv.

Det vil maaskee ikke være ganske unyttigt eller overflødigt, i Forventning af Udgiverens tilkommende Register, at vi her angive de betydeligste private Personer (eller saadanne der have staaet i nært Forhold til Christian II.) om hvilke der findes, undertiden temmelig udførlige Oplysninger i Prof. Allens Anmærkninger:

Poul Andersen, Cannik i Ribe. S. 417. (jvf. Disp. p. 92). — Mester Peder Ankersen (jvf. Vid. S. Skr. IV. 278.) S. 456—57. — Hans v. Baireuth (Chr. 2. tydske Secretair.) S. 358. — Rob. Barton (en skotsk Sømand) tilligemed Broderen Andr. Barton dygtige Søhaner ell. Fribyttere, allerede fra 1507 i

Forbind. med Chr. II. S. 303. — Eiler Brykke S. 37. 45. — Cardinal P. Emil de Cesis. S. 188—90. — Skipper Clement. S. 379. 387. 431. — Niels Clementsen (Landsdommer i Jylland, m. m. yndet af K. Hans, der giorde ham til Adelsmænd og Rigsraad, og af Christian II., som dog confiskerede hans Midler da han døde. (1491—1517.) S. 23—26. — Luc. Cranach. S. 208—210. — Mester David, Herold hos K. Hans og Christian II. S. 482.— Gotskalk Eriksen, Chr. II. Cantsler, fra 1525. S. 589—93. — Henrik Gioe. S. 260—262. 321—326. 113. 237. — N. Pedersen, (Halweg) en dansk Adelsmand paa Kongens Parti, som plyndrede og brændte Bidstrup og Svenstrup efter Christian II. Befaling i Marts 1523. S. 453—55. — Alb. v. Hohendorp (Kongens Kammertiener.) S. 407. — Steph. Hopfensteiner (Kongens tydske Secretair.) S. 9—11. — Paul P. Kempe. S. 391—93. (Disp. p. 33—36). — Claus Kniphoff fra Malmø. S. 301. — Mog. Lauridsen Løvenbalk, til Tiele i Jylland, S. 368. — Mester Melchior „de Germania". S. 597—98. — Hans Mikkelsen. S. 502. (Et interessant Bidrag til hans Charakteristik.) — Jørgen v. Minckwitz. S. 141—44. — Dr. Bernh. Monch, Astrolog. S. 126. 159. — Hans Møenbo (rettere Hr. Jens Mikkelsen) S. 216—48. (Jvf. Marm. dan. II. 207.) — Søren Norby. S. 531—34 (hvor det bl. a. er beviist at han var indfødt Dansk.) — Claus Pedersen, Gr. 2. Cantzler. S. 309 (jvf. Forf. Disp. de rebus Chr. 2di. p. 78—80.) — Mester Christiern Pedersen. S. 497—501. — Tyge Petersen (fra Flensborg; en Tid Lehnsmand paa Island.) S. 122. — Hermann Poll, en Liflænder (i Kongens Tieneste allerede 1519.) S. 384. 386. — Schack Sehested (en slesvigsk Adelsmand) S. 441—43. — Sigbritt S. 319. 133. 135. 187. 344—45 (jvf. S. 49. 56. 58. 60. 62.) om Adelens Had til hende; jvf. Forf. Disp. p. 44. — Peder Stub (Borgemester i Viborg) S. 445—48. — Hans Teckeler fra Malmø. S. 296. — Joh. Wendland, Borgem. i Danzig. S. 374. — Joh. Weze (Erkebisk. i Lund.) S. 80. 192. 233. — Herman Willemzoon (Sigbrits Broder.) S. 277—279.

C. M.

Notits
om Christiern den Andens udenlandske Arkiv.

Kun kort efter at min Afhandling om Christiern den Andens udenlandske Arkiv var trykt, fik jeg den meget overraskende, men tidet glædelige Oplysning, at Dele af Christiern den Andens og Oluf Engelbrechtsens Arkiv endnu i dette Foraar ere solgte ved Auktion og førte omkring i Tydskland. Denne Oplysning findes i J. M. Heberles Katalog over „Kölner Bücher Auction vom 31. März 1854", ved hvilken flere Samlinger af sjeldne Bøger, Kobberstik, Haandskrifter og Dokumenter, tilhørende forskjellige Eiere, men som for en stor Deel synes oprindelig at have havt hjemme i Kölns Stiftsarkiv, bleve solgte. Om flere af de der anførte Dokumenter er det deels aldeles utvivlsomt, deels høist sandsynligt, at de have udgjort Dele af Christierns den Andens og Oluf Engelbrechtsens Arkiv. Saaledes navnlig de, der forekomme under følgende Nummere:

36. Caroli V salvus conductus pro Olavo, archiep. Nydros., regni Norwegiæ primate. Sehr schöne Pergament-Urkunde, datirt: Bruxellæ ult. Aug. 1536. Mit der eigenhändigen Unterschrift der Königin von Ungarn, Maria von Oesterreich, Regentin der Niederlande, der Schwester des Kaisers, und anhängenden prächtigen auf beiden Seiten geprägten kaiserlichen Siegel.

37. Merkwürdige Pergament-Urkunde Christians I. (?) Königs von Dänemark. In dänischer Sprache, mit dem anhängenden prächtigen Siegel: Ritter in ganzer Figur den Wapenschild haltend, mit Inschrift in rothem Wachse geprägt und mit dickem Rande in gelbem Wachse umgeben. (Dette og det foregaaende vare endnu den 16de Mai at faae hos Heberle for 6 Thaler Stykket).*)

38. Vertrag des Senates der Stadt Hamburg mit Haquin, Könige von Schweden und Norwegen. Schöne lateinische Pergament-Urkunde vom Jahre 1376 mit dem Hamburger großen Stadtsiegel, worauf 3 Thürme; das Siegel liegt lose bei.

39. Aehnlicher Vertrag des Senates der Stadt Lübeck mit demselben Könige von Schweden und Norwegen vom Jahre 1376. Schöne lateinische Pergament-Urkunde mit anhängendem großen Wachssiegel. (Dette og det foregaaende Nummer kjøbtes af Boghandler Schönfeld i Dresden for 7 Thaler 15 gr. Stykket).

40. Aehnliche Urkunde des Senats der Stadt Rostock in gleicher Angelegenheit, vom Jahre 1376. Schöne lateinische Pergament-Urkunde mit

*) Meddelelsen om Priserne og Kjøberne skyldes Hr. Mag. G. E. Klemming i Stokholm, der har skaffet sig Kundskab derom.

anhängendem großen Wachssiegel. (Kjøbtes for 8 Thaler 15 gr. af Professor Nettelblatt i Rostock).

5380. **Diploma Henrici VIII regis Angliæ. Confirmatio concordati cum Christierno rege Sueciæ et Norvegiæ.** Prachtvoll geschrieben und ebenso erhaltene Pergament-Urkunde vom Jahre 1523, mit der eigenhändigen Unterschrift König Heinrichs und dem anhängenden herrlichen großen Reichssiegel von Wachs, welches auf beiden Seiten ausgeprägt ist. Ein Aktenstück von hoher Wichtigkeit und Seltenheit. (Kjøbtes for 25 Thaler af det kongl. Museum i Berlin).

5381. **Diploma Henrici VIII regis Angliæ. Salvus conductus** (1523). Auf Pergament mit der autographischen Unterschrift Heinrichs VIII und dem großen auf beiden Seiten ausgeprägten herrlichen Reichssiegel von Wachs. Obgleich minder prächtig als die vorhergehende Urkunde, doch von hohem Interesse und Seltenheit. (Ifølge senere Opgivelse fra Heberle handler ogsaa dette Dokument om Norden og var endnu den 16de Mai at faae for 22 Thaler).

Af disse Dokumenter har Nr. 5380 tydeligen hørt til Christiern den Andens Arkiv, og Nr. 5381, der sikkerligen er det Leide, som Henrik den Ottende udstædte til Kong Christiern, da han Forsommeren 1523 reiste til England, uden al Tvivl ogsaa. — Nr. 36 har hørt til Oluf Engelbrechtsens Arkiv, og det samme har vistnok været Tilfældet med de tre Traktater af 1376 under Nr. 38. 39. 40. mellem Kong Hagen den Sjette og Hamborg, Lybek og Rostok; thi at det har været de Exemplarer, som have tilhørt Norge og ikke Hansestæderne, sees deraf, at disses og ikke den norske Konges Segl findes derpaa; og et Sidestykke hertil, nemlig Traktaten af 1370 mellem Hagen den Sjette og Greifswald, er endnu bevaret i Oluf Engelbrechtsens Arkiv.

C. F. Allen.

Det nordiske Literatur-Samfund

blev stiftet i Januar 1847 med det Formaal at fremme Kundskab til Nordens ældre Literatur, nærmest ved at udgive og udbrede nordiske Oldskrifter og de til disses Benyttelse fornødne Hjælpemidler. I dette Øiemed har Samfundet i de forløbne syv Aar efterhaanden udgivet atten Skrifter eller Hefter, der foruden deres særskilte Titler tillige bære den fælles Titel af „Nordiske Oldskrifter udgivne af det nordiske Literatur-Samfund", med fortløbende Nummere I—XVIII; af hvilke, ordnede efter Sprog-Arten, de 12

indeholde oldnordiske eller islandske, 5 gammel-danske og 1 færøiske Sprogmindesmærker. Efter deres Indhold kunne de samles under fem Rækker, hvorunder de her skulle korteligt omtales. Af disse indeholder nemlig den ene Række, som ifølge Sagens Natur maa blive den omfangsrigeste, Sagaer og Fortællinger, der nærmest angaae Island og især omhandle Islændernes Bedrifter hjemme saavelsom ude. Saadanne meddeles i ni af Samfundets Oldskrifter, hvoraf det første, hvormed dets Virksomhed begyndte, indeholder en af Prof. Gislason paa ny besørget Udgave af Hrafnkel Freysgodes Saga (1847), der i flere væsenlige Punkter adskiller sig fra den af ham i Forening med Bibliothekar Thorsen tidligere besørgede, og som her er ledsaget med en Oversættelse af Prof. Westergaard. Prof. Gislason har endvidere for Samfundet besørget en Udgave af den ikke tidligere trykte *Droplaugar sona saga* eller Sagaen om Drofløgs Sønner, Helge og Grim, (1847) og han har derhos gjort denne Udgave skikket til at lægges til Grund for Studiet af det oldnordiske Sprog, ved her at meddele en Fremstilling af den oldislandske Udtale, for saa vidt som den er forskjellig fra den danske, samt en fuldstændig Analyse af Sagaens første Kapitel, en udførlig Ordsamling og en Forklaring af de i Sagaen forekommende Vers. Dernæst har Gislason udgivet de to Sagaer, den større og den mindre, om Gisle Surssøn (1849), ligeledes forsynet med en Ordsamling og med en Forklaring over Kvadene af afdøde Rector Egilsson, og endelig paabegyndt en fuldstændig Udgave af Fostbrødre-Saga, hvoraf det ene Hefte, der er udkommet 1852, meddeler de tvende ældste Bearbeidelser, opbevarede i gamle Membraner, der vel ere ufuldstændige, men som dog udfylde hinanden; det andet Hefte af denne Udgave er bestemt til at indeholde Sagaen efter *Flateyjarbók*, Anmærkninger, Forklaring over Kvadene ved Egilsson og en dansk Oversættelse. Ved Adjunkt Fredriksson har Samfundet endvidere udgivet tre Sagaer, de to med Oversættelse og den tredie forsynet med en Ordsamling, af hvilke Sagaen om Bjørn Hitdølekappe her for første Gang er udgivet, 1847, medens de to andre, Thord Hredes Saga (1848) og Vandamanna Saga (1850), vel have været trykte før, men efter meget middelmaadige Haandskrifter og i en nu høist sjelden Samling af Sagaer, udgivne af Vice-

Lavmand, Bjørn Markusson, i Holum 1756. Til denne Række af nordiske Oldskrifter, hvis Indhold nærmest vedrører Island, hører fremdeles den 1848 for første Gang udgivne *Vápnfirðinga Saga*, besørget af G. Thordarson, tillige med de ligeledes hidtil utrykte Fortællinger om Thorsten Hvide og Thorsten Stanghug, samt den lille Fortælling om Brandkrosse, hvilke ere ledsagede med Oversættelse deels af Udgiveren, deels af Registrator S. Thorlacius. Hr. G. Thordarson har endvidere i Forbindelse med Adjunkt G. Magnusson i Reykjavik paabegyndt Udgivelsen af den udførlige Saga om Grettir den stærke, hvoraf første Hefte udkom ifjor indeholdende den fuldstændige Text efter de ældste Skindbøger her og i Upsala. Det andet Hefte af denne Udgave, hvis Trykning forestaaer, vil indeholde en dansk Oversættelse, tilligemed Register over Persons og Stedsnavne, og derefter ville følge den bekjendte *Njáls Saga* ved Prof. Gislason og *Hávarð Ísfirðings Saga* ved G. Thordarson. — Af den anden Række, der vil omfatte de oldnordiske mythiske og sagnhistoriske Sagaer, har Samfundet hidindtil ikkun udgivet (1847) et Hefte med Sagaen om Hervar og Kong Heidrek, der vel tidligere har været udgivet; men da Udgiveren, Prof. N. M. Petersen, har lagt til Grund den kortere Behandling, der findes i de ældste Haandskrifter, adskiller denne Udgave sig væsenlig fra de tidligere, hvori den udførligste Behandling er aftrykt; Sagaen er ledsaget med dansk Oversættelse af G. Thorarensen. Hertil slutte sig tildels de talrige Kvæder og Kæmpesange, som Færingerne igjennem Aarhundreder mundlig have forplantet fra Slægt til Slægt, og benyttet ved deres Nationaldandse. Af disse foranstalter Samfundet en kritisk Udgave ved Færingen, Cand. V. Hammershaimb, og har alt gjort en god Begyndelse ved Udgivelsen 1851 af den Samling af Kvæder, som dreie sig om Sigurd Fofnersbane og hans Æt, der aabne denne Udgave paa Grund af deres Forhold til Eddasangene. De ere vel tildeels bekjendte fra Pastor Lyngbys Udgave 1822; men da han kun opholdt sig nogle faa Maaneder paa Færøerne, og i et ganske andet Øiemed, uden i Forveien at kjende det islandske Grundsprog eller den færøiske Dialekt og dennes Forhold til hint, kunde det ikke undgaaes, at hans Udgave maatte blive ufuldstændig og navnlig i sproglig Henseende meget upaalidelig; de af ham optegnede

Kvæder fremtræde derfor i Samfundets Udgave ikke blot i en renere Skikkelse, men ogsaa forøgede med de fem Sange om Dvergemøerne. En anden Samling af lignende, udenfor Færøerne hidtil ukjendte, Kæmpesange forbereder Cand. Hammershaimb for Tiden til Udgivelse for Samfundet og dens Trykning vil i det mindste blive paabegyndt i Aar. — En fjerde Række af Samfundets nordiske Oldskrifter vil omfatte de ældre islandske og gammeldanske Love, da disse særligt vedkomme os. Af denne Række ere fer Hefter udgivne, hvoraf de to indeholde Begyndelsen af Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, den saakaldte Graagaas, udgivet efter det kongelige Bibliotheks Haandskrift af Landfoged V. Finsen i Reykjavik og ledsaget med dansk Oversættelse. Af Fortsættelsen af dette omfangsrige og vigtige Værk er alt hele Texten trykt, og saasnart Resten af Oversættelsen kommer ned fra Island, vil Trykningen heraf og Udgivelsen af det Hele blive fremmet med største Hurtighed. De andre fire Hefter af denne Række af nordiske Love indeholde gammel-danske Love; af disse er Begyndelsen gjort med den i Sønderjylland endnu gjældende Kong Valdemar den andens jydske Lov (1850), hvorved Udgiveren, Prof. N. M. Petersen, har forsøgt paa at gjengive Indholdet og Sproget i en saa oprindelig Tilstand, som Haandskrifternes Beskaffenhed tillod, og hertil er medgivet Ændringer og andre Oplysninger til mærkelige Steder i Loven. Derefter fulgte de to sjællandske Provindslove, Valdemars og Eriks, udgivne tilligemed Absalons sjællandske Kirkelov af Bibliothekar, Prof. Thorsen 1852, fornemmelig efter det ældste Haandskrift fra Slutningen af det 13de Aarhundrede, der tillige er bedre end det, som Kofod Ancher og Kolderup-Rosenvinge have lagt til Grund for deres Udgaver af disse Love; og dernæst ved samme Udgiver den Skaanske Lov og Eskils skaanske Kirkelov efter Runehaandskriftet, sammenholdt med de øvrige ældste Haandskrifter, hvortil han har føiet Andreæ Sunonis lex Scaniæ provincialis, samt den skaanske Arvebog og det tilbageværende af Knud den sjettes og Valdemar den andens Lovgivning der vedkommer skaanske Lov, saa at nærværende Udgave indbefatter alt det, der udgjør de egentlige Kilder for den skaanske Provindslov. Til denne Samling af gamle danske Love vil slutte sig et Bind med forskjellige Oplysninger og med en Ordbog til dem

alle under et. Af de øvrige Levninger fra vor egen Middelalder har Cand. Brandt udgivet for Samfundet den gamle bekjendte Folkebog, *Lucidarius*, efter det eneste Haandskrift, der er tilbage, og Gotfred af Ghemens Udgave 1510, hvortil nærmest vil slutte sig en meget gammel islandsk Oversættelse af Honors Elucidarium, ved Prof. Gislason, ligesom den efterhaanden vil blive fulgt af andre gammeldanske Sprogmindesmærker, ældre end Reformationen. Endelig forbereder Prof. Thorsen for Samfundet en Udsigt over Nordens gamle Literatur, der vil danne en fælles Indledning til alle Oldskrifter, der ligge indenfor Omraadet af Samfundets Formaal. Foruden de særskilte Aftryk, som Samfundet har ladet tage af de islandske og færøiske Texter til Forhandling paa Island og Færøerne, omfatte de hidtil udgivne 18 Hefter næsten 180 Octavark, der ere omdelte til Samfundets Medlemmer, ligesom ogsaa hvert af disse efterhaanden har erholdt uden Betaling 8 Hefter af gamle Svenske Sprogmindesmærker, udgivne af det Svenske Fornskrift Selskab i Stokholm; da dette Selskab paa Grund af den Forbindelse, det har indgaaet med Literatursamfundet, for ved gjensidig Udverling af de udgivne Skrifter at bidrage til det fælles Formaals Fremme i en større og videre Kreds, stiller til Samfundets Raadighed 200 Exemplarer af hvert Skrift, det udgiver. Samfundets Bestyrelse bestaaer for Tiden af Prof. Gislason, Prof. Krieger, Justitsraad Stephensen, Prof. Thorsen og Prof. Westergaard; hos disse og i den Gyldendalske Boghandling og hos dennes Commissionairer udenfor Kjøbenhavn modtages Anmeldelser om dem, der ønske at indtræde i Samfundet. Det halvaarlige Bidrag er 1 Rdlr., hvorfor ethvert Medlem erholder et Exemplar af de efter hans Indtrædelse udgivne Skrifter.

N. L. W.

Den danske historiske Forenings 527 ordentlige Medlemmer*).

(Den første Mai 1854.)

Aagaard, H., Eier af Iselingen.
Aagaard, U. C. F., Justitsraad, Amtsforvalter, i Nyborg.
Aarestrup, C. L. E., Stiftsphysicus i Odense.
Adler, Cort, Baron, Stud. juris.
Agerbech, H., Sognepræst til Øster-Hæsinge; Fyen.
Aggerup, Justitsraad, Borgermester i Nykjøbing; Falster.
Ahrensen, A. B., Dr. med., Distriktslæge.
Alberg, C. M., Assessor i Landsoverretten.
Allen, C. F., Mag. art., Professor.
Andersen, N. F. H., Kammerraad.
Andresen, A. D., Provst, Sognepræst i Korsør.
Arboe, N. P., Justitsraad, Byfoged i Hillerød.

Bagger, F. B., Sognepræst til Bissenbjerg i Fyen.
Bagger, J. K., Sognepræst til Fruering i Aarhuus Stift.
Baggesen, A., Generalmajor, m. m.
Bang, F. S., Kjøbmand i London.
Bang, O. L., Conferentsraad, Prof. og Dr. med.
Bang, P., Etatsraad, Domainedirecteur.
Bechmann, R. O., Capellan, Sønder Album, Aarhuus Stift.
Bechmann, N. K., Sognepræst til Hundstrup. Thisted.
Bech, O. Malling, Skibscapitain.
Becker, P. W., Mag. art., Provst, Sognepræst i Kjøng.
Becker, Th. A., Professor.

---

*) Forkortelser: B. B. o: har afgjort Medlemsbidraget for bestandig; — II og III betale dobbelt og tredobbelt Bidrag; — C. B. afgjør Bidraget ved Besørgelse af Foreningens Commissioner; - U. C. er ogsaa udenlandsk correspondcrende Medlem.

Begtrup J. H., Cand. chirurg.
Bellecourt de, fransk Legationssecretair.
Bendtz, C. F. W., Præst paa Thunø.
Berling, E., Mag. og Bibliotheksamanuensis i Lund.
Bertouch-Lehn, Baron til Sønderkarle. Lolland.
Bie, Kammerjunker. Helsingør.
Bie, Jac., Sognepræst til Ubby og Kastberg, Randers Amt.
Bielcke, F. H. R., Kammerherre, Gesandt i Berlin.
Bille-Brahe, P., Greve til Brahesminde, Kammerherre, m. m.
Bille-Brahe, C., Baron og Kammerherre.
Birch, D., Seidelin, Provst og Sognepræst i Storehedbinge.
Birch, B., Auditeur og Advocat paa St. Thomas.
Blache, H. H., Rector ved Aarhuus Cathedralskole.
Blechingberg, O. C., Etatsraad og Generalfiscal.
Blechingberg, O. G., Landsoverretsassessor, Viborg.
Blechingberg, E. C. P., Justitsraad og Comptoirchef.
Bloch, H. C., Sognepræst til Hasle, Aarhuus Stift.
Bloch, B., Lic. theol., Sognepræst til Lønborg, Ribe Stift.
Blom, C. H. G., Toldinspecteur i Odense.
Blom, J. J. G., Etatsraad og fung. Overtoldinspecteur i Slesvig.
Bohr, J. L. S., Præst.
Bojesen, S., Cancelliraad, Inspecteur ved Frederiks Hospital.
Bondesen, J., Cand. theol.
Bondesen, J. M. G., Sognepræst til Sorterup, Slagelse.
Bornemann, F. C., Prof. juris.
Bornemann, J. A., Lector.
Borries, Grosserer, i Helsingør.
Boye, P. H., Cancellisecretair, Comptoirchef.
Brandt, C. J., Cand. theol.
Brasen, J. A., Provst og Sognepræst i Skielskør, Foreningens Correspondent.
Bregendahl, L. N., Landsoverretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Assistent i det statist. Bureau.
Bremer, A. F., Dr. med., Overlæge.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Høiesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Briem, J. G. G., Sognepræst til Gundslev. Falster.
Brinck-Seidelin, L. C., Conferentsraad og General-Decisor.
Brix, C., Skoleinspecteur.
Brunius, C. G., Professor, m. m. Lund. (U. C.).
Bruun, E., Oberstlieutenant i Artilleriet.
Bruun, C., Cand. jur.
Bruun, G., Landmand, Asmildkloster ved Viborg.
Bruun, H. H., Præst i Hemmet, Ribe Stift.
Bruun, J., Cand. jur. Odense.

Brunn, M. P., Fabrik-Ejer, til Bruunshaab i Jylland.
Bruun, P. D., til Asmildkloster, Høiesteretsassessor.
Bræstrup, C. J. E., Conferentsraad og Politidirecteur.
Bugge, Cand. theol.
Bugge, N. C. F., Justitsraad og Toldkæmmererer, Helsingør.
Bølling, J. A., Justitsraad og Bibliothekfecretair. m. m.
Børre, Ch. Th., Adjunct ved Frederiksborg lærde Skole.

Carlsen, J. F. S., Sognepræst til Dalby-Reder, Randers Amt.
Casse, A. L., Justitsraad, Dr. jur., Borgermester.
Christie, Toldkasserer i Bergen.
Clausen, H. N., Professor og Dr. theol.
Claussen, E. C., Justitsraad og Comptoirchef.
Colding, H. E., Provst og Sognepræst i Odense.
Collin, J., Geh. Conferentsraad.
Collin, E., Etatsraad og Directeur i Finants-Ministeriet.
Corfitzen, Skolelærer i Ringsted.
Crone, A., Sognepræst til Herrested i Fyen.
Cronholm, A., Adjunct ved Universitetet i Lund.

Daae, L., Stud. phil. Christiania.
Dahl, F. P. J., Overlærer.
Dahl, T. C., Landsoverretsprocurator, i Aarhuus.
Dahlbom, G., Dr. phil., Adjunct ved Universitetet i Lund.
Dahlerup, C. E., Amtmand paa Færøerne.
Dahlerup, C. G., Sognepræst til Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad og Comptoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst og Sognepræst. Aarhuus.
Dahlerup, Præst i Ærøskjøbing.
Danckwart, F., Geh. Conferentsraad.
Danneskjold-Samsøe, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Daugaard, J. B., Biskop over Ribe Stift.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprocurator.
Dorph, F., Regimentschirurg og Overlæge i Flensborg.
Dorph, J., Sognepræst i Vigersted.
Dorph, L. N., Adjunct ved Randers lærde Skole.
Dorph, P., Sognepræst i Øster-Egitsborg. Foren. Correspondent.

Eberlin, A. E., Cand. jur.
Elberling, C. W., Mag. art., Professor og Rector ved Roskilde Skole.
Engelbreth, H. P., Sognepræst til Ørbek i Fyen.
Engelbreth, W. F., Consistorialraad, Sognepræst i Lyderslev.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Ernst, J., Sognepræst til Sønder-Jernløse.
Eschricht, D. F., Etatsraad, Dr. og Prof. med.

Estrup, C., Etatsraad, Borgermester i Odense.
Estrup, J., Godsejer til Kongsdal.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Faaborg, C., Fuldmægtig i Odense.
Fabricius, F., Cancellieraad og Bibliotheksecretair.
Fabricius, A., Adjunct i Aarhuus.
Fabricius, J. O., Sognepræst til Nørre-Snede i Aarhuus Stift.
Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaaling i Sverrig, m. m.
Faxe, B., Dr. theol., Biskop over Lunds Stift.
Fenger, F., Lic. theol., Sognepræst til Liunge og Braaby (ved Sorø).
Fibiger, Ritmester ved 5te Dragonreg.
Fischer, P. E., Slotspræst i Helsingør. Foren. Correspondent.
Fischer, C., Cancellieraad og Comptoirchef.
Fleischer, E. C., Overlærer.
Flemmer, H. M., Dr. phil., Etatsraad og Rector i Frederiksborg.
Flindt, P. L. D., Overauditeur og Herredsfoged.
Foersom, H. F., Apotheker i Slagelse.
Forchhammer, J. G., Etatsraad, Dr. og Professor.
Frederichsen, Lieutenant af Infanteriet.
Friborg, Godsejer, til Skovsgaard i Fyen.
Friedenreich, J., Handelsbogholder.
Friederichsen, Kammerraad, Røbøllegaard i Lolland.
Friis, Steen, Adjunct ved Roskilde Skole.
Friis, Candidat. Nakskov.
Fritz, Kammerraad, Raadmand i Roskilde.
Frys, E., Greve af, Stamherre til Grevskabet Frysenborg.
Funder, Cancellieraad, Aarhuus.
Fønss, til Ørslevkloster, Justitsraad.

Gad, G. U., Fuldmægtig i den Gyldendalske Boghandling.
Gamst, H., Agent.
Garde, H. G., Commandeur.
Gislason, K., Professor og Lector ved Universitetet.
Gjødwad, J. F., Redacteur.
Gleerup, M., pract. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler i Lund. (B. C.).
Gløerfeldt, B. B. W., Controlleur ved Øresunds Toldkammer.
Gorm, Cand. pharmaciæ, Aarhuus.
Graah, Provst. Flensborg.
Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Præst ved Barton Hospital.
Grundtvig, Joh., Premierlieutenant.
Grundtvig, Sv., Lieutenant.
Guldberg, Agent i Viborg.

Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbiblioteket.
Gyldencrone, Kammerherre, Lehnsbaron, til Vilhelmsborg.
Gyllenkrok, Baron, Overkammerjunker, til Bjørnstorp i Skaane.

Hagen, Prof. theol.
Haagen, C. W., Etatsraad og Bankdirecteur.
Hage, H., Cand. jur.
Halb, J. C., Assessor, Secretair i Landhuusholdningsselskabet.
Hallager, L. N., ord. Catechet i Nakskov.
Hambro, C. J., Baron, London.
Hammerich, Fr., Mag. art., Præst til Trinitatis Kirke.
Hammerich, M., Mag. art. og Professor.
Hammershaimb, V. U., Cand. theol.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C., Justitsraad og Stiftsskriver i Roskilde.
Hansen, C. A., Præst.
Hansen, C. C. L., Sognepræst til Feldballe, Aarhuus Stift.
Hansen, C. P. M., Dr. med. og Professor.
Hansen, J., Procurator og Skolekasserer i Odense.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, J. O., Conferentsraad.
Hansen, N. Præst. Snedsted. Thisted.
Hansen, P., Sognepræst i Slangerup.
Hansen, P. B., Cand. phil. Christiania.
Hansgaard, H. C., Justitsraad og Revisor.
Harboe, N. M., Sognepræst til Magleby ved Skielskør.
Harhoff, C. J. Ch., Etatsraad, By- og Herredsfoged i Ringsted. Foren. Correspondent.
Haugsted, S. T., Capellan i Liunge ved Frederiksborg.
Heiberg, G., Stud. theol.
Hegel, F. V., Boghandler. (Foreningens Casserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Sognepræst i Kjerteminde.
Heiberg, J. L., Etatsraad, Dr. philos., Theaterdirecteur.
Heise, C. J., Professor, Sognepræst i Birkerød.
Hellemann, C. N., Sognepræst til Rye i Sjælland.
Helweg, L., Cand. theol.
Hemmert, Grosserer.
Henrichsen, R. J. F., Professor, Rector i Odense.
Henrichsen, Candidat, Bergen.
Herbst, C. P., Archivarius.
Hermansen, C., Professor.
Hersleb, C. F., Cand. jur., Fuldmægtig.
Hertel, Adjunct. Fredriksborg.
Hertz, H. P. B., Consistorialraad, Sognepræst. Roskilde.
Hertz, H., Professor.

Hjort, P., Professor.
Holm, C. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Holm, J. A. L., Lic. theol., Sognepræst til Hyllested, Holsteinborg.
Holmstedt, S., Adjunct i Frederiksborg.
Holst, H. P., Professor, Lærer ved Landkadet-Akademiet.
Holstein, C. F., Kammerherre, General-Postdirecteur i Lübeck.
Holstein, A. F., Capitain, Postmester i Nykjøbing, Sjælland.
Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehnsgreve, til Holsteinborg (III).
Holsten, A. Kammerherre, Lehnsbaron.
Holsøe, L. C., Sognepræst til Frederiksberg og Hvidoure.
Holten, H., Provst, Sognepræst i Skuldeløv.
Hornbeck, H. B., Dr. med.
Hoskiær, D., Præst til Jordløse i Fyen.
Hundrup, F. A., Overlærer ved Roskilde Skole.
Hvidt, E., Assurance-Mægter.
Hvidtfeldt, Stud. jur. Christiania.
Hübertz, J. R., Dr. med.
Hoedt, Fr. Cand. ph., Kgl. Skuespiller.
Høegh, H. J. C., Kgl. Fuldmægtig.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høyen, N. L., Professor, Inspecteur ved den Kgl. Malerisamling.

Ibsen, Th., Copist under Gen. Postdirectionen.
Ingemann, B. S., Etatsraad.
Irminger, C. L. C., Kammerherre og General-Adjutant.
Iversen, Klokker i Middelfart.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Sognepræst til Kallundborg.
Jacobsen, Etatsraadinde.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Ledreborg.
Jensen, P. A. F., Krigsassessor under Krigsministeriet.
Jensen, J. L., Cand. theol.
Jenssen-Tusch, H. C. L., Capt. v. 9de Batt. Altona.
Jermin, H., til Ausumgaard, Lieutenant.
Jespersen, C., Landsoverretsprocurator i Viborg.
Jespersen, H. A., Sognepræst til Uttersløv i Lolland.
Jespersen, O., Procurator i Helsingør.
Jespersen, J. W., Dr. med., Justitsraad, Stiftsphysicus. Aarhuus.
Jetsmark, J., Justitsraad, Committeret under Intendanturen.
Johnsen, C. G., Sognepræst i Sengeløse.
Johnsen, B. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Jonquières, A. F. de, Capitain i Artilleriet.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Departements-Chef.

Juel, Cand. jur., Lærer ved Landcadetacademiet.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron, m. m.
Jørgensen, J. B., Provst, Sognepræst i Randers.
Jørgensen, Procurator, Holkenhavn i Fyen.

Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kalko, H. P., Kammerraad.
Kall, J. C., Dr. juris, Kammerraad.
Kall, M., Cand. juris, Fuldmægtig.
Kampmann, H., Birkedommer og Herredsfoged i Randers.
Kielsen, O. H., Kgl. Fuldmægtig.
Kierulff, A., Secretair og Actuar i Haderslev.
Kirstein, C. L., Conferentsraad, m. m.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klee, F., Justitsraad og Comptoirchef under Gen. Postdirectionen.
Klemming, Amanuensis ved Bibl. i Stokholm.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Agri og Egens, Aarhuus Stift.
Knudsen, N. J. Etatsraad, Helsingør.
Knuth, F. M., Kammerherre, Lehnsgreve til Knuthenborg.
Koch, G., Provst og Sognepræst i Døstrup, Ribe Stift.
Koefoed, H. J., Conferentsraad, General-Auditeur, m. m.
Konow, A., Kgl. preussisk Consul i Bergen.
Krag, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Aalborg.
Krag, W., Kammerherre.
Krag, C. A. Capt. v. 5te Batt. Rendsborg.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Districtslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Professor juris.
Krieger, W., Exam. jur., Aarhuus.
Krüger, C. G., Justitsraad og Justitssecretair i Landsoverretten.
Krüger, F. B., Justitsraad, Kasserer ved den alm. Enkekasse.
Krøyer, H., Dr. philos., Professor, Inspecteur.
Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Kønigsfeldt, J. P. A., Adjunct ved Frederiksborg Skole.

Lagerheim, E., Kammerherre, Baron, Kgl. svensk-norsk Minister. (B. B.)
Lampe, Handelsfuldmægtig. Bergen.
Langball, A., Kgl. Fuldmægtig.
Lange, Rigsarchivar. Christiania.
Lange, M., Conferentsraad og Overpræsident.
Langhoff, B. S., Boghandler.
Langkilde, Godsejer til Juulskov i Fyen.
Lappenberg, Dr. jur., Archivarius. Hamborg. (U. C.).
Larsen, J. E., Etatsraad og Prof. juris.
Lassen, N. C. N., Adjunkt i Aarhuus. Foreningens Correspondent.
Lautrup, J. H., Provst og Sognepræst i Taarnby paa Amager.

Lengnich, J. C. L., Capt. og Bogholder under Magistraten.
Levin, J., Cand.
Lewetzau, J. G., Kammerherre, Overhofmarskal, m. m.
Lewetzau, H. F. H., Kammerherre, Generalmajor, Odense.
Levy, C. E., Dr. med., Professor.
Lichtenberg, F., Jægermester, til Løistrup.
Lichtenberg, H. H., Jægermester, til Stamhuset Bistrup.
Liebe, G. L., Cancellieraad, Hospitalsforstander i Roskilde.
Liebe, J, Etatsraad, Secretair i Statsraadet.
Lindberg, F., Overlæge i Aarhuus.
Linderup, Cand. theol.
Lindorff, F. G., Secretair.
Linstow, Oberst, Kammerherre.
Ljunggren, G., Mag. Lund.
Lorck, L., Sognepræst til Hvedstrup og Flynge.
Lund, J. C., Høiesterets-Assessor.
Lüttichau, H. H., Kammerherre, Stiftamtmand i Ribe.
Løser, E. C., Bogtrykker.
Løvenskjold, Baron til Løvenborg.

Magnussen, B., Provst og Sognepræst til Føllesløv, Sjællands Stift.
Manicus, E., Dr. Flensborg.
Mansa, F. W., Dr. med. og Stabslæge i Sø-Etaten.
Mansa, J. H., Oberst.
Marcussen, Consul i Helsingør.
Marcussen, C. N. E., Sognepræst til Dalby og Thureby.
Marstrand, W., Professor.
Mazar de la Garde, Cancellieraad og Postmester i Helsingør.
Meincke, C. H. L., Etatsraad, By- og Herredsfoged i Stege.
Melby, J. C. F. B., Sognepræst i Lemvig.
Melchior, H. E., Cand. ph., Institutbestyrer.
Milo, Cand. theol.
Molbech, C., Etatsraad, Professor ved Universitetet, m. m.
Moltke, C., Greve, Geh. Conf., Kammerherre, Minister for Slesvig.
Moltke, Fr., Greve af, Stamherre til Bregentved.
Momme, Dr. med.
Morville, G., Overretsprocurator i Viborg.
Mourier, C. F. L., Høiesterets-Assessor.
Muhle, F. L., Bogholder.
Mule, U. C., Sognepræst til Nørre-Lyndelse, i Fyen.
Mundt, J. H., Conferentsraad og Borgermester.
Muus, L., Kammerassessor.
Müller, C. P. Paludan-, Dr., Prof., Rector. Nykjøbing.
Müller, F. Paludan-, Cand. jur.
Müller, H. B. A., Universitetspedel.

Müller, J. C., Dr. med., Professor og Stabschirurg.
Müller, C. L., Lic. theol, Professor, Inspecteur.
Münter, B., Dr. theol., Provst og Sognepræst, m. m.
Mylius, J. J., Hofjægermester, til Rønningesøgaard.
Møller, C. D., i Aarhuus.
Møller, C. M., Justitsraad.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Møller, C. F. L., Student.
Mørch, B. H., Overlærer ved den lærde Skole i Randers.
Mørch, M., Sognepræst i Reisby, Ribe Stift.

Nathanson, M. L., Grosserer, Redacteur.
Nebelong, Architekt.
Neergaarg, J. F., Provst og Sognepræst i Faxø.
Newe, Cand. theol.
Nielsen, Forligelsescommissair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, A., Justitsraad, Regimentschirurg i Fredericia.
Nielsen, C., Provst og Sognepræst til Kallehauge.
Nielsen, Student.
Nielsen, K. C., Professor.
Nielsen, P. N., Instructeur og Kgl. Skuespiller.
Normann, C. F., Dr. jur., Etatsraad og Birkedommer.
Nyegaard, Justitsraad.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Skive.
Nørgaard, P. M. T., Sognepræst til Kirke-Saaby i Sjælland.

Olrik, H. H., Etatsraad og Kæmmererer ved Øresunds Toldkammer.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgermester i Helsingør.
Olsen, C., Prokurator i Randers.
Olsen, F. C., Rector i Viborg, Foreningens Correspondent. (B. C.)
Olussen, H. F. F. M., Capitain og Kammerjunker.
Ostwald, C. F. A., Dr. jur., Justitsraad.

Paludan, H., Catechet.
Paulli, H., Dr. theol., Hof- og Slotspræst.
Paulsen, P. C. D., Dr. jur., Etatsraad, Flensborg.
Pedersen, R., Adjunkt i Viborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, H. G., Controlleur under Gen. Postdirectionen.
Petersen, P. C., Cancellieraad, m. m., St. Croix.
Petersen, F. C., Etatsraad, Prof. og Provst paa Regentsen.
Petersen, Helm, Ejer af den Hempelske Boghandel i Odense.
Petersen, L. B., Cand. phil.
Petersen, N. M., Professor ved Universitetet.
Petersen, Auditeur.

Petersen, N. R., Justitsraad, m. m.
Platou, Ch. T., Justitsraad, Kasserer ved Øresunds Toldkammer.
Plesner, U. A., Provst og Sognepræst paa Langeland.
Pontoppidan, E. P., Justitsraad og Birkedommer paa Falster.
Posselt, H., Sognepræst til Holeby paa Lolland.
Prosch, H. G. M., Justitsraad.

Quaade, G. J., Kammerherre.
Quist, J. D., Bog- og Nodetrykker.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Jul., Greve.
Raben, Josias, til Lækkenbegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad og Comptoirchef.
Rafn, C., Dr. phil., Etatsraad.
Ramel, H., til Ovedskloster i Skaane, Kammerherre og Baron.
Rask, H. C., Sognepræst til Biskinde ved Kallundborg.
Rasmussen, L., Cancellieraad, Bogholder og Secr.
Rasmussen, M. N. C. Kall, Registrator i det Kgl. Geh. Archiv.
Rathje, Cand. theol.
Ravnkilde, P. S., Byfoged og Birkedommer i Saxkjøbing.
Reedtz, H. C., til Palsgaard, Geh. Cfrraad, Kammerherre.
Regenburg, Etatsraad.
Reimann, C. F., Cand. pharm.
Reiersen, Capellan i Kristrup; Aarhuus Stift.
Reumert, L. J. L., Dr. med. og Stabsphysicus i Fredericia.
Reuterdahl, H., Dr. theol. Minister. Stokholm.
Reventlow, D. C. E., Greve af, til Brahetrolleborg. (II.)
Richelieu, L. A. du Plessis de, Sognepræst i Løit ved Aabenraa.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Riise, J. C., Kammerraad og Classelotterie-Inspecteur.
Ring, L., Cancellieraad og Overretsprokurator.
Rist, Capitain.
Rode, J. R. H., Justitsraad. Ballø.
Rohde, J. L., Commandeur.
Rohmann, J. B., Sognepræst til Rønninge i Fyen.
Rosendahl, E. P., Professor.
Rosenkrantz, G. E., Baron og Amtmand over Thisted Amt.
Rosenørn, C. P. T., Kammerjunker. Ribe.
Rosenørn-Lehn, O., Baron.
Rothe, L., Kammerjunker, Overrets-Assessor i Vestindien.
Rothe, L. A., Professor.
Rudelbach, A. G., Dr. theol. & phil. Consistorialraad. Slagelse.
Rung, G., Cancellieraad og Inspecteur ved Vaisenhuset.

Nørbam, H. C., Dr. theol., Sognepræst til Hammer ved Præstø.
Nørbam, H. F., Cand. theol.

Saabye, H., Generalkrigscommissair.
Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Sandberg, J. B., Viinhandler.
Scavenius, P. B., til Gjørslev og Klintholm, Kammerherre.
Schabe, J. Sognepræst til Nebbelunde og Sædbinge i Lolland.
Schabe, J. S., Sognepræst til Grimstrup og Aarre, Ribe Stift.
Scharling, P. E., Dr. og Prof. theol.
Scheel, A. W., Dr. jur., Kammerherre, Justitsminister.
Scheel, Siegfr., Greve.
Schiern, F. E., Mag. art., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Inspecteur ved det Kgl. naturhist. Museum.
Schiønning, R. L., Conferentsraad og Justitiarius i Viborg.
Schiørring, M. J., Provst og Sognepræst i Skanderborg.
Schmidt, C. A., Sognepræst til Halslund og Ølsted i Aarhuus Stift.
Schmidt, L. H., Capellan.
Schmidt, O. L. E., Catechet i Stubbekjøbing.
Schrøder, J. H., Professor, Bibliothekar i Upsala.
Schøler, T. G., til Margaard i Fyen, Kammerherre, Oberstlieutenant.
Schwartzbrem, Cand. theol.
Seidelin, B. P., Consistorialraad, Sognepræst til Dreslett, m. m.
Secher, Cand. philos.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sibenius, K., Kjøbmand i Maribo.
Sigurdson, J., Inspecteur.
Simonsen, A. E. A., Kgl. Fuldmægtig.
Simonsen, L. S. Vedel-, til Elvedgaard, Dr. med. og Conferentsraad.
Smidt, C. C., Major og Postmester i Horsens.
Smidt, Edv. F., Capt. og Kgl. Fuldmægtig.
Smith, D., Provst og Sognepræst i Stege.
Smith, H., Auditeur, Herredsfoged i Lundtofte Herred, Aabenraa.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, A. G., Dr. og Prof. med.
Sommersted, A. W., Cancellist.
Speer, J. F., Universitetspedel.
Sporon, P. E., Conferentsraad og Kammeradvocat.
Stage, C. L., Kammerraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Stampe, Justitsraad og Godsejer, Falster.
Stein, S. A. W., Dr. og Prof. med., m. m.
Steenstrup, M. G. G., Cand. theol.
Steinmann, H. F., Kammerh., Generalmajor.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Lector.

Strunk, Secretair ved Museet for nordiske Oldsager.
Stub, C. F., Sognepræst i Vallensbæk.
Suhr, J. S. Bloch-, Dr. phil. og Præst.
Svane, Agent, Roeskilde.
Svitzer, H. P., Stiftsprovst i Odense.
Säve, Mag. doc. Upsala.

Tang, Justitsraad, Godsejer, til Nørre-Vosborg.
Tang, N., Overrets-Assessor i Viborg.
Tang, P., Præst.
Tauber, F. B., Sognepræst til Eiby og Dalby.
Theil, L. P. S., Capellan. Fuglse, Maribo.
Theisen, M. P., Sognepræst til Lunde i Ribe Stift.
Thestrup, Candidat, Christiansfæde ved Maribo.
Thiele, Just, Etatsraad, Secretair ved Konst-Academiet, m. m.
Thisted, J., Sognepræst til Gyrstinge.
Thomsen, C. J., Etatsraad, Direct. v. d. Kgl. Konstmuseum, m. m.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Sørbymagle.
Thornam, L., Overlærer ved den lærde Skole i Horsens.
Thorsen, P. G., Professor og Bibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Rector i Randers.
Thrige, S., Professor, Rector i Haderslev.
Thygeson, Th. G. C. F., Hofjægermester.
Timm, H. A., Sognepræst til Magleby paa Amager.
Timm, M. F. U., Justitsraad og Byfoged i Hjørring.
Treschow, F. W., Conferentsraad.
Trojel, O. S., Adjunkt. Nykjøbing.
Trolle-Bonde, Greve, til Säfstadholm, m. m.
Trybe, E., Stiftsprovst og Sognepræst til Vor Frue Kirke.
Tscherning, F. E., Major af Infanteriet.
Tullberg, H., Sognepræst. Skaane.
Tüchsen, E., Toldassistent i Kjøbenhavn.
Tüchsen, E. M., Toldinspecteur i Lemvig.
Tønnesen, Kasserer. Sorø.

Ulball, C. P. L., Capitain og Kgl. Fuldmægtig.
Unsgaard, J., Conferentsraad, Stiftamtmand i Odense.
Ursin, M. R., Stiftsprovst og Sognepræst i Viborg.
Ussing, T. Algren-, Etatsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Waitz, G., Professor, Göttingen.
Vedel, P. A., Prof. jur.
Weeke, C., Stud. jur.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.